

ENTRE LA TEMENÇA I L'ESPERANÇA

Llenguatge i comunicació

Joan Martí i Castell

ENTRE LA TEMENÇA I L'ESPERANÇA

VOLUM I

Llenguatge i comunicació.
Entorn de la llengua catalana

Joan Martí i Castell

Tarragona, 2026

PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Av. Catalunya, 35 - 43002 Tarragona

Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat

www.publicacions.urv.cat

1a edició: gener de 2026

ISBN (paper): 978-84-1365-254-2

ISBN (PDF): 978-84-1365-255-9

DOI: 10.17345/9788413652542

Dipòsit legal: T 1373-2025

Cita el llibre.

Consulta el llibre a la nostra web.

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unión de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional..

Continguts

PRESENTACIÓ, per Josep Pallarès Marzal	9
PRÒLEG, per Vicent Partal	11
INTRODUCCIÓ, per Joan Martí i Castell	15

I. LLENGUATGE I COMUNICACIÓ. ENTORN DE LA LLENGUA CATALANA

Encara sobre <i>Els Marges</i>	23
Qui discrimina qui?	27
L'ensenyament, camp de recuperació lingüística	31
Conflicto lingüístico en Cataluña: análisis de la situación actual y perspectivas	33
L'àmbit de Llengua i Ensenyament	45
L'ensenyament, àmbit cabdal per a la normalització lingüística	47
L'àmbit de l'ensenyament i la normalització lingüística	49
El II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. A manera de balanç parcial ...	53
Reflexions entorn del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana	57
És possible la normalització lingüística? Reflexions a l'entorn del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana	67
El futur de la llengua catalana	71
Alguns supòsits per a la normalització lingüística	73
La situació de la llengua catalana al segle xv	83
Llengua i ensenyament	91
La llengua catalana al Principat de Catalunya en el passat	97
La situació de la llengua catalana: anàlisi i perspectives	105
El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: significació sociolingüística	117

Perspectiva de futur de la llengua catalana	135
Els entrebancs de la sintaxi en l'ús de la llengua catalana	149
Més enllà de la definició.	165
Rellevància del llenguatge especialitzat en el procés de normalització lingüística . .	169
<i>Menys mal</i> no és català.	179
Entorn del concepte <i>empresa</i>	181
La llengua literària de Lluïa a Ausiàs March	183
Medi, mig, mitjà	197
<i>Per + què</i> : junts o separats?	199
No es pot cobrar <i>per adelantat</i>	201
<i>Si + no</i> : junts o separats?	203
Sobre <i>gros</i> i <i>menut</i>	205
Qüestions de gènere.	207
No tots els finals àtons en -o són incorrectes	209
Pega, ganxo, adhesiu.	211
Terminologia i norma lingüística	213
Homenatge a la pesseta	243
Les llengües i les cultures: interpretacions específiques de la realitat	245
A cada verb i a cada complement, la seva preposició	263
I tu, com treballes?	265
Hi ha <i>vagues</i> i <i>vagues</i>	267
L'ús correcte d'algunes formes verbals	269
¿Es necessària la llengua catalana?	271
Una realitat inèdita.	275
De valenciana llengua.	279
Noves metodologies per al coneixement de les llengües	281
Llengua i identitat nacional.	293
Demagogia y vergüenza lingüística	309
El Dictamen de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua: l'obvietat com a victòria . .	311
Les llengües, objecte de mercat	317
El català 100 anys després del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana . .	329
1998: «Idioma valencià»	335
La Secció Filològica: la recerca, la preceptiva i la normalització lingüística	337

La geografia i els atles lingüístics	349
El País Valencià: un interès històric i natural de la SF.	359
Introducció al <i>Diccionari de la llengua catalana</i>	361
Parlament.	393
El tractament dels manlleus en la 2a edició del <i>DIEC</i>	397
Ciència? <i>In english, please</i>	405
L'Institut d'Estudis Catalans i la catalanofonia	407
Terminologia i variació dialectal.	413
Carles Riba i la unitat de la llengua	417
<i>Terminàlia</i> parla amb JMC (entrevista).	421
Unitat i variació lingüística: una qüestió d'ideologia	429
Hostilitat lingüística malaltissa	439
Entorn de l'article de J.-A. Mas: «Els noms...»	441
Perú y Cataluña: paralelismos sociolingüísticos.	445
Ni les gramàtiques ni els diccionaris no són sexistes	449
La polèmica entorn de les <i>Normes</i> : més soroll que no pas nous?	457
Reflexions des de la lectura del <i>Diccionari de pseudònims usats a Catalunya</i> i a l'emigració	465
Llengua i poder	473
Les directrius principals en la tasca codificadora de Pompeu Fabra	483
La situació de la llengua catalana	499
Pompeu Fabra. La vigència d'una ideologia lingüística	539
Ideologia lingüística, variació diatòpica i diacronia	545
De Rosalía al manifest Koiné	553
De debò volem i podem normalitzar la llengua catalana?	557
Manifest.	569
Un nom per a una llengua (glossa d'un discurs glossat)	573

Presentació

Presentar aquest volum que teniu a les mans és un privilegi que transcendeix la formalitat estricta. La trajectòria en l'àmbit de la filologia catalana de Joan Martí i Castell, primer rector de la Universitat Rovira i Virgili i primer president de l'Institut Interuniversitari Joan Lluís Vives, està marcada pel rigor i el compromís amb la llengua i la cultura del país. Tant la seva obra com les seves aportacions —ho constata la vinculació a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans— constitueixen un llegat que forma part indestruïble de la identitat acadèmica i institucional de la nostra universitat.

L'obra de Martí ens recorda que la catalanística és molt més que un camp d'estudi: també és una manera de pensar i d'entendre la universitat com a espai de construcció col·lectiva, arrelada al país i alhora oberta al món. En un moment que la llengua catalana viu una situació de retrocés en l'ús social i en alguns espais acadèmics, recuperar els estudis de Joan Martí i revalorar-ne la veu significa reivindicar el paper del català com a llengua acadèmica plena, capaç de vehicular el coneixement científic i de projectar-se internacionalment.

A la URV mantenim fort aquest compromís amb la llengua pròpia com a part essencial de la nostra missió i de la nostra identitat. Entenem el català no només com un instrument de comunicació, sinó també com un vehicle de coneixement i recerca, com un vehicle de cohesió i de projecció cultural, que enriqueix la nostra comunitat i ens connecta amb la societat a la qual ens devem. Des d'aquest prisma treballem per garantir i enfortir la presència del català en tots els àmbits de la vida universitària i per consolidar-lo com una llengua de ciència, de docència i de convivència.

Per això aquest recopilatori d'articles i textos no només reconeix la trajectòria del primer rector de la nostra universitat; també vol ser una mostra del compromís de la URV amb els valors que Joan Martí sempre ha defensat i que fem nostres: el coneixement, el país i la llengua com a pilars d'una universitat moderna, crítica i compromesa amb la societat.

JOSEP PALLARÈS MARZAL

Rector de la Universitat Rovira i Virgili

Pròleg

En el panorama de la intel·lectualitat catalana contemporània, Joan Martí i Castell ocupa un lloc propi. Sovint tendim a encasellar els acadèmics en espais disciplinaris estancs, però la seua trajectòria desafia clarament aquesta simplificació. Filòleg i lingüista de prestigi, la seua activitat intel·lectual inclou també reflexions més àmplies sobre la cultura, la societat i l'existència humana. És aquest un tret característic dels millors humanistes del nostre temps. Crec que com, per exemple, Steiner o Said, Martí i Castell no ha entès mai la seua disciplina com una cotilla que limite el seu pensament, sinó com un punt de partida per a reflexions més àmplies sobre la condició humana i la societat contemporània.

Hi ha una altra característica que Martí i Castell comparteix amb destacats intel·lectuals europeus: la claredat. No és casual que els pensadors que han deixat una petjada duradora en la cultura occidental siguin aquells que han aconseguit transmetre idees complexes amb precisió i transparència. Exemplifiquen aquesta qualitat durant el segle xx, en figures com Ernst Robert Curtius, amb la seua monumental exploració de la tradició llatina i la seua pervivència en les literatures europees o Roland Barthes, amb els seus estudis semiòtics i la seua influent crítica estructuralista.

I és en aquesta tradició —em sembla a mi com a simple lector— que s'inscriu l'obra de Martí i Castell. Si repassem els seus treballs hi trobem sempre aquesta voluntat de fer comprensible allò que és complex sense simplificar-ho. És una claredat que no té res a veure amb la banalització que sovint envaeix el discurs públic sobre la llengua, sinó amb una exposició que sap ser rigorosa, però que al mateix temps no perd mai de vista el lector.

Cal no confondre aquesta claredat amb la simplicitat. Perquè és una condició necessària per a l'intel·lectual no amagar-se darrere de floritures estilístiques ni d'una jerga tecnicista innecessària, però també ho és no renunciar a la profunditat del pensament. El repte consisteix precisament a fer accessibles les idees més sofisticades sense

diluir-ne la substància. I això gens fàcil no és. Només cal revisar la producció acadèmica actual per constatar com, per desgràcia, predomina una escriptura que, o bé s'enreda en un llenguatge críptic que no saps a què treu cap, o bé simplifica les coses excessivament per a resultar, falsament, amena. Martí i Castell n'és l'antítesi d'aquestes tendències.

La mateixa dimensió d'aquest volum, i l'anunci del que vindrà després, n'és prova i prova també, a més, que no estem al davant del producte de la inspiració sobtada, sinó d'un treball constant i molt més que remarcable de depuració del pensament i del llenguatge. Martí i Castell ha cultivat aquest art d'escriure, aquesta obligació de comunicar, durant dècades, i el resultat, una bona part d'ell, el teniu a les mans avui.

Evidentment, però, la qualitat estilística no seria tan rellevant per a la societat ni per al lector si no anés acompanyada d'un coneixement profund, intensíssim, de la matèria tractada. Hi ha gent que ho ha oblidat això en el món que vivim avui en dia. Opinadors que es pensen que poden tenir una veu comparable a la de Sartre sense haver escrit abans L'èsser i el no-res o que poden ser com Chomsky, sense haver escrit abans, laboriosament, la Teoria de la Gramàtica Generativa Transformacional.

No és aquest el cas, de cap manera, de Martí i Castell, perquè la seua erudició abasta camps diversos de la lingüística i la filologia catalana. Des dels seus treballs sobre dialectologia social, passant pels estudis sobre l'evolució històrica del català, fins arribar a les reflexions sobre sociolingüística i normalització, hi ha un fil conductor que uneix tota la seua obra: l'interès per entendre la llengua no pas com un sistema abstracte, sinó com una realitat viva, inserida en un context social i cultural específic. I, curiosament —o més aviat no— és aquesta visió integral de la llengua el que fa que la seua obra transcendisca els límits estrictes de la lingüística acadèmica i es faci llegidora per a tothom.

No és estrany, per això, que els seus articles hagen generat debat, i de vegades debats ben intensos, més enllà dels cercles especialitzats. Perquè en ells es plantegen qüestions que afecten la vida quotidiana de tots els parlants del català. La seua manera d'entendre la lingüística em recorda d'alguna manera la figura dels humanistes del Renaixement, per als quals el coneixement no era una finalitat en si mateix, sinó una eina per a comprendre millor la condició humana i la societat. I servir-la.

El que el lector té a les mans avui, en aquest sentit, no crec que es pugui dir que només és un recull d'articles. És —si puc definir-ho així i no sona massa ampul·lós— la destil·lació d'una vida de pensament. La destil·lació d'una vida consagrada a entendre i explicar la llengua catalana, no sols com a sistema lingüístic, sinó com a realitat social viva i complexa. Cosa que és, al meu parer, l'aportació més valuosa de Martí i Castell: haver anat més enllà de la descripció tècnica.

Recorde, en aquest sentit, haver llegit fa molts anys, en un vell paper de diari, el seu text «¿Es necesaria la lengua catalana?», que el lector trobarà també en aquest

volum. I que aleshores ja em colpí la precisió amb què identificava el problema central: «Una llengua és realment oficial i pròpia quan és necessària i imprescindible i, per consegüent, s'utilitza perquè no fer-ho és convertir-se en estranger en el seu espai». Amb aquesta frase, aparentment senzilla, a l'any 2003 —i crec que, vist des d'avui cal remarcar el moment en què va ser escrita— Martí i Castell ens ofería ja una clau necessària i imprescindible, un raig de llum, que continua sent dues dècades després objecte, i ara més que mai, de polèmica i discussió. Una clau que no era només interpretativa, però. Perquè hi ha diagnòstics que, per la seua lucidesa, contenen ja l'embrió de la solució.

En aquest sentit, allò que a mi em resulta més remarcable en l'obra de Martí i Castell —i n'és bona mostra el text anterior— és la seua capacitat per confrontar els problemes amb un distanciament analític, centrat en el rigor, però sense perdre al mateix temps la implicació personal. És aquesta qualitat la que permet que els seus treballs connecten amb el lector sense sacrificar el rigor acadèmic.

Això i, evidentment, la seua capacitat per a moure's entre el detall concret i la visió de conjunt. Com els bons pintors, sap treballar amb el pinzell fi i amb la brotxa grossa, cosa que fa especialment atractius els seus textos. Ha sabut combinar sempre l'anàlisi minuciosa de textos amb una comprensió global de les dinàmiques socials i polítiques que han condicionat l'evolució de la llengua.

No voldria acabar aquest pròleg sense una consideració que més obligada des de la meua condició de valencià professional: Agrair-li la importància de la seua contribució a l'estudi i defensa de la unitat de la llengua catalana. La seua aportació a aquest debat té un valor especial perquè combina l'anàlisi lingüística amb la perspectiva històrica i social, demostrant que la fragmentació que alguns propugnen no respon a criteris científics, sinó a interessos que poc tenen a veure amb la filologia. Afegint-hi un nivell de compromís personal més que remarcable.

És particularment interessant com relaciona les qüestions lingüístiques amb la construcció de la identitat col·lectiva. I en el context valencià, aquesta perspectiva resulta especialment clarificadora. Perquè les controvèrsies al voltant del nom de la llengua i la seua unitat són, en el fons, disputes sobre models d'identitat, sobre la profunditat del que som, sobre de quina nació som. Martí i Castell ho entén això i, lluny de reduir el debat a una qüestió tècnica, el situa en el marc més ampli de les relacions entre llengua, cultura i política.

I aquest estil de fer les coses, aquesta coherència intel·lectual, per elevació em porta inevitablement també, a reflexionar sobre el paper del professor universitari en la societat contemporània. Perquè en una època en què la universitat es debat entre l'hiperespecialisme estèril i la banalització del coneixement, la trajectòria de Martí i Castell posa de relleu un model d'acadèmic que assumeix la seua responsabilitat cívica amb totes les conseqüències sense renunciar per això al rigor científic.

L'acadèmic, i especialment qui treballa en l'àmbit de les humanitats, no pot permetre's el luxe de tancar-se en una torre d'ivori. El coneixement que genera ha d'estar al servei de la societat que el fa possible. Aquesta convicció, clau per entendre la història cultural d'Europa, s'ha vist sovint qüestionada per corrents que propugnen una suposada neutralitat de la ciència, oblidant que tota activitat intel·lectual s'inscriu en un context històric i social determinat.

Però Martí i Castell ha entès perfectament aquesta dimensió social de la seva tasca intel·lectual. I és potser en la seua dimensió institucional on s'aprecia més clarament la coherència entre el seu pensament teòric i la seua acció pràctica. Com a primer rector de la Universitat Rovira i Virgili, va liderar el procés de construcció d'una universitat arrelada al país i alhora oberta al món. Com a president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, va impulsar la tasca normativitzadora i d'estudi de la llengua que correspon a aquesta institució acadèmica. Però crec personalment, que paga la pena destacar especialment la seua labor com a primer president de l'Institut Interuniversitari Joan Lluís Vives (1994-1998), avui Xarxa Vives d'Universitats. Aquest projecte, que va aconseguir el miracle d'unir totes les universitats dels Països Catalans en una xarxa de col·laboració, exemplifica a la perfecció el caràcter del nostre autor: no es limita a teoritzar sobre la unitat lingüística i cultural, sinó que la construeix efectivament, amb les seues mans. Recordant-nos així que l'acadèmic no és només un especialista en una determinada àrea del coneixement, sinó també un ciutadà amb una responsabilitat especial en la formació de l'opinió pública i en la transmissió del coneixement a la societat.

Per tot plegat, aquest llibre és, doncs, un tresor que ara es posa a l'abast del lector. Hi trobareu anàlisis lingüístiques d'una precisió extraordinària, però també reflexions profundes sobre la cultura catalana i el seu lloc en el món. Hi trobareu la veu d'un home que ha entès que estudiar la llengua no és només descriure-la, sinó també contribuir a fer-la viva i útil per a tothom. I que ha aplicat la seua saviesa tant en la seua tasca acadèmica com en la seua producció escrita.

Llegiu-lo, per tant, amb atenció. Deixeu-vos impregnar per la seua lucidesa, per la seua honradesa intel·lectual, per la seua passió tot just continguda. Us assegure que no us deixarà indiferents. I això, en els temps que corren, és un bé escàs i valuós del qual cal gaudir.

VICENT PARTAL

Director de VilaWeb, diari digital

Introducció

Quan el rector de la Universitat Rovira i Virgili Josep Pallarès Marzal acceptà la proposta feta a sol·licitud meva pel Servei de Publicacions d'editar una bona part dels articles que he escrit que no són estrictament científics, vaig estar-ne especialment satisfet, no pas per la valoració que jo mateix en pugui fer de l'interès, que en això tenen a la fi la paraula els lectors, sinó per la possibilitat de reunir-los d'acord amb l'argument i amb la cronologia de cadascun, i de construir una panoràmica, no exhaustiva, però que s'hi acosta, d'opinions, anàlisis i posicionaments que hi ha rere el contingut de cadascun i de tots en conjunt, sobre aspectes molt diversos de les circumstàncies que he viscut, més enllà (o no) de la labor específicament professional que m'ha ocupat oficialment 53 anys.

És un privilegi impagable poder disposar, ordenadament i impecablement confegida, d'una història tan llarga en un context notablement complex, de vegades profundament angoixant; una bona part d'aquest període de més de mig segle transcorregué sota el govern espanyol autàrquic i feixista, que tenia segrestada i amenaçada la societat amb la repressió i la tortura sense ànima, que cercava de tapar boques i neutralitzar brutalment projectes democràtics i de llibertat. I ara, després de la mort del dictador, la que és per a molts i per a mi la darrera etapa es tanca amb la consciència que no hi hagué mai una veritable voluntat de superació de l'estat deplorable en què se'ns obligava a viure a l'estat espanyol, com es pretengué escenificar amb l'anomenada transició. No s'ha optat per una transformació, sinó que s'ha volgut tornar a la immersió en una realitat insuportable, particularment convulsa, que, sense fre està guanyant terreny escandalosament arreu. L'estupidesa humana és en un procés d'una dràstica involució a situacions de manca de llibertats, de prepotència, d'injustícia, de repressió, d'insolidaritat... pròpies del totalitarisme més groller, destructor de conquestes que han costat qui-sap-lo d'haver assolit.

Podia haver estalviat aquesta entrada, però no hauria estat sincer amb els lectors, ja que els hauria amagat el que entenc com la definició del marc vital en què m'he hagut de moure i encara em moc. Altrament, remarco que el títol d'aquesta obra destaca la *temença* però també l'*esperança*: ni es queda en l'abatiment de la temença ni tampoc en la ingenuïtat d'una permanent esperança, sinó que reflecteix la simbiosi de dos sentiments que en mi s'han complementat i encara es complementen, això sí, desequilibradament, asimètricament, en favor, tanmateix, de la desconfiança.

* * *

Aquest és el volum I d'un recull d'escrits que es tancarà en el volum II. S'hi constata que l'espai per al llenguatge i la comunicació, ultra ésser el més destacat en la vida dels humans, únics que disposem de la paraula, constitueix ensems el que més m'ha ocupat en la tasca fascinant a què m'he dedicat com a filòleg i lingüista. Aquest apartat, doncs, ha esdevingut per la realitat dels fets monogràfica i ocupa tot el volum. Tanmateix, és peculiarment polièdrica, especialment variada, perquè conté opinions des d'òptiques ben distintes: la normativa lingüística, la lexicografia i la lexicologia, la semàntica, la política lingüística i la persecució de les llengües, els conflictes lingüístics, la història dels idiomes, els llenguatges d'especialitat, les llengües com a reflex idiosincràtic individual i col·lectiu de la realitat, la relació entre llengua i nació, la relació entre llengua i poder, la dialectologia, les ideologies lingüístiques... Són aspectes d'una problemàtica que podia haver separat en subàmbits, però que m'he estimat més barrejar-los a partir de la cronologia, per tal que els conceptes 'llengua' i 'comunicació' apareguin amb tota la immensa extensió i amb la barreja de trets distints que es troben amb major o menor incidència en la interacció lingüística dels parlants.

En la transcripció dels textos, que he repassat meticulosament, he procurat no haver de canviar-ne res dels originals. Això no obstant, primer de tot, els he adaptats a l'ortografia de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, l'Institut d'Estudis Catalans, per disciplina deguda, més enllà de vegades de cap convicció personal: això entenc que és una de les característiques obligades a què sotmet el respecte i el bon ús. He corregit errors lèxics i gramaticals de qualsevol mena que s'esmunyiren a l'hora de la impressió dels escrits. També, estilísticament, he esmenat algunes solucions que m'han semblat poc reeixides (no descarto, en canvi, d'haver-les empitjorades encara més); o bé he mirat de canviar alguna expressió en benefici de la claredat en desxifrar-la. Llevat dels casos en què no he pogut prescindir-ne, no afegeixo bibliografia al final dels escrits i evito les notes a peu de pàgina (llevat de les que expliciten les fonts per a la localització del text). En alguns pocs casos la informació no és tan completa com caldria, ja que m'ha estat impossible trobar alguna dada, sobretot en la referència a les pàgines; tanmateix, no he volgut renunciar a no fer entrar el text solament per aquest motiu, ja que igualment el lector interessat podrà localitzar la font completa).

De cap manera, però, no he canviat el sentit, el contingut, el pensament de tot el que he escrit en cada moment, fins i tot en aquells casos en què avui, a una certa distància d'una bona part, no subscriuria. Penso que és saludable que en el transcurs de l'existència anem afinant, matisant, transformant allò que pensem sobre qualsevol argument; com ho és de constatar que allò que en un moment hom considera clar esdevingui fosc i canviï, gràcies a l'estudi i el debat. Per això, el lector trobarà que alguna de les posicions sobre el llenguatge i la comunicació explicades i defensades o recriminades apareguin en el volum exposades de manera distinta i amb una actitud d'acceptació o de rebuig igualment canviada; ras i curt, soc conscient que hi ha escrits contradictoris totalment o parcialment entre si; podia haver deixat que en la publicació apareguessin exclusivament aquells que ara i avui (demà no ho sé) responen a la meua anàlisi i que hagués eliminat els que ja considero superats o inadequats; no ho he fet, perquè m'ha semblat que era bo que s'exposessin posicions no coincidents que responen a canvis personals de valoració de fets entre dos períodes distanciats. *Errare humanum est*; l'error és un dels camins que més directament ens condueixen a la veritat; el mal no és l'error, sinó no saber-lo o no voler-lo veure; fa basarda pensar que hi pugui haver ningú que cregui que mai no s'equivoca.

Des d'un altre vessant, sovint allò que canvia no és l'opinió personal, sinó la realitat, els fets; és desolador, posem per cas, contrastar la situació sociolingüística de la llengua catalana en aquests moments, respecte a la que podíem albirar fa quinze o deu anys; afegim-hi indestriablement la situació general en el desconcert dels Països Catalans des del punt de vista de qualsevol tret que faci referència a llur identitat secularment amenaçada.

Justament per la incidència primordial del llenguatge i la comunicació en les relacions humanes no hauré pogut evitar alguna insistència excessiva ara i adés. Malauradament, en la didàctica moral, ètica; en l'ensenyament de coneixements diversos, les persones necessitem un grau variable de reiteració, perquè tendim a l'oblit i convé que se'ns recordin aspectes distints de la realitat i actituds que cal adoptar per tal d'afrontar-los. Tothom coneix segurament l'expressió *T'he dit mil vegades que això no ho facis*. No ve, doncs, de 1001). Malgrat que, en la selecció a què he procedit en la tria, he eliminat articles o escrits que venen a dir el mateix, estic segur que no he tingut la capacitat d'evitar una certa reiteració que potser no caldria, que és motivada, nogensmenys, per la pressió incisiva que la captació dels fenòmens del llenguatge ha operat en el pensament particular. Això val, per exemple, per a entendre l'admiració que sempre he professat i que professo a Pompeu Fabra, el qual apareix, penso que ben justificadament, amb una freqüència notablement alta. Altrament, els problemes socials acostumen a caracteritzar-se per fenòmens que s'expressen amb conceptes concrets i pel protagonisme que hi poden tenir determinades figures històriques; la qual cosa fa inevitable repetir i repetir referències d'idees i de persones.

He evitat incloure-hi entrevistes o ressenyes d'obres d'altri, llevat solament d'un parell d'excepcions.

Com he dit suara, fonamentalment presento articles de caràcter divulgatiu que han estat publicats en diaris o revistes. Però no excloc alguna conferència, alguna intervenció feta oralment, algun parlament que, tenint-los redactats per a la lectura, m'ha semblat que podien ésser il·lustratius de determinades actituds importants.

L'origen i la destinació dels textos justifica en bona part llur extensió, que, en general, té més estalvi en els diaris i és més àmplia en les revistes o en les intervencions orals. En total, sumen més d'una setantena de textos.

Pel caràcter de l'obra, no és pensada per llegir-la com una novel·la, sinó que pot resultar més interessant fer salts d'un article a un altre que no en sigui el següent. Així mateix, el sumari facilita que saltuàriament hom la consulti per a llegir sobre un aspecte concret. Es presta, en suma, a una lectura oberta que cadascú s'ordeni a la seva manera.

* * *

No vull tancar aquesta introducció sense expressar l'agraïment a les persones i els serveis universitaris de la URV que han fet possible la publicació especialment complexa d'aquesta obra.

En primer lloc, al rector Magnífic de la URV, Josep Pallarès, el qual, vull remarcar-ho novament, va donar el vistiplau a tirar-la endavant, tot facilitant també la solució dels entrebancs que han aparegut en el procés de l'edició. Entenc la seva condescendència com una deferència envers meu. Vull fer-li constar que l'acollença d'aquesta obra recopilatòria és probablement el millor obsequi que se'm podia fer des de la Universitat que presideix, que és també la meua, en arribar al final de la vida professional.

A l'amic Vicent Partal, a qui no vaig haver d'insistir gens perquè acceptés de prologar el volum. És tot un luxe per a mi, però també per als lectors, que un expert d'una capacitat insòlita en l'àmbit de la comunicació com la seva dediqui unes paraules a la feina que he fet. Vicent Partal, des de molts espais, però especialment des de Vilaweb, de què és el director, ha creat escola mitjançant les tesis i consideracions diverses en la interpretació de la realitat dels Països Catalans sempre tenint en compte la visió global de l'univers sencer, que coneix amb una precisió admirable.

Al Servei de Publicacions de la URV, encapçalat pel director Jaume Llambrich. Òbviament en destaco singularment l'expertesa i l'alt nivell de professionalitat d'ell mateix i de Magalí Urcaray. Però no vull deixar de subratllar alhora la paciència i la consideració que han dedicat en aquesta tasca. Han fet un treball excel·lent. No és la primera vegada que m'han vestit una obra i sempre els ha distingit un interès exemplar a resoldre adequadament els problemes.

I al Servei Lingüístic també de la URV, dirigit per Jordi de Bofarull. Sé de les dificultats de confegir un llibre d'aquestes característiques. La dedicació curosa que ha dedicat a corregir-lo Mireia Ulldemolins i que ha contribuït a dignificar-lo i millorar-lo molt sensiblement ha estat essencial.

I gràcies als lectors que encuriosits han volgut endinsar-se en el treball amb la lectura. Espero que la curiositat sigui acompanyada d'un cert interès.

JOAN MARTÍ I CASTELL

NOTA DE L'AUTOR

Per tal de fer menys feixuc aquest volum, evitem escriure la bibliografia després de cada capítol.

El lector que estigui interessat a consultar-la, la trobarà especificada, si escau, en la referència al lloc on s'ha publicat cadascun dels textos. Per exemple, si hom vol consultar qualsevol citació bibliogràfica del text «Llengua i identitat nacional» (p. 293-307), caldrà que la cerqui a *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes/L. Miscel·lània Joan Veny*. 6. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 167-187, com consta en la referència de l'origen d'aquest text.

• I •

Llenguatge i comunicació.
Entorn de la llengua catalana

Encara sobre *Els Marges*

Precisament perquè la repercussió que ha tingut l'article d'*Els Marges* ha estat tan notable, es fa més necessari d'intervenir en la discussió que ha provocat, per tal de col·laborar en l'aclariment de diversos punts, amb la consciència que, pel mateix to del treball, han pogut semblar obvis o d'un plantejament molt encertat, i que, en canvi, en algun cas arriben a deformar lamentablement la realitat.

Em limitaré solament a dos o tres aspectes destacables pel tractament que els autors en fan. Primerament, llur consideració i l'afirmació rotunda —base del treball— que la llengua es troba avui en una situació de conjunt molt més precària que en els decennis immediatament anteriors. És clar, com que no ho demostren —no els hauria estat possible de fer-ho—, hom podria contestar ben simplement tot el contrari: que no, que el català es troba avui en una situació de conjunt molt més consolidada. Heus ací, doncs, un greu defecte de l'anàlisi: la manca de documentació que provi el que s'hi explica.

Goso pensar que el que volen dir és que la situació avui és més inquietant, fins i tot més compromesa, perquè de fet ens exigeix allò que no ens ha permès la realitat de fa més de cinc anys —i això mateix és un exemple que el context ha esdevingut molt menys hostil—: una planificació de la política lingüística que miri a una real normalització de la llengua.

Cal que tinguem en compte que els sistemes que tenen a la base només la repressió i que aconsegueixen d'imposar-se a partir de l'amenaça i la por disposen dels mecanismes que poden obtenir una aparent homogeneïtat de la societat, caracteritzada pel silenci, la resignació, o bé l'expressió subterrània, la ràbia... I que en circumstàncies semblants les actituds unitàries en contra de la monstruositat són implícitament prioritàries a les subtileses de les estratègies que restaran, així, somortes; només somor-

* 1980/04/22, «Encara sobre *Els Marges*». *Avui*.

tes, però. Un dels tributs que cal pagar per la sortida de tals situacions és precisament l'òbvia —i no exclusivament negativa— clarificació dels interessos distints. Això no obstant, també és evident que solament en l'àmbit de la possibilitat de la concurrència ideològica són viables les victòries. Ara: viables, i molt condicionades, és clar, per l'equilibri de forces que s'hi doni. Però les fites que hom pugui proposar-se només seran assolibles en l'espai de les llibertats democràtiques.

Doncs bé, fa talment la impressió, en llegir l'article d'*Els Marges*, que: 1) els atacs contra la nostra llengua i la nostra cultura durant els anys del franquisme no foren pas tan profunds com es pugui pensar, i 2) que el poble català avui sobtadament ha perdut la capacitat i la voluntat de lluita i ensems una part de la consciència d'identitat, com a conseqüència dels nous esdeveniments. Sorpren, en aquest sentit, el menyspreament dels procediments primaris i expeditius de la prohibició del govern feixista; l'atribució d'una impotència de dur a terme els objectius destructors. És clar que la contradicció, la paradoxa, apareix quan s'enumeren en el mateix article les tres solucions que adoptà envers la nostra nació: a) liquidació de les pròpies institucions; b) modificació de l'estructura demogràfica; c) uniformació del sistema de vida i cultura. Cosa de no res... ¿És possible, doncs, no admetre que dissortadament la situació en què avui ens trobem és precisament un dels resultats més feixucs de l'acció d'una política de tan llarga durada?

Un segon aspecte criticable és l'anàlisi del fenomen de la immigració. Ja he remarcat en altres ocasions la concepció binacional que se'n deriva i, per tant, els perills fins i tot d'un xovinisme que a la fi aniria contra la normalització lingüística, la qual passa necessàriament per la incorporació dels immigrants. I la història recent ens ha ensenyat —mai no escarmentem— quins poden ésser els resultats d'una visió de la realitat nacional dividida en dos blocs per criteris d'origen. La integració dels qui encara no són catalanoparlants no és impracticable, com afirmen els autors. És possible a partir d'una reconstrucció nacional impulsada per les classes populars, que no es desentén de la qüestió lingüística. No és pas damunt el corrent migratori que hem d'insistir en les nostres lamentacions, sinó damunt aquelles ideologies que encara pugnen per l'espanyolització total. La immigració no representa en general la ideologia diglòssica de què parlen. La malfiança i els dubtes sobre les possibilitats del joc net passen per uns altres conductes, que en cap cas menyspreo.

Si és simplista i superficial el tractament de la immigració, potser encara resulta més desencertat tot el que diuen respecte a l'actitud dels polítics davant el problema lingüístic. En principi, només el fet de col·locar-los en un mateix «calaix» ens recorda aquella posició, que també hem patit molt, que considera que tot el que sigui política és dolent per definició. Com si no hi hagués cap distinció a fer. És molt greu que els atribueixin «en bloc» negligir la normalització de la llengua i posar-hi entrebancs.

Em costa de creure que ignoren els treballs d'algunes forces polítiques en aquest sentit (que una altra cosa és la conformitat amb una línia determinada). Per altra part, si els mateixos autors assenyalen que els successors del franquisme s'han vist obligats a reconèixer l'existència de les llengües minoritàries —i l'afirmació és prou restrictiva—, caldria que consideressin que el procés no s'ha verificat per voluntats gratificadores, sinó per concretes pressions des d'aquí. La urgent i irrenunciable catalanització dels *mass media* no és ni de molt la primera vegada que es reclama; com una escola autènticament catalana. I ho han fet —entre molts d'altres— també alguns polítics catalans, que no consideren «inoportú» —com diu l'article— el problema de la llengua, perquè saben que aquesta és un instrument d'alliberament.

En definitiva, encara que llur voluntat fos una altra, els autors han donat a l'article un to apocalíptic en parlar del preàmbul de l'estat agònic del català. Penso que han confós la necessitat de superar la seva situació discriminada amb la desesperança, injustificada per la mateixa història: si ara s'havia de morir el català, com hauria sobreviscut fins avui?

Només a partir d'una comprensió total i correcta dels problemes és possible una planificació lingüística coherent i convenient. Estem convençuts que el català ni es troba a les portes de l'agonia ni, molt menys, morirà, si nosaltres no volem. I nosaltres no ho volem.

Qui discrimina qui?

Esdevenen progressivament més paleses adés la incapacitat d'entendre pregonament la realitat de les comunitats diferenciades, adés la mala intenció conduïda per desigs d'hegemonia i sovint moguda, doncs, per la por de la pèrdua d'espais que mitjançant la violació volen ésser expropiats. Les nostres voluntats d'ésser són prou avesades a sofrir el fuet de l'insult groller i a patir el pes de l'opressió furiosa que ha marcat una història de tants de segles caracteritzada per la humiliació i el menyspreu, d'una banda, i de l'altra per sort, per la decisió i l'aptitud per a neutralitzar els intents de genocidi.

El «Manifesto» dels 2.300 intel·lectuals i professionals publicat en un diari de l'Estat espanyol és una evident aportació a l'activitat que tendeix, sense reeixir, a l'anorreament de la nació catalana. Gra de sorra que mostra un nivell de cinisme que, malgrat els hàbits, no deixa d'astorar-me. La terminologia que hi empen és vella de connotacions ben identificables. Parlen de la «llengua de Cervantes»; entren, a través de la ignorància o de la malícia, en la qüestió de la unitat de la llengua als PPCC (i prou que sabem qui són els qui s'hi entesten); tampoc no és cosa nova la identificació de la llengua i cultura catalanes amb la voluntat de desviació dels interessos que afecten substancialment la classe treballadora s'havien d'haver preocupat d'explicar quines classes socials i quines forces polítiques reivindiquen amb més vehemència els drets nacionals de Catalunya, i qui s'hi ha declarat en contra al llarg de la història.

Que algú que hagi viscut o visqui a Catalunya declari el temor que la llengua castellana hi desaparegui per la força només pot obeir a la tàctica de la provocació o, el que fora més greu, a l'interès gens noble d'escampar arreu una idea malèficament falsa de qui som; pràctica a què ens ha tingut acostumats la política totalitària de l'anterior règim.

* 1981/04/01, «Qui discrimina qui?». Dins *Quan cal hi som tots*. Editorial Diàfora. Barcelona.

L'anàlisi més superficial de la història sociolingüística a Catalunya aboca una permanent discriminació contra la llengua catalana des que el castellà també hi és oficialment, la qual ha assolit en molts moments límits que l'han deixada a frec de la desaparició. Això solament, en una correcta i democràtica política de normalització lingüística, implica que el català, que mai no podrà rescabalar-se dels greuges a què ha estat sotmès, recuperi, almenys, totes, absolutament totes les condicions que permetin de restablir dignament el seu ús a qualsevol àmbit i nivell. I, avui com avui, encara en som molt lluny...

Els signants del «Manifesto» tenen la gosadia d'intimidar amb la suposició d'un enfrontament entre comunitats, que amenaça la pau i la democràcia, tot servint-se d'una verbositat que mai amaga intencions d'incidència en conflictes provocats per posicions que manquen del respecte imprescindible per a assegurar la convivència.

Rere la que diuen preocupació que els mou pel desdeny del dret a l'ús públic i oficial del català i del castellà, per la impossibilitat de rebre l'ensenyament en la llengua castellana: per les discriminacions de què són objecte els castellanoparlants, pel procés d'empobriment de la situació cultural a Catalunya: per la falta de mitjans econòmics i institucionals que permetin de sobreviure (1) el castellà, etc., rere aqueixa declarada inquietud, només s'hi pot encobrir la intolerància i el desig de senyoria feudal que, com a molt, està disposada a «permetre» uns espais limitats quantitativament i qualitativament d'uns espais, en suma, dominats.

No sé si val la pena d'entrar en polèmica amb tot el seguit d'incoherències que omple el «Manifesto». Tanmateix, sota hom pot descobrir un parell, si més no, de supòsits adreçats a augmentar les files aplicades a destorbar el camí ja prou difícil de la reconstrucció nacional. Supòsits que potser esperen les respostes d'afirmació noble per a manipular-les a gust. Això no obstant, cap intervenció violenta, per gruixuda que sigui, no ens menarà a traïr la nostra identitat ni a concedir el que ens pertany, per temor de les paraules i dels fets. L'un fa referència a la «propietat» lingüística: sàpiguen els signants que el català ha estat, és i serà la llengua «pròpia» de Catalunya, en el sentit més ple, malgrat que no s'hi hagi pogut manifestar sempre amb normalitat. No és una constatació de caràcter simplement històric aqueixa realitat òbvia no ha estat per part dels catalans la causa dels conflictes lingüístics, resulta paradoxalment sorprenent que perquè algú s'havia acostumat a una hegemonia lingüística arrabassada per la força, en el moment en què es procura d'endegar una via cap a la justa restitució, pretengui de capgirar les coses i de voler convèncer que el susdit procés és un privilegi concedit graciosament, i que, doncs, ha de tenir els límits que imposin els «gratificadors».

L'altre supòsit del «Manifesto» és que no és cert que per a ésser català, per a viure a i estimar Catalunya calgui de parlar català. Una bona quantitat d'immigrants i de fills d'immigrants podrien contestar-lo amb l'exemple d'una voluntària integració

lingüística que els ha ajudat. O és que pretenen els signants que han après la nostra llengua per la força, quan fins fa ben poc l'única que es parlava per l'amenaça era la castellana? Sembla que encara hi ha qui no sap que tothom qui viu en una determinada comunitat necessita de conèixer-ne el vehicle de comunicació natural, si no se'n vol automarginar. Moltíssims intel·lectuals catalans que s'hagueren d'exiliar per simple fet d'ésser-ho —intel·lectuals i catalans— són un exemple ben patent d'aqueixa integració lingüística en les comunitats que els rebien, i llur èxode no es pot pas dir que fos voluntari.

És imperialisme lingüístic que, en tot cas, considero pitjor que el provincianisme, posats a valorar pretendre d'imposar una llengua en nom de la quantitat dels qui la parlen, del poder, de les condicions favorables, etc.

Un «Manifesto» ben desgraciat el dels 2.300 professionals intel·lectuals, que contribueixen malauradament a desvirtuar la realitat nacional catalana. Una ben poc honesta aportació.

L'ensenyament, camp de recuperació lingüística

L'any 1906, tres mil persones s'aplegaren en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, preocupades per accelerar al màxim el procés de recuperació lingüística, amb l'interès, ensems, de poder arribar definitivament al final de la reconstrucció del català literari, a partir d'una sòlida base científica. Aquest fet històric col·laborà pregonament a refermar un entusiasme que era l'exponent més clar de la voluntat d'un poble de fidelitat a la pròpia identitat, i a empènyer els treballs que calia fer des del rigor exigent. Pocs anys després gaudíem d'uns estudis gramaticals, la bondat dels quals cap investigador seriós no ha posat mai en dubte. La tasca feta salvava la llengua d'una amenaçadora fragmentació que hauria pogut conduir-nos a l'anorreament.

Avui, ben a prop d'acomplir-se els 80 anys d'aquell esdeveniment, escau, si volem ésser justos tributaris dels beneficis que ens proporcionà, la nova convocatòria a l'entorn del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

Una realitat diferent de la de començament de segle

És clar que la realitat és ben distinta que la de principi de segle, tot i que potser no tant com fora desitjable quant a la situació de la llengua. Tots els qui participem en la seva organització estem d'acord que no és la qüestió de la història interna del català allò que neguiteja, sinó la realitat sociolingüística.

Com a coordinador general de l'àrea científica d'Ensenyament del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana soc ben conscient de la transcendència que han de tenir per al futur les aportacions que en aquesta línia hi arribaran.

Fa molt pocs dies, justament en l'àmbit escolar, s'ha fet palesa altre cop la incomprensió i/o la mala voluntat envers la normalització del català; les forces adverses no

* 1985/06/30, «L'ensenyament, camp de recuperació lingüística». *Avui*.

ignoren que l'ensenyament n'és un factor indiscutiblement fonamental, que ha d'évitar ara i en el futur una encara possible solució de continuïtat.

Perquè és sobretot a través seu que s'assoleix una suficient competència lingüística en tots els nivells d'ús. I perquè l'escola ha d'impulsar, des de la preescolar fins a la universitat, la convivència habitual en català, tot creant la consciència que ha d'ésser la llengua principal per a la transmissió dels coneixements per a la formació dels ciutadans dels països on és pròpia.

En un altre sentit, també conec l'enorme complexitat del món de l'educació, i, tanmateix, no fora bo que cap dels aspectes que el componen restés marginat o fos poc considerat. Sortosament, puc declarar-me ja testimoni del sentit de responsabilitat que honora els nombrosos investigadors i estudiosos d'aquí i de l'estranger que han respost afirmativament la sol·licitud de participar activament en el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Les distintes intervencions, a través de conferències plenàries, ponències, comunicacions i debats, analitzaran cinc grans apartats, cadascun dels quals inclou, endemés, aspectes ben diferenciats: el de política lingüística i ensenyament, el de sociolingüística, un dels més remarcables, perquè és l'espai que ha d'abocar informacions substancials per a entendre les necessitats prioritàries que cal satisfer, el de la llengua als diversos nivells d'ensenyament, interessat en l'aprofundiment del procés educatiu, de les seves dificultats, dels resultats i de les perspectives, el del professorat i, finalment, el de l'adquisició del català per part dels adults, dins i fora dels països de llengua catalana.

Consideració envers la problemàtica de cada territori

Òbviament, en cada apartat hom tindrà en consideració la distinta problemàtica de cada territori, de nord a sud i d'oest a est.

La feina que hem de fer és molta. L'entusiasme ara, com el 1906, no manca, en la convicció que el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana serà ben segur l'ocasió de saber amb garantia científica en quin estadi som exactament del camí que hem de recórrer, i què convé fer per tirar endavant en tots els àmbits que són objecte d'estudi de les set àrees científiques que s'hi abracen.

Conflicto lingüístico en Cataluña: análisis de la situación actual y perspectivas

1. Antecedentes

Desde el siglo xv, con la intervención de los Trastámara en el poder de la corona catalana-aragonesa, que hasta entonces había ejercido como Estado independiente, se produce, aunque inicialmente muy levemente, la presencia de la lengua española en el dominio lingüístico catalán: lengua y poder son dos realidades inseparables. La existencia, más o menos puntual, de intereses distintos, cuando no opuestos, desemboca inevitablemente en una situación de conflicto. Situación que se reflejará consecuentemente en la realidad lingüística. Cualquier contexto en el que conviven más de una lengua, sean cuales fueran las condiciones de su coexistencia, es conflictivo en mayor o menor grado, por el mismo plurilingüismo. Que en tales ámbitos las tensiones sean inesquivables no debe presuponer una actitud escéptica que lleve a abandonar el esfuerzo para equilibrar al máximo la situación. Es obvio que, como en todos los casos de conflicto, es decisiva la cuestión del equilibrio entre las fuerzas opuestas, para poder medir su magnitud y para poder planificar una política de acción adecuada.

La presencia del poder español —y, pues, de la lengua que lo identifica— se acrecienta en Cataluña a lo largo de los siglos xvi, xvii y xviii. De modo que provoca el nacimiento de una nueva situación diglósica (se había conocido ya la que supuso la presencia del latín en el nivel literario y la del occitano en la poesía medieval): el español deviene progresivamente lengua A, mientras que proporcionalmente el catalán pasa a lengua B.

* 1985, «Conflicto lingüístico en Cataluña: análisis de la situación actual y perspectivas». *Revista de Filología Románica*. Madrid, III.

La hostilidad frente al catalán se acentúa hasta el extremo de que con Felipe V pierde su carácter de lengua oficial y se institucionaliza un primer intento de *lingüicidio*.

No es extraño que una política de represión lingüística acabe por dar los resultados opuestos a sus intenciones. Así, cuando a finales del XVIII y, sobre todo, en el siglo XIX, la burguesía catalana es consciente de que tiene posibilidades de convertirse en la nueva clase social hegemónica, aprovecha el ejercicio opresor del Gobierno centralista para aglutinar en torno de sí a las clases populares, en nombre de un nacionalismo catalán interclasista. El elemento principal de la ideología que lo inspira es la lengua, puesto que es la que mejor puede representar a todas las clases sociales.

Es así que, durante el siglo XIX y principios del XX, se produce el fenómeno de la *Renaixença*, que supone una recuperación cuantitativa y cualitativa de la lengua catalana. Alrededor de 1900 nace una conciencia colectiva de pueblo diferenciado. Consecuentemente se vuelve al uso del catalán; naturalmente, en el nivel oral, básicamente, pues la mayoría no podía saber escribirlo, dados los precedentes apuntados.

La implantación del régimen franquista rescita el Decreto de Nueva Planta de Felipe V. La prepotencia centralista vuelve a arrinconar el catalán, que pierde por segunda vez el carácter de lengua oficial que le había restituido la II República Española. El poder —todo poder— es implícitamente centrípeto, porque teme —debe temer— la dispersión, como amenaza que es para su consolidación. Cuando se aceptan soluciones que reconocen el pluralismo, es simplemente porque se cede a unas fuerzas que lo solicitan en tanto que tienen un peso específico socio-político-cultural suficiente.

El catalán, en definitiva, debe volver a las catacumbas. Ahora bien, no lo hará del mismo modo como lo hizo en el siglo XVIII. Los frutos del trabajo de la burguesía por el catalanismo se dejan sentir, sobre todo en una dirección: la conciencia de que Cataluña es un espacio importante de cuya aportación, al menos en el sentido económico, no se puede prescindir, y cuya historia avala unas cualidades seculares implica que la situación diglósica no se dé en las mismas proporciones; actúa con mucha menor fuerza y se localiza en áreas muy concretas, especialmente de las clases acomodadas. Más todavía: una parte considerable del pueblo catalán se decide, a pesar de los riesgos, por la resistencia y la contestación lingüísticas, contra las que no siempre puede el poder central. Todo demuestra, desde una perspectiva incluso psicológica, que existe una actitud de seguridad que no está dispuesta, en lo posible, a permitir el pretendido genocidio.

A partir sobre todo de los años sesenta, y a causa de un notable proceso de industrialización en Cataluña, llegarán principalmente a Barcelona gentes de la periferia del Estado, andaluces y gallegos, esencialmente, en cantidades francamente notables. Ello supondrá el surgir de una realidad nueva y sin precedentes que va a condicionar hasta hoy mismo el íter de la lengua catalana: la presencia masiva de no-catalanoparlantes, en su mayoría de clase subalterna y con bagajes culturales muy pobres.

En realidad, desde los siglos xv-xvi el español no dejará, sin solución de continuidad, de estar presente en Cataluña; y desde el siglo xviii también hasta hoy disfrutará del carácter de lengua oficial allí. Ahora bien, el soporte en cuanto a su uso que implican esas oleadas migratorias es algo nuevo y de consecuencias cuya trascendencia no se ha valorado suficientemente. Aparte del aumento cuantitativo de castellanoparlantes, hay otra cuestión menos aparente, pero mucho más inconveniente, como es la de la posibilidad de dividir Cataluña en dos comunidades diferenciadas y, desde luego, opuestas. Debemos tener en cuenta que ese alud inmigratorio no es cualificado de igual modo por la comunidad catalana; porque hay dentro del nacionalismo posiciones ideológicas enfrentadas, que, entre otras cosas, dividen a los que no tienen ningún interés por los no-catalanoparlantes de los que consideran que solo es posible la reconstrucción nacional a partir de su plena integración, lo que evita precisamente la existencia de dos comunidades en un mismo espacio. Y hay que decir que, a pesar de algunos prejuicios que los inmigrantes demostraban respecto al pueblo catalán, en contacto con su realidad, se han manifestado en su mayoría dispuestos a la asimilación. Desde el punto de vista estrictamente lingüístico, las primeras generaciones, en general, dada su edad y sus condiciones socio-económicas, no han adoptado la nueva lengua. Hay que añadir, además, que su vida se desarrolla con frecuencia en auténticos guetos periféricos donde es difícil entrar en contacto con el catalán. En cambio, las generaciones siguientes muestran una decidida disposición a la integración e incluso se convierten, en no pocos casos, en ardientes defensoras del nacionalismo catalán; ellos saben —y ese es un elemento esencial para la normalización lingüística— que el conocimiento de la lengua de la comunidad donde viven es un factor que coadyuva a la movilidad social ascendente.

A pesar de todo, una cierta tendencia a presentar a los catalanes como «exploadores» de los trabajadores llegados de fuera ha sido y es característica, aunque con pocos resultados, de algunos grupos neolixerrouxistas que persiguen la escisión y el enfrentamiento permanentes.

En medio de las circunstancias esbozadas, la lengua catalana resiste gracias a una actitud relativamente generalizada de fidelidad lingüística como exponente de la identidad nacional. A pesar del ostracismo de la vida oficial y de todos los inconvenientes que pretenden la sustitución lingüística a favor de la lengua del imperio, persiste la conciencia de colectividad cohesionada, de precedentes históricos sobresalientes y la voluntad de no ceder al aniquilamiento. Ahora bien, la discriminación que sufre le impide una presencia «ecológica»: ni la escuela, ni los medios de comunicación de masas, ni mucho menos la Administración pueden desenvolverse en catalán. Resiste en manifestaciones culturales diversas, en la edición de libros, incluso en la cuasi-clandestinidad escolar, pero poco puede frente al colonialismo centralista.

2. Situación actual

la situación actual se caracteriza por el restablecimiento del régimen democrático en el Estado español y por la consiguiente política del Estado de las Autonomías, que reconoce la pluralidad lingüístico-cultural, reconocimiento que en Cataluña se manifiesta por la restauración de la Generalitat, que elabora el *Estatut* por el que se va a regir, dentro del marco constitucional, la comunidad.

Por lo que se refiere a la lengua catalana, vuelve a su carácter de oficial en su territorio y, por tanto, de nuevo se le abren las puertas en todos los ámbitos. Es decir, legalmente puede proceder a la normalización lingüística.

Es evidente que una historia como la suya, que desde el siglo xvi hasta nuestros días sufre continuamente los avatares que impiden su situación normal; que solo se recupera relativamente a principios del xx, pero que inmediatamente vuelve a ser amenazada de sustitución (desde 1936 hasta 1975), tenía que cobrarse sus tributos cuando la lengua se encontrara en condiciones legales de uso y de desarrollo.

La recuperación que supuso la *Renaixença* sirvió también para tomar conciencia de la falta de unidad en el uso de la lengua y, en consecuencia, de la necesidad de proceder a la elaboración de las normas que resolviesen el problema, lo que la mayoría de las lenguas románicas habían podido hacer a lo largo del siglo xviii. Dejando ahora de lado todos los esfuerzos que llevó implícita tal elaboración, podemos decir que a inicios del siglo xx se consigue plenamente el objetivo; y se creó, además, en 1907 el Institut d'Estudis Catalans, encargado de velar por la integridad lingüística y reforzar la conciencia de unidad por la normativización que la soporta.

Si tenemos en cuenta que la labor de reconstrucción de la lengua exige un trabajo de divulgación suficiente que haga posible la posesión de la normativa por parte de la comunidad, entenderemos que el espacio de tiempo de que se dispuso para ello fue demasiado corto para que fructificara. La alfabetización iniciada es frenada repentinamente, e incluso retrocede, por la acción neutralizadora de la castellanización impuesta y de la corriente inmigratoria. El catalán deviene forzosamente una lengua de uso básicamente oral. La comunidad catalanoparlante no tiene acceso a la adquisición de una competencia lingüística global, por lo que se siente mutilada al no poder recurrir con naturalidad a la escritura/lectura; tiene el complejo de ser analfabeta, lo que favorece la utilización del castellano para el uso literario receptor y emisor.

He apuntado ya que, en líneas generales, los inmigrantes no se muestran hostiles a ser asimilados lingüísticamente. Sin embargo, existe todavía una población no-catalanoparlante que suma un porcentaje nada despreciable y que entorpece aun contra su voluntad la normalización lingüística del catalán, puesto que enfatizan su carácter de lengua minorizada. La proporción de inmigrantes se acerca de hecho al 50 % de la población, la mayoría de los cuales se concentran en el cinturón industrial de Barcelo-

na; de modo que el catalán es la lengua habitual de solo el 60 % de los habitantes de Catalunya —el 40 por 100 restante se sirve normalmente del castellano—. Sin embargo, entre el grupo de los no-catalanoparlantes, hay un estrato que entiende el catalán, aunque no lo hable, y otro completamente monolingüe. Faltan datos fiables para poder presentar un cuadro correcto de las correlaciones en esa problemática.

A pesar de que existe entre los inmigrantes una buena disposición respecto al hecho catalán, hay que distinguir que esta se da esencialmente entre las clases trabajadoras menos favorecidas. Otra cosa es la actitud sociolingüística del sector de clases altas, de los funcionarios y de los intelectuales castellanoparlantes, entre quienes no es rara una posición negativa, que, aunque numéricamente poco relevante, por su posibilidad de influencia por su relación con las clases dirigentes, tiene una trascendencia superior a la que podríamos imaginar.

Volviendo a las cifras, el número de catalanoparlantes ha descendido del 90 % en 1939 al 60 % en 1975; alrededor de un 15 % de la población no entiende el catalán; en algunos municipios del cinturón de Barcelona, los monolingües castellanos pueden llegar al 40 %. Hay comarcas donde habla español más del 70 % de la población, lugares donde no entienden el catalán el 50 % de sus habitantes y barrios donde nadie sabe leer el catalán.

Globalmente, en Catalunya, de los seis millones de habitantes, entienden el catalán el 80 % y el castellano, un 95 %; escriben el catalán menos de un 20 % y el castellano, un 90 %; más de un millón de ciudadanos de Cataluña no entienden el catalán. Todo ello puede instrumentalizarse, y se instrumentaliza, para justificar la irrupción de los *mass media* en lengua española, de una escuela no catalana, etc.

Resulta obvio que el marco sociolingüístico cambia, y a veces radicalmente, según las comarcas que se contemplan. Los inconvenientes para la normalización lingüística del catalán son graves en las grandes ciudades o en las zonas fuertemente industrializadas. En otros lugares de Cataluña el catalán es la lengua habitual de más del 90 % de sus habitantes; recordemos, no obstante, que otra cosa es la competencia lingüística (interferencias del español e imposibilidad del acceso al uso escrito del catalán).

* * *

Si ya durante la represión franquista el fenómeno propiamente diglósico se mantenía solo en ciertos ámbitos relativamente reducidos, hoy puede decirse que prácticamente ha desaparecido. Las reivindicaciones autonomistas, que no han cesado desde finales del siglo XIX, y que se centran en la lengua y el enfrentamiento a la política represiva del poder central, son muestras evidentes de existencia de conflicto sin diglosia. Es verdad que existe un bilingüismo desequilibrado: los catalanes son todos bilingües, mientras que los no catalanes lo son en un 55 o 60 %: el resto es monolingüe. Ahora

bien, en el uso de las dos lenguas no existe una clara distribución de funciones. No hay propiamente una lengua A frente a una lengua B en el contacto. Es cierto que persisten las actitudes que provocan el abandono activo del catalán en favor del español —por ejemplo, al dirigirse a los funcionarios del Gobierno central— y que hay abandono pasivo frente a los medios de comunicación de masas. A pesar de ello, los motivos profundos están más en la falta de normalización lingüística o en una inercia que ha creado hábitos difíciles de abandonar que en la convicción de que el español sea una lengua de mayor prestigio. Podemos decir más: precisamente porque el español en Cataluña es primordialmente la lengua social usada por las clases bajas, existe incluso una tendencia, de mayor o menor grado, a considerar el catalán como lengua de distinción en ese sentido, sin que ello llegue a constituir una diglosia en términos opuestos a los de la conocida en etapas anteriores. La lengua catalana ha llegado a ser tildada de lengua de la burguesía, frente al español como lengua del proletariado. Hemos de distinguir, pues, entre un desequilibrio en la presencia de las lenguas a favor del español y los motivos de índole diversa que lo explican.

* * *

Si de algo depende fundamentalmente el conseguir la normalización plena del catalán es de su presencia en la escuela. No de una simple presencia, sino del acuerdo respecto a los objetivos concretos que con ella se persiguen. Así, por ejemplo, si hasta hace relativamente pocos años la enseñanza del catalán era un objetivo que podía satisfacer, porque las circunstancias no permitían ir más allá, hoy no podemos restringir su protagonismo al hecho de que sea una asignatura más en los currículums de los alumnos. Debe ser, además, la lengua vehicular. De nada sirve enseñar un idioma si su conocimiento no se proyecta teleológicamente en la necesidad de que la escuela sea catalana lingüísticamente para que lo sea la sociedad. La enseñanza del catalán como una materia del plan de estudios puede, por tanto, llegar a ser, lejos de un medio para la normalización lingüística, una trampa para que la lengua siga permanentemente discriminada.

Por lo que he dicho en apartados anteriores es evidente que la escuela debe ser en primer lugar el medio de alfabetización permanente de los castellanoparlantes y de los propios catalanoparlantes; la escuela, junto con los otros *mass media*, debe colaborar en la reconstrucción de un nivel estándar y en su difusión. Debe brindar, en fin, a los escolares la posibilidad del conocimiento del uso del catalán en todos sus registros y en todos sus dialectos. En otros términos, la escuela, en sus distintos grados, ha de asumir la enseñanza de la lengua catalana como la de la lengua nacional que es de la comunidad autónoma de la que es propia. Y no es una labor fácil. Basta pensar en la composición de la colectividad catalana por lo que a la lengua habitual se refiere. La escuela en Cataluña, sobre todo en las zonas donde la inmigración ha sido mayor, debe

ser receptora sin discriminación alguna de alumnos catalanoparlantes y de alumnos castellanoparlantes que entienden o que no entienden el catalán. En las escuelas de Cataluña entran más de un 40 % de niños que no tienen el catalán como lengua familiar. En un 16 % de las escuelas predomina la lengua catalana entre los alumnos. En un 33 %, el español; en ambos casos se impone la lengua de la mayoría a la de la minoría. En el 15 % restante hay una presencia doble, de modo que no se elimina el uso de la lengua que se halla en minoría. En el curso 1981-82 y a nivel de Educación General Básica, que es el que acoge al conjunto de la población por ser obligatorio, la situación era la siguiente:

—Saben hablar catalán: 59,52 %

—Lo entienden: 24,85 %

—No lo entienden: 15,60 %¹

Si observamos por separado el sector público y el privado, el primero nos da la cifra del 65 % de alumnos castellanoparlantes de origen; y el segundo, la del 41 %:

Escuela pública		Escuela privada
47,22 %	Hablan catalán	72,33 %
30,43 %	Entienden catalán	19,09 %
22,35 %	No entienden catalán	8,50 % ²

En definitiva, la situación en su generalidad nos coloca ante una grave problemática.

* * *

Cuando se habla de presencia *ecológica* del catalán, pensamos que tiene mucho que ver con la que tenga en los medios de comunicación de masas. Es verdad que con el reconocimiento de la oficialidad de la lengua, esta, que hasta hace muy pocos años no podía oírse en absoluto por TV y que sólo en raras ocasiones a través de la radio; que no contaba con ningún diario en el que fuese el único instrumento de expresión, cuenta hoy con un canal propio, TV3, y con algunos espacios en el canal 2 de TVE; dispone de emisoras de radio en las que es la lengua habitual, y es el medio de comunicación de un diario de alcance nacional y de otros de alcance comarcal. A pesar de todo ello, no se puede decir que el catalán disponga del marco suficiente en los *mass media*: hay que convenir en que se halla todavía lejos de lo que la meta de una normalización lingüística debe ser. En suma, que, frente al español, sufre una discriminación que ha de neutralizarse.

¹ Véase *Els socialistes i la llengua*, Barcelona. 1984, p. 137.

² Véase *op. cit.*, p. 138.

La excepción se da en el ámbito *excesivamente* culto, por lo que no tiene una trascendencia notable; me refiero al de la edición de libros: solamente en el año 1980 aparecieron más de 1700 títulos en catalán.

El peso específico del catalán en los medios de comunicación de masas ha ido y sigue yendo en aumento, lo cual es esperanzador; no debemos perder de vista que la influencia lingüístico-social de dichos medios, sobre todo de la TV, es decisiva: el ciudadano de Cataluña sentirá que la lengua catalana es la de ese país en la medida en que le resulte efectivamente la familiar y la más corriente. Hasta hace muy poco, se percibía como una caricatura lingüística oír en catalán las voces puestas en boca de actrices y de actores mundialmente famosos, a los que siempre «se los había hecho hablar» en español. Hoy, gracias a los doblajes en catalán, cada vez más frecuentes, comienza a juzgarse como un hecho lógico que si un actor francés, por ejemplo, no habla en francés, cualquier otra lengua que lo traduzca le es igualmente extraña.

* * *

La Administración es el otro marco que debe catalanizarse a un ritmo mucho más rápido del que hasta ahora ha seguido, si se aspira a una normalización lingüística. Por su carácter, actúa como punto de referencia modélico —recordemos la función de la Cancillería Real en la unificación del catalán medieval—. Y ello es así por su vecindad con el poder. En la medida, pues, en que la Administración sea lingüísticamente española más que catalana, se hace difícil sentir como una realidad la oficialidad de nuestra lengua, puesto que precisamente lo oficial está íntimamente ligado con lo jurídico-administrativo. Paradójicamente, la Administración en Cataluña cuenta con una parte considerable de sus dependientes que no solo tienen como lengua habitual el español, sino que además no muestran ningún interés por la catalanización. Es en la Administración, en el funcionariado, donde con más frecuencia se esgrime o, peor aún, se da como hecho que la lengua del Estado es, en definitiva, el español; por lo que el uso de las lenguas minorizadas resulta innecesario, no solidario, antipatriótico, etc.

3. Perspectivas

Yo creo que, en términos generales, las perspectivas al menos no son malas. El camino de recuperación sigue adelante y no se ha retrocedido en ningún momento. Es evidente que hay problemas, muchos problemas; pero, además de evidente, es inevitable y no pueden resolverse con medidas expeditivas de ningún signo, como algunos pretenden; no se puede pensar en una revolución que no sea discriminatoria injustamente. Ello no significa que no debamos ser exigentes los catalanes; sobre todo por el hecho de que

estamos lejos de un equilibrio lingüístico entre las dos lenguas oficiales: el catalán es minoritario respecto al español y solo esa realidad lo pone en peligro.

Hay muchos factores que juegan a su favor: el reconocimiento, no sin reticencias, de la oficialidad del catalán y de la nacionalidad catalana. Contamos con un Gobierno autónomo, a pesar de las restricciones centralistas. Cada vez son más numerosas a nivel mundial las actitudes contra los imperialismos de cualquier tipo y a favor de las comunidades minorizadas, de sus culturas y de sus lenguas; por ello, casi nadie osa discutir la necesidad del catalán en su propio territorio. En otro sentido, fundamental, la situación económica del Estado español ha provocado desde los años setenta-ochenta un freno prácticamente total de la inmigración, lo que significa, por un lado, que no aumentarán los no-catalanoparlantes que fijen su residencia en Cataluña y, por otro, que el número de los inmigrados todavía monolingües llegados en los años sesenta-setenta descenderá necesariamente —probablemente a través de un proceso lento—. Recordemos que más de un 90 % de los inmigrados acepta e incluso desea la enseñanza del catalán para sus hijos. Existen restos del mito de la España una, pero cada vez menos; como existe el inconveniente de los guetos en que muchos viven, donde no se comunican más que en español; pero predomina la conciencia de que deben entrar en contacto con la lengua y la cultura catalanas, aun conservando su identidad de origen.

El Parlament de Catalunya ha elaborado una Llei de Normalització Lingüística de Catalunya que creo que puede ser un instrumento verdaderamente eficaz para que la lengua catalana supere el estado de desequilibrio en el que ahora se encuentra.³

Sin embargo, los objetivos finales que se persiguen no están explícitos en dicha ley y pienso que hay que saber tomar una posición que defina aquello que en último término se persigue.

Si analizamos algunas afirmaciones que se hacen en el preámbulo, vemos que aparentemente tienen un sentido definido, pero no contienen sino supuestos vagos y generales.

El párrafo cuarto de dicho preámbulo dice: «Iniciada una etapa de convivència democràtica i de reconeixement de la personalitat dels pobles que integren l'Estat espanyol...». ¿Qué traducción tiene la palabra *reconeixement*, 'reconocimiento', en el desarrollo de la política lingüística del Gobierno español? ¿Quiere decirse que se nos reconoce con una personalidad subordinada y secundaria respecto al Estado o coordinada e igualmente principal?

«... el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat, la qual tots els espanyols tenen el deure de conèixer i el dret d'usar [...], les altres llengües espanyoles seran

³ Véase Martí Castell, Joan, «Què és el normal en normalització lingüística», en *Revista de Llengua i Dret*, núm. 3, abril de 1984, Barcelona, 1984, págs. 65-68.

també oficials en les respectives comunitats autònomes d'acord amb llurs Estatuts...». ¿Con qué equilibrio se ha de verificar la realidad de que el castellano es la lengua española oficial del Estado y las otras lenguas españolas serán también oficiales? ¿Cómo se conjuga la oficialidad de dos lenguas que recoge el punto dos del artículo tres del Estatut de Catalunya? La respuesta en el punto tres es solo aparente: «La Generalitat garantirà l'ús normal i oficial d'ambdós idiomes [...] i crearà les condicions que permetin arribar a llur igualtat plena quant als drets i deures dels ciutadans de Catalunya». ¿Cuál es el uso *normal* de una lengua y qué se entiende por *igualdad plena*? ¿No hay en el fondo una contradicción entre los dos objetivos? Si *uso normal* no significa *exclusivo*, ¿cómo hemos de interpretar esta calificación? ¿Es compatible la normalidad con la *igualdad plena*?, ¿o convendría otorgar un estatus hegemónico para el catalán para poder hablar efectivamente de situación normal?

En la explicación de la ley se habla precisamente del «... restabliment del català en el lloc que li correspon com a llengua pròpia de Catalunya...», y de la «... recuperació de la llengua catalana com un dels factors fonamentals de la reconstrucció de Catalunya». ¿Cuál es ese *lugar* exactamente? ¿El de la cooficialidad o no? ¿Qué quiere decir *recuperación* de la lengua catalana? «Recobrarla», «volver a entrar en su posesión», sí, pero ¿como en qué momento histórico? Es decir, ¿qué es aquello a lo que hemos de renunciar de nuestro pasado?

La ley «els equilibra (catalán y español) en els mitjans de comunicació social...». ¿Quiere ello decir que ambas tendrán el mismo grado de presencia o que el catalán, como lengua propia de Cataluña, además de oficial, tendrá el derecho de ser predominante?

El uso de un término como *normalización* («acción y efecto de normalizar o de normalizarse», es decir, de «hacer o hacerse normal») implica plantearse desde el principio qué se entiende por *normal*; en otros términos, conforme a qué regla se piensa que hay que actuar. Si no, es fácil caer en la trampa de creer que es normal precisamente lo que sucede, sin distinción.

Si se plantea la necesidad de un proceso de normalización es porque se tiene conciencia de que el *statu quo* es anormal y porque se aspira a que deje de serlo. Ahora bien, inútilmente se llevará a término dicho proceso si antes no se ha determinado dónde radica exactamente la anormalidad y qué alternativa se prevé para neutralizarla.

Si se preguntara a la totalidad de los catalanes cuál es, según ellos, el contexto normal de la lengua catalana, las respuestas serían muy distintas; es probable que los extremos estuviesen representados, por un lado, por los que creen que no hay necesidad de «mantener» el catalán porque ya existe en el Estado una lengua oficial que obliga a todos. Y, por el otro, por los que defienden que precisamente la única lengua de la nacionalidad catalana es la que le es propia: la presencia de cualquier otra responde a circunstancias histórico-sociales que no tienen por qué implicar que sean también oficiales.

En general se establece una relación entre normalidad lingüística y ausencia de conflicto. Lo que demuestra, en el fondo, que predominan, al menos subconscientemente, las ilusiones monolingüistas. Y obliga posiblemente a que la política lingüística se dirija a la superación definitiva de la hostilidad por motivos de lengua.

Solo en una situación ideal, la presencia en un mismo ámbito nacional de más de una lengua no será causa de tensiones. Tras los sistemas lingüísticos hay culturas diferentes; y son, sobre todo, medios de transmisión que representan bloques de poder obstinados en no perder terreno. Se tiene que ser consciente, pues, de que la convivencia en un territorio de más de una lengua significa luchar constantemente en la vigilancia para no retroceder. Por todo lo cual, me atrevo a decir que la regla para la normalización ha de ser la que contempla en cada lugar la existencia exclusivamente de una lengua oficial: la propia. De acuerdo con ese principio, la normalización lingüística en Cataluña se podrá dar por conseguida cuando no sea necesaria la cooficialidad de lenguas. Una sola comunidad, una sola lengua. Cuando el criterio del *territorio* pueda sustituir el de la *personalidad*.

Conviene ser claros y definir objetivos, procurando restar la ambigüedad de algunos términos: se tome una dirección o se tome otra, que eso es cuestión distinta.

La llamada Llei de Normalització Lingüística de Catalunya, aun siendo un buen instrumento de política lingüística, es, en realidad, una ley de proceso de normalización, pues no clarifica suficientemente las aspiraciones.

Que la lengua catalana sea definida como *la propia* y la oficial de Cataluña asegura la posibilidad precisamente de aplicación del criterio del territorio; que el español sea también oficial, en cuanto que lo es para todo el Estado, supone una concepción en la que se respeta a la vez el criterio de la personalidad. Es, pues, un modelo mixto en el que se contempla el respeto al territorio y a las personas que lo habitan. La Constitución no prevé que el criterio del territorio se aplique en la comunidad y el de la personalidad en las relaciones con la Administración central. Los principios políticos que deberían deducirse de su lectura progresista es que la lengua común en Cataluña es el catalán y que el español es, pues, su segunda lengua; no los de un bilingüismo en el que el catalán es tolerado, sino un bilingüismo en el que se acepta el español y en el que a la larga la cooficialidad no debiera tener sentido. Habría que superar el modelo mixto y acercarnos al modelo territorial.

* * *

La falta de datos concretos sobre la presencia del catalán en todos los ámbitos justifica que existan actitudes optimistas y actitudes pesimistas, las cuales deben basarse en la experiencia personal, en la intuición, todo en relación con los objetivos que cada cual piensa que deben ser prioritarios.

No hace mucho tiempo, un grupo de intelectuales catalanes, desde una revista de lengua y literatura, escribió un artículo en el que se alertaba sobre la posibilidad no remota de la desaparición total de la lengua catalana, porque este es el destino en una nación sin Estado propio. Es verdad que el artículo tuvo muchas reacciones que denunciaban el catastrofismo que incluía; no obstante, contó con muchas adhesiones...

Creo que la realidad objetiva es que el catalán se usa cada vez más y que se hace sentir con progresos notables el doble frente de la normalización: el lingüístico-cultural, o sea, la normativización, y el sociopolítico, es decir, la extensión social.

Por otra parte, pienso que hay una razón histórica que se opone rotundamente a la hipótesis de la desaparición del catalán: el hecho de haber resistido en momentos críticos en los que las actitudes lingüísticas no eran tan favorables como hoy. En definitiva, el catalán no morirá, si la sociedad catalana no quiere que muera; y parece claro que en su gran mayoría trabaja para que avance. Es posible que la euforia inicial en un contexto que abría las puertas a la democracia esperara de ella mucho más de lo conseguido y que, por consiguiente, se sienta el desencanto también en lo que se refiere a los resultados en política lingüística. Pero hay que tener en cuenta que las leyes ni consiguieron en el pasado la desaparición del catalán ni pueden conseguir ahora su normalización; es cierto que condicionan la situación, pero el futuro de las lenguas minorizadas depende mayormente de las actitudes, de la fidelidad lingüística.

Existen peligros, y constantes, para el catalán; y estamos todavía muy lejos de su recuperación definitiva —quizá utópica—.

La presencia del catalán en todos los ámbitos y en el grado necesario supone inevitablemente la aceptación de un retroceso del español, que debe ceder democráticamente los espacios ocupados abusivamente por el poder y la fuerza.

Hay que insistir en la sensibilización de la ciudadanía de Cataluña, para que su postura no devenga pasiva en la confianza en las instituciones. Se han de superar los hábitos adquiridos en épocas pasadas.

En Cataluña hay que abogar, de acuerdo con la Constitución española y con el Estatut, por el carácter prioritario del catalán, defendiendo así la protección de las lenguas discriminadas que aquella contempla.

Hay que exigir que en la escuela, en los medios de comunicación de masas y en la Administración el catalán en Cataluña sea la lengua que prevalezca; y procurar que todos los que la habitan entiendan que debe ser así porque es lo natural e histórico.

L'àmbit de Llengua i Ensenyament

La preparació dels treballs d'aquesta àrea que es desenvoluparan a la ciutat de Tarragona i a Reus fa palesa una col·laboració exemplar del Comitè i de la Comissió científica, que dona suport imprescindible a un projecte transcendental per al futur de la llengua catalana.

No temia sobre la voluntat i la capacitat de resposta dels qui s'ocupen de la difícil tasca de l'ensenyament als Països Catalans. L'ur decisió de participar activament en la recerca i d'aportar els coneixements adquirits permet d'antuvi concloure que la consciència que és fonamental una adequada relació llengua/educació per al procés de normalització lingüística és prova d'un sentit pregon de responsabilitat social.

Especialistes d'aquí i de fora que han destacat per les investigacions en el camp complex de l'ensinistrament dels idiomes nacionals tenen a punt ponències i comunicacions a l'entorn dels cinc grans temes en què es divideix l'àrea: 1) Política lingüística adreçat a remarcar les etapes, les dificultats, els recursos i els progressos en l'aplicació de la programació prevista per l'Administració. 2) Sociolingüística —potser el principal— és la vessant on s'han d'abocar informacions que seran substancials per a entendre les necessitats prioritàries que cal satisfer per tal que l'ensenyament compleixi amb correcció les funcions que li pertoqueu: s'hi han presentat anàlisis de la tipologia dels centres; de la procedència social dels alumnes i dels professors; de llurs actituds envers de llengua, etc. 3) El català en els diversos nivells s'ocupa bàsicament del procés educatiu, dels seus resultats i de les perspectives, 4) La problemàtica de la formació del professorat. 5) L'adquisició del català per part dels adults, de dins i de fora dels Països Catalans: analitza la formació lingüística per la via de la recuperació, i de la presència del català a l'estranger, a les universitats d'arreu del món, on, cada vegada més, l'interès pel nostre idioma s'evidencia a través d'excel·lents treballs.

* 1986/04/30, «L'àmbit de Llengua i Ensenyament». *Diari de Tarragona*.

Professors d'Itàlia, del Canadà, de la República Federal Alemanya, de l'Estat francès, de Gran Bretanya, dels Estats Units d'Amèrica, etc., han enllestit llurs compromisos anunciats quan es gestava encara la idea d'aquesta magna trobada. Estudiosos de la nostra nació especialistes en la problemàtica sociolingüística a l'ensenyament (Joaquim Arenas, Marta Mata, Lluís López, Joan Triadú...) han ajuntat més de cent comunicacions que aborden la realitat distinta al Principat de Catalunya, a Andorra, a la Catalunya del Nord, a les Illes Balears, al País Valencià, a l'Alguer. L'entusiasme de tots i l'alta qualificació —ciència i passió— dels encarregats de fornir-nos la informació que el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana vol obtenir ens animen cara a la gran reunió imminent.

Tarragona i Reus ja han obert les portes i han regalat llur hospitalitat a les inquietuds damunt les quals també es basteix un país. Però goso dir, ara que he tingut oportunitat de valorar pràcticament tota la feina que s'hi presentarà, que se sentiran honorades, compensades pels esforços capitals esmerçats. Llur història s'engrandirà encara, perquè seran testimonis excepcionals d'uns dies atapeïts de discussions i de neguits per explicar i entendre millor què som i qui som.

Les ponències abracen arguments distints que cobreixen àmpliament els interessos de l'àrea suara esmentats: el català com a llengua única, integració sociolingüística de la immigració no catalanoparlant: les traves administratives per a la catalanització de l'escola, des del nivell primari fins a la universitat; la recuperació de la nostra llengua a l'ensenyament públic, etc. Impossibile en un espai com aquests de fer referència a totes les propostes rebudes.

Cap altra àrea científica no compta amb tants treballs com aquesta. Ni tampoc amb un nombre tan elevat de congressistes adherits. El marc que els acollirà serà esperó i descans de llurs fatigues per a fer que el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana sigui un instrument adequat per arribar a perfilar solucions coherents amb el que ens mostrin les dades i les anàlisis aportades.

L'ensenyament, àmbit cabdal per a la normalització lingüística

És prou evident, fins i tot abans d'endinsar-se en les anàlisis que aquests dies duem a terme, la importància que té l'ensenyament en el procés de recuperació lingüística i de reconstrucció nacional. Hom pot tenir dubtes sobre l'assoliment dels objectius que ens permetin de parlar d'una situació de normalitat. Però és del tot segur que no hi arribarem si no és damunt la base d'una política democràtica que, ultra garantir a tothom el dret a estudiar i el deure de fer-ho, respecti les distintes realitats, cosa que exigeix d'educar la societat a través de la identitat més immediata: la que fa possible l'existència no indiferenciada, impregnada de la saó d'una història i d'uns idiomes que són, al capdavant, allò amb què col·laboren les comunitats a fer més variada i solidària ensems la cultura universal, que només per aquesta via pot ésser realment patrimoni de tots.

Els treballs dels investigadors detecten principalment dos aspectes simptomàtics en la col·lectivitat catalanoparlant: unes relacions anormals amb la llengua i greus dificultats d'integració en determinades àrees.

L'ús de l'idioma

El primer se centra en el nivell de competència lingüística. Hem estat desposseïts durant molt de temps de l'ensinistrament formal i social que garanteix l'ús espontani i sense particulars obstacles del propi idioma. Conseqüentment, hi ha consciència d'una mancança que provoca angoixes en l'acte de la comunicació; la inseguretat constant de si allò que hom diu correspon al seu sistema lingüístic, o si, en canvi, és interferència d'un altre de dominant genera la inquietud pregonada d'estar traint sense voler el poble

* 1986/05/04, «L'ensenyament, àmbit cabdal per a la normalització lingüística». *El País* (Quadern).

de què es forma part, de no poder ésser lleial a l'idioma minorat. Ultra aquesta vessant de caràcter psicolingüístic, cal endemés remarcar que els dèficits en l'expressió amb una llengua en qualsevol dels seus nivells és una amenaça de la perpetuació d'una situació de disglòssia; haver de renunciar de recórrer-hi en benefici d'una altra fa objectiva una distribució funcional, al marge que el parlant cregui en el condicionament del prestigi. Les dificultats d'ús de llur idioma entre els catalanoparlants s'agreugen pel que fa a la producció escrita, justament aquella que més decisivament col·labora a la superació de discriminacions.

L'ensenyament ha d'assegurar que tots els ciutadans dels Països Catalans coneguin amb suficiència el mitjà d'expressió que els distingeix; l'acció alliberadora que engendra el saber es basa en la possibilitat de ser-ne receptors i emissors a través del que el basteix amb genuïtat: la llengua pròpia.

L'altra faceta indicada, els obstacles per a la incorporació plena de la immigració, especialment a les zones on la industrialització l'ha requerida més, és també substancial per garantir el procés de normalització lingüística d'una comunitat sense esclotxes.

Els estudiosos coincideixen a destacar la bona disposició de la població no catalanoparlant a conèixer i a usar la nostra llengua.

Tanmateix, una política socioeconòmica determinada ha posat traves a aquesta voluntat, perquè l'ha obligada sovint a una existència *perifèrica* que no permet fàcilment —entre d'altres coses— habitar-se al català. L'escola fins ara no podia sinó contribuir, malgrat ella mateixa, a les dificultats d'integració. Avui, en canvi, ha d'ésser el camí que dugui més directament a l'adopció de la llengua catalana com a fita prèvia a una completa fusió de la immigració amb la nostra realitat. La normalització no s'haurà aconseguit mentre en resti marginada idiomàticament, perquè l'exclusió social implica un comportament lingüístic igualment d'excepció que activa una consciència binacional amb antagonismes insuperables. L'ensenyament ha de donar l'exemple de la indiferenciació, i ha d'evitar l'error del paral·lelisme discriminador.

He volgut destacar dos dels principals problemes que en les sessions científiques són analitzades, els quals convergeixen en la conclusió que ja es perfila que, tot i ésser fonamental la qüestió de l'ús de la llengua, constitueix, no gensmenys, un caire quantitatiu que cal que sigui completat pel qualitatiu d'aquest ús que fa referència a la forma. Una comunitat no pot acceptar que s'arraconi l'ús.

L'àmbit de l'ensenyament i la normalització lingüística

Era d'esperar que, davant una convocatòria de la magnitud del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, hi hagués tota mena d'actituds: entusiàstiques, escèptiques, hostils... A una bona part dels qui s'hi oposaven, em consta que els anguniava el prejudici que el singular encontre s'havia pensat com una aprovació social solemne i incondicional de la política lingüística oficial; que hom no hi anava amb el necessari esperit crític ni amb la voluntat de l'anàlisi seriosa. En aquest sentit, enllestits els treballs de les àrees, em penso que s'ha fet palès que ens animava per damunt de tot la decisió d'estudiar científicament la situació sociolingüística del català en els diversos àmbits; amb la convicció, d'antuvi, que l'anormalitat encara el caracteritza i que, doncs, era urgent recollir les dades que reflectissin l'estat real de la llengua, per tal de no haver de parlar-ne per aproximacions massa condicionades per la intuïció o pel context en què cadascú es mou.

Qui s'hagi informat de com es desenvoluparen les sessions a l'àrea d'Ensenyament haurà de reconèixer que hi érem ben lluny de cofoismes insensats; tan lluny com de rebentismes demagògics. El rigor, la inquietud, el coratge, han estat els mòbils que ens han conduït a constatar un context precisament no gens engrescador, sinó més aviat preocupant i en alguns casos perillosament precari, del qual ningú no ha estat exclòs de responsabilitat. Hem indicat els diversos factors que el fan així; de tota índole; que giren, però, a l'entorn de dos d'essencials: majors o menors consciència nacional i lleialtat lingüística de professors, alumnes i societat en general; i l'aplicació de les polítiques de normalització per part de les institucions i de l'Administració.

* 1986/10, «L'àmbit de l'ensenyament i la normalització lingüística». *Serra d'Or*, any XXVIII, núm. 325, p. 25-27.

Les col·laboracions, per la qualitat i per la quantitat, subratllen l'interès que promou l'àmbit d'ensenyament, cabdal, sens dubte, en el procés de catalanització. Malament podem esperar que el nostre idioma sigui el de tota la nació, de totes les classes socials, per a tots els usos, i dignament utilitzat, si falla a l'escola, que té l'obligació inexcusable de la formació dels ciutadans a partir de la realitat immediata, per elevar-se a un universalisme cultural que podrà enriquir-se de la nostra creació i de la nostra llengua. Les noves tecnologies, la influència dels grans mitjans de comunicació, els tipus d'escolarització, són, en molts sentits, bons instruments per a una societat més avançada; però en d'altres, constitueixen un perill seriós per al pluralisme lingüísticocultural, perquè tendeixen a l'homogeneïtzació a favor de determinats interessos i de les ideologies dominants. Es poden tenir dubtes sobre quins han d'ésser els objectius que permetin parlar de normalitat; però és ben segur que no hi arribarem si no és damunt la base d'una política democràtica que, ultra garantir a tothom el dret —i el deure— a l'estudi, ho faci en el respecte de les distintes comunitats, que fa possible l'existència no indiferenciada; i això no és, ni de bon tros, encara tangible.

El grau de participació en els debats demostrà que sortosament en l'ensenyament és notable la militància per la llengua i per la nació.

Aspectes a destacar

Em centraré en els apartats de «Política lingüística» i de «Sociolingüística», els dos més polèmics —d'entre els cinc en què es dividia l'àrea—, i els que comptaren també amb major nombre de comunicacions, adreçades a remarcar les etapes, les dificultats, els recursos i els progressos en l'aplicació de la programació prevista per l'Administració, o a proposar alternatives; i a abocar informacions substancials per a entendre les necessitats prioritàries que cal satisfer perquè l'ensenyament compleixi amb correcció les funcions que li pertoquen. Els treballs han explicat críticament experiències polítiques d'altres estats, dels quals podem aprendre; o han avançat tècniques de programació sociolingüística als diversos graus; o han verificat dades, de tipus divers, de la realitat de la incidència del català a les escoles, als instituts i a les universitats dels Països Catalans. Els estudiosos han coincidit a destacar un punt capital: els obstacles per a la incorporació plena de la immigració a una escola catalana, especialment a les zones on la industrialització l'ha requerida més; però també la bona disposició de la població no catalanoparlant a conèixer i a usar la nostra llengua. Tanmateix, una política socioeconòmica determinada ha posat traves a aquesta voluntat, perquè l'ha obligada sovint a una existència «perifèrica» que no permet fàcilment entre d'altres coses d'habituar-se al nou idioma. L'escola, fins ara, no podia sinó contribuir, malgrat ella mateixa, a les dificultats d'integració; avui, en canvi, ha d'ésser el camí que dugui més directament a

l'adopció de la llengua catalana per a una completa fusió de la immigració a la nostra societat. La normalització no s'haurà aconseguit mentre en resti marginada idiomàticament: l'ensenyament ha de donar l'exemple i evitar l'error del paral·lelisme discriminator. No ha de témer exigir amb justícia una regressió de la llengua espanyola. Perquè restablir la democràcia significa recuperar allò que fou arrabassat, i abandonar actituds prepotents que havien arrelat els anys de les dictadures; el castellà aleshores ocupà abusivament espais; ara ha de recular inevitablement. En aquesta línia, diverses ponències posaven èmfasi en l'aplicació dels programes d'immersió.

La saludable exigència que animà la gran majoria de congressistes es plasmà en declaracions que feien irrenunciabils fites indispensables per a la continuïtat de la llengua catalana, i en un força estès sentiment de frustració que ha substituït el de les esperances que s'havien afermat en els canvis profunds en la renovació pedagògica i, doncs, en la normalització lingüística.

Això no obstant, hom pogué constatar que la situació educativa es caracteritza per pregones dissimetries arreu dels territoris de llengua catalana. Així, la demanda d'ensenyament en català només es comença a donar de manera satisfactòria al Principat de Catalunya, mentre que en d'altres contrades —Franja de Ponent, Catalunya del Nord— amb prou feines han assolit que s'acceptés d'ensenyar *el* català. De tota manera, a l'escola dels Països Catalans, sense distinció, la llengua pròpia no és prou l'idioma vehicular; i de res no serveix ensenyar-lo, si no és amb la finalitat de l'ús.

De les sessions conclusives, destinades a destriar les principals constatacions, en sortiren remarques ben importants.

S'hi subratllà la manca d'un pla educatiu de normalització lingüística que coordini i canalitzi adequadament les experiències pedagògiques.

De cara al futur

L'àrea d'Ensenyament del II Congrés manifestà la urgència d'elaborar una política que vagi en el sentit del català com a llengua única de la societat. Aquest objectiu s'hi expressà majoritàriament; la qual cosa significa que hom identifica la meta de la normalització en el monolingüisme català: un poble, una llengua. S'hi rebutjà que per motius de poder hàgim de patir una situació de desequilibri que ens minoritza amb l'intent de dominar-nos.

En un altre sentit, es considerà imprescindible que la planificació es faci amb la necessària col·laboració dels governs autònoms dels Països Catalans: no és admissible la falta d'un reconeixement de la unitat de la llengua i de la seva denominació en tot el domini lingüístic, i amb totes les conseqüències que això implica en el sistema d'ensenyament; com no ho és que dins el seu àmbit no s'hagi aconseguit l'homologació dels

professors de llengua i literatura catalanes. El sentiment nacional ha d'ésser degudament valorat, i, consegüentment, cal empènyer la realitat perquè sigui cada vegada més factible la interrelació entre els nostres territoris, tot projectant-se cap a la comunitat que la història ha constituït.

El II Congrés Internacional de la Llengua Catalana ha estat una ocasió útil i oportuna. Hom hi pretenia de provocar una «sotragada» a la societat, en el sentit que, amb les actituds que adopti, té en les seves mans el futur, encara no del tot assegurat, de l'idioma. Els qui hem intervingut en l'àrea científica d'Ensenyament no solament hem manifestat que nérem conscients, que refutàvem la inèrcia que amb el règim democràtic s'ha estès, justificadament, però també amb gran risc; sinó que, endemés, hem volgut recalcar que, el «sotragueig», calia fer-lo arribar a les Institucions oficials dels governs autònoms. Sabem que només les lleis no anorreen ni sobretot no salven una llengua; la història ens ho ha demostrat. Nogensmenys, en una situació política en què la dependència respecte d'un poder central fa difícil en major o en menor grau l'existència fidel a la nostra identitat, són ineludibles el coratge i la tenacitat en la defensa dels drets nacionals i lingüístics, sense ambigüitats.

Els dies dedicats al treball específic de les àrees han passat. I s'han aprofitat bé. Però trairíem l'esperit amb què es convocà el II Congrés si ara plegàvem, més o menys satisfets de les constatacions i de les propostes alternatives plantejades. Era urgent que disposéssim d'una informació rigorosament elaborada i analitzada científicament, que ens fes sabedors de la realitat sociolingüística del català; potser fins ara no era possible una ben afinada programació de la política lingüística per causa del seu insuficient coneixement. El Congrés, doncs, ha de significar el punt de partença d'una nova etapa en què tots plegats haurem de reivindicar posicions més definides, perquè això és possible i necessari. Amb tot el material recollit, ens hem d'obligar i de lliurar a una tasca de seguiment, de pressió, de control, perquè es compleixi a l'alça i acceleradament la legislació vigent; i perquè es revisi, si cal, per tal que permeti i que impulsi l'ensenyament en llengua i en continguts catalans i se'n derivi una consciència d'identitat nacional. I, al mateix temps, hem d'exigir-nos, com a docents, com a discents, com a col·laboradors, en fi, en la vida escolar, una actitud constant de lleialtat lingüística.

Aquest és el compromís a què ens obligarem. Que en l'ensenyament el català ocupi el lloc que li correspon, depèn certament de molts factors que no són al nostre abast, i que fins ens són hostils. Però sobretot depèn de nosaltres. Tots en som responsables. I no hem d'acceptar d'enganyar-nos en l'autocommisericòrdia pels mals que ens venen de fora. Les llengües, sempre i arreu, les han salvades els qui les usen.

El II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. A manera de balanç parcial

Encara que la societat catalana reclama ja un balanç definitiu a l'entorn dels resultats del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, penso que encara no és possible de fer-lo. Però sí que se'n poden subratllar alguns aspectes conclusius prou rellevants.

De primer, una qüestió, diguem-ne, de competències: una bona part de la comunitat ha demostrat la decisió que una trobada així no havia de restar exclusivament en mans dels especialistes; la qual cosa significa que és estesa la consciència que la llengua catalana és una causa essencial i de tots, perquè és oprimida i dominada. Això evidencia, en principi, unes actituds força favorables, i la convicció que el futur del català no depèn, ni fonamentalment, dels lingüistes o dels sociolingüistes.

El II Congrés es desenvolupa en un període de la història en què, si bé en alguns indrets la situació de l'idioma no fa témer per la seva existència —relativament dominada, això sí—, en d'altres, en canvi, la substitució és molt possible o està ja esdevenint-s'hi. Així doncs, havia d'ésser l'ocasió perquè s'hi expliqués el caràcter i l'aplicació dels processos de normalització d'arreu, des de l'òptica institucional i des de fora.

Valia la pena d'organitzar el II Congrés si es pensava d'arribar a proposar —valorant prèviament tot el que s'ha fet— què cal fer encara en la vessant de l'extensió d'ús de la llengua; i reforçar o provocar la fidelitat envers seu. I amb un objectiu així, calia convocar tothom: per aconseguir la sotragada social i també l'específica sotragada institucional, ja que partíem de la base de la «fragilitat» de l'idioma i del perill de «trencadissa»; i perquè les opinions més diverses hi tinguessin cabuda.

Haver implicat les més altes instàncies dels Països Catalans ha estat una estratègia calculada, i no solament una simple formalitat: són precisament elles les que

* 1987, «El II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. A manera de balanç parcial», *Carrer dels Arbres. Revista anuari del Museu de Badalona*, Badalona.

condicionaran substancialment el balanç definitiu que avui, com he dit, és prematur de fer. No foren convidades per lloar-los llur gestió ni perquè les lloessin. Almenys a l'àrea científica de Llengua i Ensenyament, que tinc el goig i l'honor de coordinar, destacaren precisament les posicions crítiques, i la relativització del valor de la feina feta per les institucions en vistes al procés de recuperació lingüística.

Calia actuar d'aquesta manera, si volíem oferir-los alternatives, fruit de l'experiència quotidiana i del contacte directe amb la realitat, per poder elaborar amb coherència una política lingüística pertinent: elles l'han de fer, aprovar i executar.

La pràctica totalitat dels congressistes de la susdita àrea mostraren la certesa que el futur de la llengua va lligat al de la nació: mentre ens reconeguem en l'idioma, ens sabrem una comunitat. En altres mots: de l'èxit de la normalització lingüística depèn el nostre futur; així de clar.

També hi era general el sentiment que el significat de l'anormalitat que ara vivim és el del manteniment d'una situació de poble dominat respecte d'un poder dominant. Entre tots els congressistes de l'àrea es procura aclarir què hem d'entendre per situació normal, amb la convicció que s'havia d'omplir el sentit del mot, no des de dalt, sinó del voler i de la realitat socials.

En la valoració sobre la «salut» de la llengua catalana, no solament no hi tingué cabuda el triomfalisme, sinó que ni s'arriba al llinar de l'optimisme. Els dèficits en els processos de normalització des dels estaments oficials fan que en alguns territoris siguin difícils les esperances en una mínima recuperació.

Es palesà, consegüentment, una frustració respecte de les il·lusions que l'època postfranquista duria aviat canvis profunds en tots els àmbits: també en el de la situació sociolingüística. Cal confiar, doncs, molt en les forces socials; en alguns llocs i per a determinats fins, més que no pas en les institucions.

Resulta urgent el treball per a la transformació del marc legal en què ens hem de moure, ja que la Constitució estableix la discriminació de les distintes nacions de l'Estat, i, per tant, la de les llengües respectives. En un altre sentit, però igualment transcendental, els Països Catalans, una sola col·lectivitat, hem de viure com a comunitats partides, i fins enfrontades, i per tant amb polítiques lingüístiques diferents. Els estatuts d'autonomia arriben a establir una denominació no unitària de la llengua.

En aquest context, les lleis de normalització lingüística, insuficients i encara sense una plena aplicació, en molts de casos i aspectes no es despleguen adequadament; ni s'en fa un correcte seguiment. Presentades com a models vàlids de redreçament lingüístic, fins i tot poden contribuir a la desmobilització social i a la deserció.

És innegable, tanmateix, que, sobretot al Principat de Catalunya, s'han actuat una bona sèrie de mesures puntuals. Però no estan prou cohesionades, manquen d'objectius, perquè manca, en definitiva, una clara política lingüística, amb definició,

descripció d'etapes, mètodes, etc. El que cal aconseguir no és quantitat de coses que se sumen caòticament, sinó el procés que dugui a la plena acceptació social de la llengua. I això exigeix una política lingüística amb majúscules que no s'observa: els llibres, els edificis, les biblioteques, etc., faran ben poc si no van lligats a programacions. És necessària una política compartida per tots els governs autònoms dels Països Catalans, que vagi en el sentit del català com a llengua única de la societat.

Hem conclòs la fase de la presentació de la problemàtica en els diversos àmbits (els de les set àrees científiques). Ara tenim unes dades que ens permetran no haver de parlar de la situació sociolingüística del català per intuïció o massa condicionats pel medi en què ens movem. Podem diferenciar, afinant prou, la realitat als distints territoris dels Països Catalans.

La intenció manifestada, però, d'acord amb l'esperit del II Congrés, era d'anar més lluny de constatar dades; sobretot si, com preveïem, no havien d'ésser falagueres.

Ara està per veure la utilitat del Congrés. I serà inevitablement molt condicionada pels canvis d'actitud de la societat en general; però també per la resposta de les institucions, les quals, si més no, haurien de definir-se punt per punt a l'entorn de totes les sol·licituds sorgides.

No sé si serà fàcil que els estaments oficials es decideixin per cap canvi substancial en els programes que han establert. Tanmateix, cal que valorin justament llur responsabilitat en aquest sentit.

Fins avui s'ha funcionat per dessota no solament dels legítims desigs de bona part de la població, sinó fins i tot de les possibilitats legals.

El balanç definitiu del II Congrés només el podrem fer quan haurem vist quines transformacions de filosofia i d'acció en cada àmbit es donen en la política lingüística. I quina orientació es pren en la qüestió fonamental bilingüisme / català llengua única, a curt o a llarg termini. És a dir, en la consideració de la llengua catalana com a idioma nacional de ple de tots els Països Catalans, salvant definitivament els conflictes amb una altra llengua i l'amenaça constant de substitució parcial o total.

Per bona part de la societat —almenys del Principat de Catalunya— no hi ha inconvenients per anar endavant, amb risc, però amb fermesa. Tothom reconeix que això es així fins i tot entre els no catalanoparlants. Aleshores, ¿de qui depèn que l'empenya necessària es doni?

Reflexions entorn del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana

En emprendre la realització d'un projecte tan complex i ambiciós com el del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, hom havia de saber que no seria acollit de manera igual en l'extens àmbit dels Països Catalans. Per molts motius, però sobretot perquè el context del nostre domini lingüístic és sensiblement variat i, doncs, l'idioma hi viu en circumstàncies desiguals segons els llocs; i perquè les opinions sobre l'oportunitat d'una trobada com la proposada no podien ésser coincidents, ja que els criteris en què s'ha de basar estratègicament la política lingüística lògicament són també distints. Conseqüentment, a les dificultats objectives que suposa qualsevol organització d'una reunió d'ample abast, s'hi afegien les que es desprenen del seu caràcter: parlar de la llengua d'una nació oprimida no és el mateix que tractar sobre altres matèries de la ciència; i que això es demostrí cal traduir-ho com a símptoma inequívoc d'una actitud positiva llargament compartida, car implica que, diferentment de quan s'estudien qüestions de física o de filologia semítica, posem per cas, l'anàlisi de l'idioma propi dels Països Catalans és un procés que no pot restar exclusivament en mans dels especialistes; una bona part de la comunitat que els forma sent la responsabilitat de la intervenció, perquè és conscient que es tracta d'una causa essencial i de tots. Ara, aquest indici és revelador precisament d'una situació anormal; la militància activa descobreix allò que la genera: l'imperialisme lingüístic d'altres grups. Les llengües que no tenen especials problemes de subsistència no desperten particular interès en aquells qui no en són tècnics. La simple reacció crítica col·lectiva palesa, per tant, com neguiteja la situació en què es troba l'idioma, la qual cosa, al seu torn, justifica a bastament la iniciativa de sotmetre-la a revisió i de fer, ensems, una crida per tal d'activar encara més les posicions.

* 1987/10, «Reflexions entorn del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana». *L'Espill*, 25.

En suma, el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana no podia tenir les característiques habituals de qualsevolencontre de científics. Si de cas, hi havia un punt de referència vàlid: el del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, de 1906, en el sentit que els qui hi participaren s'hi aplegaren per la voluntat de la recuperació total de l'idioma, com en una manifestació que augurava que fora debades que es tornessin a assajar les vel·leïtats anorreadores. Nogensmenys, encara havíem d'ésser testimonis de noves temptatives genocides d'una duresa inversemblant; i bé, la decisió per la fidelitat, sintetitzada en la clara resposta de 1906, impedí que reeixissin. ¿Qui pot gosar, per tant, de menysprear-la només pel fet que no fou exclusivament dels lingüistes, dels filòlegs? El II Congrés Internacional de la Llengua Catalana es desenvolupa en un període de la nostra història en què, si bé en alguns indrets la situació de la llengua no fa témer per la seva existència, en d'altres, en canvi, és ben possible una solució de continuïtat (Catalunya del Nord, l'Alguer, el País Valencià...), la qual cosa, ultra la pèrdua d'allò que amb més evidència ens identifica, duria al trontollar de la nació, ja prou amenaçada pel fet de no ésser un estat. En conseqüència, calia projectar-lo com l'ocasió, no solament d'analitzar la realitat sociolingüística de l'idioma, sinó també de manifestar-hi la lleialtat; de demanar comptes sobre els processos de normalització. En altres mots, el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana no tenia sentit si exclusivament s'hi estudiaven aspectes sociolingüístics de la llengua catalana, amb l'objectiu primordial de valorar què s'ha fet i què cal fer per la normalització, entenent-la bàsicament en la vessant de l'extensió d'ús social; i es deixava de banda la necessitat de desvetllar i de reforçar les actituds de fidelitat dels catalanoparlants envers la llengua pròpia. I amb aquestes fites a assolir es planificà. És fàcil d'entendre que entre els estudiosos i investigadors, més avesats al treball de l'anàlisi rigorosa, a l'aprofundiment en els temes de la ciència del llenguatge, poc propensos als festeigs populars —mancaça, al cap i a la fi, però que sovint es manipula com a virtut prestigiosa—, n'hi hagués molts que no comprenguessin allò que judicaven hibridisme: la barreja de la cançó, del ball popular, de les arts plàstiques, etc., etc., de les activitats lúdiques i de les reunions massives, amb la tasca fruit del silenci i de la reflexió que exigeix un acusat rigor i una preparació científica. És que potser les circumstàncies històriques ens han condicionat en excés en aquest sentit: patim personalment i col·lectivament el mal del transcendentalisme, i rebutgem, no sense ingredients de supèrbia i megalomania, tot el que és vulgar —en el sentit literal del terme.

Nogensmenys, és evident que, si s'entén el II Congrés com una reunió destinada a esbrinar l'estat de l'ús de la llengua per tal de poder-ne fer el diagnòstic pertinent, però amb la consciència prèvia de la fragilitat i fins del perill de *trencadissa*, no podia desaprofitar-se el moment per procurar de comprometre tant com fos possible tots els qui desitgen una existència normalitzada per al català en l'esforç actiu imprescindible per a

frenar-ne el retrocés i/o per a envigorir-la quantitativament i qualitativament. Els actes solemnes oficials, l'himne del Congrés cantat col·lectivament arreu, les representacions teatrals, les exposicions d'obres d'artistes catalans, els recitals de música, l'actuació dels castellers, les ballades de sardanes, la celebració de cent conferències en català fetes simultàniament des de poblacions de tots els Països Catalans per catalanòfils estrangers; tot allò, en fi, que no era específicament treball científic provocà en programar-se no poques reticències, fins en aquells qui havien entès la conveniència del Congrés: eren el reflex dels prejudicis suara esmentats; els qui ens dediquem a les tasques anomenades intel·lectuals ens resistim a creure que es puguí aconseguir res per altres vies que les de l'estudi meticulós, que es presenta i es discuteix entre els entesos en la matèria. És, en el fons, l'orgull prepotent de qui se sent privilegiat i no pot admetre que ningú no coadjuvi en la seva feina. I això, pel tema que ara ens ocupa, ben paradoxalment, perquè basta una ullada superficial a la història de la llengua catalana per a adonar-se que qui l'ha salvada en els moments més crítics (segles XVIII, XIX i XX) ha estat fonamentalment el poble, la major part del qual no sabia què és la lingüística i encara menys la sociolingüística, però que ha allisonat amb l'exemple d'una natural i espontània fidelitat els *savis* que explicaven amb raons *de pes* per què eren desertors...

El II Congrés Internacional de la Llengua Catalana no podia limitar-se al cenacle dels experts: per això no hauria calgut plantejar-lo com a reunió extraordinària. Com que es pretenia que fos una cita a què tothom se sentís obligat, s'havia de trobar la manera d'aconseguir la sotragada social, lligant la comunitat sencera, i cadascú en particular, a allò amb què pogués col·laborar. Acció i reflexió n'havien, doncs, d'ésser les coordenades intercomplementàries.

En un altre sentit, tampoc no és del gust de tothom que en segons quines qüestions intervinguin els representants oficials del poder establert. Els motius no són gens difícils d'endevinar. I és cert que el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, no només hi ha comptat, sinó que ha volgut que hi tinguessin un notable pes específic. Vegeu quina n'és la presidència d'honor: el copríncep d'Andorra, el president de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, el de la Generalitat Valenciana, el de la Diputació General d'Aragó i el de la Generalitat de Catalunya. Semblantment, a la Comissió d'Honor, s'hi barregen estudiosos de gran prestigi i polítics. Val a dir que és costum que en molts congressos científics se'n demani la presidència a personalitats de la vida pública probablement no sempre per gust, però això ens duria massa lluny. El fet és que el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana reclama expressament el suport de les més altes instàncies de tots els Països Catalans com a estratègia calculada; algú s'ha sentit incòmode en conèixer l'adhesió de persones i/o entitats que no han destacat —que se sàpiga— en la tasca de la normalització.

En aquest aspecte, i sempre tenint en compte els objectius perseguits, ningú no pot atribuir-se l'única via per a la recuperació lingüística, i convé, endemés, de no confondre les ideologies polítiques i el comportament social amb l'extensió d'ús d'un idioma, encara que hi hagi importants i sorprenents connexions. El català ha d'ésser la llengua de tots i per a tot: un sistema de comunicació no *s'entaca* pel fet d'ésser-ho per a un o un altre tipus d'afer; al contrari, se n'enriqueix de registres i de nivells. Un dels mals més amenaçadors per a la continuïtat d'un idioma és, com hom sap, la diglòssia; així doncs, cap sociolingüista no pot incórrer en l'error de l'infantilisme polític que pretengui que segons qui val més que no parli la nostra *sagrada* llengua. Quant a la vinculació dels presidents de les comunitats autònomes, pot haver creat suspicàcies, sobretot en la direcció d'imaginar que hom renunciava de bell antuvi a fer cap crítica de la política lingüística —quan n'hi ha en les respectives àrees de govern. Tanmateix, el fet que a cada lloc els partits hegemònics siguin d'ideologies prou diferents neutralitza la possibilitat d'un acord general; i encara més la intervenció en les conferències, ponències, etc., de persones de conviccions molt distintes. No es considerarà correcte que en un desplegament de forces tan considerable com el que ha demanat el II Congrés es partís de la base que precisament els dirigents no hi tenien res a dir ni a fer; d'altra banda, no hi ha per part de les autoritats dels Països Catalans —potser ho penso ingènuament— una planificació de guerra a mort contra la nostra llengua: unes posicions agraden més que d'altres, i, encara, no regularment, però en totes les comunitats compta la qüestió de l'idioma. El Congrés té justament com una fita principal d'arribar a oferir els elements necessaris d'informació per tal d'elaborar amb coherència una política lingüística pertinent; els responsables de confeccionar-la o d'aprovar-la i d'executar-la no podien no ésser-hi convocats; el simple compromís de llur acceptació els exigeix una resposta adequada o els abocarà al risc de la manca de fiabilitat.

Podria allargar l'enumeració de les crítiques eventuais i reals a la gestació i desenvolupament del II Congrés. Inevitables. Tampoc no se n'escapà el Primer de 1906; i és simptomàtic que justament Pompeu Fabra en fos inicialment un enemic aparentment irreconciliable... Manca encara un distanciament cronològic, històric, suficient per poder concloure amb prou arguments si ha valgut la pena d'embarcar-nos en un projecte tan ambiciós en uns moments tan delicats —es trigaren anys abans no sorgiren els fruits que se cercaven el 1906. Això no obstant, concloses ja les fases de duració més breu, la primera i la segona, no només hem de reconèixer que han significat una preparació acurada reeixida —i no era pas cosa de no res!—: la convocatòria oficial a Poblet (juny 1985); l'obertura i la divulgació arreu dels Països Catalans (fins el 30 d'abril de 1986), i les activitats de les àrees científiques (de l'1 a l'11 de maig de 1986); sinó també que han tingut un ressò que pot satisfer-nos i que, doncs, és un prenunci engrescador de cara a la tercera fase, amb prou feines iniciada.

S'ha subratllat insistentment que el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana és de sociolingüística. El de l'any 1906 centrà l'interès a poder assolir definitivament la reconstrucció del català literari: era un treball específicament de normativització, adreçat a la qualitat de l'ús; una fita, emperò, igualment sociolingüística. La realitat avui és ben distinta que no la de començos de segle; i no pas perquè no hàgim de dir res més sobre la preceptiva —les apassionades discussions al seu entorn prou que mostren que resta molt per fer—; tanmateix, és evident que el problema prioritari és el de la normalització del català en la vessant de l'extensió de l'ús.

En definitiva, però, altre cop ens ha reunit explícitament la llengua, sabent que és índex inequívoc de la situació de la realitat nacional en el seu conjunt. En respondre a la inquietud sobre la seva vitalitat, realitzem un acte d'afirmació de la nostra identitat, la qual es manifesta naturalment variada en els aspectes que la defineixen, però sintetitzada simbòlicament i realment en l'idioma, instrument patrimoni de tots, mitjançant el qual es reflecteix el pensament i, doncs, es construeix i es transforma un poble, tot contribuint així a la construcció i a la transformació del món sencer. L'àmplia resposta a la convocatòria ha fet tangible la consciència compartida de la interdependència llengua/nació, que la història ha confirmat: mentre ens reconeguem en la llengua, ens sabrem una comunitat. Que això s'hagi entès és haver aconseguit ja una part dels objectius del Congrés. Nogensmenys, hi ha una altra constatació a fer: quan hom ha pensat en la necessitat d'una trobada d'aquesta magnitud és perquè —com ja he dit— se sabia que les condicions de la nostra existència no són les que haurien d'ésser. Diem amb raó que no som una comunitat normalitzada; però potser de tant repetir-ho correm el risc de no entendre prou l'abast de l'afirmació. Diguem-ho clarament: es parla d'anormalitat perquè es manté una situació de poble dominat respecte d'un poder dominant; i és sobretot a través de l'ús lingüístic que ens n'adonem. No és normal l'estat de la llengua i de la nació perquè ens obliga anòmalament a una lleialtat; no podem descansar de l'actitud defensiva, ni en un marc polític formalment favorable; sabem que la inèrcia ens duria a la fallida. Hem après de la història que cal que ens salvem per nosaltres mateixos: els règims polítics adversos no han reeixit en llurs propòsits quan s'han hagut d'enfrontar amb la voluntat d'ésser del poble; però ens han tocat greument quan, en el període de la Decadència, les desercions foren moltes.

Avui, encara que predominant la fidelitat, no manquen preocupants manifestacions d'indiferència i fins d'hostilitat. I ens n'hem de sentir tots responsables. En demés, les noves tecnologies, la influència dels grans mitjans de comunicació, el tipus d'escolarització són, en molts sentits, bons instruments per a una societat més avançada; però en d'altres constitueixen un seriós perill per al pluralisme lingüísticocultural, perquè tendeixen a l'homogeneïtzació en favor de determinats interessos.

Tot això ha preocupat preferentment els qui som coordinadors de les àrees científiques del II Congrés. Si es tractava de calibrar l'anormalitat en l'ús de la llengua catalana, dissortadament no podíem referir-nos a dades suficients; s'havia de fer per intuïció i, doncs, pel condicionament excessiu si no exclusiu del context en què hom es mou. Heus ací per què hi ha qui arriba a conclusions que no tenen res a veure amb les de qui no hi comparteix el medi. Mancaven informacions fiables, recollides i elaborades, que, tot permetent-nos d'arribar a conclusions generals, ens facin diferenciar correctament l'ús lingüístic als diversos llocs dels Països Catalans. Ara aquestes dades ja les tenim; estem en condicions de fer un diagnòstic de la situació del català en els principals àmbits i en les principals funcions de la vida social. I a cada àrea, a partir dels treballs que hi han arribat, s'ha tret un conjunt de deduccions i de propostes alternatives: la meta del II Congrés no s'havia plantat —com he indicat— en l'anàlisi teòrica. Havíem d'aconseguir uns resultats que fossin una contribució essencial a la política de normalització lingüística, centrada en l'aclariment, per les voluntats expressades dels congressistes, d'allò que considerem *normal*, havíem d'omplir sadollament del voler i de la realitat socials la semàntica d'aquest mot.

Els treballs científics es distribuïren en set àrees, que, sota la presidència d'Antoni M. Badia i Margarit, coordinen Aina Moll (Plantejaments i Processos de Normalització Lingüística, sota els auspicis de l'Estudi General de Lleida), Modest Reixach (Sociologia de la Llengua, sota els auspicis de la Universitat Autònoma de Barcelona), Isidor Marí (Lingüística Social, sota els auspicis de la Universitat de les Illes Balears), Francesc Vallverdú (Mitjans de Comunicació i Noves Tecnologies, sota els auspicis de la Universitat de Perpinyà), Josep M. Puig Salellas (Llengua i Dret, sota els auspicis del Col·legi d'Advocats de Barcelona), Joan Martí i Castell (Llengua i Ensenyament, sota els auspicis de l'Institut d'Estudis Catalans), Antoni Ferrando (Història de la Llengua, sota els auspicis de la Universitat de València). Respectant un criteri de descentralització i de protagonisme de tot el conjunt dels Països Catalans, realitzaren llurs sessions, respectivament, a l'Estudi General de Lleida (4-8 de maig de 1986), a la Casa de Cultura de Girona (3-7 de maig de 1986), a l'Auditorium, al Teatre Principal i al Col·legi de Sant Francesc de Palma (30 d'abril - 4 de maig de 1986), al Palau dels Congressos de Perpinyà (2-4 de maig de 1986), a l'Hotel Majèstic de Barcelona (8, 15 i 17 d'abril de 1986) i al Centre Cultural del Govern d'Andorra la Vella (5-7 de maig de 1986), a l'Escola Universitària de Formació de Tarragona i al Palau de les Fires de Reus (1-6 de maig de 1986) i a la Facultat de Filologia de la Universitat de València (4-7 de maig de 1986).

De la qualitat de les aportacions en conferències, ponències, comunicacions, taules rodones, etc., en responen les persones que d'arreu acceptaren d'intervenir-hi, el prestigi d'una bona part de les quals és indiscutit i indiscutible. Vull perme-

trém, conscient que resultarà feixuga —i injusta per incompleta—, de fer una relació d'alguns dels estudiosos que hi presentaren treballs —demano excuses pels noms que inevitablement s'escapen ara de la meua memòria—: Miquel Siguan, Josep Vallverdú, Lluís M. de Puig, Juan Cobarrubias, William F. Mackey, Jacob Ornstein-Galicia, R.Y. Bourhis, D. Cartwright, Karmen Garmendia, Jean D. Gendron, Pierre Georgeault, Henri Giordan, Jukka Havu, Paz Lamela, Enrique Monteagudo, J.D. Peeters, Asher Stern, Roland Willemyns, Mikel Zaldibe, Joaquim Nadal, Miquel Strubell, Xavier Folch, Marta Mata, Llibert Cuatrecasas, Francesc Ferrer, Joan Francesc Mira, Joan Argenté, Georg Kremnitz, Joaquim Torres, Rafael Castellanos, Marina Subirats, Richard Clément, Àngel Colom, LouisJean Calvet, Aureli Argemí, Humbert Boada, Joan Mir, Modest Prats, Andrée Tabouret-Keller, Francesc Candel, Ignasi Riera, John J. Gumperz, Claudi Esteva, Pere Llabrés, Lluís Alpera, Rafael L. Ninyoles, Francesc Gimeno, Nadal Batle, Josep M. Nadal, James i Lesley Milroy, Miquel Pueyo, A.F. Scano Uleri, Rafael Caria, Eduard Bonet, Joaquim Arenas, Gabriel Ferraté, Josep Viladou, Joan Becat, Jaume Guillaumet, Miquel de Moragas, Jordi Berrio, Sebastià Verd, Montserrat Minobis, Domènec Bernardo, Josep Gifreu, Anna Ballerbo, Hugo Baetens Beardsmore, Joan Mari Torrealday, Lucien Jacobi, Josep Benet, Josep E. Rebés, Marc Vila, Antoni Mirambell, Antoni Font, Josep M. Vilaseca, Antoni Milian, Pere Cuixart, Joaquim Arnau, Lluís López del Castillo, Romà Puig germanal, Josep Roca Pons, Joan Triadú, Miquel Cabot, Vicent Pitarch, Tullio de Mauro, Jim Cummings, Xavier Amorós, Josep Palomero, Philip D. Rasico, Til Stegmann, Milton Azevedo, Joan Fuster, Jordi Carbonell, Anna Maria Perrone, Pere Verdaguer, Artur Quintana, Joan Francesc López Casasnovas, Joan Miralles, Vicent Simbor, Joan Veny, Peter Trudgill, M. Teresa Cabré, Josep Moran, Joaquim Rafel, Joan Solà, Pierre Auger, Michael Gregory, Lluís Urpinell, Pau Garvin, Gabriel Bibiloni, Robert Lafont... Una llista prou eloqüent que pot esbargir dubtes —si és que algú en tenia— sobre la seriositat de la trobada de les set àrees científiques a l'entorn dels aspectes més diversos de la realitat sociolingüística del català i de contrast amb contextos d'altres idiomes que igualment pateixen conflictes lingüístics: no es pot pas dir que el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana hagi estat una reunió *provinciana*...

Fora molt llarg de fer esment de les principals constatacions, conclusions i propostes alternatives que resultaren de les discussions entre els especialistes. Tanmateix, constituint un nucli principal de la comesa duta a terme, m'hi aturaré per fer succintes consideracions. Contra el que hom podia sospitar, la valoració que es feu a les distintes àrees sobre la *salut* general de la llengua catalana no solament no fou triomfalista, sinó que ni arribà al llinar de l'optimisme; en un altre sentit, tampoc no s'hi lloà particularment la feina feta de les institucions de cap de les comunitats que componen els Països Catalans; òbviament, es subratllà el major o menor interès pel procés de normalització

a cada lloc, i es valoraren els avenços fets; això no obstant, es posà l'èmfasi precisament en els déficits, que en alguns casos caracteritzen realitats francament alarmants, on es fan difícils les esperances per a una mínima recuperació.

Al costat de les observacions d'índole més tècnica, com, per exemple, en l'àmbit de Lingüística Social, les relacionades amb els nivells, els registres i l'estàndard de la llengua; o, en el de Llengua i Ensenyament, les distintes valoracions sobre la llengua i els sistemes d'educació, es remarcaren diversos fenòmens de caràcter general, que, a partir del document elaborat pels coordinadors de les set àrees, goso de sintetitzar en els següents:

1. Assistim arreu del món a un moviment d'afirmació dels pobles que no disposen del seu ple autogovern, el principal signe d'identitat dels quals sovint és la possessió d'una llengua pròpia, que, doncs, esdevé element cabdal del procés d'autodefinició.
2. Les actituds negatives envers qualsevol llengua es fonamenten en una voluntat política de dominació.
3. La situació de la llengua catalana als diferents territoris on es parla no és idèntica sociològicament ni jurídicament. Tanmateix, en tots els Països Catalans hi ha seriosos inconvenients que n'impedeixen l'ús normal.
4. L'oficialitat del català no pot considerar-se satisfactòria, llevat d'Andorra, on, en canvi, la realitat social de l'idioma presenta greus deficiències.
5. El procés de normalització del nostre idioma és pertorbat per disposicions contingudes en lleis de l'Estat espanyol, per decisions del govern central i per resolucions dels tribunals, amb vulneració dels preceptes constitucionals de respecte i protecció de les llengües territorials.
6. Les institucions no han assumit plenament el concepte de «llengua pròpia», ni els ciutadans l'exercici de llur dret d'elecció lingüística.
7. És injustificada la marginació del català a la Catalunya del Nord i a l'Alguer. A la Franja, la ignorància del català a l'Estatut d'Aragó vulnera el text de l'article 3.2 de la Constitució espanyola.
8. En una altra direcció, la fragmentació política i administrativa de la comunitat lingüística catalana i la manca d'una coordinació institucionalitzada entre tots els Països Catalans posa greus traves al procés de normalització.
9. Cal corregir les actituds lingüístiques de la població catalanoparlant, especialment en els sectors on la manca de fidelitat a l'idioma comporta la seva regressió en l'ús, familiar, o, més generalment, en aquells qui, diglòssicament, renuncien a llur llengua quan no és la de l'interlocutor.
10. Som molt lluny encara no sols d'una situació normalitzada, sinó fins i tot d'allò que és exigible d'acord amb el marc legal vigent, que no satisfà.

Valorats aquests punts en llur conjunt, el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana reclama formalment:

1. El reconeixement explícit i efectiu de la unitat de la llengua catalana per part de l'Estat espanyol i de tots els governs autònoms.
2. Un organisme amb representants de les institucions de tots els Països Catalans per tal de coordinar-hi i impulsar-hi els processos de normalització lingüística.
3. La plena assumpció del significat de «llengua pròpia» per les institucions de Catalunya, País Valencià i Illes.
4. L'impuls per part dels poders públics de la creació efectiva d'un espai català de comunicació, amb atenció particular als mitjans oferts per les noves tecnologies, com a plataforma de defensa de la identitat comuna davant del procés de transformació en el marc comunicatiu europeu.
5. Una política lingüística de l'Estat espanyol que respecti escrupolosament els mandats que resulten de la Constitució i dels estatuts d'autonomia.
6. El reconeixement de l'oficialitat del català a la Franja d'Aragó, com a llengua que hi és pròpia.
7. La ratificació per part dels parlaments espanyol, francès i italià del Conveni europeu de cooperació transfronterera i, quan s'escaigui, de la Carta europea de les llengües minoritàries.

Aquestes, en línies generals —l'espai de què dispenso no em permet d'anar més enllà—, han estat les deduccions principals, a partir de les contribucions dels investigadors, i les propostes que s'han valorat prioritàries i capitals.

Com és obvi, l'envergadura dels conflictes lingüístics no es valorà d'igual magnitud en les distintes àrees: o perquè algunes abraçaven espais particularment delicats quant a d'altres amb testimonis dels contextos on el català és en situació particularment crítica; o, encara, perquè l'exigència i el grau de militància dels congressistes respectius no era coincident.

Així, a tall d'exemple, a l'àrea de Llengua i Ensenyament, que tinc l'honor i el goig de coordinar, foren molt dures les crítiques a les institucions autònomes. S'hi palesà una frustració respecte de les esperances que l'etapa postfranquista introduiria canvis profunds en la renovació pedagògica i, doncs, en la recuperació lingüística. S'hi denuncià que són precisament els estatuts d'autonomia els que consagren una denominació no unitària de la llengua; que les lleis de normalització en molts de casos no es despleguen adequadament; ni se'n fa un correcte seguiment; i que, presentades com a models vàlids de redreçament lingüístic, contribueixen a la desmobilització social i fins a la deserció. S'hi exigí l'elaboració d'una política educativa compartida per tots els

governos autònoms dels catalans que vagi en el sentit del català com a llengua única de la societat.

El conjunt de les col·laboracions, en definitiva, penso ben convençudament que s'ha caracteritzat per una molt considerable qualitat. Només per això, tenim raó ara ja d'afirmar que el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana no ha estat inútil. Però trairíem l'esperit amb què va ésser concebut i convocat si no tiràvem endavant: ha d'ésser sobretot —ho repeteixo— l'oportunitat de manifestar-hi i de consolidar-hi la lleialtat lingüística, perquè per la vida de la normalització una via que volem més clara, més exigent, amb més pretensions se superi realment la situació del català d'instrument dominat i minoritzat, i esdevingui hegemònic als Països Catalans.

Crec que hem recorregut amb èxit les dues primeres fases del Congrés. Les quals han de col·locar-nos en una línia de partença o de repartença. Perquè ha estat unànime malgrat els matisos d'èmfasi la constatació d'una realitat clarament anormal, perillosament anormal, del nostre idioma; perquè els treballs ens han fet sabedors d'on rauen les principals faltes, no podem replegar-nos ufanosos amb el pensament que ja hem fet el que calia. Amb major coneixença del problema, amb major seguretat i decisió, doncs, hem de reprendre sense treva l'acció per la recuperació lingüística i la reconstrucció nacional.

És l'empresa de la tercera fase. I tot pot acabar en no res si no hi reeixim. Fins ara, com he dit, sembla que el que hem fet ha valgut la pena; però no ho podem assegurar abans d'un termini més o menys llarg, quan estarem en condicions de verificar els canvis de rumb en la política lingüística i els seus resultats; basats en una tasca més coordinada i més ben dirigida; que no abdiqui res; que no temi d'exigir d'arribar a l'objectiu irrenunciable: que la llengua catalana sigui de ple l'idioma nacional de tots els Països Catalans.

És possible la normalització lingüística?

Reflexions a l'entorn del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana

M'ha estat demanat de fer una exposició de les principals conclusions a què s'arribà en les set àrees científiques del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Tenint, però, en compte que han estat publicades i suficientment divulgades, m'he decidit, en canvi, per plantejar algunes reflexions que vaig recollir en la de Llengua i Ensenyament, que coordino.

I com que no és intenció meva de destacar-ne els aspectes més optimistes i positius, perquè crec que cal subratllar precisament allò que es presenta com a dificultat, mancança, començo amb uns mots trets d'una de les ponències, l'acord amb els quals m'eximeix de complaure'm amb el que podria embadocar-nos: «Si als anys 60 algú ens hagués dit que l'any 86 ens trobaríem amb la situació sociolingüística en què ens trobem, no ens ho hauríem cregut.»

No pot fer-se encara un balanç del II Congrés; ha de fer-se, si de cas, de les dues primeres fases. Al marge de cap àrea concreta, cal constatar primerament que bona part de la comunitat ha demostrat la decisió que un encontre així no havia de restar a mans només dels especialistes; la qual cosa significa que és estesa la consciència que la llengua catalana és una causa essencial i de tots, perquè és oprimida i dominada. Això evidència en principi unes actituds favorables, i la convicció que el futur del català no depèn, ni fonamentalment, dels lingüistes o sociolingüistes.

El II Congrés es desenvolupa en un període de la història en què, si bé en alguns indrets la situació de l'idioma no fa témer per la seva existència —relativament subjugada—, en d'altres, la substitució és molt possible o està ja esdevenint-s'hi. Per

* 1988, «És possible la normalització lingüística? Reflexions entorn del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana». *Anthropos*, 81.

això havia d'ésser l'ocasió perquè s'hi expliquessin el caràcter i l'aplicació dels processos de normalització lingüística d'arreu, des de l'òptica institucional i des de fora. Valia la pena d'organitzar-lo si es pensava arribar a proposar —valorant prèviament tot el que s'ha fet— què cal encara fer en la vessant de l'extensió d'ús de la llengua; i reforçar o provocar la fidelitat envers seu. Per tant, s'havia de convocar tothom, per aconseguir la sotragada social i també l'específica sotragada institucional, posat que partíem de la base de la «fragilitat» de l'idioma i del perill de «trencadissa»; i perquè les opinions més diverses hi tinguessin cabuda. Implicar-hi les més altes instàncies dels Països Catalans ha estat una estratègia calculada, i no solament una simple formalitat: són justament elles les que condicionaran substancialment el balanç definitiu. No hi foren convidades per lloar-los llurs gestions ni perquè les hi lloessin. Almenys a l'àrea d'Ensenyament destacaren les posicions crítiques i la relativització del valor de la feina feta en vistes a la recuperació lingüística. Calia fer-ho així si volíem oferir-los alternatives, fruit de l'experiència quotidiana i del contacte directe amb la realitat, per poder elaborar amb coherència una política lingüística pertinent: ells l'han de fer, aprovar i executar.

La pràctica totalitat dels congressistes mostraren la creença que el futur de la llengua va lligat al de la nació: mentre ens reconeguem en l'idioma, ens sabrem una comunitat; en altres paraules, de l'èxit de la normalització lingüística depèn el nostre futur; així de clar. També hi era sentiment general que el significat de l'anormalitat que ara vivim és el del manteniment d'una situació de poble dominat respecte d'un poder dominant. Es procurà aclarir què hem d'entendre per situació *normal*, amb la convicció que s'havia d'omplir la semàntica del mot no des de dalt, sinó del voler i de la realitat socials.

En la valoració de la «salut» de la llengua, no solament no hi tingué cabuda el triomfalisme, sinó que ni s'arribà al llinar de l'optimisme. Com he insinuat suara, es posà l'èmfasi en els dèficits de la concepció i aplicació dels processos de normalització lingüística des dels estaments oficials; dèficits que fan que en alguns territoris siguin difícils les esperances en una mínima recuperació. Es palesà, consegüentment, una frustració respecte de les il·lusions que l'època postfranquista duria aviat canvis profunds en la renovació pedagògica i, doncs, en el recobriment de la llengua: en alguns llocs i per a determinats fins s'havia de confiar més en les forces socials que no pas en les institucions. Són precisament els estatuts d'autonomia els que consagren una denominació no unitària de la llengua. Les lleis de normalització, insuficients i encara sense una plena aplicació, en molts de casos i aspectes no es despleguen adequadament, ni s'en fa un correcte seguiment; i, presentades com a models vàlids de redreçament lingüístic, fins i tot poden contribuir a la desmobilització social i a la deserció. Cal exigir una planificació educativa compartida per tots els Països Catalans, que vagi en el sentit del català com a llengua única de la societat; una formació íntegrament catalana com

a condició per a subsistir com a poble: una escola en llengua i continguts catalans és la fita unànimement desitjada.

Es remarcà la influència no gens menyspreable d'ingredients diglòssies a favor de la dominació de l'espanyol; ingredients que no es neutralitzaran fins que no es superi realment el concepte de llengua catalana com a assignatura i no com a llengua vehicular, tal com la denominació de «llengua pròpia» dona a entendre. Es denuncià la manca de recursos i de voluntat d'impulsar la sensibilització per la catalanització de l'escola, tot eliminant els obstacles de les inèrcies. I el minso suport de l'Administració als programes d'immersió, que foren generalment judicats com la solució per a la veritable integració en l'ensenyament. Es criticà el sistema de provisió de places que afavoria l'acció dels docents no preparats per —ni disposats a— treballar per una escola catalana; així com la no intervenció oficial davant l'incompliment per part d'alguns centres dels mínims que la llei estableix pel que fa a l'ensenyament *del i en* català.

En la perspectiva estatal, la Constitució espanyola proclama la discriminació de les nacions, i, per tant, la de les llengües respectives: el català, per llei, és de segona categoria, i ho serà fins que no canviï el marc legal. Es deplorable que els Països Catalans hagin de viure com a comunitats partides, i fins enfrontades, amb polítiques lingüístiques educatives diferents.

S'ha de reconèixer, nogensmenys, que, sobretot al Principat de Catalunya, s'han actuat una bona sèrie de mesures puntuals; però mancades potser de cohesió, d'objectius; en suma, falta una política lingüística clara a l'ensenyament, amb definició i descripció d'etapes, mètodes, etc.; el que cal aconseguir no és quantitat de coses que se sumen caòticament, sinó la plena acceptació social de la llengua, i això exigeix la política lingüística amb majúscules que no s'observa: els llibres, els edificis, les biblioteques, etc., faran ben poc si no estan en relació coherent amb aquesta política.

Ressaltaren les notables diferències quant a incidència del català a l'ensenyament segons les contrades del Països Catalans, en moltes de les quals la «normalització» només arriba a l'assignaturització del català, amb la qual cosa la seva presència social, no solament no millora, sinó que empitjora, perquè l'escola en general no es preocupa de crear actituds.

La intenció manifestada, d'acord amb l'esperit del II Congrés, era d'anar més lluny de constatar dades, sobretot si, com preveïem, no eren precisament falagueres.

Ara està per veure la utilitat del II Congrés. I serà inevitablement molt condicionada per la resposta de les institucions, les quals, si més no, haurien de manifestar-se punt per punt a l'entorn de totes les sol·licituds. No sé si serà fàcil que els estaments oficials es decideixin per cap canvi substancial en els programes que han establert; tanmateix, hauran de valorar llur responsabilitat en aquest sentit. Fins avui hom està d'acord que s'ha funcionat per dessota, no només dels legítims desigs de bona part de la població, sinó també de les possibilitats legals.

El balanç definitiu del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana només el podrem fer quan haurem vist quines transformacions de filosofia i d'acció en cada àmbit es donen en la política lingüística. I quina orientació es pren en la qüestió fonamental *bilingüisme/català, llengua única*, a curt o a llarg termini; és a dir, en la consideració de la llengua com a idioma nacional de ple de tots els Països Catalans salvant definitivament els conflictes amb una o altra llengua i l'amenaça constant de substitució parcial o total.

Les dues primeres fases penso que han estat positives, vistos la participació, la consciència nacional, les actituds lingüístiques, els treballs presentats... Ara tenim una documentació que ens permetrà no haver de parlar de la situació sociolingüística del català per intuïció o massa condicionats pel medi en què ens movem. Podem diferenciar, afinant prou, la realitat als distints territoris del nostre domini lingüístic. Almenys al Principat de Catalunya, no hi ha inconvenients per anar endavant amb risc, però amb fermesa; tothom reconeix que això és així fins i tot entre els no catalanoparlants. Aleshores, de qui depèn que l'empenta necessària es doni?

El futur de la llengua catalana

Fa uns deu anys, una important revista de llengua i literatura, *Els Marges*, publicava (núm. 15) un article intitulat «Una nació sense estat, un poble sense llengua?», que signaven set professors universitaris de reconegut prestigi. S'hi plantejava les greus dificultats de supervivència del català. Va suposar un sotrac social considerable. Ara, com si es tractés d'una commemoració d'aniversari, s'ha tornat a obrir la polèmica, amb característiques molt semblants: es qüestiona el futur de la llengua; es fa des de selectes tribunes; i els protagonistes són docents de la universitat. En un cas i en l'altre, doncs, el plantejament de les hipòtesis té moltes possibilitats de credibilitat, per qui el fa i pel mitjà de què se serveix.

Paradoxalment, la profecia mai no podrà ser científica. I d'alguna manera es dona garsa per perdiu quan, des de posicions privilegiades per a la persuasió, se substitueix la tasca d'investigador per la de vident. Permeteu-me una broma: l'afirmació que l'idioma desapareixerà d'aquí cinquanta anys es pot rebatre senzillament dient tot el contrari: que aleshores gaudirà d'una solidesa insospitada. Una cosa és manifestar les temences tot justificant-les amb les dades de la realitat, i una altra és deixar anar els sentiments personals inflats de pessimisme i propagar catastrofisme sense cap base científica i sense cap possibilitat de responsabilitat. I dic això convençut de les bones intencions dels meus col·legues.

Potser algú podrà pensar que rere aquestes afirmacions s'amaga la tàctica de l'oportunisme polític; i que, per tant, allò que retrec als il·lustres professors és que hagin desvelat una idea que pot entrebancar el procés de normalització lingüística. No. Crec que qui fa recerca no té per què entrar a sospesar què és adequat o no de dir; ara, per la mateixa confiança que la societat li atorga com a estudiós, ha d'anar amb peus de

* 1990/04/01, «El futur de la llengua catalana». *Diari de Tarragona*.

plom a l'hora d'escampar certes conclusions. Altrament, no es fa digne del crèdit que s'hi diposita.

A mi em sembla que la realitat present i pretèrita si alguna cosa demostra és que no resulta versemblant pensar en la mort del català. Això no obstant, sempre he dit que una cosa és l'existència d'una llengua i una altra són les seves condicions de vida. Dissortadament, el món que hem construït estableix sovint unes escales de valor que privilegien la prepotència. De manera que, com més petits són els grups humans i com menys recursos de tota mena tenen, més inconvenients per sobreviure amb normalitat, si més no, lingüísticament. Així, l'idioma d'una comunitat de deu milions de possibles parlants ho té prou difícil per arribar a ser considerat de la mateixa manera que el d'una de cent o dos-cents milions, posem per cas. Quan parlem del procés de normalització de la llengua, hauríem de ser més clars; i això és responsabilitat sobretot de l'Administració. Perquè avui les expectatives en aquest sentit són molt heterogènies: hi ha qui pensa que ja no ens cal res més, fins i tot que exagerem; i, en l'altre extrem, els qui escampen les profecies que ens preparen per al lingüicidi.

Potser estem abocats irremeiablement al conflicte constant —i aquesta sí que és una afirmació que recolza damunt la història— llengua dominant/llengua dominada, amb el significat que la sociolingüística dona a aquestes expressions. I, consegüentment, si algú entén que la normalització implica l'absència total de friccions, conclouï que no l'assolirem mai —ni en les circumstàncies actuals ni amb d'altres que s'insinuen que no suposin estrictament que esdevenim una potència destacada en el que s'anomena concert mundial (pensem en el cas d'Irlanda).

L'anàlisi de la realitat actual no ens permet el cofoisme, certament. Tanmateix, si ho tenim en compte i deixem de banda somnis legítims però sense perspectives que els justifiquin més enllà de les íntimes emocions, la situació de la llengua catalana, tot i presentar clapes perilloses de foscor, de cap manera n'anuncia la desaparició.

...I, en tot cas, no usurpem ara el protagonisme que d'aquí a cinquanta anys correspondrà no precisament als de la meva generació i la dels meus pessimistes col·legues.

Alguns supòsits per a la normalització lingüística

Abans d'entrar directament en matèria, vull fer algunes consideracions. Primerament, que el meu discurs és inevitablement polític; per una raó molt simple: la normalització lingüística és arreu un procés eminentment polític. Hem d'abandonar definitivament el prejudici que la ciència no ha d'entrar en segons quins terrenys, ja que pot ésser un parany per privar-nos d'incidir en qüestions que afecten directament la nostra existència. Segonament, que l'única cosa que pretenc és de reflexionar sobre punts elementals, fins i tot obvis; tanmateix, en tots els camps del saber hi ha evidències que s'han de recuperar críticament per poder situar correctament els problemes. Tercerament, que no és intenció principal meua de donar respostes incontestables per a una política lingüística, perquè les opcions poden ésser varies: cerco de sotmetre a revisió el procés de normalització lingüística, puix que penso que ha entrat en un estadi de passivitat o de funcionament per inèrcia que s'ha d'examinar; especialment en un moment en què s'han fet palesos neguits seriosos sobre el futur de la llengua catalana.¹

I

Normalització significa «l'acció i/o l'efecte de fer o de fer-se normal». Així, doncs, la normalització lingüística s'ha d'entendre com el procés pel qual la llengua arriba a una situació de normalitat; tant pel que fa a la freqüència, l'àmbit i les funcions d'ús, com pel que fa a la codificació.

* 1990, «Alguns supòsits per a la normalització lingüística». *Revista de l'Alguer*, 1.

1 Vegeu, sobretot: AA.DD., Una nació sense estat, un poble sense llengua?, *Els Marges*, n. 15, Barcelona 1979, pàgs. 3-13. AA.DD., Una resposta a «Els Marges», *Nous Horitzons*, n. 61; Barcelona, març 1980, pàgs. 9-12; M. Prats, *Meditació ignasiana sobre la normalització lingüística*, Fundació de la Caixa de Barcelona, vol. 1. Cultura i Entorn, n. 3, Barcelona, novembre 1989, 22 pàgs.; Rafanell i Rossich, «Quin futur hi ha per a la llengua catalana?», *Revista de Catalunya*, n. 37, Barcelona, gener 1990, pàgs. 21-26.

Hom està, per tant, obligat a explicar què s'entén per *normalitat* en l'existència d'un idioma. I no hi cap l'ambigüitat. Són possibles, si de cas, apreciacions contraposades; cal, nogensmenys, que els qui tenen la responsabilitat de la política lingüística diguin quines són les seves, atès que el procés de normalització en depèn bàsicament; la qual cosa suposa inevitablement adhesions i rebuigs, però la incomoditat de la divisió no justifica eludir aquest deure.

Normal és un terme que de manera absoluta no significa res. Té un valor particularment relatiu. Les principals accepcions reconegudes són: «d'acord amb una norma establerta» i «que no se separa del seu estat natural». Si les apliquem a la realitat d'una llengua, augmenta encara la relativitat, ja que, a un sistema lingüístic, no podem atribuir-li un *estat natural* determinat; per tant, hem de limitar-nos a la noció de *norma establerta*.

Una cosa és clara: quan algú individualment o una comunitat en el seu conjunt es plantegen la necessitat de normalitzar la seva existència global o aspectes particulars, és que es reconeixen dos fets: 1) que són anormals, i 2) que cal que deixin d'ésser-ho. El problema, però, és determinar on radica l'anomalia i, doncs, quina solució es preveu que l'ha de neutralitzar; és a dir, què és el que s'interpreta com d'acord amb la norma establerta a què m'he referit.

Si això no es concreta, ¿com es pot endegar un procés que no podrà tenir una direcció clara i una fita a assolir?

El primer objectiu d'una política lingüística és la delimitació d'aquesta norma; o sigui, l'especificació de quin ha d'ésser el marc real i legal de l'idioma; marc que, en la situació de llengües en contacte també haurà d'incidir directament o indirectament en aquella o aquelles que provoquen l'anormalitat.

És indefugible la definició del punt de referència; encara que signifiqui plantejar un procés que circumstancialment resulti utòpic.

II

Resulta versemblant d'omplir els conceptes «normal» i «normalitat» amb una connotació, al marge de l'àmbit en què s'apliquin: la de la manca de conflicte. Qui està en conflicte amb si mateix o amb els altres viu anòmalament.²

Si acceptem que la situació normal d'una llengua s'ha d'establir en aquests termes, haurem d'admetre ensems l'exigència d'arribar als Països Catalans al monolingüisme oficial o polític, per tal de superar definitivament els enfrontaments per motius idiomàtics.

² Entenc aquí per *conflicte* el xoc, la contesa hostils, i no pas la simple contraposició d'interessos. Així, per exemple, el contrast sociolingüístic entre els parlants dels diferents dialectes d'una mateixa comunitat no en trenquen necessàriament ni habitualment la normalitat.

Aquest és, al meu entendre, el que podríem denominar supòsit general o supòsit marc per a la normalització lingüística, i m'hi refereixo com a possible objectiu final.

La presència en un mateix àmbit nacional de més d'un idioma oficial és freqüentment causa de tensions que reflecteixen una relació desequilibrada de llengua dominant/llengua dominada o subordinada. Significa batallar constantment en la vigilància per no recular; en una pugna, a més, en què factors de diversa índole provoquen la desigualtat entre les parts.³

La regla bàsica, doncs, sobre la qual s'ha de fonamentar qualsevol planificació lingüística hauria d'ésser la que parteix del principi de territorialitat, que ha de substituir el principi de personalitat: una sola comunitat, una sola llengua.

El criteri de la personalitat comporta de manera quasi natural que, en el millor dels casos, unes llengües siguin més protegides i, com a conseqüència igualment inevitable, que aquestes desplacin les més desvalgudes. El criteri de la territorialitat, en canvi, tendeix a la integració a la llengua pròpia de tots els qui habiten a cada comunitat; a una espècie d'immersió lingüística social.

Que l'objectiu sigui complex i/o que es vegi llunyà no el converteix en prescindible. Que una fita no sigui conjunturalment possible no vol pas dir que deixi d'ésser, per això, necessària.

Aconseguir la implantació del principi del territori és lògicament proporcionalment més difícil com major és l'anormalitat. Si el cas dels Països Catalans considerats globalment en relació a Espanya o a França o a Itàlia no fa pensar que hi sigui factible, el del Principat de Catalunya permet de tenir-ne l'aspiració, la qual s'explicita legalment en la definició de la llengua catalana com a l'única pròpia a més d'oficial, en l'article 3 de l'Estatut d'autonomia.⁴

En les actuals circumstàncies no s'albira un context oficialment monolingüe català. La Constitució espanyola estableix diferències desproporcionades entre les llengües de les comunitats autònomes i la llengua oficial de l'Estat, única obligatòria arreu; els estatuts de les comunitats autònomes de llengua catalana no suavitzen la desigualtat com podrien fer-ho: obligant-hi al coneixement actiu i passiu del català, que hauria d'ésser no solament un dret, sinó també un deure.

O admetem que no és necessari que no hi hagi subordinació per a la normalitat lingüística; que no n'és condició imprescindible l'absència d'hostilitat entre els idiomes

3 Venen a tomb unes senzilles però punyents paraules de William Francis Mackey: «Realment, en política lingüística, els grups més poderosos o més grans s'imposen sempre als grups menys poderosos o més petits. Aquesta és la història... Quan s'ha de dur a terme una política concreta en una àrea determinada, molt sovint el grup amb més poder i més nombrós és el que domina la política que s'aplica; i de fet és *impensable* que s'esdevingui el contrari [el subratllat és meu] [...] Potser és injust, potser és brut, però desafortunadament són coses que passen, són els fets de la vida....» («Per un bilingüisme asèptic», *Límits*, n. 1, Barcelona, novembre 1986, pàg. 84).

4 L'article 3 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya diu:

1. La llengua pròpia de Catalunya és el català.

2. L'idioma català és l'oficial de Catalunya, així com també ho és el castellà, oficial a tot l'Estat espanyol. [...]

en contacte; o haurem d'acceptar que encara no hem pogut transformar suficientment la realitat perquè sigui possible aquesta normalitat.

III

La sort que suposa haver reconquerit la democràcia ha conduït a difuminar una diferenciació ineludible en la lluita per la llengua i la cultura en general: la que hi ha entre estratègia i tàctica; entre l'objectiu final que es persegueix i les accions concretes que ens hi encaminen. No fa gaires anys hom era conscient, per exemple, que aconseguir que s'ensenyés *el* català a les escoles era una passa indispensable; després s'exigí que s'hi ensenyés també *en* català: i era una altra passa. Cap, emperò, es veia en si mateixa com a definitiva. De més a més, aquest plantejament no oblidava, des d'una altra perspectiva, que allò que ja s'havia obtingut en una part del territori podia restar com a problema pendent en una altra. Des de l'òptica dels Països Catalans, les Balears, el País Valencià, la Catalunya del Nord i l'Alguer encara malden per algunes reivindicacions elementals que al Principat de Catalunya ja s'han guanyat.

Amb la nova situació s'escampa, conscientment o inconscientment, la impressió que totes i cadascuna de les conquestes parcials —que són moltes, indiscutiblement— són l'estratègia, el fi, de la política lingüística. El retret de manca de coordinació i de projecte coherent que sovint se li fa —a la política lingüística— no és sinó l'exigència d'una planificació. No és correcte basar la qualificació del procés de normalització lingüística exclusivament ni principalment en les dades, en les estadístiques sobre l'ús de la llengua en els diversos àmbits, sobre el coneixement actiu i passiu, etc. N'és un aspecte imprescindible, sobretot per anar valorant el ritme en l'avançament; però les reaccions tan contrastades que provoquen són símptoma inequívoc que falta la referència de la fita que es persegueix.

En un bon projecte cap acció concreta no pot estar deslligada de la resta; i totes les accions juntes han de servir harmònicament a un objectiu determinat. Procedir d'altra manera certament que no impedeix que es progressi; no gensmenys, no permet de saber cap on ens mena exactament el progrés.

El que més essencialment es reclama que s'aclareixi de la política lingüística de les comunitats de llengua catalana és si planteja el bilingüisme com a situació estable i definitiva o si s'entén només com una tàctica obligada. Si la doble oficialitat, la igualtat (?) de les llengües en contacte, és l'estratègia, cal explicar quines raons la justifiquen i quines condicions podrien provocar un canvi cap al projecte del monolingüisme. Tot-hom pot admetre el bilingüisme com una solució transitòria inevitable de més o menys llarga durada; però no tots els catalanoparlants estan d'acord que sigui l'última fita de la normalització lingüística. Hem de pensar que els polítics no puguin assumir explícita-

ment el propòsit del català com a única llengua oficial a tots els territoris on és llengua pròpia. Raó de més perquè la societat, des fora del poder, sol·liciti sense tabús allò que creu que és just, possible i necessari.

IV

Determinades reivindicacions resulten excessivament comprometedores i aparentment violentes. Aquestes impressions poden ésser i són de fet manipulades de forma que obstaculitzin la normalització lingüística.

Quantes vegades no hem sentit a dir, fins i tot per part dels dirigents de la política lingüística, que la comunitat catalanoparlant, en el camí de recuperació de la seva identitat no ha de cometre els mateixos errors contra els quals justament lluita! No cometre els mateixos errors no pot significar estrictament altra cosa que no imposar per la força la nostra llengua a d'altres territoris de llengua diferent. I bé. Crec que ningú no ha pensat mai en vel·leïtats sociolingüístiques imperialistes d'aquesta classe...

Això no obstant, la tergiversació de la història ha tingut els seus efectes: ha provocat una intimidació social que ens priva de reclamar condicions indispensables. O ens obliga a fer-ho mitjançant eufemismes que enterboleixen els veritables objectius.

Una d'aquestes condicions és el retrocés del castellà en els àmbits on no és llengua pròpia. El restabliment de la democràcia ha suposat ja i ha de suposar encara rectificar solucions que foren fruit de la violència: l'avançada de la llengua espanyola cobrint espais i funcions que arrabassava al català n'és un exemple. En conseqüència, no s'ha de témer de reconèixer la necessitat que aquella abandoni els terrenys que ha ocupat prepotentment. Les traves ideològiques esmentades són tan potents, que rebutgem majoritàriament sol·licitar aquesta necessitat de maner explícita. En canvi —heus ací una mostra d'eufemisme— insistim en reivindicacions que no són assolibles si no és precisament a costa de la reculada del castellà. Què implica sinó reclamar major presència del català a l'Escola, als mitjans de comunicació, a l'Administració o al carrer?

Un altre requisit per arribar a la normalització lingüística és la discriminació; en la significació precisa de la paraula: «l'acció i l'efecte de marcar una diferència; de distingir». A causa que se'ns fan sentir interessadament les connotacions negatives del significat del mot, també, doncs, per la intimidació, no es demana obertament que la llengua catalana sigui considerada *diferent i distingida* respecte de la castellana; en nom de la justícia, s'insisteix en la igualtat plena d'ambdues. I, paradoxalment, hom presenta com a una gran conquesta que l'Estatut d'autonomia de Catalunya discrimini: que únicament el català hi sigui definit com a llengua pròpia! Aquesta distinció establerta per la llei hauria d'implicar la impossibilitat de viure a Catalunya sense l'ús actiu del català. Plantejar-n'hi la defensa exclusivament des de la persuasió ideològica

i el respecte cultural a la comunitat, demanant la comprensió als ciutadans perquè es decideixin a recórrer habitualment a la llengua pròpia, fa ineficaç la consecució en la redacció de l'article 3 de l'Estatut d'autonomia: de res no serveix que la llengua catalana s'hi defineixi com a l'única pròpia de Catalunya si això no suposa la conseqüència lògica de no poder-n'hi prescindir. Mentre els qui habiten als Països Catalans puguin desenvolupar-hi totes les seves activitats públiques, socials, oficials o privades en llengua espanyola i res no els constrenyi a servir-se de la catalana, aquesta no arribarà mai a ésser-hi de fet l'idioma propi.

V

En una altra direcció, cal considerar la ideologia lingüística profunda dels catalanoparlants i les actituds —patents o latents— que s'en deriven.

S'ha dit que, almenys al Principat de Catalunya, ha estat superada quasi plenament la diglòssia, entesa com la diferenciació i substitució del català per raons del prestigi social enfront del castellà.

És cert que, a causa de la història lingüística del segle XIX, i de l'existència d'una burgesia alta i mitjana relativament fidel a la pròpia llengua, no ha pogut mantenir-s'hi la ideologia diglòssica de la mateixa manera que als altres indrets dels Països Catalans.

Això no obstant, els desequilibris en favor del castellà són encara força acusats. Els catalanoparlants del Principat de Catalunya opten adesiara per l'espanyol: en adreçar-se a un cert tipus de funcionari; o a un desconegut; o bé, com s'ha dit tantes vegades, en intervenir en una conversa en què algun interlocutor l'usa, etc. Els motius d'aquesta actitud són més els d'una inèrcia que ha creat hàbits difícils d'abandonar, que no pas els de creure que el castellà és una llengua més important.

Tanmateix, tot i admetent aquest matís no secundari —la inèrcia és perillosa si ha creat mals hàbits—, penso que no hem arribat —ni hi som a prop— a una realitat en què la majoria cregui que la llengua catalana és del mateix rang, no ja només que el castellà, sinó també que d'altres idiomes que han adquirit gran prestigi, i que empren normalment o esporàdicament molts milions de persones.

Potser és una utopia que mai arribem a considerar el català exactament igual que qualsevol idioma, per important —o poc important que sigui—, si tenim en compte els prejudicis ideològics discriminadors que s'han imposat al món. En tot cas, la normalització lingüística, tal com jo l'entenc, només l'assolirem quan tothom estigui pregonament convençut que l'idioma català és qualitativament com tots els que existeixen.

No podem fer abstracció de qui som, de quants som, de quin és el context en què vivim, etc. Nogensmenys, convertir aquests factors condicionants en definitius comporta acceptar que irremeiablement domina sempre el més fort i, doncs, renunciar a trans-

formar la realitat i, pel que aquí ens interessa, a aspirar a la total normalitat lingüística, la qual no s'obté acabant només amb el conflicte principal amb el castellà. Per aquesta via condemnem sense alternativa totes les comunitats diferenciades lingüísticament que no compleixin uns requisits mínims de significació en el concert mundial. Les raons de la força que substitueixen la força de les raons són d'inspiració sospitosa...

VI

La normalització lingüística ha de suposar que els catalanoparlants puguin deixar d'ésser militants permanents de la llengua. Ara em refereixo, més que a un supòsit, a un dels símptomes que proven que s'ha arribat a la normalitat. És un senyal incontestable d'anormalitat lingüística que en una comunitat els parlants usin el seu idioma com a testimoniatge de lleialtat, a més de com a instrument per a la comunicació. I penso que això no necessita cap demostració: quan en una societat no hi ha especials conflictes lingüístics, el recurs a la llengua pròpia no té, sigui quin sigui l'àmbit en què s'empri, cap connotació especial; si de cas resultaria sorprenent i del tot estrany el contrari: que es recorregués a una llengua distinta.

Als Països Catalans sabem que, ara com ara, no és possible de deixar de mantenir-hi una militància fatigosa i tensa perquè la llengua es mantingui. Sovint entre nosaltres parlar esdevé un acte marcat, tant pel que fa l'àmbit i la funció d'ús, com pel que fa al mode d'ús, a la problemàtica de la correcció i/o adequació del model de llengua.

El bilingüisme passiu, per exemple, si, d'una banda, és necessari, d'una altra, provoca una incòmoda tibantor a qui el practica.

Les institucions no poden carregar la consciència dels catalanoparlants fent-los responsables de l'avançament o del retrocés de la llengua.

En un altre sentit, l'obligació en les actuals circumstàncies de mantenir unes actituds que evidencien permanentment la lleialtat lingüística condueix a una diferenciació qualitativa dels ciutadans segons que l'exerceixin o no.

VII

Si he començat al·ludint a un supòsit general i marc per a la normalització lingüística: el de l'aplicació del criteri de territorialitat; vull acabar amb la referència a un altre igualment general, de particular transcendència, que forma també part del fi, de l'estratègia, de la normalització lingüística. Les condicions que he indicat al llarg del treball —a les quals, sens dubte se n'han d'afegir d'altres— no seran en si mateixes suficients si no es donen en tot el territori nacional català.

Això no implica que avui en cada comunitat autònoma no es treballi amb mètodes específics perquè s'avanci en la normalització lingüística. Ni que la consciència del gran desequilibri de la situació de les diferents contrades faci abandonar en res, ni en aquelles en què el procés va per vies més esperançadores ni, molt menys, en les que, en canvi, la realitat fa témer el pitjor.

Tanmateix, si creiem en la nació dels Països Catalans, ¿com podríem parlar de normalitat lingüística a partir exclusivament de la consideració d'una part, per gran i important que en sigui?

L'objectiu és llunyà. Als problemes específicament lingüístics s'afegeixen els politicoadministratius, que esdevenen principals, perquè obliguen a viure la comunitat nacional de manera perillosament fragmentada i, per tant, amb una desconexió que ens distancia amb gran risc, perquè afluixa els lligams històrics que ens uneixen.

* * *

Si havia de resumir i enumerar succintament alguns supòsits que considero que fonamenten la normalització lingüística, assenyalaria els següents:

Supòsits que defineixen l'estratègia del procés:

1. Aplicació del criteri de territorialitat en la política lingüística. Una sola comunitat, una sola llengua oficial.
2. Que les circumstàncies que puguem exigir es donin, al marge de les especificitats necessàries, a tota la nació dels Països Catalans.
3. Que no sigui necessari de mantenir una militància dels parlants per salvar la llengua.

Supòsits que defineixen les tàctiques per aconseguir els objectius finals:

1. Un retrocés progressiu del castellà en tots els àmbits, en benefici del català.
2. Una discriminació lingüística que faci efectiva la definició del català com a llengua pròpia a l'article 3 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya. Discriminació que implica l'obligatorietat ineludible del seu ús actiu en els territoris on és l'idioma propi.
3. Una ideologia lingüística i una actitud consegüent que consideri que la llengua catalana és igual que qualsevol altra llengua de cultura.

* * *

A tall de conclusió, tinc interès a remarcar tres coses: 1. Que no penso que la llengua catalana hagi de desaparèixer. 2. Que, tanmateix, cal diferenciar el que és la subsistència d'un idioma i el que és la manera com es manté. Importa viure, primer de tot; però

també, com es viu. En aquest sentit, soc del parer que, en el marc actual és molt difícil que la llengua catalana arribi a assolir la normalitat, almenys tal com jo l'entenc i he explicat. Serà probablement durant molt de temps —potser sempre— una llengua subordinada. 3. Que l'acceptació sense particulars complexos d'aquesta realitat significa tot el contrari que abandonisme; suposa l'esforç per veure les coses com són i poder planificar en conseqüència sobre bases sòlides la política lingüística per al futur més immediat i per al més allunyat. La reflexió a l'entorn de les condicions que volem exigir per a la normalització lingüística, sense utopies inassolibles però sense falsejar-nos els conceptes, farà que, potser amb renúncies que ens requen, sapiguem cap on ens dirigim: els esforços aleshores hauran de donar millors resultats.

En el fons d'aquest escrit jeu la tesi principal que la normalitat lingüística exigeix la no subordinació. Tesi que topa amb un context politicoadministratiu que fa impossible, almenys per ara, que la llengua catalana visqui sense ésser idioma dominat. Aquesta contradicció frena ostensiblement la possibilitat de la normalització lingüística. D'aquí la meua insistència a distingir entre el que és pròpiament la normalitat i el que són accions per desembocar-hi.

Vull subratllar, a més, una altra conseqüència que també es desprèn del treball. Entre les moltes comunitats lingüísticament subordinades, la catalana n'és una d'especial per la vitalitat que hi té l'idioma malgrat totes les dificultats. Penso que aquesta realitat desmenteix al principi de la sociolingüística segons el qual una llengua en conflicte o bé es normalitza o bé se substitueix. La llarga història de la nostra situació d'anormalitat —de fet, des del segle XVI, sense solució de continuïtat—, amb totes les servituds que es vulguin, no ha conduït a la substitució. La llengua catalana no perd posicions en alguns àmbits; ni en guanya, cal dir-ho, en d'altres en què l'avenç depèn no de condicions lingüístiques, sinó estrictament polítiques, de poder.

La situació de la llengua catalana al segle xv

El català, llengua normalitzada

Quan hom parla de la situació d'una llengua, és fonamental de referir-s'hi considerant el grau de normalitat que ha assolit d'acord amb la perspectiva sociolingüística, el qual es mesura a partir de dues coordenades: una de caràcter més *quantitatiu*, la de l'extensió de l'ús social; i una altra de caire *qualitatiu*, la dels àmbits, les funcions en què s'empra i els models formals aplicats, en la qual s'ha d'incloure la *codificació* o *normativització*, aspecte fonamental per evitar-ne la fragmentació i, en un altre sentit, per reforçar la consciència d'unitat lingüística.

Doncs bé, al segle xv, d'acord amb aquestes condicions, podem afirmar que el català esdevingué una llengua normal de cultura. Dins el propi territori fou la que utilitzà tothom, per a tot i en qualsevol situació; no hi ha gramàtiques en el sentit de recull de la seva preceptiva global, però se seguien les normes adquirides a través dels escriptors, que actuaren, així, com a models; els quals, a llur torn, aprengueren l'ús unitari per la influència de la Cancelleria Reial.

Ja a l'inici del segle xv disposem d'un idioma amb plenitud de funcions, que havia superat pràcticament la diglòssia: no es considerava que era gens o poc apte per a cap finalitat; i, encara que el llatí continuà usant-se, no exclogué el recurs al català, amb el qual compartí cada vegada més el protagonisme. Fins i tot es tingué com a llengua nacional de la cort.

* 1991, *La situació de la llengua catalana al segle xv*. Fundació Jaume I, any XXV.

Una llengua prestigiosa

No hi ha dubte que la força expansiva en el segle XIV fou el factor decisiu perquè, essent un idioma que s'escampà i s'imposà al llarg de la Mediterrània, es considerés com un dels més poderosos i prestigiosos de tots els neollatins.

A més a més, al darrer quart del segle XV tingué una particular importància la difusió de la impremta, ja que facilità la divulgació de textos escrits, els quals, al mateix temps, esdevingueren un mitjà efecacíssim per consolidar i generalitzar el procés de la codificació. L'accés al llibre transformà una concepció de la cultura excessivament restringida i minoritària. La burgesia, que progressivament s'alfabetitzà i que desitjà de convertir-se en una classe social hegemònica, contribuí decisivament amb la seva demanda al fenomen de l'expansió d'obres escrites en la llengua vulgar.

I, amb els llibres, la impremta col·laborà en la difusió dels corrents humanístics, que s'anaren imposant a la tradició medieval, que encara es mantingué, tanmateix, en figures com Vicent Ferrer.

Un període contradictori

Si, d'una banda, el quatre-cents fou el moment de màxim apogeu de la cultura literària catalana, d'una altra, fou també, paradoxalment, el punt de partença de l'anomenada decadència, perquè s'hi desenvoluparen els factors que caracteritzaran el declinar, si més no parcial, de la producció autòctona.

Concretament, en la vida sociopoliticoeconòmica es produïren fenòmens que anunciaven una pròxima realitat en la qual els interessos castellans interferiren obertament en els afers de la Confederació catalanoaragonesa, i, per una relació inesquivable entre la situació de tes llengües i el poder de les comunitats d'on són pròpies, la catalana en patí les conseqüències.

Plagues i pestes

Cal tenir en compte que a la fi del segle XIV el Principat de Catalunya fou seriosament amenaçat per plagues i pestes que dugueren fam i mort des de l'any 1348. També s'hi visqué el descontentament dels mercaders, dels pagesos i dels menestrals, que es traduí en enfrontaments amb les intransigents classes aristocràtiques.

En definitiva, el Segle d'Or de la literatura catalana fou ensems el d'inquietants problemàtiques que impediren de continuar el procés d'expansió.

Respecte de la normalitat de la llengua ens hem de referir a allò que li serà més negatiu: la pèrdua d'autonomia, en un sentit més literal que no pas polític, i, doncs, d'identitat.

La dinastia castellana

L'any 1410, Martí l'Humà morí sense descendència; pel Compromís de Casp (1412) s'introduí a Catalunya la dinastia castellana dels Trastàmara, amb l'elecció com a rei de Ferran d'Antequera. El segle xv fou, en definitiva, testimoni de l'extinció de la dinastia catalanoaragonesa i de l'adveniment, en substitució seva, d'una altra de forana, que no s'arrelà mai del tot ni al país ni a la cultura catalana. A la fi del segle, el casament dels Reis Catòlics significà la unió amb la Corona de Castella, la qual cosa comportà l'obertura d'esclerxes primerament, i de grans portes després, per on la llengua castellana s'introduí, amb la castellanització completa de la cort i el desplaçament dels centres decisoris de la monarquia fora de l'àrea catalana. La noblesa catalanoparlant es passà de mica a mica al castellà.

Sense discriminació

Cal remarcar, tanmateix, que en les substitucions esporàdiques del català pel castellà, no hi havia pròpiament discriminació en contra de la nostra llengua: era el gust, no específic de Catalunya, de recórrer a d'altres llengües de cultura a més de la pròpia. Sigui com sigui, a la literatura nasqué una notable producció en castellà a causa de l'annexió suara esmentada: la llengua catalana rebia un toc d'atenció que l'amenaçava com a llengua d'alta cultura i que li feu perdre perillósament terreny.

València, centre hegemònic

També al segle xv, Barcelona deixà d'ésser el centre neuràlgic dels territoris de llengua catalana, el qual es traslladà a València.

El pas de l'hegemonia de Barcelona a València no fou debades ni per atzar. Hi foren decisives les transformacions socioeconòmiques. A la fi del segle xv, València tenia 75.000 habitants i disposava d'una burgesia emprenedora i forta. Barcelona s'havia quedat amb només 30.000 habitants.

Les conseqüències de la guerra que el Principat va realitzar contra Joan II foren el seu empobriment i l'inici de la seva decadència; però, endemés, la guerra, no compartida per la resta dels Països Catalans, determinà una diferenciació política i cultural que afectà inevitablement la llengua.

Sentiment de particularisme

Aquests fets no significaren exclusivament un canvi de marc geogràfic de les principals iniciatives culturals, sinó també l'aparició d'un sentiment inèdit de particularisme local

molt marcat que acabarà pesant damunt la unitat indiscutible, i indiscutida fins aleshores, del català. Es començaren a conformar els trets de distinció dialectal, encara que en el nivell culte i escrit es mantenia una gran uniformitat en tot el domini lingüístic.

Els millors escriptors de l'època o eren valencians o s'instal·laren a València: Ausiàs Marc, Jaume Roig, Joanot Martorell, Roís de Corella...

València ostentà l'honor d'ésser la seu d'on sortí el primer llibre imprès a la Península; i la llengua catalana, que en fos el mitjà d'expressió.

S'hi deixà sentir la influència incipient del castellà; conegué, molt abans que la resta de contrades catalanoparlants, una situació diglòssica nova, realitat que ha marcat la història sociolingüística del País Valencià fins als nostres dies.

L'estil de «valenciana prosa»

L'expressió *valenciana prosa* s'identifica amb Joan Roís de Corella (1433 [1443?] - 1497). Per a uns, es tracta d'una manera particular d'escriure, caracteritzada per l'artificiositat, l'estil retòric i classicitzant; per a d'altres, és més una actitud: la voluntat de destacar el localisme, l'afirmació de la valencianitat, al marge d'estils i formes. L'expressió, en principi, no incloïa cap connotació ni despectiva respecte de la catalanitat, ni de dubtes respecte de la unitat de la llengua.

S'hi donà una pregona llatinització. Rebrotà, en suma, la tendència humanística que obrí la Cancelleria Reial.

Aportacions cabdals a la literatura catalana

Joanot Martorell

En el període en què s'acostava la fi de l'època medieval, revifà el sentiment cavalleresc. Gràcies a la prosperitat de València a què suara ens referíem, hom hi visqué la fascinació d'habitar en castells i en palaus. Brollà un esperit de croada com a actitud defensiva davant l'amenaça dels turcs al regne de Nàpols. Tot plegat explica la literatura cavalleresca, escrita, emperò, amb l'estil humanista de l'època.

Joanot Martorell era cavaller i escriví la famosa i ara justament tan festejada novel·la *Tirant lo Blanch*, el llibre no religiós més conegut a l'Europa del segle xv. La seva llengua participa de les tendències llatinitzants i de formes populars gens artificioses. Hom hi ha observat la presència de trets dialectals valencians i abundor d'arabismes; no hi manquen tampoc castellanismes i gal·licismes. L'obra fou acabada per Martí Joan de Galba (mort el 1490), qui se serví d'una llengua més culta i elaborada.

Curial e Güelfa (entre 1453 i 1462)

Obra de qui no consta l'autor, l'argument és també cavalleresc. S'hi emprà una llengua acurada, però no carregosa. Semblantment a *Tirant lo Blanch*, participa ensems del retoricisme i de la vivesa i el to populars.

Jaume Roig (mort el 1478)

Era metge. La seva obra *Espill* fou escrita en vers, però hi mostra influència occitana. Roig declara que emprà Valjamia, per indicar que volia utilitzar la variant valenciana de l'idioma, la qual cosa explica que hi apareguin solucions dialectals i fins i tot que s'hi reflecteixi la pronunciació vulgar d'algunes formes. Aquestes característiques atorguen un to molt directe i acostat al de l'ús col·loquial. En destaca la riquesa lèxica.

Coincidències en la llengua

Hem esmentat tres exemples il·lustres de la literatura del segle xv. En tots trobem la coincidència més o menys notable en una llengua llatinitzant, retoricista, cancelleresca, i en la voluntat d'aprofitar-se dels recursos populars. Es tracta d'acontertar el gust dels autors i del públic per una literatura realista, viva: burgesa, en un mot.

Al costat d'aquestes obres, i en els diversos territoris de parla catalana, n'apareixen d'altres del mateix caràcter i de temes distints: en el teatre, en el romancer popular, en epistolaris, fins i tot en llibres pràctics de cuina, com, per exemple, el *Llibre del Coch*; no manquen els tractats científics d'astronomia, de medicina, de geografia, etc.

La producció escrita, doncs, no es limita a un estil ni a un registre d'ús, sinó que abraça temàtiques i solucions lingüístiques ben diferents.

Les reflexions metalingüístiques

El prestigi que ha arribat a assolir una llengua es manifesta per la importància que li donen els seus usuaris. Per això és normal que un idioma que ha aconseguit obrir-se camí en tots els àmbits de la cultura es converteixi per si mateix en un objecte d'estudi i de reflexió.

Tot i que des de Ramon Llull molts autors catalans ens comuniquen adesiara idees pròpies sobre la manera d'escriure, fins al segle xv no apareixen textos sencers destinats a procurar un millor domini de la llengua.

L'any 1472 el valencià Joan Esteve enllestí el *Liber elegantiarum*, que es publicà vint-i-set anys després, el 1499. És un treball de lexicografia, de recull i ordenació de mots; es tracta del primer diccionari conegut de la llengua catalana i un dels més antics de totes les llengües romàniques.

De la col·laboració d'un valencià, Bernat Fenollar, i d'un barceloní, Jeroni Pau, nasqué una altra mostra de l'interès pel català en un vessant diferent: el de la correcció idiomàtica. Molt abans que altres llengües neollatines emprenguessin una tasca semblant, la nostra disposava d'una aportació pionera i de gran interès filològic: *Regles d'esquivar vocables e mots grossers o pagesívols*. L'objectiu de Fenollar i de Pau és de censurar i esmenar formes massa vulgars per altres més cultes. Foren escrites l'any 1487. Les *Regles* constitueixen una font important per al coneixement del nivell col·loquial del català. El model lingüístic de què se serviren els autors és el valencià i el barceloní, variants aleshores de prestigi per raó de la seva significació en el desenvolupament cultural.

Tant el *Liber elegantiarum* com les *Regles* representen una mostra d'influència humanista que empeny vers la creació d'una llengua culta moderna, basada en els models ciutadans de València i Barcelona.

La fi de la diglòssia català/occità

Hom sap que, en l'àmbit de la poesia no popular, els autors catalans substituïren llur llengua per l'occitana, a causa de la fama de què gaudiren la tècnica i el contingut de la lírica trobadoresca arreu d'Europa.

Ausiàs Marc es desentengué de la influència occitana d'una manera pràcticament definitiva.

Així, al segle xv, tenint en compte que entre el català i el llatí no hi havia una particular discriminació que no fos la que observem a qualsevol altre territori, el català esdevingué de ple una llengua autòctona, no subordinada a cap altra.

La incipient nova diglòssia català/castellà

Quan podem afirmar que el català ha superat la diglòssia parcial amb el llatí i l'occità, començà a interferir-s'hi el castellà.

Hom ha subratllat que, malgrat les noves circumstàncies històriques a què hem fet esment (vegeu 2), no és fins molt més endavant que es pot parlar de diglòssia català/castellà. Nogensmenys, pensem que les bases es formaren al segle xv i que en aquest període es feren paleses les condicions que la provocaren: pèrdua de poder polític, econòmic i social de Catalunya i puixança, en canvi, de la Corona castellana.

Des de la segona meitat del segle xiv fins a la segona del xv, la Cancelleria Reial encara controlava plenament l'ús del català. Però després, la llatinització i, sobretot, la castellanització desferen una part important de la tasca duta a terme.

És veritat que fenòmens esporàdics de substitució lingüística es produïren, com dèiem, a tot Europa. Fou moda del Renaixement emprar llengües diferents. Però volem

insistir que a Catalunya els canvis es donaren especialment a favor del castellà i no del francès o de l'italià, posem per cas: afavoriren unilateralment la llengua que s'havia introduït com a representant del poder més fort.

No ho diríem tot si no ens referíem al fet que també escriptors castellans de la cort empraren de vegades el català. Així, per exemple, Enrique de Villena redactà en català els *Dotze treballs d'Hèrcules*, que després ell mateix traduí al castellà.

El cert és que a la fi del segle xv esdevingué normal, sobretot a València, una literatura bilingüe amb tracte afavoridor per al castellà. L'aristocràcia s'acostumà a l'ús d'aquesta llengua, la qual cosa implicà que cada cop fos més present a l'administració, l'ensenyament, la creació literària, etcètera, anunciant la situació extrema que es crearà en els segles immediatament posteriors. Ara: el català fou encara llengua bàsica en tots aquests àmbits.

Sobre la unitat de la llengua catalana

En relació amb els retrocessos en l'ús lingüístic que començaren a fer-se notar, hem d'esmentar l'erosió de la consciència d'unitat lingüística nacional a què s'havia arribat. La pèrdua de la capacitat de direcció del propi destí comportà una dispersió de les diverses parts que componien la comunitat històricament constituïda; afavorí els localismes, els particularismes, la fragmentació, en una paraula.

Catalunya, València i Mallorca no tenien la possibilitat, posades les circumstàncies, de sentir-se estretament unides. La desconexió i la secessió lingüística s'evidenciaren particularment entre Catalunya i el País Valencià; a la darrereria del segle xv alguns valencians ja sostenien que el que ells parlaven no era català... Començà a generalitzar-se l'ús del nom valencià per referir-se a la llengua catalana, fins i tot per part d'escriptors del Principat que s'establiren a València.

Les manifestacions de la disgregació tingueren una incidència capital en la problemàtica lingüística, però també, indivisiblement, en la nacional.

Llengua i ensenyament

Un dels compromisos a què ens obligàrem els responsables del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana fou que els objectius no havien d'anar adreçats exclusivament a assegurar-hi l'estudi de la situació sociolingüística del català. Calia que la feina de tots convergís en l'elaboració de conclusions i de coherents propostes alternatives per a una política lingüística adequada. Calia que, en uns moments en què l'encara no assolida normalitat de la llengua ens obliga a la constant fatiga de la lluita per mantenir la identitat, es poguessin plantejar les condicions precises de l'engatjament i del sentit de responsabilitat, perquè els esforços no siguin ni debades ni malmesos. Havíem d'ésser fidels a la voluntat d'una posició activa i amb projecció.

El Congrés, encara no conclòs en totes les seves etapes, ha de servir per fer-nos conscients de la realitat exacta en què viu l'idioma en tots els àmbits i en tots els territoris on és propi, més enllà del que hom intueix o imagina. I per esperonar-nos en una tasca més coordinada i més ben dirigida, gràcies justament al coneixement del context sociolingüístic dels Països Catalans. Si vam estar d'acord en la seva oportunitat és perquè ens adonem de l'anormalitat de la nostra existència. Sabem que encara hem de maldar de forma excepcional per la defensa dels nostres drets més elementals. I ho sabem especialment a través de la llengua, pressionada abusivament per la prepotència de la que és oficial a tot l'Estat.

Aquest acte d'avui confirma que ens col·loquem en una nova fase del II Congrés. En la presentació pública a la ciutat de Barcelona de les actes de l'àrea de Llengua i Ensenyament no volem simplement anunciar de manera solemne que ja han estat publicades. El nostre interès principal és d'oferir-les com un punt de referència sòlid i segur, en la consideració de l'estat de l'idioma en un terreny tan transcendental com és el del món de l'ensenyament.

* 1991/01, «Llengua i ensenyament». *Crònica d'Ensenyament*, 32.

Si d'alguna cosa depèn fonamentalment aconseguir la normalització plena de la llengua catalana és de la seva presència a l'escola i a tots els altres mitjans de comunicació social. Però d'una presència que s'adigui amb l'objectiu irrenunciable de catalanitzar globalment i profundament l'ensenyament. El català ha d'ésser-hi la llengua vehicular. De res no serveix ensenyar el nostre idioma, si no és amb la finalitat de l'ús. D'un ús, a més, d'acord amb el seu caràcter; és a dir, essent la llengua pròpia dels Països Catalans, hi ha d'ésser l'instrument natural de comunicació. L'escola ha d'ésser lingüísticament catalana perquè ho sigui la societat en el seu conjunt. Juntament amb els altres mitjans de comunicació, ha de col·laborar decisivament a cobrir el buit de la incompetència, fins i tot de l'analfabetisme, que avui encara constatem especialment en els nivells més formals, per evitar la inèrcia de la substitució lingüística a favor del castellà. És en l'àmbit de l'ensenyament on s'evidencia particularment que un idioma és una eina capaç de transmetre els continguts culturals, tècnics, científics, de més alta volada.

Voluntat política

En subratllar la transcendència de l'ensenyament en el procés de normalització lingüística, no podem deixar de remarcar, també, que es tracta d'un espai en què els poders polítics catalans, malgrat tots els obstacles que prou que coneixem i que patim, poden incidir particularment. De la seva voluntat depèn, doncs, en una part molt important, que les coses hi funcionin d'acord amb els objectius de la catalanitat. I, en la solemnitat i la formalitat d'aquest acte, tenim el deure, tanmateix, de palesar que la seva planificació i el seu control, els seus evidents esforços i els avanços objectius i, per tant, incontestables, no s'adeqüen encara a allò que la llei fixada al nostre Estatut estableix.

No podem oblidar que la qüestió de la normalització lingüística és tan eminentment social com política... En aquest sentit, recentment, el ple extraordinari de l'Institut d'Estudis Catalans ha fet públic un document sobre l'estat actual de la normalització lingüística, en què reclama justament l'actuació política i l'actuació social sobre la realitat: els catalanoparlants som, tots plegats sense excepció, els protagonistes i, doncs, els responsables de la consistència de la comunitat lingüística; hem d'exercir-hi els nostres drets lingüístics. Correlativament, però, els poders públics han de garantir la pràctica real i l'empara d'aquests drets. Més concretament, el document fa esment de moltes de les resolucions del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, en el sentit que continuen essent vàlides i que esperen, en conseqüència, la voluntat política de dur-les a la pràctica.

Perillosa incertesa

He destacat en diverses ocasions que en aquesta àrea del II Congrés és on hi ha hagut més intervenció activa, la qual cosa és símptoma inequívoc de la consciència de la greu responsabilitat que tenen els professionals de l'educació. Però no ens enganyéssim: també ho és de les seves temences. En efecte, bona part de les ponències i de les comunicacions que recullen aquestes actes evidencien de vegades dramàticament un desànim preocupant respecte de la situació sociolingüística que descriuen. En conjunt, el balanç aboca més una perillosa incertesa que no pas la confiada tranquil·litat. Òbviament, destaquen diferències fins i tot abismals segons els contextos dels Països Catalans que s'estudien. Però l'obvietat no ens ha de fer perdre de vista el seu autèntic significat profund: els desnivells tan remarcables són la traducció d'una nació trossejada per una política que separa allò que la història uní.

Mancança de dades

En reflexionar sobre la recent, i pel que sembla no tancada, polèmica respecte del present i el futur de la llengua, és inevitable lamentar-se de la manca de dades, que ens impedia d'arribar a conclusions científiques en aquest aspecte. Estem fatalment condicionats per la intuïció personal producte de la percepció individual de la realitat. La publicació d'aquestes actes, i de les de totes les altres àrees del II Congrés, ens permetran, si més no, de discutir el context sociolingüístic a partir d'informacions fiables elaborades i analitzades amb rigor.

Tanmateix, en molts ciutadans prevalen idees que, almenys els treballs de l'àrea de Llengua i Ensenyament, podem dir que dissortadament confirmen. El català avança. ¿Qui ho pot negar? Però també és més estès l'hàbit de recórrer al castellà. Entre d'altres motius per una nova actitud entre els joves: cada vegada veuen menys en la llengua pròpia l'element distintiu per excel·lència del grup ètnic al qual pertanyen. Actitud nova que inevitablement afebleix els sentiments de lleialtat lingüística.

Revisió del marc legal

La llengua catalana viu massa anòmalament i massa irregularment. Són excessivament marcades les diferències, no només entre els diversos territoris dels Països Catalans, sinó també entre les metròpolis, les ciutats, els medis rurals, etc.

Les conclusions de les recerques dels participants en l'àrea de Llengua i Ensenyament ens han de posar en estat d'alerta. Entre el professorat, encara persisteixen posicions ideològiques que són entrebancs seriosos per a la normalització lingüística. A segons quines localitats i a segons quins barris, la demografia no afavoreix gens la

catalanització. Determinats centres, en quantitat no pas menyspreable, ignoren explícitament la nostra història i la nostra llengua. Etc., etc.

Però permeteu-me —i no m'ho considereu com un abús, sinó, al contrari, com a fruit de la voluntat que el procés de normalització s'acondueixi correctament i de fer-me, ensem, portaveu de tots els qui han treballat en l'àrea de Llengua i Ensenyament—, permeteu-me, dic, que destaquí especialment dels treballs la constatació que és imprescindible i urgent una política més enèrgica, modèlica *per a* la societat, a favor de la llengua catalana.

En el conjunt dels Països Catalans no hi ha un pla de normalització lingüística a l'ensenyament coordinat, amb objectius precisos i amb el seguiment necessari. El nostre govern autònom, al qual reconeixem els indiscutibles esforços per avançar en la catalanització de l'escola, ha d'arribar, tanmateix, a fer possible i a ésser capaç d'organitzar les accions a l'entorn d'una planificació global, i d'assegurar-ne la continuïtat.

Cal que no s'eludeixi una revisió del marc legal, que permeti, que impulsi i que controli un sistema d'educació en llengua i en continguts catalans.

Ens consta, en aquesta línia, que s'està treballant mirar de modificar en allò que sigui necessari i en allò que es pugui la Llei de normalització lingüística. I això ens dona bones esperances.

Factors hostils

La realitat sociolingüística a l'ensenyament encara depèn massa de les actituds i de les lleialtats personals. Penso, en suma, que la meua intervenció en aquesta sessió ha d'ésser d'oferir aquest conjunt de ponències, de conferències i de comunicacions perquè tothom les aprofiti tant com pugui. Però especialment, i ho dic —i vull subratllar-ho emfàticament— mogut d'un sentiment de solidaritat, perquè els responsables polítics revisin a fons la planificació de la normalització lingüística concretament a l'ensenyament. Perquè vegin com i cap a on s'han de moure els llistons, que no s'han de quedar en un nivell per sempre més, sinó que s'han d'anar apujant d'acord amb les necessitats, i d'acord també, lògicament, amb les sol·licituds socials i les possibilitats reals.

Desitjo que aquestes actes ens col·loquin a tots en una línia de repartença: perquè en llegir-les comprovareu que som massa lluny, malgrat el marc formal, d'ésser una comunitat no subordinada lingüísticament.

Espero que provoquin la sotragada que cal a la comunitat catalanoparlant en el seu conjunt, sense excloure'n absolutament ningú: governats i governants. Malament podem esperar que el nostre idioma sigui el de tota la nació, de totes les classes

socials, per a tots els usos, i dignament utilitzat, si falla l'ensenyament. Que hi ocupi el lloc que li correspon depèn certament de molts factors que no estan al nostre abast, i que fins i tot ens són penosament hostils. Però sobretot depèn de nosaltres. Les llengües sempre i arreu les han salvades els homes. La llengua catalana l'hem de normalitzar nosaltres.

La llengua catalana al Principat de Catalunya en el passat

La llengua catalana al Principat de Catalunya en el passat

1. Els precedents

Encara que sigui succintament, em sembla important de fer una referència a la història sociolingüística del català en els segles anteriors al xx. No només perquè explica moltes qüestions de la realitat actual, sinó també per fer palesa una circumstància que, malgrat l'evidència, no ha estat prou justament valorada: la de la situació d'anormalitat quasi constant del nostre idioma; solament durant dos segles (el xiv i el xv) —i encara— és instrument de comunicació de tots i per a tot, sense particulars conflictes.

1.1 El període de l'anomenada decadència (segles xvi-xviii)

La puixança a partir del segle xvi del poder de les monarquies absolutistes espanyola i francesa accentuen llurs projectes centralistes, tot perjudicant les realitats autòctones diferenciades culturalment i lingüísticament, les quals se senten en la necessitat i/o en l'obligatorietat d'integrar-se als designis supranacionals, cosa que explica les desercions, amb proporcions diferents segons els períodes, exemples d'infidelitat lingüística, especialment protagonitzats per les classes dirigents i pels intel·lectuals.

S'accelera així el procés de descatalanització que ja havia germinat, encara que tímidament, al segle xv.

La falta d'un poder autòcton ofega la consciència nacional. La crisi de la Corona d'Aragó aparta l'idioma de la cort, i, consegüentment, de l'expressió d'«alta» cultura.

* 1991/07, «La llengua catalana al Principat de Catalunya en el passat». *Catalan Review*, vol. 5, núm. 1, p. 133-134.

S'obren, doncs, decisivament els camins a una nova situació diglòssia. L'espanyol, juntament amb el llatí, despunta com a llengua per a les funcions A; el català es limita a les funcions B. La impremta és un instrument tècnic que facilita aquestes tendències. Els avantatges que a través seu suposa l'alfabetització són contrarestats per la insistència en les solucions d'un bilingüisme que no podia ésser sinó desequilibrat. La cultura del llibre engrescarà les classes dirigents i els intel·lectuals; uns i altres, però, s'adhereixen majoritàriament a la llengua més «forta», de més gran difusió; o bé al llatí. L'Església, encara que amb irregularitat al llarg dels tres segles, reserva el castellà per a les celebracions solemnes i empra, si de cas, el català en les predicacions, més destinades a dirigir el comportament moral dels feligresos.

A pesar, però, de totes les traves destinades a anorrear el català, d'una banda es manté com a llengua oficial fins al segle XVIII; i resisteix, perquè no podia ésser diferentment i perquè convenia per a l'educació social, en el nivell oral i en la literatura de caràcter popular.

La societat catalana, en conseqüència, es reparteix en les classes baixes, que recorren sistemàticament al català perquè ni entenen o amb prou feines l'espanyol; les classes altes i els intel·lectuals, més compromesos amb el poder, que són diglòssics; i nuclis que són monolingües: empren exclusivament el castellà.

Al costat d'una situació sociolingüística francament desastrosa, al segle XVIII s'inicia al Principat un període de recuperació econòmica important. De manera que si Catalunya perd identitat politicocultural, s'aixeca, en canvi, com a força socioeconòmica notable. És, en el fons, una realitat contradictòria, perquè és lògic —com després es comprovarà— que a una puixança així vagi aparellada una de cultural i, doncs, lingüística.

Socialment, el XVIII és el segle del triomf de la burgesia progressista i del declinar de l'aristocràcia.

En un estat de coses en què la prepotència de les forces espanyolistes pugna per presentar-se com a naturalment superior i intenta la renúncia de la identitat catalana, és normal que la política propagandística del Govern doni adesiara els fruits perseguits, és a dir, que en alguns sectors de determinada sensibilitat penetri la convicció de la necessitat de l'alienant unificació castellana i de l'abandó d'una cultura i d'una història que es volen fer aparèixer com a destinades a cercles sense projecció important.

Nogensmenys, per a qualsevol que conegués el que havia estat el treball històric de Catalunya des dels seus orígens, una intenció anihiladora no podia actuar impune. Fer presents els temps passats esdevé una tàctica de reivindicació. La literatura i la política d'expansió són dos puntals definitius en el desvetllament del sentiment nacionalista. La primera, per la qualitat indiscutida i indiscutible de què pot fer gala; la segona perquè, a part del que suposà la Corona catalanoaragonesa quant a domini de

territoris, la llengua catalana fou durant tot el període medieval la pròpia dels reis, de la cort, i del poble. Això neutralitza el blasme de llengua provinciana que gratuïtament se li atribuï.

Una conseqüència lògica de l'anàlisi de la realitat és, doncs, la inversemblança de la deserció. Per això, els menys disposats a cedir a favor dels poderosos es lamenten del procés de substitució lingüística, sobretot entre els intel·lectuals, i els sol·liciten la lleialtat necessària perquè la llengua es mantingui. Subratllo, en aquest sentit, que la necessitat de la militància activa per la llengua és símptoma, emperò, de la seva situació anormal; les llengües que no tenen especials problemes de subsistència no desperten particular interès en aquells qui no en són tècnics. La simple reacció crítica col·lectiva palesa com neguiteja la realitat en què es troba l'idioma. Aquesta constatació és vàlida, òbviament, per a qualsevol moment en què la lleialtat lingüística s'ha de plantejar com a actitud de «salvació».

1.2 La Renaixença. El segle XIX

La verificació de la situació amb la política de Felip V posa de manifest un fet molt important: que els estats en general no tenen cap interès a encoratjar el plurilingüisme. Procuren de crear contextos homogenis, per tal de consolidar llurs poders des d'una òptica centralista. El poder és implícitament centrípet, perquè tem la dispersió com a amenaça per a la seva consolidació. Quan s'accepten solucions que reconeixen el pluralisme és simplement perquè se cedeix a unes forces que ho sol·liciten, en la mesura que tenen un pes específic sociopolíticocultural suficient.

Això no obstant, també és cert que les repressions respecte de les realitats lingüísticament diferenciades porten fàcilment al naixement del sentiment nacionalista, que esdevé un conjunt de normes de comportament, basades principalment en la fidelitat a la llengua pròpia.

Apareix, de fet, al segle XIX, com a força supraideològica, amb l'interès entrat sobretot en l'idioma, símbol interclassista d'identitat, patrimoni de tota la comunitat; en un moment en què actuen dos condicionaments contradictoris, a través dels quals s'arriba precisament a la solidificació de la consciència lingüísticonacional:

- a) Un de negatiu, representat per la realitat diglòssica que encara colpeix el català, heretada de la política lingüística precedent.
- b) Un de positiu, el de la puixança en el desenvolupament econòmic.

A la primera meitat del segle XIX, l'alta burgesia comerciant i industrial, que aspirava al poder, era indiferent davant el conflicte lingüístic, o fins li anava bé, perquè la diglòssia era manipulada a favor seu. En canvi, la petita burgesia i les forces progressistes en general veien que calia recuperar la llengua catalana si volien assolir un paper

dirigent entre les classes populars, analfabets en llur majoria i usuaris de l'únic codi lingüístic que coneixien; en resultarà una convergència dels interessos antifeudals i dels de les capes socials populars contra un enemic comú: el centralisme.

En aquest període es «paguen» encara els resultats de la política del segle XVIII, i no solament per pressions exògenes, és a dir, des del poder espanyol contra el català, sinó també, i potser sobretot, per pressions endògenes, és a dir, d'aquells que, cercant una posició politicoeconòmica acomodada, abandonen, entre d'altres coses, la llengua pròpia. Per tant, el català continua el procés de pèrdua d'espais. L'alfabetització és progressivament més general, però hi predomina el castellà. El bilingüisme discriminador, a causa de l'escolarització i dels nous mitjans de comunicació de masses (la premsa, en totes les seves variants), arriba a sectors populars que havien romàs monolingües catalans.

Lògicament, a partir de quan la burgesia catalana s'adonarà que si té alguna cosa a fer com a classe hegemònica és a la seva terra, la realitat sociolingüística es transformarà.

Serà, paradoxalment, en aquest mateix segle que naixerà la preocupació perquè el català torni a ésser una llengua de capacitat d'expressió literària, com ho havia estat a l'època medieval. Conseqüentment, començarà a dibuixar-se des de 1850 un procés de normalització en la seva doble vessant: d'extensió d'ús social i de normativització.

Cal indicar, però, que el català no és gens present en l'àmbit de l'administració. I també que la creixent industrialització de Catalunya hi dugué una immigració relativament nombrosa de gent de parla no catalana; la qual cosa suposà, per primera vegada, la presència «popular» de l'espanyol entre la classe treballadora.

La crisi llarga en la freqüència i en les funcions d'ús de l'idioma havien de provocar-hi un estancament i una pèrdua d'unitat principalment. No oblidem que el segle XVIII fou el moment en què la majoria de les llengües romàniques es normativitzen formalment. En iniciar-se la recuperació i la normalització suara esmentada, es constaten la manca de recursos, les interferències pregoníssimes de l'espanyol, les dificultats especials en el nivell escrit, etc.

Tot plegat explica la necessitat d'establir les normes que reguessin la situació. Feina no gens fàcil: la Renaixença es caracteritza precisament per una notable actitud de rebuig per part de molts d'escriptors de sotmetre's a una sola gramàtica. El caos lingüístic distingeix la literatura d'aquest moment: moltes obres semblen escrites en castellà mal catalanitzat.

Nogensmenys, no falten els escriptors conscients de la problemàtica, els quals exigeixen el treball d'unificació, que s'anirà duent a terme amb greus dificultats i fortes polèmiques entre els qui defensen la llengua tal com és usada, els populistes («el català que ara es parla»), i els excessivament puristes, que proposen solucions massa artificioses i arcaïtzants, enfrontaments que, amb d'altres circumstàncies, es reproduïen avui. Fins a inicis del segle XX no s'assolirà l'objectiu perseguit.

2. La primera meitat del segle xx

l'any 1923 es produeix el cop d'estat de Primo de Rivera, que comportà la dissolució de la Mancomunitat de Catalunya, entitat de poder polític constituïda l'any 1914. Tanmateix, la repressió del dictador no afeblí la lluita per les llibertats catalanes; al contrari, serví per a revifar-la, en la consciència que no podia permetre's novament l'intent ja assajat al segle XVIII.

Progressivament, i a causa de les circumstàncies històriques, més que no pas d'una convicció ideològica de les classes populars, desorientades per les manipulacions de dins i de fora, les reivindicacions per Catalunya són més extenses i profundes, i prenen un nou rumb: el del republicanisme. El nacionalisme deixa d'ésser patrimoni especialment de la burgesia i esdevé sentiment compartit pels menys privilegiats: la qual cosa importa en el sentit que el condueix per les vies progressistes i el «descarrega» de connotacions classistes i fins reaccionàries.

Serà en aquest període quan s'aconseguiran els principals avanços en tots els fronts, fins a l'any 1937.

Amb la Mancomunitat, el català havia tornat a gaudir del caràcter de llengua oficial, sota l'impuls de Prat de la Ribera; i es crearen escoles i institucions on fou la llengua principal o única.

No cal que insisteixi fins a quin punt és decisiu que els òrgans de gestió política donin suport a un idioma: aconsegueixen que socialment sigui valorat com a apte per a les més altes instàncies. La seva sort serà decisivament condicionada pel poder polític de la comunitat que el parla, i de la consegüent capacitat d'autogovern o de la dependència d'altres que (pre)dominen.

La II República Espanyola (1931-1939) i la Generalitat de Catalunya que en deriva, institució de govern creada l'abril de 1931, continuaran i augmentaran els esforços per la normalització. Al Principat el català és present a l'administració, a l'escola, als mitjans de comunicació en general.

En suma, hi ha un retorn al seu ús, amb els inconvenients, tanmateix, que comporta una realitat social i històrica que implica el control del poder des del centre.

Així, doncs, entre 1900 i 1939 la llengua catalana participa del caràcter de llengua nacional, popular i culta ... i del de llengua perseguida i prohibida.

La visió de la realitat sociolingüística d'aquest període fora incompleta si no feia esment d'una característica que ja he indicat en parlar de finals del segle XIX: la creixent industrialització comportarà la coexistència habitual amb l'espanyol, del veïnatge del qual el català ja no es podrà separar fins als nostres dies. Aquest nou context social obliga a un esforç constant vigilant per frenar un bilingüisme amb càrregues diglòssiques, i per evitar interferències que amenaçarien la integritat del català. Més encara, la presència notable i estable de no catalanoparlants des de la primera meitat

de segle xx imposa que, considerant, per exemple, les reconegudes opinions de Uriel Weinreich (*Languages in Contact*, New York, 1953), qüestionem amb rigor la possibilitat d'una real normalització lingüística, amb la superació de totes les inevitables friccions i condicionaments ideològics, tenint en compte que l'espanyol ha esdevingut la llengua de l'Estat.

2.1 La repressió franquista

La via cap a la normalització lingüística iniciada al segle XIX i accelerada els primers anys del xx es tanca amb les conseqüències de la Guerra Civil Espanyola.

La victòria franquista significa per als Països Catalans sofrir, a partir de 1939, una política hostil semblant o pitjor que la que derivà del Decreto de Nueva Planta al segle XVIII. El català deixa d'ésser idioma oficial, i és prohibit i castigat el seu ús en la vida pública i cultural. Paral·lelament, s'intenta que l'espanyol torni a ésser considerat com a llengua A.

El règim del general Franco no pogué mantenir-se de manera igual al llarg dels quaranta anys que durà. Pressions des de l'Estat espanyol i de fora l'obligaren a algunes concessions, que, tanmateix, no canviaren substancialment el seu caràcter.

En una primera etapa, que arriba als anys 60, la política se centra principalment en la repressió; és l'època d'una autarquia obscurantista on res que no fos d'acord amb el règim era possible. A partir dels anys 60, una certa obertura comporta la suavització superficial de la violència de l'Estat. Com és lògic, la llengua catalana, així com el nacionalisme català, tenen diferents possibilitats en cadascuna de les dues etapes, sempre, emperò, amb la (in)tolerància d'una ideologia que treballa per l'Espanya una, la nació de tots.

Durant els primers vint anys del franquisme, el català retorna dramàticament a la clandestinitat. De la mateixa manera que en la Decadència dels segles XVI-XVIII no mancà mai l'ús de la nostra llengua entre les classes populars, ara també seran les principals protagonistes de la resistència; i igualment com aleshores una part de la intel·lectualitat catalana es mantingué fidel a l'idioma propi, en aquests moments tan crítics també comptem amb treballadors de la cultura que es comprometen en una tasca de militància per la supervivència de la nació catalana.

Al marge de la legalitat oficial, a partir dels anys 60 augmenten considerablement en quantitat i en qualitat les iniciatives en favor de la llengua i de la cultura catalanes, incorporades en la lluita general antifranquista, i, consegüentment, seguides per les classes treballadores i per la petita i mitjana burgesia, unides totes pel rebuig d'un sistema sociopolíticoeconòmic, que, de manera diferent, els afectava negativament.

Fins en els grans mitjans de comunicació que són la ràdio i la televisió el català és present, encara que molt precàriament.

2.2 La lleialtat lingüística i la consciència nacional

La reaparició de la repressió damunt l'ús de la llengua catalana pretén d'eliminar-la a través de procediments encaminats a replantejar els prejudicis dels catalanoparlants respecte de la llengua espanyola. Arraconar, doncs, el català a l'ús informal, col·loquial i familiar, i procurar que, així, s'anés dialectalitzant, fragmentant, fins a arribar a perdre el caràcter d'idioma.

El que passa és que la realitat és molt distinta de la dels segles XVI a XVIII. El nacionalisme ha penetrat en la societat amb vigor; d'altra banda, hom sap que el context del Principat és imprescindible per a la marxa econòmica de l'Estat.

En altres paraules: no hi són les condicions que podien afavorir les actituds diglòssiques. Tot al contrari, més aviat prevalen les que destaquen la comunitat catalana com a «distingida» dintre de l'Estat, sigui econòmicament sigui culturalment. En un altre sentit, la immigració no catalanoparlant s'intensifica. Amb la qual cosa, d'una banda, s'accentua la capacitat gestora de Catalunya; i, d'altra, dificulta que l'espanyol pugui presentar-se com a llengua superior, perquè, en la divisió del treball, hi són més privilegiats els catalans o els qui s'hi han assimilat plenament. L'espanyol és la llengua d'una classe obrera no qualificada...

2.3 La competència lingüística

Havent-se interromput des de 1936 el procés de normalització lingüística, els Països Catalans es trobaran en una situació excessivament anòmala quant a la competència lingüística dels habitants.

Encara que a contracor, els catalans, en trobar-se privats de la possibilitat d'un ús escrit «correcte» de l'idioma, sovint es decideixen pel que han après —i que tampoc no dominen— a l'escola: l'espanyol. I això es converteix en inèrcia. Des de 1939 no s'ha ensenyat oficialment ni el català ni en català; la qual cosa explica un sentiment de frustració cultural que es reflecteix en la idea que no s'és capaç de servir-se com cal de la llengua pròpia. Freqüentment escriure-la o fins i tot usar-la oralment esdevenen actes de tensió pel complex que hom ho fa malament: emprar el català és, per a molts, un acte angixant i no alliberador, com alliberador ha d'ésser l'ús de la paraula.

La situació de la llengua catalana: anàlisi i perspectives

El fet més decisiu que pot garantir la represa del procés de normalització lingüística és el restabliment de la Generalitat de Catalunya, és a dir, d'un govern autònom: el català torna a ser *formalment* llengua oficial —això sí, juntament amb l'oficialitat de l'espanyol.

L'Estatut d'autonomia de 1979 respon amb força generositat a la sol·licitud social de la majoria, en l'article 3, que disposa que:

1. La llengua pròpia de Catalunya és el català. 2. L'idioma català és l'oficial de Catalunya, així com també ho és el castellà, oficial a tot l'Estat espanyol. 3. La Generalitat garantirà l'ús normal i oficial d'ambdós idiomes, prendrà les mesures necessàries per tal d'assegurar llur coneixement i crearà les condicions que permetin d'arribar a llur igualtat plena quant als drets i deures dels ciutadans de Catalunya.

Hi ha dos aspectes importants en aquest article: a) el català hi és considerat la llengua *pròpia* de Catalunya; *cap altra no ho és*; b) n'és també la llengua oficial; el castellà ho és, però perquè s'hi ha declarat a tot l'Estat. Ambdues consideracions poden arribar a ser una ajuda essencial en un projecte que tendeixi a aplicar el criteri de territorialitat a Catalunya quant a l'estatus de la llengua. D'alguna manera, el punt 2, en la lletra de la llei, es manifesta com a afavoridor d'aquest objectiu: «L'idioma català és l'oficial a Catalunya»; el redactat que segueix remarca en el fons que el castellà és oficial secundàriament, circumstancialment, no perquè li correspongui.

Tanmateix, la situació d'un idioma no es resol exclusivament amb les lleis; ni positivament ni negativament. El que compta per damunt de tot és la voluntat i les actituds dels pobles, i la responsabilitat respecte de les seves aspiracions per part dels governants que els representen. Amb altres paraules: és imprescindible que col·lectiva-

* 1992/12 «La situació de la llengua catalana: anàlisi i perspectives». *Òmnium Cultural. Butlletí Interior Informatiu*, 96.

ment —almenys majoritàriament— sapiguem què volem exactament; i que les pressions polítiques (per tant, també culturals, socials, etc.) s'encaminin d'acord amb les voluntats; la qual cosa suposa que els qui tenen delegat el poder facin seves les aspiracions populars —fins i tot que les incrementin— i que les defensin amb convenciment i eficàcia.

És veritat que la realitat actual ha fet canviar substancialment la situació del català des de 1976; però, d'una banda, som encara massa lluny de la normalitat lingüística i, de l'altra, fa la impressió que hem tocat sostre: com si prevalgués en bona part de la societat la idea que no podem ni cal demanar més. Els polítics també adopten i fins i tot procuren estendre i reforçar aquesta convicció. Sona ja a tòpic fals l'afirmació que mals Falsos Catalans el Català és ostensiblement discriminat en favor del castellà. Ens trobem, doncs, en una mena de conflicte en la interpretació del fet lingüístic.

Aquesta situació confusa és parcialment provocada per la Llei de normalització lingüística a Catalunya, de l'abril de 1983, els continguts de la qual sovint o no són prou clars o no poden contribuir a una real normalització lingüística. Recordaré algunes reflexions que he fet en d'altres seus i n'afegiré alguna de nova. Quan en el preàmbul es diu que «[...] el castellà és la llengua oficial de l'Estat, la qual tots els espanyols tenen el deure de conèixer i el dret d'usar [...] les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives comunitats autònomes d'acord amb llurs Estatus [...]», ¿amb quin equilibri s'ha de verificar que el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat i que les altres llengües *espanyoles* seran també oficials? La resposta que pretén de donar l'Estatut és només aparent, perquè en el punt 3 de l'article 3 no s'explica quin és l'ús «normal» d'una llengua ni què s'entén per *igualtat plena* (expressió que em sembla gratuïta; l'equivocitat de l'expressió es fa palesa per la contradicció semàntica que suposa afegir a *igualtat* l'adjectiu *plena*: ¿és que hi ha una igualtat *no plena*?: és emfasitzar l'impossible, que, com que ho és, d'impossible, no ve d'aquí...).

He subratllat insistentment que la *igualtat plena* i la *normalitat* són dos objectius irreconciliables, si més no, per una raó molt simple: si *normalitat* s'ha de traduir —ateint-nos ara exclusivament i estrictament a la llei— com una situació en què s'atorgui al català la categoria de llengua pròpia, que no es pot, en canvi, atribuir al castellà, el significat del terme equival per força a *desigualtat*.

A la Llei es reconeix l'estat precari del català des de fa anys, principalment, pel fet que no és suficientment usat en tots els àmbits; així, doncs, s'hi reconeix que la normalitat de l'idioma es manifesta fonamentalment per la utilització que realment se'n fa. S'insisteix, encara, en aquest mateix sentit, que la superació de la desigualtat entre català i castellà exigeix assegurar l'ús de la llengua catalana en tot el territori.

Però si passem a l'anàlisi de les disposicions que contempla, observem que amb la seva aplicació no es poden assolir les fites plantejades com a principis irrenunciabls.

A l'article 1 del títol preliminar es fa èmfasi en la necessitat d'estendre l'ús de la llengua per tots els ciutadans i en totes les situacions, però a l'article 2 del mateix títol es parla solament del *dret* de conèixer-la i expressar-s'hi: no es parla ni s'insinua res sobre el *deure* (els deures sempre afecten, en canvi, sense timideses al castellà). I els articles 3 i 4 s'expressen en aquesta línia de referència exclusiva a *poder* recórrer al català, sense dir res tampoc d'*haver-ho* de fer; semblantment, els articles 8, 9, 10 i 11 del títol I estableixen solament el *dret* de relacionar-se en català amb la Generalitat, amb l'Administració i amb la Justícia. En una direcció diferent, però igualment capital per a la consecució de la normalitat lingüística, la llei dissenya una situació de *bilingüisme* pretesament *igualitari*: l'article 6 del títol I, sobre l'edició de lleis i de textos oficials, considera el recurs sistemàtic al castellà i al català; més simptomàtic és el contingut de tot l'apartat del títol II, «De l'ensenyament», en què es regula per igual el coneixement de la llengua catalana i el de la castellana, i on es deixa a l'elecció dels alumnes i dels professors la tria d'una o altra llengua com a mitjà de comunicació als centres d'ensenyament! (article 16); l'article 18 exigeix únicament el coneixement per part dels professors de les dues llengües. L'esperit de l'article 20, tot i que ambigu i poc concret, no és el que predomina en la lletra de la resta dels referits a l'ensenyament: «Els centres d'ensenyament han de fer de la llengua catalana vehicle d'expressió normal, tant en les activitats internes, incloent-hi les de caràcter administratiu, com en les de projecció externa». El títol III, «Dels mitjans de comunicació», remarca de manera insistent la funció de la Generalitat d'impulsar i fomentar la normalització del català; l'article 21 estableix un principi en aquest cas coherent amb la definició del català com a única llengua pròpia de Catalunya: «La llengua normalment emprada (als mitjans de comunicació) ha d'ésser la catalana». Però el títol IV, «De l'impuls institucional», ens torna a submergir en l'ambigüitat o en l'objectiu exclusiu d'estendre la competència lingüística en català, sense exigir-ne amb prou contundència l'ús. Finalment, en les *disposicions transitòries*, llevat de la quarta, que determina «garantir l'existència almenys d'una programació de televisió i d'un centre emissor de radiodifusió que cobreixin el territori de Catalunya i que s'expressin normalment en català», es continua en l'exigència de la *coneixença passiva* de l'idioma, que no suposa necessàriament, és clar, la seva real *utilització*.

En el procés de normalització lingüística a Catalunya s'ha entrat en un estadi de passivitat o de funcionament per inèrcia que s'ha d'examinar. És inexcusable que els qui tenen la responsabilitat de la política lingüística diguin quines són les seves apreciacions. I que assumeixin, com deia suara, les aspiracions de la col·lectivitat, des d'una posició, però, activa i persuasiva perquè s'entengui què vol dir que a Catalunya l'única llengua pròpia és el català.

Aparentment almenys, fa la impressió que des del poder polític es vol transmetre la ideologia lingüística del bilingüisme natural i igualitari, la qual cosa, al meu en-

tendre, implica la renúncia a una veritable normalització lingüística. En tenim proves en fets ben recents i de gran repercussió: els Jocs Olímpics de Barcelona. Hi havia grans temences en una part de la societat catalana que la nostra llengua no hi tingués el pes específic que li corresponia, ja que les Olimpíades eren de Barcelona; cal reconèixer que en tot el seu desenvolupament: cerimònia d'obertura, proves disputades en els diversos esports, senyalitzacions en general i acte de cloenda, la llengua catalana —i la cultura catalana— han tingut una presència que ha estat una sorpresa agradable per a una majoria, com ja s'ha posat repetidament de manifest; en general, s'ha confessat que ningú no s'esperava tant. El fet mateix que ningú no s'esperés tant és una prova evident que vivim en una situació de complex i/o de convicció que no mereixem o que no se'ns vol donar allò que en rigor i legalment ens correspon. Però vull remarcar un altre tret per a mi més transcendent i eloqüent: malgrat que el català ha tingut en els Jocs Olímpics una notable presència, hem pogut observar el fracàs dels esforços de l'equilibri per a l'igualitarisme aplicat al català i al castellà; s'ha palpat que resulta impossible afinar prou justament perquè no en resulti, de tot, malgrat la bona voluntat, una realitat forçada en què inevitablement ningú no se sent tractat amb justícia, lingüísticament parlant. I on la situació que podríem denominar d'esquizofrènia lingüísticocultural arribà al màxim fou en els passatges llegits per les autoritats en què es començava una frase en català i s'acabava —la mateixa frase!— en castellà o viceversa!!! Em sap greu repetir-me, però com que penso el mateix ara que fa ja alguns anys no puc fer altrament: l'equilibri lingüístic en una política de reconeixement del bilingüisme és una utopia tan evident com el somni d'una societat sense classes o sense categories on tothom, homes i dones, són exactament iguals. Sempre hi haurà qui domina i qui és dominat, i amb tota seguretat —la història ens ho ha ensenyat des que coneixem la humanitat— el primer s'imposarà, poc o molt, depèn del grau de domini, al segon; que això no ens agradi, és una qüestió subjectiva que no canviarà les coses.

* * *

La presència notable i estable de no catalanoparlants des de la primera meitat del segle xx ens imposa que qüestionem amb rigor la possibilitat d'una veritable normalització lingüística, amb la superació, doncs, de totes les friccions i els condicionaments ideològics, tenint en compte que l'espanyol ha esdevingut de fet i de dret *la* llengua —no una més, com qualsevol altra— de l'Estat. Remeto a les paraules de William Francis Mackey (*Límits*, núm. I, novembre 1986, «Per un bilingüisme asèptic»): «Realment, en política lingüística, els grups més poderosos o més grans s'imposen sempre als grups menys poderosos o més petits. Aquesta és la història [...] Quan s'ha de dur a terme una política concreta en una àrea determinada, molt sovint el grup amb més poder i més nombrós és el que domina la política que s'aplica; i de fet és impensable que s'es-

devingui el contrari [...] Potser és injust, potser és brut, però desafortunadament són coses que passen, són els fets de la vida [...]».

La regla bàsica sobre la qual s'ha de fonamentar qualsevol planificació lingüística ha de ser la que parteix del principi de territorialitat: *una sola comunitat, una sola llengua oficial*. Principi que tendeix a la integració a la llengua pròpia de tots els qui habiten a cada comunitat; a una espècie d'*immersió lingüística social*. Que l'objectiu sigui complex i/o que es vegi llunyà —com ens podrien dir els polítics— no el converteix en prescindible; i si se'n vol prescindir de debò, aleshores que es confessi sense embuts: hom sabrà a què atènyer-se i amb quines expectatives ha de viure. El que no és admissible és de partir de posicions idealistes que sabem d'antuvi que menen a uns resultats concrets. El que encara és més inadmissible és d'establir uns principis que es consagren com a lleis i, a continuació, proposar estratègies que s'hi oposen obertament. És a dir, si l'Estatut d'autonomia de Catalunya reconeix la necessitat de discriminar la llengua catalana respecte de la castellana, perquè l'una és la pròpia de Catalunya i l'altra, no, cal que políticament s'actui pràcticament la discriminació; altrament, per coherència, s'hauria de canviar el redactat de l'article 3 de l'Estatut, deixant-hi de reconèixer aquell caràcter del català. Sabem que fa por i que resulta impopular parlar de discriminació, però no ens hem de deixar endur de les intimidacions i hem d'actuar en conseqüència; si més no, partint del fet indiscutible que l'Estat que ens podria acusar de discriminadors ha fet i fa una política obertament afavoridora a la llengua espanyola en perjudici de totes les altres: és l'única de coneixement obligatori a tot Espanya; és l'única amb què hom pot viure-hi sense cap dificultat d'expressió i de comprensió; les altres simplement es toleren, i encara exclusivament dins els seus territoris, on, paradoxalment, per llei hom en pot prescindir completament. Tothom pot admetre el bilingüisme com una situació transitòria inevitable políticament i de més o menys llarga durada; però no tots els catalanoparlants estan d'acord que sigui l'última fita de la normalització lingüística. Mentre l'espanyol sigui també oficial als Països Catalans, ¿com serà possible la normalització lingüística si és la llengua del poder dominant que minoritza la llengua catalana? Mentre els qui habiten els Països Catalans puguin desenvolupar-hi totes les seves activitats públiques, socials, oficials o privades en llengua espanyola i res no els constrenyi a servir-se de la catalana, aquesta no arribarà mai a ser-hi *de fet* l'idioma propi.

* * *

Una altra consideració, aquesta de caràcter psicolingüístic, penso que és imprescindible de fer. A través de les manipulacions que es vulguin, el cert és que els mateixos catalanoparlants no hem arribat —ni hi som a prop— a creure *majoritàriament* que la llengua catalana és del mateix rang, no ja només que el castellà, sinó també que d'altres

idiomes que han adquirit gran prestigi i que empren normalment molts milions de persones. Potser és una utopia que arribem a considerar *col·lectivament* el català *exactament igual* que qualsevol altre idioma, per important —o poc important— que sigui. D'aquesta reflexió, no en podem fer abstracció, perquè el realisme en l'acció política cara el procés de normalització lingüística l'ha de tenir en compte; tornem a la qüestió de saber de veritat què pensem i, doncs, què volem sense complexos de cap classe: qui sap si, pel que fa al que acabo de dir, no arribaríem a la conclusió que el català, com totes les llengües minoritàries i/o minoritzades, és de categoria inferior per exemple que l'anglès o potser també que l'espanyol —llengua que comparteix l'Amèrica llatina—; si així fos —i hi ha fets que sembla que ho demostrin—, ens hauríem d'obligar sense cap mena de dubte a una política lingüística distinta de la que caldria aplicar si pensàvem, en canvi, que el català és de la mateixa categoria que qualsevol altre idioma.

En el supòsit que la llengua a normalitzar es consideri del mateix rang que totes les altres, la normalització lingüística exigeix sense matisos de classe la *no subordinació*, la qual, al seu torn, dins el nostre context actual politicoadministratiu és impossible; no subordinació que reclama de manera indefugible la discriminació, insisteixo, a favor del català.

El camí cap a una nova Europa s'instrumentalitza malèvolament per dir que esborrar fronteres suposa renunciar a *algunes* identitats nacionals. Ben al contrari, si no volem una comunitat europea «aigualida», on tots siguem iguals, és a dir, com ens imposin de ser els més poderosos, cal reivindicar les cultures i les llengües diferenciades. Una nova i gran realitat comunitària convé, si de cas, ultra que pel sentit especial de solidaritat humana, per la reunió de la diversitat d'experiències i d'idiomes que les expressen. Es tracta de construir un mosaic de peces de cromatisme i dimensions distints, on cadascuna, però, sigui quin sigui el color i la grandària, és imprescindible perquè l'obra sigui perfecta (acabada, completa); altrament el que es construiria és un nyap del qual s'aprofitaran oportunament els més dominants. Afluixar i destruir fronteres vol dir solament que ens obrim, que ens projectem portes enfora amb la voluntat de reforçar el sentit de col·lectivitat, però *essent cadascú com és*, no pas alienant-se i renunciant —un quants— als seus orígens.

Coneixement del català a Catalunya

Molt sovint s'ha atribuït la causa principal de les dificultats de la normalització lingüística als immigrants a Catalunya no catalanoparlants; no és que la seva presència no sigui objectivament un obstacle, però llevat d'excepcions que no són menyspreables, s'ha confirmat una tendència progressiva a l'assimilació, sobretot perquè predomina la consciència, que és l'únic procés que pot salvar-los de la marginació; per això, on la mobilització social és feble la catalanització és dèbil.

El pes quantitatiu de la immigració és suficient perquè, en principi, pugui semblar justificada qualsevol suposició: la població no catalanoparlant emfasitza el caràcter de llengua minoritzada del català. La població dels immigrants, en efecte, s'acosta al 50 %, la majoria dels quals es concentra en el cinturó industrial de Barcelona, de manera que el català resulta ser la llengua habitual del 60 % dels habitants de Catalunya.

Manquen dades fiables suficients per poder presentar un quadre prou correcte de les correlacions d'aquest problema, però es constata l'existència d'un bilingüisme desequilibrat, en el sentit que els catalans saben i usen *totes* dues llengües, mentre que la resta dels ciutadans les saben i usen en un 55/60 % i els altres són monolingües castellans.

Els inconvenients per a la normalització lingüística són greus a les metròpolis, a les ciutats o a les zones fortament industrialitzades

La situació econòmica de l'Estat espanyol ha provocat des de 1970 un fre pràcticament total de la immigració de predomini castellanoparlant. Això no obstant, un nou tipus d'immigració arriba a les diverses poblacions d'Europa de distinta procedència; em refereixo a la que ve del Magrib, de l'Àfrica occidental i dels anomenats *boat people* asiàtics. Ens manca la perspectiva històrica per poder-ne valorar la incidència en els llocs on s'instal·len; tanmateix, cal tenir-la en compte ja des d'ara també pel que fa a les repercussions en la normalització lingüística del català.

En un altre sentit, l'homogeneïtzació cultural que es pretén des de les poderoses noves tecnologies amenaça seriosament la personalitat de cada comunitat. S'observa ja entre la joventut dels Països Catalans una actitud molt atenuada respecte de la pròpia llengua com a element d'identificació: el català ha deixat de tenir el caràcter de pertinença que havia recuperat amb el nacionalisme polític i cultural del final del segle XIX i l'inici del segle XX; la identificació *llengua/comunitat a què hom pertany* perd força, la qual cosa tendeix a *afluïxar* el sentiment de lleialtat lingüística.

L'anivellament afecta la llengua tant des d'una perspectiva internacional —imposició de l'anglès com a idioma imprescindible— com des de l'estatal i l'estrictament nacional —l'espanyol, el francès i l'italià són llengües que actuen com a neutralitzadores del català als seus territoris. No fora estrany, però, que els darrers esdeveniments a l'Europa de l'Est (1990, 1991, 1992...) fessin revifar els nacionalismes, juntament amb les voluntats independentistes, fins a extrems insospitats.

El català a l'Administració

Aquest és un dels àmbits que s'ha de catalanitzar a un ritme molt més ràpid del que fins ara ha portat. Es tracta, però, d'un espai de particular complexitat, ja que hem de diferenciar-hi l'Administració autòctona de la que depèn de l'Estat; i, de vegades, ambdues es barregen.

El funcionariat de l'Administració estatal compta amb un nombre considerable de persones no catalanoparlants. El govern autònom no té prou competències per exigir la seva integració lingüística; ni tampoc no hi ha un seguiment rigorós del compliment dels mínims que la llei exigeix quant a la protecció i als drets dels ciutadans en l'ús del català en aquest terreny. És evident, posem per cas, que si no s'hi practica correntment i naturalment el bilingüisme passiu en benefici del català, poca eficàcia tindrà de sol·licitar-lo en les relacions individualitzades entre tots els ciutadans.

La situació negativa es fa sentir de manera particular en l'Administració de la Justícia, on no es veu per part dels seus màxims representants que el problema de l'ús d'una o altra llengua sigui ni fonamental ni prioritari.

No podem deixar de considerar que els ciutadans se senten fàcilment intimidats a l'hora de resoldre qüestions en l'Administració, i és comprensible que, moguts pel pragmatisme que els empeny a solucionar problemes, no reclamin, com potser farien en situacions menys compromeses, l'exercici dels seus drets lingüístics.

La realitat politicoadministrativa és un clar impediment objectiu per a una catalanització plena en aquest àmbit. Ara com ara, hi podem aspirar a l'assoliment de canvis d'actitud, però no a una normalització lingüística completa.

El català a l'ensenyament

D'antuvi: de res no serveix ensenyar un idioma si el seu coneixement no es projecta en l'ús. Si és necessari que l'escola sigui catalana lingüísticament és perquè ho sigui tota la societat. L'ensenyament «asèptic» del català pot fins i tot arribar a ser un parany per marginar-lo permanentment...

L'escola ha d'esdevenir en primer lloc un mitjà d'alfabetització dels catalanoparlants i dels qui no ho són. Li correspon prioritàriament cobrir el buit de la incompetència que encara avui té les dimensions d'un analfabetisme social.

La seva labor no és fàcil: sobretot a les zones on la immigració ha estat remarcable, ha de ser receptora d'alumnes catalanoparlants i no catalanoparlants, que entenen o que no entenen el català. A Catalunya integra més d'un 40 % d'infants que no la tenen com a llengua familiar. Solament en un 16 % de centres predomina la llengua catalana.

Pel que fa el professorat, cal distingir entre la seva preparació científica i l'actitud sociolingüística que té i que tindrà. Un ensenyament pot pesar molt més que el nucli familiar en l'educació dels joves.

L'ensenyament, com deia, no pot aturar-se en l'«assignaturització» del català: cal que es plantegi i difongui una educació global, que inclogui el coneixement general de la pròpia història. Té el deure de la formació ideològica en les actituds lingüístiques, contribuint a la creació de la consciència del caràcter nacional de l'idioma.

Les dades de fa menys de quinze anys abocaven percentatges que superaven de molt poc el 50 % de professorat catalanoparlant al nivell de preescolar i a l'EGB, amb una repartició desigual segons les localitats i els tipus de centre. Tanmateix, estudis posteriors proven que la integració lingüística dels docents ha anat sempre augmentant, gràcies als cursos de reciclatge i sobretot a les seves actituds. Un cas especial és el dels professors universitaris, en el sentit que els qui no saben català hi són en nombre considerable.

És pertinent de tornar a fer esment del fenomen del fals bilingüisme o del bilingüisme desequilibrat: tots els professors i tots els alumnes coneixen el castellà en accedir a l'EGB, mentre que el català només el saben aquells per als quals és la llengua familiar i generalment amb dèficits superiors respecte a la competència lectora i d'escriptura en castellà.

El govern autònom té totes les competències en l'àmbit de l'ensenyament no universitari, i, en canvi, no es compleixen en molts centres els requisits mínims a què obliga la llei en matèria de formació lingüística. És, doncs, imprescindible que es planifiqui el control des de la Generalitat de Catalunya per tal que no es vulnerin les disposicions establertes democràticament.

La Llei de normalització lingüística a Catalunya defensa el dret dels infants a rebre l'educació primària en la seva llengua habitual: no s'inclina, per tant, per la immersió com a norma. Quant al professorat, en la línia encara de la concepció bilingüista, estableix que ha de conèixer les dues llengües *d'acord amb les exigències de llurs tasques docents*, matís que pot tenir una lectura que dugui en molts casos al monolingüisme castellà, perquè les matèries que ensenyen no exigeixin necessàriament de saber el català.

En definitiva, l'ensenyament assegura per llei que tothom tindrà un coneixement passiu del català, que l'entendrà la qual cosa no garanteix que sigui l'idioma d'ús habitual.

Al II Congrés Internacional de la llengua Catalana, en l'àrea científica Llengua i Ensenyament s'estigué d'acord que fins avui l'escola ha funcionat per dessota, no solament dels legítims desigs de la majoria autòctona, sinó també de les possibilitats legals.

El català als mitjans de comunicació social

La normalització lingüística del català ha de suposar la seva presència *ecològica* en els territoris on és la llengua pròpia: hi ha de ser omnipresent: fer-se patent sobretot en el medi obert.

Amb el reconeixement de l'oficialitat del català, Catalunya té avui dos canals específics de televisió (TV3 i Canal 33) i disposa cada vegada de més espais a la Televisió Espanyola, especialment en el seu segon canal. Hi ha emissores de ràdio en les quals és

la llengua habitual (Catalunya Ràdio, Ràdio Associació de Catalunya, Ràdio 4); és el mitjà de dos diaris de Barcelona (*Avui* i *Diari de Barcelona*) i de diversos de comarcals, a part que també va ocupant cada cop més la premsa escrita, encara que no hi sigui la llengua exclusiva. Hi ha diverses revistes de temàtica i de periodicitat diferents escrites totalment en català (*Serra d'Or*, *El Temps*, etc.). Cal, encara, destacar, la gran tasca desplegada per revistes infantils com *Cavall Fort*, *Infantil*, *Tretzevents*, etc.; o de diaris i revistes regionals com *El 9 Nou*, *Punt Diari*, *Nou Diari*, *Regió 7*, etc.; o d'editorials com Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Edicions 62, Editorial Empúries, Edicions La Magrana, etc.; en el camp musical, ha tingut una gran transcendència l'anomenada Nova Cançó o, darrerament, el moviment del rock català.

Malgrat tot, no es pot dir que el català s'ha normalitzat als mitjans de comunicació. Són moltíssimes les emissores de ràdio en castellà; les edicions de llibres a Catalunya també en castellà. En el cinema, per exemple, la llengua catalana és clarament l'excepció. Tota la premsa escrita esportiva és en castellà, etc.

Des d'una altra perspectiva, hem de considerar l'extraordinària extensió del castellà impulsada per la televisió; si abans de la seva aparició era possible de trobar pobles i llogarrets els habitants dels quals no el sabien parlar i amb prou feines si l'entenien, avui ja no és així; cap altre instrument no havia assolit amb tanta eficàcia la castellanització de la societat catalanoparlant, la qual cosa significa que ha de ser també una eina bàsica per (re)catalanitzar-la.

La ràdio i la televisió actuen per als no catalanoparlants com a practicants del bilingüisme passiu.

Tenim ja en acció un repte que ens amenaça seriosament des del punt de vista lingüísticocultural: les noves tecnologies audiovisuals (televisió per cable o via satèl·lit), amb predomini exclusiu de molt poques llengües majoritàries o majoritzades; i els canals privats de televisió; hem pogut constatar com els que funcionen a l'Estat espanyol i que abasteixen, doncs, també Catalunya, almenys parcialment per ara, Canal+, Tele 5 i Antena 3 no inclouen ni un sol programa en català (ni en cap altra llengua de l'Estat que no sigui l'espanyol)!

En el món contemporani, en matèria de comunicació, si un idioma no gaudeix d'un ple reconeixement, està destinat, si no a desaparèixer, a subsistir anòmalament com a instrument de baixa qualitat i de dubtosa eficàcia; i cal admetre que, tal com es desenvolupa la història dels grans mitjans, no és fàcil que la llengua catalana hi tingui una bona posició.

Amb el restabliment de la Generalitat de Catalunya el 1977 no és la primera vegada que es reprèn un procés de recobriment de la identitat nacional; al segle XIX i a la primera meitat del XX hi va haver la necessitat de crear les vies de recuperació nacional. Tanmateix, de les diferències contextuals que el pas dels anys ha anat generant sens

dubte que la incidència dels *mass media* n'és la principal. En aquells períodes esmentats eren molt limitats en tots els sentits: la radiodifusió s'estrenà als primers anys del segle xx i la televisió ni se somniava. Consegüentment, la normalització lingüística dels i pels mitjans de comunicació és un procés inèdit que obliga a crear solucions noves.

En la perspectiva nacional catalana els mitjans de comunicació social tenen un gran paper a fer com a cohesionadors de tota la comunitat; malgrat les limitacions polítiques òbvies, cal que superin els marcs de les autonomies i arribin a tots els Països Catalans; almenys els del País Valencià, les Illes Balears i el Principat de Catalunya haurien d'accedir cadascun a les altres comunitats lingüísticament catalanes. Té una important transcendència cultural el fenomen d'intercomunicació pel que fa a la formació dels ciutadans en la convicció de la seva pertinença a la pròpia identitat. Els mitjans de comunicació social han de ser frens de l'estratègia de la divisió nacional.

El català i el món socioeconòmic

Aquest és un espai particularment difícil quant a la catalanització, a causa de les característiques que el defineixen i per la seva mateixa complexitat i diversificació.

La presència ecològica del català que acabo d'esmentar depèn molt de les actituds lingüístiques en el món socioeconòmic, ja que està sovint lligat als mitjans de comunicació; fins al punt que de vegades s'hi identifiquen, en el sentit que aquests en depenen per la publicitat que necessiten per subsistir.

La poca consciència nacional i, sobretot, els objectius d'expansió en el mercat i dels guanys econòmics obstaculitzen el recurs ni tan sols circumstancial a la llengua catalana. A aquests impediments, hem d'afegir el no poc important de la inèrcia, el de la dificultat relativa que suposa disposar dels tècnics lingüístics que assegurin la bona difusió dels productes. Recórrer al català és encara amb freqüència un acte voluntarista de militància lingüística, si salvem les excepcions d'algunes grans multinacionals que demostren que socialment i econòmicament s'hi guanya, almenys a Catalunya, amb l'ús publicitari del català.

Conclusions

El procés de recuperació lingüística a Catalunya mai no ha retrocedit des de la fi del règim franquista. Tot i així, queda moltíssim per resoldre. Que la llengua catalana deixi de ser a l'Estat espanyol una llengua subordinada és un objectiu particularment difícil.

Són imprevisibles els resultats de la dialèctica entre la consciència que cal defensar cadascun dels patrimonis socioculturals, per petits que siguin, en benefici d'una concepció universal rica i diversificada, i la inèrcia a deixar-se endur pels models lingüísticoculturals dominants, que pressionen cada vegada més.

La llengua catalana viu una situació lluny encara de la normalitat. Si no canvia substancialment el context legal politicoadministratiu que la condiona, em temo que mai hi arribem. Les circumstàncies actuals ens obliguen a una existència subordinada respecte de la llengua espanyola.

Ara, la realitat lingüística del català no n'anuncia la desaparició. Una cosa és l'existència d'un idioma i una altra són les seves condicions de vida. Potser estem abocats irremeiablement al conflicte constant; potser, doncs, no assolirem mai la normalitat.

Les dures repressions històriques ens han dut a creure que si el català no desapareix ja tenim prou de guanyat; nogensmenys, que un idioma no mori del tot no significa que existeixi amb normalitat: importa viure primer de tot, però també la manera com es viu.

La major part de l'existència del català l'ha passada en l'anormalitat. Per la qual cosa es pot desmentir, almenys parcialment, el principi de la sociolingüística segons el qual un idioma subordinat o arriba a la normalitat o se'n produeix la substitució. La història lingüística del català sembla que demostra que es pot viure indefinidament en l'anormalitat, amb totes les servituds que es vulgui, sense arribar necessàriament a la desaparició en favor d'una altra llengua. Que un idioma pot patir una «malaltia crònica» i no recuperar-se, doncs, mai definitivament.

Entrar en consideracions sobre el futur del català obliga a plantejar la qüestió del criteri que acabarà imposant-se: si es mantindrà el de la personalitat o si, com a llengua pròpia de tots els Països Catalans, arribarà a ser-hi l'única llengua oficial territorial.

És capital també per a la normalització lingüística del català la ideologia lingüísticocultural prevalent. Si ens deixem endur, sobretot els més joves, per l'alienació de l'homogeneïtzació, fàcilment desapareixerà la idea que la llengua és expressió del pensament de cada comunitat i, per tant, no solament un símbol d'identitat, sinó l'element principal a través del qual el pensament pot desenvolupar productes propis. Si, en canvi, preval la concepció que identifica la llengua i la cultura d'una nació, la defensa del català i la seva subsistència seran més fàcils.

Hem de ser, doncs, conscients, que les actituds negatives envers qualsevol llengua es fonamenten en la voluntat d'eliminar cultures en favor del domini politicoeconòmic dels més poderosos.

En una altra direcció, la fragmentació politicoadministrativa de la comunitat lingüística catalana i la manca d'una coordinació institucionalitzada entre tots els Països Catalans posa greus traves al procés de normalització lingüística. L'anomenat estat de les autonomies s'ha reconstruït a partir de la separació de la realitat històrica de la catalana, no únicament respecte dels pobles adscrits avui a França o a Itàlia, sinó també dels que formen part d'Espanya: el País Valencià i les Balears.

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: significació sociolingüística

1. El context sociopolític del final del segle XIX

Per a entendre la realitat sociolingüística dels segles XIX i XX cal haver comprès els efectes de la política repressiva del segle XVIII.

El Decret de Nova Planta negà explícitament el caràcter oficial de la llengua catalana, dins i fora del territori on és pròpia: fou la culminació d'un procés —que arrencà de fet en el segle XV— de progressiva dominació del castellà al Principat de Catalunya; pel que fa a les Illes Balears i al País Valencià, la situació fou essencialment la mateixa; a la Catalunya del Nord, la llengua catalana fou amenaçada per la imposició de la francesa, i a l'Alguer, per la italiana i també per l'espanyola.

La Nova Planta va ésser la primera experiència en la negació rotunda del català mitjançant lleis expressament coercitives. S'hi evidencià de manera formal la diglòssia, que era ja latent en algunes capes socials i relativament patent en d'altres: des de les més altes instàncies del poder es definí la divisió en *llengua alta* (A) (espanyol, francès o italià) i *llengua baixa* (B) (català).

La verificació de la situació amb la política de Felip V palesa un fet molt important: que els estats en general no tenen cap interès a encoratjar el plurilingüisme; procuren crear contextos homogenis, per tal de consolidar-se des d'una òptica centralista. Això no obstant —i aquí radica una contradicció que potser hom no ha mesurat prou—, les repressions respecte de les realitats lingüísticament i culturalment diferenciades porten fàcilment al naixement del sentiment nacionalista, que esdevé un conjunt de normes de comportament basades principalment en la fidelitat a la llengua pròpia.

* 1993, «El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: significació sociolingüística». *Anuari IEC*: curs 1993-1994.

Cal tenir present, tanmateix, que el catalanisme es caracteritzà políticament per signes diferents, malgrat la insistència en la voluntat de presentar-se com a força motriu indiscriminadament aglutinadora: des d'actituds simplement regionalistes fins al nacionalisme radical; fou marcat, per tant, sigui per ideologies populars, progressistes i revolucionàries, sigui per ideologies conservadores i reaccionàries. Ara: en qualsevol de les posicions, sempre hi era present la reivindicació dels drets lingüístics.

A la primera meitat del segle XIX, l'alta burgesia catalana comerciant i industrial, que aspirava al poder, era indiferent davant el conflicte de llengües. En realitat, fins en aquest segle no es despertà la concepció social de poble amb un idioma i amb una idiosincràsia; el recurs a les altres llengües dominants era un fet que no motivava cap reflexió especial sobre la subordinació que comportava. Però de mica en mica, sobretot entre les classes benestants, es configurà la idea que calia recuperar el català si no volien renunciar a assolir un paper dirigent sobre els estrats més populars, analfabets en llur majoria i, en conseqüència, fidels a l'ús de l'únic codi lingüístic que coneixien; d'on resultà una convergència dels interessos antifeudals i de les capes menys privilegiades contra un enemic comú: el centralisme.

Sociolingüísticament, si bé la situació de bilingüisme diglòssic es generalitzà i augmentà en els primers anys del segle XIX, s'instauraren, en canvi, les bases que n'havien de facilitar la superació. Tot el segle es caracteritzà per la varietat de successos dirigits, a la fi, a la consolidació d'una societat capitalista moderna, amb les lluites entre les classes antagoniques que el procés comportava. Els seus començos es distingeixen encara per l'esperit de la Il·lustració i, per tant, per un rebuig de la llengua catalana en nom de l'universalisme, la igualtat i la fraternitat que preconitzà. La burgesia ascendent s'hi volgué comprometre i s'inclinà sense escrúpols per l'adopció de l'espanyol: l'actitud antifeudal dels il·lustrats es traduí, als Països Catalans, en una posició contra la pròpia identitat. Els més privilegiats es mogueren fonamentalment per l'obtenció dels beneficis del mercat espanyol i per l'explotació dels interessos d'Amèrica, dels quals havien estat sempre exclosos. Espanya es presentava com a poble d'unitat indiscutible.

* * *

En aquest context històric, és evident que l'estat de la llengua catalana es ressentí de les conseqüències dels diversos moments. Durant la primera meitat del segle es pagaren encara els resultats de la política lingüística del segle XVIII, i no solament per pressions exògenes des del poder espanyol contra el català, sinó també per les pressions endògenes dels qui l'abandonaren. La llengua, en aquest període, continuà perdent posicions: l'alfabetització era progressivament més general, però hi predominà el castellà; el bilingüisme discriminador i desequilibrat, a causa de l'escolarització i dels nous mitjans de comunicació social —la premsa, en totes les seves variants—, arribà a sectors que

havien romàs monolingües catalans. Fins i tot més d'un intel·lectual anunciava la mort de l'idioma.

A partir de quan la burgesia s'adonà que si alguna cosa tenia a fer com a classe dirigent era al seu territori, la realitat sociolingüística es transformà. Fou en el segle XIX quan nasqué la preocupació perquè el català tornés a tenir capacitat d'expressió literària; començà, consegüentment, a dibuixar-se, des del 1850, un procés de normalització en les dues vessants, la de l'*extensió d'ús social* i la de la *normativització*; el catalanisme, la Renaixença, la premsa en català foren testimonis de la primera; les discussions constants entorn de la bondat dels productes lingüístics —sobretot de l'ortografia— ho foren de la segona. Entre les classes baixes s'esborraren les ideologies diglòssiques; fins a la fi del segle revifà el recurs a la llengua pròpia: la burgesia, l'Església i l'aristocràcia col·laboraren al recobriment del català com a *llengua A*.

Després de la Renaixença, i entorn del nucli intel·lectual de l'Avenç naixia el Modernisme, que va del 1881 al 1915 i que continuà, bé que amb tècniques i objectius diferents, la tasca de recuperació del català: el seu propòsit era la modernització de la cultura, prenent Europa com a punt de referència, la qual cosa contribuï a superar una visió provinciana de la realitat catalana i a accentuar-ne el caràcter nacional; el seu esperit afavorí que el català fos també l'idioma d'obres científiques de medicina, agricultura, matemàtica, etc.

* * *

Fora del Principat de Catalunya, a la resta dels Països Catalans les coses no anaven de la mateixa manera; sense entrar ara en detalls, cal remarcar que s'hi donà un fet decisiu des del punt de vista socioeconòmic i cultural: ni al País Valencià, ni a la Catalunya del Nord ni a les Illes Balears no hi hagué una burgesia de les característiques de la del Principat, perquè no s'hi visqué un desenvolupament industrial que la justificés; per això hi fou més acostada a l'aristocràcia i, com ella, per tal de distingir-se dels camperols, recorregué habitualment al castellà o al francès, fins i tot en la vida privada i familiar —costum que encara és viu als nostres dies. A conseqüència del mateix fenomen, l'Església també estigué a la vora de l'aristocràcia i hi accentuà el procés des-catalanitzador.

2. L'estat deficitari de la llengua catalana

D'una banda, en el segle XIX l'idioma es convertí en el símbol per excel·lència del catalanisme en qualsevol de les seves múltiples manifestacions. La reflexió lingüística, al nivell que fos, esdevingué una pràctica constant de tots aquells que se sentien militants de la causa nacional. De l'altra banda, la crisi llarga en la freqüència i en els àmbits d'ús

de l'idioma havien de provocar-hi un estancament i sobretot una pèrdua d'unitat; el català estava clarament amenaçat per la fragmentació, que podia conduir-lo al fatal desenllaç; manifestava pèrdua de recursos; interferències abusives de l'espanyol; dificultats especials en el nivell escrit i en els registres formals en general...

Només hi havia una sortida possible: afanyar-se a planificar la reconstitució de la normativa. I no era feina fàcil, perquè, a part del que en si mateixa implicava, no tot-hom era prou conscient d'aquesta necessitat. Plasmació de les vacil·lacions en aquest sentit foren els extrems representats pels puristes, que proposaven de recuperar un català arcaïtzant i, doncs, artificios, encara que amb arrelada tradició, i els defensors del «català que ara es parla», l'esperit populista dels quals no els deixava veure que llur proposta portava sense remei a un esmicolament de la llengua inconciliable amb la seva normalització. Vora del ja esmentat grup de *L'Avenç* s'inicià precisament una campanya de codificació, que es concretà en les discussions que entre 1890 i 1892 es materialitzaren a la revista *L'Avenç*.

Diccionaris, tractats sobre ortografia, gramàtiques generals, eren obres abundoses que demostraven fins a quin punt preocupava l'anarquia en l'ús escrit del català. Obres de qualitat i, doncs, de fiabilitat desigual: al costat de treballs que obstaculitzaven més que no pas aplanaven la situació, n'hi havia que esdevingueren la base per a la tasca que s'havia de concloure a la primera meitat del segle xx.

* * *

Una qüestió que no es pot deixar de considerar en parlar de les seqüeles de la política repressiva centralista espanyola és la de la consciència de la unitat idiomàtica. Fins que no intervingueren ideològicament les pressions del poder castellà tendents a la divisió de la nació catalana, no hi hagué esclatxes en aquest sentit: ningú, ni de dins ni de fora, no dubtava que la llengua del País Valencià, de les Illes Balears, de l'Alguer, del Principat d'Andorra, de la Franja de Ponent i del Principat de Catalunya era una de sola. Però en el procés de recuperació de l'idioma, les coses estaven altrament i, tot i que el de la unitat no era el problema greu, va caldre, ja sense solució de continuïtat fins als nostres dies, resistir per a frenar-ne la fragmentació.

3. El marc històric de la primera meitat del segle xx (1900-1939) i la realitat sociolingüística

La situació de la llengua catalana del 1900 al 1939 fou l'eco dels canvis politicosocials que es produïren: en els temps de la Mancomunitat i de la República, el català visqué un espectacular procés de recuperació, que contrasta durament amb el fre que se li posà

amb Primo de Rivera i amb Franco; i no és casual que siguin dictadures reaccionàries els règims polítics que més malden pel lingüicidi i el genocidi resultant.

Durant els primers anys del segle xx l'idioma refermà el caràcter de *llengua A* i es normalitzà en espais transcendents per assolir-lo decisivament.

El català, entre 1900 i 1939, fou llengua nacional, popular i culta, però també llengua perseguida i prohibida.

La creixent industrialització comportà el fet d'una major repercussió lingüística: la coexistència habitual del català amb el castellà; nova realitat que obliga encara avui a un esforç vigilant perquè no s'implanti definitivament el bilingüisme desequilibrat, per a evitar interferències que amenacen la integritat del català; que aboca al conflicte ideologicopolític entre els qui defensen el monolingüisme oficial i els qui creuen en la necessitat de mantenir un sobreposat bilingüisme que no pot sinó afavorir la llengua dels més poderosos.

4. El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana

En els inicis del segle xx la llengua catalana visqué, com hem dit, una expansió de gran envergadura en l'ús en tots els registres. Però la seva extensió social no hauria estat suficient per a assegurar-li el futur: calia la normativització que permetés de poder disposar d'una gramàtica emprada amb la disciplina convenient.

Un problema capital amb què topà la Renaixença (literària, lingüística, cultural) fou el de la manca de preceptiva per a l'idioma. Si s'anava obrint les portes en tots els camps de l'expressió, no podia restar sense la normativa que el regulés ni podia deixar de fer-se prèviament una tasca de control de les interferències acumulades per la prepotència de les llengües espanyola, francesa i italiana. La convicció que havia d'ésser així remet a la relació *llengua/poder*: la dominació política es manifesta també en la dominació lingüística; la supeditació del català a altres llengües fa patent una subordinació en tots els sentits que calia i que es volia superar.

L'any 1906 es produí a Barcelona un fet altament significatiu per a la història recent; l'aglutinament d'esforços per a la reconstrucció lingüística en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

5. Mossèn Antoni Maria Alcover

Qui en promogué la iniciativa de l'organització fou el mallorquí Antoni M. Alcover. Ell manifestà una especial sensibilitat a l'estat en què es trobava el català: mancat, alhora, d'una normativa única i sòlida i d'una institució que vetllés per la seva actualització i aplicació, i, en canvi, amb la voluntat social de recuperar-lo en la literatura i en la cièn-

cia, i amb força escriptors de relleu que no tenien el punt comú de referència sobre el qual assegurar la qualitat de llurs obres. Ell decidí, amb l'energia que el caracteritzava, de posar remei al caos que col·laborava inevitablement a la substitució lingüística, a les actituds diglòssiques, al complex de molts catalanoparlants que llur idioma no era apte per a l'expressió d'alta cultura, a castellanitzar cada vegada més la llengua catalana i convertir-la en una mena d'argot que havia de desaparèixer.

La seva idea inicial de limitar-se a la temàtica de la sintaxi demostrava, tanmateix, que no s'acabava de fer càrrec de l'abast exacte del problema. El Congrés es justificava si s'abordava la qüestió de la llengua en tots els aspectes de la normativa i potser d'una manera especial en el tan elemental de l'ortografia.

6. Sobre la necessitat i la possibilitat del Congrés

Que fos *necessari* de treballar amb urgència per a la reconstrucció lingüísticonacional no era prou; calia poder comptar amb les persones preparades per a la tasca: havia d'ésser, en suma, també *possible*.

Inicialment, no hi hagué coincidència ni en quina era la via adequada per a afrontar la qüestió —en el *com*— ni en quin era el moment oportú per a fer-ho —en el *quan*. Les raons de les controvèrsies eren complexes, però fonamentalment de dos tipus: unes, al voltant de la manera de redreçar l'idioma, els criteris (puristes *versus* populistes), i altres, de disponibilitat científica per a assolir l'objectiu.

Pompeu Fabra, a qui principalment devem la confecció de la normativa de l'idioma literari, fou un dels qui no creia en la necessitat d'organitzar el Congrés. I en això, com en la forma de plantejar molts temes gramaticals, s'enfrontà a Alcover. En una carta adreçada a Jaume Massó i Torrents, datada a Bilbao el 20 de novembre de 1905, Fabra fa esment de la seva inicial envers el projecte:

I com és que essent tu de la comissió organitzadora del Congrés de la llengua catalana, no me n'havies dit res ara ultimament? Es que recordaves les meves reventades al congrés quan va comensar a parlar-sen i tenies por que ara no admetria la vostra invitació? Certament es cosa ben poc simpatica això d'anar plegats am Nonells i Grandias; però al punt que han arribar les coses, fent-se I Congrés i fent-se am vosaltres, com no he de voler venir a formar amb els Massós, els Rubiós i els Casas? Am molt gust!... (LAMUELA i MURGADES, 1984, p. 224.)

Fabra i Alcover coincidien en una convicció bàsica: el català era una llengua excessivament i perillosament amenaçada per la dominació de les llengües d'estat veïnes, especialment pels castellanismes i pels gal·licismes; diferien, en canvi, en la metodologia de la solució del problema. En un punt determinat divergien de manera especial: en la consideració del parlar de Barcelona en la confecció de la gramàtica. Alcover era

arrauxadament hostil a tenir-lo en compte, obsessionat per l'excessiva influència que havia patit del castellà; Fabra no menyspreava cap dels dialectes a l'hora de perfilar la llengua literària, però entenia que el paper que culturalment havia tingut Barcelona la col·locava en una situació relativament —i objectivament— privilegiada; l'any 1919 a l'*Almanac de La Revista* (p. 240-242) publicà l'article «Els dialectes catalans i la llengua literària», on, entre d'altres idees, exposa:

I aquesta llengua literària en formació, que enriqueix incessantment el seu lèxic i la seva sintaxi amb les aportacions de tots els parlars regionals, és avui titllada de barceloní; i, així, es parla de la tirania del parlar de Barcelona, quan difícilment trobaríem ningú que escrigui en barceloní. No; el modern català literari [...] no és barceloní: tots els dialectes han contribuït a la seva formació, i en la seva estructuració el barceloní no hi té altra importància que la que té fatalment en tota llengua el dialecte de la capitalitat. (LAMUELA i MURGADES, 1984, p. 185.)

També Fabra inicialment tingué una visió del Congrés que després modificà; la qual cosa es plasmà en la contribució que primer pensava de fer-hi i en la que finalment feu: la seva idea, en principi, era de presentar-hi un estudi gramatical complet d'una obra antiga:

Pera l congrés de la llengua catalana tinc pensat, partint de l'estudi d'un autor antic, fer veure l camí recorregut per la nostra llengua desde la seva forma literaria mig-aval fins al seu estat actual, camí fet a impuls de la seva forsa evolutiva i de l'influencia pertorbadora d'una llengua estranya [...]. La conferencia podria titular-se: «Envés el modern català literari»... (Carta a Massó datada a Bilbao el 26 de desembre de 1905. LAMUELA i MURGADES, 1984, p. 225.)

Però la clarividència de la problemàtica sociolingüística del moment el portaren a sacrificar les preferències personals; es convencé que no podia ésser un congrés com qualsevol altre, sinó que s'hi havia de fer un treball de sensibilització nacional mitjançant aportacions que salvessin la llengua de la subordinació. Fabra havia protagonitzat la campanya des de *L'Avenç* (1890-1891) per a la reforma ortogràfica i era, sens dubte, la persona que havia demostrat de posseir més facultats per a la complexa labor que el Congrés es proposava.

Comptant amb la iniciativa i la participació d'Alcover i amb la col·laboració de Fabra i el suport d'altres persones preparades per a l'estudi científic de la llengua (Masó i Torrents, Cases-Carbó, etc.), podien fer-s'hi bons auguris. El que, emperò, esdevingué capital per a la seva possibilitat fou el realisme compartit que no podien tenir la pretensió de resoldre-hi definitivament tots els problemes gramaticals, ni de molt; es tractava de posar damunt la taula les nombrosíssimes qüestions pendents i d'iniciar una planificació d'estudis i de recerques adequada; que fos un acte de desvetllament

que provoqués l'adhesió de la comunitat lingüística catalana a la causa de l'idioma i de la nació, i que la iniciativa tingués la solidaritat d'estudiosos espanyols i estrangers, perquè s'entenia que el futur dels Països Catalans no depenia exclusivament de la voluntat de llurs ciutadans, sinó també del reconeixement de tothom.

* * *

Els problemes que implicava posar en marxa un congrés amb els propòsits esmentats no es reduïen a la diversitat d'opinions sobre la seva conveniència referides exclusivament a l'àmbit de la lingüística. El context sociopolític i cultural que hem descrit succintament afavoria els enfrontaments ideològics de qualsevol ordre. Així, doncs, no resultà fàcil superar les diferències en aquest sentit en benefici de la causa comuna: la llengua i la nació catalanes, perquè sobretot respecte del concepte *nació* hi havia una notable diversitat de posicions, moltes de les quals particularment distanciades entre si. Haver volgut i sabut posar per davant de tot el patriotisme, fos del signe que fos, constituí, ultra un treball ardu en què cadascú hagué de fer renúncies importants, un exemple de fins a quin punt la reivindicació de la identitat era generalment sentida.

Per citar una mostra important del que diem, podem referir-nos a les discussions a l'entorn del compromís dels organitzadors amb el catolicisme. Alguns haurien volgut haver-hi vist el Congrés clarament lligat, i s'exclamaven que, essent Alcover vicari general de la diòcesi de Mallorca i actiu militant integrista, no anés per aquesta via. Ho justificava la idea força estesa que el catalanisme no seria fructífer si no era cristià; les temences que entre els catalanistes no hi hagués importants sectors anticlericals i que el nacionalisme no es pogués convertir en revolucionari. El convenciment per part d'alguns que el Congrés era possible gràcies a l'acceptació de l'Església i que, doncs, a ella es devia, i altres consideracions d'aquesta mena eren fetes amb insistència per tal que es declarés obertament que el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana era confessionalment catòlic. Però mossèn Alcover va saber separar les coses, i fou conscient que excloure ningú de la seva participació per motius de fe no podia sinó conduir al fracàs: ell partia de l'experiència històrica negativa de barrejar el credo religiós amb el catalanisme. Avui, òbviament, ningú no dubta de l'encert a no deixar-se convèncer d'un plantejament que hauria abocat a una divisió potser fatal del sentiment i el compromís nacionalistes.

* * *

En definitiva, el Congrés era necessari i fou possible, encara que mitjançant gegantins esforços que només podia resistir una militància incondicional. En el discurs de cloenda, Alcover pogué pronunciar aquestes paraules eloqüents:

Senyors: Hem acabat el primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, ab sana pau, ab santa concòrdia, sens cap conflicte, sens cap entrebanch, gràcies a Déu [...] l'èczit del Congrés ha superades totes les nostres esperances, qu'eren molt grosses, co-nexent com conexem una mica la gent catalana. (*Actes*, 1985, p. 678.)

7. La participació en el Congrés

Hom ha definit el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana com un plebiscit entorn del nostre idioma i la nostra nació, i com l'acte de major transcendència durant mig segle del nacionalisme català. I penso que no és una exageració, si tenim en compte el ressò social amb què fou acollit.

Considerant que, en un sentit, l'amor a la llengua fou el títol suficient per a convocar el Congrés; que el motor principal n'era la reivindicació dels drets lingüístics dels catalans, i que, en un altre sentit, aquest amor i aquesta reivindicació implicaven l'estudi científic que conduís a fer que hom pogués disposar d'un idioma polit i digne amb què poder parlar en qualsevol registre i de qualsevol argument, no podia haver-hi exclusions en la convocatòria. La ciència havia de barrejar-se amb la passió, en un equilibri més aviat favorable a la segona. Els dos criteris bàsics amb què es decidí de convidar els participants la competència científica i la lleialtat a la llengua i la nació es reflecteixen d'una manera inequívoca en la llista de congressistes: al costat d'eminents especialistes en lingüística d'arreu dels Països Catalans, de la resta d'Espanya i de l'estranger (Itàlia, França, Alemanya), homes i dones de totes les professions i de totes les classes socials s'ajuntaren en el desig compartit de recobrar l'idioma. Alcover constata, en clausurar el Congrés:

May mos ho hauríem pensat que vingués tanta de gent a escoltar les discusions y lectures filològiques, que patexen d'àrides, esquerpes y carregoses. (*Actes*, 1985, p. 678.)

Aquesta realitat deixava ben clar que la gran majoria dels catalans reclamaven la restauració, la depuració i l'enaltiment de llur llengua, i que aquesta interessava també més enllà de les seves fronteres. Els poders públics oficials i polítics s'hi mostraren generalment favorables; la qual cosa té un particular significat si hom té en compte fins a quin punt la subsistència d'una llengua amenaçada depèn de la seva consideració per part dels qui tenen la responsabilitat de dirigir, més o menys directament, la societat. Els periòdics catalans acolliren habitualment, abans, durant i després del Congrés, po-lèmiques entorn de la llengua.

8. L'organització del Congrés

Únicament entenent la realitat peculiar que són Catalunya i la llengua catalana com a comunitat i idioma subordinats des de fa més de quatre segles, hom pot comprendre al mateix temps llur situació relativament forta, si fem la comparació amb d'altres grups minoritzats més importants quantitativament. La nostra història l'explica en bona part; història que esdevindrà justament punt d'emmirallament constant.

La profunditat amb què s'ha mantingut viu el sentiment nacional, fins i tot en els moments més difícils, és la raó principal de la nostra capacitat de resposta.

I l'és, doncs, també, que fos possible l'organització d'un congrés d'unes característiques que permeten de situar-lo al nivell de qualsevol altre d'internacional en una comunitat sense conflictes i en la matèria científica que es vulgui. Basta consultar-ne les *Actes* per a adonar-se de la seva complexitat, de l'impecable funcionament, tant en els actes formals i solemnes de gran protocol, amb intervenció d'autoritats polítiques, culturals, socials, com en els dedicats a la presentació i discussió de les ponències i comunicacions: fou un èxit en el seu desenvolupament, malgrat la gran quantitat de participants.

Es disposaren catorze presidències honoràries, entre les quals hi havia personalitats espanyoles no catalanes i estrangeres (de les universitats d'Innsbruck, de Halle, de París i de Lisboa). Les ponències i comunicacions es distribuïren en tres taules de seccions: la Filològico-històrica (que presidí mossèn Alcover i en què participà Pompeu Fabra com un dels vicepresidents), la Literària i la Social i Jurídica. Alcover encapçalava també la Comissió Executiva dels acords del Congrés.

El programa de les tasques i dels actes diversos s'allargà des del dissabte dia 13 d'octubre de 1906, al vespre del qual tingué lloc la sessió inaugural, fins al dijous dia 18 del mateix mes, amb una recepció en honor dels congressistes a l'Ateneu Barcelonès. Tanmateix, l'activitat estrictament científica es clausurà a la tarda del dimecres dia 17.

Com a actes complementaris de les discussions sobre la llengua, hi hagué una exposició del llibre català: un *garden party* al parc Güell en obsequi als congressistes i a llurs acompanyants; una festa del teatre català, amb representacions de diverses escenes d'obres d'èpoques diferents; una festa de la música popular catalana, a càrrec de l'Orfeó Català; un dinar en homenatge als congressistes estrangers; una recepció al Saló de Cent per l'Ajuntament de Barcelona, i excursions a Vic, Ripoll, Poblet, Vilanova i Sitges.

El Congrés es regí pel Reglament elaborat per les comissions, que constava de setze articles, el darrer dels quals declarava oficial la llengua catalana, per bé que admetia, naturalment, que els congressistes de territoris d'altres llengües s'expressessin amb la pròpia.

Es complí el compromís de preparar, cadascuna de les tres seccions, unes conclusions respecte als temes discutits. A la Secció Filològico-històrica es discutiren nou temes i vint-i-nou comunicacions; a la Literària, cinc temes i vint-i-dues comunicacions, i a la Social i Jurídica, quatre temes i set comunicacions.

El fet que no hi hagués cap incidència especial ni cap sorpresa negativa remarcable demostra fins a quin punt l'organització i el funcionament foren minuciosament planificats. No debades la proposta de celebrar el Congrés s'havia fet pública dos anys abans: exactament el 25 de gener de 1904, a l'Ateneu Barcelonès...

9. Els temes tractats

S'ha dit insistentment que el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana es feu gairebé exclusivament com a reacció davant l'estat precari de la normativa per a l'ús literari de la llengua. Això no obstant, si hom considera els diversos arguments que s'hi tractaren, ha d'admetre que, al costat de la qüestió prioritària de la gramàtica, s'hi tingueren en compte molts altres problemes que convertiren el Congrés en una seu de debat obert a tots els aspectes de la situació lingüística. I no podia ésser altrament, per una raó: si la codificació del català era una qüestió pendent, la causa del dèficit n'era el context sociolingüístic. Com s'havia d'explicar, si no, la penetració de castellanismes, gal·licismes i italianismes, fins a l'extrem que l'ús de molts escriptors era un producte lingüístic híbrid?

En un sentit diferent, plantejar-se d'elaborar rigorosament la normativa era una tasca que, com ja hem insinuat, no podia esquivar la consideració sobre quin pes específic hi havien de tenir els grans dialectes; i, en conseqüència, s'havia d'entrar en la problemàtica de la unitat de l'idioma i de l'equilibri entre les seves varietats. Endemés, aquesta preocupació es fonia amb la de la necessitat de la cohesió dels Països Catalans, amenaçada per la política dels governs centralistes, que procuraven interessadament d'afavorir-ne la divisió.

Era obvi que la idea d'organitzar el Congrés i els motius pels quals tingué un seguiment tan multitudinari giraven també entorn de la comprensió que era necessària una planificació de la política lingüística que tendís a restituir i a assegurar a la llengua catalana el caràcter d'oficialitat en els territoris on és llengua pròpia. Per tant, no era possible que no s'hi discutissin problemes d'aquesta índole.

Repasant les *Actes*, s'hi observa que els temes gramaticals són, de bon tros, els més nombrosos i, en general, els tractats amb més profunditat. I, dintre d'aquest camp, els que fan referència a l'ortografia i a la sintaxi merescueren una especial atenció. Els nous grans temes que s'hi desenvoluparen són efectivament d'ortografia i de morfosintaxi.

La Secció Literària s'ocupà de quin havia d'ésser el model de llengua per a l'ús dels escriptors i, doncs, per als registres més formals; però igualment abordà la necessitat que el català fos l'únic idioma de la nostra literatura i que es polís dels tributs a les altres llengües. S'ocupà de problemes de llenguatges especialitzats (medicobiològic, d'oficis tècnics i d'art de la construcció), de dialectologia, de lexicografia, d'història lingüística, de projecció de l'idioma mitjançant el periodisme i de la unitat i vitalitat del català.

La Secció Social i Jurídica s'endinsà en problemàtiques marcadament actuals i avançades, com les de l'obligació dels poders públics de protegir el català i la dels drets lingüístics dels ciutadans; la de la solidaritat entre els pobles de llengua catalana; la de la introducció plena de l'idioma a l'ensenyament. També s'hi discutiren qüestions de llenguatge jurídic, d'associacionisme cultural, d'estadística d'ús del català i de la relació indestriable entre llengua i nació.

Subratllem, doncs, la modernitat que caracteritzà el Congrés i la diversitat de temes que s'hi tractaren, tots seguint amb coherència un fil conductor essencial: la reflexió sobre la situació interna de la llengua, la convicció que era urgent de treballar per resoldre'n els múltiples problemes i la consciència que tant la realitat en què es trobava com les vies de solució estaven directament relacionades amb el context polític, que havia convertit els Països Catalans, llurs llengua i cultura en una entitat fragmentada i subordinada.

10. Els resultats del Congrés

És oportú de recordar aquí unes paraules que mossèn Alcover adreçà als congressistes en el discurs de cloenda ja esmentat:

¿Que en general no som arribats [...] a conclusions concordades y definitives? N'ins ho proposàvem ni era possible, donada la situació actual dels estudis filològics a Catalunya y demás territoris de la llengua. Ja hu diguérem desde'l principi: El Congrés no'l convocàrem per resoldre les grans qüestions que hi ha pendents dins la gramàtica catalana, sino per promoure'ls estudis qu'es indispensable fer per poder resoldre més envant tals qüestions. (*Actes*, 1985, p. 678.)

L'obra del Congrés no es acabada; tot just ha comensat [...]. El Congrés ha de començar una nova era per la nostra llengua, per la nostra filologia, per les nostres lletres. (*Actes*, 1985, p. 679.)

I acabà encoratjant-los amb aquests mots encesos:

¡Obrers de la Pàtria, fills de la llengua catalana, endavant! ¡Coratge y bona feyna! y... a re-veure! fins a n-el segón Congrés que celebrarem, si Deu ho vol, en creure qu'es hora. (Actes, 1985, p. 680.)

Respecte dels objectius i dels propòsits de projecció en el futur, pensem que no hi calen gaires comentaris: hom sabia que el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana no podia pretendre de resoldre els problemes gramaticals pendents, perquè les condicions ho impediën. Però si es tenia la voluntat de fer-lo motor, punt d'arrencada d'un compromís dels estudiosos a posar-se a la feina d'una manera coordinada i solidària; si, en un altre sentit no gens secundari, provocava una sotragada no efímera entre tots els ciutadans dels Països Catalans que els despertés una actitud constant de lleialtat lingüística; i si, encara, se'n contemplava d'una manera concreta la continuïtat per a la revisió dels treballs científics i també dels nivells que s'haurà anat assolint en la fidelitat a l'idioma (Alcover parla d'un segon congrés), totes les altres limitacions que es vulguin no li treïen oportunitat ni eficàcia.

Calgué esperar alguns anys per a veure on desembocà el Congrés. Avui el que ningú no pot negar és que tots, absolutament tots els propòsits, totes les esperances que hi bategaren es materialitzaren progressivament: a) Es feu la gramàtica de la llengua literària i el diccionari general; continuaren ininterrompudament els estudis lingüístics sobre el català. b) S'ha mantingut, amb alts i baixos, segons les circumstàncies històriques i segons els territoris dels Països Catalans, el sentiment nacionalista. c) S'ha fet el Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana el 1986, al cap de vuitanta anys d'haver-se acabat aquest primer.

10.1 L'obra de Pompeu Fabra

Fabra simbolitza l'èxit de la iniciativa del Primer Congrés. La seva obra constitueix una primera etapa de la seva culminació fonamental, altament afortunada per a la història lingüística del català.

L'espai i el temps sociolingüístic en què Fabra realitzà la tasca tingueren dues vessants contradictòries que feïen complexa la realitat: les seqüeles de la situació diglòssica de més de quatre segles i la consolidació del nacionalisme, gràcies al qual l'oposició *català, llengua per a les funcions no formals / espanyol, llengua per a les funcions formals* es transformà en aquesta altra de signe contrari: *català, llengua de la solidaritat i de la identitat versus espanyol, llengua del poder i de l'opressió*.

El compromís essencial a què Fabra es lliurà topà, nogensmenys, amb una atmosfera més aviat hostil. Ell es lamentà de la resistència de molts escriptors a entendre'n la utilitat.

No volien comprendre que mentre el català fos una llengua sense una ortografia unificada i sense un lèxic i una gramàtica fixats, no es podia implantar a les escoles, ni podia aspirar als usos oficials, i es trobava en condicions aclaparadores d'inferioritat en la seva lluita amb la llengua castellana. (FABRA, 1932, p. 27.)

I titllà de mancada de patriotisme l'actitud de menyspreu de la gramàtica en l'ús del català, perquè era conscient de la relació de dependències entre l'estat de l'idioma i la possibilitat de reeixir com a nació. En l'article que publicà a *La Revista*, I, núm. 2, 10 de juny de 1915, p. 1-3, «Cal gramàtica als escriptors», afirma:

L'escriptor que menysprea o ignora la tasca del gramàtic és un mal escriptor i un mal patriota. En lloc de col·laborar a l'obra de perfeccionament de la nostra llengua, l'entrebanc, contribuint a la perpetuació de tares vergonyoses de les quals la llengua literària hauria de trobar-se temps ha completament lliberada. (LAMUELA i MURGADES, 1984, p. 183.)

Fabra operà sempre amb criteris propis de la lingüística moderna i fins i tot de la sociolingüística, aleshores encara no nada com a disciplina científica. Guia constant en els seus estudis foren: l'ús popular, la llengua literària coetània i medieval, les variants dialectals i les solucions d'altres llengües romàniques.

S'avançà efectivament a la sociolingüística en l'anàlisi, per exemple, de les interferències del castellà com un producte sociopolític del domini espanyol i no simplement com un fenomen de contacte de llengües desconnotat; amb la consciència, doncs, de les dimensions del conflicte lingüístic.

10.2 L'Institut d'Estudis Catalans: llengua i poder

Al Primer Congrés s'havia plantejat la necessitat ineludible de crear una acadèmia de la llengua que servís permanentment d'impuls d'estudis lingüístics catalans i, ensem, d'autoritat indiscutible que assegurés la difusió de la llengua literària i en sol·licités l'acceptació unànime dels escriptors.

L'obra de Pompeu Fabra no pot deslligar-se de l'Institut d'Estudis Catalans, l'acadèmia de la llengua catalana. Enric Prat de la Riba presentà al Congrés una comunicació dins la Secció Social i Jurídica de contingut molt significatiu respecte de les seves conviccions: «Importància de la llengua dins el concepte de la nacionalitat.» Ell cridà Pompeu Fabra, malgrat les discrepàncies ideologicopolítiques entre ambdós, perquè s'encarregués de dirigir els treballs de reconstitució del català, i ell mateix, un any després d'haver-se acabat el Congrés, fundà l'Institut d'Estudis Catalans, que fins als nostres dies —passant per llargs períodes de clandestinitat, de persecució i de penúria— ha estat i és l'única autoritat en qüestions de normativa lingüística, reconeguda no solament al Principat de Catalunya, sinó també a tots els Països Catalans.

En una carta al seu amic Massó datada a Bilbao l'1 de maig de 1910, Fabra parla d'un homenatge a Prat de la Riba i no hi amaga les prevencions a participar-hi, basades en motius clarament ideològics:

Un altre prec. Que es això de l'homenatge an en Prat de la Riba? [...] El nostre primer pensament va esser no prendre-hi part, creient que.s tractava d'una cosa dels de la dreta, que havia d'esser mal vista pels de l'esquerra, i que.l mer fet d'adherirse al homenatge suposava l'adhesió a la política d'en Prat [...]. Per altra banda, en la llista de subscriptors no veig afigurar-hi cap esquerrista significat com tampoc en Casas Carbó... i jo.t demano que.m diguis fracament quina es l'actitud d'aquests davant del homenatge, quina significació li donen. (LAMUELA i MURGADES, 1984, p. 238-239.)

La intervenció, tant de Prat de la Riba com a president de la Mancomunitat, com de l'Institut d'Estudis Catalans com a entitat oficial, fou decisiva en el procés dificultós d'acceptació de la preceptiva gramatical per part dels escriptors, en particular, i d'algunes importants associacions i acadèmies culturals, en general. Que des de tan altes instàncies es defensés la conveniència de la submissió de tots a la ferma disciplina en favor de la unitat de l'idioma en el registre literari fou definitiu perquè se superessin actituds contràries a admetre determinades solucions. Entre 1930 i 1932 es pot dir que l'acceptació de l'autoritat de l'Institut d'Estudis Catalans és total. El prestigi d'aquesta institució la projecta a l'exterior i possibilita la seva intervenció en organismes internacionals.

En la creació de l'Institut d'Estudis Catalans prevalia la convicció que allò que hi havia de tenir inicialment prioritat era la tasca en el redreçament de l'idioma, perquè s'identificava correctament amb la de la reconstrucció nacional. La identitat *llengua-nació* era d'una claredat meridiana en els dos principals impulsors: Fabra i Prat de la Riba. El president de la Mancomunitat, en la seva ja esmentada ponència presentada al Congrés, exposa, en aquest sentit, idees d'una actualitat sorprenent:

La força unitiva, aglutinant, de l'idioma ha estat vista sempre. Sempre la intel·ligència dels homes s'en es adonada del vincle, del lligam, ab que la llengua forma unitats socials pel demunt dels individus. (Actes, 1985, p. 665.)

En Lluís Vives [...] considera impossible formar societat ab aquell qui parla diferent llenguatge [...] feu notar Leibnitz [...] que'ls mapes ens fan conèixer els límits dels Estats, per no'ls de les nacions, senyalats més aviat per l'harmonia de les llengues. (Actes, 1985, p. 666.)

Tota societat tendeix a constituir per ella mateixa una llengua, o almenys, una forma determinada de parlar, que uneixi més intimament sos membres components y al unir-los entre sí els separi dels demés [...]. Però aquesta tendència s'accentúa en les societats qui necessiten una unitat més robusta y una separació més completa de les

altres [...]. Les societats polítiques o Estats han comprès també el valor incomparable de possehir una llengua qui dongui unió y cohesió a sos membres, separant-los dels demés, y d'aquí prové, que, quan naturalment no assoleixen aquest resultat per no coincidir les fronteres de l'Estat ab els límits d'una sola unitat llingüística, fassin esforços desesperats a fi d'obtenir per la violència aqueixa desitjada unitat de parla, y així afavoreixen l'expansió d'una llengua, d'aquella que adopten per oficial, y combaten durament les altres fins a corrompre-les y fer-les desaparèixer [...]. *La Llengua es la mateixa nacionalitat*, deien els patriotes húngars a mitjans del segle passat [...]. La llengua es la nacionalitat, han repetit tots els pobles renaixents. (*Actes*, 1985, p. 666-667.)

I, en una nota a peu de pàgina, manlleva molt significativament aquests mots de Mancini, que relacionen d'una manera més concreta justament la unitat lingüística i la unitat nacional:

Questo è indubitato, che *l'unità del linguaggio* manifesta *l'unità della natura morale* di una Nazione, e crea le sue idee dominanti. (*Actes*, 1985, p. 669.)

10.3 El Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana

El 1986, en complir-se els vuitanta anys del Primer Congrés, s'esqueia, si volíem ésser justos tributaris dels beneficis que ens proporcionà, un segon encontre.

Sortosament, la realitat lingüística, sociopolítica i cultural del 1986 era ben distinta de la del començament de segle. En el Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana no era la qüestió de la història interna del català allò que neguitejava, sinó la seva situació sociolingüística.

Davant el seu projecte, hom sabia —l'experiència del Primer Congrés ho avalava— que no seria acollit d'una manera igual en l'extens àmbit dels Països Catalans pel que feia a la seva oportunitat; la història es repeteix... Per a una gran majoria era clar el que s'havia de fer, si els propòsits anaven més enllà de l'estudi sociolingüístic del català i s'endinsaven —com ho han fet— en l'objectiu primordial de valorar què s'havia aconseguit i què calia aconseguir encara per a la normalització, entenent-la bàsicament en la vessant de l'extensió de l'ús social de la llengua. I, com en el cas del Primer Congrés, aquest no podia limitar-se al cenacle dels experts; seguint l'exemple històric, s'hi volgué vincular expressament les més altes autoritats polítiques, la qual cosa creà esperades suspicàcies; tanmateix, no es considerà correcte que, en un desplegament de forces com el que demanà el Segon Congrés, es partís de la base que els dirigents polítics no hi tenien res a dir ni a fer.

Sens dubte, per a una valoració justa del Congrés serà necessari el distanciament cronològic suficient, i, així, podrem concloure amb prou arguments sobre la seva utilitat.

Com el Primer, aquest ha tingut també una àmplia resposta social; i això es pot dir que és ja l'acompliment d'un objectiu important que s'havia proposat. La publicació de les *Actes* de les diverses àrees científiques resol en bona part el problema de manca de dades sobre la situació del català, de la qual s'ha parlat i es parla encara massa més a partir d'impressions subjectives molt limitades que no pas de la base dels fets reals. Estem en més bones condicions per a planificar convenientment els remeis per a la greu anormalitat àmpliament constatada.

Tenim l'esperança que, si mai s'ha de fer un Tercer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, ho sigui per a l'estudi d'un idioma de cultura nacional i oficial, usat per tota la comunitat on és propi, en tots els registres, per a totes les funcions i, sobretot, sense els conflictes avui encara punyents que resulten d'ésser una llengua subordinada en uns casos i clarament dominada en d'altres.

11. A manera de conclusió

Hem volgut deixar per al final la justificació del tema triat per a aquest discurs inaugural. Sabia que parlar del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana precisament en aquesta seu podia resultar superflu, perquè hem de donat per descomptat que tots els aquí presents en coneixen a bastament la significació històrica.

Això no obstant, han estat els judicis que d'una maneta general s'han estès entre nosaltres sobre la seva transcendència els que m'han empès a parlar-ne. En efecte, la idea generalitzada que fou gairebé exclusivament una magna reunió que aplegà homes i dones preocupats per la codificació de la llengua, pensem que en desvirtua el valor i l'exacta incidència en la història lingüística del català. Goso dir que l'any 1906, amb el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, representa la configuració de la consciència de la complexa realitat en què es trobava l'idioma —molt més enllà de les necessitats estrictes de la codificació— i, per tant, representa alhora la superació d'una crisi que hauria conduït a un final que exclouia l'existència del nostre idioma en el conjunt de les llengües del món actual.

Hem volgut col·laborar modestament a reconsiderar la significació del Primer Congrés, per tal d'atorgar-li les dimensions que li corresponen. S'ha insistit massa asèpticament en la seva contribució en l'elaboració de la nostra gramàtica i en la depuració del nostre lèxic; fins i tot s'ha contraposat el Segon Congrés al Primer dient que aquell ha estat de temàtica sociolingüística, mentre que aquest no podia ésser-ho. Volem remarcar que ho fou tant com —o més que— el de 1986; no solament per-

què afrontar la codificació d'un idioma és un treball eminentment sociolingüístic, sinó també, i sobretot, perquè la manca d'una preceptiva per als escriptors fou analitzada amb una intel·ligència sorprenent com el resultat d'una dominació que dividia i que es proposava el lingüicidi i, conseqüentment, el genocidi; s'hi pogueren marcar unes línies d'actuació científica que no es deslligaven de la realitat complexa que comporta la relació entre llengua i poder, de què cap idioma no es pot emancipar.

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana enclou una lliçó històrica que no podem deixar que es malmeti. Una reflexió profunda sobre el context sociolingüístic actual ens duu irremissiblement a la conclusió realista que, evidentment, avui encara no hem assolit, ni de bon tros, la sobirania nacional; però tampoc suficientment la comprensió necessària de la identitat *llengua-nació* en el conjunt dels Països Catalans ni, doncs, la consegüent voluntat de servir-nos, sempre i per a tot, d'un idioma que, com qualsevol altre, reclama una disciplina en l'ús literari i de l'estàndard, especialment als nostres dies, en què, a diferència del començament de segle, la influència decisiva dels mitjans de comunicació social i les noves tecnologies ens repton a una lleialtat que ha d'arribar, en tots els aspectes, a cotes molt més altes que les aconseguides.

És pel Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana que tenim una gramàtica i un diccionari moderns de la llengua; però, endemés, és també pel Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana que ara som aquí i que, amb les deficiències que no deixen d'amenaçar-nos amb tota la gravetat que sabem, ara parlem amb la nostra llengua catalana. No podem sostreure'ns de recórrer a la seva lliçó, si no volem que s'amollin fatalment encara més els llaços del compromís per a la realitat plena de la nació catalana.

Perspectiva de futur de la llengua catalana

En primer lloc no entraré en l'exposició de xifres ni percentatges. En segon lloc, la meua intervenció se centrarà especialment en la situació i en el futur, per tant, que es pot preveure, a partir d'aquesta situació, al Principat de Catalunya, perquè penso que no tinc prou coneixement del que és la realitat general dels Països Catalans. I, en tercer lloc, miraré de baixar al concret, però a partir de l'exposició d'una sèrie de principis abstractes, ideològics, que em sembla important de tenir en compte. Perquè al Principat de Catalunya, quan es parla de la situació sociolingüística de la llengua catalana, hi ha opinions que són molt enconrades aparentment i després resulta que a l'hora de la veritat no ho són tant, i viceversa. Hi ha opinions que sembla que s'ajusten molt les unes a les altres i, a l'hora d'entrar en el concret, no s'hi ajusten tant.

Anàlisi de la legislació actual

El fet més decisiu que pot garantir la represa del procés de normalització lingüística és el restabliment de la Generalitat de Catalunya, és a dir, d'un govern autònom. El català torna a ser formalment, subratllo *formalment*, almenys, llengua oficial. Això sí, juntament amb l'oficialitat de l'espanyol.

L'Estatut d'autonomia del 79 respon amb força generositat a la sol·licitud social de la majoria, en l'article 3 disposa que:

- 1) La llengua pròpia de Catalunya és el català.
- 2) L'idioma català és l'oficial de Catalunya, així com també ho és el castellà, oficial a tot l'Estat espanyol.
- 3) La Generalitat garantirà l'ús normal i oficial d'ambdós idiomes, prendrà les mesures necessàries per tal d'assegurar llur coneixement i crearà les condi-

* 1994, «Perspectiva de futur de la llengua catalana». Dins *L'ús social i el futur de la llengua. II Jornades de sociolingüística*. Alcoi, 26 i 27 de març. Gabinet Municipal de Normalització Lingüística. Ajuntament d'Alcoi. Alcoi, 1994, p. 31-54.

ons que permetin d'arribar a llur igualtat plena, quant als drets i deures dels ciutadans de Catalunya.

Hi ha dos aspectes importants en aquest article: primerament, el català hi és considerat la llengua pròpia de Catalunya. Cap altra no ho és. Segonament, n'és també la llengua oficial. El castellà ho és, però perquè s'hi ha declarat en tot l'Estat. Ambdues consideracions poden arribar a ser una ajuda essencial en un projecte que tendeixi a aplicar el criteri de territorialitat a Catalunya, quant a l'estatus de la llengua. D'alguna manera, el punt 2, en la lletra de la llei, es manifesta com a afavoridor d'aquest objectiu: «L'idioma català és l'oficial a Catalunya». El redactat remarca en el fons, des d'un punt de vista gramatical, que el castellà és oficial secundàriament, circumstancialment, no perquè li correspongui.

Tanmateix, la situació d'un idioma no es resol exclusivament amb les lleis, ni positivament ni negativament. El que compta, per damunt de tot, és la voluntat i les actituds dels pobles, i la responsabilitat respecte de les seves aspiracions per part dels governants que els representen. Amb altres paraules, és imprescindible que col·lectivament, o almenys majoritàriament, sapiguem què volem exactament. I que les pressions s'encaminin d'acord amb les voluntats, la qual cosa suposa que els qui tenen delegat el poder facin seves les aspiracions populars i que les defensin amb convenciment i eficàcia.

És veritat que la realitat actual ha fet canviar substancialment la situació del català del 76. Però, d'una banda, som encara massa lluny de la normalitat lingüística i, de l'altra, fa la impressió que hem tocat sostre contradictòriament amb la primera idea que he dit. Sembla com si prevalgués, en bona part de la societat, la idea que no podem ni cal demanar més. Aquesta idea és parcialment provocada per la Llei de normalització lingüística de Catalunya, de l'abril del 83, els continguts de la qual sovint, o no són prou clars o no poden contribuir a una real normalització lingüística. En el preàmbul de la Llei es diu que: «[...] el castellà és la llengua oficial de l'Estat, la qual tots els espanyols tenen el deure de conèixer i el dret d'usar [...] les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives comunitats autònomes d'acord amb llurs estatuts [...]». En quin equilibri s'ha de verificar que el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat i que les altres llengües *espanyoles* seran també oficials? La resposta que pretén de donar l'Estatut és només aparent perquè en el punt 3 de l'article 3 no s'explica quin és l'ús *normal* d'una llengua ni què s'entén per *igualtat plena* —expressió que em sembla gratuïta o, si de cas, utòpica. La seva equivocitat es fa palesa per la contradicció semàntica que suposa afegir a *igualtat*, l'adjectiu *plena*. És que hi ha una igualtat no plena? He subratllat insistentment que la igualtat plena i la normalitat són dos objectius irreconciliables, si més no per una raó molt simple: si normalitat s'ha de traduir —atenint-nos ara exclusivament i estrictament a la llei— com una situació en què s'atorgui al català

la categoria de llengua pròpia cosa que no es pot dir del castellà, el significat del terme equival per força a *desigualtat*.

En la Llei es reconeix l'estat precari del català des de fa anys, principalment pel fet que no és suficientment usat en tots els àmbits. Així, doncs, s'hi reconeix que la normalitat de l'idioma es manifesta, fonamentalment, per la utilització que realment se'n fa. S'insisteix encara, en aquest mateix sentit, que la superació de la desigualtat entre català i castellà exigeix assegurar l'ús de la llengua catalana en tot el territori.

Si passem a l'anàlisi de les disposicions que contempla la Llei, observem que en la seva aplicació no es poden assolir les fites plantejades com a principis irrenunciables. En l'article 1 del títol preliminar es fa èmfasi en la necessitat d'estendre l'ús de la llengua per tots els ciutadans i en totes les situacions. Però a l'article 2 del mateix títol es parla solament del dret de conèixer-la i d'expressar-s'hi; no es parla ni s'insinua res sobre el deure. Els deures sempre afecten, en canvi, sense timideses al castellà. I els articles 3 i 4 s'expressen en aquesta línia de referència exclusiva a *poder* recórrer al català, sense dir res tampoc d'*haver-ho de fer*. Semblantment, els articles 8, 9, 10 i 11 del títol 1 estableixen solament el dret de relacionar-se en català amb la Generalitat, l'Administració i la Justícia.

En una direcció diferent, però igualment capital per a la consecució de la normalitat lingüística, la Llei dissenya una situació de bilingüisme pretesament igualitari. L'article 6 del títol 1, sobre l'edició de lleis i de textos oficials, considera el recurs sistemàtic al castellà i al català. Més simptomàtic és el contingut de tot l'apartat del títol 2, sobre l'ensenyament, en què es regula per igual el coneixement de la llengua catalana i el de la llengua castellana, i on es deixa a l'elecció dels alumnes i dels professors la tria d'una o altra llengua com a mitjà de comunicació als centres d'ensenyament! L'article 18 exigeix únicament el coneixement per part dels professors de les dues llengües.

L'esperit de l'article 20, tot i que ambigu i poc concret, no és el que predomina en la lletra de la resta dels referits a l'ensenyament. Diu: «Els centres d'ensenyament han de fer de la llengua catalana vehicle d'expressió normal, tant en les activitats internes, incloent-hi les de caràcter administratiu, com en les de projecció externa».

El títol referent als mitjans de comunicació remarca de manera insistent la funció de la Generalitat d'impulsar i fomentar la normalització del català.

L'article 21 estableix un principi en aquest cas coherent amb la definició del català com a única llengua pròpia de Catalunya. Diu: «La llengua normalment emprada als mitjans de comunicació hi ha d'ésser la catalana». Però el títol IV, que parla de l'impuls institucional, ens torna a submergir en l'ambigüitat o en l'objectiu exclusiu d'estendre la competència lingüística en català sense exigir-ne amb prou contundència l'ús.

Finalment, en les disposicions transitòries, llevat de la quarta, que determina «garantir l'existència almenys d'una programació de televisió i d'un centre emissor de

radiodifusió que cobreixin tot el territori de Catalunya i que s'expressin normalment en català», es continua en l'exigència de la coneixença passiva de l'idioma, que no suposa necessàriament, és clar, la seva real utilització.

* * *

En el procés de normalització lingüística a Catalunya s'ha entrat en un estadi de passivitat, o de funcionament per inèrcia, que s'ha d'examinar.

És inexcusable que els qui tenen la responsabilitat de la política lingüística diguin quines són les seves apreciacions i que assumeixin, com deia suara, les aspiracions de la col·lectivitat, des d'una posició, però, activa i persuasiva. Aparentment almenys, fa la impressió que des del poder polític es vol transmetre la ideologia lingüística del bilingüisme natural i igualitari, la qual cosa, al meu entendre, implica la renúncia a una veritable normalització lingüística. En tenim proves en fets recents i de gran repercussió: els Jocs Olímpics de Barcelona. Hi havia grans temences, en una part de la societat catalana, que la nostra llengua no hi tingués el pes específic que li corresponia, ja que les Olimpíades eren de Barcelona. Cal reconèixer que en tot el seu desenvolupament: cerimònia d'obertura, proves disputades en els diversos esports, senyalitzacions en general i acte de cloenda, la llengua catalana i la cultura catalana han tingut una presència que ha estat una sorpresa agradable per a una majoria, com ja s'ha posat repetidament de manifest. En general, s'ha confessat que ningú no s'esperava tant. Però el fet mateix que la majoria no s'esperés tant és una prova evident que vivim en una situació de complex i de convicció que no mereixem o que no se'ns vol donar allò que en rigor i legalment ens correspon.

Vull remarcar, sobretot, un altre tret per a mi més transcendent i eloqüent. Hem pogut observar el fracàs dels esforços de l'equilibri per a l'igualitarisme aplicat al català i al castellà. S'ha palpat que resulta impossible afinar prou perquè no en resulti de tot malgrat la bona voluntat —una realitat forçada en què inevitablement ningú no se sent tractat amb justícia, lingüísticament parlant. On la situació que podríem denominar d'esquizofrènia lingüísticocultural arribà al màxim fou en els passatges llegits per les autoritats en què es començava una frase en català i s'acabava la mateixa frase en castellà o viceversa!!!

L'equilibri lingüístic en una política de reconeixement de bilingüisme és una utopia tan evident com el somni d'una societat sense classes o sense categories, on tothom, homes i dones, són exactament iguals. Sempre hi haurà qui domina i qui és dominat. El primer s'imposarà, poc o molt, depèn del grau de domini, al segon.

* * *

La presència notable i estable de no catalanoparlants des de la primera meitat del segle xx ens imposa que qüestionem amb rigor la possibilitat d'una veritable normalització amb la superació, doncs, de totes les friccions i els condicionaments ideològics, tenint en compte que l'espanyol ha esdevingut de fet i de dret *la* llengua —no una més, com qualsevol altra de l'Estat. Recorro a les paraules de William Francis Mackey: «Realment, en política lingüística, els grups més poderosos o més grans s'imposen sempre als grups menys poderosos o més petits. Aquesta és la història [...]. Quan s'ha de dur a terme una política concreta en una àrea determinada, molt sovint el grup amb més poder i més nombrós és el que domina la política que s'aplica; i de fet és impensable que s'esdevingui el contrari [...]. Potser és injust, potser és brut, però desafortunadament són coses que passen, són els fets de la vida [...]».

La regla bàsica, doncs, sobre la qual s'ha de fonamentar qualsevol planificació lingüística ha de ser la que parteix del principi de territorialitat: *una sola comunitat, una sola llengua oficial*; principi que tendeix a la integració a la llengua pròpia de tots els que habiten a cada comunitat; a una espècie, doncs, d'immersió lingüística social. Que l'objectiu sigui complex, o que es vegi llunyà, no el converteix en prescindible; i si se'n vol prescindir de debò, aleshores que es confessi sense embuts; hom sabrà a què atènyer-se i amb quines expectatives ha de viure. És inadmissible d'establir uns principis que es consagren com a lleis i a continuació proposar estratègies que s'hi oposen obertament. És a dir, si l'Estatut d'autonomia de Catalunya reconeix la necessitat de discriminar la llengua catalana respecte de la castellana, perquè l'una és la pròpia de Catalunya i l'altra no, cal que políticament actui pràcticament la discriminació. Sabem que fa por i que resulta impopular parlar de discriminació, però ens hem de deixar endur per allò que realment és el nostre objectiu i no per les intimidacions, i hem d'actuar amb conseqüència, si més no partint del fet indiscutible que l'Estat que ens podria acusar de discriminadors ha fet i fa una política obertament afavoridora a la llengua espanyola, en perjudici de totes les altres. És l'única amb què hom pot viure sense cap dificultat de comprensió i d'expressió. Les altres, simplement es toleren i encara exclusivament dins els seus territoris on, paradoxalment, per llei, hom en pot prescindir completament. Tothom pot admetre el bilingüisme com una situació transitòria, inevitable políticament, i de més o menys llarga durada. Però no tots els catalanoparlants estan d'acord que sigui l'última fita de la normalització lingüística. Mentre els qui habiten els Països Catalans puguin desenvolupar-hi totes les seves activitats públiques, socials, oficials o privades, en llengua espanyola i res no els constrenyi a servir-se de la catalana, aquesta no arribarà mai a ser-hi, de fet, l'idioma propi.

Una altra consideració, aquesta de caràcter psicolingüístic, penso que és imprescindible de fer. A través de les manipulacions que es vulguin, el cert és que els mateixos catalanoparlants no hem arribat a creure, almenys majoritàriament, que la llengua ca-

talana és del mateix rang, no ja només que el castellà sinó també que d'altres idiomes que han adquirit gran prestigi i que empren normalment molts milions de persones. Potser és una utopia que arribem a considerar, col·lectivament, el català exactament igual que qualsevol altre idioma, per important o poc important que sigui. D'aquesta reflexió no en podem fer abstracció perquè el realisme en l'acció política, cara al procés de normalització, l'ha de tenir en compte i procedir també en conseqüència. Tornem a la qüestió de saber de veritat què pensem i, doncs, què volem, sense complexos de cap classe. En el supòsit que la llengua a normalitzar es consideri del mateix rang que totes les altres, la normalització lingüística exigeix, sense matisos de cap classe, la no subordinació, la qual, al seu torn, dins el nostre context actual politicoadministratiu, és, senzillament, impossible.

* * *

El camí cap a una nova Europa s'instrumentalitza malèvolament per dir que esborrar fronteres suposa renunciar a algunes identitats nacionals. Ben al contrari, si no volem una comunitat europea aigualida, cal reivindicar les cultures i les llengües diferenciades. Una nova gran realitat comunitària convé, si de cas, ultra que pel sentit especial de solidaritat humana, per la reunió de la diversitat d'experiències i d'idiomes que les expressen. Es tracta de construir un mosaic de peces de cromatisme i de dimensions distints, on cadascuna, però, sigui quin sigui el color i la grandària, és imprescindible perquè l'obra sigui perfecta, en el sentit d'acabada, de completa.

* * *

Molt sovint s'ha atribuït la causa principal de les dificultats de la normalització lingüística als immigrants a Catalunya no catalanoparlants. No és que la seva presència no sigui objectivament un obstacle; dir el contrari és fer demagògia. Però, llevat d'excepcions que no són menyspreables, s'ha confirmat una tendència progressiva a l'assimilació, sobretot perquè predomina la consciència —almenys així a Catalunya— que és l'únic procés que pot salvar-los de la marginació. Per això, on la mobilització social és feble, la catalanització és també dèbil. La població no catalanoparlant, si més no, emfasitza el caràcter de llengua minoritzada.

Manquen dades fiables suficients per poder presentar un quadre prou correcte de les correlacions en aquest problema, però es constata l'existència d'un bilingüisme desequilibrat, en el sentit que els catalans saben i usen tots dues llengües, mentre que la resta dels ciutadans les saben i usen en un 55-60 %, i els altres són monolingües castellans.

Els inconvenients per a la normalització lingüística són greus, especialment a les metròpolis, a les ciutats o a les zones fortament industrialitzades.

La situació econòmica de l'Estat espanyol ha provocat des de la dècada dels seanta un fre pràcticament total de la immigració de predomini castellanoparlant. Això no obstant, un nou tipus d'immigració arriba a les diverses poblacions d'Europa de distinta procedència. Em refereixo a la que ve del Magrib, per exemple, o de l'Àfrica occidental o a l'asiàtica. Ens manca, evidentment, la perspectiva històrica per poder-ne valorar la incidència. Però cal tenir-la en compte ja des d'ara, també pel que fa a les repercussions en la normalització lingüística de la llengua i de la cultura catalanes.

En un altre sentit, l'homogeneïtzació cultural que es pretén des de les poderoses noves tecnologies amenaça seriosament la personalitat de cada comunitat. S'observa ja entre la joventut dels Països Catalans una actitud molt atenuada respecte de la pròpia llengua com a element d'identificació. El català va deixant de tenir el caràcter de pertinença a una comunitat, caràcter que havia recuperat amb el nacionalisme polític i cultural de final del segle XIX i inici del XX. La identificació llengua-comunitat a què hom pertany perd força. L'anivellament afecta la llengua, tant des d'una perspectiva internacional —imposició de l'anglès com a idioma imprescindible— com des de l'estatal i l'estrictament nacional. L'espanyol, el francès i l'italià són llengües que actuen com a neutralitzadores del català als respectius territoris.

El català a l'Administració

Aquest és un dels àmbits que s'ha de catalanitzar a un ritme molt més ràpid del que fins ara ha portat. Es tracta, però, d'un espai de particular complexitat ja que hem de diferenciar-hi l'Administració autòctona de la que depèn de l'Estat i, de vegades, ambdues es barregen.

El funcionariat de l'Administració estatal compta amb un nombre considerable de persones no catalanoparlants. El govern autònom no té prou competències per a exigir la seva integració lingüística, ni tampoc hi ha un seguiment rigorós del compliment dels mínims que la llei exigeix quant a la protecció i als drets dels ciutadans en l'ús del català en aquest terreny. La situació negativa es fa sentir de manera particular en l'Administració de Justícia, on no es veu per part dels seus màxims representants que el problema de l'ús d'una llengua sigui ni fonamental ni prioritari.

No podem deixar de considerar que els ciutadans se senten fàcilment intimidats a l'hora de resoldre qüestions a l'Administració. I és comprensible que, moguts pel pragmatisme que els empeny a solucionar problemes, no reclamin com potser farien en situacions menys compromeses i com potser efectivament fan en altres situacions, l'exercici dels seus drets lingüístics.

La realitat politicoadministrativa és un impediment objectiu per a una catalanització plena en aquest àmbit. Ara com ara, hi podem aspirar a l'assoliment de canvis d'actitud, però no a una normalització lingüística completa.

El català a l'ensenyament

De res no serveix ensenyar un idioma si el seu coneixement no es projecta en l'ús. Si és necessari que l'escola sigui catalana lingüísticament és perquè ho sigui tota la societat. L'ensenyament asèptic del català pot fins i tot arribar a ser un parany per marginar-lo permanentment.

L'escola ha d'esdevenir, en primer lloc, un mitjà d'alfabetització dels catalanoparlants i dels qui no ho són. Li correspon prioritàriament cobrir el buit de la incompetència que encara avui té les dimensions a casa nostra —i em sembla que això també val per a tots els Països Catalans d'un analfabetisme social.

La labor de l'ensenyament no és fàcil, sobretot a les zones on la immigració ha estat remarcable, perquè hi ha de ser receptora d'alumnes catalanoparlants o no catalanoparlants que entenen o que no entenen el català. Catalunya integra més d'un 40% d'infants que no el tenen com a llengua familiar. Solament en un 16% dels centres predomina la llengua catalana.

Pel que fa al professorat, cal distingir entre la seva preparació científica i l'actitud sociolingüística que té i que tindrà. Un ensenyant pot pesar molt més que el nucli familiar en l'educació dels joves en aquest àmbit.

L'ensenyament no pot aturar-se en l'*assignaturització* del català. Cal que es planegi i difongui una educació global que inclogui el coneixement general de la pròpia història. Té el deure de la formació ideològica en les actituds lingüístiques contribuint a la creació de la consciència del caràcter nacional de l'idioma.

Les dades de fa menys de 15 anys abocaven percentatges que superaven de molt poc el 50% de professorat catalanoparlant en el nivell de preescolar i en l'EGB, amb una repartició evidentment desigual segons les localitats i segons també el tipus de centres. Tanmateix, estudis posteriors proven que la integració lingüística dels docents ha anat sempre augmentant, gràcies als cursos de reciclatge i sobretot a les seves actituds. Un cas especial, de tota manera, és encara el dels professors universitaris, en el sentit negatiu que els qui no saben català hi són en un nombre molt considerable.

És pertinent de tornar a fer esment del fenomen de fals bilingüisme o del bilingüisme desequilibrat. Tots els professors i tots els alumnes coneixen el castellà en accedir a l'EGB, mentre que el català només el saben aquells per als quals és la llengua familiar i generalment amb dèficits superiors respecte a la competència lectora i d'escriptura en castellà.

El govern autònom a Catalunya té totes les competències en l'àmbit de l'ensenyament no universitari i moltes de l'ensenyament universitari —pràcticament, totes també— i, en canvi, no es compleixen en moltíssims centres els requisits mínims a què obliga la llei en matèria de formació lingüística. És, doncs, imprescindible que es planifiqui el control des de la Generalitat de Catalunya per tal que no es vulnerin les disposicions establertes democràticament.

La Llei de normalització lingüística de Catalunya defensa el dret dels infants a rebre l'educació primària en la seva llengua habitual. No s'inclina, per tant, per la immersió.

Quant al professorat, en la línia encara de la concepció bilingüista, estableix que ha de conèixer les dues llengües, d'acord amb les exigències de llurs tasques docents —matis que pot tenir una lectura que dugui en molts casos al monolingüisme castellà perquè les matèries que ensenyen no exigeixen necessàriament de saber el català.

En definitiva, l'ensenyament assegura per llei que tothom tindrà un coneixement passiu del català, que l'entendrà, la qual cosa no garanteix que hi sigui l'idioma d'ús habitual.

El català als mitjans de comunicació social

La normalització lingüística del català ha de suposar la seva presència *ecològica* en els territoris on és la llengua pròpia; hi ha de ser omnipresent, fer-se patent, sobretot en el medi obert.

Amb el reconeixement de l'oficialitat del català, Catalunya té avui dos canals específics de televisió (TV3 i Canal 33) i disposa cada vegada de més espais a la TVE, especialment en el segon canal. Hi ha emissores de ràdio en les quals és la llengua habitual (Catalunya Ràdio, Ràdio Associació de Catalunya, Ràdio 4); és el mitjà de dos diaris de Barcelona (*Avui* i *Diari de Barcelona*) i de diversos de comarcals, a part que també va ocupant cada cop més la premsa escrita, encara que no hi sigui la llengua exclusiva. Hi ha diverses revistes de temàtica i de periodicitat diferents escrites totalment en català (*Serra d'Or*, *El Temps*, etc.). Cal encara destacar la gran tasca desplegada per revistes infantils com *Cavall Fort*, *Infantil*, *Tretze Vents*; o de diaris i revistes regionals com *El 9 Nou*, *Punt Diari*, *Nou Diari*, *Regió 7*, etc.; o d'editorials com Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Edicions 62, Editorial Empúries, Edicions La Magrana, etc.

En el camp musical ha tingut una gran transcendència l'anomenada «Nova Cançó» i, darrerament, hi ha un interessant moviment de rock català.

Malgrat tot, no es pot dir que el català s'ha normalitzat als mitjans de comunicació. Són moltíssimes les emissores de ràdio en castellà. Les edicions de llibres a Catalunya també són moltes exclusivament en castellà. En el cinema, per exemple, la

llengua catalana és clarament l'excepció. Tota la premsa escrita esportiva, que jo sàpiga, és en castellà, etc.

Des d'una altra perspectiva, hem de considerar l'extraordinària extensió del castellà impulsada per la TV. Si abans de la seva aparició era possible de trobar pobles i llogarrets els habitants dels quals no sabien parlar el castellà, i amb prou feines si l'entenien, avui ja no és així. Cap altre instrument no havia assolit amb tanta eficàcia la castellanització de la societat catalanoparlant, la qual cosa significa que la televisió ha de ser també una eina bàsica per recatalanitzar-la.

La ràdio i la televisió actuen, a més, per als no catalanoparlants —o poden actuar— com a practicants del tan anomenat bilingüisme passiu.

Tenim ja en acció un repte que ens amenaça seriosament des del punt de vista lingüísticocultural: les noves tecnologies audiovisuals (televisió per cable o via satèl·lit) amb predomini exclusiu de molt poques llengües majoritzades.

Als canals privats de televisió, almenys els que funcionen aquí a l'Estat espanyol i que abasten també Catalunya i els Països Catalans (Canal +, Tele 5, Antena 3), no he tingut ocasió de veure cap programa en català. Potser sí que se'n fa algun, però jo no n'he vist mai cap, ni en català ni en cap altra llengua de l'Estat que no sigui l'espanyol.

En el món contemporani, en matèria de comunicació, si un idioma no gaudeix d'un ple reconeixement està destinat, si no a desaparèixer, a subsistir anòmalament com a instrument de baixa qualitat i de dubtosa eficàcia. I cal admetre que, tal com es desenvolupa la història dels grans mitjans, no és fàcil que la llengua catalana hi tingui una bona posició.

Amb el restabliment de la Generalitat de Catalunya en el 77, no és la primera vegada que es reprèn un procés de recobriment de la identitat nacional. De fet, ja al segle XIX i a la primera meitat del segle XX hi va haver la necessitat de crear les vies de recuperació nacional. Ara bé, de les diferències contextuais que el pas dels anys ha anat generant, sens dubte que la incidència dels *mass media* n'és la principal. En aquests períodes (finals del XIX, principis del XX) eren molt limitats aquests mitjans, en tots els sentits. La radiodifusió s'estrenà els primers anys del XX i la televisió ni se somniava. Conseqüentment, la normalització lingüística *dels* i *pels* mitjans de comunicació és un procés inèdit que obliga a crear solucions noves.

En la perspectiva nacional catalana els mitjans de comunicació social tenen un gran paper a fer com a cohesionadors de tota la comunitat. Malgrat les limitacions polítiques òbvies, cal que superin els marcs de les autonomies i arribin a tots els Països Catalans —almenys els del País Valencià, les Illes Balears i el Principat de Catalunya, haurien d'accedir cadascun a les altres comunitats lingüísticament catalanes.

Té una important transcendència cultural el fenomen d'intercomunicació, pel que fa a la formació dels ciutadans en la convicció de la seva pertinença a la pròpia

identitat. Els mitjans de comunicació social han de ser frens de l'estratègia de la divisió nacional que s'està practicant.

El català i el món socioeconòmic

Aquest és un espai particularment difícil quant a la catalanització a causa de les característiques que el defineixen i per la seva mateixa complexitat i diversificació. La presència *ecològica* del català que acabo d'esmentar depèn molt de les actituds lingüístiques en el món socioeconòmic, ja que estan sovint lligades als mitjans de comunicació, fins al punt que de vegades s'hi identifiquen, en el sentit que aquests, els mitjans, depenen del món socioeconòmic, depenen de la publicitat —per dir-ho clarament— que necessiten per subsistir.

La poca consciència nacional i sobretot els objectius d'expansió en el mercat i dels guanys econòmics obstaculitzen el recurs ni tan sols circumstancial a la llengua catalana. A aquests impediments hem d'afegir el no poc important de la inèrcia, el de la dificultat relativa que suposa disposar dels tècnics lingüístics que assegurin la bona difusió dels productes. Recórrer al català és encara amb freqüència un acte voluntarista de militància lingüística, si salvem les excepcions d'algunes grans multinacionals que demostrin que s'hi guanya, amb l'ús publicitari del català.

* * *

Miraré d'establir sintèticament unes conclusions de tot el que he exposat.

El procés de recuperació lingüística a Catalunya mai no ha retrocedit des de la fi del règim franquista. Tot i així, queda moltíssim per resoldre. Que la llengua catalana deixi de ser a l'Estat espanyol una llengua subordinada és un objectiu particularment difícil.

Són imprevisibles els resultats de la dialèctica entre la consciència que cal defensar cadascun dels patrimonis socioculturals, per petits que siguin, en benefici d'una concepció universal rica i diversificada i la inèrcia a deixar-se endur pels models lingüísticoculturals dominants que pressionen cada vegada més.

La llengua catalana viu una situació lluny encara de la normalitat. Si no canvia substancialment el context legal politicoadministratiu que la condiona, em temo que mai no hi arribem. Les circumstàncies actuals ens obliguen a una existència subordinada respecte de la llengua espanyola. Ara, la realitat lingüística del català no n'anuncia la desaparició. Una cosa és l'existència d'un idioma i una altra són les seves condicions de vida. Potser estem abocats, irremeiablement, al conflicte constant. Potser, doncs, no assolirem mai la normalitat, malgrat que subsistim.

Les dures repressions històriques ens han dut a creure que si el català no desapareix ja tenim prou de guanyat. Nogensmenys, que un idioma no mori del tot no significa que existeixi amb normalitat. Importa viure primer de tot, però també la manera com es viu. La major part de l'existència del català l'ha passada en l'anormalitat, per la qual cosa es pot desmentir —almenys parcialment— el principi de la sociolingüística segons el qual un idioma subordinat o arriba a la normalitat o se'n produeix la substitució. La història lingüística del català sembla que demostra que es pot viure indefinidament en l'anormalitat —amb totes les servituds que es vulgui— sense arribar necessàriament a la desaparició en favor d'una altra llengua. Que un idioma pot patir, diguem-ho així, gràficament, una malaltia crònica i no recuperar-se'n mai definitivament.

Entrar en consideracions sobre el futur del català obliga a plantejar la qüestió del criteri que acabarà imposant-se, si es mantindrà el de la personalitat, que duu inevitablement a aquell bilingüisme desequilibrat, i des del meu punt de vista, irremeiablement catastròfic, o si com a llengua pròpia de tots els Països Catalans arribarà a ser-hi l'única llengua oficial territorial.

És capital, també, per a la normalització lingüística del català la ideologia lingüísticocultural prevalent. Si ens deixem endur, sobretot els més joves, per l'alienació de l'homogeneïtzació, fàcilment desapareixerà, la idea que la llengua és l'expressió del pensament de cada comunitat. La llengua així es converteix en alguna cosa asèptica que deixa de ser símbol d'identitat, element principal a través del qual el pensament pot desenvolupar productes propis. Si, en canvi, preval la concepció que identifica la llengua i la cultura d'una nació, la defensa del català i la seva subsistència seran més fàcils. Hem de ser, doncs, conscients que les actituds negatives envers qualsevol llengua es fonamenten en la voluntat d'eliminar cultures en favor del domini politicoeconòmic dels més poderosos.

En una altra direcció, i amb això acabo, la fragmentació politicoadministrativa de la comunitat lingüística catalana i la manca d'una coordinació institucionalitzada entre tots els Països Catalans posen greus traves al procés de normalització lingüística. Jo sempre dic que, fins i tot en el cas del territori en què la llengua viu amb millors condicions s'arribés a la normalitat total, mentre que aquesta normalitat no arribés també a tota la resta dels Països Catalans, una de dues, o acceptàvem la castració nacional o no podríem parlar encara, en absolut, de normalitat lingüística. L'anomenat *estat de les autonomies* s'ha reconstruït a partir de la separació de la realitat històrica del català, no únicament respecte dels pobles adscrits avui a França o a Itàlia, sinó també dels que formen part avui d'Espanya: el País Valencià i les Illes Balears.

Res més, si de cas, afegir que no sé si la presentació que se m'ha fet anunciant una exposició optimista es correspon a la realitat. Jo sempre dic que no m'agrada parlar

d'optimisme i de pessimisme en aquests temes, simplement perquè són estats d'ànim i els estats d'ànim són tan subjectius i personals que no valen per valorar una actitud objectiva respecte d'un problema. Hi ha persones que, per molt bé que vagin les coses, sempre ho veuen tot negre i a l'inrevés: hi ha persones que, malgrat que les coses vagin catastròficament, sempre diuen que Déu n'hi do. Prefereixo parlar d'actituds esperançades i desesperançades. I en aquest sentit sí que em col·loco en la línia dels esperançats.

Els entrebancs de la sintaxi en l'ús de la llengua catalana¹

És adient que recordem algunes consideracions que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans feu de la llei sobre la seva autoritat lingüística. En una declaració formal al respecte afirma:

...No pot sinó causar neguit de veure que algú dona entenent que els catalans hem de parlar amb el diccionari i la gramàtica a la mà, a fi d'emprar només i en tot moment els mots i les estructures gramaticals sancionats per l'Acadèmia, ja que fer-ho seria reconèixer implícitament la incapacitat d'innovació dels parlants —tot negant, doncs, la vitalitat lingüística interna de la llengua—. Evidentment, ni això ho pretén la llei ni ho han pretès mai els acadèmics...

Diu més endavant el mateix document de la declaració:

Cal, doncs, retornar la confiança i la seguretat lingüístiques als parlants, darrers depositaris i creadors de la llengua. Això, tanmateix, demana que funcionin com en tota societat els mecanismes de control social de l'ús lingüístic, més complexos com més complexa és aquesta societat...

...No solament hem de recobrar la llengua i els àmbits d'ús perduts o mai no assolits, sinó que cal que recobrem el sentit de la llengua.

* 1994, «Els entrebancs de la sintaxi en l'ús de la llengua catalana». *Miscel·lània d'Homenatge al Dr. Esteve Pujals*. Columna.

¹ Per a l'elaboració d'aquest document han estat consultades i utilitzades les obres sobre qüestions de la normativa sintàctica dels següents autors: S. Bonet: *Actes de les Terceres Jornades d'estudi de la llengua normativa*. Barcelona, 1989 (p. 11-73). M. Segarra: *Actes de les Primeres Jornades d'estudi de la llengua normativa*. Barcelona, 1984 (p. 13-36). J. Ruai: *Punts conflictius del català. Deu estudis sobre normativa lingüística*. Barcelona, 1989. J. Solà: *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*. Barcelona, 1987.

També hem fet ús de les reflexions sobre l'estàndard oral (sintaxi) presentades a la Secció Filològica per Joan Bastardas.

El coneixement i el bon ús de la llengua, en especial de la seva varietat literària comuna o de les seves varietats orals més formals, no és pas per a aquests [els professionals de la llengua catalana] un valor merament emblemàtic, “afegit” a la seva competència professional, sinó que en forma part indestriable...» «... Caldrà que existeixi una relació més fluida i uns canals de comunicació més àgils entre aquelles institucions i aquells professionals que poden detectar de forma més immediata les presents mancances o els punts més foscos o conflictius de la nostra normativa [...] i l’Institut d’Estudis Catalans, com a institució haurà de posar-hi remei.

La llei representa [...] una invitació a sistematitzar i aprofundir aquestes col·laboracions entre l’Institut d’Estudis Catalans i els diferents sectors socials per tal de garantir conjuntament la plena disponibilitat dels criteris i recursos lingüístics necessaris perquè el català pugui ser usat en totes les funcions socials amb la màxima adequació, flexibilitat i qualitat.

Hem volgut començar amb aquestes declaracions de principis perquè són un testimoni inequívoc de quina és la posició de l’Institut d’Estudis Catalans i de la seva Secció Filològica, ja que ben intencionadament o no hi ha hagut interpretacions fetes públiques del sentit que té la llei sobre l’autoritat lingüística d’aquesta institució, que són en un extrem oposat d’allà on el mateix Institut d’Estudis Catalans la situa.

Sobre la consideració dels diversos nivells de la gramàtica en l’ús social del català

És encara viva la tendència a subratllar amb particular èmfasi les deficiències en la competència lingüística del català que afecten especialment el lèxic —allò que se’n diu no prou encertadament els barbarismes— en l’oralitat i l’escriptura, i l’ortografia en l’ús escrit. Han esdevingut les dues obsessions en la voluntat de redreçar la llengua.

Això no obstant, darrerament, a causa de la importància que han adquirit els mitjans de comunicació audiovisuals, sortosament s’ha prestat i es presta molta atenció a la fonètica; vol dir que s’ha entès que els sons i els fonemes no són un aspecte secundari en la definició de la identitat de l’idioma i en la valoració de la seva genuïnitat i integritat.

La morfologia i encara més la sintaxi no han merescut ni mereixen l’atenció que convindria. Fins al punt que molts catalanoparlants qualifiquen la bondat idiomàtica bàsicament pel recurs o no a paraules com més «nostrades» millor, encara que sintàcticament i morfològicament sentin produccions que són pura interferència, òbviament sobretot del castellà.

Per esmentar alguns exemples concrets, penso que són pocs els qui perceben immediatament que no són catalanes —diguem, si voleu, que no són bones gramati-

calment— frases com: *Estima molt a la seva mare; Menys mal* que has arribat a temps!; Les responsabilitats amb les que* et carregues són excessives; Els seus pares es complauen a* convidar-vos al casament; No sabia quina reacció tindria, doncs* no estava acostumat a situacions semblants; Va córrer generosament el risc, sortint-ne* però, ben malparat; La casa que* les finestres estan tancades és del mateix amo; Dubtava de què* hi pogués anar; Lo bo* del cas és que ni el van renyar; Pren-te la sopa, ara que està* calenta; En quant* a la seva declaració, no estic d'acord amb la darrera part; Des de què* l'han fet ministre s'ha tornat insuportable; Pensa sempre amb* la manera de sortir-se'n; Em va renyar per* arribar massa tard; Elszi* direm que no hi podem anar; Ell hi* procedeix, dels Estats Units d'Amèrica; Com no vinguis* a l'hora, no anirem al cine; etc., etc.*

En suma, la sintaxi és la part de la gramàtica catalana en situació més precària i la que planteja més interrogants de resposta, d'altra banda, complexa.

Les raons que justifiquen aquesta realitat

Les causes d'aquest fenomen són diverses. En destacarem dues al nostre entendre particularment significatives. La primera és que en la competència lingüística hi ha molts més déficits en la morfosintaxi que no pas en els altres nivells de la gramàtica; déficits endemés greus precisament perquè en general no es percep que s'hagin d'esmenar; dit altrament: la morfosintaxi s'usa inadecuadament sense que bona part dels parlants se n'adonin.

El segon motiu, no deslligat del primer, és la incidència simbòlica de Pompeu Fabra en la consideració de l'estat de la llengua de final del segle XIX i principi del XX. La ideologia que ha connotat justament l'actitud del Mestre davant la llengua ha esdevingut la norma del comportament de lleialtat lingüística. I Fabra va treballar, com corresponia de fer al seu temps, especialment sobre l'ortografia, la seva fixació per a l'ús dels escriptors, del català literari. Indubtablement que intervingué i molt sovint, i amb la perícia que el caracteritzava, en qüestions de fonètica i de morfosintaxi; però se l'ha distingit essencialment per la tasca excel·lent en la solució de l'escriptura unitària, per l'ordenació de la morfologia i pel *Diccionari*. Fabra resol molts problemes de sintaxi, però no s'ha estès a bastament el seu treball en aquest àmbit. Tanmateix, en deixa òbviamment per resoldre o bé, i amb la mateixa obvietat, n'afronta alguns que no acaba de resoldre i que resten, doncs, en una certa ambigüitat d'interpretació o fins i tot caracteritzats inevitablement per contradiccions. Així, posem per cas, en Fabra no trobem la solució al problema de l'ús de *ser* o *estar* ni de *per* i *per a* ni de les preposicions *a* i *en* en els complements locatius i en els temporals; ni de la passiva pronominal o la passiva amb *ser*; ni prou tractada la qüestió de l'ús i valor de l'article personal o la de l'ordre dels mots a la frase o la del funcionament d'alguns nexes.

Fabra ha de lluitar amb l'absència de tradició sintàctica al nostre país i partir, en aquest sentit, pràcticament del no-res (no és perquè sí que mossèn A. M. Alcover volgués inicialment que el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana fos exclusivament de sintaxi...). Aquest context de pobresa en què es troba Fabra el duu de vegades a teories o normes d'ús excessivament complicades, mogut per una voluntat lloable d'enriquir un català massa empobrit. També és veritat que Fabra fou un gramàtic especialment capficat a superar les ambigüitats: i la sintaxi no n'és una excepció, cosa que el conduïa adesiara a una separació excessiva i potser innecessària a la llengua literària respecte a la llengua parlada (pensem, per exemple, en el complicat sistema de combinacions dels pronoms personals àtons, en l'envitricollada norma que regula l'ús de *per* i *per a* o en la imprecisió en el valor d'algunes preposicions i conjuncions, com a conseqüència d'aquests principis que mouen constantment Pompeu Fabra).

La situació, doncs, és una mica la del peix que es mossega la cua: Fabra dedica els seus esforços més a altres urgències que ho exigien; els gramàtics posteriors —fins avui mateix—, tot prenent-lo com a model, no s'han dedicat suficientment a clarificar, actualitzar i ampliar els estudis de la sintaxi catalana.

El problema real és aquest, molt més que no pas, com algú pretén, el fet de la manipulació en el sentit de convertir en norma preceptiva allò que per al Mestre era només aconsellable; al cap i a la fi, manipulació que, admetent-la, seria totalment legítima.

La sintaxi com a nivell gramatical que caracteritza per excel·lència l'estructura de la llengua

El que cal subratllar essencialment és que la morfosintaxi constitueix la part de la gramàtica que més substancialment defineix l'estructura de qualsevol llengua. Això és el que explica la possibilitat que hom parli amb fonètica i amb lèxic catalans però partint d'unes construccions no catalanes de les frases. I, per això també, els dèficits en la competència morfosintàctica són més difícils de resoldre que els de cap altre nivell de la gramàtica: el lèxic s'esmena amb una facilitat relativa; la fonètica, amb més dificultats, però no costa gaire de fer-ne veure les principals interferències; en la morfosintaxi, en canvi, hem de partir del fet que, com dèiem, falta la consciència en els usuaris que tantíssimes estructures no són genuïnes, i, lògicament, si no s'és conscient que hi calen moltes esmenes, aquestes no s'hi aplicaran. En parlar dels usuaris, ens referim a tots en general: també, doncs, als qui treballen als mitjans de comunicació social, els quals tendeixen més a l'esforç a corregir mots i expressions que no pas construccions morfosintàctiques, fenomen que respon, en definitiva, al reflex del que és preocupació de la majoria.

A les interferències massives predominantment lèxiques que el català ha rebut de la llengua dominant, cal afegir-hi ara una massiva interferència predominantment estructural, com a resultat de l'ampliació de l'ús social del nostre idioma: certes estructures no han estat solament interferides, sinó que han estat simplement substituïdes o abandonades. Això no obstant, sortosament els assessors lingüístics procuren rectificar aquesta tendència i emfasitzar, doncs, allò que pertany més directament i més completament a la identitat de la llengua.

En relació amb el que acabem de dir, quan algú ha parlat que el català corre el perill de desaparèixer en un període de temps relativament curt, ens consta que ho ha fet no perquè considerés que no en quedarà rastre, sinó perquè pensa que és possible que s'hagi contaminat tant de la llengua amb què conviu oficialment, que pròpiament no sigui sinó un castellà mal disfressat de català. I en aquest sentit, sí que hem d'estar particularment alertes.

Qualsevol idioma que no visqui situacions particulars de conflicte, en un món en què la mobilitat social ha augmentat considerablement i en què, consegüentment, és característica una versatilitat en el pas d'una llengua a una altra, es troba amenaçat per la prepotència de la llengua més poderosa, l'anglès, i les traduccions que se'n fan, i per una tendència general especialment acusada en la joventut a creure que, al capdavant, allò que importa en la comunicació és entendre's, al marge del respecte a la integritat de cada llengua. Aquesta realitat ha provocat ja reaccions de preocupació i mesures de control per part d'institucions diverses a fi de frenar la degradació lingüística. És fàcil d'imaginar que en aquest context la «fragilitat» de les llengües subordinades les fa més vulnerables a qualsevol interferència. És imprescindible, doncs, una atenció especial, de manera particular en l'ús de la llengua en els *mass media*, en els quals incloem —encara que es llegeixi molt poc— també l'obra dels escriptors, i en l'ensenyament. I podem i hem d'aprofitar el que, de la mala situació, tenim de positiu en aquesta línia, i és que, essent la nostra una llengua amenaçada, és força viva la voluntat militant de preservar-la i mantenir-la. En suma, aprofitar la lleialtat lingüística.

La generalització a Catalunya de l'ensenyament del català ha de contribuir a fer conscients els catalanoparlants dels dèficits en la competència lingüística i de la necessitat de reparar especialment els morfosintàctics, tot superant l'«assignaturització» de la llengua: avui per avui, els nois i les noies tenen un coneixement del català massa tècnic; saben respondre i descobrir-hi l'agramaticalitat de les frases, però en la particular reflexió d'un examen o en converses de caràcter metalingüístic. No s'ha interioritzat fins al punt que els estudiants que saben català l'usin correctament de manera normal i espontània o en els nivells dels registres més formals.

Tots els mitjans de comunicació han de socialitzar la morfosintaxi genuïna del català, si més no, en el mateix grau que en d'altres comunitats que no han de viure processos de normalització lingüística.

La incompetència «in praesentia» i la incompetència «in absentia»

Abans d'entrar de ple en la relació dels principals problemes que planteja avui la morfosintaxi del català, volem remarcar un altre fet lligat força directament amb l'apartat anterior. És que, al costat de la incompetència del tipus que hem exemplificat al començament, que és patent, n'hi ha una altra *in absentia*, és a dir, que afecta igualment la genuïnitat de la llengua, encara que no es concreti en errors de superfície; i potser l'afecta més, perquè, no fent-se patent, és una incompetència que té poques probabilitats de corregir-se. Els errors *in praesentia* s'esmenen en una classe, en un llibre, en una conversa, etc., perquè es destaquen com a construccions dolentes. Els errors *in absentia*, per la seva peculiaritat, és probable que acabin essent construccions que desapareguin irremeiablement, «silenciosament», sense que ningú se'n adoni. Ens referim a casos com els de la construcció amb imperfet d'indicatiu de les condicionals, en frases com *Si venia amb en Pere, podríem fer una partida*, avui pràcticament no utilitzada per ningú; s'ha optat per la construcció amb el pretèrit imperfet de subjuntiu: *Si vingúes amb en Pere, podríem fer una partida*: no és casual que el castellà tingui només aquesta solució amb subjuntiu... Altrament, s'ha de dir que el doblet sintàctic pot funcionar per diferenciar graus de probabilitat d'acompliment de la condició: més probable amb l'indicatiu, poc probable amb el subjuntiu.

Un altre exemple és el de la construcció de frases temporals amb el futur d'indicatiu, del tipus *Quan vindrà acabarem de discutir la qüestió*, tampoc no utilitzada pràcticament per ningú; s'ha optat per la construcció amb el present de subjuntiu: *Quan vingui acabarem de discutir la qüestió*, l'única que usa el castellà. Igualment en aquest cas el doblet sintàctic podria aprofitar-se per marcar més probabilitat (futur d'indicatiu) o menys (present de subjuntiu).

Pompeu Fabra, per posar encara un altre exemple, al·ludeix a una construcció en què el doblet serveix per eliminar ambigüïtat en frases com *Els qui treballem serem recompensats* (que significa que efectivament *treballem* en el present) enfront de *Els qui treballarem serem recompensats* (en què queda clar que la recompensa serà si en el futur *treballem*). Per tant, recomana de fer-ne l'oposició.

La Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans davant l'escomesa de proposar una sintaxi estàndard

A la Secció Filològica estem a punt de posar-nos a treballar en l'elaboració de la proposta de l'estàndard oral en la sintaxi.

Ja han estat fetes i publicades la de la fonètica i, molt recentment, la de la morfologia.

D'antuvi, s'han avançat algunes reflexions. Des del punt de vista del mètode, hom ha fet notar que la distinció que s'ha mantingut clarament en la fonètica i la morfologia entre *àmbit general* i *àmbit restringit* en el sentit geolingüístic, en la sintaxi probablement tindrà un rendiment molt més baix i potser fins i tot no serà prou útil. Es pot parlar d'una fonètica i d'una morfologia balears o valencianes o barcelonines, però difícilment d'una sintaxi balear, valenciana o barcelonina. En tot cas, si les distincions geolingüístiques en la sintaxi són objectivament notables, no serà pas fàcil de detectar-les i classificar-les, ja que tant en els estudis diacrònics com en els dialectals no s'ha treballat prou aquesta part de la gramàtica; la qual cosa justifica que en la codificació fabriana el català central té molt de més pes en la sintaxi que en els altres nivells gramaticals: la desconexió de la realitat dialectal global era i és més remarcable en la sintaxi perquè en aquesta part de la gramàtica la variació és menor i més difícil de trobar.

Semblantment, la distinció *oral/escrit* potser no tindrà tampoc la importància que té en la fonètica i en la morfologia.

Respecte als registres socials, tampoc no sembla que hagin de ser gaire rellevants les diferències, ja que les construccions considerades correctes normativament hi són acceptades en tots gairebé sempre (llevat d'alguns pocs casos com el de la combinació d'adverbis del tipus *humilment* i *devota* o determinats usos del relatiu tònic *qual* o de frases impersonals amb *hom*, etc., tots els quals tenen fàcils alternatives correctes). Construccions com *La possibilitat que vingui em preocupa* o bé *Mai ningú no ha vist res de semblant* no poden sorprendre cap catalanoparlant; no s'hi veu res d'estrany i, sobretot, no causen manca de comprensió comparable a la que poden causar, per exemple, termes com *àdhuc*, *ensems*, etc.

Caldrà fer distincions principalment entre el que és bo i el que és tolerable; entre el que és prestigiós i el que no té prestigi; entre el que pertany al «bon ús» i el que és vulgar o producte d'interferències condemnables d'altres llengües, com ara *menys mal** per *encara bo* o *encara sort*, etc.; o els perillosos castellanismes sintàctics que s'estan estenent de forma alarmant entre els infants i els joves, del tipus *M'he caigut**, *Se m'ha caigut** el llapis a terra, *Hi ha que** fer els deures de demà, etc.

Haurem de vigilar, en suma (com es diu en el document nostre que he citat en començar l'exposició), que l'obsessió per la dicotomia *normatiu/no normatiu* o *correcte/*

incorrecte no ens faci oblidar la dicotomia més radical i més important encara *català/no català*. La persona que diu *Li'n dona un* i la persona que diu *N'hi dona un* parlen varietats diferents del català, ja siguin dialectals ja siguin funcionals; la persona que diu *Li dona un**, en canvi, no parla cap varietat nativa del català. La persona que pregunta *Hi haurà pastissos?* usa la forma preferida per la normativa, a diferència de la que pregunta *Hi hauran pastissos?*; però qui pregunta *haurà pastissos?* volent significar el mateix que en els casos anteriors no parla català natiu o, ras i curt, no parla català. I no es pot oblidar que la persona que diu *N'hi dona* i *Hi hauran pastissos* pot molt bé escriure *Li'n dona* i *Hi haurà pastissos*.

Relació dels entrebancs principals en la sintaxi del català

Presentarem ara, sense intenció d'exhaustivitat ni de catalogació, les dificultats i els entrebancs més importants en la morfosintaxi, que a parer nostre són causa de dubtes que preocupen i menen sovint a la inseguretat als usuaris habituals de la llengua. L'única classificació que ens ha semblat oportuna de fer és la dels casos que en l'obra de Pompeu Fabra estan perfectament resolts i la d'aquells altres que, en canvi, o no s'hi tracten o bé no queden resolts completament o, encara, hi manifesten alguna contradicció, no únicament en l'explicació de la casuística, sinó fins i tot en l'ús escrit del català del mateix Fabra.

a) Casos totalment resolts en l'obra de Pompeu Fabra, però que provoquen dubtes en els usuaris

Sobre l'article

És clar que Fabra no admet l'ús de *lo* amb valor neutre, perquè el català no té un article d'aquestes característiques. I això en general se sap. Tanmateix, hi ha una excessiva tendència a substituir-lo sistemàticament per *el*, la qual cosa no és res més que un castellanisme indirecte; no és prou bona una frase com *No t'imagines el bé que t'ho passaràs* simplement perquè no hi aparegui *lo*; la construcció catalana demana altres girs, com *No t'imagines com t'ho passaràs de bé*. Altres vegades *lo* s'ha de substituir per *allò*, per *el que*, etc.

Sobre els indefinits

És molt estès l'ús incorrecte de l'infinít *mateix*, *mateixa*, *mateixos*, *mateixes* substituint la solució genuïna catalana mitjançant el possessiu o el pronom personal àton *en*, en frases com *Entraren a la casa i el trobaren ferit en un racó de la mateixa*. *Li feren una*

pregunta i no aconseguí de trobar la resposta a la mateixa. Han publicat una nova llei; la finalitat de la mateixa és controlar els delinqüents.

Sobre els pronoms

Cada cop és més freqüent sentir construccions castelleses que prescindeixen dels pronoms, dels tipus: *Doncs no aniré* o *Col·labora!* *.

Sovint se substitueix el pronom *els* per pronom *ho* en la funció de complement predicatiu determinat, en frases com *Que són els seus germans? Sí que ho són.*

El relatiu compost o bé simple sense article és poc usat; es recorre a la incorrecció «preposició + article + que»: *L'home del que et vaig parlar* *.

Sobre el verb

Per castellanisme, no és rar de trobar en català construccions incorrectes d'infinitiu subordinat sense el verb principal, del tipus *I per acabar, només dir que el temps millorarà.*

També s'ha estès el recurs al futur condicional per a indicar probabilitat. Castellanisme inadmissible. Em refereixo a frases com *Serien les deu quan va arribar* *.

Sobre l'ús de les preposicions

No és catalana la locució preposicional *degut a* amb valor causal. *Degut* és simplement el participi del verb *deure*. Així, doncs, és incorrecte de dir: *Degut al mal temps**, *els avions no surten*.

No és normal el recurs a la preposició *a* davant infinitius subordinats del tipus *Es complauen a convidar-lo*; sovint s'usa *en*.

Sobre els nexes en les subordinades

Igualment és molt estès el castellanisme d'introduir subordinades completives sense la conjunció *que*, en frases com *Et prego hi vagis de seguida* *.

Costa molt de superar la incorrecció de l'ús de la preposició *de* davant la conjunció *que*, en frases com *El fet de què no vingui em preocupa* *.

Sobre l'ús de les conjuncions

En català no hi ha equivalència semàntica entre la conjunció *doncs* i la castellana *pues*, ja que la nostra no pot tenir mai el valor causal que tan freqüentment veiem que se li dona; és solament consecutiva. No és correcte, doncs, de dir: *No hi vindré, doncs estic malalt* *.

Sobre els pleonasmes

Hi ha opinions encontrades sobre la conveniència de respectar el rigor amb què Fabra s'oposa sistemàticament als pleonasmes, si no és que la coma, com a signe de puntuació, els marqui. Penso en exemples com *En aquesta casa no toca el sol/En aquesta casa no hi toca el sol*.

Sobre l'ús d'algunes locucions

Hi ha dubtes sobre la bondat de la correlació *d'una banda... d'altra/d'una altra... de l'altra*. O cal que sigui *de l'una banda... de l'altra*?

No són prou bones les expressions *menys mal* (ja esmentada més amunt). Ni *molt menys*, en lloc de *ni de bon tros* o *ni de molt*; *més o menys*, en lloc de *si fa no fa*. O frases com *Hi ha menys gent que ahir*, en lloc de, per exemple, *No hi ha tanta gent com ahir*.

b) Casos no tractats o no resolts completament en l'obra de Pompeu Fabra

Sobre l'article

Un aspecte que presenta relativament problemes, en el sentit que la normativa no s'ha estès prou entre els usuaris, és el que fa referència a la fossilització de l'article en la toponímia: una qüestió, per tant, només relativament morfosintàctica. Alguns topònims van amb article i d'altres, sense. Algun estudiós ha defensat que quan el duen és article fossilitzat i, en conseqüència, no se'n podria fer la contracció i els hauríem d'escriure amb majúscula: *vaig a Masnou/vaig al Masnou/vaig a El Masnou*; *Vinc de Pont de Suert/vinc del Pont de Suert/vinc de El Pont de Suert*; etc. L'Institut d'Estudis Catalans ha donat la normativa i ha considerat que l'article generalment no és fossilitzat en els topònims. Així, doncs, normalment s'han de contraure i d'escriure amb minúscula.

Un punt conflictiu és el de l'article personal *en, na*, en el sentit que no és prou clar el seu contingut semàntic i, consegüentment, la normativa d'ús: quins noms l'han de portar? Quan? Quin caràcter els atorga l'article? Aquesta qüestió té una repercussió ortogràfica, ja que, segons el valor que té l'article, s'ha d'escriure amb minúscula o amb majúscula.

Sobre el relatiu

Una qüestió que resta pendent de normativitzar definitivament és la de l'ús *exclusiu* de *el qui, els qui*, en lloc de *el que, els que*, que algú ha considerat, sembla que sense gaire fonament, un castellanisme.

Fabra de vegades es mostra condescendent davant certes construccions que, canviades per les que exigeix la normativa, generen un ús massa artificiosos. Ens referim a frases del tipus *M'han presentat un noi a qui li falta una mà*.

Cal un estudi a fons sobre les anomenades «falses relatives» del tipus *La casa que les finestres eren obertes* o la mateixa ja esmentada *M'han presentat un noi que li falta una mà*, i veure fins a quin punt tenen relació amb construccions considerades, en canvi, correctes com *El dia que va morir Marilyn*.

S'ha d'aprofundir sobre la bondat o no de frases amb relatiu possessiu com *La casa de la qual les finestres eren obertes*.

I veure també si s'ha de rebutjar una frase del tipus *Digueu els que voleu* i substituir-la per *Digueu quins voleu: el, la que; els, les que/quin, quina, quins, quines*.

Sobre els pronoms personals

El pronom personal tònic de tercera persona presenta dues vacil·lacions en l'ús: la primera, la que provoca dubtes sobre el recurs a *ell* o a *si* en expressions com *Sempre parla bé d'ell mateix* enfront de *Sempre parla bé de si mateix*. La segona, la de poder-lo utilitzar o no quan es refereix a coses i no a persones: *La victòria ha estat definitiva. Amb ella l'equip es col·loca en la primera posició*.

Tots sabem que l'ús i les combinacions dels pronoms personals atons constitueix una de les parts de la gramàtica que es fa més difícil de sistematitzar i d'ensenyar a les escoles i d'usar espontàniament en la llengua parlada i escrita. S'ha insistit que Fabra va optar per unes solucions de compromís entre el català central i el valencià, la qual cosa ha comportat que en la normativa d'ús es noti un cert híbridisme.

Un problema força rellevant en la pronominalització és el que es refereix al terme predicatiu del verb *fer-se*, que es confon amb la del terme predicatiu del verb transitiu *fer*. Segons Fabra *gran* a la frase *En Miquel s'ha fet gran* solament pot pronominalitzar amb *en*: *Se n'ha fet en poc temps*. No es pot recórrer, com fan alguns parlars occidentals, al pronom *hi*: *S'hi ha fet en poc temps*, i reservar *en* per a l'ús de *fer* no pronominal: *Se n'ha fet, de soci de l'Ateneu*, representant un terme indefinit: *soci*?

S'ha de dir *ho* en frases com *Diu que ho són (bonics)* i no es pot recórrer a *en*: *Diu que en són ((de) bonics)*? Fabra dona sovint un valor equivalent als dos pronoms en frases com aquestes.

L'afany de claredat i d'evitar, doncs, ambigüitats, empeny Fabra a no admetre la forma pronominal *elzi* en frases com *Elzi ha deixat el llibre **, ja que convé oposar *Els ha deixat el llibre (a ells)* a *Els hi ha deixat el llibre (a ells, a la bústia de casa)*. De més a més, li repugna la falta de lògica que implica el fet de sentir dos pronoms (*els* + (*h*) *i*) per a la substitució d'un sol sintagma.

Cal que es prengui una decisió clara respecte de la combinació *n'hi* per *li'n*, que ha servit d'exemple en el document elaborat per la Secció Filològica a què ens hem referit per explicar que ambdues combinacions són de fet catalanes, encara que és la segona la que s'ajusta més estrictament a la normativa: *Li'n donarem tres* (de pomes, a ell) enfront de *N'hi donarem tres*.

Igualment s'ha de fer respecte de les combinacions *l'hi* per *li ho*, i *els hi* per *els ho*: *Li ho portarem* (això, a ell) enfront de *L'hi portarem*; i *Els hi portarem* (això, a ells) enfront de *Els ho portarem*.

Sobre el verb

S'ha parlat fins a l'abús de la que podem anomenar clàssica qüestió del *ser* i l'*estar*. Ens preguntem sincerament si ens en sortirem mai. I ho diem amb coneixement de causa, perquè a la Comissió de Gramàtica de la Secció Filològica l'estem estudiant i ens adonem de com és de complexa. D'altra banda, la interferència del castellà en l'ocupació per part d'*estar* de terreny que correspon a *ser* és tan antiga i ha arrelat tant, que és particularment difícil de corregir-la: hom ha interioritzat de procedir a la construcció d'acord amb la normativa de la gramàtica castellana. No solament fins avui no hem reeixit a resoldre feliçment el problema, sinó que, a més, el neguit que provoca la consciència que *ser* ha perdut bona part del seu ús genuí condueix adesiara a ultracorreccions del tipus *L'Antoni és malalt** (en el sentit d'*estar*) o *La Maria és llegint al jardí**; o bé l'usuari s'ha «refugiat» en altres verbs per escapar-se d'haver de resoldre casos dubtosos, tot servint-se de formes no sempre exactament sinònimes, com *romandre*, *raure*, *restar*, etc.

Presentar una casuística és tan complex perquè no és fàcil de delimitar amb exactitud els valors semàntics de cada verb en cada cas. Ni els bons escriptors ni els gramàtics no es mostren d'acord ni en la teoria ni en la pràctica sobre com i quan s'ha d'usar *ser* i com i quan *estar*.

Encara sobre *estar*: és sempre incorrecta la construcció *estar* + *gerundi* en sentit duratiu, en lloc del present d'indicatiu? No ho és mai? *Ara està estudiant* enfront de *Ara estudia*.

Sobre els dèficits *in absentia*, tenim l'ús del pretèrit imperfet d'indicatiu o de subjuntiu en les condicionals: *Si venia/vingués aviat, podríem anar al cine*. O del futur d'indicatiu o present de subjuntiu en les temporals: *Quan vindrà/vingui, anirem al cine*, o bé en frases que també impliquen una condició: *Els qui treballarem/treballem serem recompensats*.

Un altre problema important que cal estudiar més a fons és el de l'oposició entre la passiva pronominal i la passiva amb *ser*, que implica també el de la concordança o no del verb: *Es ven llibres/Es venen llibres/Són venuts llibres*, per tal d'aclarir els límits de frases com *Se'ns convida a sopar/Som convidats a sopar*.

També mostra un cert grau de confusió l'ús sintàctic d'alguns verbs que sembla que es poden construir amb doble complement directe: un de cosa i un de persona, o bé fent complement directe solament la cosa i indirecte la persona; per exemple, el verb *pregar* en frases com: *Prega'l que faci el que li demano* enfront de *Prega-li que faci el que li demano*.

En el verb *telefonar*, com que difícilment presenta explícit el complement directe, aquesta funció és ocupada per l'indirecte: *L'he telefonat* per *Li he telefonat*.

No és clar si el verb *deure* pot utilitzar-se com a sinònim de la perífrasi d'obligació, com es fa al País Valencià, o simplement s'ha d'utilitzar amb el valor de probabilitat.

Sabem que el català tolera poc l'ús de l'infinitiu amb article. Hem de deduir-ne que no s'ha d'usar mai l'article si no és quan emprem l'infinitiu com un substantiu tipus *el berenar*, *el saber no ocupa lloc*, etc.?

Sobre l'ús de les preposicions

Les preposicions *a* i *en*, per la seva història des del llatí, es confonen en molts de casos no prou aclarits en la normativa de Fabra. Potser el més evident és el de les construccions de complements temporals i complements locatius, en què, als dubtes de quina és la preposició adequada, s'hi ha de sumar la possibilitat que no en presentin cap o que hi aparegui la preposició *per*. Per exemple, s'ha de dir *el segle XXI*, *al segle XXI* o *en el segle XXI*? A la llengua escrita es manifesta molt evidentment el dubte entre presència i absència de preposició, en complements com *el/al 1993*, *l'any/a l'any 1993*, *a la nit*, però *la nit del 3 de juny*, *el/al juliol d'aquest any*. La normativa deixa clar —malgrat les variants dialectals amb *per*— que s'ha de dir *al matí*, *a la tarda*, *al capvespre*, etc., però no sabem quina preposició ha d'acompanyar els temporals que es refereixen als mesos de l'any. Per a Fabra sembla que és possible de recórrer a *per*, i hi ha testimonis tradicionals que ho confirmen, com *Pel maig, cada dia un raig*, i també a *a*, igualment amb testimonis tradicionals, com *A l'agost, a les set ja és fosc*. Vacil·lem amb complements amb *dia*, xifra del dia, *mes*, *setmana*, etc.; la neutralització de *a* i *e* àtones en el català central col·labora, com en els altres casos citats, a la vacil·lació: *Ho farem el/al 15 de gener*, *Vindré el/al mes vinent*. L'estudi de les solucions en els dialectes no centrals poden il·luminar la qüestió.

En relació amb l'ús de *a* o *en* s'ha de plantejar el de la preposició simple o composta *fins/fins a/fins en*.

Hi ha també confusió entre *en/amb* en frases com *Ho va fer en/amb un no-res*. Potser menys problemàtic és el cas dels règims de verbs com *estar d'acord*: *Estic d'acord amb/en el que diu* i del complement instrumental de *anar*: *Hi anirem amb/en cotxe*.

Sense moure'ns de les vacil·lacions en l'ús de les preposicions *a* i *en*, no és prou clar per a molts escriptors si és lícit d'usar *a* + article per a la introducció de subordinades temporals o si s'ha de recórrer obligatòriament a *en*: *En/al marxar tu, ell va confessar la veritat*. Fabra no és contundent en aquest punt.

Encara pel que fa a la preposició *a*, tot i que Fabra diu que el complement directe en català es construeix sempre sense preposició, en fer esment dels casos en què excepcionalment s'admet *a*, no és clar si sempre que hom observi que pot haver-hi ambigüitat en la frase pot o ha de recórrer a l'ús de *a* o si solament s'ha de considerar l'exemple *El perseguia com el gat a la rata* (per cert, gens ambigu).

Tampoc no és prou clara la posició de Fabra respecte a l'ús de la preposició de introduint infinitius subordinats subjectes o complements directes: *Penso d'anar-hi* enfront de *Penso anar-hi*; *És pesat de caminar per aquesta drecera* enfront de *És pesat caminar per aquesta drecera*. I introduint partitius: *Molts homes es concentraren a la plaça* enfront de *Molts d'homes es concentraren a la plaça*.

Si en el verb el problema clàssic és el de *ser* i *estar*, en les preposicions ho és el de l'ús de *per* i *per a*: cal seguir la relativament contradictòria normativa establerta per Fabra? Podem donar per bona la que proposa Joan Coromines? No cal que ens estenguem en aquest tema, però és obvi que convé arribar a una solució clara i definitiva.

S'ha titllat de castellanisme l'ús de *per* + infinitiu causal quan l'infinitiu és simple, com a *Per anar massa de pressa**, *t'has equivocat*; sembla que es dona com a més acceptable quan l'infinitiu és compost: *Per haver anat massa de pressa, t'has equivocat*. Tanmateix, abans del segle xv tenim exemples d'aquest tipus de construcció amb infinitiu simple (apareix en el *Regiment de preservació de pestilència*).

Sobre els adverbis en la doble negació

Amb les formes adverbials *mai*, *tampoc*, *res*, *cap*, *gens*, *enlloc* i *ningú* Fabra considerava inadmissible de suprimir la doble negació amb *no* en les interrogatives i condicionals, per tal d'evitar frases equivoques del tipus *Si mai veníeu, què farien ells?*, però admetia que se suprimís en frases no ambigües com *Mai el trobem a casa*. Cal mantenir el criteri de Fabra?

Sobre la concordança

És important que hi hagi una normativa més clara sobre la qüestió de la concordança del participi en formes compostes del verb i els pronoms febles de tercera persona determinats i, també, el pronom *en*: cal dir i/o escriure sempre *Les he vistes?*; és recomanable de fer concordances com *N'he vistes dues, de guatlles?*

Més problemàtica és la concordança del participi passat de temps compostos i amb verbs de sensació més un infinitiu subordinat, del tipus *Aquesta cançó, l'he sentit/sentida cantar* enfront de *Aquesta dona, l'he sentit/sentida cantar*.

Sobre l'ordre dels mots a la frase

No entrarem en cap qüestió particular sobre aquest tema. Solament remarquem que hi ha molt pocs estudis fets i que és una part important en la fixació de l'estructura de la frase.

Sobre els signes de puntuació

Aquest és un important problema pendent de resoldre en bona part. Aquí ens limitarem a subratllar l'error d'interpretar els signes de puntuació únicament com a índexs de la prosòdia del text. No. La funció principal que tenen és justament sintàctica: marcar funcions com la vocativa, indicar que s'ha avançat algun complement, marcar la repetició pronominalitzada d'algun sintagma, etc.

Quant als signes admiratius i interrogatius, es va estenent la moda de posar-los al començament i al final, a la castellana.

En definitiva, cal una revisió a fons de molts punts de la sintaxi. La llengua antiga i els dialectes ens poden il·luminar en alguns aspectes, tot i que no s'han de convertir en punts de referència indiscutibles. Més important és que fem esforços per evitar un divorci en la morfosintaxi catalana, com en tots els altres nivells de la gramàtica entre el parlar i la normativa.

Més enllà de la definició

El nostre propòsit és fer algunes reflexions elementals a l'entorn de les llengües i la plasmació en els diccionaris de llur lèxic, tenint especialment en compte el nous camins que ha obert la sociolingüística. Una primera constatació fonamental: des que Saussure posà l'èmfasi a poder atribuir a la lingüística el caràcter científic, s'han fet notables esforços a construir teories en aquesta línia, a tractar els idiomes com a objectes que poden analitzar-se a partir de mètodes propis de la matemàtica. Aquesta tendència ha augmentat progressivament al llarg dels anys, fins al punt que qualsevol explicació que no se sotmet a tals procediments no és prou considerada en allò que s'entén com a recerca actual i avançada.

La filologia tradicional o la gramàtica històrica o la història lingüística han deixat d'interessar o es titllen d'àmbits obsolets enfront de la modernitat, per exemple, de la gramàtica generativa i transformacional.

Volem, en aquest sentit, reivindicar justament el caràcter històric de les llengües, les quals solament poden explicar-se per la història, en la història, des de la història, per a la història.

És possible que la metodologia de la gramàtica generativa i transformacional funcioni mitjançant l'establiment de fórmules esquemàtiques i pretesament segures en el camp de la sintaxi; de cap manera, per descomptat, en el de la lexicologia o en el de la lexicografia.

Essent la funció de les llengües la intercomunicació, serveixen, consegüentment, a un procés constant social que mai no podrà reduir-se ni a l'objectivitat de la matemàtica ni a l'estabilitat, posem per cas, d'una llei de la física. Els idiomes, en tant que instruments que se sotmeten a les necessitats de llurs usuaris, canvien amb ells. De la mateixa manera que les comunitats humanes són complexes i irreductibles a esquemes

* 1996, «Més enllà de la definició». *Léxico y diccionarios*, coord. por Esther Forgas Berdet, 1996.

invariables, llurs llengües no poden explicar-se correctament sense considerar la il·limitada varietat de situacions en què s'utilitzen.

Quan la sociolingüística diu encertadament que *parlar és actuar*, afirma que qualsevol acte de comunicació és una tàctica al servei d'una estratègia. L'ús dels sistemes lingüístics es manipula d'acord amb conveniències socials de qualsevol mena. Si acceptem això i, doncs, que sempre que recorrem a la paraula prenem una determinada posició com a persones respecte als possibles interlocutors, acceptem coherentment que *cada parlant particular* maneja una llengua distinta de la de la resta. Dit altrament: cap competència lingüística no és exactament igual a cap altra. *Actuen* més d'acord dues persones que defensen interessos comuns, parlin l'idioma que parlin, que les que defensen interessos distints o antagònics, encara que es digui que se serveixen del mateix idioma. La pràctica de la dialèctica consisteix precisament a exposar per l'ús lingüístic una actitud ideològica concreta enfront o en contra d'altres.

Semblantment, *saber* no és altra cosa que *haver trobat la manera de dir per la paraula*; el coneixement progressa sigui perquè hom arriba a dir allò que mai ningú no havia dit abans, sigui perquè hom arriba a dir de manera més convincent allò que altri ja havia dit.

Saussure definí el signe lingüístic amb la relació inseparable entre un significat i un significat. Però en el seu intent obsessiu de convertir la lingüística en ciència, caigué en moltes contradiccions en la consideració de les seves característiques, com ara la mutabilitat i la immutabilitat; no fou capaç de constatar la contínua inestabilitat entre significat i significat, i encara menys la subjectivitat en la relació entre l'un i l'altre. No veié que cada signe és distint per a cada parlant individual, en el sentit que, en no coincidir mai completament les experiències de ningú, tampoc no coincideix la relació significat/significat en cap signe en cadascú.

Òbviament quan considerem alguns del anomenats conceptes abstractes, com ara *bondat, veritat, justícia, democràcia*, etc., el que hem dit sembla indiscutible, per les mateixes connotacions ideològiques que tenen. En canvi, si ens referim a conceptes més concrets es podria creure que aleshores tot és diferent i que les coincidències entre els usuaris hi són clares. No, ja que l'experiència personal condiciona sempre els continguts semàntics. És natural que en el primer supòsit hi pot haver una involucració més directa amb *l'actuar*, les diferències solen ser majors i, naturalment, més transcendents.

La variabilitat no és fonamentalment diacrònica, el contrast de parers i d'actuacions es verifica també sincrònicament.

Del que hem dit fins aquí hom pot deduir una conclusió elemental: resulta impossible de traduir amb exactitud allò que ha dit un altre, parli o no en el nostre idioma. Ningú no està en condicions de traslladar amb entera fidelitat un discurs d'un idioma a un altre si no se'n coneix suficientment el context cultural que pesa en qui

ha emès el missatge. Que és com dir, entrant en la lexicografia, que els diccionaris, per bons i voluminosos que siguin, contenen solament una aproximació a la realitat dels signes lingüístics i, sens dubte, mai no poden ser exhaustius ni des del punt de vista de les entrades i accepcions ni des del punt de vista de les definicions que aquestes inclouen. Com a producte intel·lectual que són, estan subjectes a les limitacions que imposa la cultura hegemònica de cada comunitat i se subordinen, per tant, amb major o menor voluntat, a la ideologia o les ideologies dominants. De quina manera, si no fos així, es podria contraposar, per exemple, un diccionari normatiu i un diccionari d'ús?

Els diccionaris, doncs, no poden sinó recollir una part força reduïda d'allò que suposa l'activitat de parlar. I els esforços d'adequació al progrés de qualsevol índole són inevitablement molt esquivats si pensem en què suposaria un seguiment continuat del valor semàntic de cada signe. Això es el que explica que, al costat dels diccionaris preceptius, apareguin els especialitzats, els d'argot, els escolars, etc., etc.

Des d'un altre punt de vista, les restriccions que imposen els qui decideixen quin és o quin ha de ser l'ús correcte de les llengües marginen una part abundantíssima de lèxic o bé el toleren parcialment amb accepcions meticulosament controlades. De la qual cosa es dedueix que parlar bé o parlar malament no és solament qüestió d'aplicar correctament o no les regles gramaticals, sinó que també comporta unes condicions sociolingüístiques, en el sentit que en tots els idiomes un gruix considerable del lèxic és estigmatitzat mitjançant el que podríem dir-ne una *ideologia lingüística* que arriba a crear aversió respecte a alguns termes. La interiorització d'una determinada moral i cultura socials duu a la divisió entre mots bons i mals mots, i a l'excomunicació d'una part copiosa dels segons o a llur reducció a definicions ben curioses. Un exemple eloqüent: el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra en l'entrada *orgasme* remet a *eretisme*, i aquest terme s'hi defineix així: «Exaltació de les propietats vitals d'un òrgan». No hi diu res més... En el *Diccionari de la llengua catalana* d'Enciclopèdia Catalana (primera edició, 1982) *orgasme*, en una primera accepció, remet a *eretisme*; en la segona, en canvi, es defineix així: «Culminació o clímax de l'excitació sexual a les zones erotògenes i genitals»; *eretisme* hi apareix definit així: «Exaltació de les propietats vitals d'un òrgan.// Hipersensibilitat de qualsevol part del cos». En el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (1995) *orgasme* es defineix com en la segona accepció del d'Enciclopèdia Catalana, però sense cap remissió a *eretisme*. Els condicionants que actuen damunt Fabra fan que amagui el contingut semàntic del signe *orgasme* «disfressant-lo», «encobrint-lo» ambigüament amb *eretisme*. Els condicionants actuals no obliguen a la mateixa actitud i el diccionari d'Enciclopèdia Catalana pot, doncs, iniciar el recobriment del sentit real d'aquest terme; el de l'Institut d'Estudis Catalans el recobra del tot. No caldria dir que, tanmateix, l'un i l'altre inevitablement estan encotillats per altres restriccions també ideològiques; seria ingenu pensar altrament.

L'eufemisme no és sinó una sortida més o menys encertada a les prohibicions tàcites o explícites, als tabús. En la nostra cultura, àmbits semàntics com els de la salut, la política, la religió o el sexe n'estan especialment afectats (fa alguns mesos, la premsa recordava que el periodista Martín Ferrán va ser condemnat per haver escrit que el general Franco «estaba agonizando», quan realment Franco estava agonitzant; probablement havia d'haver dit que simplement «estaba enfermo»). Les paraules tenen sovint un poder màgic: tornem altra vegada a la relació parlar/actuar.

Introduir-se en els tabús pot comportar una situació hostil, tensa, angoixant, individualment o socialment. I pot ser, això no obstant, una elecció voluntària de l'usuari o, encara, fruit del que anomenem codi restringit, enfront del codi elaborat.

Una repercussió especial de valoracions d'aquesta mena aplicades al lèxic es produeix en la gramàtica històrica; més concretament, en l'apartat de l'etimologia. En efecte: fins avui aquesta branca de la lingüística s'ha ocupat gairebé exclusivament d'atendre el signe lingüístic solament en el significat. Se'ns diu, per exemple, que *casa* ve del llatí *CASA* i se'ns expliquen els canvis fonètics que s'hi han produït. Però no se'ns diu res respecte al fet que en llatí *CASA* significava 'cabana' i que per al concepte actual de 'casa' existia el signe *DOMUS*; com i quan es produí el canvi en aquest darrer sentit? Sabem que *burgès* ve de *burg* i que significava 'el qui habita en el burg'; com i quan es produeix el canvi de sentit en la concepció marxista del vocable o per a designar la classe mitja actual? Etc.

És en aquesta direcció que una història del lèxic esdevé estrictament una història de la cultura. No és altra la raó que explica que la humanitat es distingeix sobretot per l'ús de la paraula.

Rellevància del llenguatge especialitzat en el procés de normalització lingüística

Hom sap que les funcions que l'Institut d'Estudis Catalans té reconegudes i encomanades per llei del Parlament de Catalunya pel que fa a la realitat lingüística del català són fonamentalment dues: a) la normativització i l'establiment de l'estàndard en les vessants oral i escrita, i b) la normalització sociolingüística, especialment a través de la difusió d'aquesta normativa i d'aquest estàndard, i sobretot afavorint l'extensió de l'ús habitual del català, en tant que única llengua pròpia i a més oficial en els seus territoris.

Quant a la normativa, amb els resultats de la Renaixença —la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, l'organització i les conseqüències del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, i, per damunt de tot, la tasca gramatical, lexicològica i lexicogràfica dirigida per Pompeu Fabra—, tenim afortunadament el *canemàs* de què ell mateix parlava, sòlid pel rigor, pel seu sentit composicional de la llengua, pels criteris científics de la lingüística moderna que hi aplicà. Més complex és d'acomplir la funció de normalitzar socialment l'idioma d'acord amb el rang que ha de tenir en el conjunt dels Països Catalans, perquè hi pesen factors politicoadministratius i culturals que sovint sobrepassen les possibilitats d'intervenció eficaç des de l'IEC.

Això no obstant, la normativització forma part indestruïble de la normalització. És cert que en determinades situacions de perill de substitució definitiva d'una llengua allò que més ha de preocupar és el seu manteniment i no tant la qualitat en l'ús. Però també ho és que, en la seva progressiva recuperació, si no se n'assegura la integritat com a sistema genuí i la capacitat de construir-hi qualsevol producte en qualsevol registre —culte, científic, familiar, col·loquial, etc., és a dir, formal i no formal—, no pot soste-

* 2000, «Rellevància del llenguatge especialitzat en el procés de normalització lingüística». *Jornades de Cooperació en l'Estandardització Lingüística*. IEC.

nir-se com a llengua de cultura; es dialectalitza, es fragmenta, es fa inepta per a accedir a tots els àmbits de l'activitat humana sense exclusió; i per aquesta via resta inevitablement destinada a la desaparició o, com a molt, a sobreviure com a patuès.

Els avenços que la democràcia ha comportat des de fa quasi vint-i-cinc anys ens han situat en un context en què el futur de la llengua catalana és condicionat tant per la seva extensió en l'ús social com per la competència dels parlants, que han de veure viable el recurs a l'idioma, sense les interferències que són característiques de les llengües subordinades; interferències que procedeixen, és clar, de les respectives llengües dominants. Usar la llengua pròpia tothom i per a tot, però emprar-la adequadament, sense la desfiguració que produeix una dominació, són, doncs, dues coordenades que s'intercomplementen en la normalització lingüística global. No debades la sensibilitat social respecte a com s'ha de parlar i escriure el català ha estat des de començaments de segle un fenomen de gran importància, el qual ha generat, ultra una notable quantitat d'escrits, una apassionada divisió de punts de vista, que podem simbolitzar en els extrems del *català que ara es parla* enfront del català immaculat i arcaic dels puristes o, més recentment, en els del *català light* enfront del *català heavy*: denominacions curioses i simptomàticament rellevants per a allò que a nosaltres aquí ens interessa.

En els debats ha predominat i encara predomina la inquietud gramatical i la lèxica, centrada aquesta en el que denominem «vocabulari comú» o «general». Tanmateix, a partir dels anys setanta i vuitanta, el nostre país s'obre al món científic i tecnològic; sent la necessitat peremptòria de recuperar el temps que se'n havia robat des d'una dictadura autàrquica que obligava o a l'exili o a la clandestinitat també en aquests camps. I en l'embranchida es fan evidents —no podia ser altrament— les mancances lingüístiques per a tot el que afecta el llenguatge especialitzat. Consegüentment, la normativització es veu empesa a establir-lo i/o, molt sovint, a modificar-lo o a substituir-lo. La gramàtica es caracteritza arreu pel fet de ser especialment conservadora: en contextos sociolingüístics sense conflictes, la fonètica i la fonologia, la morfologia i la sintaxi canvien molt i molt lentament. Així doncs, si el català ja disposa de l'esmentat canemàs de Fabra, en aquests nivells de la llengua cal solament una tasca de compleció i de clarificació, més que no pas de modificació, de canvi; Fabra no va poder aprofundir igualment en tots i en cadascun dels problemes gramaticals; en alguns casos no va gosar resoldre determinades ambigüitats, que, doncs, han perdurat; algunes qüestions, ni les va abordar; etc.; i en aquest sentit hem de fer les aportacions que contribueixin a ampliar i millorar la seva tasca.

Ara, el lèxic és tota una altra cosa. En ser l'expressió de significats, de conceptes, està més sotmès a transformacions. L'anàlisi continuada de la realitat condiona constantment els signes lingüístics, els quals poden esdevenir obsolets i fins i tot haver de desaparèixer; pot canviar la relació significant/significat, amb definicions distintes

o accepcions noves; amb relativa freqüència, hem de crear lèxic per a poder referir-nos rigorosament als avenços de tota mena, també, i potser de manera especial, als més profundament ideològics, etc.

Una llengua sense restriccions ha de comptar amb els mitjans que li permetin la competitivitat amb les de major categoria; la seva modernitat, lluny de manifestar-se en la incorporació indiscriminada de solucions no autòctones, es fa palesa en la capacitat de generació dels recursos per a la intercomunicació dels seus usuaris i dels d'idiomes diferents, la qual cosa implica que la normalització lingüística del català li exigeix poder equiparar-se a qualsevol altra llengua del món més avançat. Volem subratllar, doncs, la incorporació del concepte *competència* en l'àmbit lingüístic, ara amb el sentit de 'rivalitat', exactament idèntic a quan es parla d'economia, de producció, de qualitat, etc., consideració que valorem com a essencial en el procés de mundialització.

La capacitat de generació de recursos a què ens hem referit suara es manifesta molt específicament en la creació terminològica pròpia, en l'establiment del llenguatge especialitzat, treball que és de gran envergadura i urgent en totes les llengües, per tal de poder esdevenir vehicles de comunicació en el progrés científicotecnològic i artístic, i en els àmbits professionals, però que ho és objectivament molt més, per raons òbvies, en les llengües minoritàries, encara més si han estat i són minoritzades, és a dir, subordinades, com és el cas del català. També és cert que els idiomes oprimits els usuaris dels quals saben reaccionar a la pretesa dominació tenen l'avantatge de gaudir d'una voluntat de defensa no tan notòria en les llengües sense especials conflictes. És a dir, poden comptar amb unes actituds sociolingüístiques favorables que col·laboren decisivament a emparar la genuïnitat i a rebutjar la interferència gratuïta.

Tornant a la interrelació, la interdependència de la normativització i la normalització a què hem al·ludit al començament, haurem d'acceptar que avui la normativització terminològica és bàsica perquè es conclouï el procés de normalització sociolingüística.

* * *

En la normativització terminològica cal que destaquem quatre aspectes:

- 1) La [r]evolució científica i tecnològica que caracteritza el final d'aquest segle. Aquest fenomen exigeix l'actualització dels camps semàntics especialitzats i la creació de denominacions precises per a nous conceptes o per a conceptes que no tenen nom en llengua catalana.
- 2) L'eficàcia i, doncs, la rapidesa dels mitjans de comunicació en la difusió de nous termes en la llengua pròpia de la comunitat on han nascut. En aquest sentit, hem de tenir en compte la normal voluntat d'hegemonia lingüística de qui ha format un neologisme.

- 3) La preeminència de la llengua anglesa en la creació de terminologia i la seva conversió creixent en una llengua franca, a causa sobretot de la potència socioeconòmica, científica i tecnològica dels Estats Units d'Amèrica i de la seva capacitat de liderar canvis en les distintes àrees del saber i d'envair els mercats de tot el món.
- 4) La globalització o la mundialització, que incentiva una homogeneïtzació en el llenguatge especialitzat que s'ha de controlar per tal que sigui justa i convenient, i evitar així el colonialisme o l'imperialisme lingüístic.

D'aquests quatre aspectes, en resulten sengles conseqüències:

- 1) Si volem comptar en el concert mundial, hem de ser competitius i fins i tot capdavanteres en el progrés científic, tecnològic i artístic. La llengua no és aliena a aquest fet. En qualsevol cas, hem de vigilar perquè el català sigui un sistema apte per al món d'avui i per al futur que s'albira, la qual cosa demana una revisió constant per a estar al dia en la terminologia; altrament seria un idioma poc precís, insuficient i fins i tot anacrònic, arcaic.
- 2) Cal que fem un seguiment en l'oralitat i en l'escriptura de tot el que apareix com a nova terminologia; copsar-la immediatament, analitzar-la adequadament i, si escau, adoptar-la, adaptar-la i integrar-la a la llengua, i difondre-la; és a dir, assegurar-ne la socialització.
- 3) Hem d'evitar que la necessitat de la llengua anglesa anul·li o neutralitzi la genuïnitat de la catalana. Hem de cercar l'equilibri entre l'actitud de rebuig sistemàtic a acceptar calcs o manlleus i la servitud d'ignorar que disposem de procediments per a denominar els conceptes amb la pròpia llengua.
- 4) El respecte a la genuïnitat no ha de repercutir negativament en l'exigència de facilitar al màxim la intercomprensió a escala mundial. És a dir, no seria bo ni que el català fos una llengua sotmesa a cap altra, ni que fos una llengua «curiosa» que tot ho resol de manera diferent, encara que sigui aplicant escrupolosament criteris científics.

* * *

La tasca de normativització avui afecta tant o més el llenguatge especialitzat que el lèxic comú i general. Per això l'acadèmia de la llengua, l'Institut d'Estudis Catalans, ha d'ocupar-se particularment d'aquest àmbit.

Aquesta feina imprescindible no té una tradició llarga i consolidada entre nosaltres. Per tant, tampoc no coneixem mètodes i pràctiques en el si de la societat catalana que ens serveixin de punt de referència. Hem hagut de crear estructures noves, tot

observant com altres comunitats lingüístiques —sobretot les que es troben en una situació comparable a la nostra— l'han duta i la duen a terme. Aquestes noves estructures i els mètodes de treballar-hi han de connectar-se amb l'Administració, per tal que no perilli l'èxit social de la normalització neològica. Han de comptar encara més amb l'aportació dels especialistes, en primer lloc de totes les seccions de la mateixa acadèmia, de l'IEC, però també dels qui, sense ser experts en llengua ni potser investigadors, han de posar en circulació la terminologia adequada; en aquest sentit, les noves estructures constitueixen el nucli essencial perquè puguin acomplir-se dues condicions indispensables:

- a) Fiabilitat en la consideració de la conveniència o no d'una proposta, a partir de l'experiència quotidiana dels qui estan en contacte constant amb l'àmbit a què pertany un neologisme.
- b) Facilitació de la seva acceptació i de la seva divulgació.

A l'hora de decidir la normativització de qualsevol terme s'ha de practicar, doncs, l'exercici d'harmonia entre les raons estrictament lingüístiques objectives que justifiquen una determinada solució i les possibilitats reals que un neologisme no resti —tan justificadament com es vulgui— solament en els vocabularis, rebutjat precisament per aquells a qui principalment va adreçat. De res no serveix un excés de purisme que, al capdavant, impedeixi el consentiment de grat dels parlants de la llengua.

En aquesta mateixa direcció, és ineludible el seguiment de l'ús habitual de tot el llenguatge especialitzat que ja ha estat normativitzat, per tal de verificar l'encert en les propostes i de reconduir les que calgui en benefici de la integritat i compacitat de la llengua catalana.

* * *

Hom sap que l'Administració pública, més concretament el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, ha creat el consorci del centre de terminologia TERM-CAT, integrat inicialment per la Generalitat de Catalunya, l'Institut d'Estudis Catalans i el Consorci per a la Normalització Lingüística. Aquest consorci s'encarrega de l'establiment de la terminologia. L'article 5.3.b dels seus Estatuts defineix, com una de les finalitats:

Organitzar la revisió dels termes catalans i la normalització dels neologismes que ho requereixin, que s'ha de fer d'acord amb l'Institut d'Estudis Catalans.

Per facilitar aquesta entesa amb l'IEC, el TERMCAT compta amb el Consell Supervisor, el qual treballa amb el suport dels comitès tècnics, que són òrgans sectorials que s'ocupen de la normalització terminològica en els aspectes conceptuals i d'acceptació sociolingüística.

El Consell Supervisor és compost per un president designat pel president de l'IEC entre els membres de la Secció Filològica; dos membres més de l'IEC designats per la Secció Filològica entre científics o tècnics experts que poden no ser membres de la Secció; el director o la directora del TERMCAT i un terminòleg que ell o ella designen, i el secretari, que és un terminòleg del TERMCAT, designat també pel seu director o la seva directora. És previst i habitual que hi intervinguin, a més, diversos experts en la matèria de què puntualment es tracti.

D'acord amb els esmentats Estatuts (article 12.2), correspon al Consell Supervisor:

- a) La fixació de criteris lingüístics i terminològics [...] en aplicació de les normes establertes per la Secció Filològica de l'IEC [...].
- b) La revisió i aprovació de la nova terminologia en el seu aspecte formal, tenint en compte les valoracions dels comitès tècnics corresponents pel que fa a l'acceptabilitat i al valor conceptual dels termes.

El Consell Supervisor, doncs, actua sobre la feina que prèviament s'ha fet al TERMCAT, amb els seus recursos humans i materials, de recopilació, anàlisi, comparació amb les llengües romàniques i les principals d'Europa, aportació de dades de tota mena que aconsellen o desaconsellen determinades solucions, estudis bibliogràfics, etc., per a cadascun dels termes que s'han de normalitzar. Consegüentment, examina les propostes àmpliament argumentades des del punt de vista formal, semàntic i d'ús, amb la valoració dels aspectes positius i dels aspectes negatius (sobretot quant a la facilitat/dificultat d'extensió entre els especialistes), que els tècnics presenten contrastats.

La sol·licitud de normalització de termes pot provenir de les àrees de treball del TERMCAT o de qualsevol persona o organisme que en senti la necessitat.

En les sessions del Consell Supervisor les argumentacions en el procés d'anàlisi de la terminologia es basen en uns determinats criteris complementaris, que es classifiquen en lingüístics, terminològics i sociolingüístics.

1. Criteris lingüístics

Fan referència a tots els nivells del sistema:

- a) *Adequació fonètica i ortogràfica*. Un terme nou ha de ser coherent fonèticament amb el sistema del català i sotmetre's a les normes ortogràfiques.
- b) *Adequació morfològica*. Els termes proposats s'han de poder incorporar al sistema flexiu regular del català (un final en *-es* femení plural és preferible a un final en *-as*), així com als paradigmes de derivació i de composició (*transferir* és preferible al manlleu anglès *transfer* perquè permet de fer-ne derivats més fàcilment: *transferidor*, *transferiment*, etc.).

- c) *Adequació semàntica*. Convé que la nova terminologia compleixi els següents requisits:
- Precisió en la designació de la noció que representa.
 - Coherència sòlida entre allò que diu el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC i les formes neològiques i les seves definicions, amb la consciència, tanmateix, que una cosa és el lèxic general i una altra molt diferent, l'especialitzat.
 - Transparència i motivació de la forma, tot procurant que la denominació sigui descriptiva del concepte. Així, és preferible *telepeatge* a *peatge dinàmic*, perquè descriu millor la noció que representa ('Sistema que permet el pagament d'un peatge a distància sense haver d'aturar el vehicle').
- d) *Adequació sintàctica*. És preferible *craquejar* que no pas *fer cràquing*, perquè el verb s'utilitza transitivament en molts contextos.

2. Criteris terminològics

N'assenyalem els principals:

- a) *Relació unívoca* entre concepte i denominació, per tal d'evitar ambigüitats i homonímies. Són rebutjables termes excessivament genèrics que contenen més d'una noció.
- b) *Cada terme forma part d'un sistema*, no es pot considerar solament com una unitat aïllada. Per tant, el neologisme no ha d'entrar en conflicte amb el sistema de denominacions de la seva àrea.
- c) *Analogia formal amb els termes del mateix camp* o d'altres de propers (així, per exemple, *coixí de seguretat* és analògic amb *cinturó de seguretat*).
- d) *Analogia formal amb els termes de les llengües de comunicació internacional*.
- e) *Tradició en la formació terminològica de l'àrea*. Hi ha algunes àrees que tradicionalment s'han basat més en una o altra llengua estrangera, o en la formació culta.
- f) *Acostament formal a l'ètim* i tendència a les formes grecolatines, especialment en algunes àrees científiques (medicina, botànica, geologia, etc.).
- g) *Adequació a recomanacions d'organismes competents*.
- h) *Consens dels especialistes*. Els comitès tècnics i els especialistes dels diversos àmbits han d'assegurar l'acceptació social dels neologismes i, doncs, la seva fàcil difusió.

3. Criteris sociolingüístics

Són indispensables per a l'èxit en la creació terminològica. En citarem alguns:

- a) *Formació dels usuaris*. Cal tenir en compte que segons quin sigui el camp a què pertany un nou terme és més recomanable un major acostament a la llengua comuna que no pas partir de constituents amb elements cultes.
- b) *Actituds lingüístiques dels usuaris*. Igualment, la consciència de lleialtat lingüística varia molt segons els àmbits.
- c) *Necessitat de creació d'un neologisme*. Cal comprovar que realment es necessita crear un terme nou i que no existeix ja una denominació per a una noció determinada o que simplement és superflu.
- d) *Evitar connotacions pejoratives*. Per exemple, rebutjar formes malsonants, que puguin semblar ridícules, tabús, etc.
- e) *Eufonia*. Convé evitar neologismes de difícil pronunciació, perquè en dificulta la difusió.
- f) *Economia del llenguatge*. Té moltes més facilitats d'implantació normal un terme curt, breu, simple i sintètic. A més, si el neologisme és massa llarg acaba deformant-se per reducció.
- g) *Arrelament d'una forma* entre els usuaris. La freqüència i l'antiguitat d'ús poden ser determinants en la implantació de neologismes. Per això mateix dèiem que és imprescindible de fer un seguiment molt immediat de les formes neològiques que apareixen en l'ús oral i escrit de tots els registres, per tal de frenar la divulgació de solucions que no són aconsellables, però que si s'estenen i arrelen entre els usuaris es fa difícil després substituir-les.

* * *

Òbviament, no sempre és possible el respecte de tots aquests criteris assenyalats. Ja hem indicat que són complementaris; en cada cas, caldrà veure si s'ha de triar entre la renúncia a un o altre, i tirar pel camí més rigorós, però també més eficaç. Quan en el si del Consell Supervisor resten dubtes sense aclarir, se sol·licita que es pronunciï la Secció Filològica de l'IEC.

* * *

Volem acabar aquesta intervenció fent referència al títol de les Jornades en relació amb el que hem exposat. La cooperació en l'estandardització lingüística és sempre essencial, però d'una manera especial en la normativització terminològica, perquè representa el camp on es manifesta molt clarament l'encaix entre una llengua i el món científic, tec-

nològic, artístic i professional; és a dir, unes parcel·les que relacionen qualsevol idioma amb el desenvolupament i el progrés, i, doncs, que li atorguen prestigi —imprescindible per a la normalització— si les cobreix convenientment o, al contrari, posen de rellevància el seu caràcter marginal i obsolet en no accedir-hi com les llengües sociolingüísticament més destacades.

Les relacions internacionals, cada vegada més esteses i freqüents, exigeixen una homogeneïtat, una cohesió que, sense lesionar la fesomia peculiar de cada comunitat i de cada llengua, possibiliti al màxim la intercomprensió dels científics, els investigadors, els professionals de tots els rams.

Remarcarem encara una singularitat en la competència lingüística quant a la terminologia especialitzada. A diferència de la gramàtica i del lèxic comú, els llenguatges especialitzats no s'adquireixen progressivament des que hom és infant, ni en la formació escolar primària, sinó que s'incorporen molt més tardanament, o en la formació secundària i sobretot en la superior, o bé en la pràctica de la professió de les persones. Per tant, la normalització terminològica exigeix un aprenentatge i una disciplina dels usuaris en edat madura; aprenentatge i disciplina en l'ús que han de supeditar-se a un constant reciclatge, perquè les transformacions en el bagatge dels llenguatges especialitzats són relativament ràpides; posar-se al dia en l'especialitat professional de cadascú significa estar al corrent dels canvis més recents i inclou —ha d'incloure— posar-se al dia també en les conseqüències lingüístiques que tenen, les quals afecten generalment la terminologia: nous termes, desaparició d'altres, modificació o exclusió o addició d'accepcions.

Els òrgans i les persones encarregats de la normalització terminològica tenen una responsabilitat que no poden eludir: oferir oportunament els mitjans d'expressió adequats que permetin una comunicació fluida. Però la societat ha de cooperar perquè la normalització es faci real i no sigui solament un plantejament teòric que ningú o que molt pocs posen en funcionament; perquè la terminologia es difongui unitàriament i genuïnament en tots els sectors. Cal, doncs, insistir en la necessitat de la lleialtat lingüística, en les actituds sociolingüístiques dels parlants, sense la contribució dels quals la llengua catalana no podria ser mai una llengua moderna de cultura que s'endinsa amb prou seguretat —malgrat tot— en el segle XXI.

Menys mal no és català

Hi ha un fenomen lingüístic que coneixem amb el nom de **calc**: consisteix a copiar d'una altra llengua una determinada solució lèxica, sintàctica o semàntica. Pot ser un procediment acceptable quan no trobem en la pròpia alternatives adequades; però per principi hem de rebutjar-lo quan el nostre idioma ens ofereix recursos genuïns per a expressar el mateix. El terme **gratacel** és un exemple de calc de l'anglès *skyscraper* (*sky* 'cel, firmament', *scraper* 'rascador, gratador'), que la preceptiva ha admès per al significat d'edifici que consta d'un gran nombre de pisos i que, doncs, ateny una alçària molt gran'.

Si els elements que intervenen en els «plagis» de llenguatge són reconeguts aïlladament com a normatius, com és el cas de *grata* (del verb *gratar*) i *cel*, no és fàcil que s'identifiquin com a forasters, i així es consoliden d'una manera inconscient. Tothom sap que **menos* (pronunciat «menus» o «menos») és castellà, però que s'ha estès en català perquè la forma equivalent, **menys**, es distingeix poc de **més**; s'hi confon fàcilment. Els catalanoparlants hem abandonat progressivament el castellanisme, i així diem, per exemple, correctament: *Eren menys que no diuen*. Allò que no és tan evident és que alguns enunciats són inadmissibles no solament per la presència del mot **menos*, sinó també globalment com a construccions: en català, no hem de dir **Són les cinc menos* [o *menys*] *quart*, sinó *Són tres quarts de cinc*.

Justament, el geni, el caràcter de les llengües, es manifesta sobretot en la manera com formen les frases, més que no pas en les unitats lèxiques. Si és clar que la locució **menos mal*, d'ús tan estès, no és catalana, també ho és que el problema principal no està en la presència de la paraula **menos*, sinó en el fet d'haver copiat innecessàriament una construcció castellana. El català té més d'una opció que s'hi correspon: **encara**, **encara bo**, **encara sort**, **encara rai**, etc.; observeu que la base de totes aquestes alterna-

* 2000/10/19, «*Menys mal* no és català». *Medicampus*.

tives no és *menys*, sinó *encara*: *Encara si no ha pres mal, Encara bo que s'ha retirat a temps, S'han salvat tots: encara sort!, Encara rai que no ha estat pitjor.*

El català recorre amb menor freqüència que altres llengües a la forma *menys* per a compondre frases fetes; cal, doncs, que ens assegurem bé que aquelles que la contenen no són interferències, barbarismes que hem d'esmenar. Diem, per exemple, **no n'hi ha per a tant!**, i no **ja serà menys!*: *Dius que ha promès no tornar mai més? No n'hi ha per a tant!* Disposem de **tret de** o **llevat de** per a expressions com: *Tret d'elles dues, ningú més no es va queixar*, o, amb un to més culte: *Llevat d'elles dues...*; la llengua catalana no s'inclina per **Menys elles dues...* Tampoc no és genuïna la locució **ni molt menys*, que solucionem amb altres girs com **ni de molt**, **ni de bon tros** i, encara, **de cap manera**, etc.: *No van aplegar-s'hi tres-centes persones, ni de molt [ni de bon tros]*. Ni **poc més o menys*, que ha de ser substituïda per **si fa no fa** o **si fa o no fa**: *El seu germà i el teu tenen si fa no fa [si fa o no fa] la mateixa edat.*

Entorn del concepte *empresa*

Una exaltació de l'*economicisme* ha connotat negativament el terme *empresa*; fins al punt que si una iniciativa o una institució reben aquest nom sovint s'interpreten com a excessivament lligades a l'objectiu del guany material.

Empresa deriva del verb *emprendre*, 'iniciar una activitat que suposa un esforç considerable i que inclou dificultats, riscos'; el mot duu implícites dues idees: la voluntat d'actuació i l'acceptació de les fatigues que comporta la decisió; no és allò que hauríem d'esperar de tothom? I continuant amb els derivats, *emprenedor* o *emprenedora*, *empresari* o *empresària*, *empresarial* i *empresariat* al·ludeixen, respectivament, a 'persona que amb coratgia posa en execució els seus dissenys', 'persona que dirigeix o que participa en una empresa', 'allò que pertany a l'empresa o l'empresariat', 'conjunt d'empresaris o empresàries'.

Empresa apareix ja en Ramon Llull (1232 - v. 1316) amb el sentit de 'cosa que es posa en marxa'.

Com que *emprendre* deriva de *prendre*, que originàriament volia dir 'agafar', 'copsar', el canvi semàntic que han sofert els termes *empresa*, *empresari* -ària, etc., potser l'hem de cercar en comportaments que han sublimat la finalitat d'agafar, d'obtenir beneficis. La història dels mots és un reflex de la realitat social. Som els usuaris els qui provoquem que es transformin semànticament. La consciència que un materialisme irracional amenaça amb una alienació que fa perdre l'hegemonia de l'humanisme ha injectat continguts nous a la idea 'empresa', que als nostres dies utilitzem gairebé exclusivament amb el significat especialitzat: 'societat mercantil que es dedica a la producció, la comercialització, el subministrament o l'explotació de béns i de serveis a fi d'obtenir-ne un benefici'; el significat de la llengua general i comuna en resta allunyat...

* 2000/12, «Entorn del concepte *empresa*». *Món Empresarial*.

La llengua literària de Llull a Ausiàs March

Hom ha tingut ocasió de verificar la penetració del català en l'escriptura, fruit inequívoc de l'aparició incipient de la consciència nacional. Abans de Ramon Llull, doncs, comptem amb una important documentació, bé que de rellevància literària i científica limitada. En qualsevol cas, que en un col·lectiu es redactin obres de contingut moral i religiós (*Homilies*), juridicoadministratiu (*Forum Judicum*), i que es vulgui deixar constància de la pròpia història (*Llibre dels Feits*) és símptoma que s'ha interioritzat la convicció de grup unitari.

La gènesi de les llengües i les literatures romàniques s'ha presentat com un procés lògic, amb unes etapes concretes iguals per a cadascuna: hi ha uns començos vacil·lants, que marquen l'inici d'una nova història lingüística; continua un progrés lent de consolidació, que desemboca en l'aparició d'una figura que despunta, amb la qual la llengua adquireix ensems maduresa i categoria, i viu el seu primer moment d'apogeu.

Aquest plantejament respon més a l'observació de l'evolució interna d'un idioma que no a la consideració de complexos fenòmens sociolingüístics. Encara que es pot admetre que l'existència d'un escriptor de primer ordre constitueix un punt de referència essencial per als estudiosos d'avui, altra cosa és què significa exactament en el seu context històric.

La valoració de Ramon Llull feta des de la nostra perspectiva no ens exigeix de considerar què va suposar als segles XIII i XIV pel que fa a la història lingüística dels territoris de llengua catalana. Hem de preguntar-nos si és ell realment qui socialment empeny el català cap a la seva culminació o si caldrà esperar encara altres contribucions que, a causa de llurs connotacions socials, polítiques, econòmiques, culturals, funcionaran com a referent.

* 2001, «La llengua literària de Llull a Ausiàs March». *Enciclopèdia de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions 62, 2001.

El fenomen literari

Ramon Llull sorgeix, podem dir que sobtadament, com a conreador d'una prosa que no és la normal continuació d'un treball precedent. Suposa un salt literalment extraordinari, perquè, ultra triar el romanç com a codi habitual, la varietat de la temàtica de què s'ocupa possibilita que la llengua sigui instrument apte per tractar d'aspectes que mai abans no s'hi havien abordat. Llull demostra que el vulgar pot desenvolupar tants de recursos com el llatí per expressar-se en filosofia, teologia, ciències exactes, en la creació artística, etc.

Al segle XIII molts laics desitjaven tenir llibres i només sabien llegir en romanç; és la classe burgesa que emergeix i que promou una producció en català. Enmig d'aquesta efervescència, abans del segle XIV cap altra modalitat romànica no havia assolit el grau d'expressivitat i de flexibilitat de la catalana. Pren cos una contradicció en la dialèctica en el consum cultural: d'una banda, el llatí funciona com a codi alt —la ciència el continuà emprant fins al segle XVIII—; és, doncs, encara un idioma amb bon rendiment en tant que símbol unificador de la cristiandat.

És un tòpic que la nostra literatura neix adulta gràcies a Ramon Llull. La producció del Beat s'estén entre 1272 i 1315, és a dir, en el període de gran auge politico-econòmic de Catalunya, la qual cosa emfasitza la relació llengua/poder. No podem, tanmateix, presentar Llull com un miracle lingüísticoliterari. La llengua del darrer terç del segle XIII era un instrument força dotat per a comunicar-s'hi amb precisió i altres autors contemporanis seus ho fan. El que és innegable és que Llull té el mèrit d'haver escrit una obra molt sòlida, de gran extensió i notablement diversa: vora 250 textos; una labor insòlita per la proximitat als orígens. La seva aportació suposa, doncs, una precoç aparició del romanç en els distints camps del saber. Una tasca com la seva, en el moment en què la feu, exigia un treball d'autèntica creació, mitjançant el qual estableix una terminologia científicofilosòfica i una sintaxi d'estructura compacta. La prosa de Llull és, segons Martí de Riquer, l'antítesi del llenguatge familiar i descarat del *Llibre dels Feits*; havia de ser-ho, perquè penetra en registres ben diferents i sobretot s'adreça a destinataris que tenen poc a veure amb els del *Llibre dels Feits*.

La producció de Ramon Llull és ideològicament polèmica i, per això, en vida i després de mort és en bona part prohibida; fins al segle XV no hi haurà una revifalla del seu pensament. La seva obra inspirà, per exemple, Giordano Bruno (s. XVI) o Leibniz (s. XVII), i encara avui és una de les més estudiades. Cal suposar que la transcendència que en el seu moment Llull té i, per tant, també la seva llengua, està en relació proporcional amb l'equilibri de forces entre una classe burgesa d'ideologia avançada i una aristocràcia civil i eclesiàstica reaccionària i encara poderosa.

Ningú no s'aturà a considerar la seva labor lingüística fins a Jovellanos, el qual, des del seu empresonament a Mallorca (1801), declara que Ramon Llull és «la gran

figura de la història literària de la isla, al cual deben la lengua y la poesía catalanas su majestad y esplendor».

La ciència medieval s'expressa a tota l'Europa cristiana en llatí. Això no obstant, la seva vulgarització és cada vegada més exigida i, en conseqüència, es normalitzarà progressivament el recurs al romanç. Però caldrà que aquest disposi de totes les solucions perquè pugui ser instrument de comunicació en un àmbit on no havia penetrat. Un sistema lingüístic arriba a la seva plenitud quan és apte per a qualsevol tipus d'expressió; si solament serveix per a la comunicació oral, col·loquial, familiar i vulgar està destinat a la desaparició. Per això Llull és qui primer assegura la continuïtat del català; en fos conscient o no, supera la discriminació respecte al llatí. És pertinent de dir que el Beat no es proposa la defensa del català com a llengua dominada, perquè no hi havia consciència ni individual ni col·lectiva de cap subordinació.

De Ramon Llull s'ha afirmat que recorregué al català perquè no sabia llatí. Aquesta és una hipòtesi del tot inversemblant; tota persona culta del seu temps coneixia el llatí; per què ell havia de ser-ne l'excepció? Com podríem justificar, endemés, els llatinismes lèxics i sintàctics de les seves obres? Els elements que necessita per a la seva expressió i que no troba en el vulgar català, els cerca en el registre culte llatí.

Cal tenir en compte, en aquest sentit, que el coneixement i l'ús de les llengües a l'època medieval es donaven amb peculiaritats molt diferents que no puguem imaginar: la mobilitat facilita contactes constants entre parlants de llengües distintes. Hem de suposar l'existència d'un especial i imprescindible multilingüisme, estès fins i tot entre les capes socials més populars; la qual cosa lleva el caràcter miraculós al fet, per exemple, que sant Vicent Ferrer parlant en català fos entès per gent no catalanoparlant.

El pes de la llengua i la cultura provençals és un punt obligat per entendre el significat de Llull en la història del català: el seu món familiar de la joventut és el dels trobadors, joglars i cavallers. Això no obstant, el seu llenguatge, àdhuc el de la poesia, és pràcticament exempt de provençalismes; Llull, com a poeta, és més genuí que cap altre coetani seu i que la major part dels autors dels segles XIV i XV. Podem dir que la tasca de deslliurament de les interferències del veí occità implicà la superació de la pràctica habitual de triar una llengua que no era la pròpia per escriure versos.

L'ús del català en Ramon Llull s'explica en funció de la seva voluntat proselitista de difusió de la fe; a l'*Ars amativa* declara: «Per ço la posam en vulgar [català] [...] car molts hòmens són qui de la sciència en latí no saben transportar [traduir] en vulgar per defalliment [manca] de vocables, los quals per esta art haver poran [podran].» Llull escriu en català les seves obres especulatives perquè li és més natural i pel seu afany d'arribar a tothom.

Un altre tòpic afirma que, fora de la finalitat missionera, no podem cercar en l'obra de Llull res més, perquè res més no es proposava. Tòpic que es desfà, no solament

per l'objectiva qualitat lingüística dels seus escrits, sinó per allò que ell mateix hi explica. En Llull hi ha una opció idiomàtica i també una clara voluntat estilística: reflexiona sobre els mots que li han de servir, fins a l'establiment de bases teòriques de l'art de la retòrica (bellesa i ordre de les paraules en relació amb llur contingut semàntic). Al *Llibre de contemplació en Déu* aconsella: «Qui vol parlar bellament e retoricalment i endreçadament, sàpia [sàpiga] haver art e manera per la qual sàpia formar e dir sàviament e ordonada ses paraules...» I al *Llibre de Gentil*: «Cada ciència ha mester [necessita] los vocables per los quals mills [millor] sia manifestada [...] Injúria seria feta a aquesta ciència e a aquesta art, si no era demostrada ab los vocables que li convenen, e no era significada ab les subtils raons per les quals mills és demostrable.»

L'opció pel català obliga Llull a un treball de creació de grans dificultats; ell n'és conscient i crea la seva forma literària sense imitar la d'altri.

No es pot deixar de fer esment al pensament de Llull sobre la conveniència d'una sola llengua universal, el llatí, perquè és en contradicció aparent amb el fet que el deixi d'emprar com a sistema compartit per moltes comunitats per a les funcions formals i perquè es tracta d'una formulació d'una modernitat evident en les ciències del llenguatge. D'una banda, reclama una unitat que es basa en el desig de reunió de tots a l'entorn d'una mateixa fe; de l'altra banda, el vulgar serveix més fàcilment els seus propòsits proselitistes de difusió d'aquesta fe: unitat estratègica (llatí) i mitjans per a aconseguir-la: diversitat tàctica (català i àrab), dos aspectes d'una mateixa voluntat.

Un escriptor complet

S'ha dit que Ramon Llull és l'escriptor més complet que la llengua catalana hagi tingut mai, perquè la varietat de la seva extensa obra l'obliga a un ús lingüístic enciclopèdic, en què hi han de caber els conceptes més vulgars i els més cultes. En Llull conviuen solucions de registres ben diferents: empra construccions que són calcs de les llatines, al costat d'altres vives i d'espontaneïtat popular. Quant al vocabulari concretament, usa molts de cultismes, especialment llatinismes: manlleva formes al llatí per a l'expressió de conceptes nous i els adapta i adopta. S'ocupa de branques que ningú abans que ell no havia tractat en català; per tant, es trobà amb buits lèxics que hagué d'omplir; ho fa, endemés, quan les altres varietats romàniques continuen fidels al recurs al llatí per als nivells formals, és a dir, no podia comptar amb cap model viu. Ell mateix manifesta aquesta necessitat a l'*Ars amativa*: «Car havem fretura [necessitat] de vocables qui no són en vulgar, cové-nos usar d'alcuns vocables qui són en llatí, e encara d'alcunes paraules estranyes qui no són en vulgar ni en llatí.» Sorprenentment, i això demostra fins a quin punt treballava amb criteri, un bon nombre dels prop de set mil mots distints de l'idiome de Ramon Llull ens és avui patrimoni comú.

Llull fou un innovador en les idees i en la llengua. La seguretat amb què es mou en l'ús del català es reflecteix especialment en la sintaxi: els textos anteriors a ell són molt lluny de l'ús de les conjuncions i de les correlacions modals i temporals en les frases complexes que descobrim en Llull. Fa el salt definitiu de la parataxi a la hipotaxi.

Ramon Llull precipita el català, gairebé sense prefacis literaris, als cims de la seva volada clàssica. Al segle XIX Antoni de Bofarull afirma que «Ramon Llull [...] escriu en català, i de tal manera, que per la seva perfecció fins i tot hom diria que el seu llenguatge és d'una època posterior a la seva.»

Ramon Llull hauria hagut de significar per a la cultura del seu temps una autèntica revolució i un punt de referència inevitable. Jordi Rubió (1887-1982) creu que es donà una incomunicació de la seva obra amb la literatura medieval; que tingué poca transcendència quant a les imitacions de l'estil del mestre i gairebé nul·la influència en autors com Eiximenis, Canals o Metge.

Els autors veritablement models en l'ús literari seran els més acostats a la Cancelleria Reial, sobretot Bernat Metge: una prova evident més de la relació llengua/poder. Això no obstant, és indiscutible que la introducció que possibilita el Beat d'un llenguatge ple de recursos en els registres més formals i cultes és decisiva perquè esdevingui el símbol referencial d'una comunitat diferenciada i cohesionada respecte a totes les altres, i perquè, consegüentment, se situï en el cim de la història lingüística dels Països Catalans.

La llengua catalana des del segle XIII fins a l'inici del segle XV

No és ni casual ni secundari que l'època de Ramon Llull es correspon amb la represa de la puixança de la Corona catalanoaragonesa, després que fou frenada l'any 1213 a la batalla de Muret, amb la pèrdua de les possessions occitanes. Però la conquesta de Mallorca (1229) i d'Eivissa i Formentera (1235) per Jaume I el Conqueridor i, més tard, de Menorca (1287) per Alfons II el Liberal, ultra ser crucial per al comerç per la Mediterrània, dugué implícita la repoblació d'aquestes terres insulars de catalans procedents sobretot de l'Empordà, el parlar dels quals s'hi imposà progressivament. La voluntat i la possibilitat d'expansió projectaren la (re)conquesta del Maestrat (1233), de València (1238) i d'Alacant (1264), que foren repoblats bàsicament per habitants de la Catalunya Nova i de la zona catalanoparlant de l'Aragó, els quals implantaren el català com a hegemònic, en coexistència amb l'àrab. A partir d'aquests esdeveniments protagonitzats pel rei Jaume I, els catalans acabaren ocupant l'actual País Valencià, on s'afirmà igualment llur parla.

La unitat i la força de la Confederació catalanoaragonesa permetien encara pensar en una ampliació d'objectius: al final del segle XIII s'arribà a dominar tots els camins

de la mar i quedaren restes més o menys perdurables de les nostres cultura i llengua al Rosselló, a Grècia i a Itàlia (Sicília i Sardenya). De la catalanització de l'Alguer, a Sardenya, que decidí Pere III el Cerimoniós o el del Punyalet (1354), n'ha quedat la permanència fins avui del català, com hi ha quedat a la Catalunya del Nord.

L'expedició a Orient és un dels fets històrics més sorprenents, pel que aquí interessa. Començà l'any 1303, amb Roger de Flor. L'any 1311 s'estableix el ducat d'Atenes i més tard es conquereix el ducat de Neopàtria (1319), on serà oficial el català i on serà vigent el dret català; molts de documents conservats d'aquell temps i d'aquelles contrades són prova palesa de l'ús de la nostra llengua catalana en la documentació oficial, malgrat la resistència habitual dels grecs a la substitució lingüística i, per tant, la seva notable fidelitat a llur idioma.

L'idioma és un vincle substancial d'unió. En estendre's espectacularment el domini català durant els segles XIII i XIV, la llengua esdevé un punt de referència fonamental que cal controlar perquè funcioni com a element integrador. La Cancelleria Reial adquireix una importància cabdal en temps de Pere III el Cerimoniós i es proposa com a objectiu la fixació i la unitat del català; es convertí en un centre cultural de primer ordre, on arribaren tots els nous aires d'Europa, la qual cosa també influí pregonament en la història de la llengua. Com diu A. Rubió i Lluch, el català s'anticipà al castellà i al portuguès en l'expansió ultramarina; per això, al segle XIV fou un dels més coneguts en tota la Mediterrània: el català era comprès fins i tot a la Cort pontificia d'Avinyó.

Això no obstant, amb la Cancelleria es retornà al llatí com a vehicle principal de la ciència i de la religió. La consideració del català depengué de la importància de la burgesia, qui s'inclinà per l'ús del vulgar.

Als Països Catalans es viu un primerenc humanisme que substitueix la cultura escolàstica i que trenca amb la preponderància del pensament religiós de l'època medieval. A la Cort reial es realitzaren obres capitals de traducció i d'història; els desigs de Joan I, fill de Pere III, generen l'estudi de la literatura clàssica llatina, de la cultura francesa, de la història general i dels escriptors italians.

D'antuvi, però, a la Cancelleria s'elaborà una prosa oficial llatina i, a partir d'aquesta, també una prosa oficial vulgar, servil de la primera, sense la personalitat adquirida anteriorment, especialment, és clar, amb Ramon Llull. Tanmateix, hi hagué una reacció contra una modalitat escrita tan llatinitzada, reacció que feu possible en el mateix àmbit de la Cancelleria una prosa excepcional per la seva perfecció i bellesa, que s'elaborà emmirallant-se en la tècnica dels millors clàssics llatins, però partint de la genuïnitat del català, que havia ja donat mostres de ser un idioma amb prou recursos autòctons.

El nou estil cancelleresc és el que caracteritza l'obra de Bernat Metge i d'altres produccions de menor volada.

Des dels primers anys del segle XIV la Cancelleria emprà la llengua catalana i l'aragonesa per als assumptes oficials, sense abandonar la llatina, que fou inicialment la de major freqüència d'ús. Des de 1300 fins a 1350 trobem uns trenta-dos documents en romanç enfront d'uns cent vuitanta de llatins; en canvi, a partir de 1350 la proporció canvia completament de signe: són tres-cents vuitanta documents en romanç, per cent vuitanta-dos en llatí. Aquesta línia ascendent del recurs al català arribà al límit de reservar el llatí només per a textos de caràcter molt especial.

Un fenomen que deixa perplex l'estudiós de la història lingüística dels territoris de llengua catalana és que a l'època medieval comptin ja amb una *koiné* acceptada per escriptors i escriptors per al registre literari i per a l'administratiu, que generalment en els altres idiomes no s'estableix fins a l'època moderna. La literatura catalana en aquest període té una producció pràcticament exempta de dialectalismes geogràfics, essent el català central el que hi predomina, per raons de prestigi.

Citem a continuació les principals obres literàries, que, al costat de la ingent de Ramon Llull, s'escriuen als segles XIII i XIV, fixant-nos no en els aspectes que interessin més directament la literatura, sinó en aquells que són més rellevants per a la història lingüística del català.

La *Crònica* de Bernat Desclot —de qui tenim molt poques notícies biogràfiques certes—, que és la del regnat de Pere II el Gran (1240-1285) —la coneixem també amb el nom de *Llibre del rei En Pere*—, és un text contemporani de Llull, escrit segurament entre 1283 i 1288, caracteritzat perquè mostra, amb una especial habilitat narrativa, la solidesa de la prosa cancelleresca, al costat de solucions de caire popular. Com és habitual en les cròniques, hi apareixen personatges forasters a qui es fa parlar en altres llengües, com el francès.

El *Llibre dels Feits* (1276?) del rei Jaume I ens ha arribat en dues versions: una en llatí, escrita en tercera persona, i una altra en romanç, en què el rei parla en primera persona. L'estil que s'hi emprà és viu i espontani; no hi manquen repeticions innecessàries i incoherències; té una sintaxi paratàctica, més pròpia del parlar col·loquial que no pas del registre culte. Aquests trets es justifiquen perquè es pensava en la seva difusió oral. En el lèxic, hom hi ha observat alguns aragonesismes i occitanismes. I, com en la *Crònica* de Desclot, també hi trobem la presència esporàdica de personatges que no parlen en català, sinó en francès o en mossàrab.

La *Crònica* de Ramon Muntaner (1265-1336), començada el 15 de maig de 1325 i acabada uns dos anys després, fou publicada a València (1558) i a Barcelona (1562), i traduïda al francès, al castellà, a l'alemany, a l'italià i a l'anglès. És especialment destacable respecte a les altres cròniques per la consciència patriòtica i l'explícita adhesió a l'ús del català: el bell catalanesc, del qual Muntaner subratlla la peculiar unitat. L'autor demostra una gran capacitat per a la narració i un domini excepcional de la

llengua, respecte a la qual s'autoexigeix una disciplina que entén imprescindible en tota persona culta. Hi recorre sovint a expressions populars. Ramon Muntaner contribueix a la maduresa del català en atorgar-li una vivesa que no sempre era present en obres de major pretensió literària —cal tenir en compte que les cròniques eren escrites per a la lectura pública i s'havien d'adequar al registre col·loquial.

Bernat Metge (1340/1346-1413) fou l'escriptor que esdevingué el model literari a seguir, a causa de la seva destresa i competència lingüístiques. Les seves relacions estretes amb la Cancelleria Reial faciliten que es converteixi en un referent. Allò que, com hem dit suara, no aconseguí Ramon Llull quant a la projecció del seu estil, ho aconseguí Metge. Home estretament vinculat a la burocràcia com a notari, manifesta, d'una banda, una prosa que s'emmarca en l'administrativa oficial; nogensmenys, de l'altra banda, sentí la pruija de la creació literària, per tal de poder elaborar un mode d'expressió d'acord amb els principis clàssics que predominaven, escomesa en què reeixí gràcies al seu domini de les tècniques en l'ús literari del llatí, que influencien directament la seva sintaxi, i al seu interès per a captar la sensibilitat literària dels grans escriptors medievals italians. L'autor de *Lo somni* no és, emperò, un imitador servil, sinó un creador original i variat, d'un ús lingüístic de to realista i vivaç. Que un home de la seva influència i amb tants recursos i possibilitats se servís del romanç, si bé no suposà la novetat que fou que ho fes Ramon Llull, significà una passa de gegant en el camí de la consolidació del català com a vehicle d'alta cultura.

Antoni Canals (c. 1352-1415/1419) fou un gran traductor d'obres llatines al vulgar. Era valencià i és especialment significatiu en la història del català, més per una qüestió externa, social, que no pas per l'ús que en fa. En el pròleg d'una traducció de Valeri Màxim afirma: «Hel [l'he] tret de latí en nostra vulgada [vulgar] lengua materna valenciana, així breu com he pogut, jatsesia que [encara que] alguns l'hagen tret en lengua catalana...» Heus ací la primera clara oposició entre valencià i català, com si de dos idiomes diferents es tractés. És un passatge de tan difícil comprensió com de fàcil manipulació, perquè fins al segle XVII l'expressió *llengua valenciana* no és corrent. Llegint la versió que fa de Valeri Màxim, resta patent que empra una modalitat que no es diferencia substancialment de la de les altres versions d'autors catalans; que no es desvia, doncs, contra el que hom podria pretendre, de la unitat idiomàtica cancelleresca.

Francesc d'Eiximenis (c. 1327/1332-1409) es desentén dels nous continguts ideològics que s'acosten amb el Renaixement. Resta encara relativament ancorat en l'actitud escolàstica medieval. La seva voluntat divulgadora i proselitista l'empeny a un ús popular i simple del llenguatge; per la qual cosa és un exemple del parlar col·loquial, malgrat l'indiscutible treball de selecció en la seva producció, que genera una prosa rigorosa i equilibrada, que no pot esquivar la influència cancelleresca i que demostra un coneixement profund dels clàssics llatins.

Sant Vicent Ferrer (1350-1419) és un exemple evident que, de l'excèpcional unitat del registre literari medieval, no se n'ha de concloure que no comptava amb variants dialectals geogràfiques; el que ocorre és que en el nivell més culte no es manifesten. Tanmateix, al costat dels documents escrits més acurats, hi ha una producció sense especials pretensions, menys treballada, que evidencia adesiara solucions dialectals. Vicent Ferrer ens ofereix una riquesa d'exemples de l'ús popular de col·loquialismes en els seus famosos *Sermons*, que el converteixen en centre d'interès d'estudi per al coneixement del registre més familiar de la seva època. El públic a qui s'adreça necessita que se li parli senzillament, amb comparacions aclaridores. La parla de Vicent Ferrer és variada, rica, emotiva, plena de suggeriments, d'elements persuasius: el diàleg, el to exclamatiu, els proverbis, l'onomatopeia, el recurs als diminutius i els augmentatius, demostren una habilitat sorprenent. Com a tret especialment peculiar, cal subratllar, de més a més, la presència d'expressions en castellà i d'arabismes.

En definitiva, la situació del català respecte a les altres llengües romàniques des de Ramon Llull fins a l'inici del segle xv ha canviat sensiblement en allò que es refereix a la compartició amb el llatí: la diglòssia encara no hi ha desaparegut, però s'ha suavitzat molt, ja que el prestigi que adquireix el català el col·loca en una posició comparable a la del llatí. A més de fer-se habitual i normal en l'àmbit de la ciència i del pensament en general, ho és també en el camp de l'administració: la Cancelleria el té com a codi oficial; és mitjà d'expressió cortesana, i comprès, si més no, a la Cort pontifícia: llengua de reis i papes... Quant a la producció poètica, el seu ús concorre amb el de l'occità, idioma encara prevalent en aquest gènere.

El segle xv

Avancem que l'establiment a Nàpols (1442-1458) del rei Alfons IV el Magnànim és un esdeveniment que influeix notablement en la realitat lingüísticocultural dels Països Catalans, perquè escriptors de primera línia —Andreu Febrer, Ausiàs March— hi estigueren relacionats. Hi ha una influència de les figures cabdals medievals de la literatura i llengua italianes: Dant, Petrarca, Boccaccio: destaquem que Andreu Febrer (1375/1380-1437/1444) l'any 1429 enllestí una traducció completa de la *Commedia* de Dant, que és la primera que es coneix a tot Europa, encara que durament —i injustament— criticada quant a la seva qualitat per il·lustres filòlegs catalans.

Podem afirmar que al segle xv el català era ja un vehicle normal de cultura. Dins el territori propi fou la llengua que utilitzà tothom, per a tot i en qualsevol situació, i, encara que no hi hagi gramàtiques o reculls de la seva preceptiva global, se seguiren socialment les normes adquirides a través dels escriptors, que actuaren com a models; els quals, a llur torn, n'apregueren l'ús unitari per la influència de la Cancelleria Reial.

No hi ha dubte que la força expansiva al segle XIV a què ens hem referit fou un factor decisiu perquè el català es considerés un dels idiomes més poderosos i prestigiosos de tots els neollatins. Però endemés, al darrer quart del segle XV, tingué una particular importància la difusió de la impremta, que facilità la publicació de textos que foren un mitjà eficaçíssim per a consolidar i generalitzar el procés de codificació. L'accés al llibre transformà una concepció de la cultura excessivament restringida i minoritària. La burgesia, que progressivament s'alfabetitzà i que desitjà de convertir-se en la classe social hegemònica, provocà amb la seva demanda el fenomen de la propagació d'obres escrites en llengua vulgar.

Nogensmenys, si, d'una banda, el quatre-cents fou el moment de màxim apogeu de la cultura literària catalana, d'una altra banda, fou també, paradoxalment, el punt de partença de l'anomenada *decadència*, perquè s'hi desenvoluparen factors que caracteritzaran el declinar, si més no parcial, de la producció autòctona. En la vida sociopolítica i econòmica es produïren fenòmens que anunciaven una pròxima realitat, en la qual els interessos castellans interferiren obertament en els afers de la Confederació catalanoaragonesa i, per la relació inescapable entre la situació de les llengües i el poder de les comunitats d'on són pròpies, la catalana en patí les conseqüències. A la segona meitat del segle XIV el Principat fou seriosament amenaçat per plagues i pestes que dugueren fam i mort des de l'any 1348; s'hi visqué el descontentament dels mercaders, dels pagesos i dels menestrals, que es traduí en enfrontaments amb les intransigents classes aristocràtiques. En suma, el segle d'or literari català fou ensems el d'inquietants problemàtiques que impediren de continuar el procés d'expansió.

Respecte a la situació de la llengua, s'afebleix el seu caràcter d'identificació nacional.

L'any 1410 el rei Martí l'Humà o l'Eclesiàstic morí sense descendència; pel Compromís de Casp (1412) s'introduí a la Corona d'Aragó la dinastia castellana dels Trastàmara, amb l'elecció com a rei de Ferran I anomenat d'Antequera, dinastia que no s'arrelà mai ni al país ni a la cultura pròpia. A la fi del segle, el casament dels Reis Catòlics (1469) significà la unió amb la Corona de Castella, la qual cosa comportà la introducció creixent del castellà, la castellanització total de la cort i el desplaçament fora de l'àrea catalana dels centres decisoris de la monarquia; la noblesa autòctona es passà progressivament al castellà.

Cal remarcar, tanmateix, que en les substitucions esporàdiques del català pel castellà no hi havia encara una clara discriminació en contra de la llengua pròpia —autoodi—: responien al costum, d'altra banda no específic dels Països Catalans, de recórrer a altres codis de cultura, a més dels de cada lloc.

Un fet històric altament significatiu és que al segle XV Barcelona deixà de ser el centre neuràlgic dels territoris de la nostra llengua, el qual es traslladà a València, amb

molts més habitants que Barcelona —75.000 enfront de 30.000— i amb una burgesia emprenedora i forta. Barcelona s'havia empobrit amb la guerra (1429-1430) contra Joan II i havia entrat en un període de decandiment.

Aquestes circumstàncies no significaren exclusivament un canvi del marc geogràfic de les principals iniciatives culturals, sinó també l'aparició d'un sentiment inèdit de particularisme local molt marcat, que acabarà pesant damunt la unitat indiscutible i indiscutida fins aleshores del català. Els millors escriptors de l'època eren valencians o s'instal·laren a València, que ostentà l'honor de ser la ciutat d'on sortí el primer llibre imprès de tota la Península (1473); i la llengua catalana, l'honor que en fos el mitjà d'expressió.

Al País Valencià es conegué, molt abans que a la resta de les terres catalanoparlants, una situació diglòssica nova i un especial context sociolingüístic, que l'ha colpit fins als nostres dies. Així, com a resultat del sentiment localista suara esmentat, nasqué l'expressió conflictiva de la *valenciana prosa*, que s'identifica amb Joan Roís de Corella (1433/1443-1497), el qual recorre a la tradició humanística que obrí la Cancelleria Reial. Per tant, més que d'un nou estil, aquesta escriptura artificiosa i classicitzant fou la manifestació d'una actitud d'afirmació de la valencianitat; no gensmenys, la denominació no incloïa cap connotació despectiva respecte a la catalanitat ni de dubtes respecte a la unitat de la llengua.

Com hem fet per als segles XIII i XIV, esmentarem, sense pretensió d'exhaustivitat, els autors principals i algunes obres d'especial interès sociolingüístic.

Joanot Martorell (c. 1413/1415-1468?) revifa, a la fi de l'època medieval, el sentiment cavalleresc, lligat amb l'esperit de croada com a actitud defensiva davant l'amenaça dels turcs al regne de Nàpols. Això no obstant, el seu ús lingüístic respon a l'estil humanista de l'època. Escriví *Tirant lo Blanc*, que fou el llibre no religiós més conegut a l'Europa del segle xv. La llengua que hi empra es mou entre les tendències llatinitzants i les formes populars. S'hi observen trets dialectals valencians i abundor d'arabismes; no hi manquen castellanismes i gal·licismes. L'obra fou acabada per Martí Joan de Galba (?-1490), qui se serví d'un registre més culte i elaborat.

L'obra també cavalleresca *Curial e Güelfa* és d'autor anònim i fou escrita probablement entre 1435 i 1456. L'anonimat ha provocat tot un seguit d'hipòtesis sobre la paternitat de la novel·la, des de l'afirmació de l'existència d'un *Curial* escrit originàriament en italià, fins als supòsits d'autoria principatesca de llocs diversos (Solsona, Cadaqués, Barcelona, Vic, etc.), passant, és clar, per la filiació valenciana. Com el *Tirant lo Blanc*, participa ensem del retoricisme i de la vivesa i el to populars.

Jaume Roig (?-1478?) era metge i escriví l'*Espill*, en vers i encara amb influència occitana. L'autor declara que empra l'ajàmia —el romanç— per indicar que volia utilitzar la variant valenciana de l'idioma; per això hi apareixen solucions dialectals i fins

i tot s'hi reflecteix la pronunciació vulgar d'algunes formes; característiques que li atorguen un to molt directe i acostat a l'ús col·loquial, especialment ric per la varietat lèxica.

Elionor Manuel de Villena, anomenada sor Isabel de Villena (1430-1490), és autora d'una *Vita Christi* en català, que es publicà el 1497; una obra d'altíssima qualitat intel·lectual i de notable pes específic, en què mostra distints estils i registres que posen en relleu les possibilitats expressives de la llengua. Sor Isabel de Villena, com diu Joan Fuster, s'allunya de l'artificiositat de la valenciana prosa i opta per un registre senzill, familiar, natural i alhora digníssim.

Al costat d'aquests autors i aquestes obres, en els diversos territoris dels Països Catalans trobem una producció escrita que no es limita ni a un sol estil ni a un sol registre, sinó que abraça temàtiques i solucions lingüístiques ben diferents, com per exemple el *Llibre del Coc*, un tractat pràctic de cuina de Mestre Robert, la identitat del qual no ens és coneguda.

Que el català, doncs, s'hagi obert a tots els camps del coneixement és símptoma del seu prestigi, el qual es fa especialment palès en les obres de reflexió metalingüística: el codi de comunicació en si mateix esdevé objecte d'estudi i de reflexió, i al segle xv apareixen els primers textos destinats expressament a un ús correcte i acurat de l'idioma.

L'any 1472 el valencià Joan Esteve enllestí el *Liber elegantiarum*, que es publicà vint-i-set anys després (1499). Es tracta d'un treball de lexicografia, de recull i ordenació de mots: és el primer diccionari conegut de la llengua catalana i un dels més antics de totes les romàniques.

Les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, escrites l'any 1487, han estat atribuïdes a autors diferents: la hipòtesi que les redactaren tres autors, Bernat Fenollar (c. 1438-1516), Jeroni Pau (?-1497?) i Pere Miquel Carbonell (1434-1517), ha estat rebutjada darrerament (1999) per A. M. Badia i Margarit, el qual, atenint-se a la unitat del text, creu que cal pensar també en la unitat de la persona que l'escriu i que identifica amb Pere Miquel Carbonell. Les *Regles* es proposen la correcció idiomàtica, molt abans que altres llengües neolatines emprenguessin una tasca semblant. L'objectiu és de censurar i esmenar formes massa vulgars per les cultes corresponents, per la qual cosa constitueixen una font important per al coneixement dels usos més col·loquials.

Com que sembla que arreu i sempre en l'ús lingüístic es contraposen socialment l'actitud en defensa de les solucions més populars i espontànies enfront de les que reclama el purisme més culte, en contrast amb les *Regles*, la *Brama dels llauradors de l'Horta de València*, escrita entre 1490 i 1495-1496 per Jaume Gassull (?-1515), té un especial interès sociolingüístic en el sentit que hi defensa la legitimitat del registre popular per a l'ús literari.

En l'àmbit de la poesia, hem explicat que els autors substituïen llur llengua per l'occitana, a causa del prestigi de què gaudiren arreu d'Europa la tècnica i els continguts de la lírica trobadoresca. Ausiàs March (c. 1397-1459) es desentengué de la influència occitana d'una manera pràcticament definitiva. Així, doncs, al segle xv, tenint en compte que entre el vulgar i el llatí no hi havia una particular discriminació que no fos la que observem a qualsevol altre territori, el català esdevingué de ple una llengua autòctona, no subordinada a cap altra. Nogensmenys, comencen a instaurar-se les bases d'una incipient nova diglòssia: la del català i el castellà, amb la pèrdua de poder polític, econòmic i social de Catalunya i la puixança, en canvi, de la Corona castellana. Des de la segona meitat del segle xiv fins a la segona del xv, la Cancelleria encara controlava plenament l'ús del català. Però després la llatinització i, sobretot, la castellanització desferen una part important de la tasca duta a terme. És cert que fenòmens esporàdics de substitució lingüística es produïren a tot Europa: fou moda del Renaixement emprar llengües diferents. Però al Principat els canvis es donaren bàsicament a favor del castellà i no del francès o de l'italià. Com és cert que, en sentit contrari, alguns escriptors castellans de la Cort empraren de vegades el català, com Enrique de Villena (1384-1434), qui hi redactà *Los dotze treballs d'Hèrcules*, que després ell mateix traduí al castellà.

La realitat és que a la fi del segle xv esdevingué normal, sobretot a València, una literatura bilingüe, amb tracte afavoridor per al castellà. L'aristocràcia s'acostumà progressivament al seu ús, que cada cop era més present a l'administració, l'ensenyament, la creació literària, etc., malgrat que el català continuava essent bàsic en tots aquests àmbits.

En relació amb els retrocessos del català, hem d'esmentar l'erosió de la consciència d'unitat lingüística a què s'havia arribat. La pèrdua de la capacitat de direcció del propi destí, comportà dispersió i el recurs als localismes; a la fragmentació, en una paraula.

Els Països Catalans trontollen quant a llur cohesió. Posades les circumstàncies, de sentir-se estretament units. La desconexió i la secessió lingüística s'evidenciaren particularment entre el Principat i el País Valencià; a la darreria del segle xv alguns valencians sostenien que el que ells parlaven no era català. Començà a generalitzar-se l'ús del nom *valencià*, fins i tot per part d'escriptors del Principat que s'establiren a València.

Les manifestacions de la disgregació tingueren una incidència capital en l'àmbit de la llengua, però també, indivisiblement, en el nacional.

Medi, mig, mitjà

Cada paraula té l'origen en allò que anomenem ètim. Tanmateix, ens equivocariem si penséssim que l'ètim dona sempre una sola forma o que manté inalterat el significat originari. Així, per exemple, el llatí *DIRECTU* dona *directe*, però també *dret*; *CAUSA* dona *causa*, però també *cosa*; etc. En llatí, *CASA* (català, *casa*) significava 'cabana, barraca'; *COGNATU* (català, *cunyat*) significava 'qualsevol parent sobrevingut'; etc.

Es constata el fet que un mot pot no ser normatiu encara que es correspongui regularment amb l'ètim de què procedeix.

Per exemple: és freqüent la confusió entre **medi**, **mig** i **mitjà**. Tots tres provenen de *MEDIU*, però això no ens autoritza a emprar-los indiscriminadament. Un dels significats de *medi* és 'entorn o àmbit —en sentit real o figurat— en què hom es mou'; *mitjà*, com a substantiu, vol dir 'allò que serveix per a arribar a un fi'. I aquests valors semàntics no són mai intercanviables. Per tant, no són correctes frases com *No tenia medis* per a comprar-se el pis*, *Ens falten medis* per a poder endegar el projecte*, *Predominen els medis* de comunicació audiovisual*, etc.; com tampoc no ho són *El mitjà* en què es mou és perillós*, *Vivim en un mig* ambient poc afavoridor*, etc. En aquests exemples cal substituir **medis* per *mitjans* i **mitjà* i **mig* per *medi*. En el terreny de l'ecologia, parlarem sempre, doncs, del **medi** o **medi ambient**; en el de periodisme, dels **mitjans de comunicació**.

Tampoc no és possible partir de *medi* per a formar el verb **mediar* amb el sentit de 'fer d'intermediari, intercedir'; hem de servir-nos de *mitjà* i formar-ne el derivat **mitjançar**: *El president ha mitjançat perquè fessin les paus els països enemics*. Com no és admissible la construcció **per medi de*, que ha de substituir-se per **mitjançant** o **per mitjà de**.

* 2001/02/12, «Medi, mig, mitjà». *Medicampus*.

No és normativament admesa la forma aparentment genuïna **mig-eval*; cal dir **medieval**: *el període medieval, l'època medieval*, i els derivats **medievalisme**, **medievalista**, etc. En canvi, si usem l'adjectiu acompanyant *edat*, aleshores és preceptiu l'ús de **mitjana**: *edat mitjana*, com diem *classe mitjana* (no és correcte **classe mitja*). Són coses dels idiomes... Semblantment, *mig* no es pot utilitzar en el compost **promig*; hem d'usar també **mitjana**: *la mitjana aritmètica, la mitjana geomètrica, fer la mitjana*, etc. Ni en l'expressió **terme mig*, que ha de ser substituïda per **terme mitjà**.

Recapitem: *medi [ambient]* (no **mig ambient*), *medieval* (no **mig-eval*), *terme mitjà* (no **terme mig*), *edat mitjana* (no **edat mitja*), *classe mitjana* (no **classe mitja*), *fer la mitjana* (no **el promig*), *mitjançar* (no **mediar*), *mitjans* (no **medis*), *mitjans de comunicació* (no **medis de comunicació*).

Per + què: junts o separats?

En aquesta ocasió ens ocuparem d'una qüestió que afecta l'ortografia, però que alhora demana saber diferenciar correctament els significats de les combinacions de dues formes: **per** i el pronom **què** (noteu l'accent damunt la lletra e). És, conseqüentment, un exemple eloqüent que la normativa per a l'escriptura no sempre és convencional, sinó que sovint respon a la necessitat de fer distincions gramaticals i semàntiques pertinents.

En l'encontre d'ambdues unitats, *per* té sempre el valor de preposició; en canvi, *què* és adés pronom adés conjunció; per tant, cal que ens fixem especialment en aquesta part de l'expressió per tal d'esbrinar el sentit de *per* + *què* i optar, doncs, per la grafia correcta.

Perquè, quan és un mot, fa la funció de conjunció causal o final; és a dir, és substituïble per solucions com **ja que**, **com que**, etc. (causals), o bé **a fi que**, **per tal que**, etc. (finals); *què*, en aquests casos, fa de conjunció en fusionar-se amb *per*: *Vindré perquè (ja que) vull; Perquè (com que) hi insisteixes, l'ajudaré. T'acompanyaré perquè (per tal que) estiguis tranquil; Lluitarem perquè (a fi que) venci la nostra causa.*

Per què són dos mots quan *què* és un pronom interrogatiu, és a dir, equival a 'quina cosa?', 'quin motiu?': *No entenc per què (per quin motiu) s'ha enfadat; Per què (per quina cosa) vols canviar aquests vals?* Tingueu en compte que en una frase interrogativa pot aparèixer un *[per]què* que no sigui interrogatiu; ho descobrireu fent la prova de la substitució: *Perquè (com que) ella no juga tu també vols plegar?; [per]què no pot bescanviar-se per quina cosa, quin motiu; és causal i, per tant, s'escriu tot junt: perquè.*

Per què també són dos mots quan *què* és un pronom relatiu, és a dir, equival a 'el/la qual, els/les quals': *El mal tràngol per què (pel qual) passem, La causa per què (per*

* 2001/03/22, «Per+què: junts o separats». *Medicampus*.

la qual) va morir, *Els països per què (pels quals)* passa aquest tren, *Les portes per què (per les quals)* travessaren les muralles.

Hi ha encara una altra possibilitat d'ús de *per* + *què*: quan funciona com qualsevol nom; en aquest cas s'escriu sempre junt: *perquè*, té el significat de 'motiu', 'causa', i generalment va precedit d'un article (*el, un*) o d'altres determinants (*aquest, algun, el teu, etc.*). La peculiaritat d'aquest valor és que permet que formem el plural *perquès*: *El perquè (motiu) de tot plegat, Uns perquès (motius) poc convinents, Aquest perquè (motiu) serà definitiu, Se sentí obligat a explicar alguns perquès (motius), El teu perquè (motiu) no concorda amb el seu.*

Cal que remarquem que en qualsevol dels usos de *per* + *què* que hem exposat *què* és sempre tònic, o sia, ha de dur preceptivament l'accent gràfic.

El millor resum d'aquesta exposició pot ser la construcció d'una frase complexa com la següent: *La Marta fa el que fa perquè (ja que) li ho han demanat perquè (per tal que) es pugui presentar a l'examen, però no m'explico per què (per quin motiu) es preocupa tant dels fets per què (pels quals) han endarrerit un dia la prova; segurament, ella sí que deu tenir el seu perquè (motiu).*

No es pot cobrar *per adelantat*

En català no existeix el verb **adelantar* ni, doncs, cap dels seus derivats. Per al significat general que atribuïm a aquest barbarisme tenim la forma **avançar**. Diem, per tant, que un rellotge *avança* (fixeu-vos-hi bé: no que **s'avança*, sinó simplement que *avança*) o que *va avançant*; que un cotxe ha fet un **avançament** perillós; que la ciència fa grans **avançaments** o **avanços**. Partim del mot **avant**, que té el sentit de 'davant, endavant' i que avui encara s'usa: *Cal anar sempre avant* (o *endavant*); sobretot com a exclamació d'encoratjament: *Avant!, que podem vèncer-los*.

Modernament, s'ha introduït en català la variant **avenç** i el verb que en resulta: **avençar**, amb dos significats, el d'«estalvi» i «estalviar», d'una banda, i, de l'altra banda, el de «progrés» i «progressar», respectivament: *No compteu amb els meus avenços* ('estalvis') *per a comprar res*, *Els avenços* ('progressos') *del segle xx han estat contradictoris*; *Sou incapaç d'avençar* ('estalviar') *res*, *Els països que hem visitat han avençat* ('han progressat') *molt amb pocs anys*.

En el món de l'economia i del comerç és, consegüentment, incorrecta l'expressió **per adelantat*, referida a pagaments i cobraments, que hem de substituir per **per endavant** o bé **per avançant**: *No ens convé pagar per endavant*, *Ha volgut cobrar-nos per avançant*, etc. No obstant aquestes possibilitats, el català disposa d'un verb derivat de *treure* o *traure*: **bestreure** o **bestraure**, que s'ha especialitzat en el significat d'«avançar» justament amb el sentit econòmic: «avançar diners»; per tant, *bestreure* (o *bestraure*) equival a «pagar per endavant o abans del temps establert»; per exemple, diem: *Ens podeu bestreure la meitat del que ens deueu?*, *Hem bestret deu mil pessetes del cost total*, etc.

És bo que les llengües conservin ben vius els modismes propis. De *bestreure*, n'ha resultat el nom **bestreta**, amb el significat de «diner anticipat», sobretot en frases construïdes amb verbs com ara *demanar*, *fer* o *rebre*: *M'han fet la bestreta de dues mensu-*

* 2001/03/26, «No es pot cobrar «per adelantat». *Món empresarial*.

alitats. I amb el substantiu s'ha format la locució **a la bestreta**, amb el significat de 'per endavant', que s'emptra per a referir-se a diners o béns materials, però també amb sentit figurat; així, diem: *Hem pagat a la bestreta el nou ordinador, En aquella editorial tot ho cobren a la bestreta, etc.*, o bé: *Us agraïm a la bestreta el vostre interès, Us anunciem a la bestreta les nostres decisions, etc.*

Si + no: junts o separats?

És freqüent la confusió a l'hora d'escriure *si + no*; es fa patent la vacil·lació entre **sinó** i **si no**. És, en realitat, el reflex dels dubtes sobre el valor gramatical, el significat i la funció que aquestes unitats tenen.

Sinó s'escriu junt, és una sola forma, amb accent damunt la -ó, quan fa la funció de conjunció adversativa, és a dir, quan serveix d'unió entre dues frases, la primera de les quals inclou una negació i la segona, l'encapçalada per *sinó*, n'és l'alternativa; sovint, quan té aquest valor, va seguit de la conjunció *que*: **sinó que**. Semànticament, equival a **ans**, solució no gaire usada en el parlar més corrent, perquè és pròpia de registres cultes o literaris. Així diem: *No ho va fer en Pere, sinó en Carles*; *No és groc, sinó vermell*. *No va acceptar el càrrec, sinó que hi va renunciar*; *No ho va vendre tot, sinó que va restar-li molta mercaderia*. Observeu que el mot *que* no apareix quan *sinó* no va seguit del verb explícit; si en els dos primers exemples repetíssim el verb en la segona part de la frase, hauríem de recórrer a *sinó que*: *No ho va fer en Pere, sinó que ho va fer en Carles*; *No és groc, sinó que és vermell*. En totes aquestes frases, *sinó [que]* és intercanviable efectivament per *ans*. L'oració que és adversativa no pot anar mai al davant de l'oració que inclou la negació.

De vegades, no s'especifica completament allò que es nega, perquè és molt vague. Diem, per exemple: *No és [...] sinó un desgraciat*; *No té [...] sinó una germana*; *No volia [...] sinó actuar honradament*; *No sap [...] sinó malversar els seus diners*. Els punts suspensius entre parèntesis signifiquen les possibilitats obertes que caben en la negació: *No és sinó un desgraciat* = *No és [feliç, afortunat, benestant...] sinó un desgraciat*; en aquestes construccions, doncs, allò que interessa no és expressar el que es nega, sinó exclusivament l'alternativa a la negació. *Sinó* aleshores és sinònim de **més que**: *No*

* 2001/05/09, «Si+no: junt o separat?». *Medicampus*.

és més que un desgraciat. En aquesta fórmula d'expressió, igualment la negació sempre precedeix obligatòriament la part introduïda per *sinó*.

Si no són, en canvi, dues paraules i, doncs, s'escriuen separades quan es tracta de la conjunció condicional *si* seguida de l'adverbi de negació *no*. Per tant, *si no* introdueix una frase que és alhora condicional i negativa. Semànticament equival a **si no és [o fos] que, a condició que no, sempre que no, en el cas que no, mai que no**, etc.: *Acabaré la feina que t'he promès, si no em distreu ningú; Si no vols participar-hi, ningú no t'hi obligarà*. Noteu la possibilitat de substitució: *Acabaré la feina que t'he promès, a condició que no (sempre que no) em distregui ningú; En el cas que no (mai que no) vulguis participar-hi, ningú no t'hi obligarà*. En tots aquests casos, la frase que és condicional negativa pot anar al davant o al darrere de l'altra: *Si no em distreu ningú, acabaré la feina que t'he promès; Ningú no t'hi obligarà, si no vols participar-hi*.

Així, doncs, en casos de dubte, la prova de l'ordre de les oracions és sempre fiable i definitiva.

Tancarem aquestes explicacions amb un enunciat que inclou els valors explicats de *si + no*: *Si no fes mal temps, no ens quedàriem a casa, sinó que aniríem en aquell indret on no es respira sinó pau i tranquil·litat*.

Sobre gros i *menut*

Gros i **menut** són dos antònims, dues formes de sentit contrari, genuïnament catalans; *gros* vol dir principalment 'de volum considerable, més gran que l'ordinari', d'on resulten significats figurats, com el del substantiu femení **grossa** per a referir-se al primer premi d'una rifa: *Li ha tocat la grossa de Nadal*. *Menut*, en canvi, equival a 'de poc volum', d'on també es generen significats figurats, com el del substantiu *menut -uda* per a referir-se a un infant: *Vindran el menut i la menuda*; en l'àmbit de l'economia, a l'edat moderna aquests noms designaven el diner: de fet, s'oposava la **moneda menuda**, és a dir, la que era de baixa llei o pobra en plata, a la **moneda grossa**, que era rica en plata. Ara, però, ens volem referir a dues expressions, locucions o frases fetes que es construeixen amb *gros* i *menut -uda*: **a l'engròs** i **a la menuda**. Ambdues s'empren especialment en el camp comercial, en la compra i la venda de mercaderies. La primera té el sentit d'«en gran quantitat»: *vendre/comprar a l'engròs* vol dir, per tant, 'vendre/comprar en gran quantitat', com és habitual que facin els qui es dediquen al comerç. *A la menuda* significa 'en petites parts': *vendre/comprar a la menuda* vol dir, doncs, 'vendre/comprar en petites parts'.

Originàriament hom usava l'expressió **en gros** (al segle XIII ja trobem la frase *[H]auran venut lo peix en gros*), la qual s'oposava a **en menut** o **a menut** (*No vendre [ni] en gros ni en menut* és un passatge del segle XIV). Posteriorment s'estengueren les locucions *a l'engròs* i *a la menuda*, que són, per tant, més actuals, però que ja documentem al segle XVII.

Al costat de *a la menuda*, en català tenim **al detall**, que significa exactament el mateix, són sinònims, i tots dos termes igualment bons, encara que *al detall* sigui de creació molt posterior i, consegüentment, amb menys tradició que *a la menuda*: *Només venen al detall / Només venen a la menuda*.

* 2001/07, «Sobre gros i menut». *Món Empresarial*.

Cal que es normalitzin aquestes frases fetes: *Comprarem a l'engròs, perquè ens sortirà més bé de preu*; *Sempre ha venut a la menuda, en quantitats petites*; o bé la solució amb la locució *al detall*: *A les botigues del barri venen solament al detall*.

Hem de rebutjar del tot les construccions estranyes amb els adjectius **major** (**al major*) o **menor** (**al menor*), perquè ni són ni han estat mai pròpies de la llengua catalana.

Qüestions de gènere

Possiblement, les interferències lingüístiques més difícils d'eliminar són les que es donen en la morfologia i la sintaxi, perquè passen més inadvertides als parlants.

Hi ha barbarismes que consisteixen en el canvi del gènere gramatical i que, malgrat que en l'aprenentatge escolar del català se subratllen particularment, la inèrcia ha impedit que es rectifiquin. En aquesta ocasió ens referirem a cinc noms que són masculins i que, en canvi, en l'ús col·loquial —i de vegades en el més formal!— apareixen en femení: **el[s] costum[s], el[s] senyal[s], el[s] corrent[s], el[s] llegum[s], l'avantatge / els avantatges**; sigui quin sigui el matís semàntic que tinguin, aquests mots són masculins: *Té el mal costum de beure; Feu cas als senyals!; Quin corrent d'aire que passa!; Manca el corrent elèctric; Hem comprat llegums cuits; L'oferta que m'han fet té molts avantatges.*

Algú podria pensar que en la dificultat d'esmenar l'ús incorrecte d'aquestes formes té un paper important el fet de considerar que responen a un comportament estrany del català; que generalment són paraules de gènere gramatical femení. No! En altres llengües romàniques —com ho és el català— són masculines: port. i it., *costume*; fr., *signal*, port., *sinal*, it., *segnale* o *segno*; fr., *courant*; fr., *légume*, port. i it., *legume*; fr., *avantage*, it. *vantaggio*. Ha estat habitualment una trampa presentar-nos la llengua catalana com a estrangera en fenòmens en què precisament s'avé més amb les solucions dels idiomes germans que no pas l'espanyol; en què és aquest el que se'n separa i en resta isolat. Així, en català **anàlisi** és femení: *Està pendent d'una anàlisi mèdica, Hem fet dues anàlisis sintàctiques*; en espanyol, en canvi, és masculí; però en francès (*analyse*), en portuguès (*análise*) i en italià (*analisi*) és també femení! En alguns casos, el català s'ajunta amb el francès i són divergents respecte a altres llengües romàniques, com en la forma **dent**, que és femenina en aquests dos idiomes: *Anava armat fins a les dents, Li han sortit les [dents] incisives*; en canvi, en portuguès i en italià *dente* és masculí, com en espanyol.

* 2001/09/12 «Qüestions de gènere». *Medicampus*.

No tots els finals àtons en -o són incorrectes

És cert que, en català, no són gaire abundants les formes terminades en -o àtona; sabem que és desinència verbal de primera persona del singular (**deixo**, **crido**, etc.) i no dubtem gens de la bonesa normativa de noms com **ferro**, **monjo**, **amo**, etc. Tanmateix, essent un final molt característic, per exemple, de l'italià i de l'espanyol, tenim una certa prevenció a emprar alguns mots que són del tot legítims preceptivament, però que ens sonen a barbarismes castellans. Ens referirem a uns quants que tenen una llarga tradició i que, doncs, formen part del nostre cabal lèxic.

N'hi ha que procedeixen del llatí directament, sense cap canvi, com **lavabo**, que, per tant, no cal substituir per *bany* o altres eufemismes. N'hi ha que deriven de la mateixa llengua, amb diverses modificacions històriques: **toro** ve del llatí TAURUS i el trobem en el nostre idioma des del segle XIV, no és cap espanyolisme; **fondo** 'amb profunditat (*respirar fondo*); profund', que té idèntic origen que *fons* 'part inferior d'un recipient'; **lumbago**; **catarro** 'refredat'; etc.

Hi ha mots que adoptem del llatí, el qual, al seu torn, els ha manllevats al grec, com **eco** 'reflexió d'ones sonores' i **halo** 'cercle al voltant del Sol o la Lluna', etc. N'hi ha que ens han arribat del castellà, però que hem incorporat com a patrimoni propi: **mico** 'simi', que ha generat la locució **mico filós** 'persona d'aspecte ridícul' i la frase feta **fer el mico** 'fer ximpleries'; **xoriço** 'budell farcit de carn'; **tresillo** 'sofà i dues butaques'; **xato/xata**, expressió afectuosa, etc. Algunes paraules amb final en -o àtona, les hem adoptades i adaptades de l'anglès, com **tornado** 'vent violent' i **polo** 'esport a cavall'. D'altres són d'origen italià: **saldo**, **casino**, **camerino**, **alto** (interjecció: *alto!*, *alto el foc!*), **bravo** 'excel·lent'. D'altres, d'origen francès: **minso** 'de poc gruix; escàs'.

* 2001/11/23, «No tots els finals en -o són incorrectes». *Medicampus*.

Hem aportat solament uns pocs exemples que pensem que poden suscitar dubtes respecte a la seva bondat normativa i ser, consegüentment, erròniament rebutjats o bé, igualment de manera equivocada, emprats prescindint de la *-o* final.

És important, però, subratllar que, en aquelles zones catalanoparlants en què la *o* àtona esdevé [u], allò que és incorrecte és pronunciar-la [o].

Pega, ganxo, adhesiu

Les llengües, contràriament a allò que hom pot pensar, no tenen sempre un comportament d'acord amb una determinada lògica, sinó que adesiara evolucionen amb solucions específiques, tot excloent-ne d'altres per raons que de vegades no són fàcils d'explicar.

Usem termes com **sobre autoadhesiu** per a referir-nos al que té la solapa impregnada pel dors d'una substància autoadhesiva. Recorrem a l'expressió **nota adhesiva** per al significat de 'full petit per a deixar-hi notes, amb una banda adhesiva, que permet enganxar-lo i desenganxar-lo diverses vegades'.

En la publicitat exterior, en la dels punts de venda i com a regal de promoció, institucions i empreses se serveixen d'allò que s'anomena **adhesiu**, és a dir, un imprès o qualsevol altre element que s'adhereix per contacte. Tanmateix, molt sovint aquesta forma, que és la correcta o normativa per al concepte esmentat, se substitueix erròniament per **pegatina*; el motiu és evident: la idea de 'pegar' s'entén com a sinònima de la d'"adherir", i, doncs, no s'adverteix cap anomalia en la formació del mot.

Una altra paraula que hom pretén que supera el barbarisme esmentat és **enganxina*; el mecanisme mental que la genera és el mateix: la idea d'"enganxar" s'entén com a sinònima de la d'"adherir", i es té la impressió que *enganxar* és català, mentre que *pegar*, no. Diguem, d'una banda, que **pegar** és tan català com **enganxar**; deriven, respectivament, de **pega** 'qualsevol substància adhesiva' i de **ganxo**, que dona aquest verb amb el sentit extensiu d'"adherir"; i de l'altra, que ni **pegatina* ni **enganxina* no són paraules genuïnes.

En català existeix la terminació **-í/-ina**; per això, de *corbata* deriva *corbatí*; de *paper*, *paperina*; de *mar*, *marí* i *marina*; d'*Alacant*, *alacantí* i *alacantina*; etc. Això no obstant, no són admissibles **pegatina* i **enganxina*. Noteu, endemés, que **enganxina*

* 2001/11, «Pega, ganxo, adhesiu». *Món Empresarial*.

encara podria interpretar-se com l'arrel del verb *enganxar* (*enganx-*) més el sufix *-ina*, en canvi, en el cas de **pegatina* no podríem dir el mateix: no és el resultat de la suma de l'arrel del substantiu *pega* o del verb *pegar* (*peg-*) més el sufix *-ina* (la *-t-* ens en fa adonar).

Terminologia i norma lingüística¹

Introducció

Pensem que, encara que superficialment puguin semblar realitats distants entre si, no es pot deslligar la matèria de la terminologia i la normativa lingüística del fenomen social universal de l'extensió i consolidació d'un nou tipus de parlant, que es caracteritza per la competència en més d'una llengua: la pròpia i una altra o unes altres que comparteix amb freqüència variable amb persones amb qui l'uneixen interessos professionals, econòmics, polítics, culturals, etc.

Així mateix, considerem que la sociolingüística ha d'intervenir científicament en la valoració d'aquesta novetat i endinsar-se en l'elaboració d'una teoria dels usos lingüístics que vagi més enllà de l'anàlisi de la variació geogràfica, social o individual en el recurs solament a la llengua de cadascú i de cada col·lectiu.

Anticipem aquesta convicció perquè s'entengui la intenció amb què iniciem la nostra ponència, ja que hom podria restar sorprès o desorientat davant les primeres reflexions, que aparentment —només aparentment— no tenen a veure amb el títol que l'encapçala.

No ens podem aturar en l'aprofundiment en l'especial imbricació de tot el que fa referència a la normativització terminològica dins de realitats com el coneixement de llengües estrangeres, la globalització o la inducció cap al pensament únic. Però volem subratllar-la com a fet que condiciona i obliga justament a ser especialment curo-

* 2002, «Terminologia i norma lingüística». Dins *Terminologia i Serveis Lingüístics. I Jornada de Terminologia i Serveis Lingüístics* (1 de maig de 2001). A cura de M. Teresa Cabré i Meritxell Domènech. Institut Universitari de Lingüística Aplicada. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2002, p. 27-56.

1 Les meves consideracions són fruit i, doncs, deutes de la col·laboració amb el TERMCAT, com a president del Consell Supervisor. A aquest Centre expresso l'agraïment per l'experiència fascinant en el camp de la terminologia que em permet de viure.

sos en l'establiment de la preceptiva en neologia, que constitueix sens dubte una tasca eminentment sociolingüística.

1. Una realitat sociolingüística nova i complexa

El món està canviant vertiginosament en els darrers anys. Aquesta és una afirmació que repetim incansablement; tanmateix, els fets demostren que o bé no n'estem prou convençuts o bé no actuem en conseqüència, és a dir, no projectem estratègies que s'adiguin amb les transformacions. No demostrem prou capacitat intel·lectual de reacció i de creació, que ens hauria de dur a nous plantejaments en l'anàlisi de la realitat i a definir actituds adequades a l'evolució que s'hi verifica. Les inèrcies pesen excessivament en tots els camps de l'activitat humana i provoquen que forcem la interpretació de l'entorn a partir de paràmetres rutinaris, que, òbviament, ja no poden conduir-nos a resultats encertats quant al domini que estem obligats a exercir damunt seu. Manquen enfocaments nous de qualssevol fenòmens, si no volem que acabin superant-nos, vencent-nos.

Per allò que en aquesta ocasió ens interessa, hem de remarcar l'absència de les teories alternatives o complementàries que haurien d'haver sorgit de la sociolingüística, capaces de donar respostes pertinents a situacions inèdites. Que nosaltres sapi-guem, no s'han construït tesis sòlides expressament adreçades a tot el que implica la necessitat de situar en els usos lingüístics, d'una banda, el recurs a la terminologia i, de l'altra banda, el perfil cada vegada més estès de parlant plurilingüe, no en el sentit de la competència en la variació de la llengua que és pròpia d'una persona, sinó en la capacitat de desenvolupar-se en més d'un idioma.

La distribució de funcions que la sociolingüística ha establert en els actes de parla resulta insuficient; al·ludeix als registres cultes, vulgars, col·loquials, formals o no formals, etc., sempre partint exclusivament d'una mateixa llengua; al valor de la diversitat diatòpica, diafàsica i diastràtica, igualment pensant en el recurs a un sol idioma. L'extensió del multilingüisme i la mobilitat social fan deficitàries aquestes classificacions; la sociolingüística s'ha de pronunciar, doncs, sobre la significació d'emprar una(es) llengua(ües) vehicular(s) que se suma(en) a la pròpia de cadascú, tot constituint una competència que aglutina, amb els compartiments apropiats —no com a barreja indiscriminada— la capacitat de comunicació oportuna en una, dues o més llengües.

Les exigències en la intercomunicació en la vida científica, tecnològica, artística i molt especialment en la vida política i en l'econòmica han fet ineludible el coneixement de més d'un idioma; especialment de l'anglès, que actua majoritàriament com a llengua universal, fins al punt que s'ha generat el complex sociolingüístic de qui, sabent més de dues i de tres llengües (francès, italià, portuguès...), en la ignorància de l'anglès se senti fora del circuit normal d'alta comunicació.

En el procés de globalització, la sociolingüística ha de teoritzar que hi pot haver —o que hi ha d'haver— uns àmbits en què sigui convenient i desitjable l'ús d'una llengua vehicular comuna a nacionalitats i cultures diferents entre parlants que comparteixen interessos d'especialitat professional o d'altra naturalesa. Una llengua vehicular que no té per què ser exclusivament l'anglès.

Ha d'interpretar científicament el coneixement normatiu d'ús de llengües no pròpies i establir espais, contextos, d'especialitat que en reclamen l'expressió en un estil més o menys formal.

En aquest objectiu, pensem, nogensmenys, que allò que no es pot fer mai és acceptar com a normal la implantació o generalització d'una manera de parlar homogènia, amb major o menor competència, d'una, dues o tres llengües internacionals, en substitució (eliminació) de les llengües pròpies de cadascú i, doncs, de les seves cultures, és a dir, de la visió diferent i diferenciada, específica, de la realitat.

La ciència del llenguatge té la responsabilitat d'afrontar què implica en la teoria de la competència i els usos lingüístics un nou model de parlant, que ha de servir-se de llengües diverses, i un nou concepte de territori produït per la mutabilitat de l'espai en què les persones habiten i treballen. Ha d'acarar-se a nous plantejaments sobre qüestions tan transcendents com de quina manera s'han d'ajustar la lleialtat a la llengua d'origen amb la necessitat de desenvolupar-se comunicativament amb altres llengües; per quines vies es pot impedir un domini abusiu d'un idioma o d'uns idiomes respecte a la resta dels existents i impulsar el manteniment del prestigi social igualitari de tots; quines actituds poden assegurar la defensa del territori lingüístic propi, en un contorn en què s'imposa l'exigència del desplaçament constant, el resultat del qual és un flux migratori permanent: d'emigració i d'immigració, més o menys temporal.

En suma, en els usos lingüístics han canviat substancialment l'escenari i els actors; l'explicitació de la varietat de situacions sociolingüístiques possibles i els seus judicis de valor.

En una altra direcció, la necessitat de fixar ben precisament els llenguatges especialitzats no s'ha imposat en el conjunt de les comunitats més desenvolupades sinó recentment. Fins fa molt poc, eren només emprats en cercles molt reduïts d'experts en les diverses matèries del quefer humà. La terminologia ha estat, doncs, tradicionalment d'abast i d'utilització minoritaris; el fenomen de l'especialització s'ha resolt sovint mitjançant un eixamplament més o menys matisat dels valors lexicosemàntics de la llengua comuna. Comparativament amb els nostres dies, no se sentia gran fretura de vocabularis específics que complementessin els diccionaris generals; ni aquests no contenien percentatges gaire elevats de lèxic especialitzat. El canvi s'explica pel fet que s'ha accelerat considerablement el procés de la professionalització ensems amb la seva extensió social notòria. La nova societat anomenada *de la informació i del coneixement* ha comportat, entre altres conseqüències, la massificació de l'especialització.

El món ha sofert en els darrers temps dos canvis substancials que afecten directament el tractament de la creació terminològica: primerament, s'ha parcel·lat en camps molt delimitats; segonament, s'ha fet imprescindible per a tothom l'accés a l'expressió terminològica, si més no en l'àmbit concret que correspon a l'activitat laboral, però també sovint en altres, que exigeixen parlars especialitzats per a moure-s'hi amb les habilitats lingüístiques adients.

Ens trobem, per tant, davant el requeriment de la possibilitat d'expressar-nos amb propietat en uns contextos que no afecten petits grups de cada comunitat ni únicament el camp de la ciència, la tècnica i les arts. Tot plegat es tradueix en una demanda excepcional i constant de generació de terminologia que imposa la tasca essencial de normativització terminològica. Aquest objectiu, que és, doncs, sociolingüísticament prioritari, s'ha d'assolir en un marc de què destaquem quatre característiques principals (veg. MARTÍ I CASTELL 2000: 171-172): 1) La [r]evolució científica, tecnològica i artística de finals del segle xx. 2) L'eficàcia dels mitjans de comunicació en la difusió de nous termes en la llengua de la comunitat on han aparegut. 3) L'hegemonia de la llengua anglesa en la creació de terminologia i la seva conversió creixent en una llengua universal. 4) La mundialització, que incentiva una homogeneïtzació dels llenguatges especialitzats. Aquestes característiques tenen sengles conseqüències: 1) La llengua no és aliena de la competitivitat en el progrés científic, tecnològic i artístic. 2) És inexcusable un seguiment de prop i immediat en l'oralitat i en l'escriptura de tot el que apareix com a nova terminologia. 3) Hem d'evitar que la llengua anglesa o altres anul·lin la genuïnitat de les que són pròpies de cada comunitat. 4) El respecte a la genuïnitat no ha de repercutir negativament en la conveniència de facilitar la intercomprensió.

Per raons sociopolítiques que estalviem de reportar, els territoris de llengua catalana de l'Estat espanyol no poden obrir-se il·limitadament al món fins als anys setanta. I, en la nova situació, s'hi constata una insuficiència de recursos lingüístics, concretament en el lèxic, que impedeix una incorporació normal i plena. Es produeix en els llenguatges especialitzats allò que s'havia esdevingut en tots els nivells de la llengua (fonètic, fonològic, gràfic, morfològic, sintàctic i lèxic) quan amb la Renaixença es recupera d'una llarga marginació: cal una reconstrucció, una posada al dia, per tal de fer-la apta per a l'ús en tots els àmbits i registres, i sobretot s'ha d'esporgar de tots els elements no propis que s'hi havien interferit anòmalament.

Això no obstant, haver de resoldre tardanament els dèficits provocats, si, d'una banda, implica la urgència en l'objectiu, que obliga a una labor feixuga i continuada, de l'altra banda, permet d'aplicar-hi amb més cautela la metodologia adequada, especialment en tot el que concerneix la incidència de la normativa lingüística del català en la creació i adaptació de neologismes; és possible d'actuar a partir d'una planificació que eviti els manlleus innecessaris que en altres llengües s'han introduït. L'experiència i els

resultats en altres territoris són una referència que fa més simple el treball terminològic en la nostra llengua.

Som davant una situació que té dues cares: una que urgeix recuperar-nos quant a l'actualització del cabal terminològic i una altra que exigeix que responguem amb promptitud a les noves necessitats neològiques que sorgeixen a cada pas.

2. La globalització i les inèdites necessitats d'intercomunicació

Seríem desconsiderats amb la història i, doncs, poc estrictes si oblidàvem que els conceptes s'omplen de continguts desiguals segons qui els explica o que sovint es transmuten interessadament. Així, allò que ha estat definit com a ideologia dominant continua vigent, però amb un canvi de denominació: ara parlem del pensament i de l'actuació políticament correctes, i es tendeix a desqualificar a priori tot el que no s'hi adequa. Dit altrament, s'ha substituït una expressió per una altra, però persisteix volgutament la intimidació social que reprimeix la llibertat d'expressió i de comportament. El sostre de l'estratagema, a què se'n acosta imperceptiblement, és el pensament únic.

Això ve a tomb en parlar d'un dels principals fenòmens determinants del segle XXI: la globalització. D'antuvi sembla obvi que el progrés en la cooperació i la solidaritat internacionals l'exigeixen; consegüentment, resulta ideològicament fàcil la desqualificació indiferenciada d'aquells qui s'hi oposen. Però la qüestió no és tan simple, ja que, rere el concepte, pot amagar-s'hi una inconfessable voluntat d'hegemonia dels grups més poderosos respecte als altres, amb la imposició arreu d'uns models i uns valors determinats. Aquesta finalitat se cerca a escales diferents, perquè, de globalització, se'n parla com d'un punt d'arribada universal, que s'assoleix mitjançant la seva pràctica en espais de dimensions distintes: un poble rural respecte a una ciutat industrial, una ciutat respecte a una capital metropolitana, un país respecte a un estat, un estat respecte a un grup d'estats, i així endavant. No es tracta, doncs, de cooperació i de solidaritat, sinó d'homogeneïtzació en favor d'uns, que miren d'anihilar allò que pensen que obstaculitza la seva predominança; d'uniformitat, que afecta tots els aspectes de la vida social: l'economia, la política, l'educació, el treball, etc.; i també els usos lingüístics.

Pel que fa a les llengües, la globalització instrumentalitza l'argument immediatament convincent de la conveniència de la intercomprensió. Tanmateix, l'objectiu es planteja a partir de la discriminació basada en l'extensió d'ús i sobretot en el poder de cadascuna. Es considera obvi que no es pot pretendre que tots els idiomes siguin iguals; els més potents miren de subjugar els més desvalguts, en escales diferents: entre estats, anglès *versus* francès, espanyol, italià, etc.; dins un mateix estat, espanyol *versus* català, basc, gallec; etc.

La mundialització, doncs, duu implícita l'amenaça de l'anivellament, per la coerció de molt poques llengües amb gran poder, que anorreen o que dialectalitzen aquelles que en tenen poc.

La terminologia és un àmbit dels sistemes lingüístics especialment condicionat per la globalització, en sentits diversos. Primerament, l'esmentada mobilitat que caracteritza les societats més desenvolupades fa conscients les persones que calen els mitjans per a la intercomprensió en general i, d'una manera especial, en allò que afecta la vida professional, ja que és aquesta la que motiva principalment la internacionalització de les relacions. Com hem insinuat, vivim un procés de desarrelament progressiu a un territori concret, amb el qual es perd proporcionalment el sentit d'identificació.

Segonament, aquelles comunitats que són capdavanteres en la ciència, la tècnica i les arts no solament constitueixen el centre principal de destinació de la mobilitat, sinó que, endemés, són dominants en l'expansió dels llenguatges especialitzats. L'anglès hi és hegemònic, per l'hegemonia dels Estats Units d'Amèrica.

Manipulant solament aquestes dues realitats, no és difícil d'estendre la ideologia de desconsideració de la lleialtat lingüística com a contrària a les vies del progrés, com a provinciana, que mena a la involució. Es fa general un capteniment considerat el políticament correcte que inclou la premissa d'un universalisme incompatible amb les pretensions de genuïnitat i fins i tot d'integritat i de pervivència normal de les llengües més indefenses. Es tracta d'incidir en raonaments relativament nous en el procés de minorització d'una gran part de les llengües del món respecte a poquíssimes que han de ser indiscutiblement preponderants.

La instrumentalització ideològica que adoba aquest propòsit troba en la història realitats sociolingüístiques que l'afavoreixen. Per exemple, els règims totalitaris han tendit a ser autàrquics, a automarginar-se, pel menyspreu de la democràcia, per la temença que actuï com a model forà que incita a revoltar-se contra l'«ordre» dictatorial; així, han usat i usen la defensa del que és nacional com a promotora d'una autoestima excloent; també la llengua, particularment la llengua, en què els estrangerismes se sotmeten al filtre d'adaptació obligat: pensem en noms propis com *James Dean*, *Burt Lancaster*, etc., o en noms comuns com *club*, *pub*, etc. Doncs bé, si es produeix el canvi d'aquests règims, l'obertura a l'exterior inclou per reacció, d'una banda, l'augment de manlleus lingüístics i, de l'altra banda, el seu ús en el respecte a les formes originàries. Aquest fenomen és aparentment irrellevant; tanmateix, pot enfortir les tesis dels qui propugnen la tendència a la submissió sistemàtica a les llengües dominants.

Encara que pugui semblar una paradoxa, la globalització és un avenç en la mesura que reclami una atenció a la preservació de la diversitat. A una progressiva mundialització, ha de correspondre-hi, en relació directament proporcional, una major i més curosa protecció de les diferències lingüísticoculturals. Altrament ens encaminem

inexorablement a la desaparició de cultures i de llengües. Com més obert és hom al món, més interès ha de tenir per la llengua i per la cultura pròpies. Aquest raonament té, segons la nostra opinió, un valor particular en la terminologia, en el sentit que aquesta és índex de la capacitat de mantenir i augmentar la vigoria de qualsevol idioma a partir dels seus recursos. Per tant, pensem que a l'increment de la importació de conceptes nous, convé, en la creació neològica, un control més gran de la fidelitat a la llengua on arriben.

En la tendència actual a la universalització, hi descobrim actituds personals i col·lectives que volem destacar:

- a) No és rar el desdeny per la radicació als orígens en comunitats amb poc poder. És el que en sociolingüística es coneix amb el terme *autoodi*.
- b) Com a conseqüència de *a*, és viu, sobretot entre les generacions més joves, el complex de rudimentari i, doncs, un cert empegueïment a restar fidel a una llengua minoritzada.
- c) Concretament, en l'ús del català, de *a* i *b*, en resulta un fenomen curiós: malgrat que majoritàriament se'n coneix per l'escolarització la normativa, hom observa un rubor a parlar-lo correctament.
- d) Consegüentment, es recorre conscientment a barbarismes, a interferències, per a demostrar una falsa actitud universalista.

Aquests trets obliguen els responsables de la planificació lingüística a plantejar-se l'aplicació de la normativa en els neologismes en les llengües amb poc poder de manera diferent de com es pugui fer en llengües amb molt de poder.

En la terminologia, el mirament quant a la preceptiva dels idiomes és un dels millors antidòts contra una globalització enganyosa, destructiva.

3. La terminologia i el fenomen històric de les llengües universals

És ben palès que des de l'època medieval es retorna recursivament al plantejament de l'ideal d'una sola llengua universal. Però amb propòsits i perspectives ben divergents. L'ús del llatí que preconitzava Ramon Llull com a aglutinador en la difusió d'una ideologia religiosa única, mai no l'oposava a la lleialtat sistemàtica a les llengües de cada comunitat —basta veure quin és el seu capteniment lingüístic en les obres que escriu—; com no s'hi oposen els qui defensen l'esperanto com a sistema circumstancial de comunicació universal. Avui, en canvi, predomina la voluntat d'anivellament que afavoreixi l'estratègia del pensament únic, en la mesura que les llengües són essencialment l'expressió de maneres diferents, individuals i col·lectives ensem, de percebre, interpretar i transformar la realitat; eixos vertebradors de comunitats diferenciades.

En l'àmbit concret dels llenguatges especialitzats, la terminologia no té res a veure amb la llengua universal vehicular. Una cosa és acceptar que és positiu que com més persones es puguin entendre amb més facilitat en un idioma, millor, i una altra, que en la creació de neologismes hom hagi de comportar-s'hi subordinadament. L'existència de llengües vehiculars solament és enriquidora si es trava sense ambigüitats amb l'existència de totes les llengües del món i amb l'assumpció de la normativa que les regula. És recriminable la desaparició de cap idioma, com ho és la pràctica d'un hibridisme lingüístic, perquè implica una percepció desenfocada i enganyosa del món.

Tornem a Ramon Llull: la seva proposta d'una llengua universal —el llatí— respon, com hem dit, a la voluntat de la unitat dels homes i les dones en la fe —diguem, doncs, al pensament únic en aquest terreny—; i no li impedeix, ben al contrari, el conreu de la llengua catalana, que és —ho subratllem— acuradíssim quant a la preceptiva. És en el català on dedica els millors i majors esforços per a assolir exactitud en els conceptes expressats, per a la formació correcta de mots nous, per a la construcció adequada dels sintagmes i les frases, etc. Creiem que no és gaire arriscat suposar que Llull devia entendre que no calia conèixer a fons el llatí per a aquesta finalitat universalista; bastava que hom s'hi assegurés una possibilitat d'intercomunicació mínima suficient. És a dir, per a Ramon Llull, com per a Leibnitz, com per als esperantistes, les llengües vehiculars universals són considerades com a instruments complementaris de les llengües de cada lloc del món, mai com a substituïts.

Una tendència interessada cerca de confondre el llenguatge especialitzat amb les llengües vehiculars universals. Si no caldria dir que com més llengües vehiculars coneguem més fàcil serà la comprensió internacional, sí que convé remarcar que els llenguatges especialitzats han de ser específics en cada llengua, perquè són una manera particular d'entendre els espais a què fan referència. Coherents amb aquest raonament, la llengua comuna ha de ser la base, el fons, per a la creació de neologismes; per la qual cosa, cada idioma ha d'elaborar-ne els propis criteris. De la mateixa manera que la història del lèxic comú és el reflex de la història social general d'una comunitat, la història del lèxic especialitzat ho és de l'àmbit a què pertany. Els nous conceptes de qualsevol àrea de l'activitat humana del grup lingüístic on apareixen han de filtrar-se adequadament en les llengües en què s'introdueixen, és a dir, han d'emmotllar-se en les cultures distintes; la relació significant/significat té en cada idioma la seva especificitat, més o menys acusada, més o menys matisada. Per tant, en la nova societat del coneixement i de la informació, i en períodes com els que estem vivint, rics en aportacions científicotecnològiques i artístiques, hem d'estar molt alertes a les innovacions conceptuais i a les seves denominacions: el concepte i el nom amb què s'hi fa referència penetren a partir de la cultura, de la concepció de la realitat de l'indret d'on procedeixen, i, doncs,

la creació de terminologia exigeix no solament la intervenció sobre el significat, sinó també sobre el significat, sobre el que podem dir-ne *la definició*.

Ens és útil l'exemple del treball ingent de Ramon Llull justament en el tractament del lèxic per a les obres literàries, científiques, filosòfiques que decideix de redactar en llengua catalana. Quan a *Art amativa* confessa la necessitat de nous signes lingüístics per a expressar-se en terrenys no conreats abans que ell, diu: «Car havem fretura de vocables qui no són en vulgar, cové-nos usar d'alcuns vocables qui són en llatí, e encara d'alcunes paraules estranyes qui no són en vulgar ni en llatí». No sabem què en poden dir els experts en terminologia, però per a nosaltres aquesta brevíssima explicació és una lliçó excel·lent, vàlida encara avui per a la metodologia en el treball terminològic. Primer de tot, mira de resoldre les mancances lèxiques amb allò que li ofereix la llengua pròpia, amb el parlar vulgar; si per aquesta via essencial no resol el problema, recorre al llatí, o sigui, a la llengua que aleshores era més coneguda i estesa com a transmissora de cultura, una llengua universal: li manlleua les formes que considera pertinents i les adopta i adapta per al català; finalment, si cap dels dos procediments no satisfà la precisió semàntica que cerca, recorre a la creació, a la invenció, que, però, mai no és arbitrària, sinó que recolza en l'estructura del sistema lingüístic: fonèticament, fonològicament, gràficament, morfològicament, sintàcticament, lèxicament. Aquest és el motiu per què la major part del lèxic de Ramon Llull és encara viu en la llengua moderna. A l'hora d'haver d'adaptar una forma llatina o d'haver-la d'inventar *ex novo*, Llull fa rendibles els afixos, la flexió morfològica, la construcció sintagmàtica, les possibilitats d'obtenció de noves categories gramaticals, etc., des del vulgar català.

4. Algunes condicions per a la integritat de les llengües

La preservació de totes les llengües del món obliga a una condició general indispensable: conrear-les sistemàticament a partir de l'aprofitament dels seus mitjans i estar amatent a evitar que siguin interferides gratuïtament per altres.

Així, doncs, en els processos de creació terminològica, hi és primordial el respecte a allò que s'ha denominat *el geni* de cada idioma: al seu caràcter peculiar, a les seves tendències inconfusibles. La qual cosa obliga en primer lloc a l'esforç d'evitar els manlleus innecessaris, és a dir, aquells que poden ser substituïts sense problemes ni estrictament lingüístics ni sociolingüístics per formes que trobem en la llengua de què es tracta; i en segon lloc, a l'adaptació total o parcial del manlleu quan aquest és inevitable, o sigui, la submissió a les normes fonològiques, fonètiques, gràfiques, morfològiques, sintàctiques i lèxiques. Cal tenir en compte que el rebuig de préstecs innecessaris no solament és un acte de respecte a la llengua pròpia, sinó també a la llengua de la qual es manllavarien, ja que en suposa un plagi abusiu.

Al nostre entendre, no hi pot haver neologia consistent sense una aplicació rigorosa de la normativa. Els terminòlegs han de comptar amb el suport dels gramàtics i evitar la contradicció dels neologismes amb la preceptiva general. Les possibilitats d'acceptació social i de manteniment en el futur dels llenguatges especialitzats depenen en bona mesura del seu acord amb la preceptiva. Les propostes que són fruit d'una tasca metodològica que la respecta acaben incorporant-se fàcilment en els reculls lexicogràfics i, doncs, convertint-se en solucions legítimes.

L'ús general de l'idioma ha de servir de guia essencial per a la creació de terminologia per una altra raó: el fet que històricament compta precisament amb formes que en el període d'introducció foren neologismes procedents de llengües diferents: italianismes, gal·licismes, castellanismes, anglicismes, etc. No es pot menystenir la manera com s'hi adaptaren aleshores, ja que hem de considerar-la tradició i, doncs, exemple a la fi del geni de què hem parlat suara. Justament la història dels territoris de llengua catalana és plena de testimonis d'influències — per convivència i conflicte — d'altres que hi han estat en contacte. Conseqüentment, és un punt de referència important per a interpretar com convé establir la correspondència de sons, de flexió, de grafemes, etc., entre idiomes diferents, d'igual o de distinta família.

Hem afirmat que els llenguatges especialitzats genuïns són indicadors de la potència d'una llengua. Fins ara s'havia dit que allò que la caracteritza majorment és la seva sintaxi. Potser és cert. Això no obstant, s'ha demostrat científicament que la competència lèxica dels parlants és l'expressió més directa del món del coneixement que posseeixen: en el nostre cervell, hi té un lloc molt especial, com a base de la construcció de la realitat profunda del que som les persones. És en aquest sentit que sostenim que la força dels idiomes es manifesta particularment per la terminologia genuïna de què disposen; perquè aquesta demostra que no ha calgut recórrer a préstecs, que en la llengua pròpia trobem els elements i els mecanismes per a verbalitzar els avenços en el saber. Afegim-hi emfàticament que cap llengua no està objectivament mancada ni limitada en la capacitat de creació neològica. El progrés, substancialment, és la possibilitat de verbalitzar noves idees, i la normativització terminològica és la que manifesta més clarament l'encaix entre una llengua i el món científic, tecnològic, artístic i professional; relaciona directament una llengua amb el desenvolupament i atorga als idiomes el prestigi imprescindible perquè es puguin normalitzar si es resolen convenientment o, al contrari, posen de rellevància el seu caràcter marginal en no accedir o accedir poc destrament als àmbits especialitzats com les llengües sociolingüísticament més destacades (veg. MARTÍ i CASTELL, 2000, p. 175).

Resulta grotesca la tendència presumptuosa a la preferència de l'ús de manlleus per tal de demostrar el coneixement de llengües estrangeres; molts parlants estan convençuts que fa més intel·ligent, que és més prestigiós emprar un terme anglès o

francès o italià, que no pas servir-se del corresponent en la llengua pròpia. És el resultat del fenomen a què hem al·ludit de fer confondre genuïtat amb retrogradació i, paral·lelament, identificar l'ús sistemàtic de manlleus amb modernitat.

En la tria genuïna d'un neologisme, tot rebutjant estrangerismes o calcs d'altres idiomes, encara que sigui adaptant-los, és fàcil que inicialment faci la impressió que la forma autòctona no «sona» prou bé, fins i tot que és risible. Aquest fenomen actua particularment en les llengües amb poc poder, perquè la seva situació sociolingüística arriba a l'extrem de provocar el rebuig a la lleialtat a la normativa per part d'aquells qui han adquirit una bona competència lingüística: fa turpitud parlar massa correctament una llengua minoritzada. Hem observat l'extrem en què un comunicador que usa amb propietat el català en un programa televisiu distès sent la necessitat de justificar-se, de fer broma metalingüística sobre la tria preceptivament correcta en l'ús —i no ens estem referint a cap inadequació de registre. Parlar d'acord amb la normativa i amb el registre adient suscita tensió, i fa que es recorri adesiara expressament a barbarismes per a mostrar-se lingüísticament més propers als interlocutors. L'ús d'estrangerismes sembla que atorga un toc més obert, més actual, de major universalisme; l'ús ajustat a la preceptiva infon un complex de militants de la llengua. Reportem una anècdota: no fa gaire vam llegir en un mitjà de comunicació un article d'un professor universitari en què es queixava de l'excessiu purisme que hom cercava en l'ús del català, i posava com a exemple que havia rebut cartes en les quals s'usava l'expressió *us fem avinent!* És un símptoma alarmant dels complexos que poden arribar a patir els usuaris d'una llengua subordinada. Aquesta actitud desapareix completament, és clar, quan es tracta de recórrer a llengües amb poder, com el francès, l'italià, l'espanyol i, no cal dir-ho, l'anglès; aleshores el fenomen es presenta amb els termes invertits: es mira de demostrar la màxima correcció possible, com a exhibició del domini de la competència en una llengua de prestigi. S'elogia el maneig destre, culte, formal, d'aquests idiomes. Simultàniament a les crítiques respecte a l'ús poc acurat de la llengua catalana als mitjans de comunicació en general, especialment la televisió, abunden les que consideren que empren un llenguatge excessivament purista; i ho retreuen persones que, en canvi, no estalvien elogis al rigor en l'ús de l'anglès de la BBC.

No hem de deixar-nos condicionar perquè un neologisme genuí pugui semblar rar i, doncs, de difícil acceptació. El manlleu pot resultar-nos més natural, senzillament perquè ens és més familiar: és el que primerament hem sentit, però això no significa que amb l'ús el terme català acabi imposant-se sense problemes d'adhesió pels especialistes. Amb els neologismes passa el mateix que amb la recuperació de formes autòctones del lèxic o de la gramàtica generals: malgrat que, d'entrada, faci la impressió que no s'imposaran, a la fi s'integren a la llengua sense especials problemes;

sempre, és clar, que hi contribueixin els models d'ús social en tots els seus nivells, principalment l'escola, l'Administració, els mitjans de comunicació social. Què és sinó l'autoodi i l'anormalitat lingüística el que ens fa fer unes diferències absurdes en la valoració del parlar adequadament una llengua de prestigi —índex d'un grau elevat de formació— o una llengua amb poc poder —índex de lleialtat militant a la llengua pròpia?

5. El lèxic comú i el lèxic especialitzat: dos aspectes d'una mateixa realitat

Com a conseqüència de la parcel·lació que caracteritza el món actual, s'ha magnificat l'especialització com a fenomen global i la terminologia com a fenomen lingüístic, en perjudici del lèxic comú. Avui es produeix amb freqüència l'anomalia que un parlant usi deficitàriament el català general i, en canvi, sigui capaç de fer ostentació d'un domini del llenguatge especialitzat. Fins al punt que es corre el risc que la terminologia tendeixi a una vida i una història paral·leles respecte a les de la llengua comuna, i que no s'hi incorpori com a cabal complementari que l'enriqueix, tot fusionant-s'hi en un sol i indestruïble sistema. És necessari acoblar consistentment els llenguatges especialitzats i la llengua comuna. Per a assegurar aquest objectiu, la neologia ha de ser deutora de la llengua comuna i la llengua comuna ha de donar solucions a la neologia.

Aquesta necessitat no ens impedeix de reconèixer que les propietats distintives del lèxic comú i de la terminologia especialitzada no són iguals, començant per les diferències en l'adquisició de l'un i de l'altra. La normalització terminològica exigeix un aprenentatge en edat madura; posar-se al dia en l'especialitat professional significa estar al corrent dels canvis més recents i inclou posar-se al dia també en les conseqüències lingüístiques que tenen: aparició de nous termes, desaparició d'altres, modificació o exclusió o addició d'accepcions (veg. MARTÍ i CASTELL 2000: 176).

En el sentit que aquí ens interessa més, la tradició dels llenguatges especialitzats ha implantat maneres específiques de crear neologismes; per la qual cosa, és freqüent que en cada àmbit de l'activitat humana s'apliquin sistemàticament algunes regles neològiques pròpies. Així, en la consideració de la normativa en la terminologia, cal diferenciar aquella que imposa la llengua general i comuna i aquella que històricament caracteritza cada terreny d'especialització.

6. La normalització terminològica del català: una experiència sense llarga i continuada tradició

La tendència a l'especialització és relativament recent entre nosaltres. I, pel que fa a les seves repercussions lingüístiques, coincideix en uns moments en què, amb l'arribada de la democràcia, la recuperació lenta de la normalitat en l'ús del català obliga a estar pendent sobretot de la llengua general, comuna. No comptem amb una tradició que ens pugui servir de punt de referència. Altrament, mai com ara la història lingüística dels nostres territoris no s'havia trobat amb la peremptorietat de resoldre adequadament els requeriments dels llenguatges d'especialitat.

Això no obstant, tenint en compte el que hem dit en l'apartat anterior respecte a la conveniència de no provocar un divorci entre la llengua comuna i la d'especialitat, la tasca que Pompeu Fabra va realitzar respecte a la reconstrucció del lèxic del català literari és un exemple inestimable que ens permet d'establir criteris fonamentals en la fixació terminològica, encara que les circumstàncies històriques avui exigeixen els procediments idiosincràtics pertinents.

Els models d'actuació en altres llengües mostren adesiara una certa incoherència, una insuficient acció de control en l'establiment i l'extensió social de la terminologia, que són fruit d'haver hagut d'intervenir en la solució dels llenguatges especialitzats amb una immediatesa que no s'imposa en la llengua general, els canvis de la qual són naturalment molt lents. En el cas del català, en no haver-se hagut d'acarar la qüestió amb la urgència amb què ho han hagut de fer altres idiomes, no s'ha incorregut en tantes contradiccions. Hem pogut procedir a la fixació prèvia de criteris prou consolidats en altres comunitats i els hem poguts aplicar més ordenadament.

La tradició en la determinació dels llenguatges especialitzats en català és relativament recent i breu, però pensem que ha estat endegada a partir d'uns principis convenients a la realitat sociolingüística en què ens trobem, que han obert un camí més segur per a la tasca futura i permanent de normalització terminològica. Un camí parcialment però esplèndidament traçat, com dèiem, pel treball lexicològic i lexicogràfic de Pompeu Fabra.

7. Mètodes, criteris i tècniques per a l'establiment dels llenguatges especialitzats

Una qüestió òbvia per a la fixació de la terminologia és l'adaptació com més sistemàtica millor d'unes regles que siguin igualment estrictes i amb les menors excepcions possibles. És rebutjable que en la creació de neologismes hom hagi de decidir cada cas com

si no tingués a veure amb el sistema general de la llengua i, per tant, també amb el de la resta de neologismes.

La terminologia ha d'imposar-se una regularitat basada en la concepció unitària de l'estructura lèxica a la qual s'ha d'integrar. La qual cosa significa que cada àmbit d'especialitat sigui considerat com una subestructura, dins l'estructura general, que té les regles pròpies de funcionament; de manera que els neologismes s'hi creïn considerant la resta ja existent i determinant amb quin altre o amb quins altres cadascun té una especial relació, tot respectant-la en allò a què lingüísticament obligarà. Com s'esdevé en la llengua general, cap unitat terminològica no ha de quedar deslligada del conjunt en què s'insereix.

Si els criteris amb què s'estableix la normativa lingüística per als llenguatges especialitzats són clars i coherents, s'aconsegueix allò que sovint no trobem en els parlants, especialment en els de llengües amb poc poder: l'exercici de la creació personal sense pors ni complexos excessius de transgredir la preceptiva. La necessària interacció entre terminòlegs i parlants es fa més fàcil i, sobretot, més rendible, perquè aquests, cenyint-se als procediments que els primers hauran decidit, generaran noves formes amb una alta probabilitat que s'adeqüin al geni de la llengua i, doncs, que s'hi incorporin. Serà més versemblant que deixi de produir-se la situació encara massa freqüent en què una solució legítima des del punt de vista de la lògica de la normativa d'una llengua no es gosi d'emprar o, pitjor encara, sigui estigmatitzada simplement perquè no apareix en cap diccionari. Com que els vocabularis mai no ho poden contenir tot, convé que les persones puguin formar neologismes amb la tranquil·litat que dona la certesa d'haver-hi posat en joc uns procediments avalats per la normativa lingüística, al marge que a la fi no acabin introduint-se definitivament en la llengua. És bo que els parlants posseeixin allò que en diem *sentit espontani* de la llengua pròpia, que els doni la confiança i la seguretat en la creació de neologismes.

Com en qualsevol altra activitat, en la terminològica és essencial que els qui se n'ocupen es carreguin de raó a l'hora de fer propostes. No estan obligats a més; però tampoc a menys... Després, la realitat sociolingüística acabarà dient la darrera paraula —mai més ben dit— sobre la seva conveniència o no, i, doncs, sobre la seva incorporació.

Tot això no obstant, el llenguatge no té les característiques de les ciències anomenades *exactes*. Conseqüentment, encara que, pel que fa a la normativització dels neologismes, la terminologia, com hem dit, ha de mirar de poder establir criteris generals com més regulars millor, sempre s'haurà d'admetre la seva relativitat; no es podrà ser igualment rígids en tots els casos, siguin quins siguin, ni s'aplicaran necessàriament sempre ni amb igual intenció. La funció de les llengües obliga a prioritzar sovint solucions pragmàtiques que en faciliten socialment l'ús per damunt del que per lògica podri-

en exigir unes determinades regles fonètiques, fonològiques, gràfiques, morfològiques, sintàctiques o lexicosemàntiques. Aquest tret que les caracteritza, fascinant al nostre entendre, no justifica l'arbitrarietat; l'eficàcia en la fixació dels termes és fonamental, com ho és la màxima subjecció possible a la normativa: l'equilibri en la valoració d'una i altra —eficàcia i normativa— no és un exercici fàcil, però és un exercici obligat.

Les regles per a la neologia han de començar per establir per quins arguments essencials es decideix que es rebutja o que s'accepta un manlleu i per quins es decideix que, si s'ha introduït, s'adapta o no s'adapta al català, i encara, en el primer supòsit, fins a quin punt, en quin grau: totalment o parcialment. Per exemple, davant termes que han arrelat com a préstecs no adaptats en un nombre ben considerable de llengües, pot ser recomanable no esdevenir l'excepció; així, l'adaptació que fa l'espanyol del mot anglès *whisky* en *güisqui* pensem que no és la més encertada, tant pel que fa a la fonètica com pel que fa a la grafia, i trobem més adient la solució del català de deixar intacta la forma anglesa *whisky*, solució que ja va establir Fabra en el *Diccionari general de la llengua catalana*! Un cas semblant és el de la forma catalana *espagueti*, la qual, tot i ser un clar manlleu de l'italià *spaghetti*, que ha fet fortuna pertot, afegeix una vocal de suport inicial, canvia la *h* després de *g* per una *u* gràfica i simplifica la geminació —fònica i gràfica— de les dues *tt* interiors italianes: és a dir, hi ha una adaptació a la normativa general, que no preveu la *s* inicial agrupada o líquida ni la duplicació de la dental sorda i que resol el so [ʎ] seguit de *e* amb la combinació gràfica *gu*.

En un altre sentit, formes que ja s'han estès en la llengua comuna poden condicionar decisivament alguns neologismes. L'existència en català del terme *futbol* (també inclòs en el diccionari de Fabra), de l'anglès *foot ball*, obliga no solament a derivats com *futbolí*, sinó també a la introducció de termes com *handbol*, *voleibol*, etc., i a un grau d'adaptació fonètica i gràfica que ha de ser semblant al de *futbol*.

S'han de diferenciar els comportaments no sempre coincidents dels distints camps semàntics, alguns dels quals tenen una llarga tradició històrica en el procés d'introducció de neologismes. És freqüent, posem per cas, que en l'àmbit de la medicina o de la geologia o de la farmacologia tinguin una incidència molt rellevant les llengües clàssiques: el llatí i el grec. La construcció metafòrica és un procediment força productiu en la creació de neologismes i adequat perquè col·labora mitjançant un ús propi de la llengua comuna, per la via de la comparació, a concretar semànticament els conceptes; per exemple, en zoologia anomenem *fesol de mar* el mol·lusc *Modiolula phaseolinus*, perquè morfològicament s'assembla a un fesol; o dàtil de mar el mol·lusc *Lithodomus lithofagus*, semblant en la forma i en el color al fruit de les palmeres. Naturalment, el símil ha de ser ben motivat, ja que altrament dificulta més que no facilita la comprensió del terme. Molts neologismes són descriptius i es basen en alguna circumstància de la realitat a què al·ludeixen; així, sense moure'ns del camp de la zoologia, *escarabat de Sant*

Joan es refereix a un insecte que inicia el vol per Sant Joan; aquest mateix animal es denomina també *escarabat ratllat*: un terme predominantment explicatiu. *Pregadeu* és un insecte amb les potes davanteres plegades davant el cap, com si estigués en actitud de pregar.

Sociolingüísticament és particularment important poder establir un perfil determinat dels usuaris de cada especialitat, per tal de decidir preceptivament amb més garanties d'èxit, d'acceptació, els neologismes que més s'hi avinguin. No és igual un grup de professionals d'un camp determinat de la ciència, la tecnologia o les arts que un de l'àmbit del comerç o de la gastronomia: les exigències en les actituds lingüístiques dels uns o dels altres són o poden ser de caràcter ben diferent.

Una regla d'or del treball terminològic ha de ser que de res no val la creació de neologismes de genuïtat indiscutible si després ningú no els ha d'emprar. La finalitat última en la seva fixació és que tothom els empri regularment. Acceptada aquesta norma, els terminòlegs no poden ser simplistes en la consideració d'aquest aspecte. L'experiència en la normalització del lèxic comú és allisonadora; determinades impressions primeres respecte a alguns mots catalans que havien estat socialment substituïts per castellanismes van resultar errades: hom creia que era impossible la restauració de certes formes genuïnes; pensem en l'exemple sempre citat de **bussó[n]*, però també en formes tan col·loquials i esteses com **adiós*, **pues*, **bocadillo*, **hasta*, **cuidado*, **sobresalient*, **vacacions*, **enxufar*, **puesto*, **pepino*, **mando* [a distància], **siesta*, **parrilla*, etc. La realitat va demostrar que es van estendre amb naturalitat i fins i tot amb rapidesa, possiblement perquè els catalanoparlants sentien —sentien encara— una avidesa pel retorn d'uns orígens identitaris.

Un postulat que s'hauria d'aplicar normalment en la fixació terminològica és que, davant els dubtes en l'opció per una forma autòctona o pel manlleu corresponent, cal inclinar-se sempre per la primera, amb la consciència que, si cal, es pot esmenar; mentre que, si hom es decanta pel manlleu, la decisió és pràcticament irreversible. Un bon gruix de neologismes s'han de presentar com a proposta social; han de passar per un període de prova quant al seu funcionament, és a dir, quant a la seva integració general en el sistema lingüístic; per la qual cosa ha de prevaler-hi la tendència pels termes genuïns, sabent, tanmateix, que potser, a la fi, hauran de ser reemplaçats pels manlleus. Els terminòlegs han d'apostar pel risc en favor dels neologismes creats amb els recursos del sistema de la llengua pròpia.

Semblantment, pel que fa a l'adaptació de préstecs, cal ser-hi propens, i com més àmplia, millor (fonètica, gràfica, morfològica, sintàctica). Igualment en aquestes operacions s'és a temps a rectificar de major a menor adaptació, però no s'hi és en la direcció oposada.

Està sobrerament demostrat que en totes les llengües conegudes funciona el principi universal de l'economia del llenguatge. Per tant, en terminologia s'ha d'aplicar; però amb molta cura. En general, com més simples, curts, siguin els neologismes, més probabilitats tenen de ser adoptats pels especialistes; les formes analítiques no n'afavoreixen l'extensió. Tanmateix, i també com s'esdevé en el llenguatge comú, la llei de l'economia lingüística funciona fins que no provoca ambigüitats, confusions. Dit altrament, no sempre la major brevetat d'un terme és allò més aconsellable, perquè cal assegurar la claredat, la concisió, dels signes lingüístics, i en aquest sentit s'ajusta més al principi de l'economia del llenguatge un neologisme més llarg, més complex, però inequívoc, que no pas l'abreujament que té com a conseqüència l'equivocitat, la dificultat d'interpretació nítida entre els usuaris. Un telegrama és més econòmic com menys unitats conté, però de res no serveix escurçar-lo si, per eliminació de mots, acabem convertint-lo en indesxifrable per al seu destinatari. Un excés de voluntat economicista en la terminologia pot produir efectes totalment contraris a aquells que se cerquen. Justament els llenguatges especialitzats han de caracteritzar-se per un grau màxim de precisió. Endemés, no ha de preocupar en excés la fixació de termes poc econòmics, com els sintagmes relativament llargs, ja que és habitual que en l'ús es tendeixi a la simplificació mitjançant l'eliminació de formants, la qual cosa no perjudica la bondat del terme complet.

El principi d'economia del llenguatge ha d'actuar no solament en la preferència d'un sol mot enfront d'un sintagma o d'un sintagma curt enfront d'un sintagma llarg, sinó també, i molt particularment, en la rendibilitat del terme creat: és més rendible aquell que permet de formar derivats que aquell que és tancat en aquest sentit; el que ofereix, doncs, possibilitats més grans de flexió, a partir del qual és possible de generar altres neologismes que hi estiguin relacionats.

En aplicar els criteris normatius en la creació terminològica s'han de tenir presents tots els aspectes de la gramàtica de la llengua sense excepció i sense infravalorar-ne cap respecte als altres: el fonològic, el fonètic i el gràfic (fonemes, sons i grafemes que s'hi corresponen en l'escriptura); el morfològic (flexió en general); el sintàctic (agrupació de mots, ús de preposicions entre si, concordances, tipus de complements nominals, verbals i adverbials, etc.), i el lexicosemàntic (especialment la relació correcta i precisa entre significat i significat). Aquí escau de destacar l'especial atenció que ha de merèixer l'ús dels afixos, perquè la derivació és un dels procediments més productiu en la creació de terminologia; s'ha de tenir en compte que molts tenen significacions diferents; la seva tria encertada obliga al coneixement del seu valor exacte en llatí, en grec o en altres llengües de què procedeixen; sovint els neologismes es caracteritzen com a tals solament pels afixos, és a dir, es parteix d'una arrel de la llengua general i es

crea un nou significat mitjançant la derivació; s'ha de ser, doncs, especialment meticolós en el procediment.

Si haguéssim de destriar els principals criteris que han de guiar la formació de terminologia, en destacariem els següents:

a) *El de la necessitat real del neologisme*

El poder dels mitjans de comunicació i la creació espontània d'expressions que els caracteritza empenyen els terminòlegs a un zel que pot resultar excessiu amb la creació de neologismes innecessaris. Determinats termes són simplement propis del llenguatge o del registre periodístic, no reclamen una intervenció que els doni carta de naturalesa neològica. Així, per exemple, *sense sostre* (que els mitjans escrits posen entre cometes) constitueix més una solució que distingeix l'estil o el registre periodístic, un recurs metafòric, una imatge gràfica, que no pas un terme que hagi de normalitzar-se com a especialitzat; una valoració semblant fem per al terme que s'acaba de crear *píndola de l'endemà*. D'altres són innecessaris perquè la llengua comuna o altres neologismes ens en donen la solució suficient: és absurd un neologisme com *dancing*, perquè ja disposem del terme *sala de ball* o *discoteca*; o com *printer*, perquè ja disposem de *impressora*.

No s'han d'introduir falsos neologismes, és a dir, termes que ja tenen el seu equivalent en la llengua general amb un significat que no variaria en referir-nos a un camp concret de l'activitat humana; per exemple, seria superflu i confusionari el neologisme *economat* en el món de l'hoteleria, amb el sentit de lloc on es guarden els comestibles, perquè en català disposem dels mots *rebot* o *magatzem* amb el mateix significat.

No caldria dir que els conceptes que han esdevingut obsolets en el camp semàntic de què formen part no han de ser interessants per als terminòlegs, que els han d'arxivar com a tals; altra cosa és que per tradició continuïn figurant en els vocabularis corresponents.

Un aspecte que cal tenir molt present en l'adopció de manlleus innecessaris és el de la moda, l'esnobisme, que es barreja amb el corporativisme. Repetim que no és bona l'avversió sistemàtica als préstecs, perquè totes les llengües en tenen i n'han tingut sempre; perquè són un saludable símptoma de convivència intercultural, d'interinfluències mútues entre les persones i els col·lectius. Ara, cal controlar la tendència avui molt accentuada a crear llenguatges expressament críptics de grups, amb l'interès principal, no de la concisió en la comunicació, sinó de seguir el corrent de la innovació com a signe de distinció, d'intel·ligència, de coneixement de llengües, i per marcar fronteres respecte a d'altres grups humans d'activitats distintes i a d'altres llenguatges especialitzats.

b) *El semàntic*

Els neologismes han de ser semànticament motivats. El significat ha de fer al·lusió no amfibològica al significat. Per la qual cosa, pot ser aconsellable justament no aplicar el criteri sociolingüístic esmentat suara, perquè com que els termes es desgasten i perden precisió per l'ús, és fàcil que els que ja són coneguts no siguin prou inequívocs. Els terminòlegs han de tendir a una separació neta entre el sentit i l'ús del lèxic comú i el d'especialitat: s'han de desestimar formes massa generals; però aquest principi mai no ha d'incórrer en la contradicció entre el significat de les paraules en la llengua comuna i el que tenen quan s'empren en la terminologia especialitzada: la determinació de l'adequació semàntica ha de ser fidel a les definicions dels diccionaris normatius de les llengües quant als significats dels mots, malgrat que el sentit del lèxic general ha de distingir-se del que tenen els neologismes.

c) El comparatiu interlingüístic

Per a l'admissió o no de manlleus ha de tenir un pes especial el comportament de les altres llengües, perquè la societat de la informació i del coneixement demana que es faciliti tant com es pugui la intercomunicació. Nogensmenys, convé ser ponderats, perquè no és el mateix l'admissió de termes forans quan s'han fet pràcticament universals que la d'altres que no tenen una extensió prou general. Això no obstant, en la valoració d'aquest argument, com en la d'altres igualment importants, les llengües es comporten de manera desigual: algunes presenten una resistència feble als estrangerismes, acompanyada, a més, de la tendència a respectar al màxim la fonètica dels mots manllevats; d'altres, com el francès, s'oposen tant com poden a la interferència i procuren trobar en la pròpia llengua els recursos neològics. Hi pot haver raonaments vàlids per a justificar qualsevol de les dues maneres d'afrontar la creació terminològica; però el que ens sembla indiscutible és que una llengua amb poc poder té una especial exigència de trobar els recursos en si mateixa, és a dir, de mantenir al màxim la fesomia i la identitat, ja que si a les dificultats sociopolítiques de subsistència se sumen les d'imitació —submissió— fàcil de llengües amb molt de poder, la subordinació amenaça majorment la seva desaparició o difuminació. Altrament, cal vigilar que el respecte a la genuïnitat, no solament no repercuteixi en excés a la fàcil intercomprensió mundial, sinó que tampoc no causi que es pugui titllar justificadament una llengua d'estranya o insòlita per les seves solucions neològiques poc compartides. Aquesta és la feina que reclama major sensatesa, sentit de la llengua i realisme, perquè no és convenient obviar sense prou motius les més objectivament genuïnes ni excloure sistemàticament per purisme el decantament en favor de manlleus. No és bona l'actitud de rebuig per principi de qualsevol estrange-risme, com no ho és la introducció de préstecs innecessaris. Una modernitat mal entesa tendeix a la preferència dels manlleus. No és científic el capteniment terminològic cò-mode —si se'ns permet l'expressió— que recorre a l'argument de la major universalitat

dels préstecs o, dit d'una altra manera, que pretén que són més «naturals», més «normals», enfront de l'artificiositat que es recrimina a la formació genuïna de neologismes.

d) *El de coherència interna*

Ja hem esmentat que, en l'estructura general que constitueix qualsevol sistema lingüístic, el lèxic n'és una subestructura i l'especialitzat n'és una altra respecte al general. Per això un principi fonamental en terminologia és la coherència interna entre els termes que estan directament o indirectament relacionats. Principi que, a l'hora de crear un neologisme, obliga a tenir presents tots els que existeixen en l'àmbit específic de què es tracti o en àmbits afins. Cap terme no ha de considerar-se deslligat d'un conjunt del qual formarà part. Per exemple, si en el camp semàntic del turisme s'accepta el terme *itinerari ornitològic* per a referir-se a un recorregut en què hom es fixa en els ocells, paral·lelament s'ha d'introduir *itinerari submarí* per a referir-se a un recorregut en què hom es fixa en la flora i la fauna de sota les aigües de la mar. Si, en canvi, es triés *observació ornitològica* per al primer significat, aleshores, correlativament, s'hauria d'optar per *observació submarina* per al segon. En el camp de la informàtica, si s'accepta *galleta* com a equivalent a l'anglès *cookie*, el terme també anglès *blank cookie* ha d'incorporar-se amb la mateixa forma nuclear *galleta: galleta buida*.

A l'hora d'establir un neologisme per a un àmbit determinat s'ha d'estar molt segur que no n'hi ha cap altre que hi pugui interferir.

De vegades un terme pot tenir un correlatiu en un mot de la llengua comuna, amb el qual és convenient que mantingui igualment la coherència. Per exemple, *berenar sopar* és un sintagma del lèxic general que es refereix a la menjada que hom fa entre el berenar i el sopar en substitució d'aquests. Si hem d'establir un neologisme que es refereixi a una menjada que es fa entre l'esmorzar i el dinar en substitució d'aquests, és coherent que sigui *esmorzar dinar*.

e) *El de la vinculació dels termes a les denominacions d'origen, a noms propis de persona o a marques registrades*

És normal, encara que no sempre vinculant, que alguns signes lingüístics que fan referència a una entitat exclusiva d'un determinat lloc en mantinguin la solució lingüística com a manlleu, si pot ser, adaptat; per exemple, en l'àmbit de la veterinària, molts noms de races d'animals; o, en el de la gastronomia, de classes de formatges, begudes (*cabrales, rocafort, xampany, conyac*, etc.). Això no obstant, si en català no s'ha introduït el préstec originari que designi un concepte d'aquesta mena, és recomanable que es creï un neologisme genuí.

Quan un neologisme fa referència a un nom propi —inventor, descobridor, teoritzador, etc.— també és normal que es respecti gramaticalment i ortogràficament el nom de la persona, encara que s'usin les minúscules (*curie, watt, etc.*).

Semblantment, la marca registrada d'un objecte pot acabar essent-ne la denominació habitual en la llengua general i igualment en els llenguatges especialitzats. És el cas, per exemple, de la forma *vamba* amb el sentit de 'sabatilla de sola de goma per a practicar esport'. A part de les qüestions de caràcter legal que se'n poden derivar, lingüísticament és aconsellable que es tendeixi a trobar una forma autòctona abans que acceptar la denominació mitjançant la marca registrada; és preferible cinta adhesiva que no pas *cel·lo*, o bé *fibrociment* que no *uralita*, o *líquid correctiu* que no *tipp-ex*.

f) El de la història de la llengua

Tota llengua és un sistema de comunicació que està directament imbricat en una societat, en què neix i amb la qual viu la mateixa història. Determinades teories lingüístiques han induït absurdament a oblidar que qualsevol idioma és condicionat per fenòmens externs de tot ordre i que, per tant, evoluciona d'acord amb l'esdevenir de la comunitat d'on és propi. Per això, la terminologia ha de tenir en compte la història general de les llengües i, d'una manera particular, és clar, la del seu lèxic, i, en decidir els neologismes, és essencial la valoració de la tradició lexicogràfica, sobretot la del lèxic especialitzat de les ciències, de les professions i oficis, etc. Encara que pugui semblar paradoxal, una forma arcaica de la llengua pot recuperar-se per a la denominació precisa d'un nou concepte.

En un altre sentit, la fonètica i la documentació històriques ens proporcionen la informació per a l'adaptació correcta d'un manlleu d'una llengua romànica, perquè ens indica la correspondència dels sons en la seva evolució des del llatí en cadascun dels idiomes que en deriven i també la seva grafia en el reflex en l'escriptura.

g) El de la genuïnitat ortoèpica

S'estén de manera preocupant en l'ús del català oral l'afluixament de la disciplina en allò que fa referència a l'ortologia. En la prevalença de la preocupació per evitar sobretot barbarismes lèxics, es recula en el respecte per la bona pronunciació. Una llengua es caracteritza de manera més definitiva que hom no pensa per l'articulació dels seus sons; per bé que hom aprengui de parlar un idioma que no sigui el propi, es descobreix fàcilment que n'és estranger precisament per la fonètica. Així, per exemple, no és suficient establir la grafia del neologisme *pòster*; cal, a més, remarcar que la seva pronunciació en els parlars catalans que neutralitzen la *a* i la *e* àtones ha de ser [ˈpɔstəɾ], amb la *o* oberta

i amb la vocal final neutra. La normativa en l'ús del mot *euro* obliga els parlants que realitzen com a [u] la o àtona a dir coherentment [ˈewru].

h) El de la genuïnitat ortogràfica

És essencial la fixació de la terminologia en l'escriptura. Ja ens hem referit a la informació que trobem en la història de la llengua pròpia i en el contrast amb la història de les llengües neollatines quan hem d'adaptar-ne un manlleu; per exemple, sembla indiscutible que el francès *disquette* s'adapti gràficament com a *disquet*. Molt més complex és l'establiment gràfic de préstecs de llengües de família diferent —llevat de casos objectivament senzills, com, en el camp de la informàtica, l'adaptació de l'anglès *chip* com a *xip*— i, sobretot, de les que parteixen de sistemes d'escriptura distints, com el xinès o el japonès; s'hi imposa una vigilància acurada de la coherència en les decisions que solament és possible amb la intervenció dels pocs especialistes en català i alhora en les llengües de procedència dels neologismes.

En un sentit diferent, la lexicalització aconsella el recurs de les minúscules. Així, doncs, en termes que procedeixen d'expressions abreujades d'altres idiomes generalment cal optar per aquesta solució: per exemple, les formes *ovni* i *sida*, resultats sintètics, provinents de les sigles OVNI (objecte volador no identificat) i SIDA (síndrome d'immunodeficiència adquirida), respectivament.

i) El d'adaptació

Quan en la llengua entra un manlleu que, però, s'hi adapta, hom ha d'aplicar-hi un rigor especial que valori tots els casos que comparteixen circumstàncies iguals o molt semblants. Per exemple, el manlleu del francès *avancée* en català resta com a masculí, perquè es redueixen les dues *ee* finals a una de sola: *avancé* 'cobert o tenda incorporats en una caravana', com ocorre amb diversos altres substantius també masculins i acabats en *-é*, procedents de participis francesos acabats en el femení *-ée*, com *melée* > *melé* 'jugada de rugbi' o *giroflée* > *giroflé* 'violer groc'.

En la llengua general es documenten nombrosos casos de manlleus que s'han adaptat gràficament al català: *bistec*, *brioix*, *tsar*, *xampú*, *xàrter*, *xifonier*, etc. D'altres, en canvi, s'han deixat sense adaptar: *croissant*, *bismarck*, *mousse*, etc., atenent a l'alt grau de difusió que han experimentat i al comportament de les altres llengües que els han adoptats.

j) El de la diferenciació dels àmbits d'especialitat

Hem tingut ocasió de subratllar que el caràcter de la terminologia de la ciència, de la tècnica i de les arts ha de ser distint del d'altres camps menys minoritaris o més po-

pulars. Generalment, els neologismes del primer grup plantegen una casuística més complexa quant a la precisió i, consegüentment, demanen una intervenció diferent de la que demanen els termes d'altres àmbits. La mateixa tradició en la formació terminològica en medicina, geologia, farmacologia, física, enginyeries en general, especialitats artístiques, mostren que és habitual el recurs a afixos i fins i tot mots sencers procedents del llatí i del grec; tenen un grau d'especialització sovint molt minoritari respecte al grau d'altres llenguatges més compartits en la intercomunicació quotidiana. Això comporta una tasca més complicada de normalització; per exemple, en les formacions de neologismes cultes hom ha d'aplicar el criteri de l'homogeneïtat dels formants en la mesura que sigui possible i amb especial harmonia amb els termes d'altres llengües; així, hi és preferible un terme constituït de dos elements del grec que d'un element del grec i un altre del llatí, i encara més que un del grec o del llatí i l'altre popular.

k) *El de la prioritat entre formes anàlogues*

No és rar que en la fixació del lèxic especialitzat ens trobem amb la competència entre dues o més formes d'igual significació. Cal procedir igual com es fa en el lèxic comú: establint sinonímies, però destacant-ne una com a prioritària i l'altra o les altres com a secundàries (sinonímies primeres, segones, terceres, etc.). Com ocorre generalment, dues o més formes difícilment es mantenen en estricta igualtat de sentit; a la fi, en preval una i desapareixen les altres o aquestes es mantenen però amb un significat prou diferenciat.

En l'establiment de sinonímies també hem d'observar com es comporten les altres llengües. Tanmateix, pot no haver-hi coincidència; per exemple, en arqueologia, tenint en compte que *gratar* i *raspar* són sinònims, ho han de ser, en conseqüència, els seus derivats *gratador* i *raspador*; l'espanyol, per a aquest concepte, empra solament *raspador*, mentre que el francès, únicament *grattoir*.

Sociolingüísticament, la sinonímia de vegades és un recurs que permet que un terme que no és el més correcte normativament, però que és molt estès entre els usuaris de l'àrea de què es tracti, s'incorpori a la llengua, al costat de la forma més genuïna, que, per això, ha de ser marcada com a prioritària.

Hi ha alguns neologismes que, en canvi, són polisèmics i, per tant, es presten fàcilment a confusió; pot ser convenient en aquests casos crear un terme nou que designi un dels conceptes del terme polisèmic, de manera que es guanyi en precisió; el terminòleg ha de procurar que es verifiqui la regla: un sol significant per a un sol significat.

l) El de la variació diatòpica

En la fixació terminològica cal tenir present, com en l'estandardització de la llengua comuna, les variants dialectals territorials. Un principi general ha d'establir que si un terme o un formant d'un terme del lèxic especialitzat té en la llengua general diferents solucions segons la geografia del català, aquestes són les aconsellables en l'àrea corresponent. Tanmateix, sempre d'acord amb els criteris que predominen en l'ús comú de l'idioma, és a dir, destriant oportunament nivells formals i nivells no formals, i àmbits generals i àmbits restringits.

Des d'un altre punt de vista, la creació neològica pot trobar solucions justament en la variació geogràfica d'algun dialecte concret; així, *escocell* 'clot que hom fa entorn de les soques dels arbres de les vies públiques perquè retengui l'aigua' és una forma viva en el rossellonès; o *garangola*, amb igual significat, ho és en el balear.

m) El sociolingüístic o d'extensió d'ús

Un terme ja existent i emprat normalment en un àmbit d'especialitat concret ha de preferir-se al de nova creació, sempre que el primer s'ajusti correctament a les condicions exigibles de tota mena.

S'ha de tenir molt en compte la transcendència dels mitjans de comunicació social i tractar-los lingüísticament de la manera més eficient; convé, per exemple, ni recificar-los innecessàriament ni angoixar-los amb allaus de terminologia a què s'hagin d'adaptar. Aquest principi val no solament per als professionals de la comunicació, sinó també per als qui en són consumidors: uns i altres s'han habituat a molts de termes que, si no és imprescindible per correcció idiomàtica d'eliminar o de substituir, és aconsellable que es continuïn emprant i, doncs, que s'acceptin. El terminòleg ha de tenir present que la capacitat innovadora, creadora dels parlants ha de ser respectada, òbviament valorant-ne la competència lingüística i, en el cas dels comunicadors, el prestigi dels mitjans en què treballen.

Hom coneix la importància que en sociolingüística tenen els registres d'ús. Doncs bé, en la creació terminològica aquesta és també una qüestió capital: cal mantenir coherència i equilibri en els registres en l'establiment dels neologismes; en un mateix camp semàntic, no és recomanable que hi hagi termes de caràcter molt popular o vulgar barrejats amb d'altres de caràcter culte. Altra cosa és, i no pas secundària, la diferència entre àmbits d'especialització distints; cada tipus d'activitat requereix un grau de formalitat determinat, condicionat sobretot per l'extracció social dels usuaris. Hom entendreà fàcilment que el llenguatge de la ciència, la tecnologia i les arts exigeixen un nivell de formalitat alt —ja hem tingut ocasió de comentar que alguns fins i tot recorren a les llengües clàssiques—; en canvi, el món dels esports, del lleure i de l'oci, per

exemple, permeten —i aconsellen— solucions més populars. D'altres, com la botànica, tradicionalment conserven denominacions extremament cultes, amb termes llatins o grecs, al costat de les corresponents extremament populars

n) *El de l'assaig*

L'establiment definitiu —tot i que no hauríem de parlar de res definitiu en les llengües— d'un neologisme exigeix un procés de prova social. Hem indicat que el terminòleg ha de partir de la base que en la decisió per un terme concret s'ha de comptar amb el consens dels usuaris a qui especialment s'adreça. Els termes nous han de passar l'examen de l'acceptació, que no cal que sigui unànime, però que ha de ser suficient, entre els especialistes, en primer lloc, i els usuaris de la llengua en general, en segon.

Aquesta peculiaritat no eximeix gens de compromís amb la major fidelitat possible a la preceptiva, perquè no justifica que el terminòleg aventuri solucions poc satisfactòries des d'aquest punt de vista; al contrari, com hem explicat més amunt, és preferible l'assaig amb una forma estrictament normativa que no el seu rebuig i la proposta d'una alternativa potser més fàcil d'adoptar, però no respectuosa amb el geni de la llengua; insistim que la rectificació de major a menor genuïnitat sempre és possible, però no la rectificació inversa.

En l'àmbit de la nivologia, hom havia aprovat el terme *rugositat* per a referir-se a cadascuna de les ondulacions paral·leles produïdes a la neu pel vent; per observacions fetes dels especialistes, en el sentit que aquest terme en nivologia fa referència a un altre concepte, s'ha substituït per *arruga de neu*.

o) *El de l'oportunitat*

Els gramàtics i els terminòlegs saben que la forma primera que s'introdueix en l'ús lingüístic d'un terme nou i el grau d'extensió amb què es difon produeixen unes adhesions difícils d'esmenar posteriorment. Per tant, és imprescindible un seguiment molt atent de l'aparició de qualsevol neologisme, per tal de poder actuar-hi immediatament d'acord amb la preceptiva de la llengua. Aquella estranyesa que hom sent davant neologismes genuïns és directament proporcional al grau d'implantació que hagin assolit els manlleus corresponents. La intervenció oportuna dels terminòlegs i dels gramàtics lleva de vegades inconvenients difícils de superar en la proposta de termes catalans nous.

Si s'opera amb prou agilitat, manlleus relativament recents poden ser substituïts sense grans dificultats per formes genuïnes o per calcs adequats, com s'ha esdevingut, per exemple, amb *compact disc* per *disc compacte*, o *esthéticienne* per *esteticista*, *e-mail* per *correu electrònic*, etc.

8. Genuïtat i futur dels neologismes

El treball terminològic ben elaborat, que parteix de criteris rigorosos clarament establerts i coherentment aplicats, garanteix l'estabilitat i la permanència dels neologismes. No s'ha de confondre l'argot amb els llenguatges especialitzats; si el primer és en una bona part efímer, transitori, que es crea i desapareix amb les modes sobretot entre les generacions més joves, és degut a l'espontaneïtat amb què apareix, al seu descontrol des de la normativa i l'estàndard. No estem pas en contra d'aquest registre lingüístic; és una realitat més del fenomen de la comunicació; tanmateix, l'existència breu que el caracteritza té una de les seves raons principals en la seva poca vinculació amb la preceptiva general de la llengua.

Si els neologismes dels llenguatges especialitzats han de ser part substancial dels idiomes, cal que se sotmetin als principis de la seva normativa. Dit altrament: el futur dels neologismes —al marge de les evolucions en els avenços en tots els camps de l'activitat humana—, com més s'hagin ajustat a la preceptiva lingüística, més assegurat està; i viceversa: la terminologia està destinada al fracàs si ignora o, pitjor encara, si es fixa en contra de la preceptiva. Des d'una perspectiva més general, la solidesa d'una llengua en conjunt es demostra especialment per la durabilitat dels recursos que es procura, encara que el lèxic, tant el general com el d'especialitat, s'ha de caracteritzar per una estabilitat flexible, justament perquè mitjançant seu es reflecteixen els canvis culturals, científics, etc., d'una comunitat.

La determinació de la terminologia d'acord amb la normativa de la llengua ha de ser valorada precisament com a fruit de la convicció que en la preceptiva lingüística en tots els seus nivells: fonètica, fonologia, grafia, morfologia, sintaxi, semàntica, hi viu l'especial i irreplicable manera singular de captar, interpretar i transformar la realitat pròpia de la comunitat a què pertany.

9. La disciplina dels usuaris respecte a la terminologia

Hem dit que les llengües no són objectes d'una ciència exacta. Per tant, tot hi és discutible. I els parlants, de fet, manifesten opinions d'acord i de desacord respecte a les gramàtiques normatives. Aquest comportament es produeix, però, de manera especial en les llengües la situació de les quals no és de normalitat.

En les llengües les coses hi són com hi són, no perquè no pugui ser altrament, sinó per convenció més o menys motivada.

Opinions diverses i respectables a part, hi ha un fet indiscutible: sense la disciplina lingüística dels usuaris, els idiomes estan destinats a la fragmentació, a esdevenir patuès, a ser poc o gens útils per a l'expressió literària, culta, formal. És a dir, la convenció, es consideri encertada o no, ens obliga.

Hi ha qui pensa, emperò, que una cosa és la llengua general: la fonologia, la fonètica, la grafia, la morfologia, la sintaxi i el lèxic no especialitzat, i una altra molt diferent la terminologia dels llenguatges especialitzats; i que en aquesta qui decideix és cadascú personalment o, com a molt, exclusivament els usuaris de cada camp d'especialització; que no hi ha regles o que són menys vinculants que les altres. Un error greu que implica una concepció equivocada del que és un sistema lingüístic. Com es pot admetre en el nou segle, caracteritzat precisament per una necessitat inèdita de desenvolupar-se comunicativament en espais altament especialitzats, que la terminologia no ha de tenir exactament la mateixa consideració que el vocabulari comú? Escau que insistim que la neologia no pot anar per via paral·lela a la gramàtica i el lèxic generals d'una llengua: ha de penetrar en el sistema i ser-ne un element més, un enriquiment permanent, que facilita que la llengua pugui emprar-se sense impediments ni mancances en tots i en cadascun dels àmbits d'especialitat.

La terminologia, si s'ha elaborat correctament, respon sempre al caràcter de la llengua, el qual, al seu torn, reflecteix el de la comunitat de què és pròpia. S'estableix mitjançant canvis semàntics i, doncs, variacions en la relació significant/significat de formes ja existents; creant solucions noves a partir de la derivació amb afixos o de la composició o, encara, de la formació d'expressions sintagmàtiques amb diversos formants o lexicalització de sintagmes: és a dir, utilitzant els mecanismes que el sistema lingüístic ofereix. Per això mateix cal evitar en la neologia allò que resulta estrany al funcionament habitual de la llengua; ni la voluntat d'originalitat expressiva no justifica que ens apartem dels procediments que en marquen la idiosincràsia. No ens referim exclusivament al manlleu o al calc innecessaris, sinó també a determinats termes que transgredeixen la manera de comportar-se de la llengua; per exemple, l'ordre de col·locació dels elements en els sintagmes *Catalunya Ràdio*, *Futbol Club Barcelona*, *Reial Automòbil Club de Catalunya*, o l'ús incorrecte de les preposicions: **olla a pressió* per *olla de pressió*, o una lexicalització estranya: **fusteria metàl·lica* per *tancaments metàl·lics*. Termes d'aquesta mena dificulten el convenciment de la necessitat que els parlants siguin disciplinats en l'ús dels neologismes. Cal evitar la precipitació poc reflexiva en la generació de terminologia que és innecessàriament subordinada al caràcter de llengües estrangeres.

Hem subratllat que l'autosuficiència en els neologismes és un símptoma capital del poder dels idiomes. La competitivitat entre tots els del món que han obert els nous sistemes cibernètics de comunicació ens constreny a col·locar la llengua catalana al costat de les de majors capacitats. Si no, li —ens— barrem el pas en els terrenys que majorment incideixen en el progrés; la —ens— condemnem a la reclusió en l'àmbit familiar i en el registre més col·loquial. Aquesta condició no es resol únicament amb l'establiment d'una terminologia, sinó que exigeix també que sigui com més pròpia

—genuïna— millor, i acceptada i emprada disciplinadament i unitàriament per tots els usuaris. Cal aprofitar sociolingüísticament el sentiment de lleialtat col·lectiva accentuat per la situació d'anormalitat en què viu el català, per tal de reclamar l'acceptació unànime dels neologismes que s'hi fixin.

10. Terminòlegs, gramàtics... i polítics

Per tot el que hem dit fins ara, a ningú no li farà estrany que es reclami el treball conjunt de terminòlegs i de gramàtics. No insistirem mai prou que seria nefast separar el lèxic general i el lèxic especialitzat, com si el primer fos part substancial de la llengua, mentre que el segon, un afegit, un apèndix, que no mereix igual consideració. El lèxic, sense distinció de la classe, constitueix el món mental del conjunt dels parlants d'una llengua i expressa realment i ensems simbòlicament el procés històric per què passa la cultura d'un país; per exemple, la relació i els canvis entre un sistema de vida eminentment rural i un eminentment industrial. La renovació constant del lèxic obeeix a la que correspon als avenços de la societat a què serveix; per aquest motiu hem de procurar de preservar-ne la genuïnitat, per tal d'evitar la paradoxa d'haver de recórrer a expressions foranes per a explicar justament tot allò que caracteritza la cultura pròpia diferenciada i identitària d'una comunitat.

En el cas de Catalunya, creiem que s'ha entès correctament aquesta necessitat d'interacció entre gramàtics i terminòlegs. Per això el Centre de Terminologia (TERMCAT) està en estreta relació amb l'Institut d'Estudis Catalans. Una relació de col·laboració que ajuda en els treballs respectius: des del TERMCAT es poden detectar incoherències o insuficiències en la normativa lèxica; des de l'Institut d'Estudis Catalans es pot fer notar el grau de conveniència en la introducció d'un neologisme, en l'acceptació d'un manlleu, en la necessitat d'adaptar-lo, etc. D'aquest treball permanent, el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans millora en la introducció de noves formes, en la definició d'altres, en l'acceptació de noves accepcions, etc.; i els diccionaris de terminologia especialitzada aprofiten la tasca de normativització i d'estandardització per tal de proposar els neologismes amb el grau de fidelitat imprescindible a la genuïnitat de la llengua. Institut d'Estudis Catalans i TERMCAT s'empenyen mútuament en les tasques respectives, en una complementarietat metodològicament encertada.

Però seria insuficient reclamar la cooperació entre terminòlegs i gramàtics. Cal també, i no de manera subsidiària, sinó substancialment, la intervenció dels poders polítics, els quals han de col·laborar en les tasques de planificació lingüística en totes les llengües, sigui quina sigui la seva situació, però molt especialment en aquelles que es troben en vies de recuperació i el poder de les quals és feble.

Els poders polítics han de ser l'impuls, el motor principal perquè la normativa en l'ús de la llengua s'estengui com a disciplina social; de la gramàtica i del lèxic generals d'un idioma, i de la terminologia especialitzada. Una obligació ineludible dels governs és la preservació d'un món identitari amb el qual els ciutadans i les ciutadanes han de sentir-se solidaris, han de mostrar-hi sòlidament l'adhesió.

Les llengües, en tots els seus nivells d'ús, es mantenen i es consoliden mitjançant també l'adquisició del prestigi que les dignifica. I, ultra els àmbits més qualificats en què s'empren, com la ciència, la tecnologia i les arts, els grups socials en general són decisius en aquest sentit. Si l'Administració oficial sanciona coherentment les propostes que els gramàtics i els terminòlegs recomanen, aquestes tenen clarament major garantia d'incorporació normal en el sistema lingüístic; quan diem «coherentment», ens referim al fet que, no solament reconeixin l'autoritat dels especialistes, sinó que també —potser sobretot— siguin els poders polítics els primers a ajustar-se en l'ús a allò que aquells dictaminen.

A Catalunya s'han sabut establir unes relacions consistents entre lingüistes (Institut d'Estudis Catalans), terminòlegs (TERMCAT) i poders polítics (Govern de la Generalitat i, més directament, Direcció General de Política Lingüística).

La relació entre la innovació terminològica i la planificació lingüística o política de normalització és a Catalunya, com ha de ser, especialment estreta, perquè es té en compte que ens trobem en un procés de recuperació. Sortosament ha prevalgut la consciència que el fet que la llengua catalana hagi viscut tants i tants d'anys en l'anormalitat que li ha impedit l'accés en el camp de la ciència, de la tecnologia, de les arts i en tants i tants d'altres que no són els més col·loquials o familiars obliga, més que en altres territoris amb llengües que no han sofert la marginació, a uns plantejaments del restabliment de la normalitat en la llengua general —mitjançant un treball intens de l'Institut d'Estudis Catalans— i en els llenguatges especialitzats —mitjançant la labor eficaç del mateix Institut d'Estudis Catalans i del TERMCAT—, amb un suport singular del Govern de la Generalitat de Catalunya, el qual ha entès que l'establiment de la terminologia és una garantia per a la subsistència lingüística del català. La política en la creació neològica no pot separar-se de la realitat sociolingüística general d'una comunitat ni, doncs, de la pròpia política lingüística.

Som una societat que importem, més que no pas exportem, tecnologia i ciència; que rebem de fora constantment coneixements originats en comunitats d'altres llengües. Per tant, estem forçats a una major vigilància quant a les interferències terminològiques; necessitem, més que altres societats, uns principis de control de la terminologia.

La neologia és actualment tan necessària i emprada, que marca inevitablement i profundament la pertinença a una o altra cultura, igual que marca la preponderància socioeconòmica i política d'una comunitat respecte a una altra o unes altres.

Amb els signes lingüístics, generals o d'especialitat, exterioritzem una concepció interioritzada del medi en el qual vivim; per això, el cabal lèxic és un dels identificadors de la idiosincràsia dels grups. Consegüentment, l'adequació, la fusió amb la normativa en l'ús general de tots els nivells de la llengua és fonamental. No podem actuar arbitràriament si no és lesionant la integritat i la solidesa dels sistemes lingüístics en fixar-ne la terminologia; lesionant la nostra pròpia integritat i solidesa com a col·lectivitat.

Homenatge a la pesseta

La història social es reflecteix directament en l'ús de les llengües. Aquestes canvien sobretot a causa de les variacions que s'esdevenen en la realitat. L'actualitat ens n'ofereix un exemple tangible i clar: d'una banda, cap enciclopèdia no pot definir el concepte **Europa** de la mateixa manera que abans que s'acomplís l'objectiu de la UE; de l'altra, el mot ha minvat en la freqüència d'ús, justament perquè ha estat notablement desplaçat per la locució **Unió Europea**. Una de les conseqüències que ha comportat el projecte nou és l'establiment d'una moneda única: l'**euro**; i, en la llengua, la incorporació, doncs, d'aquesta nova paraula, la qual substitueix la que servia per a denominar les monedes específiques de cada comunitat. La llengua catalana, com totes les de l'Estat espanyol, perd la **pesseta**; una forma que no és improbable que tingués l'origen justament en el nostre idioma: podria tractar-se d'un diminutiu de **peça** (**peceta**), que en passar al castellà hauria canviat la *-c-* en *-s-(-ss-)*; tanmateix, no es pot descartar que fos un diminutiu de *peso*. La pèrdua lèxica no s'atura aquí ni de bon tros, perquè amb aquesta desapareixen els derivats: **pesseter -a** 'persona que no mira altra cosa que el guany' o les variants familiars **pela** i **rossa**. Se'ns en van les formes que es refereixen a les seves fraccions: **ral** 'vint-i-cinc cèntims', que avui ja era obsoleta pel canvi del valor de la moneda, i **cèntim** 'centèsima part de la pesseta', nom igualment poc usat per la mateixa raó, el qual restarà, si de cas, amb el sentit de 'centèsima part de l'euro'; i la que al·ludeix a la suma de cinc pessetes: **duro**. Els nostres avis comptaven amb cèntims, amb rals i amb duros: *Això val tants rals, tants duros*, etc.

Essent el diner un element tan condicionant en la vida de les persones, les llengües han creat una quantitat considerable d'estereotips i de refranys que hi fan referència, els quals també es perdran progressivament: **canviar la pesseta** 'vomitar', **sopar de duro** 'fet de poca volada explicat com a magnífic', etc.

* 2002/02, «Homenatge a la pesseta». *Món Empresarial*.

Els futurs diccionaris segurament que mantindran *pesseta, ral, duro*, com avui hi trobem **maravedís**, posem per cas. Però serà un record històric. Nogensmenys, amb el pas dels anys, cada llengua d'Europa, tot i compartir una sola moneda, crearà locucions i proverbis nous d'acord amb les respectives idiosincràsies, perquè, com diríem encara avui, *la pela és la pela*.

Les llengües i les cultures: interpretacions específiques de la realitat

1. Què són les llengües?

La definició més general de *llengua* és 'sistema de signes orals, reflectit sovint en un codi escrit, propi d'una comunitat, que serveix bàsicament per a la comunicació'. Hom diferencia, a més, el terme especial *llengua de civilització* o *de cultura*, amb el sentit de 'llengua que serveix o que ha servit de suport a una literatura escrita i que és instrument d'una cultura'. Continuem amb definicions: *llenguatge* és 'la facultat de poder comunicar els propis pensaments i sentiments a un receptor mitjançant un sistema de signes determinat interpretable per ell, compartit; manera com hom expressa el pensament per mitjà de la paraula'. *Cultura* és el 'conjunt de coneixements que hom posseeix' i el 'conjunt de tradicions (literàries, històriques i científiques) i de formes de vida materials i espirituals d'un poble, d'una societat o de tota la humanitat'.

Deixem-ho aquí, perquè la nostra intenció és de subratllar que una llengua no és solament —ni essencialment— una realitat material, un sistema de signes convencionals, sinó que també inclou la referència a una comunitat i a una cultura concretes. Semblantment, el llenguatge es vincula directament, d'una banda, amb el pensament i els sentiments, i, de l'altra banda, amb la compartició d'un sistema de comunicació entre emissor i receptor. Finalment, *cultura* és una idea que no es pot separar d'un context social, considerat més o menys àmpliament.

En aquesta exposició no pretenem exhaurir la discussió sobre la identificació llengua/pensament o llengua/comunitat. Al marge que acceptem ambdues equacions, allò que ens sembla indiscutible és que qualsevol idioma es forma i es desenvolupa

* 2002, «Les llengües i les cultures: interpretacions específiques de la realitat. Les llengües i les cultures en el procés de globalització de la societat de la informació». CUIIMPBCEL. IEC

simultàniament a la formació i el desenvolupament de la societat a què principalment serveix (llengua/comunitat), i n'expressa la idiosincràsia (llengua/pensament).

L'aparició d'una llengua és conseqüència de les coordenades de la necessitat i de la possibilitat; necessitat sentida suficientment de distingir-se un grup de la resta; possibilitat basada en la puixança d'una col·lectivitat. En l'inici de la història lingüística d'un territori té un paper decisiu la consciència d'homogeneïtat, de compacitat entre les persones que la protagonitzaran; de la mateixa manera que el seu decurs depèn del grau de cohesió del grup, en una relació inevitable de competitivitat enfront de la cohesió i el decurs d'altres territoris distints. Dit altrament, els idiomes esdevenen referents primordials, simbòlics i aglutinadors, que uneixen i que, per tant, ensems separen les diferents comunitats. Mitjançant els idiomes s'expliciten unes maneres peculiars de percebre, interpretar, conservar i transformar la realitat. *Llengua, cultura i comunitat* són indestriables; un país, una cultura i un idioma es configuren com un sol fenomen, lentament i progressivament, per la consolidació d'uns llaços d'engatjament a uns interessos generals comuns que apareixen per raons històriques complexes. Una llengua és reflex de la societat i dels parlants de què és pròpia, i, inversament, els fets socials i les persones que formen una comunitat són decisius per a la comprensió de l'ús i del canvi lingüístics.

Les llengües plasmen —més que no creen— regularitats socioculturals. I en el món els idiomes que es parlen comparteixen alhora un nombre considerable d'universals estructurals.

Per a molts lingüistes, l'organització cognoscitiva està directament influenciada per l'estructura de les llengües; així, unes tenen més temps verbals que no d'altres; més gèneres gramaticals en els noms; hi ha llengües que recorren al to i a l'allargament vocàlic com a trets fonològics pertinents; n'hi ha que tenen solament dotze fonemes; altres en tenen més de cinquanta; etcètera.

Però cada idioma és l'estructura més adequada per a l'expressió dels interessos dels seus parlants. El lèxic és especialment útil per a entendre la interdependència llengua/cultura; per exemple, els esquimals poden parlar de tipus molt diversos de neu; els àrabs, de tipus molt diversos de cavalls, i així en altres casos.

Quan un poble no té res a dir que li sigui propi, deixa d'existir com a tal: desapareix amb la seva llengua. Anàlogament, la independència d'un poble és la independència cultural i aquesta, al seu torn, és efecte i causa de la independència del seu idioma. La qüestió lingüística d'un poble no és solament ni sobretot de codi: és la qüestió de la comunitat mateixa, del seu tarannà, del seu ésser. Les llengües contenen les essències dels grups a què pertanyen; salvar una cultura exigeix preservar-ne la llengua. Són el patrimoni capital en la construcció de models socials, però també en el seu desmembrament; a l'esplendor lingüísticocultural s'associa sempre l'esplendor sociopolític i econò-

mic. Hi ha una relació proporcional entre la compacitat d'una societat i la compacitat o la unitat lingüística; i, viceversa, entre la debilitat o la divisió socials i la fragmentació o dialectalització i les interferències de la llengua pròpia. Per això, en la fi d'una història lingüística, hi té un paper primordial la disgregació social, la pèrdua de solidesa de l'organització general, la pèrdua de poder unificador i de representació.

A causa d'aquesta relació o identificació llengua-societat o llengua-cultura, el maltractament o el respecte i el prestigi o la poca consideració envers un idioma s'interpreta inevitablement com el maltractament o el respecte i el prestigi o la poca consideració envers la comunitat de què és propi.

* * *

No és fàcil de definir amb precisió conceptes com *nació*, *nacionalitat*, *pàtria*, *país*, els quals han estat i són manipulats per a interessos que tenen poc a veure amb la lexicologia. Això no obstant, malgrat la diversitat de definicions contradictòries o poc concises en els diccionaris, la idea de compartir la llengua juntament amb «la voluntat d'organització i projecció autònoma» (*Diccionari general de la llengua catalana*, de Fabra) hi és predominant; que és com dir que preval una notable —mai no total!— coincidència entre els seus membres en la percepció i anàlisi del món. És el sentiment de pertinença el que especifica la dimensió de la nació i de la llengua i la cultura, els límits de les quals, per tant, mai no estan definitivament tancats. Hi ha exemples de fusions de comunitats lingüístiques que originàriament estaven netament separades, però que vivien en un mateix territori (la romanització o llatinització de molts grups socials «bàrbars»), i, al contrari, l'allunyament recíproc entre comunitats originàriament unides lingüísticament pot crear entre elles diferències idiomàtiques cada cop més importants (les diverses llengües romàniques veïnes, des de la comunitat unitària de llengua llatina).

Una llengua i una cultura neixen amb l'aparició d'un grup, entès com la reunió de coincidències en projectes de tota índole; apareixen amb les adhesions que es generen entorn d'objectius compartits i pel poder que adquireixen. Ni de cap llengua ni de cap cultura no podem dir el dia i l'any exactes en què es fan, la qual cosa és la demostració irrefutable que són, més que sistemes concrets o conjunts de valors abstractes, la plasmació de visions específiques de la realitat.

En el lent i llarg procés de formació dels grups humans, aquests s'han constituït i consolidat en l'establiment d'un espai geogràfic i en el desenvolupament d'una idiosincràsia comuna dels qui els integren, que són la base que permet de reconèixer-los com a col·lectius diferenciats. En el quefer humà, es tracta d'una gènesi que no té fi, ja que l'evolució política, econòmica, social, cultural exigeix la comprovació constant de la perdurabilitat de la identitat, adaptada adequadament a les mutacions, les quals poden

accentuar-la o disminuir-la, proporcionalment al caràcter del (des)equilibri entre el que és endogen i el que és exogen.

Al segle XIX en el món occidental les llengües són considerades com la característica més singular per a la definició de *nació*. El filòsof alemany Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) resumeix així una actitud àmpliament compartida: «Allí on es trobi una llengua distinta, existeix també una nació distinta, que té el dret d'autogovernar-se.» Al segle XX aquesta opinió encara ha estat viva: s'atribueix a les diferències lingüístiques la capacitat intrínseca de dividir políticament i culturalment: les persones s'uneixen amb aquelles amb qui comparteixen l'idioma per a formar un país culturalment cohesionat.

2. Les peculiaritats del *saber* i del *dir*

Nosaltres defensem que *saber* és *saber dir* i alhora, que hom *sap* i que hom *diu* des d'una òptica concreta irrepetible, intransferible, tant individualment com col·lectivament. Científicament o experimentalment, descobrir no és pas trobar res no existent abans; és trobar la manera d'expressar verbalment allò que ja era. Així mateix, el canvi d'una teoria qualsevol és el resultat d'haver arribat a una manera més satisfactòria d'exposar lingüísticament una opinió alternativa a una altra o unes altres: la realitat en què es basa la teoria no té motiu per haver-se modificat.

Les persones i els pobles saben i, doncs, diuen des de posicions no compartides; per això la traducció d'una llengua a una altra és per força una reformulació: a través seu hom s'adreça *amb i a* una cultura diferent d'aquella *amb i a* què es va adreçar l'emissor originàriament. La traducció és un exercici de recreació del missatge: es torna a dir adaptant-lo a una cultura diferent. *Traduire* vol dir literalment 'traslladar'; ve't aquí el perquè de l'expressió «*traduttore, traditore*». Per aquesta via podem entendre la prohibició de traduir els textos sagrats a les llengües més comunes: implicava inevitablement aplicar-hi la percepció cultural inherent en l'idioma a què es traslladessin. O la diferència de significats, segons les llengües i els parlants, de conceptes com *religió*, *Déu*, *justícia*, *bellesa*, *veritat*, *valor*, etcètera, tant horitzontalment, és a dir, sincrònicament, com verticalment, és a dir, diacrònicament: els canvis en la diacronia i la diversitat cultural en la sincronia ho fan inevitable.

Amb els signes lingüístics exterioritzem, doncs, una concepció interioritzada del món. Imaginem un diàleg versemblant en català com aquest:

- (1) —No podem parlar de justícia allà on s'apliqui la pena de mort.
- (2) —No! Al contrari: si no es pot aplicar la pena de mort, no hi pot haver justícia.
- (1) —Deixem-ho córrer: *parlem dos llenguatges diferents*.

1 i 2 parlen català; però el concepte de *justícia* i la valoració de la pena de mort responen a dues visions oposades; 1 i 2 no usen exactament el mateix codi lingüístic. El corrent politicolingüístic del rus Nicolai Iakovlevitx Marr (1865-1934) arribava a defensar, no sense falta d'arguments d'interès, que en l'ús de la paraula és més fàcil que s'entenguin persones o grups que comparteixen els mateixos interessos, encara que pertanyin a comunitats diferents, que no pas persones o grups d'una mateixa comunitat, però d'interessos antagònics. L'any 1950 Stalin va desautoritzar Marr per antimarxista.

Fora de l'àmbit estrictament ideològic es donen igualment diferències substancials. Fixem-nos en el següent esquema de salutació en tres llengües:

Català	Francès	Italià
<i>Bon dia!</i>	<i>Bonjour!</i>	<i>Bongiorno!</i>
<i>Bona tarda!</i>		<i>Buon pomeriggio!</i>
<i>Bona nit!</i>	<i>Bon soir!</i>	<i>Buona sera!</i>
	<i>Bonne nuit!</i>	<i>Buona notte!</i>

Bonjour! abraça part de *Bon dia!* i de *Bona tarda!*; *Bon soir!* abraça part de *Bona tarda!*, tot *Bon vespre!* (que no es fa servir a tot el territori) i una part de *Bona nit!*; *Bonne nuit!* abraça només una part de *Bona nit!*; *Bongiorno!* abraça part de *Bonjour!*, tot *Bon dia!* i part de *Bona tarda!*; *Buon pomeriggio!* abraça part de *Bonjour!*, de *Bon dia!* i de *Bona tarda!*; *Buona sera!* abraça part de *Bon soir!*, de *Bona tarda!*, de *Bon vespre!* i de *Bona nit!*; *Buona notte!* abraça *Bonne nuit!* i una part de *Bona nit!*

Vegem més exemples:

Català	Castellà
<i>muller, esposa</i>	<i>mujer</i>
<i>dona</i>	

En català no s'emptra *una muller* amb el significat d'una dona' (*una mujer*).

Català	Castellà
<i>home</i>	<i>hombre</i>
<i>home, marit</i>	<i>marido</i>

En castellà *mi hombre* no equival al català *el meu home*.

Català	Castellà
<i>peix</i>	<i>pescado</i>
	<i>pez</i>

El castellà diferencia el peix com a animal viu (*pez*) i com a animal per a l'alimentació de les persones (*pescado*); el català té una sola forma per a ambdós significats (*peix*).

Català	Francès
<i>fusta</i>	<i>bois</i>
<i>llenya</i>	
<i>bosc</i>	
<i>selva</i>	

El francès *bois* expressa conceptes per als quals el català té quatre signes lingüístics diferents!

El català té la forma *ensinistrar*, derivada de *sinistre*, per al significat de 'comunicar (a algú) aptesa'; en canvi, el castellà, per a aquest sentit té *adiestrar*, derivat de *destre*. En català existeix, tanmateix, el substantiu *destresa* ('habilitat') o l'adjectiu *destre -a* ('hàbil, expert').

La definició de *prostituta* al *Diccionari* de Fabra és 'Dona prostituïda, que es dona, per diner, al primer vingut.' Evidentment, despectiva; però, endemés, referida exclusivament a la dona. En canvi, tant al *Diccionari* de l'Enciclopèdia Catalana, com al de l'Institut d'Estudis Catalans, entra també el masculí: *prostitut prostituta*, la definició és més respectuosa i tolerant; reproduïm la de l'Institut: 'Persona que s'avé, de forma habitual i professional, a mantenir relacions sexuals amb finalitats de lucre.'

La història del lèxic il·lustra molt exactament la història de la cultura de les societats.

3. Totes les llengües i totes les cultures valen igual

En relació amb la interdependència llengua/cultura/comunitat, podem afirmar que, objectivament, no hi ha llengües amb més o amb menys recursos, més o menys riques. Totes són suficients per a la comunicació habitual en el grup humà a què pertanyen; totes es troben en el punt de desenvolupament adequat al desenvolupament socio-cultural, polític, econòmic, al qual serveixen. Consegüentment, no hi ha llengües que siguin ni millors ni pitjors que altres.

Un error d'anàlisi freqüent, possiblement difícil d'evitar, és la tendència a arribar a conclusions respecte a qualsevol aspecte de la realitat a partir dels paràmetres a què estem habituats. Parlem d'exotisme d'una tribu, d'un grup salvatge, etc., sense pensar que per als membres que els componen nosaltres hem de resultar exactament igual d'exòtics. Aplicat a les llengües i a les cultures, hauríem de ser capaços d'entendre que totes són igualment normals i que totes serveixen a una determinada visió de l'univers: totes les llengües i totes les cultures són igualment útils i igualment producte d'aquest fet. Cap idioma no és limitat per a cap tipus d'emissió de missatges; si haguéssim de parlar de nivells de perfecció, en el sentit etimològic de 'compleció', hauríem de concloure que cadascun per si mateix és suficient, perquè cada sistema es va fent d'acord amb les necessitats i les possibilitats d'interrelacions que es presenten en els seus medis. Per la qual cosa, qualsevol llengua i qualsevol cultura és patrimoni de la humanitat sense cap altra distinció. Vistes així les coses, cap llengua, per pocs parlants que tingui, no pot ser menyspreada, perquè totes i cadascuna són la concentració dels elements que constitueixen les cultures, i cap cultura, per petita que sigui la seva extensió, tampoc no pot ser menystinguda. Dit altrament, ni els idiomes ni les cultures que representen no han de mesurar-se i valorar-se mai pel nombre de persones de qui són propis ni per l'amplitud dels territoris on viuen.

Se'ns ha aconduït a pensar que les llengües que més s'imposen en el món són les més ben formades. No. L'extensió i l'ús són qüestions de poder, i no del poder de les llengües en si mateixes, és clar, sinó del de les comunitats de què són pròpies. Altrament no es podria explicar que el català o el gallec, que a l'època medieval gaudiren d'un prestigi extraordinari, avui tinguin molt poc poder; com tampoc no es podria explicar que el francès deixés de ser la llengua internacional per excel·lència a partir del segle xx, en què l'anglès li pren aquesta condició. És que substancialment han canviat estructuralment aquests idiomes? Senzillament, canvien els grups humans, en el sentit que adés són més poderosos, adés no ho són tant; canvien els avatars històrics, especialment en allò que es refereix a la potència econòmica i, consegüentment, política.

Justament, un dels guanys més sòlids de la lingüística del segle xx ha estat eliminar —teòricament, això sí— la idea que hi ha llengües i dialectes inherentment millors que uns altres. La ciència reconeix, si de cas, que alguns idiomes i algunes varietats

estan socialment millor considerats que d'altres; reconeixement que s'ha instrumentalitzat políticament per a diferenciar artificialment llengües i dialectes millors i pitjors; d'on apareix un dels fenòmens sociolingüístics més rellevants: la diglòssia, és a dir, el recurs a una llengua o a una varietat seva per a les funcions formals, i a una altra per a les no formals, les col·loquials; una llengua o un dialecte A per a l'expressió cultural A, i una llengua o un dialecte B per a l'expressió cultural B. Fenomen que, al seu torn, reflecteix uns prejudicis estesos arreu que oposen *rural/urbà*, *models lingüístics de les classes altes/models de les classes baixes*, etc.

Existeix sempre una ideologia sobre cada llengua i sobre cada cultura, que no és —no pot ser— objectiva i justa, però que s'aprofita per a afavorir-ne o obstaculitzar-ne el desenvolupament. Cada comunitat pateix o gaudeix les conseqüències de la ideologia lingüísticocultural dominant, amb resultats que afecten el grau d'autoestima o el d'autoodi, així com la consideració general que es té des de fora envers la llengua i la cultura que li són pròpies. Òbviament, la ideologia és canviant, ja que està en estreta relació amb el prestigi de les comunitats, el qual, al seu torn, depèn en darrera instància del poder que tenen.

Cada individu té una valoració de si mateix com a ciutadà, la qual deriva en una part important de la visió que tingui del grup social a què pertany; i, semblantment, el grau d'autoestima de cadascú està en relació directament proporcional amb el que sent el grup en el seu conjunt.

4. La diversitat lingüísticocultural en una mateixa comunitat

La competència lingüística en les llengües pot considerar-se des de la perspectiva col·lectiva i en abstracte o des de la individual i en concret. Les llengües són allò que el conjunt d'elements que defineixen la comunitat a què pertanyen ha determinat; però cada usuari en té un grau específic de competència, que configuren les circumstàncies socials en què viu. Les contradiccions ideològiques, els antagonismes de tota mena, provoquen diferències en l'adquisició i en l'ús de les llengües en un mateix grup humà. La qual cosa no contradiu la cohesió de cada comunitat; podem afirmar que el conjunt de contrastos en el seu si la caracteritzen com a comunitat amb diversitats i, tanmateix, unitària i compacta respecte a totes les altres. És en aquest sentit que hom distingeix legítimament l'ús lingüístic dels homes del de les dones, el dels infants del dels joves o adults o ancians, el dels d'una determinada professió del de les altres professions, el dels més poderosos del dels més desproveïts, el dels habitants rurals del dels habitants urbans, etcètera; perquè, en el petit cosmos d'una comunitat concreta, descobrim parcel·les que defineixen de manera diferent les persones.

Les varietats dialectals de tot tipus d'una mateixa llengua responen a les varietats d'una cultura, nogensmenys, compartida. Tal com insinuàvem en l'apartat 1, enlloc no existeixen dos parlants que emprin exactament una mateixa llengua, perquè enlloc no hi ha dues persones que hagin viscut i que visquin exactament la mateixa experiència. Cada parlant posseeix una competència lingüística única, amb la base de la qual desenvolupa una gramàtica, única també. Aquesta és la raó per la qual resulta impossible descodificar amb total precisió allò que altri diu, encara que sigui en el mateix idioma: la discussió, el requeriment de matisos, d'aclariments, etc., s'expliquen per la singularitat irrepetible de cada persona: enlloc no n'hi ha ni dues d'identiques.

Podem dir el mateix aplicat a l'univers: tot ell és compacte, però amb diferències enormes i minúscules, inevitables i imprescindibles, de la suma de les quals resulta la humanitat.

Existeix la hipòtesi, certament discutible, però no menyspreable, que en una societat es tendeix a la uniformització lingüística i general a mesura que la industrialització avança. Així, la vida en les àrees urbanes acostuma a ser més igual que en les àrees rurals. La urbanització fa disminuir el pes dels grups lingüísticament diferenciats; en compensació, desenvolupa noves diferenciacions de caràcter socioeconòmic, professional, d'interessos diversos. Els habitants de les grans ciutats estan més afectats de la substitució lingüística; els del món rural són més conservadors, perquè viuen més aïllats i, doncs, mantenen amb naturalitat —no per militància— una major lleialtat a la llengua pròpia.

5. La variació com a riquesa

No hi hauria d'haver dubtes sobre el valor positiu d'una característica que ens distingeix per excel·lència com a éssers humans: la capacitat indefinida en la percepció de la realitat, que ens permet fer-ne una anàlisi més conspícua i una transformació més intel·ligent.

La uniformitat és pròpia dels sers no racionals, que se ceneixen, per això, als comportaments autòmats, a reaccions idèntiques amb idèntics estímuls.

Tanmateix, tenim por a la diversitat; és a dir, ens temem a nosaltres mateixos com a persones. En l'àmbit que ens ocupa, hom tendeix al rebuig de la varietat de llengües i de cultures. Aquest capteniment no pot ser fruit espontani, sinó de l'alienació.

S'ha instrumentalitzat la idea del càstig bíblic de Babel per a defensar el major uniformisme lingüísticocultural possible, el qual, ultra ser contra natura, ens reduiria a éssers no pensants o, el que és el mateix, de pensament únic. Diu la Bíblia:

En tota la terra es parlava una sola llengua i es feien servir les mateixes paraules. Els homes van emigrar des de l'orient, trobaren una plana al país de Xinar i la van

poblar. Llavors parlaren entre ells de fer maons i coure'ls al forn. Així començaren a fer servir maons en lloc de pedra, i asfalt en lloc de morter.

Després van dir:

—Vinga, edifiquem-nos una ciutat i una torre que arribi fins al cel; així ens farem un nom i no ens dispersarem per tota la terra.

El Senyor va baixar per veure la ciutat i la torre que construïren els homes, i es digué: «Tots formen un sol poble i parlen una sola llengua. Si aquesta és la primera obra que emprenen, des d'ara cap dels seus projectes no estarà fora del seu abast. Baixem a posar confusió en el seu llenguatge perquè no s'entenguin entre ells».

Així el Senyor els va dispersar des d'aquella regió per tota la terra, i van abandonar la construcció de la ciutat. Per això, aquella ciutat porta el nom de Babel, perquè allà el Senyor va posar la confusió en el llenguatge de tota la terra, i des d'allà el Senyor va dispersar els homes arreu de la terra.

De la mateixa manera que, sense deixar-nos endur per la idea religiosa, acceptem que el treball digne dignifica les persones, també hem d'admetre que les diferències lingüísticoculturals són la materialització més alta d'allò que ens diferencia.

Aquella por a la diversitat no respon, però, a la voluntat de simplificació de la comunicació —que seria igualment catastròfica—, sinó a la d'exercir el poder com més extensivament i intensivament millor. Les diferències lingüísticoculturals són incòmodes per als governants, perquè els resulten amenaçadores del seu àmbit i de la seva possibilitat de poder. És cert que la diversitat implica complexitat, però aquesta veritat no pot amagar la grandesa més distintiva de la humanitat. Si baixem per comparació a relacions ben reduïdes, podem admetre que l'homogeneïtat d'una tribu, d'una família, d'una parella que conviu, fa més fàcils les relacions, menys conflictives, però a costa d'un anivellament de conductes i d'expressió de pensaments que les allunya del caràcter humà. L'heterogeneïtat ens fa essencialment persones lliures.

El poder s'exerceix també a partir de la imposició d'unes llengües damunt unes altres que hom intenta d'anorrear. Hom procura que les més fortes aniquilin les més dèbils; la qüestió de fons no és prescindir de la materialitat que són els idiomes, d'anul·lar sistemes determinats de comunicació; la qüestió duu implícita la voluntat d'eliminar diferències culturals, perquè suposen diferències i, doncs, conflictes en la direcció de les societats i del món, dificultats en la governabilitat del poder establert.

Les llengües amb poder minoritzen les que en tenen poc; i aquest fenomen es produeix també en el destí de les cultures respectives. Es tem la seva capacitat de cohesió de grups que se senten solidaris.

Socialment, és políticament correcte defensar la variació com a riquesa. Però, com que aquesta actitud pot pertorbar l'hegemonia dels més forts, es manipula, tot mirant de «provincianitzar» aquelles diferències que més inquieten. Vét aquí com s'ex-

plica la pràctica generalitzada del cinisme, que suposa un aparent interès per llengües i cultures de grups petits, allunyats quant a la possibilitat de condicionar la vida social, política, econòmica dels governs; hom manifesta una falsa admiració per allò que és exòtic, perquè no és perillós per a l'estabilitat d'un estatus concret, i abomina, paradoxalment, la diversitat que es té més a la vora, perquè aquesta sí que pot comportar problemes a la vigoria d'un règim de govern; una solució freqüent és la «folklorització» d'aquesta diversitat veïna, és a dir, la seva reducció a manifestacions externes extirpades de la idiosincràsia en què se sustenten.

L'objectiu últim és la glotofàgia: l'absorció per part de les llengües dominants de les llengües dominades. Procés que, certament, és difícil i extraordinàriament lent, però els efectes perseguits del qual es fan ràpidament tangibles. Una llengua, una cultura, una nació o un país no desapareixen fàcilment. Ara, el fet que simplement subsisteixin és del tot insuficient, perquè poden difuminar-se a través d'una política de subordinació, fins a fer-se pràcticament incognoscibles. És a dir, és possible continuar essent, sense un sentit, una funció prou definida: és el ser sense poder ser. La cultura es dispersa, la societat es fragmenta i la llengua s'interfereix fins a desfigurar-se, malgrat que no es pugui dir exactament que no existeixen.

6. La igualtat en la diversitat i el fenomen de la globalització

No hem de confondre el respecte i fins i tot el desig de la diversitat amb l'acceptació resignada de diferències en el dret al benestar, a la justícia, al progrés igual per a tots. Hem de ser iguals en la diversitat: la contribució en la construcció del món que suposen l'existència i la convivència ens fa mereixedors —a tots igualment mereixedors— d'una vida digna.

Al nostre entendre, la igualtat solament es pot basar en la diferència; per a ser amb ple dret hem de ser diferents. Pensem que és elemental que ser és ser diferent; el ser es defineix per la diferència; no s'és si no s'és diferent. Així mateix, la democràcia té els fonaments en la diversitat; altrament, quin valor tindria el concepte?

Si havíem de destacar un mot clau en referència a la realitat de finals del segle xx i inicis del xxi, probablement la majoria triaríem *globalització*. Un procés, tanmateix, que no s'ha definit ni convenientment ni suficientment, però que convenç, que avança encapçalant la ideologia dominant, el pensament políticament correcte. I que també s'instrumentalitza. Hom parla de la mundialització, del mestissatge, de la desaparició necessària de fronteres, com a condicions per a una postmodernitat adequada, racional. De rebot, subliminàriament o explícitament, es mira de fer retrocedir els nacionalismes, col·locant-los tots en el mateix sac, sense fer les diferenciacions pertinents, i titllant-los d'anacrònics, d'obsolets, fins i tot de pertorbadors del sentiment de solidaritat.

Des de la superficialitat no resulta difícil fer creure que cal renunciar altruïstament a la defensa de les identitats diferenciades dels grups humans, en benefici d'una major aproximació entre si.

Des de la superficialitat, hi insistim. Perquè per poc que hom miri d'endinsar-se amb rigor en la qüestió, apareixen els dubtes i la conclusió que alguna cosa no funciona en aquesta sol·licitud incessant que s'abandonin les peculiaritats distintives de les comunitats. D'antuï, hem de preguntar-nos com s'explica que un procés tan elemental, natural i ancestral com és la diferenciació dels col·lectius es converteixi sobtadament en contradictori respecte a la convivència sense exclusions.

Encara que pugui semblar paradoxal, l'acceptació del fenomen de la globalització entès positivament com l'esforç per a l'acostament entre les persones i els pobles ha d'anar per força acompanyada de la defensa més profunda que mai de la preservació de la identitat individual i col·lectiva, per una raó tan simple com la següent: és justament aquesta identitat individual i col·lectiva ensems el que hem d'aportar en la mundialització!

La universalitat se sosté exclusivament des del particularisme; perquè si prescindim tots del particularisme propi, arribem a l'absurd de ser en el no-res, en el buit. Així de senzill. Estem legitimats per a sospitar que, quan es parla de la necessitat de l'abandonament dels nacionalismes, es fa referència únicament a alguns nacionalismes. Diguem-ho d'una altra manera: qui s'oposa a la reivindicació de la identitat, no s'identifica ell mateix amb cap referent? O és que el que cerca és que la seva identitat sigui l'única o la prevalent, la qual hauria de satisfer tothom?

Com és que en el context actual, contradictòriament, no reprenem la reflexió crítica sobre l'horror que produeix la idea huxleyana d'una realitat pretesament feliç en què tots som exactes i perfectes —però robots—, a l'hora de proclamar que convé que rebutgem les identitats diferenciades?

En un altre sentit, per què insistim tant en la transcendència del concepte *competitivitat*, sense remarcar que aquesta només és possible des de la diferència, ja que la igualació implica que ningú, ni individualment ni col·lectivament, no pot pretendre objectius distints ni tenir sistemes distints també per a assolir-los?

Més consideracions evidents: té cap sentit la solidaritat, si no és des de l'acceptació de la diferència? Per què, doncs, molts dels qui parlen tant a favor de la primera parlen tant en contra de la segona? Amb la igualació un no pot solidaritzar-se si no és amb si mateix.

I sense diferències tampoc no hi pot haver complementarietat; renunciem a la composició creativa d'un univers amarat d'allò que cadascú i cada grup és, sense exclusions.

Dit tot això, volem subratllar que la identitat no ha de ser monolítica ni negativament endogàmica: la lleialtat a la llengua i a la cultura pròpies ha de ser simultània al reconeixement respectuós de les diferències que constitueixen els altres. Ara, ningú no està en millors condicions d'entendre les peculiaritats d'altri que qui és conscient de les seves i hi sap ser fidel.

Així, doncs, el respecte a la igualtat entre les persones ha de basar-se en el respecte a la seva diversitat. No hem de confondre la discriminació negativa, que vexa la condició dels éssers humans, amb la discriminació positiva, que, en marcs escrupolosament democràtics, distingeix l'hegemonia de determinats valors socials, culturals, lingüístics, religiosos, etcètera, de les comunitats. Sense aquesta discriminació —al cap i a la fi *discriminar* vol dir 'saber diferenciar'— eliminem el concepte essencial d'*idiosincràsia*.

En suma, la globalització s'ha d'entendre com el projecte de construcció d'un mosaic esplèndid i universal, fet de peces de mides i de cromatismes diversos, però en què totes, absolutament totes i cadascuna, són igualment imprescindibles en les seves diferències. Un mosaic ni es fa mai de peces idèntiques ni es considera íntegre si se n'elimina una, per petita que sigui. Aquesta metàfora inclou el concepte democràtic de veritable igualtat. La pèrdua d'una llengua té com a conseqüència greu la pèrdua d'una visió concreta del món, perquè un idioma «diu» el reflex de l'estructura de la realitat que viu la comunitat que la parla; cap llengua no és una entitat autònoma: està lligada, fusionada amb la cultura que expressa; les propietats d'índole diversa de les llengües són producte de les propietats culturals a les quals serveixen. Les llengües són, per això, el centre de gravetat d'una comunitat: són transversals respecte als paràmetres d'identitat.

Contra la incompatibilitat que alguns s'entesten a retreure, en democràcia totes les identitats, com totes les persones, com tots els grups, com totes les llengües, com totes les cultures, són compatibles i es concilien en la intercomplementarietat.

La realitat, essent solidària i compacta, mai no pot deixar de ser múltiple, per definició; obstinar-se a negar aquesta condició seva és actuar contra els principis més elementals de la ciència i del pensament. Per la qual cosa té sentit parlar de *nosaltres* i dels *altres*, en contrast inclusiu, no en oposició excloent. Diguem, de passada, que totes les llengües, que sapiguem, tenen els pronoms personals de distinció del *jo*, del *tu* i de l'*ell*, com a referències diferenciades. Justament el reconeixement de l'*altre* (*tu, ell, no-jo*) des del *jo* és la base més sòlida on s'han de repenjar la llibertat, la democràcia, la justícia. Una comunitat diferenciada és una manera concreta (*nosaltres*) de relacionar-se amb la resta del món (*els altres*).

En un procés de globalització en què s'igualen i es comparteixen valors històricament distints d'una comunitat —sobretot en els àmbits polític i econòmic—, és

imprescindible constatar de quina manera i a través de quins trets és vigent i, doncs, recognoscible la identitat de cada col·lectiu i de cada individu. No és acceptable una homogeneïtzació en nom d'una simplificació, perquè l'hem d'entendre com un genocidi acceptat. No abdicar res de la identitat pròpia és compatible amb l'obertura a totes les altres. Cal emfasitzar sempre una base —la de cadascú, la de cada grup— sobre la qual es funda la resta; solament així es poden sumar la voluntat de ser i la de conviure, sense contradiccions ni impossibilitats insuperables. La qüestió, en definitiva, és auto-reconèixer-se i ser reconeguts com un referent que no es confon.

* * *

El problema és que en general es planteja la globalització no com la contribució de cada realitat sociocultural i lingüística a la construcció d'un món solidari i interdependent, sinó com el mecanisme per a prescindir dels àmbits més petits i amb menys poder politicoeconòmic, en benefici d'una falsa mundialització que pretén el predomini dels més nombrosos i dels més poderosos.

Així, la societat es pot adreçar cap a un preocupant procés creixent de despersonalització. Hom procura insistir sobretot a les generacions més joves que és convenient que abandonin el sentiment de lleialtat a la pròpia cultura i a la llengua pròpia, a canvi d'accentuar un esperit universalista, que és més obert i del qual trauran més profit; però alhora se'ls instiga a un individualisme insolidari i salvatge. Es procura emmarcar els canvis econòmics, tecnològics, mediambientals, educatius, etcètera, en l'estratègia del «políticament correcte», que desemboca irremeiablement en el pensament únic. Progressivament, s'igualen més les conductes i les concepcions del món, en una homogeneïtzació que amenaça la pluralitat com a valor essencial, perquè s'intensifica l'autoodi entre els membres de les comunitats, les cultures i les llengües amb poc poder; hom hi viu el complex de la convicció que no és possible de competir i ensems d'anar de bracet respecte a les comunitats amb més poder. La notable mobilitat social facilita encara més l'igualació de comportaments i d'idees; vivim un període en què destaquen les voluntats de creació d'unitats artificials i, doncs, empobridores. Persisteix la tendència progressiva que procura l'erosió de la lleialtat a les arrels pròpies de cadascú i dels col·lectius, mitjançant la desqualificació de tot el que és relativament petit i, especialment, de tot el que no compta amb un poder fort. Guanya terreny una actitud maniquea que pretén de fer incompatibles la mundialització, el canvi, el progrés, la solidaritat, etcètera, amb el viure i conviure amb la identitat personal i de grup. No podem caure en el parany que titlla de provincià allò que caracteritza un poble —quan és petit i amb poc poder!—, en nom d'una modernitat que pretengui un sentiment universalista que amagui un anivellament que no sumi, sinó que resti. El terme *provincianisme* és una etiqueta emprada hàbilment per a provocar desadhesions, desarrelaments, des

d'un imperialisme lingüísticocultural i politicoeconòmic. Nosaltres defensem que s'és autènticament universal només des de la impregnació de les pròpies arrels; la mundialització és rebutjable si no es basa en la coneixença, la compartició, la convivència en la diversitat, en la seva reunió harmònica. Les llengües específiques són la marca que ha de tenir el saber universal de tots.

Aquí s'escau de remarcar una contradicció que desmenteix inequívocament els qui pretenen que hi ha llengües i cultures que, per la seva incidència, per la dimensió de qui les comparteix o per altres motius semblants, haurien de sacrificar-se, desaparèixer o mantenir-se si de cas en un nivell precari, subsidiari, de subordinació acceptada respecte a les de més pes. Si hom cregués de veritat que en el procés de mundialització valen la pena sacrificis d'aquesta mena, hauria d'arribar sens dubte o bé a la defensa d'una sola llengua universal creada artificialment o bé a la defensa de la llengua que actualment té major potència i extensió en l'ús, l'anglès. Cal que ens preguntem per què, posem per cas, qui considera fins i tot obvi que el francès o l'italià o l'espanyol han de prevaler damunt del català, el gal·lec i el basc, no va més enllà i planteja igualment, amb els mateixos arguments, la relegació a llengües secundàries del francès o l'italià o l'espanyol respecte a l'anglès. Això no ho accepten ni ho acceptarien mai. Si les raons en la classificació de les llengües haguessin de ser solament pragmàtiques, per coherència arribaríem sempre a la defensa d'una única llengua universal. Curiosament, doncs, alguns posen el llistó allà on els va bé; en la política reduccionista s'aturen allà on, a ells, no els pertoca de renunciar a res. Només faltaria!

* * *

D'acord amb el que hem descrit fins aquí quant a la relació llengua-cultura i poder, és clar que hem d'estendre el fenomen de la competitivitat a la defensa de l'hegemonia dels idiomes. Les comunitats diferenciades han de ser competitives com a tals, per tal de tenir un lloc destacat en la societat de la informació i del coneixement. És clar que les llengües i les cultures amb poc poder han de pagar un preu afegit en la via de la competència, tot esmerçant més esforços que no les llengües i les cultures amb molt de poder.

Cal tenir present que la competitivitat d'una llengua i d'una cultura és eficient, no tant pel nombre de persones de qui són pròpies, sinó sobretot per la seva capacitat d'adequar-se i d'avançar-se a la realitat nova, transformant-la positivament i progressivament. Les identitats no poden basar-se exclusivament en la tradició històrica del passat, sinó que ho han de fer, principalment, en la voluntat i la capacitat de construir sòlidament un futur entorn de projectes diversos: som d'allà d'on venim, certament; però encara més hem de ser d'allà cap a on anem.

Per tant, en el procés de mundialització, s'ha de tenir especialment en compte, en les comunitats amb poc poder, que, ultra la competitivitat científica, econòmica, professional, tecnològica, etc., serà decisiva la competitivitat lingüísticocultural, en un context universal en què predominarà —predomina ja— la voluntat de cada país de fer hegemònica la seva cultura i la seva llengua. Ser competitiu des de la perspectiva lingüísticocultural significa ser potents en les avantguardes de la societat del coneixement i de la informació, amb les seves virtuts i amb les seves contradiccions i servituds. Així, per exemple, la presència clara i permanent en l'espai cibernètic és imprescindible per a la subsistència com a poble.

7. El mestissatge, un axioma de la globalització

Subratllem encara la idea nuclear de la nostra exposició: parlem perquè pensem i pensem perquè parlem. Allò que distingeix les persones és, doncs, la parla, la paraula. Aplicant aquest supòsit a una comunitat, podem afirmar que un poble, una nació és el que és en la mesura que parla el que parla. En una direcció diferent, que ens interessa destacar particularment, si acceptem aquesta premissa, haurem d'admetre també que un poble, una nació no són naturalment plurilingües ni pluriculturals. Som conscients, en dir això, que tornem al llindar del que no és políticament correcte.

Hom ha procurat que es consideri obvi que el mestissatge és un procés indiscutiblement enriquidor. No pretenem negar-ho, de cap manera. Però sí que volem remarcar que determinades consideracions no són tan simples com alguns pretenen. Així, nosaltres entenem que en la defensa del mestissatge no és lícita la manipulació mitjançant la qual es qualifica de plurilingüe una comunitat que no ho és. Si hem de ser clars, no podem deixar de manifestar, soni bé o malament, que tant el mestissatge com el plurilingüisme artificial poden conduir a una negativa esquizofrènia sociolingüísticocultural.

Per a nosaltres no és clara la resposta a la pregunta: val més el mestissatge cultural i lingüístic indiscriminat o la capacitat de convivència respectuosa entre cultures i llengües clarament diferents i clarament diferenciades? Dit d'una altra manera, el mestissatge enriqueix o difumina elements substancials d'un determinat capteniment cultural? Estem del tot segurs que és millor el sincretisme, la barreja, que no la possibilitat de la convivència solidària d'idiosincràsies distintes?

Contestar a qüestions d'aquesta índole és fàcil solament si ho fem des de la demagògia. Altrament, mereixen reflexions profundes i especialment complexes, que sovint no es practiquen.

Una cosa és ser històricament plurilingüe i una altra molt diferent és ser poliglota. Ser una realitat concreta i distinta, i no moltes realitats confuses, no significa ni ser excloent ni ser agressiu; al contrari, comporta la possibilitat d'una col·laboració més ren-

dible i positiva en el concert de la resta de les realitats diferenciades. Es tracta d'assumir el concepte de *composició*, el qual, curiosament, s'accepta molt bé en altres àmbits.

Entenem que és absurd de pretendre que les identitats siguin múltiples. Ens sembla més racional, més d'acord amb el que són els fets, que siguin unívokes i que, des de la univocitat lingüísticocultural, estableixin, tanmateix, ponts d'unió amb altres realitats diferenciades; ponts que permetin la inexcusable universalització de la pròpia particularitat. Cal un capteniment en clau de cooperació, no d'assimilació, en el qual prevalgui la força de les idees i de les cultures, i on desapareguin les fronteres politico-administratives, per tal de substituir-les per les de les identitats.

8. Un discurs nou per a una nova realitat

Cal un discurs nou, intel·lectual, professional, social, etcètera, per tal de fer front a una realitat inèdita. Si el món canvia vertiginosament, el discurs per a la seva anàlisi ha de ser encara més revolucionari.

No actuem, en aquest sentit, com a persones intel·ligents; la realitat ens sobrepassa, ens venç. Proclamem que el món s'està transformant —l'estem transformant!— a ritmes acceleradíssims, però restem ancorats encara en posicions teòriques, de plantejament, completament obsoletes. Tenim por al canvi; preferim la comoditat de no haver d'afrontar l'elaboració de les propostes alternatives per a respondre convenientment a contextos complexos que estrenem.

No ens llancem a la transformació en profunditat, malgrat que expressem teòricament que és imprescindible. Anem posant pedaços, que acaben sent la justificació moral que ens movem.

Sabem que estem necessitats de crear i de consolidar valors nous socials, però no fem res de prou decisiu perquè apareguin. Parlem d'una nova immigració de característiques molt peculiars, que exigeix una organització *ad hoc* que ningú no es decideix a programar; mentrestant, en deriven situacions lamentables per a tots: per als novinyuts i per a la nostra societat.

I parlem sense treva de mundialització, de globalització, de societat del coneixement i de la informació, però ens fa la impressió que no hem entrat encara en el segle XXI —no en som ni al llindar. Els humans som així: massa sovint no ens creiem de debò allò de què ens omplim la boca. Trobem expressions que al·ludeixen de vegades amb prou encert a les necessitats de canvis; però restem com a molt en l'ús de les expressions, en un fals desig que es plasmin en fets.

A cada verb i a cada complement, la seva preposició

Un universal de totes les llengües és el principi d'economia, és a dir, produir la màxima informació amb els mínims recursos. Així, generalment no diem *Menjo carn i menjo peix*, sinó que evitem la repetició d'un verb que se sobreentén inequívocament i escurcem la frase: *Menjo carn i peix*; en altres enunciat, allò que elidim és un complement; en lloc de *Venen amb moto i van amb moto*, diem *Venen i van amb moto*, estalviant-nos ara un sintagma que, també inequívocament, és un circumstancial instrumental tant de **venir** com de **anar**.

Tanmateix, l'hàbit de no enunciar un element condueix adesiara a construccions incorrectes. Aquí volem referir-nos a la coordinació de dos verbs que regeixen preposicions diferents. Encara que pugui semblar correcta una oració com **Contínuament entrava i sortia de casa*, no ho és, perquè **entrar** no accepta *de*, com **sortir**; per tant, no ens podem estalviar de dir dues vegades el complement amb la preposició adequada: *Contínuament entrava a casa i sortia de casa*. Això no obstant, no és prou normal aquest canvi, ja que el català ens permet de recórrer a un pronom per a economitjar l'ús del complement: *Contínuament entrava a casa i en sortia* (en equival a *de casa*). Sempre que hàgim de coordinar dos verbs que comparteixen un complement, hem d'assegurar-nos amb quina preposició es construeix cadascun: **asseure's** duu *a* o *en*; **aixecar-se**, en canvi, *de*. Per això hem de dir: *S'asseia a taula i se n'aixecava*, i no **S'asseia i s'aixecava de taula*. **Apropiar-se** demana la preposició *de*; **vendre** duu el complement directe sense preposició. Per tant, no és bona la frase **S'apropiava i venia el que no era seu*, que cal substituir per *S'apropiava del que no era seu i ho venia* (on el pronom *ho* representa l'expressió sense preposició *el que no era seu*). **Plànyer-se** regeix *de*; **doldre**, un complement directe sense preposició; consegüentment no és bona la frase **Es planyia i li*

* 2002/02/11, «A cada verb i a cada complement, la seva preposició». *Medicampus*.

dolia la seva desgràcia, que cal substituir per *Es planyia de la seva desgràcia i li dolia*, on l'objecte de *dolia* és, sense ambigüitats, *la seva desgràcia*.

En alguns casos, els verbs que es coordinen demanen una preposició distinta, la qual, però, encapçala cadascun dels complements; en l'oració *En Jordi anava i venia de Barcelona a Tarragona*, l'economia del llenguatge permet no haver de repetir el nom de les dues ciutats *a* on anava i *d'*on venia; en realitat equival a *En Jordi anava a Barcelona [i venia de Tarragona] i venia de Barcelona [i anava a Tarragona]*. Observeu que en construccions d'aquesta mena és obligatori enunciar primer el complement que va amb la preposició que regeix el verb que s'enuncia en darrer lloc; no és correcte, doncs, **En Jordi anava i venia a Barcelona de Tarragona*.

I tu, com treballes?

Tothom sap que el **treball** és l'activitat que hom fa per tal d'obtenir-ne beneficis econòmics o béns d'altra mena, i que normalment implica una contractació entre qui l'ofereix i qui l'ha de realitzar. La història ha conduït a fixar diverses maneres d'establir el compromís entre un **empresari** o **empresària** (qui dona treball) i el seu **empleat** o la seva **empleada** (qui accepta un treball).

En veurem les modalitats més importants. Destaquem en primer lloc els treballs que excepcionalment no es basen en cap contracte ni tenen remuneració: el **treball amistós**, el **treball de benevolència**, el **treball de bon veïnatge** i el **treball familiar**, que es fonamenten, respectivament, en l'amistat o la bona voluntat envers algú, la bona relació entre veïns o la dedicació a una tasca a compte de la família del treballador, per la qual cosa no s'ajusten al concepte general de *treball* i, doncs, són exclosos de la legislació laboral. El **treball a preu fet** és el que comporta haver estipulat per endavant una remuneració per una feina que el treballador realitza en un temps discrecional. El **treball a temps parcial** compromet a un nombre d'hores al dia, a la setmana, al mes o a l'any inferior al 77 % del **treball a temps complet**. El **treball estacional** o **treball de temporada** és aquell que es duu a terme només durant un període de l'any, en general perquè és propi solament d'una estació. Semblantment, el **treball temporal** requereix una prestació de serveis per un període limitat de temps. El **treball precari**, cada dia més estès per interessos dels empresaris, no ofereix garanties d'estabilitat. El **treball efectiu** és el treball productiu real durant les hores treballades. El sistema de fabricació en què el material passa per diferents màquines o els diferents equips de manera que en cadascuna o cadascun és efectuada una determinada operació es denomina **treball en cadena**. El **treball per torns** consisteix a organitzar-lo de manera que els treballadors en equips ocupen successivament els mateixos llocs de treball segons un ritme deter-

* 2002/09, «I tu, com treballes?». *Món Empresarial*.

minat, la qual cosa comporta que el treballador durant un període concret de dies o setmanes hagi de prestar els seus serveis en horaris diferents; aquests tipus de treball té la variant del **treball en tres torns**, en què els equips de treballadors se succeeixen en els llocs de feina al llarg de les vint-i-quatre hores del dia en tres torns, generalment de vuit hores cadascun, sense interrupció, de dilluns a divendres. El **treball nocturn** és aquell que es realitza entre les deu de la nit i les sis del matí. El **treball no declarat** és el que infringeix la legislació o s'escapa clandestinament del pagament de les càrregues socials i fiscals establertes.

Vet aquí que, per a valorar la qualitat de vida de les persones, no basta considerar si tenen o no tenen treball, sinó també, en el primer cas, quin és el treball que fan i en quin tipus de contracte es basa...

Hi ha *vagues* i *vagues*

Vaga és un terme el concepte del qual deriva del verb **vagar**, antigament ‘tenir temps’, ‘estar desocupat’; el substantiu adquireix el sentit de ‘cessació en el treball, especialment amb vista a obtenir d’una empresa millores en les condicions laborals’ a partir de la fi del segle XIX, quan, en el desenvolupament industrial, es feu imprescindible un terme per a referir-se a una tàctica que remarcava la importància de la feina dels treballadors, la qual, a la fi, esdevingué un dret que saberen conquerir.

Però ni totes les *vagues* són iguals ni tothom les practica de la mateixa manera. Així, la **vaga a la japonesa** no consisteix en un cessament del treball, sinó que, al contrari, n’incrementa la productivitat per tal de provocar un col·lapse; en la **vaga de zel** tampoc no es deixa de treballar, però es fa complint d’una manera estricta els reglaments i les instruccions per tal d’entorpir el funcionament normal d’una empresa o un servei; en la **vaga rotatòria**, determinats grups de treballadors resten inactius rotativament i alternativa; en la **vaga intermitent**, un període d’aturament de l’activitat laboral és seguit d’un altre en què es reprèn, consecutivament; la **vaga parcial** es pot fer aturant l’activitat només durant algunes hores del dia o treballant tota la jornada, però disminuint el rendiment normal; en la **vaga de braços caiguts** es deixa de treballar, però es roman en el lloc que cadascú té en la feina; la **vaga de serveis estratègics** consisteix a paralitzar solament algunes activitats, però de manera que sigui impossible realitzar les altres, perquè en depenen; la **vaga de solidaritat** és el cessament de l’activitat d’uns treballadors per a donar suport a reivindicacions laborals d’altres d’una empresa distinta; la **vaga general** intenta paralitzar la totalitat o la majoria dels sectors laborals d’un país; la **vaga política** és provocada per motius polítics o amb finalitats que tenen a veure només indirectament amb els interessos professionals dels treballadors; la **vaga novadora** té l’objectiu de modificar allò que s’ha pactat en un conveni col·lectiu

* 2002/05, «Hi ha *vagues* i *vagues*». *Món Empresarial*, 39.

vigent; la **vaga abusiva** origina una desorganització dels elements d'una empresa i que comporta uns perjudicis superiors dels que produiria el cessament del treball, per la qual cosa es considera desproporcionada.

Òbviamment, també poden ésser **vagues legals**, si s'ajusten a tots els requisits establerts per la llei, o **vagues il·legals**, si no s'hi ajusten i, doncs, hi van en contra.

L'ús correcte d'algunes formes verbals

Tothom coneix i empra sense dificultats verbs com **córrer**, **rompre** 'dividir en fragments', **fondre**, **cloure** 'tancar, tapar'. Tanmateix, en fer-ne derivats, s'observen sovint vacil·lacions i incorreccions, probablement pel fet que els parlants han perdut la consciència de les parts que formen els mots. Així, per a la persona 3 del present de l'indicatiu, si bé sentim a dir regularment *corre*, en canvi notem inseguretats en les terminacions lògiques corresponents, com ara *transcorre*, *concorre*, *escorre*, *discorre*, *ocorre*, *recorre*, *socorre* i *descorre*, les quals són desplaçades incorrectament per les acabades en **-eix**: **ocorreix*, **transcorreix*, **recorreix*, etc. El participi passat és *corregut* i, doncs, *transcorregut*, *concorregut*, *escorregut*, *discorregut*, *ocorregut*, *recorregut*, *socorregut*, *descorregut*.

Semblantment passa amb *fondre*: si la persona 3 del present d'indicatiu és *fon*, cal que diguem *difon*, *confon*, *infon*, *refon*; no hi són bones les terminacions en **-eix**: **difondeix*, **confondeix*, **infondeix*, **refondeix*. El participi és *fos* i, doncs, *difós*, *confós*, *infós*, *refós*.

Amb *rompre*: de *romp* en resulta *interromp*, *corromp*, *irromp*, i no **interrompeix*, **corrompeix*, **irrompeix*. El participi és *romput* i, doncs, *interromput*, *corromput*, *irromput*.

Hi ha altres verbs que són també derivats de formes que avui no s'usen, com, per exemple, **metre** o bé **cebre** (etimològicament, **sebre**), que tindrien la persona 3 del present d'indicatiu *met* i *cep*, respectivament. Consegüentment, donen les úniques solucions correctes: *omet*, *emet*, *admet*, *permet*, *remet*, *malmet*, *comet*, *sotmet*, *tramet*; o bé *concep*, *percep*, *decep*. Són rebutjables, per tant, **omiteix*, **emeteix*, **admeteix*, etc., i **concebeix*, **percebeix*, etc. Noteu que, en català, encara que comptem amb el substantiu **decepció**, no tenim el verb **decepcionar* i, és clar, tampoc cap temps ni cap persona que

* 2002/06/17, «L'ús correcte d'algunes formes verbals». *Medicampus*.

s'en faci derivar: *decepcionaràs, *decepcionaria, *decepcionaven; cal dir decebràs, decebria, decebien. El participi de metre seria mes (*omès, emès, admès, permès, remès, malmès, comès, sotmès, tramès*); el de cebre seria cebut (*concebut, percebut, decebut*).

¿Es necesaria la lengua catalana?

Se ha abierto un nuevo ciclo de la polémica en torno a la situación de la lengua catalana, con la s3lita contraposici3n de quienes auguran su desaparici3n frente a los que creen que, a pesar de todo, avanza.

El debate se centra en si se usa m3s o menos, cu3ntos puntos sube o baja, y as3 es imposible superar la subjetividad de la percepci3n; se comprende tanto la inquietud de quien vive en Barcelona como la esperanza de quien reside en alg3n lugar del Priorat o de Osona, por lo que se refiere a la geograf3a. Igualmente en lo sectorial: por ejemplo, si se fija el punto de mira en el 3mbito de la Administraci3n de justicia, estremece, mientras que si se hace en el del mundo editorial, puede confortar.

La cuesti3n es otra, de mucho mayor calado. Saber cu3l es la realidad sociolingüística del catal3n exige preguntarse: ¿es necesario donde es el idioma propio?, ¿es imprescindible para desenvolverse naturalmente? Ah3 no vale oponerse a la evidencia; quienquiera que haga la prueba constatar3 que se puede vivir las veinticuatro horas del d3a utilizando 3nicamente el espa3ol. Lo que no es necesario es superfluo *stricto sensu*; lo que no es imprescindible no hace ninguna falta. Este es el punto clave, del que no solo se deriva que la lengua catalana —agonice o no— puede ignorarse perennemente, sino tambi3n que su uso es marcado, con las consecuencias discriminatorias graves que ello comporta. Recurrir a lo innecesario se entiende como un acto reivindicativo, es militancia; luego, los catalanoparlantes se encuentran en la situaci3n francamente inc3moda de convertir su hablar y escribir en una labor de defensa; a menudo en contextos sociales donde hacerlo es casi una heroicidad. Pero lo m3s deplorable es que esa realidad conduce inexorablemente a una clasificaci3n de los ciudadanos, seg3n la cual dejan de ser iguales tambi3n por razones lingüísticas: los *buenos* son los leales al idioma, los que practican el bilingüismo pasivo, los que no usan el castellano ni siquiera en

* 2003/06/04, «¿Es necesaria la lengua catalana?». *La Vanguardia*.

una comisaría de la Policía Nacional de España; a los que no se comportan así, se les reprocha que son los responsables de que el catalán se pierda.

La normalidad lingüística exige que el uso del idioma propio esté exento de esas connotaciones. Una lengua es realmente oficial y propia cuando es necesaria e imprescindible y, por consiguiente, se utiliza porque no hacerlo es convertirse en extranjero en su espacio.

Cualquier planificación debe proponerse conseguirlo. Claro que no todo lo deseable es posible; sin embargo, tanto la Constitución española como el Estatut de Autonomía permiten buena parte de ese objetivo.

¿Qué es, pues, lo que ocurre? Que para los responsables políticos es menos costoso, desde todos los puntos de vista, cargar básicamente la normalización en las actitudes de las personas y los grupos: «depende de usted», «haga usted de maestro», etcétera. No estoy en contra de estas recomendaciones, pero deben ser siempre complementarias, auxiliares a una actuación que no tema la protesta por lo que es de derecho. Recelan disponer jurídicamente obligaciones lingüísticas para salvaguardar una convivencia ejemplar; sin embargo, es fácil que la ejemplaridad sortee los conflictos a costa de la lengua. La intimidación por parte de sus adversarios tiene garantía de éxito, ellos que abominan la que llaman *imposición lingüística*, con el cinismo de obviar —¡faltaría más!— la del castellano.

¿Alguien con sensatez aceptaría la impasibilidad ante la dejadez o la mutilación del patrimonio artístico? ¿Serviría la justificación de que algunos ciudadanos no son suficientemente sensibles a su valor y que hay que aceptar las consecuencias en beneficio de la paz social? Claro que no.

Pues bien, una lengua es el mayor de los tesoros culturales de cualquier comunidad; hay que persuadir pedagógicamente a las personas para que no la releguen, ni la menosprecien, ni atenten contra su integridad y su existencia plena. Si, a pesar de todo, no se convencen, el sentido de responsabilidad exige una actuación para que cesen en comportamientos inadmisibles. De otro modo, la pretendida armonía no es sino contribución al lingüicidio, eso sí, incruento.

La normalización lingüística no se basa en el número de usuarios de un idioma, sin ser este un dato irrelevante. Se fundamenta en el hecho de que ocupe todos los ámbitos de la vida de las personas y de los colectivos, desde los más informales a los más formales; de que sea instrumento de comunicación cotidiana del pueblo, de la ciencia, la tecnología y el arte, del poder político (Administración), jurídico, económico (mundo empresarial, de los negocios); de que ecológicamente envuelva su propio medio (señales urbanas, publicidad exterior, información ciudadana, etcétera).

En el Estado español se ha extendido y se consolida una ideología lingüística dominante que, respecto a las lenguas que no son la castellana, entre otros fines, se

propone —y lo consigue— distraer o ampararse con las cifras y los porcentajes, porque unas y otros permiten valoraciones para todos los gustos. Quienes la defienden tienen muy claro que la lengua que es oficial en todos los territorios, esa sí, es necesaria e imprescindible.

Dejemos de limitarnos a hacer cuentas; dejemos de apoyarnos esencialmente en las estadísticas. No caigamos en la trampa de atribuir los análisis de sus resultados al optimismo o al pesimismo de quienes los realizan. Pensemos en lo más trascendental, al margen de sentimientos: que hoy la lengua catalana todavía es generalmente superflua (no necesaria) y no hace falta (no imprescindible).

Una realitat inèdita

Els éssers humans ens autoafirmem com a tals sobretot quan demostrem que som capaços d'afrontar adequadament la realitat que ens condiciona; és a dir, quan evitem que ens arrossegui inexorablement i sabem [re]conduir-la, [re]dreçar-la, d'acord amb la racionalitat que ens ha de caracteritzar.

És evident que el segle XXI s'ha encetat amb un gruix d'interrogants, que, barrejats amb els espectaculars avenços en tots els terrenys, exigeixen una anàlisi i sobretot unes respostes urgents que els esvaeixin progressivament i positivament; alguns dels quals són d'una magnitud tal que, si no els encarem correctament i solidàriament, amenacen d'inanició pobles i cultures.

Ben lluny de la marginació dels progressos de la ciència, de la tècnica, de les arts, estem obligats a servir-nos-en en benefici de nosaltres mateixos, o sia, en benefici de la humanitat sencera. No ens hem de moure per la por de contextos nous; no hem de témer les transformacions en tots els àmbits; al contrari, hem de sentir-nos empesos a coliderar-los; hem de contribuir que es produeixin. Tanmateix, no és menys important refusar-ne el dogmatisme, la prepotència, la intransigència dels qui, espantats per la diversitat de pensament, d'ideologies, d'idiosincràsies de les persones i dels col·lectius, pretenen d'imposar una concepció monolítica —la seva— del món.

Som davant d'una realitat inèdita, marcada per una contradicció central: la maleduïesa intel·lectual ens ha dut a una visió molt més oberta de l'univers; ha canviat el concepte frontera que separava grups; tendim a un retrobament magnífic que escurça les distàncies més allunyades materialment. Però en aquest procés s'ha evidenciat, des dels seus orígens, que guanya espai la idea falsa que l'expansió dels lligams entre tots i totes obliga a la renúncia d'allò que distingeix totes i cadascuna de les comunitats. Idea falsa que afavoreix els més poderosos, que interessadament, doncs, la propaguen

* 2003, «Una realitat inèdita». *Dins Nous reptes per als nostres països: perspectives i estratègies de futur*. A cura de Joan Martí i Castell. Servei de Relacions Exteriors de l'IEC. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, p. 9-11.

gairebé com a axioma. La intel·ligència més elemental s'hi estavella amb arguments de gran simplicitat: on és l'enriquiment de l'acostament dels pobles si s'han de reunir sense poder identificar-se, reconèixer-se ells mateixos, i, per tant, ser identificats, reconeguts, per altri? Com s'explica que solament uns quants han d'acceptar la renúncia a ser, per a sotmetre's als qui preconitzen la bondat de renegar d'allò que ens ha conformat —renegament a què estranyament ells no s'han de subordinar? Qui té el dret de decidir que cap grup social, petit o gran, no ha de ser fidel i lleial a la pròpia història? Etcètera.

Els nostres pobles, la nostra cultura, la nostra llengua es troben en un context nacional, estatal i internacional en què no tenen gens fàcil una subsistència digna. S'hi està escampant la difuminació del sentiment de pertinença. L'individualisme d'un neoliberalisme ferotge fa massa complexa l'expansió de l'esperit d'aglutinació per a la cooperació. És preocupant la creixent despersonalització a què es condemna la societat. Els canvis econòmics, tecnològics, mediambientals, educatius, etcètera, es mira d'emmarcar-los en l'estratègia del pensament únic: cada cop més, s'igualen les conductes i les concepcions de l'entorn pròxim i llunyà, en una homogeneïtzació que rebutja la pluralitat.

Hem de ser competents per a elaborar un discurs nou que s'adigui a la realitat inèdita que vivim, altrament aquesta ens atraparà i serem impotents i perdedors davant fets consumats. Hem de superar l'actitud passiva i acomplexada. És fonamental que, justament en el compromís d'engatjar-nos amb els nous corrents en tots els camps de l'activitat humana, es construeixi una estratègia per a la societat del coneixement i de la informació.

* * *

La Fundació Congrés de Cultura Catalana sent un neguit especial per mirar de consolidar un nou rumb. Probablement el millor servei que pot oferir és la proposta continuada d'actuacions en els aspectes més transcendents. Necessitem programes concrets que canalitzin la participació de ple en el concert mundial.

L'organització de la jornada de debat «Nous reptes per als nostres països: perspectives i estratègies de futur» és un punt d'arrencada cap a la construcció d'un espai que permeti el treball de sotrac social i, especialment, de reclamació dels poders polítics d'un capteniment inequívoc, decidit, clar, quant al camí en què ens hem de situar per tal de col·laborar igualitàriament amb tots els altres pobles en l'objectiu d'un món en què predomini finalment la llibertat, la solidaritat, la justícia, el respecte. Per la qual cosa, més que no proposar-nos l'elaboració d'assajos, la discussió teòrica, la formulació

de tesis, etcètera, pretenem fonamentalment avançar suggeriments ben delimitats per a dur-los a la pràctica, perquè ens urgeix més fer que no pas dir.

Així mateix, és un privilegi per a la Fundació haver pogut comptar amb la participació de quatre ponents tan destacats en el terreny del pensament i en l'exemple coherent en l'actuació: Salvador Cardús, Joan-Francesc Mira, Aina Moll i Jordi Sales.

De valenciana llengua

És un fenomen universal que, en la designació de les llengües, s'empri un sol nom per a cada una; excepcionalment se n'usa més d'un. Tanmateix, fins i tot en aquests casos, l'onomàstica oficial estableix inequívocament l'apel·lació que s'ha estès com a distintiva per als lingüistes i també per als ciutadans d'arreu. Fer ciència és expressar els conceptes del terreny que sigui sense jugar-hi frívolament, sense tergiversar-ne la denominació a discreció.

Els idiomes es caracteritzen per la diversitat geogràfica; constitueixen un tot compacte, en què les parts són testimoni de les peculiaritats dels parlars que el formen. Això justifica que sigui normal referir-se al llombard, al toscà, al sicilià, etc. si es tracta de la varietat dels dialectes d'Itàlia. Nogensmenys, qualsevol persona que es consideri part del territori lingüístic de l'italià admet aquest terme sense fer-se'n problemes. Seria absurda la conclusió que fer referència a una llengua amb un sol nom respon a la negació de la seva diversitat; com absurda seria la que proposés tantes adjectivacions distintes com variants locals tingui.

Tota una altra qüestió és que una part dels qui comparteixen un idioma se senti incòmoda amb la resta i busqui les vies de separació. Mentre els llombards, els toscans, els sicilians, etc. no generin un sentiment de rebuig respecte als altres parlants de l'italià, no han de veure —i no hi veuen, de fet— cap obstacle perquè la llengua comuna es digui oficialment italià.

En suma, el nom també fa, doncs, l'idioma: quan alguns usuaris d'una llengua no es reconeixen en una apel·lació general i reclamen la del gentilici propi, és que ha aparegut un problema de fragmentació en el col·lectiu. Una argumentació diferent és, al meu entendre, enganyosa o eufèmica. A les proves em remeto: alguns dels qui defensen el canvi de denominació «valencià» i «català» han adduït, atrapats segurament pel

* 2004/07/24, «De valenciana llengua». Actual. Setmanari Català d'Informació General.

subconscient, que cal evitar que ningú no es molesti pel fet que la seva llengua s'anomeni amb l'apel·lació de la llengua dels veïns.

Per què ara des de València —alerta, subratllo «des de València» i no des del País Valencià!— es reivindica «valencià-català»? Com és que tot d'una es considera insuficient el consens entorn de «valencià» com a sinònim de llengua catalana? No és difícil de sospitar, des d'un distanciament neutral, que, en realitat, l'objectiu final és la divisió d'una llengua en dues.

Voler-se dir d'una manera tot rebutjant la denominació genèrica no és gens insignificant. Basta verificar com i d'on neixen situacions de col·lisió en aquest sentit; en el cas que ens ocupa, plantejar canvis en l'onomàstica de la llengua comuna no és una inquietud que pateixin els lingüistes —encara que n'hi hagi que donin suport a les modificacions (alguns dels quals, a propòsit, són valencians propietaris des de fa molts anys de places de professors de Filologia catalana en universitats del País Valencià sense mai haver-s'ho qüestionat). Les distintes posicions responen no a tesis del camp de la història de la llengua, sinó a actituds amb intencions ideològiques d'una altra índole. Per què alguns polítics incompetents en la matèria —senzillament perquè no en són especialistes— aboquen tanta passió per allò sobre què no poden opinar amb cap autoritat? Alguna cosa hi aposten... I certament que no és res que tingui a veure amb la protecció que qualsevol llengua i qualsevol cultura mereixen. Instrumentalitzen cínicament aspectes tan vitals per a les persones en benefici d'interessos inconfessables; en general, mai a favor de la llengua pròpia i, massa sovint, des de la submissió a la que sempre ha estat dominant.

Inventar-se animadversions des de Catalunya respecte al País Valencià és d'una injustícia i d'una manca de consideració a la veritat que fan feredat. Afirmar que per a Barcelona els valencians són un simple apèndix és practicar una ètica malèvola, és fruit de la ignorància de les nostres relacions històriques. Catalunya ha fet mostra permanentment d'una solidaritat no paternalista que sortosament la majoria de ciutadans i ciutadanes del País Valencià reconeix. Són els fets els que compten i no les insinuacions arbitràries, que poden lesionar uns lligams excel·lents.

Des de Catalunya, amb la denominació genèrica de *llengua catalana*, s'ha valorat com cal la importància de tots els territoris que compartim aquest idioma: el País Valencià, les Illes Balears, la Franja de Ponent, Andorra, la Catalunya del Nord i l'Alguer. Mai no hi ha hagut capteniments d'exclusió o de menyspreu, perquè ens sentim membres d'una sola comunitat lingüística. Una sola comunitat lingüística que tant de bo que ningú no aconsegueixi dividir. D'intents, no en falten.

Noves metodologies per al coneixement de les llengües

Constatem el dèficit que estudiants i població en general demostren en el domini de la llengua, tant oralment com per escrit. La causa d'aquest dèficit és que en els programes curriculars de la matèria de llengua es dediquen moltes hores a teories lingüístiques i a conceptes, i poques a la pràctica de la llengua. Perquè el que realment cal per ensenyar a parlar, llegir i escriure una llengua és justament parlar-la, llegir-la i escriure-la.

Les inèrcies sense autocrítica

Hi ha una tendència habitual en els intel·lectuals, siguin escriptors, siguin investigadors, siguin docents, a mirar de no deixar-se endur per allò que es considera tradicional i, doncs, a obrir camins que es puguin emmarcar en allò que en diem la modernitat. Això segurament que està bé.

Ara, quan els temors a restar ancorats en determinats estils en l'escriptura, en determinats mètodes per a la recerca en qualsevol àrea de coneixement o en els sistemes pedagògics de qualsevol matèria esdevenen una obsessió, es corre el risc d'optar per la via del canvi pel canvi mateix; de procurar no tant, o no gens, l'eficàcia de la tasca del creador, del científic o del professor, sinó sobretot de poder-se deslligar d'allò que es considera pejorativament clàssic i de sumar-se a allò que, en canvi, es considera —sovint demagògicament— avantgardista.

És lamentablement freqüent la tendència a la dicotomia maniquea que separa allò que és del tot dolent d'allò que és l'única cosa bona. En tots els àmbits. Sembla estrany que en els inicis del segle XXI encara no hàgim après prou que la veritat i també

* 2004/11, «Noves metodologies per al coneixement de les llengües». *Llengua i Ús*, 31, p. 50-58.

l'encert acostumen a ser qualitats trossejades i disperses entre actituds aparentment i potser realment irreconciliables. Res ni ningú no té del tot la veritat, ni res ni ningú no és l'única solució completament satisfactòria en cap dels terrenys de l'activitat humana. No estem acostumats a la pràctica de la intersecció; a la dialèctica que permet de des- triar allò que hi ha de discutible en qualsevol alternativa, allò que hi ha de rebutjable i allò que hi ha d'aprofitable. La història dels mètodes científics, en uns països més que en d'altres, això sí, té en comú un toc d'irracionalitat que consisteix en l'actitud següent: davant qualsevol plantejament inèdit, s'enderroquen i es desqualifiquen els immediatament anteriors, i se sacralitza la innovació. Absurd, certament, però tan absurd com real. Basta esmentar, en el cas de la lingüística, el tractament de l'oposició diacronia/ sincronia, des de Saussure; l'hegemonia sobtada de l'estructuralisme, que arracona com a obsoletes i gens productives les metodologies que exageraven l'atomització en l'anàlisi dels problemes; i què no hem de dir dels mètodes generativistes i transformacionals, els quals cal reconèixer que s'han instrumentalitzat per a provocar un menyspreu prepotent envers tots els lingüistes que no els han seguits ortodoxament i no hi han restat fidels. Curiosament, bona part de qualsevol de les doctrines indicades, especialment potser les chomskyanes, es fonamenten en el pensament dels gramàtics de l'època clàssica, encara que els citin poc.

Per això que acabo de dir, és sempre assenyalat que, davant l'aparició de nous mètodes, siguem cauts en dues direccions: a lloar-los sense fer-los cap retret i, particularment, a rebutjar desagradats aquells que, en el moment de la seva aparició, van passar també per l'enaltiment incondicional.

La introducció en l'ensenyament de les teories lingüístiques

El món complex i alhora primordial de la formació, en qualsevol dels seus nivells, ha patit i pateix encara, si més no en l'àrea de la transmissió de la competència lingüística, d'una confusió que l'ha corromput, en el sentit de generar un allunyament inadmissible de les funcions que té encomanades.

Comencem pel tòpic: en aquest país, els ciutadans en general no coneixem amb prou suficiència la nostra llengua. Com que em refereixo al català, és fàcil que es tingui la rèplica a punt: és clar que no coneixem una llengua que no ha estat present en els contextos educatius, que no ha format part dels currículums, que ha estat perseguida, dominada, marginada, prohibida. Res a dir, a aquesta reacció. Però no vull ara anar per aquest camí. Situem-nos en els espais estrictes de l'escola, de l'institut i, fins i tot, de la universitat, a partir del moment històric en què per la recuperació de la democràcia la llengua catalana hi és present (tampoc no és intenció meva ara d'entrar en la qüestió

que hi és molt poc present). Perquè s'entengui, imaginem allò que diré al·ludint la nostra llengua aplicat a l'espanyol, idioma no precisament arraconat d'enlloc...

Recupero i amplio, per tant, la cançoneta: a l'Estat espanyol no es coneix prou bé o gens bé la llengua castellana, ni en el territoris on no hi ha cap altra llengua oficial.

Primera consideració: que ningú no digui que això ha estat sempre així. No. Ni per al català en els períodes en què ha viscut en la normalitat (poquíssims, certament), ni per a l'espanyol, sempre imposat com a idioma de l'Imperi. Es tracta d'un fenomen més problemàtic des de la segona meitat del segle passat fins avui mateix.

Segona consideració: no podem atribuir aquesta mancança greu a l'aparició de les tecnologies avançades (Internet, la cibernètica en general) o a la tan esmentada mundialització. No soc tan ingenu de pensar que no hi tenen res a veure, però entenc que és un autoengany perillós que insistim a cercar en aquests fenòmens socials la causa principal dels codis tan restringits de què fem gala els parlants de l'Estat espanyol; si no mirem cap a un altre lloc, no ens en sortirem, del problema. Tinguem en compte un argument tan obvi com que el dèficit de l'escassíssim domini de la llengua no arriba amb la revolució tecnològica ni amb l'intent d'imposar la globalització: abans, molt abans, estàvem en la mateixa situació.

Allò que, al meu entendre, ha provocat la generació del buit alarmant, és que, obsedits, enlluernats, alienats i tot, pel valor de la teoria, de les grans tesis, de la revolució científica en totes les àrees del coneixement, ens hem entestat a introduir-les en tots els programes curriculars de la matèria de llengua. I així, estranyament inconscients, formadors i administracions, no hem sabut diferenciar —encara no ho sabem ara— els interessos per a aquells i aquelles que aspiren a ser filòlegs o lingüistes, dels interessos per als qui, en canvi, no en tenen cap vocació.

Quin ha estat i és el resultat d'aquesta confusió? Doncs que els discents que no s'entusiasmen per les noves teories lingüístiques ni pels conceptes que els són pròpi- es són titllats d'endarrerits, d'antiquats, de poc coneixedors de la veritable ciència del llenguatge. I així ens va. Perquè, pel que fa a la llengua, podem dividir els estudiants entre aquells qui saben respondre què és un sintagma, un morfema, un gramema, un fonema, el nucli de no sé què, el sintagma nominal zero, un, dos, etcètera, etcètera, i aquells qui no en tenen idea i qui, acomplexats, injustament acomplexats, han arribat a la conclusió que no aconseguiran mai saber-se tota aquesta nomenclatura. Uns i altres tenen, però, llevat de les excepcions, una característica en comú: no saben usar amb prou correcció la llengua, ni oralment ni per escrit. Caricatura fins a un cert punt, això que acabo d'afirmar. Fa molts anys que ensenyo a la universitat; a facultats de filologia catalana; a alumnes a punt de llicenciar-se: he corregit molts i molts exàmens en què, essent relativament acceptables les explicacions sobre conceptes, sobre teoria, en canvi,

l'ús de la llengua és ple d'errades morfosintàctiques i lèxiques (excloc expressament les ortogràfiques).

No perdem de vista que, ultra el problema que suposa aquest fet, té el tret inevitable de la reproducció sense fi. Perquè els llicenciats i les llicenciades que pateixen el dèficit, que manegen un codi paorositament restringit, acaben essent els professors i les professores que ensinistraran nous estudiants. Com? Repetint-los unes tesis sovint mal païdes, difonent una terminologia altament especialitzada (i altament inútil), fent-los fer unes anàlisis que no demostrin res o que demostrin molt poc del sentit i del coneixement real de la llengua. L'ensenyament secundari acaba essent el lloc on s'assaja la repetició mimètica d'allò que hom ha sentit en l'universitari. Així, es perpetua el perfil de qui, sense dominar l'idioma, n'esdevé mestre que es limita a transmetre, en el millor dels casos correctament, reflexions sobre el que hauria de ser l'objecte d'explicació en la formació dels lingüistes, a qui caldria suposar —només faltaria!— un domini excel·lent de la llengua.

Una reiteració sense fi

Per raons de responsabilitats que se m'encarregaven, havia de comprovar l'avançada progressiva en els programes de llengua, sobretot de secundària. Tornaré a la caricatura, però d'una constatació real: curs rere curs, pràcticament els programes de llengua catalana eren idèntics, sempre centrats en la teoria lingüística. Solament en aquells nivells més elementals de l'educació escolar s'ensenyava a entendre, a parlar, a escriure i a llegir l'idioma. Tan aviat es considera que els alumnes poden —això de poder és un dir— assimilar els tecnicismes més durs i aplicar-los, no a l'ús habitual de la llengua, sinó a l'anàlisi morfosintàctica de frases que sovint no són en absolut model de l'ús més corrent, s'acaba l'ensinistrament en la competència real. Res de dictats, res de redaccions, res de lectura en veu alta —ni en veu baixa, és clar—, res d'exposicions orals sobre cap argument, res de consultes als diccionaris, res d'aprendre's de memòria alguna poesia, els refranys, les cançons populars... Que tot això plegat és cosa que no dona cap prestigi a l'ensenyant. I sobretot, que tot això plegat suposa una feinada per als professors, en l'atenció i en la correcció.

Podem imaginar que això passa arreu. Primerament, si fos veritat, el mal de tots no hauria de ser consol de ningú. Segonament, no és veritat. Si a l'Estat francès els ciutadans i les ciutadanes demostren una competència en la seva llengua que és incomparablement superior a la que tenim nosaltres; i si podem dir el mateix de l'Estat italià, és perquè, encara que no estiguin exempts del mal de la teoria inoportuna, basen l'ensinistrament lingüístic en l'explicació dels usos i a demanar als estudiants que s'hi exercitin. Dit altrament: l'escola francesa i l'escola italiana no s'avergonyeixen de

continuar fent dictats, fent fer redaccions, exposicions orals, fent aprendre de memòria poesies i textos en prosa de grans autors de les respectives literatures: contemporanis i antics. A nosaltres, ens caurien els anells... I ens neguem a fer-ho. I les administracions no ens hi obliguen. Sembla que a tots ens agrada més que els estudiants facin els arbrets, salvin paranys absurds, caiguin en trampes de dificultats que no ajuden sinó a desanimar-los i a fer avorrir fins al fàstic l'assignatura de llengua catalana. Que no parlin, ni escriguin, ni llegeixin bé, no ens importa. Entre altres motius perquè no pas pocs de nosaltres, autodenominats especialistes de la llengua, mestres i professors, acabem igualment parlant malament, escrivint malament i llegint malament.

Una estafa social inacceptable

Aconseguir els objectius que siguin és una cosa que pot costar més o menys de temps, d'esforços, de recursos humans i materials, etcètera. Allò que resulta ridícul, grotesc i irracional és dedicar temps, esforços, recursos humans i materials, etcètera, per a no res o, molt pitjor encara, per al fracàs tangible i perpetuat. I a més de ridícul i grotesc constitueix una estafa social. En efecte, tant l'escola primària com la secundària, dediquen hores i hores a l'ensenyament de la llengua catalana i espanyola (abans, exclusivament a la segona). Com que els mètodes emprats són els que he esbossat, al final del batxillerat, si algú té una bona competència lingüística és malgrat allò que li han obligat a fer a les classes; és perquè llegeix pel seu compte, perquè li agrada escriure i ho fa pel seu compte, perquè l'ambient extraescolar en què es mou l'empeny a conèixer la llengua.

Quan es discuteixen els plans d'estudi; quan es proposen reformes en la formació, no he copsat mai que es parli de qüestions de fons, amb la intervenció d'experts capacitats. A la fi es tracta de discutir quines assignatures s'han d'ensenyar i quantes hores se n'ha de fer de cadascuna. Però la paradoxa arriba més lluny en el cas de la llengua catalana. Com que es constata una manca de competència lingüística en els joves universitaris, de lletres o de ciències que siguin, doncs a ningú no se li acut que potser el que falla són els mètodes; no; el problema és sempre d'hores; per tant, més hores: l'obsessió de les hores! I com que es tracta de més hores d'una matèria que no s'ensenyava bé i els alumnes són conscients que no en treuen cap profit, doncs el resultat és que el remei és pitjor que la malaltia: perquè acaben essent més hores de patiment, d'avorriment, de buidor de sentir.

Vet aquí perquè parlo d'estafa social. Ja que ho és el fet que s'aboqui els ciutadans i les ciutadanes d'un país a una incompetència vergonyosa en la llengua pròpia, després d'haver-hi dedicat qui sap el temps de la seva infantesa i joventut.

És curiós que en el camp de l'ensenyament de llengües segones sovint es procedeix de manera més adequada: es fa didàctica de les llengües estrangeres de manera que

els resultats acabin essent que efectivament es parlin, s'escriguin i es llegeixin millor que no es fa amb les primeres. Perquè, no sabem exactament per quins motius, en l'ensenyament d'idiomes estrangers ja no preocupen ni els arbrets, ni els conceptes teòrics, ni els paranys inútils que descoratgen, etcètera, etcètera. Per això parlo d'estafa. Una de les més reprovables, perquè condemnar una societat a no tenir la possibilitat de l'expressió, en el sentit més ampli, és condemnar-la a la impossibilitat o a les dificultats extremes a participar en la vida social, en la transformació positiva de la realitat. En definitiva, és marginar-la.

Altrament, passats els anys en què es cursa l'ensenyament primari i secundari, la reparació dels danys és, si no impossible, molt i molt difícil. Tots sabem de la relació directa i estretíssima que hi ha entre llengua i pensament —deixem ara de banda si, a la fi, són o no una mateixa cosa. Encara que coneixem ben poques coses de l'evolució i del funcionament del nostre cervell, hem de suposar que, com qualsevol altra part del nostre organisme, si no es desenvolupa convenientment en les diverses etapes de l'edat de les persones, acaba atrofiant-se. I les atrofies o deixen defectes crònics o exigeixen duríssimes rehabilitacions. Vull dir que creem una situació en què tots som impotents: els joves s'adonen dels seus dèficits lingüístics, perquè els els retreuen els professors, però, en demanar com ho han de fer per a eliminar-los, ningú no té la resposta que funcioni. Com s'enseny a parlar, a escriure, a llegir, a qui ja parla, escriu i llegeix en tots els registres, però malament? Hem construït un carreró sense sortida i quan volem obrir-lo perquè ens ofega no podem fer-ho. Perquè una cosa és ensenyar a escriure cartes empresarials, fins i tot d'amor, a escriure i a dir textos estereotipats, i una altra de ben diferent és infondre la competència lingüística que permet la lliure expressió, la improvisació, el matís, la ironia, la crítica, la discussió, i així endavant.

En suma, una societat que majoritàriament no domina la llengua és una societat que majoritàriament no domina el pensament. No és exagerat. Saber pensar és saber parlar. Saber és saber dir. Si no sabem dir, intuïm, albirem, ens acostem al saber, però res més. Diu el Nobel italià Dario Fo: «L'obrer coneix cent paraules; el patró, mil; per això és el patró.»

Què hem d'ensenyar i com ho hem de fer?

El primer error que hem de corregir és el d'actuar i programar sense saber què pretenem. Sembla que no pugui ser, però el que passa en l'ensenyament de la llengua catalana és que demostrem que no ens hem plantejat els objectius. En canvi, quan el mal ja està fet, aleshores sí que reclamem allò que havia de ser la finalitat de la didàctica de les llengües; perquè ens fem creus de com parlen, escriuen i llegeixen els joves universitaris i els qui no ho són.

Som tan inconscients, que no evitem les lamentacions fixant-nos en el *quid* de la qüestió. Perquè és obvi que, si arribem a la conclusió a priori —no a posteriori— que allò que pretenem en les classes de llengua és que els ciutadans la dominin amb suficiència, arribarem alhora a la conclusió que allò que des de fa anys ensenyem, potser és molt modern —que ja ni això—, però de cap manera serveix per a l'adquisició d'una competència lingüística normal. Però si resulta que a les classes no és habitual ni la consulta de diccionaris!, mentre que es mira d'explicar, en canvi, amb citacions erudites, la diferència entre llengua, norma i parla; sincronia i diacronia; o es juga amb les dificultats de les frases passives pronominals.

Per a ensenyar a parlar, escriure i llegir una llengua la via més directa és justament la de parlar-la, escriure-la i llegir-la. Parlant i fent parlar, s'ensenya i s'aprèn a parlar; escrivint i fent escriure, s'ensenya i s'aprèn a escriure, i llegint i fent llegir, s'ensenya i s'aprèn a llegir.

Com hem de fer-ho? Doncs a partir d'una concepció correcta d'allò que és una llengua. És a dir, sabent que és un codi compacte, sòlid i unitari, però compost de variació; variació que té a veure amb la diversitat territorial (dialectes geogràfics), amb la diversitat social (dialectes socials) i amb la diversitat individual (dialectes personals). I que es pot parlar, escriure i llegir, per tant, de moltes maneres. Sabent també que la comunicació és del tot condicionada pel tema de què es tracti, pel caràcter o perfil dels interlocutors, pel lloc on es desenvolupi, per la finalitat que es persegueixi, per allò que s'hi vulgui provocar, etcètera. Per tant, tenir una bona competència lingüística no consisteix solament a ser fidels a un codi normatiu que faci abstracció de tot això. Si algú em demanava si és correcta una frase com:

Ves-te'n d'aquí, que em molestes,

jo li contestaria: depèn, no li ho sé dir. La rèplica, és clar, podem imaginar que seria: home, que no ho veus que està ben construïda? Sí, és clar. Però si la diu un subordinat a un superior, per ben construïda que estigui li pot costar un disgust; explica-li, després, a qui en rebrà les conseqüències, que la frase era gramaticalment correcta!

Hem d'entendre d'una vegada que les frases, els textos no són per fer-ne una anàlisi escolar d'acord amb unes regles morfosintàctiques i lèxiques determinades. Les frases i els textos són per a comunicar-nos en una situació concreta. Consegüentment, el concepte de correcció ha de ser canviat o matisat pel concepte d'oportunitat i d'adequació a una situació. El text que acabem d'esmentar podria ser del tot correcte si l'emissor s'adreça a un superior jeràrquicament amb la intenció d'evidenciar que el rebutja, que no l'aguanta més, que n'està tip.

Per molt que, d'acord amb els llibres de gramàtica que estudiem a classe i amb el que expliquem els professors, se'ns digui que una frase com:

Vols donar-me una mica d'aigua?

és una frase interrogativa, el que és evident és que el seu hipotètic emissor restaria sorprès si el receptor l'entengués com a tal i es limités a contestar: «Sí» o «No», sense donar-li una mica d'aigua —o molta, dependrà, a la fi, de la set que tingui l'emissor, malgrat que hagi dit explícitament «una mica». Té formalment l'aspecte de les interrogatives, però funciona com una exhortativa: és, doncs, una exhortativa, igual que:

Dona'm una mica d'aigua.

O, més exactament encara:

Dona'm aigua

perquè «una mica» no funciona semànticament com un quantificador. Coses com aquesta són evidents, òbvies, és clar. Però, malgrat la seva evidència i obvietat, en general ensenyem la llengua ignorant valors tan clars d'enunciats així. És a dir, si de cas, haurem d'acceptar que neguem l'evidència i l'obvietat.

Primera distinció: l'oralitat i l'escriptura

Les llengües són, abans que per a altra cosa, per a comunicar-nos verbalment. L'escriptura és un segon estadi, al qual no totes han arribat ni arriben: n'hi ha que resten en l'oralitat sense, en canvi, desaparèixer.

L'escriptura suposa un punt d'arribada singular en la història de qualsevol llengua. I consisteix en l'elaboració d'un codi nou respecte al codi de l'oralitat.

Primera conclusió que se'n desprèn: parlar i escriure són dos fenòmens lingüísticament ben diferenciats. Prova d'això és que una llengua que tingui codi escrit pot, en canvi, saber-se parlar sense saber-la escriure; cosa relativament freqüent, per exemple, en l'aprenentatge d'idiomes segons, però també en les llengües pròpies: l'analfabetisme no és una realitat estranya ni excepcional en moltes comunitats.

Aquesta conclusió en suposa una altra no pas intranscendent: en la didàctica de les llengües no es pot caure en l'error de confondre el codi oral amb l'escrit, com si d'una mateixa cosa es tractés; no és igual parlar que escriure. Entre nosaltres, com que afortunadament és molt baix el percentatge d'analfabetisme —tal com s'entén tradicionalment—, hem arribat a interioritzar l'escrit fins al punt que el confonem en una sola realitat amb el parlat. De la qual cosa es deriva l'error en la didàctica de les llengües primeres de no dedicar atencions específiques a l'oralitat i a l'escriptura, encara que hi hagi totes les interseccions que es vulguin entre l'una i l'altra.

Cal que s'ensenyi a parlar, d'una banda, i, de l'altra banda, a escriure; entenent que es tracta d'ensinistrar en dos codis diferents i, sobretot, no perdent mai de vista que l'oralitat i l'escriptura tenen funcions igualment pròpies en el fenomen de la comunicació; serveixen per a objectius distints, malgrat les interseccions. En una bona competència lingüística no es pot parlar com un llibre ni escriure tal com es parla nor-

malment. Les estructures, les matrius de les frases i dels textos en l'oralitat tenen uns canons propis; les de l'escriptura tenen els seus, i no es poden confondre ni barrejar indiscriminadament.

M'he referit a les interseccions. En citaré algun exemple clar: hi ha molts textos escrits per tal que siguin oralitzats, com si no haguessin passat per l'escriptura: és el cas dels guions de programes audiovisuals o els textos dels informatius dels mitjans orals. I igualment hi ha textos escrits que pretenen reflectir l'oralitat: és el cas de l'obra literària en què es fa que parlin personatges vulgars. També aquests aspectes haurien de ser considerats en l'ensenyament de la llengua.

Segona distinció: els registres

Algú ha analitzat mai sintàcticament en una classe de llengua catalana una frase del tipus:

D'això, escolta, a veure; no, ara no sé què volia dir-te. Ah!, sí, perdona: aniràs allà —com se diu?—; sí, home, l'altre dia en parlàvem; a cal d'això; ajuda'm!; a «Cal desgràcia», a dinar amb el grup? Jo no sé què faré.

No ho crec. És clar, ja hi he anat insistint, no ensenyem ben bé la llengua catalana, sinó una part de la llengua catalana. I no la part de major freqüència d'ús. Perquè els models de frases que analitzem en l'àmbit escolar s'acosten a un parlar asèptic —a cap parlar real, doncs—, es desvinculen del context en què es puguin produir i dels qui les poden enunciar. Passa una mica com s'ha esdevingut en l'estudi filològic de la història de la llengua catalana: s'ha partit tradicionalment de textos literaris; s'han menystingut els textos més vulgars: declaracions en judicis, testaments, contractes de compra i venda, etcètera. Per això s'ha produït la paradoxa de situar el naixement de la llengua catalana al segle XIII i alhora es parla de la seva existència a partir del segle VIII o IX; si allò que ens serveix de guia és el text literari, hem d'esperar al XIII; si no tenim aquest prejudici, podem parlar del VIII.

Les llengües no existeixen amb la finalitat que s'hi facin obres d'art per a literatura. Són per a la comunicació en tots els nivells i mitjançant, doncs, tots els registres i les variacions possibles.

Tanmateix, l'ensenyament de la llengua catalana s'ha fet des dels textos literaris o bé des de models de frase teòrics, però a la fi pretesament literaris. Greu error. Conèixer una llengua correctament vol dir saber-ne totes les seves possibilitats, dominar tots els seus recursos, i poder-los emprar lliurement per a les estratègies que hom vulgui.

Hem d'incloure en la didàctica de les llengües el registre culte, però no fer-lo exclusiu. Hi ha d'haver també els altres: fonamentalment, l'estàndard, el d'especialitat (científic, professional, etcètera), el col·loquial, el vulgar. I no ho hem de fer indiscrimi-

nadament, sinó situant el fenomen de la comunicació com una manera més d'actuar, potser la més important, i, per tant, al servei d'allò que hom persegueixi. L'afirmació que parlar és actuar significa que quan parlem ens proposem alguna cosa i que, segons com actuarem, aconseguirem o no els nostres objectius.

Ignorar els recursos col·loquials i vulgars d'una llengua és desconèixer-ne justament la part més habitualment usada.

Però vull destacar encara un efecte molt pitjor d'aquest prejudici. Com que l'ensenyament descarta generalment els registres col·loquial i vulgar, la llengua catalana és especialment vulnerable d'interferències foranes en aquests registres, perquè acaba assimilant allò que socialment és més estès en tots els medis socials: els espanyolismes esdevenen cada vegada més els que omplen els buits de la incompetència dels catalanoparlants en aquests registres, estigmatitzats en l'ensenyament.

* * *

En definitiva, per a l'ensenyament i el coneixement de la llengua catalana, caldria que ens plantegéssim quins són els objectius que hi cerquem; què pretenem que aprenguin els estudiants.

No podem convertir la llengua en allò que no és. I la llengua no és una bossa de paraules soltes, de frases soltes. La llengua és el conjunt de solucions per a comunicar-nos a partir del discurs, del text. Per tant, aquest hauria d'entendre's com la unitat més important.

Sobretot, hauríem d'assumir de debò que allò a què hem d'aspirar no és que hom sàpiga definir conceptes teòrics de la lingüística ni treballar-hi. Allò que s'ha de proposar la didàctica de la llengua catalana és la possibilitat de qui l'aprèn del seu ús real, en qualsevol situació possible.

Transversalment als usos, hi ha de comptar, és clar, tot el conjunt de normes de l'oralitat i de l'escriptura, que, però, s'han de presentar com un complement, tan imprescindible com es vulgui, però complement a la fi de la finalitat principal de la competència lingüística: parlar, escriure i llegir adequadament i oportunament.

Cal transmetre el geni de la llengua, és a dir, allò que la caracteritza singularment per a la generació de missatges. És francament angoixant la inseguretat que patim els catalanoparlants respecte a si és bo o és dolent allò que diem o que escrivim. Ens manca, perquè no se'ns ha transmès, el sentit de la llengua, el qual permet, sense complexos, crear noves solucions: no és necessari que tot allò que diem o que escrivim estigui explícitament en l'obra de P. Fabra o en el diccionari normatiu. Una bona competència lingüística assegura l'activitat dels parlants d'aportar solucions inèdites, però coherents amb el caràcter de la llengua; la llengua, al seu torn, s'enriqueix com a instrument de comunicació.

Conèixer una llengua és saber com s'utilitza. El text, el discurs ha de ser la unitat d'anàlisi bàsica en la seva didàctica (la qual cosa no exclou, és clar, la reflexió sobre unitats menors); endemés, el text o el discurs s'ha de tractar des del punt de vista comunicatiu, no des de cap abstracció. Tornem, doncs, a la idea de l'ús, com a punt d'interès igualment principal.

* * *

Oblidem-nos que aprendre una llengua consisteix a adquirir-ne la seva gramàtica, entesa aquesta en el sentit tradicional. És evident que qui ensenya un idioma l'ha de conèixer profundament, aquesta gramàtica, però no ha de caure en la temptació de convertir-la en matèria central d'aprenentatge dels estudiants, com s'esdevé en la realitat. Els parlants trien les paraules per tal de construir un text comunicatiu, no perquè hi facin tal o tal funció sintàctica.

És hora que hi hagi un canvi de rumb fort, enèrgic per a la navegació en el món de la llengua pròpia i de les llengües segones. Altrament ens autocondemnem a continuar dedicant hores i hores, esforços i esforços, recursos i recursos, per a no aconseguir altra cosa que el rebuig d'allò de què no es treu cap utilitat i, doncs, una incompetència lingüística que ens impedeix fer amb llibertat allò que més ens distingeix com a persones: usar la paraula; parlar i escriure avui són sovint accions que neguitegen en comptes de ser, com implícitament són, accions alliberadores.

Llengua i identitat nacional

1. Les llengües i les comunitats

Per què les llengües són temudes? Per què els governs d'estats en què viuen més d'un idioma procuren anorrear tots aquells que no els distingeixen oficialment? Des de la superficialitat, no és fàcil trobar arguments sòlids que responguin a aquestes preguntes; al cap i a la fi, amb qualsevol llengua es pot expressar tota mena de continguts ideològics: no hi ha tendències o signes polítics que es puguin atribuir als sistemes lingüístics. Com ens hem d'explicar, doncs, l'obsessió en la persecució i repressió respecte a les llengües? Són objectivament perilloses?

Que ho siguin o no, es temen en tant que referents per excel·lència de comunitats diferenciades; són determinants en la formació de grups socials cohesionats.

Cadascuna de les llengües conegudes del món comença a existir caracteritzada per l'heterogeneïtat, per la falta de compacitat. En els inicis són un conjunt de parlars diversificats i dispersos. Arriben al punt culminant de llur història amb l'assoliment de la cohesió que es manifesta en la codificació que en fa possible l'ús unitari. A la cohesió dels parlars es correspon la cohesió de les comunitats respectives; l'homogeneïtat idiomàtica va aparellada indefectiblement amb l'homogeneïtat social. Això no exclou que, en haver-hi arribat, un idioma pugui sofrir una nova diversificació que l'amenaci de desaparèixer, la qual és conseqüència d'una disgregació del col·lectiu de què és propi. Una gran heterogeneïtat és indicatiu de noves històries lingüístiques; una gran homogeneïtat ho és de llur punt més àlgid.

Consegüentment, a l'hora de distingir llengües diferents, hi compten més qüestions ideologicopolítiques, que no pas de pretesa objectivitat dels sistemes lingüístics. Un idioma és una realitat el futur de la qual depèn de les adhesions que genera, ad-

* 2005, «Llengua i identitat nacional». Dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes/L. Miscel·lània Joan Veny*. 6. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Montserrat, p. 167-187.

hesions que comporten el consens dels parlants entorn del seu ús unitari i que suposen un sentiment d'identificació amb un país, amb una nació, i, alhora, de diferenciació respecte a tots els altres països i les altres nacions de llengües distintes. Per la qual cosa no és possible estudiar la història de cap idioma sense estudiar també la del territori i de la comunitat als quals pertany. Poble i llengua viuen fusionats.

L'exercici de polítiques hostils envers una llengua s'adreça al capdall envers el grup social de què és l'instrument principal de comunicació. No preocupa l'idioma en si mateix, sinó allò que representa com a element que estreny una col·lectivitat.

Paral·lelament, el prestigi d'un país en dona a la llengua que li és pròpia. Un idioma que en un moment històric ha gaudit d'una situació puixant, en altres la pot perdre, essent exactament el mateix des de l'objectivitat del sistema i les seves unitats; quan una societat perd importància en el context mundial, se'n ressent la seva llengua. Fins fa relativament poc temps, el francès era la llengua més internacional; avui ja no; ha decrescut en benefici de l'anglès. És que potser la llengua francesa ha patit algun trastorn especial? No; qui ha reculat és la comunitat d'on és pròpia, davant la força en augment de les angloparlants, especialment de la nord-americana.

2. Llengua i nació

D'acord amb el que he dit a 1, podem establir l'equació llengua = nació i, per extensió, la d'unitat lingüística = unitat nacional. La disgregació d'un idioma és possiblement el símptoma més evident de la disgregació d'una nació.

Si avui els espanyols, els catalans, els francesos, els italians, etcètera, no diem que encara parlem llatí, no és per una qüestió de canvis estructurals en els idiomes, provocats pel pas dels anys. L'espanyol, el català, el francès, l'italià, etcètera, del segle XII són molt diferents respecte a llur realitat actual, i, en canvi, no se n'ha canviat la denominació. Cap idioma no té una vida limitada cronològicament: no té data de caducitat; ni té uns paràmetres objectius quant a l'evolució del sistema que permetin de dir en un moment concret que un determinat percentatge en els canvis foneticofonològics, morfosintàctics i lèxics el fa desaparèixer. És el poder, la rellevància econòmica, cultural, política dels pobles allò que en condiciona la continuïtat; allò de què deriva l'autoestima o l'autoodi dels parlants respecte a llur llengua. Si avui no diem que parlem llatí és perquè els avatars pels quals passà l'Imperi romà a partir sobretot del segle II dC provoquen l'esmicolament de la seva llengua, que acaba disgregant-se en parlars que deixaran d'anomenar-se llatins, a causa de la decadència del món romà.

Un dels reflexos més significatius del prestigi social és, com he avançat suara, la unitat de cada idioma, la qual és proporcional a la potència de la comunitat a què pertany: a més potència, més unitat lingüística, i viceversa.

Llengua i poder són dues realitats interdependents. Les llengües són un patrimoni capital en la construcció dels models socials, com també en llur desmembrament. No hi ha idiomes millors i pitjors; hi ha idiomes amb poder i sense poder o amb molt poc, i tant les possibilitats de llur supervivència com la manera com viuen o com sobreviuen depenen a la fi del poder que els sustenta.

Diversament a altres fenòmens de la història i de la naturalesa, les llengües, en no tenir, com he dit, data de caducitat, tampoc no tenen data de naixença. Uns parlars concrets es transformen progressivament (fi de llur història) i passen a ésser-ne uns altres (inici de noves històries), progressivament, imperceptiblement. L'existència d'una llengua nova es justifica sobretot per l'aparició d'una necessitat inèdita d'una col·lectivitat de tenir un idioma referencial com a aglutinador, com a símbol que la uneix en la manera d'expressar-se i que la separa d'altres col·lectivitats. Es justifica, doncs, pel sentiment global de ser membre d'una societat i no d'una altra.

Tampoc no és fàcil, tanmateix, d'establir en quin moment es produeix la consciència de pertinença a una comunitat i, per tant, d'adhesió a un idioma propi distint. Referint-nos a la llengua catalana, no podem sinó al·ludir a un procés segons el qual els habitants de l'actual Catalunya se senten cada vegada menys llatins o romans i esdevenen cada vegada més catalans, i, en conseqüència, identifiquen allò que parlen cada vegada menys com a llatí i cada vegada més com a català embrionari.

Pompeu Fabra tenia molt clara la relació entre llengua i nació. I, malgrat les enormes incomprendiments, no estava sol en aquesta opinió. Enric Prat de la Riba l'any 1906, en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, presentava una comunicació amb un títol tan significatiu com «Importància de la llengua dins el concepte de la nacionalitat». És oportú que en destaquem algun passatge:

La força unitiva, aglutinant de l'idioma ha estat viva sempre. Sempre la intel·ligència dels homes se n'és adonada del vincle, del lligam, amb que la llengua forma unitats socials pel damunt dels individus. (*Primer Congrés*, 665)

Recorda que Lluís Vives «considera impossible formar societat ab aquell qui parla diferent llenguatge» (*Primer Congrés*, 666) o que «feu notar Leibnitz que els mapes ens fan conèixer els límits dels Estats, però no'ls de les nacions, senyalats més aviat per l'harmonia de les llengües.» (*Primer Congrés*, 666). I ell mateix reconeix:

Tota societat tendeix a constituir per ella mateixa una llengua, o al menys, una forma determinada de parlar, que uneixi més íntimament sos membres components y al unir-los entre sí els separi dels demés. (*Primer Congrés*, 666)

I arriba a constatacions tan contundents com la següent:

...[que els Estats] fassin esforços desesperats a fi d'obtenir per la violència aqueixa desitjada unitat de parla, y així afavoreixen l'expansió d'una llengua, d'aquella que

adopten per oficial, y combaten durament les altres fins a corrompre-les y fer-les desaparèixer [...] *La llengua es la mateixa nacionalitat*, deien els patriotes húngars a mitjans del segle passat, reproduint l'afirmació dels primers patriotes alemanys. La llengua es la nacionalitat, han repetit tots els pobles renaixents. (*Primer Congrés*, 667)

Una feliç coincidència de pensament entre dues persones que políticament eren notablement distants: Pompeu Fabra, un home d'esquerres; Enric Prat de la Riba, de dretes; però la consciència de la realitat lingüisticonacional els unia i van saber superar qualsevol divergència en benefici de la pàtria comuna. L'expressió *llengua nacional*, tan estimada per Fabra, simbolitza la simbiosi entre la manera de parlar d'una col·lectivitat i la col·lectivitat mateixa:

...aquesta llengua que ja està preparada per això un dia podrem dir que és la llengua nacional de Catalunya,

afirma en la conferència «El català a l'escola primària», que pronuncià l'any 1933 (*Homenatge*, 118).

Joan Miralles (*Simposi*, 113) recorda el parlament que Pompeu Fabra fa en nom de *Palestra* en l'Acte d'Afirmació de la Unitat Catalana que se celebrà a Reus:

En nom de Palestra, parlà tot seguit el seu il·lustre president, el Mestre Pompeu Fabra. Diu que l'idioma i la Pàtria són una mateixa cosa, puix que quan es tracta de retrobar la unitat de la Pàtria es troba la unitat de l'idioma. Demostra la unitat de l'idioma i que sols al mateix temps que es debilitava l'esperit nacional fou acceptat l'existència de tres dialectes: valencià, català, mallorquí...

És evident que la referència a tres grans dialectes té un sentit especial, que cal entendre adequadament. Fabra sabia òbviament que totes les llengües tenen variació diatòpica. No és, doncs, la manifestació de la perplexitat que la llengua catalana tingui tres grans variants; Fabra al·ludeix a un procés sociolingüístic de dialectalització que cal entendre com una via perillosa cap a la fragmentació, la separació, la secessió. I dissortadament no s'equivocava.

Lamuela i Murgades (1984, 33) subratllen en la mateixa direcció:

L'ideari fabrià apunta inequívocament vers l'objectiu d'aconseguir per a la llengua la mateixa categoria que la revestida a un nivell global per una Catalunya progressivament entesa i sentida com a nació, i a evidenciar com per a la plena realització d'aquesta és alhora imprescindible la de la llengua.

Aquesta convicció constitueix la lliçó sempre vàlida de Mestre Fabra del predomini del treball en benefici de la nació i la llengua compartida, per damunt dels interessos individuals. La seva renúncia a una tasca preferentment de recerca lingüística és una mostra de la capacitat de comprensió dels problemes reals del català; optà pel

servei a la societat. Estava més segur que ningú que sense la normativització del català era inútil la pretensió que tingués caràcter oficial i nacional. És, doncs, excepcional la seva clarividència d'interrelacionar indissolublement el prestigi i l'ús social d'un idioma amb la ideologia de la llengua nacional. Per a ell llengua i nació són dos aspectes d'una mateixa realitat; en tots els sentits: la integritat lingüística condicionava la integritat nacional; la modernització, l'actualització del català tenia a veure amb la modernització, l'actualització de la societat i la nació catalanes. És d'aquesta concepció de la llengua que arribà a la conclusió lògica que la submissió, la subordinació de la llengua catalana respecte a l'espanyola van aparellades amb la submissió, la subordinació politico-socials de Catalunya respecte al poder central de llengua oficial i exclusiva castellana.

3. El marc històric de Pompeu Fabra

Pompeu Fabra, doncs, es preocupà de la llengua catalana pensant en el futur de Catalunya i dels Països Catalans. Amb aquestes paraules tan expressives s'adreça a Joan Sales l'any 1946:

Però hi ha discrepàncies, amics, que, entre bons catalans, no han d'ésser obstacle que, un dia, treballem plegats [...] no hi fa res si és que, a l'hora d'emprendre aquelles tasques inajornables, sabem posar per damunt de tot el nostre amor a Catalunya! (31 cartes, 114)

I amb aquestes altres, a Casas Carbó:

Ara, al'escrivir-ús, penso que ha deixat [Maragall] un buit en l'Institut i que nosaltres, pel bé de la nostra llengua, per la qual tant hem treballat i lluitat i encara hem de treballar i lluitar tant, havem de procurar que aquell buit no sigui omplert per un qualsevol [...] Un nucli format d'en Casas (o l'Arteaga), d'en Carner i d'en Fabra seria la millor garantia de reeiximent en la tasca de fixar, polir, d'encarrilar la llengua literaria [...] Convé, doncs, treballar-ho desde ara. Recordeu l'antic lema de l'Avenç: *pro lingua nostra*. Hem de procurar fer-nos nostra la Secció filològica!

La declaració de Ventura Gassol, en representació de la Generalitat, amb què felicita Fabra per haver estat distingit amb la medalla d'or de la ciutat de Barcelona, és prou eloqüent:

No és solament la ciutat que ha d'agrair la vostra obra i honorar el vostre nom. És Catalunya, que us deu una glorificació de caràcter nacional. Sapigueu [...] que el Govern de la Generalitat no espera sinó l'ocasió de dir ben alt el servei altíssim que heu fet a la llengua i al retrobament de Catalunya. (Segarra, 233-234)

Fabra, en el discurs inaugural de Palestra l'any 1930, manifesta:

La Pàtria és la terra i el Poble, tot allò que el poble pot fer damunt d'aquesta terra, tant la llengua com l'economia, com la història, com totes les manifestacions de la terra i de l'esperit catalans són matèria de patriotisme.

Volem que aquest patriotisme sigui ample i que abasti tota la magna Catalunya, les terres germanes de Llengua Catalana. (Antoni FERRANDO, *Simposi*, 149)

La situació de la llengua catalana a inicis del segle xx és reflex dels canvis políticsoculturals que s'hi produeixen: en els temps de la Mancomunitat i de la República visqué un espectacular procés de recuperació, que contrasta estrepitosament amb el fre que se li posà amb les dictadures de Primo de Rivera i de Franco; no és casual que siguin totalitarismes reaccionaris i feixistes els règims polítics que més malden pel lingüicidi i pel genocidi que en resulta.

El català, doncs, entre 1900 i 1939 fou, d'una banda, llengua nacional, popular i culta (Mancomunitat i República), però, de l'altra banda, llengua perseguida i prohibida (Primo de Rivera i Franco).

En un sentit distint, la creixent industrialització que es produí a Catalunya comportà un fet de profunda repercussió lingüística: la coexistència habitual del català amb l'espanyol; realitat que, per la relació de forces de poder, desembocarà en un domini progressiu del segon, conseqüència de la submissió general que practiquen els governs centralistes.

Fabra era conscient com ningú de què suposava una situació de bilingüisme que, en el context, no podia sinó ésser desequilibrat, a favor, és clar, del més fort:

Entre el 1931 i el 1934 Fabra va fer unes quantes conferències en què advertia als mestres, i a tots aquells que, davant el reconeixement de la cooficialitat del català, ja cantaven victòria, dels perills d'un règim de bilingüisme com el que hi havia a Catalunya [...] Als deu anys el cinquanta per cent de les matèries havien de donar-se obligatòriament en castellà [...] Fabra [...] havia pogut comprovar com les normes de regulació de l'ús del català i del castellà a l'ensenyament primari [...] es convertien en unes normes de protecció del castellà... (SEGARRA, 190-191)

I també compartia la creença que l'ensenyament dels nens només es podia fer en la seva llengua materna i que tota interferència de llengües a l'escola primària era perjudicial per als alumnes. (SEGARRA, 191)

Monolingüisme català, doncs, era el que desitjava Fabra a les escoles de Catalunya. Però, en aquelles circumstàncies l'únic que es podia fer, i ho sabia, era mirar de pal·liar les conseqüències nefastes del que ell anomenava 'bilingüisme confusionari' (SEGARRA, 192)

En els inicis del segle xx la llengua catalana, després de segles d'arraconament i de persecució implacable, amb la II República visqué una expansió de gran envergadu-

ra en l'ús en tots els registres. Però la seva extensió social no hauria estat suficient per a assegurar-li el futur: calia la codificació, la normativització que permetés de poder disposar d'una gramàtica emprada amb la disciplina convenient; que pogués convertir el català en referent unitari de cohesió nacional i implicar, per tant, la recuperació del període de culminació de la seva història lingüística que ja havia viscut la llengua catalana, com ens recorda Pompeu Fabra:

A tot arreu del món, quan en un domini lingüístic s'ha produït una literatura, veiem formar-s'hi, i regnar per damunt de la llengua parlada multiforme, una llengua literària filla d'un llarg i acurat treball de selecció i de fixació; i això s'esdevingué en les terres de llengua catalana, i els catalans tinguérem la nostra llengua nacional, on traspuaven a penes les diferències dialectals de la llengua parlada. (FABRA, 76)

4. Codificació i unitat nacional

Fabra entengué que la recuperació esmentada d'una normativa que unís tots els territoris de llengua catalana és la condició perquè es pogués interioritzar el concepte de la unitat nacional, que havia de frenar disgregacions possibles sempre —encara avui— que durien a l'esmicolament dels Països Catalans. Tant els escassos estudis en general sobre la variació, especialment des de l'anàlisi de la seva significació social, com altres factors, com, per exemple, una mobilitat geogràfica baixa, no permetien copsar l'envergadura de comptar amb la diversitat dels parlars en la tasca urgent de la fixació de la preceptiva, malgrat que Fabra percep des dels començos la transcendència de la qüestió. Des de Biscaia, el 20 d'abril de 1912 escriu a Massó:

Una altra cosa: en el mateix pròleg dic: 'pero valencianos y mallorquines hablan dialectos pertenecientes al mismo dominio lingüístico que el catalán de Cataluña, dialectos de una misma lengua literaria en que un día escribieron el valenciano Auzias March y el mallorquín Llull'. Això no està prou bé; és mal redactat, puis sembla que sols el valencià i el mallorquí siguin dialectes 'de una misma lengua literaria' etc. Estaria millor: 'pero valencianos y mallorquines hablan dialectos pertenecientes al mismo dominio lingüístico que el catalán de Cataluña; éste y aquéllos son dialectos de una misma lengua literaria...' (*Fabra abans*, 156)

Tanmateix, vol filar molt prim, conscient que en aquestes consideracions sobre la variació hi ha en joc el sentiment de llengua compartida. Matisa encara en una carta a Casas, del 27 d'abril de 1912:

Cierto que la mayoría de valencianos y baleares pretenden no hablar catalán, lo cual proviene de que se suele designar exclusivamente con este nombre el catalán de Cata-

luña, que en efecto no hablan, —como los andaluces no hablan el castellano de Castilla... (*Fabra abans*, 159)

Comenta Mila Segarra:

A més, amb les converses sobre nacionalisme a la penya de *L'Avenç*, havia anat eixamplant el seu horitzó nacional. Ara veia que calia fer una llengua comuna per a tots els països de llengua catalana. I no sols per a Catalunya. El que calia fixar era la llengua del territori que ell, seguint Casas-Carbó, anomenava 'Catalònia' (81)

Una acceptació tan ràpida de les Normes només s'explica per la situació política i cultural de la societat catalana de l'època. Amb el predomini de l'estètica noucentista i l'auge del catalanisme polític, molts catalans havien acabat per veure que calia fer del català una llengua apta per a tots els usos. I que això no seria possible sense una ortografia i una gramàtica fixades. (127)

Ell [Fabra] era el més interessat a demostrar que una llengua nacional era alguna cosa més que un conjunt de dialectes i a posar tots els seus esforços a aconseguir la uniformitat de la llengua escrita. (160)

...Catalunya és petita i, essent pocs, sense unió els nostres esforços serien estèrils. Per això he de considerar com a desercions a l'interès del catalanisme les dissidències, motivades per simples malentesos, que alguns han iniciat (Carta de Fabra a F. de B. Moll, Segarra, 184)

Fabra no volia ni diferents centres codificadors, ni normes independents per molt que poguessin confluïr, i molt menys ortografies autònomes per a cada un dels països de llengua catalana. (214)

Observi's que Pompeu Fabra —i Mila Segarra també— relaciona la disponibilitat a la disciplina amb el sentiment polític del catalanisme. La codificació per a ell va molt més enllà de la valoració metodològica per a acarar-s'hi; malgrat que té criteris clars en aquest sentit, li importa sobretot l'objectiu final:

Que en el transcurs d'aquests debats Fabra hagi de renunciar a algunes de les seves 'solucions més cares', és una de les proves més paleses del fet que la fixació i la codificació de la llengua catalana a l'època moderna no són conseqüència d'una volenterosa dèria individual, més o menys dotada de coneixements factuais i de genialitat intuïtiva, sinó que s'inscriu de ple dins l'ampli marc històric determinat per les contradiccions i possibilitats de la societat catalana d'aquell moment. (LAMUELA-MURGADES, 30)

Pompeu Fabra té les idees nítides sobre la ponderació, l'equilibri entre la recerca de la unitat sòlida de la llengua i la renúncia a fer-la mitjançant un collage de dialectes diatòpics; es resisteix a transformar el respecte a la variació en demagògia que hauria

dut a un treball suïcida. A l'*Almanac de La Revista*, l'any 1919 publica un article sobre el tema, en el qual, entre altres consideracions, diu:

Havem de voler que els dialectes visquin pel bé de la llengua literària, que incessantment té necessitat de recórrer a ells per al seu renovellament i creixença; però pensem que una llengua literària, una llengua nacional, és alguna cosa més que un conjunt de dialectes, i que tots els nostres esforços han d'endrecar-se a aconseguir-ne la més gran unitat possible.

Entén que la identitat i la unitat nacional recolzen sobre la identitat i la unitat lingüístiques, que superen els obstacles que les divisions politicoadministratives puguin posar-hi. Les paraules que escriu a la Junta General de Palestra són dissortadament d'una actualitat impecable:

Uns articles de la Constitució de la República espanyola —obstacles legals nous, inexistents fins ara— volen privar el nostre acostament polític, en una eventual federació de totes les terres catalanes. Però si hi ha qui vol posar obstacles a la nostra unió política, no hi ha qui ens pugui privar de mantenir una sincera i cordial germanor espiritual entre les terres que foren una sola per llur història, que ho són avui encara per la llengua i que esperem que seguiran essent-ho demà per la voluntat de llurs fills. És per això que us proposo que aquesta Junta General vulgui trametre una fèrvida salutació als nostres germans de València i de Mallorca, testimoniatge d'afirmació de la nostra unitat nacional. (Antoni FERRANDO, *Simposi*, 149)

Com a colofó de la qüestió del projecte de llengua unitària nacional sense contradicció amb el respecte a la diversitat, vegem aquest passatge d'un article de Fabra:

Dèiem una vegada a un escriptor valencià: 'Nosaltres, catalans, no desitjaríem altra cosa sinó que emprenguéssiu una obra de forta depuració del vostre idioma [...] Així, tot fent una obra purament valencianista, us trobaríeu haver fet una obra catalanista, d'acostament al català' [...]

Molts valencians i balears creuen encara que l'obra d'unificació del català escrit suposaria la supeditació de llurs varietats dialectals al català de Catalunya. No, no es pretén de supeditar cap varietat a una altra [...] sense sortir-nos els uns i els altres del nostre català, ens trobaríem escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària. (FABRA, 77-78)

Remetem el lector a la lectura del manifest de Barcelona *Desviacions en els conceptes de llengua i de pàtria*, del maig de 1934, la primera signatura del qual és la de Pompeu Fabra, però que compta també amb l'adhesió de Ramon Aramon, de Pere Bogigas, de Josep Maria de Casacuberta, de Joan Coromines, de Massó-Torrents, de Jordi Rubió, entre d'altres, on es planteja l'abast ni restringit ni excessiu de la idea nacional de

Catalunya, tot considerant les raons històriques, lingüístiques i culturals que agrupen els territoris dels Països Catalans i fent especial esment a la qüestió de l'occitanisme (veg. *La Nostra Terra*, vol. VII, p. 178-180).

5. Dominació política/dominació lingüística d'Espanya

És sabut que la Renaixença topà amb el problema de la manca de preceptiva per a la llengua catalana. Si aquesta anava obrint-se portes en tots els camps de l'expressió, no podia restar sense la normativa que en regulés l'ús adequat ni podia deixar de fer-se prèviament una tasca de control de les interferències acumulades per la subordinació respecte al castellà (i al francès i a l'italià). La dominació política d'Espanya es manifestava en la dominació lingüística d'Espanya; de fet, les relacions implícites entre llengua i poder o llengua i nació expliquen que les dues dominacions es pressuposin mútuament; més que ésser-ne una conseqüència de l'altra, van aparellades, fusionades.

En el context històric que viu Fabra el català es trobava mancat, sia d'una normativa unitària, sia d'una institució que vetllés per la seva actualització i aplicació. Això no obstant, es comptava amb la voluntat social de recuperació en la literatura de creació i en l'àmbit científic i tecnològic; als escriptors, els faltava el punt comú de referència sobre el qual assegurar la qualitat dels productes lingüístics.

La clarividència d'aquesta problemàtica sociolingüística dugué Pompeu Fabra a convèncer-se que s'havia de fer un treball de sensibilització nacional, que passava pel de sensibilització lingüística, per tal de salvar la llengua de la dominació centralista; sabia que aquesta era una condició indispensable per salvar la nació catalana de la mateixa subordinació. Així d'evident era per a ell la realitat: la causa per la qual lluitava no era la llengua o la nació catalanes; eren indistricablement la llengua i la nació catalanes, perquè cap de totes dues realitats no podia subsistir si no subsistia també l'altra.

Fabra era conscient del fet que l'espai i el temps sociolingüístics tenien dues vessants contradictòries que feien complexa la realitat; una de negativa: les seqüeles de la situació de persecució lingüísticocultural de més de quatre-cents anys, i una de positiva: la consolidació del nacionalisme, gràcies al qual l'oposició *català, llengua per a les funcions no formals, sense prestigi*, versus *espanyol, llengua per a les funcions formals de prestigi* es transformava en una altra de signe contrari: *català, llengua de la solidaritat i de la identitat*, versus *espanyol, llengua de dominació, de subordinació*.

La labor de Pompeu Fabra ha estat sovint titllada d'anticastellanista, d'antiespanyolista. No ho negaré. No podia ésser exclusivament positiva, a favor de la identitat pròpia; també havia d'ésser negativa, en contra d'identitats externes, foranes, que intentaven suplantir la catalana. La preocupació per la degradació lingüística tenia una causa indiscutible: la imposició del castellà; Fabra va saber considerar els barbarismes

de tota mena, fonètics, morfològics, sintàctics i lèxics, discriminant encertadament: els del castellà eren interferències que suposaven una amenaça per a la integritat de la llengua catalana; els altres es podien encasellar en general dins els fenòmens que tots els idiomes comparteixen dels préstecs, els manlleus, els calcs, etcètera; es tractava d'un matís no gens banal...

Pompeu Fabra s'avançà a la teorització de la diglòssia, de la fragmentació o dialectalització lingüística per via de la subordinació, del conflicte lingüístic en les situacions de llengües en contacte.

Aquesta visió mena Fabra a ocupar-se molt particularment de la descastellanització gramatical i lèxica del català. No fou una obsessió, una dèria, un caprici: fou la capacitat d'anàlisi correcta de la realitat, en el propòsit de tractar la llengua catalana en un pla d'igualtat dins la família romànica europea, i en la consciència que, tanmateix, la llengua espanyola s'havia alçat en els Països Catalans com a desigual i superior. Dit altrament: l'actitud obsessiva no s'ha de cercar en Pompeu Fabra, sinó en els poders centralistes contra el català. Fabra es limita a respondre-hi estratègicament i científicament. Diu ell mateix, en un parlament de cloenda de l'exposició del llibre català a Madrid el desembre de 1927:

Os aseguro que no es cierto que, como se ha dicho, en esta obra ha habido deseo de separar arbitrariamente el catalán y el castellano. Se han quitado de la lengua los castellanismos improprios, pero nunca ha habido odio, que sería ridículo... (LAMUELA-MURGADES, 191)

En l'article «La llengua catalana en la cultura» (1937), Fabra afirma:

...per als governs de la Monarquia, era endebades que s'havia acomplert aquesta obra de redreçament del català: aquest continuava essent tractat com el més humil dels parlars provincians... (*Homenatge*, 125)

Sentia la temença que la pressió política espanyola conduís a la degradació mitjançant la desfiguració de la llengua catalana, que podia així acabar essent considerada —com de fet ho fou fins a finals del segle passat— com un dialecte més de l'espanyol:

...desvetllava l'atenció sobre el perill que corriem d'anar a parar a una quasi identificació del nostre lèxic i de la nostra sintaxi amb el lèxic i la sintaxi de la llengua dominadora; i, donant al mot *dialecte* una de les accepcions en què llavors solia emprar-se quan se l'oposava al mot *llengua*, expressava la temença que, si no posàvem aturador a la influència pertorbadora de l'espanyol, el nostre llenguatge literari esdevindria en certa manera un *dialecte* d'aquesta llengua. (FABRA, 85-86)

Noti's l'expressió «*llengua dominadora*»... Fabra sabia que havia de fer pedagogia sobre la qüestió de les dues llengües en contacte i del consegüent bilingüisme desequi-

librat; i volia remarcar la divisió entre ambdues, per tal que se superés la tendència a mirar de trobar-hi una correspondència sense excepcions; cadascuna té el propi geni:

Jo he arribat a vegades, quan se'm demana el substitut exacte de tal o tal castellanisme, a no saber-me greu d'haver de dir que no n'hi ha cap; perquè, certament, en molts casos és convenient que no n'hi hagi per tal que el vocabulari català no sigui servil de l'espanyol [...] hi ha d'haver coses que no han de poder-se dir en català com es diuen en espanyol. (FABRA, 96-97)

En la definició del model de llengua literària que havia de seguir el treball de codificació, Fabra té en consideració especial el caràcter subordinant de la llengua espanyola:

Oposar resistència a la llengua dominant es podia fer amb lleis protectores i potenciadores de l'ús del català, però també amb una configuració determinada de la llengua. I això últim és el que van voler fer Fabra i Casas-Carbó... (SEGARRA, 52)

6. Patriotisme i actitud lingüística

Pompeu Fabra també s'anticipà en la concepció que després desenvoluparà la socio-lingüística que parlar —i escriure, no oblidem que s'ocupà principalment de fixar la llengua literària— és actuar. De manera que, aplicat el fenomen en l'àmbit de la lleialtat nacional, estableix una relació proporcional entre aquesta i la disciplina dels escriptors quant a la normativa establerta.

Les circumstàncies que caracteritzaven el marc social que li tocà de viure, les entenia ell; però no tothom, ni la majoria dels intel·lectuals. Per la qual cosa el compromís essencial a què es lliurà topà amb una atmosfera més aviat hostil. Fabra es lamentà de la resistència dels escriptors a entendre el significat últim que tenen els objectius del seu treball. Ell mateix, referint-se a la incomprensió de molts literats, afirma que:

No volien comprendre que mentre el català fos una llengua sense una ortografia unificada i sense un lèxic i una gramàtica fixats, no es podia implantar a les escoles, ni podia aspirar als usos oficials, i es trobava en condicions aclaparadores d'inferioritat en la seva lluita amb la llengua castellana. (FABRA, 27)

No era indiferent a les sensibilitats diverses; entenia que era normal que hom intentés de fer prevaler les solucions que considerava més encertades. Però per damunt de les conviccions personals en aquest àmbit, s'hi jugava el futur de la llengua: aquesta és la qüestió en què es trobava poc acompanyat, la de la importància de l'acceptació d'una sola norma, agraïdes més o menys, com a condició indispensable per a la integritat del català:

...jo sé bé prou com sap greu de renunciar a una solució ortogràfica que llarg temps hem patrocinat [...] el greu que en podia saber de renunciar al triomf de totes aquelles meves solucions que no aconseguiren d'ésser incorporades a aquell sistema, ha desaparegut davant el fet de la seva adopció per la generalitat dels qui escriuen en català [...] els pocs adversaris del sistema de l'Institut no farien pas, ells tampoc, un sistema que complagués a tothom [...] Aquesta consideració els hauria de portar a depositar llur actitud d'intransigència... (FABRA, 123)

Fins a tal punt era indiscutible per a ell que llengua i nació estaven destinades a seguir la mateixa sort, que titllà de mancat de patriotisme el capteniment de menyspreu de la gramàtica unitària. En un article a *La Revista*, I, núm. 2, del 10 de juny de 1915, afirma:

L'escriptor qui menysprea o ignora la tasca del gramàtic és un mal escriptor i un mal patriota. En lloc de col·laborar a l'obra de perfeccionament de la nostra llengua, l'entrebanca, contribuint a la perpetuació de tares vergonyoses de les quals la llengua literària hauria de trobar-se temps ha completament alliberada.

Sota el títol tan eloqüent de «La col·laboració patriòtica», després d'haver advertit de com podrien ésser titllats de poc acurats els escriptors que es gressin d'esquena a la tasca de depuració del català, Fabra exhorta:

Que no puguin dir això de vosaltres, escriptors actuals; perquè d'això sí que no sabrien absoldre-us i us tindrien, amb raó, per uns mals escriptors i per uns mals patriotes. (FABRA, 30)

En un article publicat a *La Vanguardia*, el 22 de març de 1892, diu:

Para mí, para mis compañeros de *L'Avenç*, es más conveniente, mucho más patriótico no menospreciar el idioma que hablamos, y estudiarlo con cariño...

I, encara entorn de l'equació disciplina = patriotisme, al novembre de 1946 Fabra escrivia a Joan Sales:

...el català de *Quaderns* [...], és quelcom més que un català gramaticalment correcte, cosa que més plaent constatar en un temps en què ni a escriure un català passador no arriben, molts que no es cansen de fer parada del seu amor a la nostra llengua. De l'amor que li porteu vosaltres, sí que no cal dubtar-ne, i ell és penyora del vostre patriotisme. (31 cartes, 114)

Referint-se a *Mireio* de Maria Antònia Salvà, Segarra assenyalà fins i tot una certa intimidació de Fabra en els escriptors, pel que fa al respecte a la normativa:

Per això es va deixar corregir l'ortografia, la puntuació, la morfologia i el lèxic. Com ho van fer molts altres escriptors, temerosos de ser qualificats de mals patriotes. Perquè

així qualificava Fabra els escriptors que ignoraven la tasca del gramàtic pel juny de 1915. (161)

Li va caler una gran capacitat de resistència per tirar endavant els seus propòsits; adesiara no pogué reprimir-se d'ésser dur i d'atacar sense concessions els qui l'assetjaven:

El català no n'ha tingut prou amb una desgràcia. Quan es reconeix com a llengua literària i comença la tasca de descastellanitzar-lo i de polir-lo, un nou flagell li cau a sobre: la incultura filològica i gramatical d'una gran part dels seus conreadors. (FABRA, 13)

De la mateixa manera, elogià justament la bona disposició que a la fi s'aconseguí que adoptessin:

Podem avui gloriejar-nos de tenir un conjunt de regles gramaticals generalment acceptades. Naturalment que això no hauria estat possible si els nostres escriptors no haguessin abandonat aquell esperit d'intransigència que feia que hom s'entestés a mantenir el seu parer àdhuc quan el parer oposat havia guanyat la conformitat de tots els altres escriptors. (FABRA, 133-134)

7. Pompeu Fabra gramàtic, és a dir, polític

Les llengües es temen, els estats tendeixen a fer-ne prevaler una de sola com a oficial i a reprimir-ne fins a l'anorreament qualsevol altra, per la por als pobles, per l'intent de negació de l'existència de cap nació que no s'identifiqui completament amb cadascun dels estats.

Consegüentment, el treball en favor d'una llengua, quan es desenvolupa amb la consciència que és el treball a favor de la comunitat de què és pròpia, és, ras i curt, una tasca política. Els enemics dels Països Catalans havien d'ésser per força enemics de Pompeu Fabra, perquè la labor gramatical que s'imposà i que dugué a terme era, al capdavant, una labor de clarificació i defensa de la identitat catalana, autòctona, que, com a tal, havia de rebel·lar-se contra la voluntat centralista de confondre-la amb la identitat genèrica espanyola, per a una perseguida dissolució de la realitat diferenciada.

La tasca gramatical de Fabra és certament alhora política. La reivindicació de la llengua catalana sobrepassà en ell els interessos estrictament lingüístics, ja que era del tot conscient que l'ús normal de l'idioma propi duia inherent el reforçament de la nació catalana, de la seva *Catalònia*.

Pompeu Fabra va ésser odiat pel feixisme espanyol, que el va declarar enemic públic per haver codificat i elevat a la categoria de llengua nacional un idioma que a finals del segle XIX estava empobrit i fragmentat, dominat, subordinat; però l'odi recolza

en la certesa que el seu compromís tenia l'objectiu implícit de la recuperació nacional catalana en tota l'amplitud (SEGARRA, 7).

Les hostilitats continuen. Han canviat les tonalitats, els estils. Però els objectius són els mateixos, en una i en l'altra banda. Afortunadament tenim l'obra i la vida de Pompeu Fabra, que em permeten de concloure amb els versos de Miquel Martí i Pol:

Per guanyar la batalla
que, bé prou que ho sabeu,
encara balla,
no hi ha, mestre Pompeu,
com que seguim a poc a poc i a peu,
la lliçó que fa un segle ens ensenyeu.

Demagogia y vergüenza lingüística

En el proceso de normalización de la lengua catalana que arranca de la recuperación de la democracia, primero se reivindicó la necesidad de su conocimiento pasivo y activo, en la oralidad y en la escritura; ahora subrayamos con razón que de poco sirve saber un idioma si su uso es deficitario. Pero quiero insistir en lo obvio: por encima de todo, la normalidad de un idioma pasa por que sea tratado dignamente.

Al ver la versión catalana del Tratado para la Constitución Europea he sentido indignación, porque evidencia hasta qué punto se ha actuado frívolamente. Todo socio-lingüista sabe que existen los registros, los contextos, que exigen el grado de formalidad adecuado. El documento a que me refiero trasciende el ámbito del País Valenciano, el de los territorios de lengua catalana, el del Estado español. Por lo tanto, era imprescindible el recurso al estándar común. Me sorprendió la solución presuntamente hábil de los responsables políticos del Govern de la Generalitat de Catalunya de no tocar una sola coma del texto trasladado a la variante valenciana. Y me dejó atónito que la defendieran algunos de ellos que son filólogos; los mismos que, con la insensata pretensión de manifestarse ingeniosos, ante la reciente y aún viva polémica sobre la denominación de la lengua, afirman sin bromear que hablan valenciano del norte.

Con la unidad y el nombre del idioma no se juega. Y no pretendo sacralizarlo, sino considerarlo como lo que es: símbolo a la vez cohesionador y diferenciador de una amplia comunidad. No cabe ahí ni el mercadeo ni la ligereza. Existe el Institut d'Estudis Catalans, a quien se podía haber consultado sobre qué norma había que seguir para la versión catalana del tratado; además de obtener una respuesta razonada y razonable, los políticos podían haberse librado de una irresponsabilidad que ya no tiene retorno. Se ha confundido el respeto a la variación diatópica con la adecuación de registro. Se ha tratado la lengua catalana como un idioma anormal y extraño. ¿O es

* 2005/01/22, «Demagogia y vergüenza lingüística». *La Vanguardia*.

que a alguien se le puede ocurrir que la versión española podría haberse hecho en la variedad andaluza, manchega, cubana, chilena, etcétera?

¿Hasta cuándo habrá que esperar para que se reconozca de hecho y no solo de palabra que el catalán tiene su academia, cuya autoridad hay que aceptar? Cualquier lingüista o filólogo que lea el tratado en la forma por la que se han decidido concluirá que así no nos hacemos merecedores de que sea reconocido en la UE sino como un *patois*.

Se ha cometido un doble grave error: maltratar al mismo tiempo la variación valenciana o tortosina y la lengua catalana como sistema unitario. Nadie duda de que *seua, esta, excloga, establisca, establít, jòvens, perjuí, vetlar*, etcétera, constituyen una riqueza del idioma por la misma diversidad que le otorgan. Pero también lo son frases o refranes como *qui paga mana, ésser la mare dels ous, vatua l'olla, a la taula d'en Bernat qui no hi és no hi és comptat, llei de l'embut*, etcétera: ¿utilizaremos por ello estas expresiones indiscriminadamente?

Al paso que vamos, pronto leeremos escritos catalanes con la siguiente estructura: línea 1, en catalán septentrional (rosellonés); 2, en andorrano; 3, en noroccidental; 4, en catalán de la franja de Ponent; 5, en catalán central; 6, en balear; 7, en catalán meridional (tortosino o valenciano); 8, en alguerés. Y vuelta a empezar hasta el final. Porque, puestos a derrochar demagogia, al menos que haya, coherente e igualitariamente, para todos.

Es necesario que nos libremos de complejos respecto a nada ni a nadie; que actuemos, pues, lingüísticamente como corresponde; que no se cometan aberraciones bajo ningún concepto. Se repite hasta la saciedad que el recobro de la lengua catalana depende de que se utilice. Hoy lamentablemente me siento obligado a recordar una condición previa: la subsistencia o la decadencia de cualquier idioma dependen, antes que de otro requisito, de la opinión que de él se tiene; es decir, de la ideología lingüística dominante. Y la que se manifiesta en la versión del tratado que comento es, desde luego, suicida. ¡Ah! Me llega la noticia de que la distribución mediática del tratado que se hizo el domingo en el País Valenciano fue exclusivamente de la edición en castellano. Hay sido cual haya sido el motivo, sin comentarios...

El Dictamen de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua: l'obvietat com a victòria

L'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) es constituí sense consultar oficialment l'Institut d'Estudis Catalans (IEC); raons de pes hi devia haver, que aconsellaren als polítics d'allà i d'aquí de tenir-lo al marge. Probablement, una d'essencial: s'atribuí a l'AVL autoritat en la normativa, que és competència de l'IEC reconeguda per reial decret (àmbit, doncs, estatal, no autonòmic solament); potser els dubtes que no es respectava la legalitat van fer que des de la Generalitat Valenciana amb la complicitat de la catalana s'optés pel silenci i per la tàctica dels fets consumats altrament inexplicables. S'atorgaven a l'AVL funcions preceptives per al valencià, o sigui, per al català, i, per fer-ho, s'empararen en l'Estatut de la Comunitat Valenciana, el qual no dona a la Generalitat competències per a l'establiment de normativa ni per al valencià ni per al castellà, que és també llengua pròpia, a més d'oficial, d'aquesta Comunitat. Això fou manifestat en aquests mateixos termes fins i tot per més d'un membre de l'AVL, remarcant que aquesta no tenia cap raó de ser amb les prerrogatives amb què es fundà.

Constatem, doncs, primer de tot, que la institució respon exclusivament a voluntats polítiques partidistes jurídicament no gens fonamentades i, en qualsevol cas, alienes del tot als interessos científics. L'IEC, davant aquesta realitat, encaixà la iniciativa que entén desafortunada i procura, no sé dir si encertadament o no, practicar la discreció i no denunciar obertament la interferència flagrant en les seves competències.

Quan la Secció Filològica (SF) de l'IEC, per requeriment d'alguns membres de l'AVL, s'hi posà en contacte oficiosament, fou informada amb rotunditat que es partia de l'axioma —només faltaria!, deien des de l'AVL— que el català i el valencià són una mateixa llengua.

* 2005/02/22, «El Dictamen de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua: l'obvietat com a victòria». *El Temps*, 1080.

Pregunta essencial: després d'haver aprovat ara el dictamen on es proclama la unitat de la llengua, per què tanta eufòria d'alguns col·legues i d'alguns mitjans? Col·legues i mitjans que sabien que l'AVL teòricament no negava aquesta unitat. La resposta, al meu entendre, solament pot ser una: la desconfiança, confessada o no confessada; no se la creien, per la qual cosa esdevé una sorpresa que ha estat qualificada d'històrica que declari que el valencià i el català són un sol idioma. Si hom admet que, com molts diuen, el document és un avenç espectacular, què és el que s'esperava de l'AVL? Goso imaginar que la consolidació progressiva de la secessió.

Diguem-ho tot: el dictamen no defuig completament l'eufemisme, l'ambigüitat. Jo em demano què hi ha rere la tossuderia que un cop esmentat el concepte *llengua* s'afegeixi immediatament, com si s'hagués de disfressar, «sistema lingüístic», fent referència a la «terminologia del primer estructuralisme»: què hi fa en un text com aquest l'al·lusió al llenguatge especialitzat d'una teoria lingüística que no és la més recent?; segur que no és gratuïta.

Altament, ens mereix més credibilitat jurídica el dictamen de l'AVL que la doctrina que, arran del recurs contra la Universitat de València perquè en els seus Estatuts apareix el terme *català*, ha emès el Tribunal Constitucional, segons la qual valencià i català són estrictament sinònims a tots els efectes legals? Ja és hora que una qüestió tan òbvia es resolgui per sempre de la mateixa manera que se'n va resoldre una altra que no ho és menys: la de l'equivalència de castellà i espanyol.

Els impulsors —valencians i catalans— de l'AVL, a més d'instituir-la en un secretisme significatiu, no jugaren net ni en el percentatge de membres procedents de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV) —no importa per quines raons—, ni en el contingut del decret de creació. Filòlegs que hi pertanyen ens digueren que no hi apareixia el terme *llengua valenciana*, sinó exclusivament *valencià*. Mentida; inclou *idioma valencià*, que, modestament, no veig que sigui diferent de *llengua valenciana*. Per què l'engany? Només me l'explico per una mala consciència insuperable. L'ús d'aquesta denominació afavoreix objectivament i subjectivament la disgregació, s'entengui com s'entengui.

Malgrat que la SF de l'IEC, amb la millor disponibilitat a no causar més danys a la llengua catalana, intenti tenir bones relacions de col·laboració amb l'AVL, contempla amb desànim i dolor fins a quin punt aquesta és manipulada pels poders polítics i que no té prou capacitat de reacció per reclamar la independència sense escletxes: la irrupció d'un conseller en una reunió, per evitar que es discuteixi un punt de l'ordre del dia, o l'amenaça sense embuts de represàlies del senyor González Pons són inimaginables en cap corporació científica creïble. No debades, un cop aprovat el dictamen, que no fa sinó reconèixer la unitat de la llengua, des de la presidència de la Generalitat Valenciana no es deixen passar gaires hores per declarar que ja veurà si l'accepta o no.

El mateix portaveu del Govern valencià, preguntat sobre la contradicció que s'hagi recorregut el memoràndum de les llengües de la Unió Europea presentat pel ministre d'Afers Exteriors i que ensems s'avalí el dictamen de l'AVL, té el cinisme de respondre que el memoràndum és jurídicament transcendent; reconeix, doncs, que el dictamen és, almenys per a ell, allò que en diem col·loquialment paper mullat. Sincerament, ni en la ficció més imaginativa resultarien versemblants actituds d'aquesta mena. Si res d'anàleg hagués passat a la Real Academia Española (RAE) o a l'IEC, ultra l'escàndol social de màximes proporcions, estic segur que s'haurien produït dimissions massives. Què de més greu hi pot succeir?

Els polítics valencians i catalans van justificar la seva iniciativa en la convicció que l'AVL serviria per acabar el conflicte lingüístic i per arribar, per tant, a la pau. Que jo recordi, mai no hi havia hagut una situació tan tensa com ara, mai no s'havia instrumentalitzat tant la qüestió de la llengua com des de l'existència de l'AVL. En conseqüència, des d'aquest punt de vista, el projecte ha fracassat. De més a més, hem de dir que ja n'hi ha prou de recórrer al terme *conflicte lingüístic*, inventat per intimidar la societat i, per la por, manejar-la per a beneficis que res no tenen a veure amb la llengua.

L'IEC s'ocupa de la normativa de la llengua catalana per a tots els territoris on és pròpia. Coherent amb aquesta funció, la SF compta per mandat estatutari amb un nombre ben notable d'especialistes del País Valencià, com també de les altres contrades amb qui compartim idioma, triats exclusivament pels seus mèrits científics i no per voluntats ni designació polítiques. Així les coses, quin sentit pot tenir que l'AVL s'ocupi de normativa si l'IEC ha estat ben majoritàriament acceptat per tothom com a autoritat lingüística? Es pretén d'elaborar dues normatives per a una mateixa llengua? Si no, no s'acaba d'entendre que se li atorgui aquesta funció. De què serveix la notable representació territorial valenciana a la SF de l'IEC? De què serveixen, a més, les constants, normals i útils relacions de la SF amb l'IIFV? Vull remarcar que, en canvi, l'AVL és composta solament de membres valencians: ni catalans, ni balears, ni rossellonesos, ni ponentins, etc. Per què? La resposta, des del meu punt de vista, la va donar el mateix senyor González Pons: si no hi ha llengua valenciana, l'AVL no té cap raó de ser; és a dir, si valencià i català no són dues llengües diferents, l'AVL no té cap tasca a dur a terme en la preceptiva. El problema és encara més greu: segons tinc entès, el Govern que creà l'AVL subvenciona alhora la Real Academia de Cultura Valenciana, la qual, al seu torn, destina part d'aquests recursos a elaborar normativa declaradament secessionista; i per això, compta amb membres que són de l'AVL! (vegeu el *Diccionari ortogràfic valencià-castellà, castellà-valencià*. Real [sic] Acadèmia de Cultura Valenciana. Secció de Llengua i Lliteratura [sic]. Segona edició. València 2004, pàg. 5).

Un intent de legitimar l'AVL, havent-hi ja l'IEC, és la comparació amb les acadèmies hispanoamericanes que coexisteixen amb la RAE. Dos detalls gens insignifi-

cants: la comparació valdria si al costat de la RAE hi hagués acadèmies de l'espanyol a Andalusia, a Extremadura, a Valladolid, etc., és a dir, dins el mateix estat. Segonament, les acadèmies de l'Amèrica de llengua espanyola, d'estats distints i allunyadíssims de Madrid, treballen coordinadament amb la RAE i és sempre aquesta qui pren les decisions finals sobre la normativa, mai cap de les acadèmies particularment. Hem d'explicar bé la realitat. És a dir, si de cas podria tenir sentit una acadèmia de la llengua catalana a Andorra, a la Catalunya del Nord i a l'Alguer, que aportessin documentació científica a l'IEC, però no una acadèmia a les Balears o a la Franja de Ponent. I ni això cal plantejar-se, perquè en el si de l'IEC, hi insisteixo, hi ha representants de tots aquests territoris, altrament ben a la vora geogràficament. La variació és escrupolosament respectada en les tasques de normativització de la SF: hi ha responsables directes i redactors de normes gramaticals i lèxiques que no són del Principat de Catalunya, que són del País Valencià. Sublimar més enllà del que és racional la diversitat lingüística no pot dur sinó a la divergència, a la separació. El dictamen de l'AVL posa un èmfasi en les peculiaritats locals per a la codificació lingüística, que ha suscitat sospites explicitades per membres de la mateixa AVL i pel comunicat fet públic de l'IIFV. En una llengua tan relativament unitària com la catalana, dins el conjunt de la Romània, exagerar la presència de particularismes en la normativa gramatical i lèxica és fragmentar-la artificiosament i condemnar-la a la diversificació. Em consta que algun membre de l'AVL ha hagut de suportar el rebuig del Govern de la Generalitat Valenciana a l'edició d'una obra clàssica medieval perquè «catalanitzava» massa... L'IEC practica amb generositat el policentrisme convergent que defensà Manuel Sanchis Guarner.

I finalment, la qüestió onomàstica. Com s'explica que el dictamen de l'AVL no solament no la tanqui sinó que, a més, la deixi falsament oberta i en mans dels polítics de les diverses comunitats autònomes? Dic falsament oberta perquè cap filòleg, cap lingüista no dubta que està resolta: *llengua catalana* és la denominació general i *valencià* és el nom que rep al País Valencià. Què ha passat sobtadament que el consens que hi ha sobre aquest tema es fa veure que ha desaparegut? Quina altra llengua de cultura ha adoptat denominacions sincrètiques com les que proposa el dictamen? El sincretisme hauria de considerar solament el valencià o tota la variació? En quin país els governants decideixen el nom d'un idioma? Que no s'em retregui una altra vegada un exemple que és fals: que el que es parla a Flandes té dues denominacions oficials: *flamenc* i *neerlandès*; n'hi ha una de sola, fins i tot en l'àmbit popular. I si el que s'addueix com a model és la doble denominació *llengua espanyola* i *llengua castellana*, tots sabem que oficialment enlloc no és enregistrat *llengua espanyola-castellana* o *llengua castellana-espanyola*. Com diu el comunicat de l'IIFV, on són representades totes les universitats del País Valencià, «l'expressió llengua valenciana, [...] tot i estar històricament documentada, fomenta la fragmentació de la llengua comuna». Alhora es lamenta que el dictamen «renuncia a

la denominació llengua catalana, que, d'acord amb la romanística, és el terme general que denomina el conjunt de varietats lingüístiques d'aquest idioma». En aquest terreny, l'AVL, amb les pressions polítiques constants, ha fet una passa enrere gens banal: ha creat un problema de noms inexistent, perquè està resolt, i tàcitament refusa el qualificatiu *català*: ni en el decret de creació de l'AVL, ni en el dictamen que comento no surt ni una sola vegada!; com tampoc no es fa ni una sola referència a l'IEC. No havia passat mai com ara que hom se senti sovint empès a recórrer a eufemismes per evitar de dir *llengua catalana*: *llengua comuna*, *llengua compartida*, etc.

L'AVL és massa condicionada per interessos partidistes de polítics, molts dels quals, paradoxalment, no demostren sinó prescindir habitualment del valencià; no tenen cap interès per la seva extensió social en tots els àmbits. Se n'aprofiten únicament per a fins electoralistes. Vull pensar que per això defuig d'afrontar obertament i d'explicar sense restriccions qüestions que em consta que almenys alguns dels seus membres tenen molt clares.

Tot el que he dit és l'opinió personal exposada tan sincerament com honrada, la qual no expresso en representació de ningú que no sigui jo mateix.

Lamento no poder alegrar-me de dictàmens que afirmen que la terra és rodona, que l'aigua de la mar és salada, que dos i dos fan quatre, que les persones som mortals..., o que valencià i català són la mateixa llengua, vaja..., el mateix sistema lingüístic.

Sí que m'alegra profundament que el síndic, que l'alcalde de l'Alguer s'hagi adreçat al primer ministre del Govern italià per demanar-li que sol·liciti el reconeixement de la llengua catalana a la Unió Europea. L'enhorabona i sort, amic síndic!

Les llengües, objecte de mercat

«Màrqueting» és un concepte que es refereix exclusivament a les tècniques aplicades als processos de comercialització, amb la finalitat de distribuir i vendre productes i serveis de la millor manera possible. Acceptem que, encara que avui es parli molt de vendre idees, posem per cas, no deixa de resultar insòlit referir-se a sistemes per a afinar en el comerç lingüístic. Una expressió com *màrqueting lingüístic* sentida pocs anys enrere hauria resultat absolutament incomprendible i fins i tot rebutjable, perquè no s'hauria entès que es poguessin relacionar les llengües i allò que generen amb res que tingui a veure amb el mercat.

I hem d'admetre que hem fet una passa endavant, malgrat que ens enutgi l'hegemonia dels termes referits a l'economia. Tampoc no cau en grat que el mot *empresa* s'empri per a parlar, per exemple, d'una universitat o d'una escola. En el fons ens auto-enganyem quan intentem mantenir-nos en un pretès i fals purisme conceptual, perquè és irreal. Ho podem lamentar tant com vulguem, però avui tot és un negoci i, consegüentment, solament interessen els afers que produeixen beneficis. Allò que cal segurament és que dignifiquem segons quins termes, que s'han embrutit al llarg de la història, però que originàriament no contien cap semàntica negativa.

Acceptar que tot té un cost i no pas fer veure que hi ha iniciatives que no en tenen és situar-se en el camí correcte. I acceptar que els costos paguen la pena solament quan se n'obtenen guanys també és posar-se en la direcció justa.

El que hem de procurar és d'influir a omplir de sentit social aquests conceptes; tothom entén que una proposta que millora la realitat suposi aplicar-hi recursos humans i materials. Així mateix, tothom hauria de plantejar-se que qualsevol despesa es faci solament en el supòsit ben estudiat de la certesa que se'n trauran avantatges.

* 2006, «Les llengües, objecte de mercat». A Franquesa, Ester i Sabaté, Joan (coord.) «Màrqueting lingüístic i consum. Barcelona». Tripodos. 2006. *Papers d'estudi*, número 18, p. 47.

Si afirmem que qualsevol meta costa, i fins i tot que costa molt, no sorprèn ningú. En l'ús comú de la llengua el verb *costar* té un significat ben positiu en general: el de l'esforç per a assolir algun objectiu; i fora absurd exigir que un propòsit no costi res; l'important és si el fi calia o no, la qual cosa es mesura sempre d'acord proporcionalment amb allò que se n'ha obtingut. Per aquesta via arribem també a una semàntica gens negativa, al contrari, de conceptes com *benefici*, *guany*, *interès*, etcètera: tots tenen un sentit que gira entorn al que entenem per avenços, situacions millorades, etcètera. Consegüentment, lluny de rebutjar el principi segons el qual no hi ha d'haver despesa si no se'n veu clarament el benefici, l'hem de fer nostre, tot corregint, si de cas, les desviacions respecte al valor del terme *benefici* o d'altres similars.

La higiene i la seguretat laboral, posem per cas, costen molts diners. També costen molts diners la creació i el manteniment d'una escola, d'un pavelló esportiu, etcètera. Convé o no convé establir la màxima seguretat en el món del treball? Convé o no convé crear i mantenir una escola? Convé o no convé tenir un pavelló esportiu? Aquestes són les qüestions pertinents i no cap altra. Protegir, salvar una llengua costa diners; i, com menys parlants la tinguin com a pròpia, més diners costa relativament. Se'n treu cap benefici no deixant que desaparegui? Aquesta és la pregunta clau. Qui gosarà contestar que no? I si algú ho fa, amb quins arguments?

Cal procurar per a l'economia social que tot valgui el mínim possible i que de tot se'n reporti el màxim interès. I això és aplicable també a les llengües. I encara més a les de poc poder. La rendibilitat d'un idioma depèn sobretot de la capacitat dels usuaris individualment, però, sobretot, en tant que col·lectiu cohesionat. És veritat que hi ha factors imponderables que imposen condicions objectives inesquívables. També en la vida dels humans. Una persona discapacitada té un cost afegit per les seves circumstàncies; negar-ho és demagògia o mentir. Per què, a més, ho hauríem de fer? Allò que és essencial és que es procuri que no hi hagi persones amb problemes especials i que es procuri rehabilitar les que en tenen.

Una llengua, per si mateixa, mereix que s'hi versin tots els costos, perquè ningú amb intel·ligència no pot discutir que la sola existència seva és un gran rèdit. Ara, cal que es procuri que tingui la màxima potència, la màxima capacitat, fins i tot malgrat les adversitats externes. I cal que es recuperi, que es normalitzi, després d'haver patit, si escau, situacions que l'han minvada, que l'han escapçada. En un altre sentit, com en el mercat de qualsevol producte, les llengües entren en competitivitat les unes amb les altres; no solament en el si d'un mateix estat, sinó també entre aquelles que són d'estats diferents; abans, ara i en el futur. Per tant, qualsevol llengua s'ha de procurar que sigui un producte desitjat, pels propis usuaris i pels qui no en són. S'ha de procurar que sigui la millor de les llengües existents. S'ha de mirar que hi hagi de recórrer com més gent millor; que guanyi el prestigi social nacional i internacional.

Com? És la pregunta òbvia. La resposta és complexa. La sociolingüística diu que parlar és actuar, és fer. La història cultural ens mostra també que un idioma és una manera de veure, d'analitzar, de conservar i de transformar la realitat. La semiòtica ens ensenya que tot és comunicació. Etcètera. En suma, si acceptem que l'ús lingüístic és el tret que més clarament ens diferencia com a persones i com a grups, acceptarem també que la idiosincràsia, el tarannà, d'una col·lectivitat es vehicula essencialment amb la llengua que li és pròpia.

Fer rendible un idioma és fer progressar el grup social de què és propi. El progrés duu poder, i el poder seguretat, en un cercle de retroalimentació en què tot és interdependent de tot.

Plantejar-se, doncs, la prosperitat social en tots els àmbits i ésser capdavanter en la ciència, la tecnologia i les arts és la tasca més important que pot fer qualsevol comunitat en favor de si mateixa, és clar, però indirectament en favor també de la seva llengua. No podem esperar que la sensibilitat de les persones, individualment i col·lectivament, les dugui indefectiblement a reclamar drets, fins i tot els més elementals, com ho és el del respecte a qualsevol llengua i cultura. Com tampoc no podem basar les esperances de futurs lingüístics en una militància permanent dels usuaris. En el fons una cosa i l'altra convergeixen, ja que no hi pot haver militància lingüística sense sensibilitat quant a la importància de l'existència d'una llengua. Altrament, fixar les principals expectatives en la militància i la sensibilitat aboca inevitablement a discriminar socialment, perquè els qui no s'engatgen en un compromís actiu acaben essent considerats injustament persones no solidàries. Altra cosa, aquesta sí abominable, és l'acció a la contra, la bel·ligerància, l'hostilitat, la violència amb què s'intenta eliminar un sistema lingüístic.

Una societat que lingüísticament no pateix situacions de conflictes especials no practica cap acte conscient de lleialtat, de fidelitat a la llengua pròpia; la parla, amb més o amb menys competència, i ni s'adona que ho fa, perquè no és una acció marcada per un context problemàtic. Aquesta mateixa societat, si declina econòmicament en el concert mundial, pot acabar trobant-se en una conjuntura en què hagi de defensar l'idioma mitjançant intervencions especials. L'exemple més evident és la força enorme dels Estats Units d'Amèrica en l'economia. En la competitivitat a què m'he referit, la llengua anglesa es beneficia quasi exclusivament d'aquest fet. I, en canvi, la llengua francesa se'n sent negativament afectada: ha anat perdent el caràcter que havia tingut no fa pas gaires anys de llengua internacional. Els processos econòmics universals des- taquen el Japó i la Xina com a dues potències que sorgeixen amb gran empena. Doncs no és improbable que el japonès i el xinès guanyin la batalla competitiva a l'anglès, si la puixança d'aquests dos països no s'atura; és clar que podria ésser que triessin la via d'adoptar l'anglès, perquè l'anglesització ja hi ha guanyat molt de terreny. Fa molt pocs

anys, ningú no es podia imaginar que a les universitats i als centres d'ensenyament d'idiomes l'àrab modern o el rus tindrien una demanda com la que avui tenen, la qual segurament anirà creixent.

En suma, cal que, sense abandonar la idea que el discurs de la lleialtat lingüística, de la reclamació dels drets humans inalienables és imprescindible en el procés de normalització; sense deixar d'admetre que ho és també fer la didàctica que afavoreixi la tendència que els ciutadans valorin com cal una llengua i la cultura que s'hi expressa; sense menysprear aquests plantejaments, sempre necessaris, cal obrir-ne o emfasitzar-ne un altre: que la llengua depèn del mercat mundial, de l'economia dels països; que qualsevol idioma, sense excepció, es troba en una competició permanent amb tota la resta, en la qual allò que més pesa és el poder.

Des d'aquesta òptica entenem, per exemple, que a l'Estat espanyol, quan una determinada activitat econòmica rellevant es trasllada del centre a una comunitat autònoma, la unitat de l'Espanya ja no compta, i preval el sentiment temorenc de possible pèrdua d'influència en un àmbit concret.

Un altre exemple: respecte a la llengua catalana, una gran empresa que fabrica una famosa beguda refrescant i uns gran supermercats que tenen incidència a l'Estat espanyol hi recorren en la publicitat. Però ens enganyaríem del tot si atribuïssim exclusivament o principalment la decisió a la sensibilitat dels qui gestionen. Saben que, no solament no hi perden, sinó que fins i tot hi guanyen, en el sentit estrictament econòmic. Si fos una qüestió de comprensió, de reflexió sobre el valor transcendental d'una llengua, actuarien coherentment. I no ho fan: l'actitud lingüística que tenen al Principat de Catalunya no és la mateixa que la que tenen al País Valencià. Per què? Perquè recórrer al català a Catalunya és econòmicament rendible, mentre que fer-ho en altres indrets que són també de llengua catalana, no ho és. No és una qüestió de por al conflicte social que podria provocar que les empreses al·ludides utilitzessin el català al País Valencià. No tenen por dels conflictes; hi compten. Si hi poden sortir guanyant, afronten tranquil·lament qualsevol situació, per incòmoda que els sigui. Allò que condiciona essencialment llur actitud és el guany econòmic. Però afegim-hi una altra consideració: si al Principat de Catalunya els és rendible emprar —des del bilingüisme, és clar—, la llengua catalana, és perquè en aquest espai geogràfic la llengua catalana va lligada a un prestigi que és degut essencialment al poder; al poder històric i actual. No és ni causal ni secundari que hagi estat l'únic lloc dels Països Catalans on s'ha viscut una revolució industrial i on, en el seu desenvolupament, una burgesia benestant apostés també per la llengua catalana.

Aquesta mateixa burgesia catalana primerament va intentar jugar la carta econòmica espanyola; simplement, l'operació no li va anar bé i, pel fracàs, va decidir girar el timó cap a Catalunya, i, en el canvi de rumb, sabia que l'expressió del sentiment

catalanista podia rendir i, doncs, se n'aprofità. No afirmo pas que no hi hagués, entre la burgesia i entre les classes populars catalanes, una part per a la qual prevalia el mòbil ideal d'impedir que es perdés una riquesa lingüísticocultural. Però sí que goso dir que no era ni de molt majoritària, i que és del tot normal que no ho fos. I tampoc no nego que entre els dirigents de l'empresa d'un producte refrescant de fama mundial i entre els dirigents d'uns grans magatzems que actuen en l'àmbit espanyol, n'hi pugui haver que siguin defensors per principi de la riquesa de la diversitat lingüísticocultural.

El cert és que avui mana el mercat. De fet, sempre ha manat. Ara de manera més sofisticada, però també més obertament: se sap que ens hi hem d'adaptar; els poders econòmics ja no ho amaguen ni se n'amaguen.

Els polítics, en canvi, actuen sovint com si no ho sabessin. La política és màrqueting, és economia de mercat. No s'hi pot decidir res que vagi en contra de l'interès econòmic ni res que no sigui adequat al cost. El que s'esdevé adesiara és que els interessos econòmics coincideixen amb allò que defensen els polítics, però no és per ells exclusivament que es decideixi cap projecte.

La crisi de les humanitats té a veure amb l'hegemonia del mercat, en l'hegemonia del poder econòmic en les societats; però paradoxalment solament la podrem resoldre correctament si ens en sabem servir, d'aquesta hegemonia; si fem allò que es diu *actuar des de dins*. Els responsables de la susdita crisi són els qui dirigeixen un món des del timó de l'economicisme, però nosaltres mateixos, els qui professionalment ens dediquem a la lingüística, en el sentit general del terme, també som culpables que l'interès per les matèries de què ens ocupem hagi davallat fins a extrems tan dràstics.

Almenys una de les dues coses següents és certa, si no ho són ambdues:

1. No hem sabut adequar-nos a la nova realitat socioeconòmica.
2. No hem aconseguit despertar el desig, la *demanda*, dels coneixements que transmetem, és a dir, de l'*oferta*.

No s'hi val a restar en el lament dels mals que genera una visió tan pragmàtica i material de la realitat. Altrament, no hi ha excuses que puguin justificar que no sapiguem *vendre* un aspecte tan transcendental com ho és tot allò que afecta la llengua; probablement els coneixements i la recerca entorn de les llengües i, doncs, de la comunicació, són els qui han de suscitar més interès, almenys per dos motius:

1. Les llengües constitueixen l'element més distintiu de les persones.
2. L'ur funcionament, història, transformacions, manipulacions, etcètera, formen un espai que pot generar una fascinació difícilment superable per cap altre objecte.

En el cas dels nostres territoris, el màrqueting lingüístic té encara un element afegit: que afecta de manera decisiva la planificació lingüística d'una llengua minoritzada i, consegüentment, fàcilment susceptible de ser titllada de poc rendible i de fer

funcionar encara més la idea que val més preocupar-se d'allò que dona millors resultats personals i col·lectius.

Potser mai com ara no s'havia parlat de la rendibilitat de les llengües. La causa és sobretot el procés de mundialització. Ens trobem en una situació complexa i aparentment contradictòria: 1. Les noves tecnologies permeten sense cap dificultat introduir-hi normalment i projectar-hi qualsevol llengua, per pocs parlants que tingui. 2. Tanmateix, les situacions de freqüència en augment extraordinari en què es troben parlants de llengües diferents es tracten des de la perspectiva de l'eficàcia, que va sempre en benefici de les llengües més poderoses.

El màrqueting lingüístic, des de la consideració de les tècniques de comercialització per a qualsevol producte, exigeix esbrinar les que s'haurien d'aplicar per a la matèria lingüística. La comunicació i la publicitat o, si volem, la comunicació publicitària és l'instrument per a promoure mercaderies. Però la comunicació publicitària és ja en si mateixa un producte lingüístic. Així, doncs, emprar-la per a la projecció de les llengües és inevitablement metalingüístic. Es tracta d'aprofundir en el fenomen que la comunicació humana, fins i tot quan no és verbal, hi té uns lligams i que, per tant, qualsevol llengua és la matèria principal o primera d'elaboració de productes de comunicació.

En la planificació i la política lingüístiques, igualment la realitat socioeconòmica és la condició més incident. Els canvis socials afecten el món laboral, la productivitat, la divisió del treball, etcètera; afecten la formació cultural i professional, amb els costos econòmics que suposen, i la necessitat de planificar-la de manera que, sense que es perdi rendibilitat, assegurui una activitat que no generi l'atur insostenible; i, en un sentit ben diferent, afecten el procés en què s'asseguri una convivència democràtica respectuosa, en la qual no es pensi exclusivament en la integració o l'assimilació, sinó que prioritàriament es dissenyi l'espai en què es mouen les persones, on les funcions i els usos siguin ben definits lingüísticament, culturalment, econòmicament, etcètera. En aquest darrer procés esmentat, tothom dona apriorísticament per bo el sincretisme. Jo no dic pas que no ho sigui. Tanmateix tampoc no em veig amb cor a afirmar que sí. Per a mi resta en l'aire una pregunta, que no sabria encara contestar.

A la Unió Europea, el reconeixement o no de llengües amb poc poder dependrà en darrera instància que se sàpiga demostrar que és rendible. Com? No tinc la clau segura, però per descomptat palesant que una comunitat és potent en tots els àmbits; que s'aconsegueixen beneficis clars del fet de tenir-la en consideració. Que la relació costos/beneficis quant a l'ús d'un idioma aboca uns resultats favorables al conjunt de la Unió Europea. En el nostre cas, la tàctica de la persuasió als poders econòmics que val la pena reconèixer la llengua catalana és decisiva, tant pel que fa a l'interior dels Països Catalans com pel que fa a l'exterior. Tots sabem que justament alguna empresa

va haver de desistir d'ignorar-la en la publicitat perquè es va adonar que expressant-se únicament en espanyol no solament no guanyava clients, sinó que en perdia.

És evident que si algun dèficit és especialment greu encara en l'ús social del català és el de les empreses, l'etiquetatge i l'elaboració de productes que puguin ésser manipulats en llengua catalana (jocs d'entreteniment, programaris, etcètera). Cal que hi hagi una pressió social, però especialment des dels governs dels territoris on la llengua catalana és la pròpia, per tal que cap empresa no es negui a fer el salt qualitatiu d'introduir el català en els seus objectius de producció. L'important és que el salt es faci; un cop aconseguit, és molt improbable que els resultats no siguin beneficiosos. Hi ha uns problemes d'inèrcies que, sumats als prejudicis hostils escampats arreu contra el català i a favor de l'exclusivitat de l'espanyol, impedeixen desbloquejar situacions absurdes.

Als mitjans de comunicació es produeix una situació anòmala que afecta la quantitat i la qualitat. Determinats complexos producte de l'autoodi empenyen a afavorir la presència del castellà, perquè es pretén que el català és provincià. Pel que fa als beneficis —que en aquest cas són sinònim d'audiència—, és ben patent que allò que s'ha elaborat amb criteris rigorosos de qualitat es ven, i molt bé; per tant, és una qüestió de decidir-se per una confecció competitiva. Els mitjans de comunicació, quan opten pel català, sovint miren que sigui híbrid; la correcció en l'ús es tendeix a titllar d'obsoleta; resulta més còmode maltractar expressament la llengua o passar-se adesiara al castellà o, en el cas que es triï la disciplina en la normativa, fer-ne broma, com a excusa, com a justificació, perquè s'han emprat les solucions més genuïnes, talment com el reconeixement del ridícul d'haver-hi recorregut. També en aquest sentit s'incorre en l'error de pensar que existeix una relació directament proporcional entre el benefici econòmic i la incorrecció popular i populista en l'ús: com més malament s'escriu o es parli el català, més assegurat en té el seguiment; és com dir que l'oferta defectuosa té més demanda. Són conclusions que no tenen en compte que països que destaquen per la rendibilitat i la credibilitat dels mitjans de comunicació, com és el cas del Regne Unit, tenen un zel especialíssim per l'ús adequat de la llengua. Senzillament, no estan acomplexats.

Respecte al món universitari, és evident que la presència del català hi és fonamental en un sentit molt concret: la desfeta completa de la diglòssia es palesa mitjançant el recurs al català com a instrument normal per a l'expressió de la cultura més elevada de la recerca científica i la innovació tecnològica. Avui ens confonen massa amb la idea que l'anglès és la llengua internacional de la investigació. És un parany. I una falsedat, perquè no es pot parlar en termes tan genèrics: hi ha determinades especialitats científiques, tecnològiques i artístiques en què es produeix més, perquè hi ha més demanda, en altres llengües que no l'anglesa. No estem en contra que es procuri incentivar algunes llengües com a sistemes de relacions internacionals; algunes, no una

de sola. Això no obstant, si retirem el català de la recerca puntera i de la formació superior, el condemnem a la reserva. Allò que ens ha d'interessar és la formació de grans professionals en totes les branques del coneixement. Si hi ha especialistes que excel·leixen científicament, tecnològicament, artísticament, podran fer competitiva la llengua catalana en qualsevol àmbit; perquè amb llur categoria la podran vendre; la imposaran en el mercat de les llengües per llur autoritat o poder. De fa molt de temps que diem que la diglòssia ha desaparegut almenys al Principat de Catalunya. Però no és cert. I és el món universitari qui ho demostra amb evidència: la llengua catalana sobreviu relativament bé en l'ensenyament primari i en el secundari. Però quan s'arriba al grau en què es preparen els futurs professionals i els grans investigadors, el català recula, perd valor; la diglòssia és diversa, perquè no es dona exclusivament respecte a l'espanyol, sinó també respecte a l'anglès. Després d'haver recriminat que hom digués que en català no es podia explicar física o química, acabem donant-li tota la raó en els fets: perquè la física i la química d'alta volada la produïm i la venem sobretot en castellà o en anglès. Basta consultar llistes bibliogràfiques de científics catalans o assistir a bona part de les classes universitàries de la universitat catalana i a congressos de totes les àrees del coneixement que se celebren als Països Catalans.

En una llista de rànquing de publicacions científiques d'humanitats que es va elaborar des del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya, no hi havia ni una sola revista catalana que merescués constar en el nivell A, el més alt. I solament un parell apareixien en el nivell B, el segon. Hem de referir-nos novament als complexos i a l'autoodi, perquè cap motiu objectiu no justificava que algunes revistes de primera qualitat que s'editen als Països Catalans en català o en català i altres llengües no meressuessin ésser en el nivell A. Una classificació així obliga a una de les dues coses: o demanar als professionals catalans que es conformin a prescindir de poder competir en el nivell A o bé que, si volen ésser altament competitius, s'oblidin de la llengua catalana en l'àmbit científic i que recorrin sistemàticament a l'anglès.

De la mateixa manera que reivindicuem l'equilibri imprescindible en l'existència dels fenòmens naturals (flora, fauna, etcètera), cal que reivindicuem la presència natural de les llengües, que és com dir que a cada contrada totes hi tinguin el paper que hi han de tenir: la pròpia, com a hegemònica; la resta, sense interferències abusives, en les condicions de llengües foranes que, per això mateix, no poden suplantar les locals; evidentment que, si es comporten civilitzadament, no molesten. Oblidem que la relació entre la llengua pròpia i els usuaris consumidors no esdevé forçada solament amb la condició que aquests percebin habitualment que la llengua pròpia és omnipresent, la qual cosa no exclou que adesiara es trobi amb altres productes lingüístics, és a dir, amb altres idiomes distints, els quals, emperò, no han d'ésser mai substituïts o acompanyants inadequats

de la pròpia. L'ambient lingüístic als Països Catalans no serà contaminat si la presència de la llengua catalana hi és com correspon a una llengua pròpia i oficial: a tot arreu, sense excepcions; qualsevol mancança en aquest sentit la corromp i, doncs, n'amenaça la supervivència. Avui ens trobem en una situació francament anòmla, perquè és invertida respecte a la natural; és a dir, almenys en determinats àmbits importants de la vida social, encara allò que sorprèn és el que hauria d'ésser normal: la presència del català, i, viceversa, allò a què ens hem habituat i trobem normal és a la presència de l'espanyol. En definitiva, cal anar cap a la solució en què el que resulti marcat, estrany, sigui la presència en el medi català de qualsevol altre idioma; mai la presència del que hi hauria de viure sempre naturalment. L'ecologia lingüística té, endemés, una repercussió òbvia molt important: l'adquisició de competència de manera continuada i gairebé imperceptible. Si sentim i llegim la llengua catalana permanentment, fins i tot inconscientment i involuntàriament, perquè ens envolta, l'estem practicant també constantment, inconscientment, involuntàriament, i, per tant, n'adquirim un domini sense esforços especials. Això no és gens secundari, perquè l'estranyesa respecte a la llengua pròpia genera el problema psicolingüístic que aquesta és estrambòtica, difícil, fins i tot artificiosa. No debades, des de l'hostilitat al català, s'ha utilitzat un argument no banal, sobre el qual els sociolingüistes han insistit i insisteixen molt poc: el de la interiorització en els catalanoparlants que tenen un idioma peculiar, exòtic, molt i molt complicat.

En baixar a la concreció, s'han d'examinar les condicions que ens obliguen en cada àmbit territorial i social, perquè avui hi ha una desigualtat de situacions sociolingüístiques en aquest doble vessant, que ens demana que sapiguem establir objectius i estratègies adequats a l'espai: de la mateixa manera que no poden ésser iguals els termes per a una planificació en l'àmbit de l'ensenyament primari que en l'àmbit de la jurisprudència o en el de la representació estatal als Països Catalans, posem per cas, tampoc no ho poden ésser els que s'han d'aplicar a Catalunya o al País Valencià, a les Illes Balears, a la Catalunya del Nord, a la Franja de Ponent o a l'Alguer.

Ja he insinuat suara que ens trobem en una situació de dues cares: d'una banda, la tecnologia actual ofereix unes possibilitats extraordinàries perquè totes les llengües del món tinguin un espai cibernètic que les projecti arreu, però, de l'altra banda, la mundialització força una homogeneïtzació lingüísticocultural en favor dels models dels països més poderosos econòmicament, la qual cosa situa a la resta en un context de competitivitat amb enormes desavantatges, el qual, per això mateix, exigeix esforços afegits ingents.

Aquí s'escau que esmenti un darrer èxit de dimensions realment notables: el domini *.cat*. Les reaccions que hi han tingut determinats polítics són prou simptomàtiques. Tenen tota la raó quan s'exclamen que amb el domini *séns* ha reconegut com a comunitat específica lingüísticament i culturalment; és, doncs, ben comprensible el

disgust dels qui malden per la unitat estatal i contra la diversitat. Aquesta passa endavant, que afecta no solament Catalunya, sinó també tots els Països Catalans, i fins i tot les institucions culturals catalanes de fora (els casals catalans, per exemple), ha d'aprofitar-se com una de les vies més importants en la comunicació cibernètica.

Avenços com aquest estiren canvis substancials en la regulació legal de la promoció lingüística, perquè les lleis van darrere de les realitats de fet i de llurs conseqüències. I encara que la legislació no assegura ni la subsistència normal d'una llengua ni tampoc la seva desaparició, és a la fi un marc que empara els usuaris consumidors i que obliga —o hauria d'obligar— a la generació de productes lingüístics en el respecte a la pluralitat.

Els polítics tenen la responsabilitat de vetllar en el mercat lingüístic. Han d'elaborar contextos legals que assegurin la presència que mereix la llengua pròpia en cada comunitat; especialment quan des de l'hostil centralisme s'admet sobre el paper que un estat és multinacional, multicultural i multilingüístic. Sovint els nostres representants en el Govern s'excusen en la necessitat de mantenir l'harmonia social necessària per a abstenir-se d'aplicar la legislació que objectivament convé. No s'hi val a dir que la presència hegemònica del català podria provocar conflictes socials no desitjats, i això per motius diversos: en primer lloc, perquè no s'ha demostrat mai, ni en els pitjors moments històrics, que es generin dificultats de convivència que la posin en perill; altra cosa són posicions marginals, si volem relativament potents, que procuren frenar qualsevol avançada de la llengua catalana; però avui ja no es qüestiona, per exemple, la immersió lingüística en l'ensenyament, ans al contrari, sovint se cita com a model a imitar. Segonament, perquè, si mostrem temences d'aquesta mena, donem la tàctica que cal que segueixin els qui són contraris a la normalització del català: basta que es lamentin públicament, perquè faci la impressió que hi ha conflicte i, per tant, per aturar el procés de recuperació lingüísticocultural.

No hi pot haver condescendència davant fets tan transcendents. Cal ésser rigorosos, però alhora contundents. Cal vigilar que els complexos a què m'he referit no accentuin una intimidació que altri sabrà manipular en contra. No s'entén que en la defensa de la darrera Llei de política lingüística hi hagués qui obertament s'oposés que aquesta preveïés les sancions. Quin sentit té una llei que no prevegi cap acció punitiva a qui no la compleixi?

Tot plegat demostra fins a quin punt la falta de poder ens fa dèbils. Però també demostra que el poder s'adquireix defensant allò que creiem que és just que es defensi i no solament allò que altri ens permet que defensem. No podem basar els nostres comportaments de cap classe, tampoc els lingüístics, en allò que entenem que tots comprendran i acceptaran. Dur a l'extrem l'argument d'ésser moderats per tal d'evitar conflictes suposaria abandonar completament la llengua pròpia i deixar que se'ns imposi

l'espanyola. Una altra cosa és establir meticulosament les tàctiques més oportunes i adequades. Ésser oportú i adequar-se a les circumstàncies no significa claudicar respecte a drets elementals. I fins avui hem claudicat i claudiquem; l'absència de productes lingüístics catalans, l'absència, en suma, de l'ús de la llengua pròpia en tants d'àmbits i situacions manifesta una distància abismal fins i tot respecte a allò que estableix una Llei, la vigent, que fou considerada per alguns insuficient.

Des de la perspectiva del màrqueting lingüístic, hem de fer-nos càrrec que la competitivitat és bona i necessària, sempre que estigui al servei de la millora i de la superació racional de les persones, individualment i col·lectivament; no entendre que totes les llengües del món viuen en competència entre si és un error greu. Òbviament, en la competitivitat algunes comunitats juguen amb avantatges no guanyats respecte a altres; més motiu per a les més desvalgudes perquè incideixin en la qualitat dels productes. La competitivitat no ha d'ésser salvatge, és a dir, mirar de superar-se mai no pot voler dir mirar d'eliminar ningú ni de posar-li obstacles perquè no prosperi.

Hem de saber fer entendre que els costos equivalen a inversions; no deixar-nos enganyar per una idea excessivament penosa del cost, negativa, com es vol fer estendre. Fer despesa ha de voler dir sempre apostar amb recursos materials i humans per tal d'obtenir resultats que pagaran la pena. No hem de deixar-nos convèncer que allò que suposa una despesa considerable, només per això, és insostenible; cal veure què se n'espera, a canvi de què la fem, per a què, etcètera. I en aquest aspecte és fàcil la demagògia de fer creure que els governs autònoms impliquen costos innecessaris, perquè suposen imaginades repeticions. És fàcil la demagògia de fer-nos creure que emprar més d'una llengua en un mateix estat és malversar diners. El benestar té uns preus; i els béns materials són, haurien d'ésser, per al benestar.

Finalment, els beneficis, els interessos no són la multiplicació de diners o de capital per la multiplicació o l'acumulació mateixes; són sobretot justament l'avançada cap a un progrés en la convivència en llibertat, igualtat, pau, democràcia, solidaritat; en el respecte mutu; en la conservació del patrimoni natural, cultural, i, doncs, lingüístic. Aquests són, aquests haurien d'ésser, els beneficis primers, si no únics, del gran mercat que és l'univers.

Si hom no entén que mantenir la llengua pròpia suposa mantenir una visió peculiar de la realitat i, per tant, mantenir una riquesa irrepetible, inigualable, és que tampoc no deu entendre que mantenir el paisatge, mantenir els grans llegats artístics de la història, mantenir la salut pública, etcètera, valgui per a res. Altrament, s'hauria d'explicar la diferència profunda entre una cosa i les altres.

El català 100 anys després del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana

El *Decret de Nova Planta* que al segle XVIII negà explícitament el caràcter d'oficial de la llengua catalana palesa un fet essencial: que els estats en general no tenen cap interès a encoratjar el plurilingüisme; procuren crear contextos homogenis a favor seu, per tal de consolidar-se com a poders centralistes. Però el mateix Decret, com totes les actuacions repressives damunt una llengua, també evidencia que les agressions a les realitats lingüísticament i culturalment diferenciades porten fàcilment al naixement del sentiment nacionalista, que s'explicita com un conjunt de normes de comportament social basades principalment en la fidelitat a la llengua pròpia.

La situació del català entre el 1900 i el 1930 fou l'eco, el ressò dels canvis políticsosocials que s'hi produïren: en el temps de la Mancomunitat i de la República, visqué un procés de recuperació, que contrasta amb el fre que se li posà amb la dictadura de Primo de Rivera.

Als inicis del segle XX la llengua catalana visqué una expansió de gran envergadura en l'ús en tots els registres. Però no li bastava per a la subsistència digna. Calia la normativització que impedís una fragmentació que hauria estat mortal. El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana pot definir-se com l'aglutinament d'esforços per a aquest fi. Pompeu Fabra va entendre més que ningú que una tasca així era un procés de sensibilització contra la subordinació. El Primer Congrés ha estat justament definit com l'acte de major transcendència durant mig segle del català; competència científica i lleialtat lingüística i nacional foren els dos principis que envoltaren la convocatòria.

* 2006, «El català 100 anys després del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana». Amics de la Ciutat. Barcelona.

Encara que els temes més abundants que s'hi tractaren foren els d'ortografia i morfosintaxi, s'endinsà també en problemàtiques com la de l'obligació dels poders públics de protegir els drets lingüístics dels ciutadans; la de la solidaritat entre els pobles que compartim el mateix idioma; la de la seva introducció plena a l'ensenyament, etcètera.

El Primer Congrés permeté així la configuració de la consciència de la complexa realitat en què es trobava el català, resultat d'una dominació centralista que dividia, que esmicolava els nostres territoris i que es proposava ras i curt el lingüicidi; les línies d'actuació científica no es deslligaren de les sociopolítiques, relacionades, al llur torn, amb la interdependència de llengua i poder; se sabia que la desestructuració de la llengua no n'era un fenomen immanent, sinó clarament una conseqüència més de la minorització i marginació del poble català.

* * *

Des del punt de vista estrictament sociolingüístic, no ens hem mogut gaire respecte a 1906; no pas per culpa nostra, que també, sens dubte, sinó perquè els equilibris de força substancialment recolzen sobre les mateixes bases que ara fa cent anys. El Congrés es lamentà que l'Estat, en lloc del directiu i propulsor de la vida nacional catalana, n'era el destorbador, i que atiava, talment com enemic, la discòrdia entre nosaltres. Avui no podem afirmar que aquesta valoració soni a aigua passada, sigui obsoleta...

Antoni Maria Alcover hi defensà el pancatalanisme: «quan se diu catalans, s'ha d'entendre també els fills de València, de les Balears, de l'Alguer i del Rosselló», afirmava. Als nostres dies, encara hem de reivindicar l'evidència de la unitat lingüística.

La predisposició del poble a resistir tenaçment contra els intents d'anorreament és persistent i ha de ser inexorable en el 2006 com ho era en el 1906. Aquest capteniment s'expressava en una ponència en el termes següents: «... Que les ones de la mar de les llengües estranyes, sempre engolidores, caiguin esflorades abans de traspasar un dit dels 6.100 quilòmetres quadrats de la terra nostra.» En el pas d'un segle hem avançat, indubtablement. Però la tossuderia de determinades realitats i actituds hostils; la por a la diferència; la dèria per la prepotència d'una igualació centralista; tot això plegat persisteix immaculadament.

L'eix transversal del I Congrés fou l'encimbellament de l'idioma com a referent principal comunitari: llengua i nació, com a dos aspectes d'una sola realitat. S'hi avançà, doncs, allò que s'ha consolidat als nostres dies. Així des de la ponència d'un representant dels Estudis Universitaris Catalans s'afirmà que som una nació constituïda pels diferents pobles que parlen una sola llengua. S'hi defensà una escola catalana que solament seria nacional si era lliure, i que solament seria lliure si era nacional. Altrament, s'hi emfasitzà que la unitat lingüística va aparellada amb la unitat de la nació, perquè

tota qüestió lingüística és alhora una qüestió nacional. Per la qual cosa, la lleialtat a la llengua catalana es considerava el reflex de la mesura del patriotisme.

La teoria que les llengües són el vincle vertebrador de les comunitats era tan viva fa cent anys com ho és avui. Vet aquí perquè les paraules de la intervenció que Enric Prat de la Riba feu al Congrés són ben actuals, no requereixen ni el més petit canvi: «I és realment la llengua un dels principals fonaments de tota societat humana. Perquè la llengua emmotlla i educa la intel·ligència del qui la parla habitualment: les facultats intel·lectuals del noi creixen i es desenrotllen a l'ensens que l'adquisició del llenguatge, i per medi d'aquest. Verb i idea, intel·ligència i llenguatge s'uneixen i compenetren en lligam íntim i indissoluble, lligam d'un rastre inesborrable, per més unions eventuals que contregui després la intel·ligència amb altres idiomes. No hi ha res comparable a aquesta unitat anímica determinada per la comunitat de l'idioma.»

La tesi essencial en l'àmbit de l'educació fou que el català és l'únic idioma apte per a la formació dels infants i dels joves, a partir del que era de fet el sistema de la immersió escolar, encara que aleshores no l'anomenessin així. El Congrés es declarà seguidor del precepte de Comenius segons el qual fins als 12 anys «lo noi rebrà l'ensenyament en la llengua del país, perquè és la base del pensament, de l'esperit i de la moral.» Aquesta posició tenia un fonament capital: la identificació —a més de llengua i nació— també de llengua i pensament. Les idees, explica un ponent, són inseparables de la realitat, i les paraules són inseparables de les idees. El Congrés anà, doncs, més enllà de la posició romàntica que enclou el lema «Puix parla català, Déu l'n do glòria», i es projectà en el realisme intel·lectual que permeté la modificació de Joan Fuster, tan encertada: «Puix parla català, vejam què diu.» Segons la doctrina de Comenius, l'essència de la llengua és l'esperit col·lectiu; l'idioma, en suma, som nosaltres mateixos. En una de les comunicacions es diu: «Quan les nacions parlen una llengua manllevada, la mentalitat social arrossega una vida pobra, anèmica, xorca en obres que il·luminin el món de la intel·ligència.»

S'hi recriminà amb duresa que «L'ensenyança a Espanya s'ha organitzat amb un sistema que ha donat resultats desastrosos sobre la base del monopoli seu que ho imposa tot: mètodes, programes, etcètera.» S'hi denuncià que «La llei de provisió de càtedres afavoreix no qui s'ho mereix, sinó qui més convé als ministres.» «Un ministre ha manat tancar l'escola normal catalana perquè s'hi feia separatisme; un altre prohibí l'ensenyança de la doctrina en català; un altre manà que tota escola primària, abans de donar-los cap recurs que demani, havia de tenir en lloc ben visible una bandera espanyola i el *escudo de las armas de la nación*.»

Per efecte de la recuperació de la Renaixença, al Congrés fou ben palesa la idea de la suficiència de la llengua catalana: apta per a l'expressió de totes les manifestacions. Aquesta convicció es reflectí en l'acord dels congressistes d'adreçar una comunicació

als catedràtics de la universitat i de l'escoles especials de Catalunya, en què se'ls pregava que ensenyessin als alumnes els noms catalans dels termes jurídics, de les malalties, dels elements constructius, de les manipulacions industrials, etcètera. Hi batejava, doncs, l'exigència que, a més de la codificació gramatical i del lèxic comú, es fes una recerca important en l'àmbit de la terminologia. Tasca que hem sabut reprendre, amb un gruix de grups d'investigació neològica que, avui és referent internacional. Davant la pregunta que es fa un ponent: Hem d'usar els noms tècnics europeus o els idiòtics nostres?, ell mateix es respon: els nostres, perquè en tenim de ben catalans.

* * *

Cent anys després, què ha canviat de la realitat? Si allò en què ens fixem és en la relació entre els territoris de llengua catalana i el Govern central, ben poca cosa de fons, encara que les formes siguin ostensiblement distintes. És clar que entremig hem hagut de patir miserablement els resultats d'una guerra terrible. Però amb la democràcia recuperada i prou consolidada, la situació sociolingüística continua essent de subordinació, de desequilibri en perjudici nostre. Avui, *mutatis mutandis*, el català no té gaire més poder que fa cent anys. La tenacitat, els esforços per la lleialtat, les actituds de defensa continuen essent condicions de què depenem; si fallen, desapareixem, com hauríem desaparegut si haguessin fallat ara fa cent anys.

Tanmateix vull remarcar ben positivament dues grans diferències entre la realitat lingüística catalana actual i la d'aleshores. La primera, capital, bàsica, principal: el català estatutàriament és la llengua pròpia i oficial en els seus territoris, una aspiració que els congressistes manifestaren amb vehemència però que veien molt llunyana. La segona: gràcies a la labor sobretot de Pompeu Fabra, tenim una llengua endreçada, sòlidament codificada, sense esclatxes; no era així, ni de molt, l'any 1906. Tenim també una autoritat lingüística que vetlla pel seguiment i l'actualització de la seva normativa: l'Institut d'Estudis Catalans, és a dir, l'Acadèmia Nacional de la Llengua Catalana. Aquesta és una característica absolutament vital, que, al segle XXI, assegura la labor que la Cancelleria Reial feu a l'època medieval i que permeté el segle d'or de la literatura, la ciència i el pensament catalans.

Cent anys després del I Congrés, la cibernètica, que aleshores ni es podia imaginar, fa circular per l'univers la llengua catalana, encara que insuficientment, d'acord. Avui, cent anys després del I Congrés, la llengua catalana, amb irregularitats lamentables, això sí, té la presència en l'àmbit escolar que s'hi reclamava amb contundència; com la té, amb mancances igualment considerables, en els mitjans de comunicació i en l'Administració nacional.

Hem fet, per tant, passes que, com a col·lectiu, ens fan hereus prou dignes dels prohoms que es convocaren l'any 1906. Hem seguit les seves indicacions, que eren els

seus anhels. I els resultats són tangibles: som encara vius; no estem fatigats en una lluita que dura, no de fa cent anys, sinó de fa més de quatre segles! I som capaços fins i tot de dissimular-ho; de fer veure que no passa res, que vivim en un país normal. Això és saludable. Tenim una llengua indiscutiblement maltractada, certament; però no és poca cosa poder reconèixer alhora que hem sabut bastir-la amb idèntiques possibilitats latents i patents que qualsevol altra llengua de cultura d'un país sense conflictes especials, d'un país no subordinat.

Ara, com al 1906, a més intimidació, més solidaritat. La nostra causa continua essent tan simple com essencial: contra els intents d'alienació, la decisió infrangible de ser qui som.

1998: «Idioma valencià»

2006: Indignació perquè l'Estatut de la Comunitat Valenciana consagra la denominació *idioma valencià*. 1998: el text de la Llei de creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), ultra no esmentar ni un sol cop el qualificatiu *català* ni l'autoritat lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), fa referència en dues ocasions a *idioma valencià*; una en el preàmbul: «Lesmentada denominació 'valencià', i també [...] 'idioma valencià'», i una altra en l'articulat: Títol I., art. 1: «L'AVL [...] té per funció determinar i elaborar [...] la normativa lingüística de l'idioma valencià.» Per què ara tants escarafalls i, en canvi, tant de silenci des de fa vuit anys?

L'AVL és una institució que depèn del Govern valencià i que té com a objectiu ocupar-se sobiranament de la normativa de la llengua; és, doncs, una corporació científica; en aquest sentit, és de fet més transcendent que l'Estatut.

Siguem clars. Cada col·lectiu parla la llengua que decideix parlar; les comunitats es cohesionen a partir de les voluntats dels ciutadans. La legitimitat d'elegir la identitat lingüísticocultural se sustenta en la democràcia; des de Guardamar fins a Castelló, tenen el dret d'optar per quin idioma usen, però no s'hi val l'hibridisme interessat. Si l'AVL defensa la unitat de la llengua, no pot atribuir-se la tasca de confeccionar una normativa paral·lela per a allò que, endemés, denominen *idioma valencià*; és comprensible que el seu vicepresident, segons s'ha informat, fos qui assessorés el PSPV perquè acceptés aquest apel·latiu a l'Estatut.

Qualsevol decisió comporta conseqüències. Si amb l'AVL s'ha establert i, pel que sembla, impulsat *idioma valencià*, tenen raó els qui demanen la creació d'una àrea de coneixement nova: la de filologia valenciana, i que s'actui coherentment amb els qui avui en l'ensenyament primari, secundari i universitari ocupen una plaça en l'àrea de filologia catalana, a la Comunitat Valenciana, a Catalunya o a on sigui. Hi ha moltes

* 2006/03/07, «1998: 'Idioma valencià'». *El Temps*, 1134.

organitzacions la finalitat de les quals és contribuir al coneixement de la cultura, la història, la llengua catalanes; cap mai no ha pretès d'establir pel seu compte la normativa lingüística; saben que l'IEC ja fa aquesta feina des de 1907, per a la qual ha incorporat, per cert, nombrosos investigadors de la Comunitat Valenciana. És absurd que ningú més ho pretengui, perquè desembocaria en un altre objectiu: fixar la preceptiva per a una llengua altra que la catalana.

Que els especialistes lingüistes i filòlegs de l'AVL no es confonguin ni ens confonguin. Saben que no ha estat l'Estatut qui ha beneït el terme *idioma valencià*, sinó l'AVL, malgrat que per raons inconfessables de la Comunitat Valenciana i del Govern de la Generalitat de Catalunya s'hagi amagat. Que parlin sense embuts i que s'adscriuïn on considerin que s'han d'adscriure. Que no pretenguin fer-nos creure que amb l'ambigüitat salven la unitat de la llengua que arraconen; les coses en aquest àmbit no anaven tan malament des de fa molts anys com amb l'aparició pactada crípticament i políticament de l'AVL; que no sol·licitin solidaritat prudent amb la institució a qui, essent professionals amb criteri sobre el tema, s'ha marginat expressament en el moment de constituir-la. Si accepten, com han acceptat ocultament des de 1998, que la seva llengua és l'idioma valencià, que no se n'avergonyeixin i que ho proclamïn amb tot el que s'en derivi. Que comencin, per honradesa, aclarint públicament que ja fa vuit anys que l'AVL instituï aquesta solució (l'Estatut vigent, si no m'erro, parla separadament de *valencià* i d'*idioma*, que és tota altra cosa).

La Secció Filològica: la recerca, la preceptiva i la normalització lingüística

1. Introducció

No és que calgui justificar res, però pot semblar estrany que amb la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) l'any 1907 no es comptés amb una secció dedicada específicament a la investigació entorn de la llengua catalana. Coneixent el pensament d'Enric Prat de la Riba, no solament no es pot concloure que li interessés poc, sinó que endemés és evident que l'idioma era un element capital, el patrimoni per excel·lència. Basta llegir la seva ponència presentada un any abans al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, per corroborar-ho:

La llengua es la meteixa nacionalitat, deien els patriotes húngars a mitjans del segle passat [...] La llengua es la nacionalitat, han repetit tots els pobles renaixents. [...] No hi hà res comparable a-n aquesta unitat anímica determinada per la comunitat de l'idioma. [...] Essent, donchs, el vincle de la comunitat de llengua tant poderós qu'associa y cohesiona estretament els compresos dins seu, y separa els demás fins al punt de fer-los estrangers... (Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona. Octubre de 1906, Barcelona, Estampa d'En Joaquim Horta, 1908, p. 667-668)

Per a l'impulsor principal de l'IEC nació i llengua són una mateixa cosa. Consegüentment, entengué que l'idioma és transversal en qualsevol de les activitats científiques que aquell haurà de desenvolupar; per això, es preocupà en primer lloc de la història remota i pròxima, la literatura i el dret, com a objectes d'estudi que millor podien cooperar en el procés de recuperació nacional. Es donava per descomptat que la llengua catalana havia d'ésser l'instrument normal d'expressió.

* 2007, «La Secció Filològica: la recerca, la preceptiva i la normalització lingüística». IEC, *l'Institut d'Estudis Catalans: 1907-2007: un segle de cultura i ciència als Països Catalans*.

Seguint els exemples més destacats de l'Europa moderna, allò que es pretengué amb la constitució de l'IEC fou poder disposar d'un organisme d'alta investigació que pogués neutralitzar una apatia empobridora que afectava greument els estudis superiors, els quals marginaven expressament les anàlisis sobre la nostra història i la nostra cultura. Es tractava, doncs, de donar resposta a un context lamentable en què, en canvi, no mancaven especialistes de gran categoria en totes les àrees del coneixement.

Avuy els interessos de la ciència exigeixen una especialisació cada vegada més rigorosa y uns medis y una llibertat d'acció que 'ls organismes antichs, complint sempre ab les altes funcions reguladores de l'Academia, no 's troben al cas de desenrotllar. Per ço es arribada l'hora de que la Diputació prengui l'iniciativa pera fundar aquí centres d'estudis científichs, concretament especialisats y destinats, més que no pas a l'ensenyança, a produir ciència y facilitar les investigacions [...] Pera 'l desempeny dels seus treballs se dividirà l'INSTITUT en quatre seccions, que seran: a) d'Historia, b) d'Arqueologia, c) de Literatura, d) de Dret. (Dictamen acord de constitució de l'Institut d'Estudis Catalans, de la primera reunió del 5 de juliol de 1907, publicat a l'*Anuari 1907*, Barcelona, IEC, p. 7-10)

Hi era predominant una idea humanista de cultura i de recerca, basada en la reunió i comprensió de tot allò que fes referència al procés de formació i consolidació nacionals, i als grans monuments literaris que representen la capacitat creadora irrepetible d'un poble: conèixer-se a si mateix, per a recuperar les arrels mitjançant la investigació històrica, documental, literària i jurídica. Una prioritat en què es fusionava la llengua catalana com a vehicle natural de transmissió. Justament l'Institut té la finalitat originària explicitada d'evitar la confusió de cultures en una Espanya unitarista que intentava i intenta d'integrar-ho tot per la via d'una homogeneïtat artificial i espoliadora:

Un concepte restringit y no poques vegades anticientífich de la cultura total d'Espanya, ha donat lloch a l'exclusió de fortes y plenes corrents o a la ficció de considerarles integrades y foses en una sola. D'això 'n resulta que l'organissació oficial pera la cultura no correspon ni de lluny a la riquesa dels continguts nacionals; y aquella part que 'n queda fora, per obligat automatisme necessita crearse òrguens propis, adequats a la seva funció. (Propòsits de l'Institut d'Estudis Catalans 5, publicats a l'*Anuari 1907*, Barcelona, IEC, p. 13-16)

En aquesta declaració de principis és implícita, òbviament, la reivindicació de la identitat lingüística, com a fenomen més distintiu i estès del caràcter nacional català, intrínsec a qualsevol manifestació.

2. La creació de la Secció Filològica

Tot i així, havent transcorregut solament quatre anys de la fundació de l'IEC, es feu viva la necessitat de comptar amb un àmbit especialitzat per a l'estudi de la llengua catalana i, sobretot, per a procedir a la necessària normativització, que s'havia reclamat l'any 1906 en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Quatre anys de camí feren prendre consciència que l'idioma no podia ésser solament l'instrument de comunicació científica habitual, sinó que també havia d'esdevenir objecte d'anàlisi específica. Altrament, les prohibicions i persecucions que havia sofert històricament durant segles havien impedit que s'hagués pogut codificar ensems amb les altres llengües romàniques.

Les denúncies de diversos filòlegs en els mitjans de comunicació de la realitat desordenada de l'ús del català; les polèmiques sobre quines eren les solucions adequades en la fonètica, la morfologia, la sintaxi i el lèxic, i sobretot la constatació dels més perspicaços que si la llengua continuava sense una preceptiva i una autoritat reconegudes estava destinada a la fragmentació i a la interferència del castellà dominant, que acabaria absorbint-la fatalment, dugueren a la conclusió que calia posar remei a la situació sociolingüística des del vessant justament científic, no pas confiant en el dilettantisme o solament en la bona voluntat. Cap altra institució oficial no estava en condicions de poder afrontar un repte d'aquesta envergadura. Solament des de l'esperit que suportava l'IEC es podia assumir amb garanties d'èxit.

El 14 de febrer de 1911 la Diputació de Barcelona aprovà un dictamen d'ampliació, que donava resposta a la conveniència i la necessitat de completar la corporació:

Aquest [l'Institut], en comunicació de 9 de l'actual, proposa la creació d'aquestes dues noves Seccions, consagrades: 1.ª, a la Llengua catalana, y 2.ª a les Ciències exactes y d'observació, ab les denominacions que s'estimin oportunes. [...] 1.ª S'amplia l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ab dues Seccions denominades: la una Filològica o de Filologia catalana [...] 2.ª La missió de la Secció Filològica, o institut filològic, serà estudiar científicament la nostra llengua, inventariar el seu lèxic, fer-ne 'l diccionari y fomentar el seu ús y imperi dins y fora de la nostra terra. Podrà usar tots els medis adequats a la realització d'aquest objectiu. [...] 8. Se designen pera la Secció Filològica catalana: D. Joan Maragall, D. Pompeu Fabra, Dr. D. Antoni Alcover, Mn. Frederic Clascar, D. Lluís Segalà, D. Àngel Guimerà y D. Josep Carner... (Dictamen acord d'ampliació signat el dia 14 de febrer de 1911 per Enric Prat de la Riba i Josep Parés, president i secretari, respectivament, de la Diputació de Barcelona, publicat a l'opuscle *Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, IEC, 1911, p. 25-27)

Remarco que, des de la seva creació, la Secció Filològica (SF) té, doncs, la responsabilitat en tres àmbits de treball ben diferenciats: la recerca sobre la llengua catalana, l'establiment i l'actualització de la seva normativa, i vetllar per la normalització en l'extensió de l'ús social, el respecte i el prestigi arreu. En aquest sentit, és singular en el si de l'IEC.

El 9 de maig de 1911, Àngel Guimerà, Frederic Clascar, Lluís Segalà i Josep Carner signaven l'acta de la reunió inaugural de la SF, el contingut de la qual diu:

9 de Maig de 1911

Per convocatòria i sota la presidència del Sr. President de la Excel·lentíssima Diputació Provincial de Barcelona, esdevingué en tal dia la sessió inaugural de la Secció Filològica o de la Llengua Catalana que amb la Històrico-Arqueològica i la de Ciències integrarà l'Institut d'Estudis Catalans, abans representat només per la segona de les dites Seccions. Assistiren a la sessió els honorables senyors anotats al marge [els noms que he citat més amunt], els quals, juntament amb els qui no assistiren, Antoni M. Alcover, Joan Maragall i Pompeu Fabra, composen aquesta nova branca de l'Institut.

L'Excel·lentíssim Sr. President de la Diputació comunicà als presents el desig de la expansió del nostre idioma i organització dels seus estudis que mogué la il·lustre Corporació de la seva presidència a la fundació de nostre Institut Filològic o de la Llengua Catalana, compost ordenadament de laboradors tècnics i artístics de l'idioma, que en cordial col·laboració es dedicaran a l'estudi científic del català, a l'aportació a la nostra parla de les grans obres de la literatura i edició de llibres pedagògics.

En Josep Carner donà lectura a l'acord de la Excel·lentíssima Diputació Provincial amb son preàmbul i articulat. L'Àngel Guimerà lloà en nom dels membres de la nova Secció de l'Institut l'enlairat determini i acord de la Excel·lentíssima Diputació Provincial de Barcelona i agrai les nobles paraules de son President, i per unanimitat foren votades les següents designacions de càrrecs:

A. M. Alcover, president

Ll. Segalà, vispresident

P. Fabra, tresorer

J. Carner

I amb vots unànims per un gloriós esdevenir de la Llengua catalana, nostre patrimoni inalienable i essencial, es donà fi a aquesta sessió inaugural. (Arxiu de l'IEC)

La pruija per la dedicació a l'alta investigació científica feu que en aquesta primera reunió no s'esmentés allò que havia d'ésser l'objectiu prioritari de la Secció: la codificació de la llengua catalana.

3. La consolidació de la Secció Filològica: els diversos àmbits de treball

No trigà gens la SF a consolidar-se i convertir-se en el referent principal, malgrat les polèmiques de vegades penosament dures, per a tot allò que afectava la llengua. Els camps en què ha treballat i treballa encara avui es poden reduir als que anomenem *filologia* i *lingüística*. Però cal tenir en compte que són branques de la ciència del llenguatge que estudien aspectes molt diferenciats, que exigeixen metodologies específiques, que en els darrers anys han eixamplat considerablement els objectius.

Això no obstant, hi ha tres tasques que han distingit tradicionalment i que distingeixen tothora la SF: la fixació de l'ortografia (*Normes ortogràfiques*, de 1913, i *Diccionari ortogràfic*, de 1917), l'obra gramatical (*Gramàtica catalana*, de 1918), el *Diccionari Aguiló*, de 1915 a 1934, i sobretot el *Diccionari general de la llengua catalana*, de 1932. Foren la base decisiva per a la reconstrucció del català literari en el sentit ampli del terme i unes obres excel·lents reconegudes en el món de la romanística. Tant les aportacions ortogràfiques i gramaticals com les lèxiques no solament són vigents als nostres dies, sinó que endemés serveixen d'exemple pel rigor en la investigació entorn de la llengua, tot i que les noves contribucions teòriques hagin superat en part els enfocaments propis de la primera meitat del segle passat.

Podem afirmar sense témer l'exageració que la feina ortogràfica, gramatical, lexicològica i lexicogràfica que dirigí Pompeu Fabra assegurà la continuïtat del català, amenaçat pel caos en què es trobava quant a l'ús en tots els registres, especialment greu, però, en el literari i més formal. Sobretot per això la labor de l'IEC ha estat i és socialment d'una importància decisiva. Solament per haver arribat als resultats obtinguts sociolingüísticament, després que fossin acceptades arreu dels territoris de llengua catalana les *Normes ortogràfiques*, hauria valgut la pena d'haver fundat l'IEC; són un símbol eloqüent de la unitat, compacitat i solidesa de l'idioma.

Més íntimament lligada a la investigació científica, cal fer esment a la dedicació a l'estudi de la variació diatòpica, en uns moments en què el coneixement dels dialectes del català no era molt ampli ni aprofundit, perquè tampoc no era notable la mobilitat dels parlants. La SF comptava amb Antoni M. Alcover, considerat per Wilhelm Meyer-Lübke com el fundador de la dialectologia catalana. Antoni Griera, becari de l'IEC, qui, posteriorment, esdevingué membre adjunt d'Antoni M. Alcover, tenia l'encàrrec, més honorari que efectiu, de dirigir l'*Atlas lingüístic de Catalunya*; juntament amb Pere Barnils va recórrer les contrades catalanes, amb el propòsit de col·laboració al diccionari i al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, posat en marxa per Alcover molt abans, l'any 1901; en tragué material que permetia ésser reflectit en resultats de geografia lingüística. Si bé, en principi, els treballs de l'*Atlas* anunciats en el *Butlletí de*

Dialectologia Catalana foren ben acollits, els volums que n'aparegueren reberen crítiques negatives justificades. La SF inicià també el projecte del *Diccionari dels dialectes*, igualment molt vinculat al del diccionari general i, doncs, a les Oficines Lexicogràfiques. En suma, és palès que en l'elaboració del diccionari pesava amb particular èmfasi una visió composicional de la llengua, que es proposava ésser respectuosa amb la diversitat dialectal, tot i que els punts de vista sobre la mesura amb què s'hi havia de comptar eren molt diferents i fins i tot pregonament contraposats.

La SF impulsà els estudis fonètics amb la creació, l'any 1914, del Laboratori de Fonètica Experimental, que dirigí Pere Barnils, becari de l'IEC, coneixedor de les tècniques i dels mètodes internacionals més al dia en aquest terreny.

En un altre sentit s'entengué, com he dit suara, que poder comptar amb la traducció dels autors clàssics i moderns de la literatura i del pensament era una condició fonamental en la normalització lingüística i cultural. El nomenament com a membres de Frederic Clascar i de Lluís Segalà tenia aquesta finalitat, reforçada per la creació de l'Oficina d'Estudis Clàssics i Orientals, que se sumava a les Oficines Lexicogràfiques i a l'Oficina de Toponímia i Onomàstica, i que desaparegué en assumir unes altres institucions les funcions bàsiques que tenia.

Una labor ingent que ha estat i que és imprescindible per a l'IEC és la de les publicacions. Ja he remarcat la importància de les traduccions d'autors clàssics estrangers. La SF posà en marxa la «Biblioteca Filològica» per a l'edició d'obres relacionades amb la recerca: documentació antiga, diccionaris, vocabularis, on també aparegueren el *Diccionari ortogràfic* i la *Gramàtica catalana*, de Pompeu Fabra. Lesmentat *Butlletí de Dialectologia Catalana* era una revista periòdica de la SF, en què col·laboraren especialistes internacionals de primera línia. Fruit d'aquesta publicació sorgí la revista *Estudis Romànics*, que ha encetat una segona etapa i que es manté com un referent ineludible en la investigació sobre romanística d'arreu, que reforça la política de projecció internacional sempre defensada per la SF i per l'IEC.

4. La Secció Filològica avui i la seva projecció al futur

És obvi que, dissortadament, som un país subordinat respecte a l'Estat, que, malgrat que es regeix per una Constitució que el reconeix com una realitat plurilingüe, ha practicat i practica sempre, amb intensitats diferents, un centralisme de què pateix de manera directa i punyent la llengua catalana. La catalanitat que inspirà Enric Prat de la Riba en la fundació de l'IEC havia d'assegurar la possibilitat que la ciència es pogués manifestar sense mancances en l'idioma propi, la qual cosa no seria possible sense la codificació lingüística elaborada, controlada i actualitzada, condició elemental per a la seva extensió social.

És essencial de distingir adequadament la catalanitat de l'IEC, que es tradueix en la funció d'acadèmia de la llengua catalana, de l'entesa com l'objectiu general que la ciència s'expressi en la llengua pròpia.

La nova societat de la informació, del coneixement, però també de la mundialització, ens reclama esforços ingents perquè la llengua catalana sigui present en tots els àmbits.

La SF continua la tradició que es consolidà en el segle xx de recerca i de tenir cura de la preceptiva de la llengua. Tanmateix, la realitat epistemològica dels nostres dies ha eixamplat peculiarment els àmbits d'estudi o ha obligat a tractaments metodològics molt distints als de fa cent anys: la lingüística general i teòrica, la lingüística històrica, la sociolingüística, la terminologia, la variació lingüística, la lexicologia i la lexicografia, la semàntica, l'onomàstica, l'etimologia, la història general i social de la llengua, la gramàtica històrica i la sincrònica, la romanística, les llengües i la filologia clàssiques, la creació i la crítica literàries, les polítiques de comunicació, la teoria de la traducció, l'onomàstica, la fonètica i la fonologia...

La SF compta amb dues societats filials: la Societat Catalana de Llengua i Literatura (SCLL) i la Societat Catalana d'Estudis Clàssics (SCEC); dues institucions exemplars, que acullen com a socis els millors estudiosos de llengua i literatura catalanes i clàssiques, respectivament, i que, ultra l'organització freqüent de conferències, seminaris i simposis internacionals amb la participació d'especialistes de primer ordre, dirigeixen sengles revistes: *Llengua & Literatura* i *Ítaca*, imprescindibles per als investigadors en els temes de què s'ocupen. Ambdues societats són un reforç considerable en l'aportació de resultats de la investigació filològica i en llur divulgació.

A part de la tasca de normativització, que se centra en el *Diccionari de la llengua catalana*, la segona edició del qual ha aparegut recentment; en la finalització de la gramàtica —en resta la sintaxi—, que coordinen la Comissió de Lexicografia i la Comissió de Gramàtica, amb la cooperació de les Oficines Lexicogràfiques i l'Oficina de Gramàtica; en la fixació ortogràfica del nomenclàtor, reflectida en el *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* i en l'obra acabada de publicar *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord*, que s'han elaborat sota la supervisió de l'Oficina d'Onomàstica, i en els treballs sobre l'estàndard oral (fonètic, morfològic, sintàctic i lèxic), que duen a terme les comissions corresponents, la SF té en curs projectes d'investigació d'envergadura notable: el *Diccionari del Català Contemporani* o *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, que es basa en els recursos constituïts en una primera fase pel *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*; a aquesta valuosa base de dades cal afegir la *Base de Dades de les Oficines Lexicogràfiques*, destinades a la confecció del diccionari acadèmic o preceptiu i del *Diccionari manual de la llengua catalana*, el qual parteix, és clar, del *Diccionari de la llengua catalana*; així, des del *Diccionari general de la llengua*

catalana, de Pompeu Fabra, fins a la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* i de la confecció del *Diccionari manual*, les Oficines Lexicogràfiques de la SF compten amb un material que permet fer la història del lèxic del català modern i contemporani, i percebre, doncs, els canvis més importants que s'hi han produït des de tots els punts de vista. *L'Atles lingüístic del domini català*, obra ingent, els tres primers volums de la qual ja s'han publicat, forma una base de dades que conté les respostes a un qüestionari de més de dues mil preguntes fetes a informadors de cent noranta localitats que representen molt suficientment la diversitat dialectal de la llengua catalana; se'n deriven els reculls d'etnotextos, i la preparació del petit atles, que en serà una versió reduïda i adreçada a un públic no especialista. El *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* (en col·laboració amb el Consell Superior d'Investigacions Científiques), una altra obra magna de referència, que és l'aplegament del lèxic llatí específic que apareix en fonts catalanes entre el segle IX i el segle XII, conté, doncs, una valuosa informació sobre el llatí medieval i el català preliterari; s'ha publicat fins a la lletra F. L'edició de les *Obres completes* de Pompeu Fabra era un deute inexcusable que l'IEC i els territoris de llengua catalana tenien envers el mestre; n'han aparegut tres volums, i el treball reunirà absolutament tota l'obra coneguda de Pompeu Fabra. La publicació de l'epistolari de Josep Sebastià Pons (en col·laboració amb la Universitat de Perpinyà). L'edició de l'obra gramatical completa del menorquí Antoni Febrer i Cardona (en col·laboració amb l'Institut Menorquí d'Estudis i les Publicacions de l'Abadia de Montserrat). El vocabulari de llengua catalana medieval dels materials que Lluís Faraudo de Saint-Germain deixà en heretatge a l'IEC. Etcètera. La SF s'ha encarregat també de la informatització del *Diccionari Alcover-Moll*, tot adaptant la transcripció fonètica que conté a l'alfabet fonètic internacional. I ha posat a disposició dels ciutadans la consulta a través d'Internet de bona part dels treballs esmentats.

En un altre sentit, la SF col·labora de manera especial amb el Centre de Terminologia Catalana per a la fixació dels neologismes i de la normativa ortogràfica dels llenguatges d'especialitat. I coordina el Laboratori de Fonètica Experimental, que s'ocupa de la descripció minuciosa dels sons en tota la variació de la llengua, mitjançant infraestructures de recerca molt avançades. Altrament, la SF té una participació directa amb la Xarxa de Coneixements, Representacions i Usos del Català de l'IEC, que abraça un conjunt d'observatoris de l'extensió de l'ús social del català i que, doncs, facilita la contribució a la seva normalització lingüística. La SF col·labora amb l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la Universitat Pompeu Fabra en l'Observatori de Neologia, que estudia i classifica els neologismes de més àmplia difusió que apareixen en textos de llengua general en català; s'hi fa el buidatge de la premsa, dels mitjans de comunicació audiovisual i dels textos escrits no mediatitzats per la revisió lingüística.

Pel que fa a les publicacions de la SF, compta amb una comissió *ad hoc*, que proposa al Ple les obres que considera que mereixen ésser editades. He fet esment de la continuïtat de la revista emblemàtica *Estudis Romànics*. Ha continuat també la col·lecció «Biblioteca Filològica», que segueix l'esperit amb què fou creada; inclou la reimpressió del facsímil de la *Gramàtica catalana*, de Pompeu Fabra; actes de simposis; els *Documents de la Secció Filològica*, epistolaris; història social de la llengua; fonètica; lexicologia i lexicografia; onomàstica; morfologia; miscel·lànies; història interna de la llengua; edició de textos antics i moderns; lingüística teòrica, i dialectologia. Ha creat la col·lecció «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans», dedicada a la publicació de les actes de les activitats que desenvolupa en les seves sortides fora de Barcelona; fins ara han aparegut les de Lleida, Castelló, Perpinyà, Andorra, Mallorca, la Franja, Elx i Alacant, Tortosa, l'Alguer, Girona, les Illes Balears, Vic i Morella. La col·lecció «Repertoris de la Secció Filològica», que s'ha centrat particularment en l'antroponímia. La col·lecció «Treballs de l'Oficina d'Onomàstica», que s'ha especialitzat en antroponímia i toponímia. La SCLL, a més de la revista esmentada *Llengua & Literatura*, publica la col·lecció «Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», que recull actes de simposis o treballs de recerca particularment amplis que mereixen ésser editats separatament.

El conjunt de tasques a què la SF ha de fer front és, doncs, considerable, perquè a la investigació, que és comuna a totes les seccions de l'IEC, s'hi afegeix el seguiment i l'actualització de la normativa del català, i la de la vigilància del procés de normalització. La qual cosa suposa unes necessitats de recursos humans i materials que no ha aconseguit mai de satisfer. Els compromisos que l'IEC ha adquirit amb la Generalitat de Catalunya en la signatura del contracte programa quadriennal afecten majoritàriament la SF. Altrament, si bé la nova modalitat de subvencionar l'IEC per part del Govern de la Generalitat és una passa endavant respecte a la situació anterior, en què s'havia de negociar any rere any quina seria l'aportació de l'Administració, no gensmenys penso que la institució, en els cent anys de la seva existència, en moments especialment tràgics durant les dictadures de Primo de Rivera i de Franco, que ha hagut de comptar amb el voluntarisme de científics de primera línia que hi han dedicat hores i hores sense cap altra recompensa que la il·lusió de servir el país, mereix la confiança total de la societat i de totes les administracions —no solament la de Catalunya—, que hauria d'implicar la contribució sistemàtica que permetés dur a terme tots els projectes, dels quals l'IEC, al seu torn, hauria de retre comptes periòdicament.

La política oberta de l'IEC i de la SF a rebre en el seu si estudiosos de tots els territoris de llengua catalana sense excepció no té la correspondència que caldria esperar dels diversos governs que els representen; no solament des del punt de vista econòmic, sinó també —i de vegades sobretot— des del punt de vista polític. L'IEC

i la SF compten amb el suport del Govern de les Balears, del Govern d'Andorra, de l'Ajuntament de l'Alguer i de la Universitat de Perpinyà. Però falten peces importants del mosaic.

Per damunt de qualsevol altra, hi ha una dificultat que sovint es fa insuportable: la incomprensió envers el nostre poble de part del Govern central. Avanço, tanmateix, que aquest contribueix de manera substancial des de diversos ministeris en el desenvolupament de grans projectes d'investigació de la SF, fet que cal valorar molt positivament. I n'estem reconeguts, perquè essent d'estricta justícia que repercuteixi en la nostra investigació allò que aportem a l'Estat, rarament s'ha actuat d'acord amb aquest principi bàsic. Això no obstant, resulta penós haver de patir el trossejament politicoadministratiu que s'ha consumat dels nostres territoris; haver d'ésser objecte massa reiteradament de vexacions inadmissibles en un règim democràtic, que apunten sistemàticament contra la normalitat de la llengua catalana, secularment maltractada, perseguida, prohibida. La ignomínia contra la diferència de qualsevol mena és sempre recriminable, però esdevé monstruosa quan es genera en sistemes no dictatorials; i en un context com l'actual desencoraja no solament no poder disposar dels mitjans que calen per a la tasca encomanada, sinó, de més a més, haver d'encaixar la pressió del menyspreu, de la marginació, fins i tot de l'insult.

La SF, de la mateixa manera que un segle després de la constitució de l'IEC ha d'emprar mètodes de recerca diferents, també ha d'afrontar noves necessitats. La idea de servei a la societat amb què es fundà ha de romandre indestructible si vol tenir sentit i, consegüentment, ha d'ésser ben amatent a prioritzar allò que li exigeix la realitat. En aquesta línia, la SF ha obert un nou àmbit d'investigació lingüística de gran transcendència: la llengua de signes catalana; ultra haver convidat especialistes a ésser-ne membres, ha signat un conveni de col·laboració amb la Federació de Persones Sordes de Catalunya, amb qui ha planificat l'elaboració de treballs que seran útils al col·lectiu d'usuaris de llengua de signes: gramàtica i diccionaris, per tal de practicar també les funcions d'acadèmia de la llengua catalana en aquesta modalitat de comunicació.

La SF aprofita la tecnologia de la informació per a facilitar la comunicació amb els professionals de la llengua i la literatura, amb el Fòrum d'Estandardització, que constitueix un espai virtual de debat obert i permanent; per a atendre el plantejament de dubtes lingüístics dels ciutadans, mitjançant l'Oficina d'Assessorament Lingüístic, ara estretament vinculada i unificada amb la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya i el Centre de Terminologia Catalana; per a poder mostrar via Internet les obres acabades i com avancen alguns projectes en curs, per tal que s'hi puguin fer observacions.

La SF és conscient que allò que avui reclama més atenció és la necessitat d'organitzar adequadament la convivència de llengües i cultures que es dona arreu, espe-

cialment en les metròpolis. No és possible de treballar sòlidament en la planificació de la normalització de la llengua, si hom no té en compte la diversitat de persones de procedència tan distinta que han arribat als territoris de llengua i cultura catalanes. És segurament el repte més important del segle XXI: saber afrontar un fenomen profundament complex, perquè essent diferents els motius que generen una mobilitat inèdita, predominen els del desig i de la necessitat de millorar econòmicament, laboralment, i de la fugida de situacions insostenibles. La SF, juntament amb les altres seccions de l'IEC, ha d'ésser capaç d'oferir als polítics i a la societat en general pautes de comportament que fugin de la intransigència, però també de la demagògia, i que permetin acollir dignament els qui arriben, sense lesionar cap de llurs drets com a persones, alhora que sense lesionar la realitat lingüísticocultural dels llocs que els han d'acollir. I sabem que, pel que fa al vessant de la llengua, les solucions són especialment complicades, perquè cal que fem entendre als nouvinguts allò que no han sabut o no han volgut entendre aquells amb qui originàriament formem l'Estat.

La geografia i els atles lingüístics

Una de les branques de la ciència de llenguatge és la que s'ocupa de reflectir en mapes la variació diatòpica dels idiomes: la geografia lingüística. És un vessant capital en el coneixement de les llengües, perquè permet de veure les variants de tots els nivells: fonètic, morfològic, sintàctic i lèxic en contrast entre si en la cartografia de les localitats que hom decideix d'estudiar. Constitueix, doncs, un sistema mitjançant el qual la diversitat dels parlars queda reunida i visible simultàniament.

Les obres que en resulten són els atles lingüístics, els quals plasmen les solucions distintes en les contrades on han estat recollides. Així, cal que per a llur realització prèviament es triïn amb criteris adequats els llocs que seran objecte d'estudi, el perfil de les persones que seran entrevistades perquè forneixin la informació perseguida, els aspectes concrets de la llengua que es vulguin estudiar i, consegüentment, el qüestionari amb què hom treballarà.

Pel que fa a la selecció de les localitats, hi actuen dos punts de vista fonamentals: el de la demografia i el sistema d'organització social, i el de llur situació relativa. Pel primer, hom pot partir de l'interès pels nuclis més petits i menys desenvolupats, per tal de copsar-hi els parlars més genuïns i conservadors, menys interferits; o bé optar per les metròpolis i les grans ciutats, a fi justament de verificar les influències d'altres dialectes de la mateixa llengua i de llengües diferents que s'hi barregen; la segona possibilitat és més pròpia de la sociolingüística, interessada precisament per la convivència i els conflictes lingüístics, que no pas de la geografia lingüística, que ha preferit històricament recollir aquells testimonis bona part dels quals estan amenaçats de desaparició a causa dels processos d'anivellament que es produeixen en l'època contemporània, però que són, en canvi, matèria principal per a seguir adequadament la diacronia de cada idioma.

* 2007, «L'Atles Lingüístic del Domini Català». *Ex-libris Casa Bauró*, núm. 10, p. 26-32.

El criteri de la situació relativa és d'interès general, sigui quin sigui l'objectiu de les anàlisis, perquè fa referència a l'emplaçament estratègic de les poblacions, principalment al fet que siguin interiors o costaneres, i, doncs, que visquin condicionades per un tipus o un altre d'economia: agrícola, marinera, industrial, etcètera; però sobretot que es trobin en zones de transició d'un dialecte a un altre o en espais en què no reben pressions especials de cap parlar del mateix idioma ni de cap altre, la qual cosa connota inequívocament la història lingüística dels territoris.

Pel que fa a l'elecció de les persones, les opcions estan molt relacionades amb les que afecten la de les contrades. Normalment, la geografia lingüística escull les d'edat avançada, les quals coneixen, perquè les empren habitualment, les formes autòctones i més tradicionals, que les generacions més joves ignoren o no utilitzen; les que tenen nivells baixos d'instrucció escolar, perquè això assegura que no hauran rebut influxos homogeneïtzadors ni estaran mediatitzades pels usos dels registres més formals i cultes; les que són de professions pròpies de la naturalesa del lloc: pagesos, pastors, pescadors, artesans, etcètera, ja que són activitats que acumulen cabals de terminologia especialitzada que no trobem en dedicacions laborals més estàndard i generals, i que difícilment es podran mantenir ni recuperar en deixar de recórrer-hi: noms d'eines i de llurs parts, de tècniques de conreu, de la vida pastoral, de la pesca, les denominacions populars dels peixos, dels ocells, etcètera; en suma, tot allò que té a veure amb la cultura més arrelada i alhora en vies d'extinció; en aquest sentit, s'han realitzat atles la intenció principal dels quals és exclusivament la contraposició de la terminologia d'una determinada professió, per exemple, un atlas dels pescadors d'una determinada zona, que fins i tot pot abastar més d'una llengua —hi ha també atles que són plurilingües: *Atlas Linguistique Romane*, *Atlas Linguarum Europae*, etcètera. A la sociolingüística, pot convenir-li més veure com es produeixen els fenòmens d'igualació i com s'han substituït determinades formes per d'altres modernes, que neixen amb les noves tecnologies, els nous sistemes de vida i, doncs, les noves ocupacions; fer estudis de contrast entre la competència lingüística de les generacions més velles i les més joves o bé estudiar específicament el comportament lingüístic d'una generació delimitada. L'elaboració dels atles demana que hi intervinguin com a informadors homes i dones, perquè és indiscutible que les experiències són força diferenciades a causa dels rols socials dels uns i les altres, per la qual cosa el domini lingüístic és inevitablement condicionat pel sexe. Sigui quina sigui la finalitat dels treballs de camp és obvi que els informadors han d'ésser persones que, encara que tinguin una edat molt avançada, conservin les facultats intel·lectuals suficients per a entendre correctament allò que se'ls demana, així com una articulació que no estigui deformada per cap defecte físic.

Quant a l'aspecte de la llengua que es vol estudiar, hi caben totes les possibilitats, sia per a la geografia lingüística *stricto sensu*, sia per a la sociolingüística; hom

pot centrar-se en l'estudi global, objectiu que ha estat tradicionalment l'habitual en els atles, o en una part determinada: la fonètica, la morfologia, la sintaxi, el lèxic. En els exemples dels treballs existents de geografia lingüística, la fonètica i el lèxic ocupen un espai sensiblement superior al dels altres nivells; els segueix la morfologia i, a una distància notable, la sintaxi; aquesta constatació té una explicació, almenys per a la llengua catalana: la gradació de major (fonètica i lèxic) a menor (morfologia i sintaxi) en la variació.

Finalment, el qüestionari dependrà de totes les variables esmentades fins aquí; el formulari del material que cal aplegar requereix una atenció molt especial, una ponderació quant a la distribució de les menes diferents d'informació que hom vol cercar i un rigor impecable en l'aplicació de criteris. Com que l'exhaustió en qualsevol nivell és utòpica, s'han de triar les preguntes que més bé ajudaran a la caracterització dels dialectes; en aquest sentit, solament una gran expertesa en dialectologia pot assegurar un qüestionari correcte. Els qüestionaris disposen generalment les preguntes per grups lògics, basats generalment en els camps semàntics, en àmbits de significació; no és recomanable fer-ho per ordre alfabètic; les raons són òbvies: qui respondrà aportarà un material més ric, coherent i segur si es van tancant completament i per separat cadascun dels grups lògics, que no pas si, per una altra ordenació, ha de saltar contínuament de l'un a l'altre; de més a més, les informacions complementàries, és a dir, aquelles que no preveuen els qüestionaris però que aporten espontàniament les persones interrogades seran indiscutiblement més copioses i més fiables si es procedeix a l'anàlisi per camps de significació.

La tradició catalana en els treballs de geografia lingüística: L'*Atlas lingüístic de Catalunya* i l'*Atlas lingüístic d'Andorra*

Des de la celebració del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, l'any 1906, i, especialment, des de la creació de la Secció Filològica (SF) de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), l'any 1911, els estudis sobre la llengua catalana prenen una volada espectacular que n'assegura la continuïtat amenaçada. En tots els terrenys propis de la filologia; també, doncs, en la dialectologia i la geografia lingüística.

Encara que amb finalitats i punts de vista molt contraposats entre els seus membres, la dialectologia interessà vivament i de bon començament la SF; així, es decidí de publicar el *Butlletí de Dialectologia Catalana*, sota la direcció d'Antoni Griera. Abans de la fundació de l'IEC, Antoni M. Alcover havia fundat el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, que recollia la variació lingüística del català.

Pel que fa a la geografia lingüística, el mateix A. Griera fou l'encarregat de la SF per a confegir l'*Atlas lingüístic de Catalunya*; juntament amb Pere Barnils, recollí el ma-

terial mitjançant unes enquestes que preparà entre 1912 i 1923. L'obra, com tants altres objectius nobles, fou interrompuda per la Guerra Civil, quan n'havien aparegut quatre volums. S'acabà entre 1962 i 1964, amb materials recollits per A. Pladevall, ja que els de Griera havien desaparegut. Tot i que fou el primer atles que es feu a la península Ibèrica, els criteris amb què s'abordà no són prou fiables: un sol informador i un sol investigador; poques localitats estudiades en determinades àrees i, encara, escollides de manera no gaire encertada; presentació dels materials per ordre alfabètic; transcripció fonètica discutible.

És particularment pertinent d'esmentar aquí que Antoni Griera va elaborar un altre atles: l'*Atlas lingüístic d'Andorra*, que aparegué l'any 1960. Però els errors que he subratllat per a l'*Atlas lingüístic de Catalunya* reapareixen en aquest, ja que, tot i que el començà molt més tard, l'any 1957, se serví del mateix qüestionari i del mateix mètode; en general, doncs, tampoc no assoleix el grau de rigor exigible.

Antoni M. Alcover se sentí incòmode en la col·laboració amb Antoni Griera en els treballs per a l'*Atlas lingüístic de Catalunya*; no estava d'acord amb la metodologia que hi aplicà; fins a l'extrem que se'n cansà i decidí d'abandonar la tasca, com descobrim per la carta que des d'Eivissa, el 2 de juliol de 1917, envià a Pompeu Fabra:

Amic estimat,

Aquí me té de dia 27 ençà treballant en l'Atlas, més ben dit, hi treballí fins ahir a migdia, que experimentí un *cansament d'esperit* [...] A Mallorca ja me vengué unes quantes de vegades aqueixa tentació de cansament, d' [sic] *de repugnància, d'avorriment*; però mai tan fort com ahir, que la cosa *tornà més grossa considerant les divergències* de criteri amb Mn. Griera. El criteri de Mn. Griera en algunes coses el consider equivocat; i, com més hi pens, més equivocat el consider. Però, com jo en tot això no cerc més que el bé de la Llengua Catalana i sé que Mn. Griera també va animat del mateix esperit, trob que convé que jo deixi en mans de Mn. Griera aqueixa cosa de l'Atlas [...].

Son afectíssim

Antoni Mª Alcover, pre.

(Arxiu de l'IEC. La cursiva correspon al subratllat en el manuscrit d'Alcover. VENY, Joan: *Escriptura i oralitat a Mallorca*. Ed. Moll. Mallorca, 2003, p. 114-115).

Així, doncs, si bé podem dir que Catalunya i Andorra són les primeres zones geogràfiques del català que es cartografien lingüísticament, hem d'admetre ensems que les informacions que es desprenen de les recerques corresponents no constitueixen una base sòlida sobre què poder treballar.

L'Atles lingüístic del domini català: una obra científica rigorosa

La consciència, d'una banda, que calia reprendre l'interès per la geografia lingüística i, de l'altra banda, que no era possible si no es projectava un atlas de bell nou, amb mètode i criteris del tot diferents dels emprats en els dos esmentats, animà a ficar-se en l'aventura. Literalment, perquè les ganes i els especialistes preparats hi eren, però de cap manera no es comptava amb els recursos materials que requeria; altrament, quan s'inicià, el context sociopolític i cultural no era engrescador, sinó tot el contrari: hom sabia que no seria gens fàcil obtenir els mitjans necessaris per les vies burocràtiques normals a la universitat dels anys 50. Solament el voluntarisme interessat exclusivament pel coneixement científic de la llengua catalana havia de fer possible l'intent.

Antoni M. Badia i Margarit i Germà Colón obriren el foc i l'any 1952 feren públic el projecte de l'*Atles lingüístic del domini català* (ALDC). De seguida, l'any 1954, s'hi incorporà Joan Veny. Tres noms que corroboren amb escreix que hi havia investigadors capaços de dur a terme els propòsits. A. M. Badia i Margarit i G. Colón, dos romanistes de primera línia internacional. J. Veny, el dialectòleg que més aportacions innovadores i més sòlides ha fet a la dialectologia general i a la catalana en particular, i qui millor ha sabut aplicar les tècniques d'avantguarda internacional en la metodologia en geografia lingüística. Badia i Veny prepararen un primer esborrany de qüestionari, que serví d'assaig en alguna localitat. El projecte es desenvolupava molt lentament i fins i tot amb interrupcions relativament llargues, alienes a la voluntat dels investigadors.

En un marc general molt diferent al dels inicis, l'any 1989 l'ALDC fou assumit com a projecte de recerca de la SF de l'IEC, la qual cosa n'assegurà la prossecució i l'acabament i, de més a més, permeté la incorporació de la tecnologia informàtica més al dia en la plasmació cartogràfica i en l'elaboració d'una base de dades dialectològiques de primer ordre.

Avui, sota la direcció de Joan Veny i Clar i Lúdia Pons i Grieria, ja han vist la llum tres dels nou volums de què hom preveu que es compondrà l'obra completa, la presentació material dels quals és exemplar per la tria dels criteris d'edició.

En l'elaboració del *qüestionari* s'aprofità l'experiència d'altres destinats a la confecció d'atles de llengües romàniques i el resultat en fou una sèrie de preguntes molt àmplia, en què hi són representats els àmbits més destacats de la vida social. Ultra les informacions imprescindibles sobre els informadors i sobre els llocs on s'han recollit els materials, inclou quatre parts: el lèxic, la morfologia, la sintaxi i la fonètica sintàctica, és a dir, l'estudi de les modificacions fòniques motivades per la situació dels mots en les frases; la primera és la que conté més entrades i la quarta la que en conté menys, per les raons suara esmentades de major i menor variació, respectivament; totes quatre han estat enregistrades valorant-ne la fonètica local, que constitueix, consegüentment, el gruix més abundant d'informació. En total consta de 2.016 preguntes, que, tanmateix,

acaben essent moltes més, perquè sovint un mateix ítem preveu diversitat en les respostes; per exemple, un temps verbal abraça sis formes, segons la persona i el nombre gramatical.

Badia i Veny confeïren també un qüestionari mestre, que assegurava que hom preguntés arreu els mateixos conceptes; per a la qual cosa conté, per a l'ús dels investigadors, traduccions de formes a altres llengües romàniques; definicions i descripcions que delimiten allò que calia demanar; remarques que eviten que hom oblidés informacions sobre algun aspecte, per exemple, algun tret gramatical de determinades formes; il·lustracions amb fotografies o dibuixos d'estris de tota mena, d'animals, de plantes, d'arbres, etcètera.

Els **enquestadors** constituïren un grup relativament nombrós. S'evità l'actuació d'un de sol; es procurà que per a cada enquesta n'intervinguessin almenys dos, un dels quals era l'investigador principal, i tots formats com a deixebles en la metodologia d'Antoni M. Badia i Margarit i Joan Veny.

Les respostes inicialment eren solament gravades magnetofònicament, la qual cosa permetia avançar més ràpidament en la feina i poder escoltar tantes vegades com hom volgués les respostes, per tal d'afinar en la transcripció fonètica. Però aviat sorgiren dificultats que feren modificar el sistema: falta de corrent elèctric en algunes localitats, impossibilitat d'aplicar-lo a la muntanya, al camp, a la mar i, sobretot, haver de confiar en la fidelitat i la claredat de la gravació, que de vegades ens sorprenia amb sorolls o inconvenients que impedièren una transcripció segura. Així, doncs, es decidí d'enregistrar solament una part del qüestionari i de transcriure manualment la resta, tot i que sovint els investigadors decidien de gravar i alhora transcriure manualment tota l'enquesta. L'arreglega del material ha fornit una base de dades sonores dialectals excepcional, que ha estat objecte de digitalització. Un veritable tresor de la llengua catalana.

Per tal de no condicionar gens les respostes, les preguntes s'han fet pel mètode denominat *indirecte*; no es demanava, per exemple, *Com en dieu aquí de l'embut?*, sinó, *Com en dieu aquí de l'estri que es col·loca al coll d'una ampolla o d'una bota per a abocar-hi un líquid sense que surti fora?* En molts casos, hom podia substituir la descripció per un díctic: si prop d'on es desenvolupava l'enquesta hi havia un embut, bastava assenyalar-lo amb el dit i preguntar *Com en dieu aquí d'això?*; en altres preguntes, una fotografia o un dibuix servien per a estalviar la definició, però cal remarcar que sovint la visió d'una imatge gràfica sobre paper desorientava l'informador.

Els **informants** són la peça clau per a la qualitat del material recollit. Per això és imprescindible una cerca molt acurada de les persones adequades. No resultà gens fàcil, perquè l'ALDC ha partit dels criteris següents: comptar amb més d'un informador, solució que afavoreix un treball de contrast, de correcció i de complementació mútua; òbviament, haver nascut i residit habitualment en el lloc on es fa l'enquesta, i

ésser descendent de família que en fos també originària; edat avançada; poca o nul·la instrucció escolar; intel·ligència natural; bones condicions físiques, sobretot auditives i articulatòries. En l'ALDC han participat un total de 473 informadors, el 91 % dels quals de més de 50 anys; amb una alta intervenció dels homes: un 87 %.

Quant a les *localitats*, l'ALDC n'ha estudiades 190, moltes més que no pas les de la gran majoria dels atles precedents. No hi manca la representació de cap de les àrees dialectals de la llengua catalana. S'hi ha tingut en compte la diversitat, la situació en zones de transició, el grau de variació i la vinculació amb isoglosses, és a dir, les línies que marquen els límits entre la presència i l'absència d'un tret lingüístic determinat. Tot i que l'ALDC no ha oblidat les ciutats grans, ha preferit les localitats petites, on la genuïnitat és més fàcil que es mantingui.

El gruix essencial del material es recollí entre els anys 1967 i 1976.

Ultra les preguntes concretes previstes en el qüestionari, en cada localitat s'han anotat sistemàticament aquelles observacions que han semblat d'interès i que han aparegut en el curs de les entrevistes, i s'han enregistrat narracions lliures sobre aspectes diversos de la vida dels informadors, especialment referides a l'àmbit laboral, les quals han permès d'anar més enllà de la resposta amb una paraula o amb molt poques, i d'aplegar passatges relativament llargs en què l'espontaneïtat domina i, doncs, els informadors hi exposen aspectes de gran valor antropològic. Així, a més dels tres volums publicats de l'ALDC, s'ha editat també un volum d'*etnotextos* del català oriental —acompanyat de l'enregistrament en una casset—, en què es manté la transcripció fonètica al costat de la grafia general convencional, a cura de Joan Veny i Lúdia Pons. Hom preveu que n'apareguin altres dos volums, l'un del nord-occidental i l'altre del meridional. Altrament, els investigadors han recollit en totes les localitats informació gràfica, fotografies i dibuixos, dels elements materials d'interès per a la cultura popular: eines del camp, de la mar, de la casa; l'ALDC ha reunit més de 2.500 fotografies, que han començat a aparèixer a partir del volum II. I, encara, s'ha redactat el dietari de totes les sortides, on consten les vicissituds en la realització de cadascuna de les enquestes, informacions de la vida local, les despeses, etcètera.

Al cap de trenta anys d'haver-se'n realitzat les primeres passes, havent passat per moments en què hom pensava que mai no arribaria el final d'un treball tan ingent fet amb il·lusió i voluntats de ferro, l'any 2001 veié la llum el primer volum de l'ALDC. I el setembre de 2006 apareixia el tercer. Podem respirar tranquils. Ningú no dubta que molt aviat tindrem a l'abast els nou volums d'una obra magna, feta amb el rigor més gran, que renovella les metodologies emprades en obres semblants anteriors, moderna, ambiciosa, realitzada amb l'aprofitament de les tecnologies més actuals. Un *Atlas lingüístic del domini català* que ningú no diria que l'objecte d'estudi del qual és una llengua en vies de difícil recuperació, de normalització...

Cada volum inclou la informació que segueix la distribució dels camps semàntics (*El cos humà. Les malalties. El vestit. La casa i ocupacions domèstiques*, etcètera). A cadascuna de les preguntes del qüestionari, li correspon un mapa, encapçalat pel concepte estudiat, amb la traducció al castellà, francès i italià (llengües amb què conviu la catalana al Principat, a la Catalunya del Nord i a l'Alguer, respectivament). Les diverses localitats numerades en el mapa tenen la transcripció fonètica. Al marge esquerre hi consten els signes convencionals per a una lectura correcta i informacions complementàries obtingudes en algunes preguntes, que contribueixen a aclarir la relació entre significat i significat.

Andorra a l'ALDC

Andorra, és clar, és present en l'ALDC. Hi ha deixat testimoniatge perenne a través de dues localitats: Ordino i Santa Coloma. A Ordino es passà l'enquesta entre els dies 20 i 22 de juliol de 1972; en foren informadors els senyors Ventura Gaspar i Torres, pagès, i Josep Ariost i Solana, pagès, aleshores de 77 i 78 anys, respectivament. A Santa Coloma s'hi passà, mig simultàniament, entre els dies 19 i 23 de juliol del mateix any; és excepcionalment un exemple en què es comptà amb un sol informador, per dificultats de trobar-ne més: fou el senyor Àngel Calvó i Cerqueda, pagès, carnisser i ajudant al Quart, aleshores de 76 anys. Sigui aquest article un homenatge modest a ells, els quals, juntament amb la resta d'informants, feren possible la recopilació del que constitueix un fons excepcional de l'ús de la llengua catalana, una bona part del qual hauria sens dubte desaparegut sense deixar-hi rastre. L'ALDC és obra principalment dels qui s'oferiren desinteressadament a respondre al qüestionari.

Qui signa aquest escrit, juntament amb Joan Mascaró, tingué el privilegi de fer l'aplegament del material lingüístic que la bona competència dels ordinesos i del colomí esmentats ens regalaren.

Que em permeti el lector de transcriure algun passatge del dietari que en les dates en què estiguérem a Andorra per l'ALDC vaig redactar:

Després d'haver dinat ens n'anem a reforçar de roba: fa fred i plou. I... cap al nostre objectiu!: a la recerca d'un bon vellet [...] Tornem al Quart. El secretari —molt jove i no andorrà, ens ha semblat— ens presenta una persona que... no està disposada a ajudar-nos: vol —ens ho diu dues o tres vegades— 'pau , tranquil·litat i bons aliments...' [...] Amb el senyor Margarit parlem amb un altre vellet d'Ordino. Finalment, una resposta afirmativa! [...] El secretari ens presenta 'lo Rubio'; molt trempat; té 76 anys; ens explica moltes coses abans de començar [...] Hem observat al llarg del matí com l'entusiasme inicial de 'lo Rubio' decreixia; ara que semblava que tot podia anar bé! Una altra persona s'ofereix a ajudar-nos, 'lo Burgès'; comença molt bé; és simpàtic,

agradable, però –ai las!— a les vuit no solament vol acabar, sinó que endemés ens fa entendre que ell ja no està per a aquestes coses [...] A dos quarts de deu del dia 21 trobem 'lo Rubio', que ens esperava al Quart. Preferim de continuar a l'aire lliure. Anem a seure a l'ombra d'una alzina. Tirem endavant fins a un quart d'una. Ens demana que ens aturem; diu que ja en té prou; i afegeix que se'n ressent: el cap, ahir, li rodava. Patim [...] Cau un bon ruixat; ens arplega al camp: quedem com dos pollets [...] La jove del senyor Ventura ens ensenya la casa i 'lo terreno' que tenen, i ens ofereix una mica de vi del porró [...] 'No prometo res', havia dit 'lo Rubio'; i...no, no hi era, al Quart el dia 22; hem esperat; ho veiem tot molt negre. A les deu ens n'anem a casa seva; una senyora —la seva dona?—: 'No hi és. És a l'hort.' Anem a l'hort; tot, llevat de deixar-nos vèncer. Era allí; treballant. Ens diu que té molta feina, però que una estoneta sí que ens la regalarà. En el fons creiem que el nostre treball també el distreu [...] Hem anat a comprar una pipa per a regalar a 'lo Burgès' [...] 'Lo Burgès' ha arribat a emocionar-se, malgrat que ens hagi dit que no tindrà temps de cremar totes les pipes que té [...] Plou; a la tarda, sempre plou. Al matí el sol crema amb molta força, però a la tarda, xàfec [...] A les cinc, tot enllestit. Contents, 'lo Rubio' i nosaltres. Ens acomiadem, però li diem que encara ens veurem per a fer algunes fotografies més.

A ambdues localitats enregistrarem solucions peculiars que caracteritzen conjuntament els parlars de cadascuna; esmentaré alguns exemples cenyits exclusivament a la variació lèxica: *corròns* 'ronyons', *sarrell* 'canella de la cama', *claviller* 'turmell', *gipó* 'jaqueta', *gec* 'americana', *repàs* 'menjar de nocces', *posobra* 'vigília (d'una festa)', *bromes* 'núvols', *borda* 'casa de camp', *fraga* 'maduixa', *timó* 'farigola', *trumfa* 'patata', *freixera* 'freixe', *sanar* 'castrar (un animal)', *volter* 'voltage', *porc fer* 'porc senglar', *cònsol* 'alcalde'. Altres vegades, en canvi, malgrat pertànyer a una mateixa àrea dialectal, es diferencia el parlar d'Ordino del de Santa Coloma: 'tartamudejar': *tartamudejar* (Ordino)/*embudar* (Sta. Coloma), 'avortament': *gastament/avort*, 'flocs de neu': *voliaines/voralls*, 'mongeta seca': *fesol/mongeta*, 'tomàquet': *tomata/tomàtica*, 'judici': *judici/jutjament*.

* * *

Vull tancar aquest escrit amb l'expressió de l'agraïment i el reconeixement al Govern de l'Estat d'Andorra, perquè ha volgut contribuir amb l'encoratjament i el suport material a l'elaboració de l'ALDC, juntament amb el Govern de les Illes Balears i el Ministeri de Ciència i Tecnologia del Govern de l'Estat espanyol. La seva sensibilitat a copsar la importància de l'obra per a la recerca i el coneixement de la història lingüística del català, l'honora i ens anima decisivament a perseverar en els nostres propòsits.

El País Valencià: un interès històric i natural de la SF

No és debades recordar que en la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) l'any 1907 no fou prioritària la qüestió de la codificació lingüística del català; els tres principis que mogueren Enric Prat de la Riba foren l'exigència i el rigor científics, la catalanitat i l'obertura a l'exterior. Fins al cap de quatre anys, el 1911, no es creà la Secció Filològica (SF), en el dictamen acord de constitució de la qual s'expliciten les funcions: «estudiar científicament la nostra llengua, inventariar el seu lèxic, fer-ne el diccionari i fomentar el seu ús dins i fora de la nostra terra.» Se li atorguen, doncs, les pròpies d'una acadèmia de la llengua.

Pel que fa a l'àmbit d'actuació de l'IEC, els Estatuts estableixen que «s'estén a les terres de llengua i cultura catalanes» (cap. I, art. 2); així mateix, determinen la funció de fixar la normativa del català i vetllar pel procés de normalització arreu on és llengua pròpia (art. 3.a). Amb la recuperació de la democràcia, l'Estat espanyol reconegué l'IEC per mitjà del Reial decret 3118/1976, del 26 de novembre, on es declara que té capacitat i autoritat d'intervenció en tot el domini lingüístic del català. El compromís de reunir tots els territoris de llengua catalana és infrangible i es manté com un dels trets fonamentals. Fins al punt que en el Reglament de règim interior, en referir-se als membres de les seccions (art. 18), es diu: «A l'hora de proposar un nou membre al Ple, cal que la secció tingui en compte la realitat diversa de l'àmbit lingüístic català.»

La SF ha complert escrupolosament el deure de la representació geogràfica de la llengua. I ha posat èmfasi, per raons de l'especificitat de la realitat sociolingüística, en el País Valencià. Manté unes relacions estretes amb les institucions que s'apliquen a l'estudi de la llengua catalana o que s'ocupen de l'anàlisi i el seguiment de la situació social en què hi viu. Tenint en compte el caràcter eminentment acadèmic de l'IEC,

* 2007, «El País Valencià: un interès històric i natural de la SF». Barcelona, *Metropolí Mediterrània*, 68.

la SF es limita òbviamment a la cooperació amb aquells organismes que treballen amb criteris exclusivament científics; a l'IEC no li correspon cap responsabilitat que no els tingui en compte. Així, doncs, de la mateixa manera que, pel que fa a l'àmbit balear, la Universitat de les Illes Balears és l'interlocutor habitual quant a les decisions lingüístiques i sociolingüístiques, pel que fa al País Valencià ho són les universitats que hi ha: la Jaume I de Castelló, la Universitat de València, la Universitat d'Alacant i la Universitat d'Elx. Les interrelacions es vehiculen sovint mitjançant la xarxa universitària Institut Joan Lluís Vives, especialment per a les qüestions sociolingüístiques. Això no obstant, la SF treballa sempre coordinadament amb l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV), compost per totes les universitats esmentades, llevat de la d'Elx. En els processos de fixació de la normativa lingüística els vincles permanents asseguren que la variació pròpia dels parlars del País Valencià sigui considerada adequadament. Existeix un conveni marc de col·laboració signat pels rectors de les tres universitats i el president de l'IEC, en el qual es reconeix la coincidència dels objectius de fomentar i promoure la recerca en l'àmbit de la llengua catalana; l'acceptació òbvia de la unitat del català, i l'interès conseqüent de forjar una preceptiva que sigui vàlida per a tots els territoris.

Tanmateix, on més inequívocament són paleses la voluntat i la concreció en fets de la col·laboració de la SF amb el País Valencià és en els treballs de codificació que aquella duu a terme i en els especialistes que hi intervenen. Tant el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC com la gramàtica en curs d'elaboració han obert justament, progressivament i generosament, les portes a la variació lingüística, des de la convicció que cap parlar no és millor ni pitjor que cap altre, principi que, per exemple, ha suposat l'eliminació en el *Diccionari* de la marca de dialectalismes: tan catalana és una forma lèxica d'Alacant com una de Girona; semblantment, tan catalana és una construcció sintàctica o una solució morfològica de València com una de Barcelona.

Per tal que l'objectiu de respectar la diversitat composicional de la llengua s'assoleixi amb garanties, la SF ha volgut comptar entre els seus membres amb una representació d'estudiosos, investigadors, escriptors, el coneixement dels quals de la realitat immediata amb què estan habitualment en contacte assegurí en la normativa una plasmaria pancatalana. Als fets em remeto: dels 38 membres de què es compon la SF, 10 són del País Valencià, és a dir, un 26 %. El català central té una representació del 31,5 %, amb 12 membres. El balear, del 10,5 %, amb 4 membres, igual que les terres de Girona. El Camp de Tarragona, del 7,8 %, amb 3 membres, igual que les terres de Ponent. La Catalunya del Nord, del 5,2 %, amb 2 membres.

Els investigadors valencians de la SF són del tot conscients que la peculiaritat lingüística a què pertanyen hi té un pes específic ben notable. Saben perfectament que no cal que ningú més es preocupi perquè la variació valenciana no resti somorta. La SF li atorga la més meticulosa i alta qualificació.

Introducció al *Diccionari de la llengua catalana*

I

Pompeu Fabra manejava d'una manera insòlitàment precisa i acurada la llengua que ordenà. Quan recorregué figuradament al terme *canemàs* per a referir-se al seu ingent treball lexicogràfic, volia transmetre'ns dues idees essencials: primerament, que la tasca de recollida i de selecció de les entrades i accepcions per a l'elaboració d'un diccionari normatiu ha d'ésser permanent, mai no es pot donar per definitivament tancada; segonament, que, tanmateix, calia delimitar un cabal lèxic sòlid i suficient, que fos la base per a ulteriors desenvolupaments; havia de fixar-se'n d'antuvi un gruix triat adequadament a partir dels criteris que tinguessin en compte la tradició clàssica, la llengua coetània, la genuïnitat transversal, que pogués constituir el nucli damunt el qual es fessin progressivament les modificacions pertinents. Pompeu Fabra posava el rigor del mètode com a condició imprescindible per a la consecució de resultats que, encara que havien d'ésser necessàriament contingents, fossin ensem la referència segura a partir de la qual arribar a noves solucions.

Parlà de *canemàs* pensant en el compromís que adquirí amb l'Institut d'Estudis Catalans de fer un diccionari amb més ambició que l'estrictament normatiu; un diccionari que tingués més en compte els registres d'ús, la variació en general, el llenguatge d'especialitat, les interferències de qualsevol origen, etcètera. Però la clarividència de la peremptorietat i de la prioritat d'una altra obra com la que preparà, i les dificultats i els entrebancs en els primers anys de vida de les Oficines Lexicogràfiques de la Secció Filològica feren que posposés l'objectiu perseguit. La voluntat de lliurar el coneixement al servei dels requeriments socials que fou sempre hegemònica en la seva dedicació a la llengua catalana el duqué a enllestir el *Diccionari general de la llengua catalana*, entès so-

*2007, *Diccionari de la llengua catalana*. Institut d'Estudis Catalans. Segona edició. Edicions 62 / Enciclopèdia Catalana, p. x-xxvi. Introducció de Joan Martí i Castell.

bretot com una eina per a la unificació en l'ús literari de la llengua, tot i que el concepte *literari* a què es referí té un abast semàntic que va molt més enllà del que és la producció lingüística en la creació artística; s'acosta al que avui entenem per registre culte i formal i a l'estàndard. Renuncià momentàniament a l'elaboració d'un corpus molt més ampli, perquè entengué que allò de què tenia fretura el col·lectiu catalanoparlant era d'un diccionari principalment preceptiu.

Tenia paciència. I estava segur que ja arribaria el moment en què ell mateix o altri afrontarien la confecció del diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans a què he al·ludit. Endemés, no dubtava que qualsevol altre treball lexicogràfic més modest, però elaborat amb rigor científic, havia de servir, al cap i a la fi, per a l'obra futura més àmplia; és a dir, la dedicació d'esforços al *Diccionari general de la llengua catalana* no destorbava, ans al contrari, el projecte de l'altre:

L'any 1923 [...] els treballs de confecció del Diccionari de l'Institut estaven molt avançats, la replega de materials era ja abundantíssima i s'havia començat la redacció dels articles i llur revisió pels membres de les tres seccions Històrico-Arqueològica, Filològica i de Ciències. Tenint, però, en compte el temps que s'hi havia esmerçat, l'obra, certament, hauria hagut d'estar més avançada. Dificultats de tota mena havien entrebancat, sobretot els primers anys de vida de les Oficines Lexicogràfiques, la marxa dels treballs de replega, ordenació i aprofitament dels materials, i, en aquella data, es preveia que, àdhuc en el cas en què no sorgissin noves dificultats, havia de tardar-se molt de temps encara a tenir enllestida l'enorme tasca de confecció i impressió del futur Diccionari.

Però noves i més grans dificultats en la preparació d'aquesta obra feren creure als nostres col·legues de la Secció Filològica que era convenient d'emprendre la confecció d'un diccionari general de la llengua catalana de l'extensió i de les característiques del present, el qual atenués els inconvenients de la manca del Diccionari en preparació, tot el temps que aquest hauria de tardar encara a poder publicar-se. La confecció d'aquell diccionari general ens fou encomanada [...] L'obra que se'ns encomanava — que és la que ara surt al públic — pot realment ésser considerada com el *canemàs* del futur Diccionari de l'Institut.

El present DICCIONARI no pretén contenir tots els mots avui inventariats; això està reservat al futur gros diccionari de l'Institut [...] pretén ésser normatiu [...] (FABRA, Pompeu: *Diccionari general de la llengua catalana*, 1932, prefaci, vi.)

Les dificultats, els esculls que resulten de la repressió ignominiosa a què fou sotmès l'Institut d'Estudis Catalans i l'anormalitat sociolingüística del català són dos aspectes d'una mateixa realitat: la subordinació lingüística i cultural com a poble, com a nació, que ha impedit que, passats 75 anys, encara no hagi pogut aparèixer el diccionari a què es refereix Fabra.

L'Institut mai no ha perdut de vista, emperò, un objectiu que continua essent fonamental per al coneixement i la difusió de la llengua catalana. Treballa en la recollida i ordenació de material lingüístic de tota mena, que ha de permetre d'assolir una fita de tant de temps plantejada. I, parcialment, ens hi anem acostant; basta pensar en la publicació en curs de l'*Atles lingüístic del domini català*, que és un thesaurus de la diversitat diatòpica de la llengua, en què s'esmercen esforços des de fa cinquanta anys; en el projecte ingent del Diccionari del Català Contemporani (Diccionari descriptiu de la llengua catalana), en curs d'elaboració, que es basa en els recursos constituïts en la primera fase del projecte que formen el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana; en les propostes per a un estàndard oral en tots els nivells de la llengua; en la informatització del *Diccionari català-valencià-balear*; en els diversos nomenclàtors que abasten els territoris de llengua catalana; etcètera. Tot plegat és un gruix de material capital que, ordenat i presentat adequadament, ha d'ésser fonamental per als treballs lexicogràfics futurs.

En un altre sentit, el *Diccionari general de la llengua catalana* constitueix, si de cas, un seti tan sòlid, que és i serà sempre indispensable per al propòsit d'un corpus lèxic del català, siguin quins siguin els criteris que hom vulgui aplicar-hi. Com diu Carles Riba en el prefaci a la segona edició, «Canemàs, ho és d'un repertori total [...]». [E]l *Diccionari Fabra* és concebut i elaborat perquè marxi cap on el dugui l'evolució normal de la llengua: com tots els bons diccionaris del món; adaptant-se prudentment a tots els passos de la llengua» (p. xvii). Afegeixo que encara és la referència primordial en aquesta marxa en l'evolució de la llengua.

La tasca lexicogràfica anterior a Pompeu Fabra, encara que és important i que arrenca de l'època medieval, no podia funcionar com a referent normatiu; el Mestre l'aprofità, però begué sobretot de les fonts de la lexicografia coetània universal, especialment, és clar, de la romànica, per a la concepció d'un diccionari com el que ens llegà. El *Liber elegantiarum*, de 1472, escrit pel valencià Joan Esteve; les *Regles d'esquivar vocables e mots grossers o pagesívols*, de 1487; els treballs lexicogràfics de Fèlix Amat, d'Antoni Febrer i Cardona, de Pere Antoni Figuera, de Josep Escrig, de Joan Josep Amengual, de Pere Labèrnia, de Marià Aguiló, de Joaquim Martí i Gadea, de Josep Balari, i de tants d'altres, són aportacions de valor, intenció i extensió molt desiguals, cap de les quals, emperò, no podia recuperar-se com a punt de partença per a compondre la preceptiva lèxica.

* * *

Les llengües es mouen empeses per dues forces de signe contrari: la del conservadorisme i la de la innovació permanent; en tant que codis, no poden sostreure's d'uns confins que en determinen el geni; en tant que sistemes de comunicació, són sotmeses

a una variació heterogènia, perquè depenen del context social del qual són pròpies i al qual serveixen: la realitat cultural, científica, tecnològica, artística, econòmica, laboral, etcètera, afaïçona l'ús lingüístic d'una manera especial en la utilització del lèxic.

Fou Fabra qui més clarament ens demostrà que calia ésser extremament ponderats i cauts en la consideració de les dues pressions: el grau de modernitat d'una llengua no és directament proporcional al nombre de les transformacions en els seus nivells foneticofonològic, morfosintàctic i lèxic, sinó que es mesura per la capacitat col·lectiva de saber mantenir-hi les característiques que la diferenciaven de totes les altres i alhora adaptar-la constantment a les necessitats emergents. Sabia com ningú que el capteniment de reclamar la legitimitat gramatical i lèxica de tot allò que hom sent a dir o que llegeix no podia fer sinó dur a la fragmentació i dissolució. Cap llengua de cultura i de prestigi no varia la preceptiva a partir exclusivament ni prioritàriament de la regla de la popularitat o de l'extensió relativament àmplia en l'ús.

El sentit de la llengua que tenia el feren resolut en l'obra del *Diccionari general de la llengua catalana*. I, tot i que tingué dures resistències quant a l'adhesió, animat per una dedicació científicament impecable, un cop enllestit, dedicà esforços extrems a requerir una disciplina que qualificà de patriòtica respecte a la preceptiva lexicogràfica que feu seva l'Institut d'Estudis Catalans. La bonhomia del Mestre no era incompatible amb una determinació inequívoca, conseqüència de la convicció que hom havia fet la feina amb la millor correcció possible.

El *Diccionari* era un còssol, que, com qualsevol altre, reclamava l'engatjament de vetllar perquè, tanmateix, es renovellés constantment. Com en la tradició més realçable de la lexicografia, calia no precipitar en el futur noves edicions. Estar amatents als neologismes de tota mena obliga a tenir ensems present que sovint són efímers o injustificats o no pertinents i, doncs, en plantejar-se'n la incorporació, hom ha d'evitar les interferències innecessàries de llengües estrangeres i comptar essencialment en la capacitat de la pròpia per a generar recursos lèxics.

L'Institut d'Estudis Catalans ha estat fidel a la concepció lingüística de Pompeu Fabra i ha servat el seu llegat com un dels tresors més brillants de la romanística. Per la qual cosa optà per limitar-se a fer reimpressions de la primera edició del *Diccionari*, tot afegint-hi algunes entrades noves que el posaven al dia. No ha estat fins al cap de seixanta-tres anys que s'ha proposat d'anar més enllà i de preparar un diccionari que, res tant essencialment lleial al de Fabra, hi ha introduït, nogensmenys, novetats importants d'indole diferent; no únicament n'ha ampliat els articles i les accepcions, n'ha prescindit d'alguns d'obsolets i n'ha modificat les definicions, sinó que també hi ha aplicat aspectes metodològics que la lexicologia i la lexicografia actuals recomanen.

Ha romàs, això no obstant, el propòsit de no cercar-hi la solució de continuïtat; és encara essencialment el *Diccionari general de la llengua catalana*. El *Diccionari de la*

llengua catalana, des de la seva aparició primera, és, com ho ha estat el de Pompeu Fabra, el diccionari oficial de l'Institut d'Estudis Catalans. La Secció Filològica, complint les funcions d'acadèmia de la llengua catalana que, des de la seva fundació l'any 1911, té encomanades, ha preparat l'un i l'altre, comptant amb la participació activa de totes les seccions de l'Institut.

L'actualització era imprescindible per raons òbvies: les transformacions de tota classe en la percepció, comprensió i explicació de la realitat universal; l'aparició de nous valors ètics, morals, ideològics, requerien una revisió que superés la simple addició o supressió de lemes. Les condicions intel·lectuals que prevalien a principis del segle xx no són les mateixes que les que avui tenen supremacia. L'organització de la vida social, política, econòmica; les relacions nacionals i internacionals; la mobilitat migratòria i la convivència, doncs, de llengües i cultures en un mateix territori; etcètera, obliguen a abastar la llengua dels ressorts necessaris per a un ús normal, sense traves especials, en el camp del lèxic. D'una manera particular perquè encara no gaudeix *de facto*, ni de molt, de l'estatus que legalment, *de iure*, se li ha reconegut, en definir-la com a oficial i pròpia en els seus territoris.

El context inèdit que ha obert l'entrada al segle xxi ha accentuat la competitivitat en tots els terrenys; també en el lingüístic. Aquells idiomes que gaudeixen de més poder amenacen els que no en tenen tant; el procés de la mundialització ha realçat la tendència a una homogeneïtzació empobridora que provoca l'arraconament i fins i tot la desaparició de moltes llengües. Tenim, doncs, el deure d'ésser fidels a la catalana, no sols emprant-la habitualment enmig del concert multilingüe característic de qualsevol societat avançada, sinó també fent-la apta per a qualsevol tipus de comunicació.

* * *

Aquesta segona edició es proposa de seguir la línia iniciada en la primera; la Secció Filològica hi ha treballat a partir de la labor que s'hi feu. N'és, doncs, la continuació. Passats dotze anys de l'aparició del *Diccionari de la llengua catalana*, era el moment de fer pública la tasca constant de posada al dia que mai no ha deixat de fer, d'acord amb l'esmentada missió acadèmica que se li encarregà l'any 1911: «estudiar científicament la nostra llengua, inventariar el seu lèxic, fer-ne el diccionari i fomentar el seu ús i imperi dins i fora de la nostra terra.» Subratllo una consideració que, encara que ha d'ésser òbvia, penso que no serà debades: l'Institut d'Estudis Catalans des de la seva creació no ha abandonat mai l'afany en l'atenció i l'estudi de la llengua catalana; dia rere dia; fins i tot en els anys més foscos del règim dictatorial franquista. Les recerques filològiques i lingüístiques fructifiquen en un coneixement més extens i més segur de la seva història, de la variació segons l'època, el lloc i el grup social, i de la funció que hi té en els diversos registres d'ús. Constatem l'aparició de neologismes en un món en què la informació

genera una quantitat gegantina de productes lingüístics de tota classe; les observacions que els especialistes fan públiques amb la voluntat que puguem ésser més exactes, més precisos en l'expressió; el desig col·lectiu de mantenir enalçada la llengua catalana, en tant que patrimoni cultural propi i ensems universal; la necessitat de poder-hi reflectir l'entorn des d'un prisma irrepètible, perquè cada sistema lingüístic respon a una visió específica del món; la consciència que cal que s'estengui una competència lingüística social rigorosa, la qual ha d'assegurar la presència prestigiosa del català arreu; la condició ineluctable, doncs, que el català sigui un instrument suficient per a la transmissió del més alt pensament en qualssevol de les àrees del coneixement, de la tecnologia, de les arts; que pugui, en definitiva, generar opinió, intervenir en els debats que han de bastir les teories de tota mena amb vista a dreçar el futur de l'univers. Immergits en un món complex, cal que sapiguem harmonitzar en les propostes lexicogràfiques tradició i evolució, sense traïr les arrels del pensament actual, sense abdicar tampoc els orígens i els moments capitals de la història, i, alhora, sense nostàlgies que obstaculitzin el progrés. Escau una reflexió pregonada entorn d'allò que hem de canviar i d'allò que ha de romandre, no ancorant-nos en solucions no necessàries, però tampoc prescindint d'aquelles formes que, per llur incidència en l'expressió de conceptes clau, convé que restin en un repertori que ha de permetre als usuaris la consulta sobre significants i significats que, encara que avui siguin poc o gens emprats, trobem, en canvi, documentats en la història recent del pensament i de la creació literària. És, altrament, substancial no confondre un diccionari normatiu amb un diccionari de l'ús de la llengua; és a dir, renunciar a la pretensió d'un grau d'exhaustió excessiu, no recomanable en un corpus com el que presentem. No fora lícit barrejar allò que és d'interès per a la recerca filològica, lingüística i sociolingüística amb allò que ha de caracteritzar els diccionaris preceptius de qualsevol llengua de cultura: «Segurament algú no trobarà bé que no sigui inclòs en el *DICCIONARI GENERAL* tal o tal mot peculiar de la seva contrada [...] ens exposaríem a carregar el lèxic literari de mots que, mal apresos per la gent, més aviat entrebancarien l'obra de depuració i fixació de la llengua escrita. La no inclusió de tals mots podrà ésser també blasmada per certs lingüistes, que precisament en van a la recerca; però aquests han de parar esment que el present *DICCIONARI* no és escrit tenint en vista llurs investigacions, sinó el millorament de la llengua escrita i la seva difusió entre la massa parlant catalana.» (FABRA, Pompeu. Prefaci, p. VIII).

L'Institut d'Estudis Catalans, mitjançant la Secció Filològica, s'aplica en l'anàlisi de l'ús social de la llengua i té en curs d'elaboració, com he reportat, un corpus descriptiu del català contemporani, que recull els termes enregistrats sense la restricció de la normativa establerta. Aquesta, emperò, és tota una altra tasca que la de confeccionar el *Diccionari de la llengua catalana* acadèmic. El projecte d'investigació que acabo d'esmentar ha estat i és particularment útil per a copsar tendències en la formació de neo-

logismes, graus d'interferència, procedències lingüístiques de les paraules no catalanes, etcètera, i per a delimitar aquells mots que han de marcar el caràcter culte i formal en l'expressió oral i escrita, tot rebutjant simultàniament els que desfiguren el tarannà de la llengua catalana. Entenc que no seria admissible fer renéixer posicions semblants a les que, a cavall entre els segles XIX i XX, s'alineaven en la defensa del que en deien «el català que ara es parla». Pompeu Fabra demostrà una lucidesa excel·lent en demanar que la subjecció a la normativa fixada s'entengués com una necessitat imperiosa per a la recuperació de la llengua catalana. Totes les comunitats amb llengua pròpia practiquen aquesta disciplina, que és la que consolida els idiomes. Si arreu i sempre és immanicable, esdevé molt més urgent encara en col·lectius la realitat sociolingüística dels quals és especialment conflictiva. Endemés, Fabra tenia la convicció que la voluntat d'ésser lleials a la llengua catalana comportaria, com així fou, una captivença singularment sensible a l'autocorrecció en benefici seu, per a retornar-li progressivament la fesomia mig perduda.

La realitat dels resultats òptims és evident; basta comparar els textos escrits abans de l'establiment de la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans amb els que se segueixen de la seva acceptació social; el salt qualitatiu fa la passa summa d'un ús caòtic gens unitari i ple de barbarismes a la compacitat que n'assegura el caràcter d'instrument vàlid per a la comunicació il·limitada. Sortosament no es caigué en l'error de la desconfiança en la voluntat i la capacitat de restituir l'idioma de l'única manera possible: dignament, en el respecte als orígens i a la identitat.

Seria incomprendible desfer camí, perquè lesionaria una tasca que costà duríssimes fatigues; però sobretot perquè la lliçó de la història ensenya que ésser exigents amb nosaltres mateixos és l'única via per a assegurar la integritat del català; caure en la demagògia d'una permissibilitat excessiva condueix solament a desdibuixar les essències d'una llengua. En els darrers anys, des de la reinstauració de l'ordre democràtic i la consegüent restitució de l'oficialitat del català, hem estat sortosament testimonis del mateix fenomen que Pompeu Fabra visqué: el recobriment de solucions gramaticals i lèxiques que havien estat bandejades per la força de la imposició d'altres llengües. Si podem reconèixer que s'han rescatat mots i expressions —i no pas pocs— que aparentment semblaven destinats a no tornar a ésser emprats popularment mai més, per què hauríem de negar-nos d'antuvi una competència tan sòlida com genuïna?

La primera edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans afrontà un repte delicat i difícil: transformar el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra sense, tanmateix, variar-ne la concepció. Penso que es reeixí en l'objectiu, perquè tot i que ha suposat materialitzar i visualitzar un diccionari diferent del que justament hem venerat i venerem, se n'ha estès l'ús progressivament i ha esdevingut el referent lexicogràfic que fins fa pocs anys era el del Mestre. Ha estat

així sobretot per la voluntat hegemònica de fer allò que imaginàvem que hauria fet el mateix Fabra: avançar des d'uns resultats que havien de revisar-se per tal de posar-los al dia. Tenir en compte el context científic i social, com ell feu conscienciosament: avui, per exemple, és molt distint sortosament el nivell de coneixement de la variació dialectal, com ho és també, molt distinta, la situació econòmica, laboral, política, cultural dels territoris de llengua catalana. No s'han perdut mai de vista, en canvi, els principis que mogueren Fabra: el de l'atenció a l'ús real general de la llengua, el del respecte meticulós a la seva genuïnitat, el de la valoració i inclusió de la diversitat dialectal, i el de la informació que proporcionen els nostres clàssics literaris i del pensament.

II

La segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* no ha arraconat cap de les línies principals esmentades.

En lexicografia, qualsevol que sigui la mena de diccionari que hom faci, és imprescindible fer el seguiment de la utilitat per als destinataris, per tal de copsar-ne les deficiències i de posar-hi remei. La millor prova de la bondat d'un corpus i de la seva presentació i descripció és el grau de satisfacció en aquells qui hi recorren, sabent que mai no s'arriba a l'obra completa, acabada del tot; sempre és possible més exactitud, més eficàcia, en les diverses classes d'informació.

Les llengües no esgoten mai llurs possibilitats: s'adeqüen constantment als canvis; hi ha formes que esdevenen arcaïsmes i que acaben esfumant-se i, a l'extrem d'això, es creen incessantment mitjans nous que sadollen noves necessitats. La vivesa dels idiomes és molt singular, encara que les transformacions que s'hi produeixen són observables més aviat a llarg termini. Les llengües no es renovellen automàticament o per si mateixes, sinó que són els parlants els qui les acomoden o reclamen que s'acomodin a situacions inèdites. Al costat llur, hi ha l'autoritat lingüística, que ha d'estar alerta per tal de sancionar oportunament les novetats que s'hi originen; oportunament i amb mètode, a fi de mantenir la unitat que ineludiblement ha de caracteritzar una llengua de cultura.

És inexcusable posar al dia els diccionaris i els vocabularis. En aquesta operació cal tenir en compte les variacions de tota mena i igualment els suggeriments i les crítiques que els qui se'n serveixen hauran fet. La segona edició del *Diccionari* ha valorat les unes i els altres, sense discriminació.

Amb l'interès de fer més eficaç la consulta del *Diccionari*, s'hi han introduït novetats que n'afecten l'estructura, l'organització i la informació gramatical de les entrades. Per a aquest fi, han estat estudiats tots els 67.566 articles de la primera edició i s'hi han aplicat les modificacions pertinents.

Per tal de procedir coherentment i sistemàticament a la revisió de la primera edició, la Secció Filològica establí quatre grans apartats o àrees de treball: 1. L'aplicació de criteris lexicogràfics. 2. L'examen del lèxic d'especialitat, tant pel que fa a la nomenclatura com pel que fa a les definicions. 3. El tractament de les propostes d'esmena: tant d'aquelles que han estat fetes pels usuaris, individualment o col·lectivament, com de les que han aportat les Oficines Lexicogràfiques a partir de la lectura exhaustiva del text de la primera edició. 4. La revisió del lèxic comú o general. Òbviament, encara que cadascun s'ha hagut de considerar separatament dels altres, tots, a la fi, són interdependents i el criteri de la coherència ha obligat a analitzar de quina manera els canvis en un apartat suposaven simultàniament canvis també en d'altres.

2.1 D'algunes modificacions per criteris lexicogràfics

Seguint una proposta feta per la Secció Filològica però no aplicada encara en la primera edició, s'han numerat totes les accepcions i subaccepcions, la qual cosa ha comportat una reordenació de les informacions. Desapareixen, consegüentment, les pleques i els punts i a part com a separadors. El número en negreta indica les accepcions; el número en cursiva, les subaccepcions. Les entrades que tenen únicament una accepció sense subaccepcions lògicament no duen cap numeració; les que tenen una sola accepció però diverses subaccepcions duen només el número en cursiva per a les subaccepcions. Contrastis, per exemple, el lema **corredoria**; en la primera edició es descriu així: 'F. Ofici de corredor. \ Diligència que fa un corredor. \\ Estipendi que percep el corredor per la seva diligència. \\ *corredoria d'assegurances* Companyia dedicada a la mediació d'assegurances.' En aquesta, en canvi, de la manera següent: 'F. **1** 1 Ofici de corredor. **1** 2 Diligència que fa un corredor. F. **2** *corredoria d'assegurances* Companyia dedicada a la mediació d'assegurances. F. **3** Estipendi que percep el corredor per la seva diligència.'; s'hi distingeixen, doncs, tres accepcions, que es marquen amb els números en negreta, i dues subaccepcions de l'accepció primera, que es marquen amb els números en cursiva; amb aquesta disposició, la locució *corredoria d'assegurances* ha d'incloure's en l'accepció general segona.

La Secció Filològica ha vist la necessitat de cercar una solució per a les accepcions i subaccepcions que només contenen exemples, car justament la numeració suau explicada evidència encara més que aquests no defineixen directament les accepcions i les subaccepcions. Per la qual cosa, ha acordat d'incorporar-hi una definició; així, a l'entrada **capaç** la subaccepció **2** 2, que solament tenia l'exemple *Capaç de testar*, té a més la definició «Que té la capacitat legal per a fer alguna cosa»; en el lema **rompre**, la solució que en la primera edició presenta el verb com a transitiu amb un exemple: *tr. Rompre el plor* té ara l'explicació següent: *aux. 6* 1 Davant infinitiu introduït per la preposició *a*, començar bruscament a fer l'acció indicada per aquell infinitiu. *Rompre a plorar. Els*

gossos *van rompre a lladrar*; hi ha, endemés, un canvi de valoració gramatical del verb, que de transitiu passa a auxiliar. En algun cas, ultra l'exemple, es dona informació d'ús: enfront de *Nou casat, vingut, ric* de la primera edició, aquesta diu: **1 2** [usat davant d'un adjectiu o d'un participi passat] *Nou casat. Nou vingut. Nou ric*. Quan es tracta d'una alternança sintàctica, però no d'un canvi de sentit, s'hi ha introduït el codi de categoria gramatical. I quan són casos que presenten un trasllat semàntic, s'hi ha inclòs el valoratiu corresponent: **afable**, en l'edició primera té l'accepció explicitada solament amb exemples *Maneres afables. Mots afables*; en aquesta es diu: **2 per ext.** *Maneres afables. Mots afables*; semblantment, a **elaborar**, en lloc de posar solament l'exemple *Elaborar una teoria. Elaborar un projecte de llei*, com fa la primera edició, ara hi diu: **3 per ext.** *Elaborar una teoria. Elaborar un projecte de llei*.

En l'edició present, moltes subentrades han estat conduïdes a altres entrades que no aquelles en què apareixen en la primera; és allò que s'esdevé amb les unitats lèxiques constituïdes per més d'un mot el nucli sintàctic de les quals ha servit de criteri per a inserir-les allà on són ara. Per exemple, el terme *bronze d'alumini*, atès que té com a nucli sintàctic el substantiu *bronze*, passa del lema **alumini** al lema **bronze**. *Parlar com un llibre* no apareix a l'entrada **llibre**, com en la primera edició, sinó a l'entrada **parlar**, nucli del sintagma verbal. Amb l'aplicació d'aquest criteri semanticosintàctic, alguns verbs han recuperat subentrades que estaven distribuïdes en els articles dels substantius o dels adjectius que en són el complement; per exemple, l'entrada **tallar** inclou en aquesta edició les subentrades *tallar el nus gordià*, que abans figurava a **nus** o *tallar el coll a algú*, que abans figurava a **coll**. A partir d'aquesta concepció, les entrades amb dos nuclis sintàctics han de tenir espai en més d'una forma; així, *no ésser ni carn ni peix* és a l'article **carn** i a l'article **peix**, i no solament al primer. Tanmateix, les subentrades constituïdes per nuclis verbals amb un significat molt general o que són molt productius apareixen dins l'entrada que correspon al substantiu complement principal; les expressions *fer colzera* o bé *fer peu d'ànec*, que a la primera edició se situen en el lema **fer**, s'han introduït, respectivament, a **colzera** i **peu**, que són els noms nucli dels complements directes del verb *fer*, d'alta freqüència d'ús i semànticament genèric.

Hi ha subentrades que, essent sinònimes o semànticament equivalents, han d'aparèixer en més d'un article; és el que ocorre amb les expressions *afegir llenya al foc* i *tirar llenya al foc*, les quals s'han remès sia a l'entrada **afegir**, sia a l'entrada **tirar**, que en són els nuclis sintagmàtics; a la primera edició s'entren solament en el lema **llenya**. Per contra, hom ha entès que alguna locució no ha d'aparèixer en dos articles, car implica una repetició innecessària; així *en vigor* ja conté el sentit de 'entrar en vigor' i, doncs, no cal que es repeteixi en l'article **entrar** (*entrar en vigor*); basta que sigui solament en l'article **vigor** (*en vigor*).

Hi ha formes homògrafes que, en lloc de presentar-les com a accepcions distintes dins una mateixa entrada, s'han desglossat en lemes diferenciats, ja que la no coincidència en l'etimologia de cadascuna en justifica un tractament per separat. L'edició present destria, per exemple, **mona**¹ i **mona**², perquè l'ètim que fa referència a l'animal (**mona**¹) és una abreviatura del català antic *maimó*, *maimona* 'simi', de l'àrab *maimûm* 'simi', pròpiament 'feliç'; per tant, el significat 'pastís', com que procedeix d'una reducció del llatí *annona munda*, plural del neutre *mundum* -i, que significa 'panera elegant ofrenada a Ceres pel mes d'abril', es descriu en un article separat (**mona**²). Fins i tot excepcionalment hom ha preferit separar dos homògrafs respecte als quals, tot i tenir el mateix origen etimològic, s'ha deixat de percebre'n la relació o bé culturalment s'ha cregut que era més adequat de mantenir-los en dues entrades separades; així, a la primera edició **clònic** -a és un sol article, que ara es divideix en dos: **clònic**¹ -a *adj.* 1 Relatiu o pertanyent a un clon. 2 Obtingut per clonatge. *Cèl·lules clòniques*, que és una entrada nova, i **clònic**² -a *adj.* Relatiu o pertanyent al clonus. *Espasmes clònics*, que és la que apareix en la primera edició; **bufador** en masculí s'ha separat de l'entrada **bufador** **bufadora**: *m.* 1 Lloc on bufa sempre el vent. 2 Forat o esclatxa en una roca per on surt un corrent d'aire.

Amb altres mots hom ha procedit a l'inrevés, és a dir, a reunir dos o més lemes en un de sol, puix que tant etimològicament com semànticament no ha semblat justificada la separació i també per raons de coherència amb altres formes similars. Per exemple, les entrades **belga**¹ i **belga**² s'han aglutinat en una, **belga**, la qual inclou la informació de les dues que hom troba en la primera edició, sense dividir el sentit de gentilici històric i el del gentilici actual, tal com es fa, endemés, amb mots com **bohemi** -èmia o **hispà** -ana; **herbat**¹ *m.* Camp sense conrear ple d'herbes i **herbat**² -ada *adj.* Cobert d'herba. *Un terreny herbat* es reuneixen en una sola entrada amb dues accepcions **herbat** -ada *adj.* 1 Cobert d'herba. *Un terreny herbat.* 2 *m.* Camp sense conrear ple d'herbes.

Algunes expressions lexicalitzades han estat sotmeses a revisió i consegüentment modificades d'acord amb els elements llurs que realment han sofert aquest procés. Així, *honoris causa*, que en la primera edició remet a *doctor honoris causa*, en aquesta té definició i un exemple: «LOC. ADJ. A títol honorífic. *Doctor honoris causa.*», perquè s'ha constatat que aquest terme pot concórrer amb d'altres substantius a més de *doctor* [*doctora*], que, per això, no pot tractar-se com a element lexicalitzat. La subentrada *llibre d'historietes il·lustrades*, que en la primera edició és sota l'entrada **llibre**, es restringeix a *historieta il·lustrada* i es trasllada, coherentment, a l'entrada **historieta**, perquè *llibre* no ha estat objecte de la lexicalització. Així mateix, la locució *tant per hom* que inclou la primera edició s'ha substituït per *perhom*, que s'ha donat d'alta com a entrada, ja que aquest terme pot ocórrer juntament amb altres mots a part de *tant*;

tant, doncs, tampoc no ha sofert la lexicalització. Altrament, algunes expressions duen sistemàticament el codi de la categoria gramatical i també una definició que equival semànticament i funcionalment a la locució definida: a **capa** s'indica que **sota la capa del cel** és una locució adverbial; a **càrrec** s'informa que **a càrrec de** o **amb càrrec a** són locucions preposicionals.

En les entrades d'afixos, la segona edició ha afegit d'una manera regular el mot d'origen de les formes prefixades i de les formes sufixades. Prèviament han estat delimitats els conceptes de prefix i sufix, els de forma prefixada i forma sufixada, i els de prefixoide i sufixoide; així mateix s'ha procedit a la selecció dels derivats prefixats i dels derivats sufixats que havien d'introduir-se en aquesta edició. L'entrada **magneto-** fa referència al mot d'origen *magnètic*. A **euro-** s'explicita que és prefixoide del mot *Europa*. De **-màtica**, que no apareix en la primera edició, es diu que és sufixoide del mot *informàtica*; de **-rràgia**², que tampoc no és en la primera edició, es diu que és sufixoide del mot *hemorràgia*. Es donen d'alta **fotometeor** o **hagiotoponímia** com a formes derivades prefixades; **glossolàlia** o **malacofília** com a derivats sufixats.

Hom explicita les categories gramaticals en les diferents accepcions i subaccepcions, la qual cosa és especialment útil en aquelles entrades que presenten canvis en aquest sentit. L'article **prometre** duu la informació de transitivitat en les accepcions 'Donar a esperar' i 'Afirmar com a cert'; i d'intransitivitat a 'Mostrar capacitats que es desenvoluparan en l'esdevenidor'; es diu que **conservador -a** és adjectiu i substantiu en l'accepció 'En política, que professa idees refractàries a canvis sobtats o importants', i que és substantiu en la de 'Persona que té per missió de conservar alguna cosa'.

Quant a la caracterització morfosintàctica, aquesta edició ha pogut aplicar criteris que la Secció Filològica ha aprovat posteriorment a l'aparició de la primera, com, per exemple, indicar explícitament el comportament sintàctic de transitivitat o intransitivitat dels verbs pronominals. El verb **aparroquianar-se**, en la primera edició es presenta com a pronominal: *v. pron.* I es defineix 'Agafar, adquirir, parròquia.'; en aquesta se n'indica, endemés, la transitivitat, per la qual cosa la definició canvia i s'hi afegeix un exemple que n'aclareix l'ús: 'V. TR. PRON. Agafar, adquirir, (algú) com a parroquià. No els interessava gens *aparroquianar-se* la noia.' La forma **encinglar-se** es marca com a intransitiu, ultra que com a pronominal: *V. INTR. PRON.* i es canvia l'exemple de l'edició primera: *Les cabres encinglades esbrotaven un om* per *Les cabres s'encinglaven per espadats inaccessible*, en què es reflecteix el caràcter intransitiu i resta més evident el pronominal.

Quant al sistema de fer les remissions, hom s'ha adequat, òbviament, a la numeració de les accepcions i les subaccepcions, la qual serveix per a indicar si una remissió es fa a una o a diverses accepcions o subaccepcions d'una entrada; la consulta del

Diccionari esdevé, doncs, en aquest sentit més eficaç i clara. L'article **cabana** remet a l'accepció **Cabanya 1**; **erada**, a la subaccepció **Batuda 1 3**.

La Secció Filològica ha decidit reduir considerablement les marques valoratives. Així, no hi ha cap etiqueta específica que indiqui els usos absoluts de les entrades (ABS.): **arrencar**, 1 4 Expectorar (en algun cas hom ha introduït un canvi de marca: **traspuar** a la primera edició duu la marca *abs.*, que ara es canvia per *per ext.* en l'exemple *Per unes petites esclatilles...*). Tampoc no s'indica amb cap senyal l'ús abusiu d'un mot (ABUS.): **sumari -ària**, 2 3 Índex 5 1. S'ha suprimit la marca **ARC.** (arcaic): **irèixer-se**, *v. intr. pron.* Aïrar-se. No es destaca l'ús despectiu d'una paraula (**DESP.**): **marmanyar marmanyera**, 2 Persona xerraire i embolcaire (en algun cas hom ha introduït un canvi de marca: **fembra** a la primera edició té la marca *desp. iròn.* Dona; ara diu: *f. 2 pop.* Dona). També desapareix la marca abreviada **ESP./esp.** (especialment); continua utilitzant-se la referència a aquest concepte, però amb la forma desenvolupada: **especialment**. No es marquen els sentits figurats (**FIG.**): **pansir**, 2 3 Una persona, perdre la juvenesa, la frescor (en algun cas hom ha introduït un canvi de marca: **afermar** a la primera edició diu *fig.* *Afermar algú en el seu càrrec*, que ara es canvia en 1 2 *per ext.*); els usos hiperbòlics (**HIPERB.**): **celestial** 2 Ideal, perfecte; els propis del llenguatge infantil (**INFANT.**): **caca f 1** Excrements (en algun cas hom ha introduït un canvi de marca: **pupa**¹ a la primera edició duu la marca *infant.*, que ara es canvia per la descripció *En el llenguatge infantil...*); els irònics (**IRÒN.**): **pontífex m. 2** Persona que, essent una autoritat en un terme, se'n preval i es dona importància (en algun cas hom ha introduït un canvi de marca: **ganga**³ a la primera edició diu *iròn.* *Quina ganga...*, que ara es canvia per 4 *per ext.*); els poètics (**POÈT.**): **diadema 2 Corona 1 1** (en algun cas hom ha introduït un canvi de marca: **corser** a la primera edició diu *poèt.* *Cavall*, que ara es canvia per la descripció 2 *En el llenguatge poètic, cavall*). Se suprimeix l'etiqueta **PER ANAL.** (per analogia): **conjurar 1 2** Pregar (algú) amb instància en nom d'alguna cosa sagrada, cara, etc. En canvi, hom ha cregut convenient de mantenir les marques valoratives **ANT.** ([emprat] antigament), **EN REC.** (en recessió), **OBS.** ([mot] obsolet), **PER EXT.** (per extensió), **POP.** ([emprat] popularment) i **VULG.** ([mot/sentit] vulgar); això no obstant, hi ha hagut modificacions respecte a la primera edició, en el sentit que algunes accepcions o subaccepcions que hi duen alguna d'aquestes marques, o no la mantenen o ha estat modificada: **afinador afinadora** perd la marca *ant.* referida a 'Persona dedicada a fabricar i calibrar els pesos i les mesures'; **decol·lació** a la primera edició duu *obs.* per al sentit de 'Degollament', que es canvia per *ant.* (hi ha diversos casos en què *ant.* i *obs.* es diferencien distintament que en la primera edició); **mariscala** en la primera edició no duu cap marca per al sentit 'Muller d'un mariscal', mentre que ara diu *en rec.*; **idocrasa** no duu cap marca a la primera edició, mentre que ara diu *obs.* *Vesuvianita*; a la primera edició **amagar** té l'accepció *pop.* **Amagar l'ou a algú**, en canvi

en aquesta apareix sense la marca; la locució **mala hòstia** de l'article **hòstia** ara duu la marca *vulg.*, que no apareix en la primera edició, i a l'entrada **pixar** la marca *vulg.* del sentit 'Orinar' es canvia per *pop.*; **rabejar** duu a la primera edició l'exemple *Rabejar-se la mar a la platja* sense cap marca, mentre que ara diu: **2 2 per ext.**, i la marca *fig.* dels exemples *L'explosió de la seva còlera. Una explosió d'entusiasme* de l'article **explosió** es canvia per **1 2 per ext.** En la primera edició ja s'acordà de no indicar cap marcatge de dialectalismes; en aquesta, anant encara més enllà, la Secció Filològica ha convingut a suprimir també l'expressió *En algunes contrades* que apareix en certes definicions, atès que, ultra que no es concreten les contrades, no s'aplica igualitàriament a totes les entrades que podrien dur-la; d'aquesta manera, s'elimina voluntàriament qualsevol indicació sobre el caràcter dialectal dels lemes; penso que, a més d'innovadora en la lexicografia catalana i romànica, és una elecció que manifesta ben explícitament la convicció que una bona part de les formes d'una llengua són, a la fi, dialectals; **bujot m.** *Espantall*, **saltarel-la f.** *Llagosta de camp petita de color torrat*; en algun cas hi ha hagut un canvi de definició: **madò f.** 'En algunes contrades, tractament tradicional...' de la primera edició s'ha modificat per 'Tractament tradicional a Mallorca i Menorca...'

Per tal d'alleugerir l'estructura de les definicions i assolir-ne una major claredat, en l'edició present hom ha prescindit sistemàticament d'algunes expressions metal·lingüístiques: *Dit de*, *Qualsevol (de)*, *Nom donat a*, *Tipus de*, *Terme que*, o d'altres fórmules anàlogues a cadascuna d'aquestes. Així, per exemple, **abunyolat -ada**, que en l'edició primera es defineix 'Dit d'una cosa a la qual hom ha donat, en coure-la, la forma i l'esponjositat d'un bunyol', en aquesta la definició es canvia, més precisament i concisament, per 'Que té la forma i l'esponjositat d'un bunyol.'; **abonament**² en la primera edició es defineix 'Qualsevol assentament fet en l'haver d'un compte', ara es diu 'Assentament fet en l'haver d'un compte'.

2.2 Diccionari general i lèxic d'especialitat

La generalització del coneixement en l'anomenada societat de la informació provoca un increment en la demanda de la terminologia específica. El món actual difumina cada vegada més la partió entre el lèxic comú i allò que en diem terminologia. A conseqüència de la parcel·lació que el caracteritza, s'ha magnificat l'especialització com a fenomen global i la terminologia com a fenomen lingüístic. La tendència progressiva a un saber més ampli dels diversos àmbits de la vida social respon a l'exigència de precisió i d'aprofundiment, del refús a una generalització massa vaga. Per la qual cosa, els diccionaris generals de les llengües tenen cada vegada més entrades del lèxic originàriament no comú, però que s'ha acabat estenent socialment d'una manera inexorable. L'entrada **metamorfosi** en el *Diccionari* de P. Fabra té l'accepció '*en zool.*, canvi de forma, estructura, etc...'; ara diu directament '**1 3** Canvi de forma, estructura', etc...;

lluneta en el *Diccionari* de P. Fabra té l'accepció '*En arq.*, espai en forma més o menys de mitja lluna', ara, en canvi, diu '**2 1** Petita volta que resulta...', amb modificació també de la definició.

Les llengües estan al servei de les comunitats, cosa que implica que han d'oferir la seguretat de poder-s'hi expressar sense limitacions. Des de la segona meitat del segle passat hi ha una sol·licitació creixent d'un domini dels llenguatges especialitzats que ha obligat a un replantejament de la metodologia en les tasques lexicològiques i lexicogràfiques. La terminologia surt progressivament del cercle tancat en què restava reclosa i passa a formar part de la competència lingüística de grups considerablement nombrosos. La mobilitat social interna i externa duu implícit l'acostament vinculant de les persones a les múltiples activitats de la vida social: laborals, lúdiques o de qualsevol altra mena. Aquest fenomen suposa la destrucció de fronteres entre espais reservats fins ara a minories molt reduïdes. Els mitjans de comunicació, especialment els lligats amb la cibernetica, han tingut i tenen una funció decisiva en aquest sentit.

Si la llengua catalana ha d'ésser normalment present en tots els espais de l'activitat social, cal dotar-la dels recursos que no n'impedeixin l'ús en cap context. Altrament, esdevindria impossible salvar-la de la diglòssia que encara pateix si no abordàvem correctament l'establiment de la preceptiva en el lèxic especialitzat i no li donàvem un marge generós en els reculls del lèxic general.

Es fa, doncs, imperiosa la tasca d'acoblament sòlid dels llenguatges d'especialitat i la llengua comuna: la neologia ha d'ésser deutora del lèxic general i aquest, al seu tom, ha de donar solucions a la formació i la preceptiva de la neologia. Tanmateix seria un error, ultra que un ideal inassolible, que els diccionaris generals pretenguessin d'incloure tota la terminologia.

Una de les conseqüències més destacables de la labor duta a terme en la preparació de la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* ha estat justament l'ampliació notable i ponderada de la terminologia; n'ha resultat també l'aspecte més complex i que ha requerit, doncs, un període d'execució més llarg. Com he dit suara, no és fàcil d'establir el llinar d'especialització que cal prendre com a referència a l'hora de seleccionar les entrades i les subentrades; ni tampoc de trobar el tipus de definició que satisfaci ensems l'exigència científica i la claredat i simplicitat necessàries en un diccionari general. Tot i amb això, per tal d'assolir la compacitat indefectible, ha calgut coordinar minuciosament les àrees del coneixement, les més afins i les més distants entre si.

S'han destriat setanta-sis camps i hi han treballat cent quaranta especialistes, una bona part dels quals són membres de les cinc seccions de l'Institut d'Estudis Catalans: la Històrico-Arqueològica, la de Ciències Biològiques, la de Ciència i Tecnologia, la de Filosofia i Ciències Socials, i, òbviament, la Filològica, amb una interacció cons-

tant. Hem comptat, a més, amb la col·laboració inestimable del Centre de Terminologia de Catalunya (TERMCAT).

La comesa s'ha centrat fonamentalment en dos apartats: la revisió de la nomenclatura, és a dir, dels mots que han de figurar en el diccionari i de la grafia que hi han de tenir; i les definicions, és a dir, la manera com s'explicita en un diccionari que és de la llengua comuna el significat de cada un d'aquests mots. En l'un i l'altre objectiu s'ha partit de la primera edició del *Diccionari*; nogensmenys, hom ha indicat quines entrades i subentrades es donaven d'alta i quines es donaven de baixa o bé es modificaven; les propostes que han fet en aquest sentit han estat sotmeses a una anàlisi detinguda a partir dels materials preparats per les Oficines Lexicogràfiques, que han valorat la Comissió de Lexicografia i la Secció Filològica, aplicant-hi criteris lexicogràfics generals o bé de coherència. Per suggeriment dels especialistes, per exemple, l'article **estilobat** es modifica en **estilòbata**; **truticultura** es canvia per **tructicultura**; **fum a terra**, per **fumaterra**; **moll de càrrega**, per **moll de càrrega i descàrrega**; **castanyer d'Índia**, per **castanyer bord** (o **castanyer d'Índia**); **fibrosi cística**, per **fibrosi quística**. Com a exemples de les formes que s'han donat d'alta en els diversos camps semàntics, esmento les següents: **maputxe**, **patrilatera** (antropologia); **ataxita**, **supercúmul** (astronomia); **hidraut**, **saprolègnia** (ciència forestal); **contrapicat**, **sobreexposició** (comunicació); **biodiversitat**, **polívor** (ecologia); **electroencefalògraf**, **mòdem** (enginyeria electrònica); **gauge**, **nucleosíntesi** (física nuclear); **passavins**, **sommelier** (hoteleria); **clicar**, **videoconferència**, **internauta**, **píxel**, **processador de textos**, **xat**, **emoticona**, **navegador**, **web** (informàtica); **adoptand**, **immatricular** (llenguatge administratiu); **encartadora**, **ortotipografia** (arts gràfiques); **euromíssil**, **subfusell** (defensa); **frontennis**, **ràfting** (esports); **aixeteria** —que ha de barrar el pas al castellanisme **griferia*—, **elastà** (indústries en general); **videojoc**, **didascàlia** (jocs i espectacles); **cavista**, **attrezzista** (professions). Aquesta edició s'ha fet ressò de la incidència arreu de cultures i religions que fins fa molt poc restaven closes en els grups originaris i dels qui les practiquen, especialment les islàmiques i les jueves; per la qual cosa s'hi han introduït **aiatol·là**, **alcorà**, **gihad**, **quipà**, **menorà**, **jiddisch**, **talibà -ana**, **xador**, **agarè**, **fàtua**. Altres mots d'especialitat que són nous en aquesta segona edició: **bàrman**, **boutique**, **cànnabis**, **càrtel**, **escanejar**, **harakiri**, **maracujà**, **pizzer pizzera**, **psicòtrop**, **tsunami**. Com a accepcions noves, esmento a títol d'exemple **acreditació** (llenguatge administratiu), **algutzir** (història), **promotor** (biologia), **resolució** (enginyeria electrònica), **signatura** (informàtica), **tesi** (pedagogia), **validar** (transports). S'hi han donat, en canvi, de baixa formes com **abietat**, **estirènic** (química); **acantodàctils**, **emis** (amfibis i rèptils); **acnode**, **trocoïdal** (matemàtiques); **acronímia**, **epítrope** (filologia); **adamita**, **iodargirita** (geologia); **epilobi**, **mirris** (plantes superiors); **essènic**, **vicedéu** (religió); **antroposociologia** (antropologia), **avellanor** (col·lectius vegetals), **ànima d'una arma de foc** (de-

fensa), **esferita** (minerals), **cotangent negativa/cotangent positiva** (matemàtiques), **gràcia concomitant** (religió).

Allò que resultarà més evident als qui han manejat la primera edició en consultar la present és el nombre de lemes nous que s'hi han agregat. Les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans treballen contínuament en la recollida de formes que per llur extensió social se sotmeten a discussió per tal de considerar la conveniència d'introduir-les entre el lèxic comú. Concretament, pel que fa a les entrades, la present edició ha incorporat gairebé 2.000 altes i ha fet més de 750 baixes i més de 200 canvis de grafia. Quant a les subentrades, se n'han incorporat més de 1.500 de noves, se n'han donat de baixa més de 550 i han estat modificades unes 700. En relació amb les definicions, a partir de les 61.262 accepcions de la primera edició associades a alguna àrea d'especialitat, se n'han afegit més de 2.500 de noves i han estat modificades més de 28.500. A part d'això, s'ha introduït la marca d'àrea temàtica a unes 5.000 accepcions i s'ha suprimit en unes 2.000. No és difícil d'endevinar que la supressió de senyals que indiquen especialitat és motivada particularment pel fet que precisament els termes es fan generals en llur utilització i en períodes de vegades molt curts deixen de pertànyer exclusivament a l'àmbit restringit i passen a ésser lèxic general o, si hom vol, prou generalitzat.

L'usuari observarà que de vegades els manlleus se sotmeten a una adaptació total al català (és el cas de **discjòquei**, o de **espot** amb la *e*- protètica que dona suport a la *s*- líquida del manlleu) i que d'altres, en canvi, no s'hi sotmeten, o bé solament s'hi semiadapten; el criteri per a una o altra solució és la conveniència que alguns mots s'identifiquin al màxim o del tot amb els que són més difosos internacionalment, per la qual cosa es considera recomanable no fer-hi cap variació o fer-n'hi la mínima.

2.3 La variació dialectal: El *Diccionari* de tots els territoris de llengua catalana

Construir la preceptiva d'una llengua implica inesquívablement triar, en un procés particularment compromès i difícil, en què cal ésser conscients que tota la variació no hi cap, ni la geogràfica, ni la social, ni la individual. La tasca de selecció suposa el sacrifici de moltes solucions, que, tanmateix, són vives i objecte de consideració i estudi en la dialectologia, en l'anàlisi dels registres, etcètera. Sobretot pel que fa a la inclusió de les formes que singularitzen territorialment els parlars catalans, s'ha d'ésser especialment sensible, perquè, dels resultats, en depèn que el col·lectiu senti com a seves les opcions normatives elegides; cap dels grans dialectes no pot ésser ignorat ni menyspreat, a partir dels criteris de l'extensió i la vitalitat de les formes i també de llur caràcter emblemàtic en el territori corresponent. N'ha de sortir un recull lexicogràfic que, sense constituir un diccionari dialectològic, identifiqui tots els parlants sense excepció. La unitat de qualsevol llengua es plasma en la preceptiva mitjançant la presència adequada

de la variació que la caracteritza; els desequilibris atempten contra aquesta unitat, tant si actuen per defecte com si actuen per excés.

Això admès, convé que es recordin aquí els mots de Carles Riba en el prefaci a la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra (1954): «...tothom que sense un mínim d'informació en qüestions de llenguatge consulta un diccionari, especialment si és d'Acadèmia, tendeix a creure, per una banda, que és de llei tot allò que hi és inclòs, i interdit tot allò que no hi troba; i per altra banda, que qualsevol mot o locució del dialecte natiu que ell usa, hi hauria de figurar com a vivent que és.» (p. xv).

És prou conegut que la llengua catalana és especialment unitària en el conjunt de les llengües germanes romàniques; és, per això, un idioma macrocèfal. Nogensmenys, els catalanoparlants tenen una actitud hipersensible respecte a la variació territorial, que no tenen els usuaris d'altres idiomes amb molta més diversificació. És fruit de distints i complexos processos històrics, culturals, de divisió administrativa i política. Això no obstant, totes les llengües avui tendeixen a sotmetre's al fenomen de l'anivellament, en el sentit que els sistemes de vida nous incrementen la intercomunicació, la qual genera una homogeneïtzació en perjudici del manteniment de trets diferencials; les tecnologies de la informació accentuen encara més aquest procés d'igualació.

Hom sap que l'establiment del registre general formal i culte d'una llengua pot fer-se a partir bàsicament de dos mètodes: l'unitarista o el composicional, és a dir, tenint en compte fonamentalment un sol dialecte, unitarista, o tenint en compte els més representatius, composicional. Cap de les dues possibilitats no és per si mateixa ni dolenta ni bona, tot depèn de quina llengua es tracta: en les comunitats en què les llengües tenen una variació molt marcada es tendeix al mètode unitarista; en les que no la tenen tant es tendeix al mètode composicional. Ningú que conegui prou la labor de Pompeu Fabra no pot negar que en l'elaboració de la gramàtica i del diccionari de la llengua catalana aplicà el criteri composicional. Altra cosa és que hom vulgui veure-hi reflectides determinades solucions dels dialectes propis que no hi són. I l'Institut d'Estudis Catalans ha heretat i no ha abandonat mai les línies del Mestre; ben al contrari, gràcies a una millor coneixença de la realitat variacional de la llengua, ha eixamplat constantment la seva presència en el diccionari normatiu, a partir dels criteris de la tradició i la popularitat, de l'extensió territorial, de facilitar la substitució d'una interferència, de l'aprofitament de matisos, de la coherència estructural.

Pompeu Fabra advertí, nogensmenys, dels perills de la dialectalització com a instrument separador, secessionista, producte de l'afluixament del sentiment de pertinença a una mateixa única col·lectivitat lingüística. Ell tingué consciència que una cosa és la preceptiva, unitària, i una altra la descripció exhaustiva d'una llengua, multi-forme: «A tot arreu del món, quan en un domini lingüístic s'ha produït una literatura,

veiem formar-s'hi, i regnar per damunt de la llengua parlada multiforme, una llengua unitària literària filla d'un llarg i acurat treball de selecció i de fixació; i això s'esdevingué en les terres de llengua catalana, i els catalans tinguérem la nostra llengua nacional, on traspuaven a penes les diferències dialectals de la llengua parlada.» (FABRA, Pompeu. *El català literari*. Barcelona: Barcino, 1932, p. 76). Aquestes poques paraules són una lliçó excel·lent sobre l'harmonia que ha de regnar entre variació i unitat, i sobre la discriminació que cal aplicar-hi; lliçó que no podem desaprendre si no és a costa del perill de fragmentació de la llengua nacional. Els capteniments intransigents en contra de la unitat solament poden conduir a la segregació.

Pel que fa a la variació diatòpica, en aquesta segona edició hom ha ampliat el nombre de lemes considerats dialectals —amb la consciència que estrictament tots ho són, per la qual cosa cap no en duu la marca, com he explicat—, basant-se en dos criteris principals: el de la coherència i el de la conveniència d'eixamplar-ne el repertori. Així, respecte al primer, com que en l'edició anterior es recullen els numerals **desset**, **devuit**, **denou**, del balear, és lògic que en la segona també hi constin els valencianismes **dèsset**, **díhuit** i **dènou**. En la morfologia, s'han introduït les formes dels demostratius valencians **eixe -a** i **este -a**, que completen la informació variacional de **eix -a** i **est -a**, respectivament. Quant a l'augment de presència de la variació, hom hi ha sumat altres mots que caracteritzen els parlars catalans, per exemple, els andorranismes **pitavola** 'papallona', **serenalla** 'sargantana', **donja** 'embotit'; els balearismes **escoar** 'escuar', la conjunció **idò**, **perhom** 'per persona', compartit amb l'alguerès, **teringa** 'fila' o **blan - ana** 'bla', aquest darrer compartit amb el País Valencià; el valencianisme **algorfa** 'golfa'; o la locució **cap de casa** 'golfa', pròpia del català nord-occidental (Andorra, Esterri d'Àneu, Bescaran, Sarroca de Bellera, Cubells, Massalió, Valljunquera).

Hom pot constatar que en alguns casos no es tracta de solucions lèxiques distintes, sinó de variants fonètiques d'altres, amb les quals comparteixen l'ètim: **eixe** respecte a **eix**, **este** respecte a **est**, **escoar** respecte a **escuar**, **blan** respecte a **bla**; la solució reforçada amb l'article d'origen àrab i amb el rotacisme de la líquida -l- **algorfa** respecte a **golfa**. O encara de formes que simplement han variat l'ortografia a conseqüència del fenomen de gramaticalització o de lexicalització, com és el cas de **perhom**.

A instàncies del Govern d'Andorra, s'han estudiat 59 propostes d'entrades, subentrades, accepcions, exemples, canvis de categoria gramatical, modificació de definicions i addició de valoratius, 42 de les quals han estat acceptades per a aquesta edició; hom ha considerat que les altres mereixen un estudi més entretingut. Com a entrades noves esmento **aute**, **padral**; com a accepcions noves, **batllia**; com a subentrades noves, **raonador del ciutadà**, dins l'article **raonador -a**, o bé **tabac espallat**, dins **tabac**¹; s'ha afegit la categoria gramatical *femení* a **copríncep copríncesa** i a **nunci núncia**; s'ha

modificat la definició de **llevador**² **llevadora**; s'ha modificat la definició i hi ha hagut una addició de valoratiu en l'article **veguer veguera**.

La Secció Filològica ha comptat sempre amb una àmplia representació territorial de la variació diatòpica principal de la llengua catalana, sense excloure ni la Franja de Ponent ni l'Alguer ni Andorra. Aquesta realitat respon a la voluntat de complir adequadament amb les funcions que té encomanades: establir l'ortografia, confeccionar la gramàtica i el diccionari per a tots els territoris de la llengua catalana sense excepció. La presència important d'especialistes d'arreu del domini lingüístic català hi assegura que tota la tasca de fixació preceptiva ortogràfica, gramatical i lèxica pugui ésser acceptada pel conjunt de les terres de parla catalana, sense que cap se n'hagi de sentir injustament marginada. En suma, el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans és, des de la primera edició, el diccionari per a tots els catalanoparlants.

2.4 Ideologia i llengua

El repàs de les definicions s'ha fet tenint en compte lògicament tots aquells aspectes en què podien i havien de millorar-se: l'exactitud en la descripció dels conceptes i la claredat en llur exposició. Pel que fa al primer punt de vista, hom les ha modificades sempre que els avenços científics, tecnològics i artístics ho han requerit; però, endemés, s'ha prosseguit la labor de desideologització empresa ja en la primera edició damunt el corpus elaborat per Pompeu Fabra, és a dir, de descarregar-les tant com s'ha pogut i sabut de condicionaments produïts per determinades visions de la realitat que han estat o que són hegemòniques en la cultura; cal que s'insisteixi permanentment en aquesta direcció, amb la consciència que, tanmateix, el grau màxim de neutralitat és una fita molt difícil, si no impossible, d'assolir. Les diverses concepcions del món i de la humanitat constitueixen les distintes ideologies de què hom parteix per a forjar-les; per tant, és segurament utòpica la pretensió d'explicar l'un i l'altra sense cap dependència ideològica. Això no obstant, encara que sigui així, ningú no és exempt de l'esforç de la recerca de la màxima objectivitat.

És evident que determinats camps semàntics es presten més fàcilment, en sigui hom conscient o no, a la submissió a prejudicis; l'àmbit de la religió és un dels que més reclamen l'actitud distant del lexicòleg i del lexicògraf, que permeti un tractament neutral dels conceptes que hi fan referència, directament o indirectament. Per exemple, l'entrada **heretgia**, que en l'edició anterior es defineix 'doctrina contrària als dogmes de l'Església...', en la segona es matisa de la manera següent: 'Doctrina que l'Església considera contrària als seus dogmes...'. Altres vegades, una major concreció ajuda a delimitar més encertadament el sentit dels lemes; per aquest motiu la definició de **àngelus** 'Oració que es diu al matí, al migdia i al vespre...' es canvia per 'Oració que diuen els catòlics al matí, al migdia i al vespre...', tot especificant, doncs, que es tracta del culte d'una deter-

minada religió. En l'entrada **mahometà -ana** es remarca que l'equivalència respecte a **musulmà -ana** és impròpia. En algun cas, a més de variar la definició, s'afegeix alguna indicació respecte a l'ús, la qual ajuda a entendre millor el sentit de la paraula; per exemple, **moro -a** es considera equivalent a magribí, però amb la marca *POP*, que en subratlla el caràcter popular o col·loquial, és a dir, no formal. **Musulmà -ana** en la primera edició es defineix com a mahometà; en aquesta, en canvi, es diu: 'Que professa la religió islàmica,' referit, doncs, a les persones, enfront de **islàmic -a** 'Relatiu o pertanyent a l'Islam,' referit a les coses, tot i que no es pot negar que de vegades **musulmà -ana** s'aplica a les coses i s'empra com a sinònim de l'adjectiu **islàmic -a**, per això s'ha inclòs una segona accepció en l'adjectiu, que dona compte d'aquest fet: '2. ADJ. Islàmic.'

S'ha mirat d'afinar encara més en el tractament igualitari de les persones, al marge del sexe. Així, per exemple, l'entrada **bledejar**, que en la primera edició es defineix 'Una persona, esp. una dona, ésser més o menys bleada...,' en aquesta edició es diu: 'Una persona, ésser més o menys bleada,' sense la referència especial a la dona. En el substantiu **rapte** es canvia la definició 'Acció d'emportar-se amb si per la violència, per seducció (algú, esp. una dona),' per 'Acció de raptar,' sense cap al·lusió al sexe de la persona raptada. Semblantment, el lema **violació**, que, en una de les accepcions de la primera edició, es defineix 'esp. Acte carnal amb una persona, esp. una dona, comès en contra de la seva voluntat,' es modifica de la manera següent: 'Acte carnal amb una persona comès en contra de la seva voluntat,' modificació que, endemés, obliga, per coherència, a fer la consegüent en el verb **violar**, el qual passa d'ésser definit 'Fer un acte carnal (amb una persona, esp. una dona), en contra de la seva voluntat,' a descriure's 'Fer un acte carnal (amb una persona), en contra de la seva voluntat.' Sempre que hom ha pogut fer una generalització més exacta en la referència a les persones, s'ha fet, tot evitant de concretar-ne el sexe. **Guindola** en l'edició anterior es descriu com el flotador de salvament que hom gita '...quan cau un home a l'aigua...'; en aquesta edició, es diu, en canvi, '...quan cau algú a l'aigua...'. L'entrada del substantiu **tim** a la primera edició es defineix com una glàndula que desapareix o esdevé rudimentària '...en l'home adult,'; en aquesta se substitueix l'expressió per la de '...en la persona adulta.' Tanmateix hom ha considerat necessari de mantenir el substantiu **home** amb el sentit 'individu de l'espècie humana,' tal com s'ha esdevingut en la majoria de llengües. El *Diccionari* inclou, doncs, una primera accepció general 'Animal mamífer...' i una segona 'Masclle de l'espècie humana...'. Aquesta distinció fa que entrades com **esquelet** es defineixin com 'Ossada de l'home o de qualsevol altre animal vertebrat,'; o que **esquena** es defineixi 'Part posterior del cos de l'home...' Crec que no seria sensat de prescindir d'aquest valor semàntic genèric; com tampoc no ho seria pretendre, posem per cas, l'eliminació de formes com *hom*, *tothom*, *prohom*, *bonhomia*, *humà*, *humanitat*, *humanisme*, *homicidi*, *homenatge* i de tots llurs derivats possibles, pel fet que procedeixen etimològicament

de HOMO o HOMINE ‘home’, encara que fan referència a l’home i a la dona. Des dels orígens, HOMO o HOMINE no al·ludia el mascle de l’espècie humana, sinó que tenia el sentit que n’inclou tots els individus, el qual s’ha conservat fins avui. Per a la denominació concreta del mascle hom recorria a una altra forma: vir, que ha donat els seus derivats en el català (*viril*, *virilitat*, *virilment*, etcètera). És sabut que probablement HOMO o HOMINE tenen relació amb HUMUS, ‘terra’; així, doncs, és versemblant que s’emprés la forma *home* per a separar els éssers terrenals dels celestials o divins.

En la selecció dels exemples hom ha procurat igualment un tractament paritari quant a les persones. En l’adjectiu **iníc -iqua** s’ha eliminat ‘*Fou mort, mentre dormia, per la seva iniqua muller.*’; a **solter -a**, ‘*Solteres, casades i vídues.*’, que s’ha substituït per ‘*Solters, casats i viudots.*’ S’han afegit nous exemples amb el mateix objectiu, com *A la mort del rei, la princesa esdevingué reina*, a l’article **príncep princesa**. S’han substituït exemples com *La reina d’un ball*, que s’ha canviat per *La reina de les finances*, a l’article **rei reina**; o *Escola de bibliotecàries*, que s’ha modificat per *Escola universitària de bibliotecaris i documentalistes*.

2.5 L’atenció als suggeriments i a les propostes d’esmena

He afirmat que la bondat d’un diccionari es mesura especialment pels resultats satisfactoris en la consulta que en fan els usuaris. Però també he subratllat l’obvietat que en la fixació de la normativa ortogràfica, gramatical i lèxica s’encontren inevitablement opinions, que poden arribar a ésser fins i tot irreconciliables.

La Secció Filològica ha considerat sempre un deure atendre les observacions i els suggeriments que li arriben des de l’Institut d’Estudis Catalans mateix o des de la societat, tant se val si procedeixen d’experts o especialistes en llengua com si venen de persones que no ho són; tant si li arriben directament com si és a través de publicacions de mena diversa; tant si es fan en comunicacions escrites com si són manifestacions verbals. Les té en compte i les valora totes sense excepció i amb igual interès.

El col·lectiu lingüístic que aplega els catalanoparlants té unes actituds respecte a la llengua pròpia que no trobem en d’altres comunitats, per unes raons històriques pregones que han impedit l’existència normal de l’idioma; que en determinats i llargs períodes fins i tot l’han prohibit i perseguit mitjançant lleis dictades expressament per al seu anorreament. L’anormalitat de la situació sociolingüística de tots els territoris de llengua catalana preval de molt damunt la normalitat: des del segle xvi fins als nostres dies, ha viscut, amb alts i baixos, amenaçada i en situació de subordinació respecte a la llengua espanyola, la francesa i la italiana, en els estats en què conviu amb aquestes.

Si aquesta realitat històrica no ha estat fatal per a la subsistència del català és degut sobretot a la lleialtat popular, a la decisió individual i social de no renunciar a

allò que més caracteritza la identitat dels pobles. Però ha obligat i obliga a una militància fatigosa, que ha passat per moments crítics; i ha generat una sensibilitat peculiar respecte a l'idioma, que hom no constata en les comunitats en què la llengua pròpia no pateix conflictes especials. Aquest sentiment implica una vigilància no solament en allò que fa referència a l'extensió en l'ús social de la llengua, sinó també en allò que en concerneix la qualitat. S'ha afirmat reiteradament que en un percentatge relativament elevat, els catalanoparlants se senten lingüistes, sociolingüistes, gramàtics, filòlegs. N'hem d'estar cofois, ja que és el símptoma inequívoc que la llengua no els és indiferent, ans al contrari, la consideren tan pròpia, que necessiten abocar-hi llurs opinions. Són, sortosament, «malalts de llengua». És la passió envers un patrimoni massa sovint ultratjat i que fins i tot s'ha volgut i es vol destruir.

Prova fefaent del que acabo d'afirmar és que l'Institut d'Estudis Catalans ha inventariat unes 11.500 propostes de modificacions. Una bona part de les quals afecten el lèxic d'especialitat de les diverses àrees del coneixement. Algunes fan referència a l'estructura dels articles, a l'ordenació de les accepcions i subaccepcions i a la selecció de les entrades. D'altres suggereixen informacions complementàries dels articles, proposen refondre accepcions, fer-ne altes o baixes, modificar definicions, qüestions gramaticals, canviar exemples, remissions o valoratius lingüístics.

Pel que fa al lèxic comú, hi ha hagut unes 7.000 propostes, que són majoritàriament resultat de la lectura del text de la primera edició que es feu, com ja he dit, a les Oficines Lexicogràfiques. Més de la meitat ha donat lloc a algun tipus de rectificació.

Alguns articles han estat estructurats d'una manera diferent; per exemple, **dinamisme** a la primera edició té com a primera accepció el sentit de doctrina filosòfica i com a segona 'qualitat de dinàmic'; en l'edició present se n'ha canviat l'ordre. La subaccepció **agudesa sensorial** de l'entrada **agudesa** no apareix al final, com a la primera edició, sinó a 1 2; en canvi, l'accepció '*Nabinera*', de l'entrada **nabiu**, passa al final, en lloc d'aparèixer com a primera accepció. **Ballestada** es presenta a la primera edició amb una única accepció: 'Tret de ballesta; allargada d'un tret de ballesta'; en canvi, ara es diferencia 1 Tret de ballesta. 2 Abast d'un tret de ballesta. Semblantment, a **recaure** la primera edició diu 'Algú, tornar a caure malalt d'una malaltia de què estava convalescent; tornar a caure en una falta, un vici, etc.'; en canvi, ara diu '1 1 Algú, tornar a caure malalt d'una malaltia de què estava convalescent. 1 2 Tornar a caure en una falta, un vici, etc.'

Quant a propostes ortogràfiques, s'ha modificat **avanttren** per **avanttrèn**, **entacar** per **entecar**, **nietzschia** per **nietzscheà**, **vehiculització** per **vehiculació**.

En les definicions, també hi ha novetats; s'hi han afegit algunes informacions complementàries o se n'han suprimit o modificat d'altres; per exemple, en l'entrada **ambaixada**, l'accepció 'Palau on resideix l'ambaixador' ha estat modificada per 'Residència de l'ambaixador'; a **carbonejar**, l'accepció 'Una nau, proveir-se de carbó' passa a ésser

‘Una nau de vapor, proveir-se de carbó’. L’accepció ‘Unió de societats que tenen un fi comú’, de l’article **federació**, ha esdevingut ‘2 1 Unió de societats, que tenen un fi comú, en una de superior que les representa.’

En algun cas s’ha corregit la relació entre articles, tenint en compte els grups semàntics, les famílies lèxiques o la sinonímia total o parcial; l’entrada **besada** a la primera edició té com a segona accepció ‘Qualsevol dels senyals que resten en els pans que han estat besant-se els uns als altres en el forn’, i a **besadura**, també en la segona accepció, s’hi diu: ‘senyal que resta en un pa a l’indret on, durant la cuita, es besava amb un altre.’ L’edició present simplifica la connexió entre ambdós lemes: a **besada**, en la segona accepció diu: ‘Besadura 2’, i a **besadura** 2, ‘Senyal que resta en un pa a l’indret on, durant la cuita, es besava amb un altre.’ D’una manera semblant, a la primera edició l’entrada **grapeig** en la primera accepció diu: ‘Acció de grapejar’, i l’entrada **grapejament** es defineix ‘Acció de grapejar’; en l’edició present, **grapeig** resta igual que en la primera, però **grapejament** no descriu la definició, sinó que remet a **grapeig**. S’ha fet també alguna refosa d’accepcions molt properes; se n’ha suprimit alguna i se n’hi han afegit d’altres. Per exemple a **bigot** s’ha entrat l’accepció ‘Bigoti’; a **cabró** s’ha entrat l’accepció de substantiu masculí i femení amb el sentit ‘Persona que fa males jugades’; a **tac**, la de ‘Peça circular, muntada a la sola d’una bota, que, juntament amb altres, serveix per a augmentar l’adhesió del calçat al camp de joc’; les dues accepcions de l’entrada **hipoplàsia** de la primera edició es redueixen a una de sola ‘Desenvolupament incomplet o deficient d’un teixit o d’un òrgan.’; s’ha suprimit l’accepció ‘Fullaraca’ en l’entrada **virosta**.

En algunes formes s’ha restringit l’àrea temàtica i en d’altres, en canvi, s’ha llevat el restrictor; a **anellet**, en l’accepció ‘Figura rodona i buida’, s’hi ha anteposat ‘En heràld’; a **diplostèmon -a** s’ha llevat el restrictor ‘En bot.’ de la primera edició, i en resta simplement la definició ‘Que té el doble nombre d’estams que peces de cada verticil periàntic.’

En les definicions dels verbs, seguint la innovació de Pompeu Fabra, aquesta edició n’indica el complement directe, que apareix entre parèntesis, i s’hi han esmenat els casos en què hi havia un error, com a **acalar**, en l’accepció ‘Inclinar, dirigir cap avall (especialment una part del cos)’.

En uns pocs articles alguna subentrada se suprimeix. En la primera edició, **desembaràs** té la subentrada **ésser un desembaràs** ‘Una cambra, un badiu, etc., servir per a posar-hi el que faria nosa en un altre lloc, per a fer-hi allò que no vindria bé de fer en cap més lloc, etc.’; en aquesta, desapareix **ésser un desembaràs** i es defineix directament l’accepció ‘Lloc emprat per a posar-hi el que faria nosa en un altre lloc, per a fer-hi allò que no vindria bé de fer en cap més lloc, etc.’

A l’entrada **gaita**, s’hi ha afegit l’accepció en el femení plural ‘Romanços, coses que distreuen, que entrebanquen, que dificulten.’

Alguns exemples de la primera edició han esdevingut subentrades en la segona. A l'entrada **llibre**, els exemples *Els llibres sants*, *Llibre d'hores* i *Llibres de classe* han esdevingut, respectivament, les subentrades *llibre sant*, *llibre d'hores* i *llibre de text*.

D'altres s'han modificat, per raons ideològiques, a què he fet referència, o d'altra mena. En l'entrada **conversió**, l'exemple de la primera edició *Conversió dels pagans al cristianisme* s'ha substituït per *Conversió al cristianisme, a l'islamisme*, prescindint del terme *pagans* i ampliant, doncs, el sentit de la *conversió*. **Àngel** a la primera edició es defineix 'Missatger sobrenatural de Déu, ésser espiritual intermediari entre Déu i l'home'; en la present es diu '1 1 Ésser espiritual que, segons les religions bíbliques i alcoràniques, és intermediari entre Déu i l'home.'

A més de prescindir dels valoratius que he indicat, en determinades entrades s'ha cregut convenient d'incloure'n algun dels que s'han mantingut en aquesta edició i que en l'anterior no el duen; l'accepció de **quarto**¹ 'pl. Diners', passa a ser marcada amb el valoratiu *POP.*: 'm. pl. *POP.* Diners'; **blenda** duu el valoratiu *obs.* 'Esfalerita'; **cagalatxa** duu *pop.* 'Cagamiques'; **quirra** duu *vulg.* 'Penis 1.'

* * *

No he pretès d'ésser exhaustiu en la informació del tractament de les propostes d'esmenes i de les transformacions que se n'han derivat. Penso que els tipus de canvis que he indicat són prou eloqüents perquè l'usuari es faci càrrec de la consideració amb què han estat rebudes.

La Secció Filològica és conscient que pot ésser que hom esperés de veure reflectits en aquesta edició altres canvis encara. Com ho és que alguns dels que s'han fet no seran compartits per tothom. Escau que tinguem novament present la lliçó de Pompeu Fabra, que no va pretendre que les seves opinions, per molt fonamentades que estiguessin, acabessin sempre prevalent damunt les d'altres; la capacitat de renúncia i de disciplina respecte a allò que es discuteix i que s'aprova en matèria de preceptiva lingüística és del tot imprescindible. Referint-se concretament a l'ortografia, Fabra deia: «...jo sé bé prou com sap greu de renunciar a una solució ortogràfica que llarg temps hem patrocinat [...] el greu que em podia saber de renunciar al triomf de totes aquelles meves solucions que no aconseguiren d'ésser incorporades a aquell sistema, ha desaparegut davant el fet de la seva adopció per la generalitat dels qui escriuen en català [...] els pocs adversaris del sistema de l'Institut no farien pas, ells tampoc, un sistema que complagués a tothom [...] Aquesta consideració els hauria de portar a depositar llur actitud d'intransigència...» (FABRA, Pompeu. *El català literari*, p. 123).

3. El lèxic comú

La tasca de revisió del lèxic comú afecta la nomenclatura i el contingut dels articles. Ja he fet esment a algunes modificacions dins l'apartat anterior: addició, supressió o canvis en subentrades, accepcions, definicions, exemples.

L'actuació sobre el lèxic comú s'ha fet a partir de formes procedents de la base de dades de les Oficines Lexicogràfiques que estaven pendents d'estudi, d'altres que la Comissió Lexicogràfica també havia de considerar i dels mots procedents del buidatge del *Gran diccionari de la llengua catalana*. L'efecte n'ha estat la incorporació al Diccionari de 488 entrades noves, a partir de l'anàlisi de 1.802 casos, i de 84 subentrades o locucions, a partir de l'anàlisi de 124 casos; s'han suprimit 41 entrades, a partir de l'anàlisi de 153 casos. Hi ha hagut, en suma, intervencions en uns 7.000 articles, sobre un total de 31.762 articles de lèxic comú.

Com a resum d'aquesta labor, que ha suposat, òbviament, la lectura continuada del *Diccionari* feta per personal especialitzat, hom pot constatar que aquesta edició té 2.422 articles més que la primera: 69.988, enfront de 67.566; 12.343 accepcions més: 132.343, enfront de 120.000; 343, subentrades més: 17.343, enfront de 17.000; 14.007 definicions més: 117.007, enfront de 103.000; i 6.234 exemples més: 50.234, enfront de 44.000. 383 entrades i 750 subentrades han canviat de forma, ja sia gràficament, ja sia en la flexió del femení (addició, supressió o modificació), ja sia amb modificacions de verb transitiu a pronominal i viceversa, ja sia amb canvis de substantiu singular a substantiu plural i viceversa.

A tall d'exemple, indico algunes de les entrades o subentrades noves del lèxic comú: **abduir**, **aborrallonament**, **agroturisme**, **amiguisme**, **animal de sella**, **antiavallots**, **antiquíssim -a**, **barcelonisme**, **bimba**, **bingo**, **brigadista**, **canellera**, **caravàning**, **carpaccio**, **cellablanc**, **chardonay**, **claustròfòbic -a**, **com una ànima en pena**, **culturisme**, **deixalleria**, **ecomuseu**, **edició electrònica**, **edifici intel·ligent**, **emmoquetar**, **estigmatització**, **estressar**, **euro**, **fer la fi d'en Cagaelàstics**, **glamur**, **hereu escam-pa**, **homofòbia**, **light**, **massificació**, **mentalització**, **microones**, **migcampista**, **monovolum**, **multicine**, **parca**, **piromusical**, **podal**, **rebeca**, **salami**, **senderista**, **ufologia**, **videoclub**, **xabola**, **xatonada**, **zàping**, etcètera. S'hi han donat de baixa formes com **aguerriment**, **alapidar**, **ésser de bon (o de mal)** **aconcentrar**, **llenç de paret (o llenç de muralla)**, **paraules gruixudes**, **solteràs**, **un oncle renoc**, **vilorda**, etcètera. S'hi han acollit les propostes externes de modificació de les accepcions **malnom**, **pagà**, **papillota**, **pastor**, etcètera; i les propostes fetes per les Oficines Lexicogràfiques de modificació de les accepcions **incomparable**, **lleugeresa**, **malpaís**, **monoesquí**, **mortal**, etcètera. Han estat, en canvi, rebutjades ***apallissament**, ***culpabilitzar**, ***emeritatge**, ***fundició**, ***manicomial**, ***perilla**; pel que fa a ***fundició**, ja hi ha **foneria**, i pel que fa a ***perilla**, a l'entrada **pera** hi ha una remissió a **masclat** 'mota de pèl enmig del men-

tó. S'hi han modificat formes com **ahinada**, que esdevé **aïnada**; **alentorn**, que esdevé **alentorns**; **equivoc**, que esdevé **equivoc**; **piotxa**, que esdevé **pioixa**; **rebaixinc**, que esdevé **reveixinc**; etcètera.

El creixement extraordinari de la mobilitat de les persones, a què adés m'he referit, i les majors possibilitats, doncs, d'establir contactes amb qualsevol part del món, entre d'altres conseqüències, fan que sigui cada vegada més habitual haver-se de referir a gentilicis de tots els continents. La segona edició del *Diccionari* ha tingut especialment en compte aquesta realitat i ha entrat termes com **afroamericà -ana**, **azerbaidjanès -esa**, **brussel·lès -esa**, **callerès -esa**, **estatunidenc -a** (al costat de **nord-americà -americana**, que apareix en la primera edició).

S'hi han introduït també noves locucions o frases fetes, producte de la lexicalització d'expressions: *en espera de* 'esperant', *tocar el crostó a algú* 'renyar-lo', *en corrua* (o *corrua feta*, o a *corruafeta*) 'Formant filera', *relliscar-li a algú una cosa* 'No donar-hi cap importància, no posar-hi atenció'.

És, doncs, evident que dotze anys des de la primera edició no han passat debades.

Vull emfasitzar l'ampliació notable del nombre de 6.234 exemples més, puix que és una manera específica de restar fidels a un dels valors essencials que caracteritzen la labor lexicogràfica de Pompeu Fabra. No és habitual que els diccionaris normatius en presentin tants com el Mestre va decidir d'incloure en el seu; probablement perquè és una tasca complexa no gens fàcil de dur a terme correctament. Però és una solució lexicogràfica que augmenta substancialment la utilitat dels diccionaris, ja que són freqüents els dubtes dels usuaris, no solament sobre el significat dels mots i de les expressions, sinó també sobre llur ús sintàctic a la frase, al discurs; de vegades allò que el parlant d'una llengua vol aclarir, més que no el sentir d'una paraula o d'una accepció seva, és com funciona morfosintàcticament. La consciència d'aquesta necessitat empenyí Fabra a l'esforç afegit d'il·lustrar àmpliament el comportament de les formes en el context en què poden aparèixer; perquè sabia que la semàntica de les paraules no pot considerar-se un aspecte llur que no tingui a veure amb l'encaix precis en els sintagmes. A l'entrada **tal**, les subentrades *per tal que* i *per tal com* duen sengles exemples per a indicar, respectivament, el valor final i el causal: *T'ho escric per tal que no ho oblidis. Fugí a terres llunyanes per tal com havia matat un home*. A l'article **sacrificar**, en la subaccepció 2 3 s'afegeix l'exemple *Sacrificar-se pels fills*. És remarcable que els nous exemples d'aquesta segona edició no són mai inventats, sinó basats en el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana.

Per tal d'evitar incongruències en els articles del *Diccionari*, s'ha tornat a revisar la coherència entre la nomenclatura i els mots emprats en l'obra, és a dir, en les definicions, les subentrades i els exemples, per tal de verificar que totes les paraules utilitzades en components microestructurals del diccionari formen part de la nomenclatura i que

les accepcions corresponents hi són recollides. Hom ha procurat, doncs, que les formes que constitueixen la redacció del text del *Diccionari* puguin ésser consultades en llurs valors gramaticals i en llurs definicions com a entrades o subentrades.

En una línia semblant, s'hi han eliminat les remissions circulars detectades, que impedeixen d'assolir una informació sobre el sentit dels mots, que no resti obstaculitzada per aquelles; i que tampoc no hi hagi definicions múltiples, és a dir, que el mot que es defineix ni cap de sinònim no formi part de la seva descripció; així, l'entrada **loteria** en la primera edició té una accepció que diu 'Rifa, cosa en què regna l'atzar', la qual es canvia ara amb la supressió de *rifa*, que és sinònim de *loteria*: 'Cosa en què regna l'atzar'; l'article **madurar** canvia l'accepció 'Un abscess, madurar, formar matèria' per 'Un abscess, formar matèria', per tal d'evitar en la definició la forma definida *madurar*.

4. L'actualització del lèxic: una tasca permanent

Si l'ortografia, la morfologia i la sintaxi d'una llengua són aspectes que romanen essencialment invariants o, si de cas, exigeixen canvis molt saltuàriament, i en general menors, el lèxic cal que sigui revisat d'una manera constant. Les transformacions que es produeixen amb el pas del temps tenen una repercussió directa en els mots, tant pel que fa a llur supervivència com pel que fa a llurs definicions. Així, doncs, l'inventari lèxic d'un idioma és implícitament inestable, perquè reflecteix més directament que cap altre nivell de la llengua la concepció global de la realitat en totes les manifestacions.

Aquesta mobilitat singular ens ha de fer conscients que qualsevol tasca en la fixació del corpus del lèxic normatiu és sempre millorable i, per descomptat, provisional, contingent. Així ho va entendre també Pompeu Fabra. He remarcat la idea de canemàs que tenia sobre el recull que ens llegà; idea que evidencia la necessitat d'estar amatents a les modificacions que calguin.

He explicat molt sumàriament alguns aspectes de la feina de preparació d'aquesta segona edició. Com en la primera, hom ha comptat amb l'assessorament dels especialistes; s'ha discutit a fons tant la conveniència o no d'entrar determinades formes com la definició llur; de suprimir-ne d'altres; s'han consultat les obres lexicogràfiques més importants de la romanística, així com el fons documental amb què compta l'Institut d'Estudis Catalans. Etcètera. Tot això no obstant, fem del tot nostres les paraules que Pompeu Fabra escriví en el prefaci de la primera edició del *Diccionari general de la llengua catalana*: «...s'han pres totes les precaucions per evitar definicions inexactes. Ni així no s'haurà pogut aconseguir que no se n'hagin esmunyit algunes de dolentes, deficientes o poc entenedores, però aquest inconvenient es trobarà atenuat pel fet que, sempre que es tracta d'un mot important o d'un sentit difícil de copsar, la definició va acompanyada d'una o més frases que exemplifiquen l'ús del mot i en precisen la significació.» (p. ix).

Ben conscients de les limitacions humanes, tanmateix la col·laboració amb què ha pogut comptar la Secció Filològica ha estat bàsica perquè aquelles no hagin afectat en excés la utilitat de la tasca feta; també en aquesta línia manllevo les paraules de regraciament que en el prefaci esmentat Fabra explicita: «...havem de regraciar [...] tots els qui, amb llurs clàries i suggeriments, ens han estalviat força vegades d'incórrer en errors i omissions.» (p. x).

5. El *Diccionari* institucional acadèmic

He destacat que aquest *Diccionari* és per a tots els catalanoparlants, sigui quin sigui llur territori. I n'he adduït les raons, que se sustenten en el caràcter de l'Institut d'Estudis Catalans en general i en el de la Secció Filològica en particular, que és avalat pel Reial decret 3118/1976, del 26 de novembre, el qual els confia l'àmbit d'actuació en totes les terres de llengua i cultura catalanes. Però s'entendria la realitat a l'inrevés si hom arribés a la conclusió que és a partir d'aquest decret que l'Institut d'Estudis Catalans i la Secció Filològica decideix projectar-se arreu del domini lingüístic del català. No. La voluntat i la necessitat d'ésser l'acadèmia de la llengua catalana són constitutives dels interessos amb què es fundà l'Institut l'any 1907 i la Secció Filològica el 1911, els quals se sintetitzen en els estatuts vigents, en què a l'article 2, que en delimita l'espai d'intervenció, es diu explícitament: «L'àmbit d'actuació de l'Institut d'Estudis Catalans s'estén a les terres de llengua i cultura catalanes.» Així, doncs, el Reial decret no estableix de bell nou aquestes atribucions, sinó que es fa ressò dels objectius fundacionals i, sobretot, de la tradició que s'ha basat tostemps en la voluntat reeixida d'esdevenir la reunió de científics i estudiosos de totes les terres de llengua catalana, i fins i tot d'especialistes internacionals que es dediquen a la recerca en qüestions que afecten l'idioma, la cultura, la ciència catalans.

En aquest darrer apartat de la introducció vull remarcar un altre tret del *Diccionari*, que corrobora i aferma encara més el caràcter general per a la comunitat catalanoparlant que acabo d'esmentar: el d'obra institucional i col·lectiva. Aquesta és una peculiaritat que es pot defensar amb més seguretat quan ja n'ha aparegut la primera edició, perquè hom ha pogut verificar que ha merescut els comentaris procedents de tot el domini lingüístic. És una confirmació que no ha sorprès ningú, però que en qualsevol cas convé rellevar. Igual que el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, que feu propi l'Institut d'Estudis Catalans, ha estat sense discussió la referència normativa lexicogràfica de tothom, el *Diccionari de la llengua catalana* ha estat rebut com la continuació d'aquell i, doncs, s'ha assumit com el diccionari acadèmic. No ha sobtat, perquè és una obra col·lectiva, en què han participat investigadors de tots els territoris de la llengua catalana: la Catalunya del Nord, l'Estat d'Andorra, la Franja de

Ponent, el Principat de Catalunya, les Illes Balears, el País Valencià i l'Alguer s'hi reflecteixen inconfusiblement. L'Institut d'Estudis Catalans i la Secció Filològica no han fet sinó continuar i en vigorir l'obra des de la cooperació i el consens.

Valgui aquest preàmbul per a expressar, en nom de la Secció Filològica, l'agraïment a tots els qui han contribuït a l'elaboració de la segona edició. A la societat catalanoparlant de totes les contrades, que ha sentit la noble responsabilitat de fer notar allò que li ha semblat que convenia que fos modificat mitjançant les propostes de tota índole; un cop més ha demostrat fins a quin punt valora la llengua pròpia i ha fet palès ensems que, malgrat les adversitats a què està sotmesa, compta, com sempre, amb la millor defensa possible: la del poble que se'n val. A totes les persones que han estat expressament consultades sobre aspectes diversos, gràcies a les quals ha resultat més fàcil i segur avançar en l'actualització i el millorament del *Diccionari*; sense cap excepció, tothom ha respost amb tant de rigor com generositat. A tots els membres de l'Institut d'Estudis Catalans que, amb cadascuna de les cinc seccions, han treballat amb el convenciment de l'obligació institucional envers una obra eminentment acadèmica; llur col·laboració ha estat especialment enriquidora en tot allò que fa referència a les especialitats científiques, humanes i socials, des de la Secció Històrico-Arqueològica, la Secció de Ciències Biològiques, la Secció de Ciència i Tecnologia, la Secció Filològica i la Secció de Filosofia i Ciències Socials. Que se'm permeti, tanmateix, de fer un esment particular a la Secció Filològica, que tinc l'honor de presidir i en nom de la qual escric aquestes paraules, i a les seves Oficines i comissions de treball; tots els membres llurs han esmerçat esforços sense escatimar-ne cap, donant prioritat al projecte d'aquesta segona edició: cadascun en el compromís de seguir i valorar els treballs lexicogràfics que se li lliuraven regularment i en el de llegir-se enterament el *Diccionari*, una vegada enllestida la feina principal de la segona edició; l'Oficina d'Onomàstica, la Comissió de l'Estàndard del Lèxic, la Comissió de l'Estàndard de la Sintaxi, la Comissió de Gramàtica, encara que tenen llurs comeses específiques, han atès en primer lloc les qüestions referides al *Diccionari*, amb un sentit de solidaritat exemplar; la Comissió de Lexicografia, presidida per Carles Miralles i Solà, i constituïda per Joan Bastardas, Jaume Cabré, M. Teresa Cabré, Albert Jané, Joaquim Mallafrè, Josep Martines, Joaquim Rafel i Joan Veny, amb la col·laboració especial de Carolina Santamaria, ha treballat incessantment en la tasca àrdua i complexa de preparar oportunament els informes que havia de sotmetre a discussió i aprovació del Ple de la Secció Filològica sobre l'addició, la supressió o la modificació de les accepcions i les subaccepcions en la segona edició; les Oficines Lexicogràfiques, dirigides per M. Teresa Cabré i Castellví fins a l'any 1998 i per Joaquim Rafel i Fontanals des de 1999, hi han estat, lògicament, molt lligades; tots els qui les componen: Maria Bozzo, Olga Fullana, Pere Montalat, Carolina Santamaria i un bon nombre de persones dedicades específicament a aquesta

obra, han contribuït decisivament que la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* fos una realitat sòlida, talment com feren per a la primera, sumant a llur capacitat tècnica un tarannà humà sense el qual les obres no tiren endavant adequadament; i, finalment, a qui n'és el director actual, Joaquim Rafel i Fontanals, qui ha dedicat bona part de les hores del seu treball científic al *Diccionari* durant més de deu anys, amb la racionalitat, el rigor, la precisió i la paciència que són imprescindibles en una comesa d'aquestes dimensions.

El lector torna novament a tenir la paraula. Té a les mans una obra l'elaboració de la qual ha fet possible que sigui compacta i plural alhora; compacta en la unitat principal que ha de caracteritzar la llengua catalana i en la coherència interna que ha de tenir un corpus lexicogràfic com aquest; plural perquè hom hi ha tingut escrupolosament en compte, no solament la variació lingüística, sinó també les opinions més diverses de tots els qui directament o indirectament hi han volgut contribuir.

Des d'ara mateix la Secció Filològica és oberta, com ho ha estat sempre, a les observacions que hom hi farà per tal de millorar encara aquesta segona edició.

Parlament

L'any 2007 és especialment ric en aniversaris que afecten la història, sempre sinuosa, de la llengua catalana. Avui escau que en destaquí dos, que estan íntimament lligats: el centenari de la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans i el setanta-cinquè aniversari de les Normes de Castelló. Dues fites estretament relacionades, perquè l'una és conseqüència de les finalitats i els objectius de l'altra.

Deia fa pocs dies en una altra seu que la primera meitat del segle xx marca el punt d'inflexió en la vida de la llengua catalana i en salva la solució de continuïtat que l'amenaçava fatalment. N'hi ha prou amb pensar què s'hauria esdevingut si abans de 1936 l'Institut d'Estudis Catalans no hagués conclòs la tasca de la seva normativització que liderà Pompeu Fabra. Llegint el pensament del Mestre, fa l'efecte que tant l'Institut com ell mateix s'adonaren que era una necessitat del tot peremptòria codificar el català, per tal que fos possible allò que mogué principalment Enric Prat de la Riba a crear l'acadèmia: que recuperés els espais que havia perdut en l'expressió més formal, en l'àmbit de la ciència, de la tècnica i de la creació literària. Com si preveïessin la tragèdia que no era lluny; com si les convulsions sociopolítiques i econòmiques els fessin conscients que o s'afanyaven a ordenar-lo adequadament o podrien perdre la darrera ocasió de restituir-lo a la comunitat. Sortosament, hi foren a temps.

Nogensmenys, la preceptiva que dirigí Fabra no podia per si mateixa assegurar la recuperació lingüística. Calia l'extensió i l'acceptació social, òbviament, més enllà del Principat de Catalunya, en tots els territoris de llengua catalana. Sense l'adopció disciplinada, hauria quedat en no res, en un intent fallit. I, malgrat que en l'elaboració s'hi aplicaren criteris científicament i sociolingüísticament impecables, malgrat que la feina s'igualava amb escriure a les codificacions de totes les altres llengües romàniques, no obtingué l'assumpció immediata general de la comunitat catalanoparlant. S'hi ha-

* 2008, «Parlament». *Les Normes de Castelló*. 75 anys.

gueren d'ajuntar fins i tot esforços polítics per a aconseguir que no s'estronqués allò que al cap de més de cent anys hem comprovat que ha estat la preservació del català de la seva extinció definitiva.

Les normes socials, siguin de la mena que siguin, resulten molestes, justament perquè obliguen, perquè exigeixen una acollida unitària, altrament no funcionen com a tals. I les ortogràfiques, gramaticals i lèxiques no en són una excepció. Les que redactà Pompeu Fabra i que l'Institut d'Estudis Catalans promulgà l'any 1913, que es completen amb el *Diccionari ortogràfic* de 1917, se cenyien escrupolosament a la tradició literària del segle xv, a la ciència de l'etimologia, a l'ús quotidià en les diverses variacions, al contrast ponderat amb les solucions de la Romània. Però, al costat de les adhesions incondicionals, no hi faltaren els rebuigs més vehements. D'institucions, com l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, i d'escriptors, com Àngel Guimerà, i erudits, com Ramon Miquel i Planas, Antoni Griera, Anfós Par o Josep Calveras. Persones i ens principatins.

A la Catalunya del Nord, a les Balears i al País Valencià, les resistències foren molt superiors. Calgué una espera no exempta d'irritació i d'indignació del mateix Pompeu Fabra; i llarga, perquè fins als anys trenta no es generalitzà l'acceptació.

Allò que celebrem avui és precisament el fet que podem dir que simbolitza la fi de les reticències i, doncs, que representa la comprensió final que si es volia la pervivència de la llengua, no es podia refusar la imprescindible codificació. I Castelló en fou la ciutat testimoni l'any 1932. Les anomenades per això *Normes de Castelló* no són en el fons sinó la preceptiva fabrista invariada que sabé presentar-se tàcticament de manera adequada per a assolir el fi de la cohesió en l'ús literari de la llengua. Les entitats culturals i els intel·lectuals valencians que les signaren tancaven feliçment unes polèmiques que, si haguessin prosperat, haurien enfonsat l'obra de redreçament de Pompeu Fabra i, amb aquesta, la continuïtat, si més no, d'un idioma d'alta cultura.

Remarco unes paraules de les *Bases per a la unificació de l'ortografia valenciana*, que constitueixen les Normes: «Els escriptors i investigadors del País Valencià, les corporacions i publicacions més preparades de la nostra terra, amb un patriotisme que mai s'enaltirà prou, han arribat a l'acord transaccional que suposa el sistema que ací s'explana.» S'hi fa referència al patriotisme, a la lleialtat a la comunitat lingüística, en la línia que el mateix Pompeu Fabra reclamava quan es lamentava de les resistències d'alguns escriptors a assumir la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans: els retreia que eren, per això, mals escriptors, però també mals patriotes.

Vull aportar, en aquest sentit, una reflexió que em sembla especialment pertinent. Fa la impressió que alguna cosa hem desaprès de la lliçó històrica; ara i adés es manifesten tendències de rebuig a les solucions que s'estableixen acadèmicament, que són i que han de ser, més enllà dels gustos personals, les que s'han d'admetre. I no parlo

de cap territori en concret, sinó que em refereixo al conjunt de les terres de llengua catalana, si volen, començant pel mateix Principat de Catalunya. El distanciament respecte a la normativa no es pot definir de cap altra manera que no sigui l'amenaça de la fragmentació d'un idioma que ja està prou maltractat pels qui, des de fora, en són particularment i obstinadament hostils. No anirem bé, gens bé, si les forces que atempten contra la unitat de la llengua no són solament exògenes, sinó que també són endògenes. D'això, n'hauríem de ser més conscients que no som.

Commemoració del 75è aniversari de les Normes de Castelló, Aula Magna de la Facultat de Lletres, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 6 de novembre de 2007.

El tractament dels manlleus en la 2a edició del *DIEC*

Crec que és oportú que la meua breu intervenció se centri en algunes consideracions sobre la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC2) de l'Institut d'Estudis Catalans. Perquè som encara en l'any en què ha aparegut; perquè som encara en l'any de la celebració del Centenari de l'Institut d'Estudis Catalans. Però sobretot perquè l'obra ha de servir d'exemple i de referent també pel que fa a la introducció de neologismes i, doncs, és clar, als criteris per a llur adopció.

He dit diverses vegades que en l'àmbit de la lexicografia s'ha generat en els darrers anys una demanda considerable del lèxic d'especialitat per part dels parlants. I he explicat aquest fenomen com a conseqüència d'un altre: la progressiva generalització del coneixement en la societat de la informació. El món del saber sortosament s'ha anat obrint cada vegada més a tothom, en un procés en què deixa d'estar en mans exclusivament dels especialistes, els quals, a llur torn, deixen d'ésser grups de científics molt reduïts i constitueixen un cercle que s'amplia.

Per tot plegat, en el món actual la partió entre el lèxic comú i la terminologia és cada vegada més difuminada. Altrament, la magnificació de l'especialització científica i professional en perjudici de l'enciclopedisme, que comença a esdevenir rar, duu implícita la pruija d'afinar al màxim en l'expressió de conceptes que no poden ésser massa generals perquè aleshores són equívocs; han d'al·ludir a la realitat amb la mínima ambigüitat possible.

El context sociolingüístic ens obliga de manera creixent a un coneixement vast dels diversos àmbits de les activitats humanes, que ens permeti la concreció, la precisió i l'aprofundiment.

* 2008, «El tractament dels manlleus en la 2a edició del *DIEC*». IEC. *Espais Terminològics*, p. 17-26.

Els diccionaris de totes les llengües contenen quantitativament moltes més formes d'especialitat que no fa relativament pocs anys i, en renovar-se, canvia també la presentació de terminologia, d'acord amb la realitat; així, avui resulta superflu que es distingeixin com a termes d'especialitat determinades entrades que fa alguns anys es marcaven com a exclusives d'un àmbit concret. Pompeu Fabra, en el *Diccionari general de la llengua catalana*, a *metamorfosi*, per citar un exemple, encapçalava l'accepció «canvi de forma, estructura...» amb la marca «en zoologia»; el DIEC2 diu directament «canvi de forma, estructura...», sense canviar la definició, però eliminant la referència a l'especialitat. A *lluneta*, el *Diccionari* de Fabra té l'accepció «En arqueologia, espai en forma més o menys de mitja lluna»; el DIEC2 n'elimina la marca «En arqueologia» i, en aquest cas, en modifica també la definició: «Petita volta que resulta...»

L'Institut d'Estudis Catalans ha après d'Enric Prat de la Riba que les llengües han d'estar al servei de les comunitats i, doncs, oferir a llurs membres la possibilitat d'expressar-s'hi sense límits: és la condició perquè no s'en produeixi la substitució humil·liant parcial o total. I la competència dels parlants ha de poder respondre als condicionants de tots els contextos comunicatius possibles.

En aquesta línia, es fa imperiosa la tasca d'acoblament sòlid dels llenguatges d'especialitat i la llengua comuna, de manera que la neologia s'ha de furnir del lèxic general i aquest, al seu torn, ha de donar solucions a la formació i a la preceptiva per a la neologia, en un procés constant de retroalimentació.

Una de les novetats més destacables de la labor duta a terme en la preparació del DIEC2 ha estat justament l'ampliació notable i ponderada de la terminologia; n'ha resultat també l'aspecte més complex i el que ha requerit un període d'execució més llarg. Per tal d'assolir la compacitat indefectible, ha calgut coordinar minuciosament les àrees del coneixement, les més afins i les més distants entre si. L'avantatge excepcional que ens assisteix en aquestes empreses és que l'Institut d'Estudis Catalans és una corporació on la interdisciplinarietat predomina en la reunió de membres de cinc seccions distintes, amb 26 societats filials; en cap altra seu no hi ha una plataforma tan favorable a l'intercanvi d'opinions des de perspectives diferents, però sempre complementàries. I, a això, hi hem de sumar la col·laboració inestimable del TERMCAT, amb qui l'Institut d'Estudis Catalans té unes relacions permanents que faciliten enormement l'eficàcia en la tasca de l'establiment de la terminologia catalana.

L'activitat constant de tots plegats fa possible la revisió de lemes que convé que siguin modificats, perquè els avenços científics, tecnològics i artístics ho reclamen, o fins i tot que siguin substituïts o eliminats. Però la terminologia obliga a un treball afegit respecte al lèxic comú: la solució gràfica i fonètica, on la voluntat i la necessitat d'imprimir-hi la idiosincràsia catalana exigeix filar molt prim, especialment en l'adopció i l'adaptació de manlleus, ja que, més enllà d'allò que és estrictament xenisme, molts

conceptes poden incorporar-se i integrar-se a la cultura autòctona, la qual cosa demana que es configurin com a catalans, de vegades sense necessitat que hi hagi rastre de la llengua de procedència, d'altres, en canvi, amb l'explicitació de la llengua d'origen, vestida emperò del material gràfic i fonètic català.

El DIEC2 presenta alteracions adesiara subtils en aquest sentit: per exemple, l'article *estilobat* s'hi modifica en *estilòbata*; *fum a terra*, escrit separatament, s'hi escriu subratllant-ne la gramaticalització i es fusiona en *fumaterra*. En una altra direcció, *castanyer d'Índia* s'hi ha substituït per *castanyer bord*, sense abandonar completament el terme *castanyer d'Índia*.

Hem donat d'alta moltes formes que, com he dit, pertanyen a camps semàntics diferents: *maputxe*, *patrilateral* (antropologia); *ataxita*, *supercúmulo* (astronomia), *hidrant*, *saprolègnia* (ciència forestal); *contrapicat*, *sobreexposició* (comunicació); *biodiversitat*, *folívor* (ecologia); *electroencefalògraf* (enginyeria electrònica); *gauge*, *nucleosíntesi* (física nuclear); *passavins* (hoteleria); *clicar*, *videoconferència*, *internauta*, *píxel*, *processament de textos*, *xat*, *emoticona*, *navegador* (informàtica); *euromíssil*, *subfusell* (defensa); *frontennis* (esports). Etcètera.

Amb la voluntat d'aprofundir encara més en la neutralitat ideològica, el DIEC2 s'ha fet ressò de la incidència arreu de cultures i religions que fins fa molt poc temps restaven closes en els grups originaris i dels qui les practiquen, especialment de les islàmiques i les jueves; per la qual cosa s'hi ha introduït, per exemple, *aiatol·là*, *alcorà*, *quipà*, *talibà -ana*, *xador*, *agarè*, *fàtua*. Altres formes diverses que s'han inclòs com a neologismes en el DIEC2 són, per exemple, *cànnabis*, *càrtel*, *escanejar*, *harakiri*, *maracujà*, *pizzer* *pizzera*, *psicòtrop*, *tsunami*. Etcètera.

El procés de mundialització duu implícita l'amenaça de l'anivellament, per la coerciò de molt poques llengües amb gran poder, que dialectalitzen les que en tenen poc.

La terminologia és un àmbit especialment condicionat per la globalització, en sentits diversos. Primerament, la mobilitat de les societats més desenvolupades fa conscients les persones que calen els mitjans per a la intercomprensió en general i, d'una manera especial, en allò que afecta la vida professional, que és la que motiva principalment la internacionalització de les relacions. Segonament, les comunitats que són capdavanteres en la ciència, la tècnica i les arts són també dominants en l'expansió dels llenguatges especialitzats.

Cal, doncs, preservar les llengües des de la perspectiva de la generació dels neologismes, a partir de l'aprofitament de llurs mitjans i evitant que siguin interferides gratuïtament per altres.

En els processos de creació terminològica, hi és primordial el respecte a allò que denominem el geni de cada idioma, la qual cosa obliga, en primer lloc, a evitar els manlleus innecessaris, és a dir, aquells que poden ésser substituïts per formes que trobem

en la llengua destinatària de què es tracti; i, en segon lloc, a l'adaptació total o parcial del manlleu quan aquest és inevitable, o sigui, la submissió a les normes fonològiques, fonètiques, gràfiques, morfològiques, sintàctiques i lèxiques. Resulta grotesca la tendència presumptuosa a la preferència de l'ús de manlleus per tal de demostrar el coneixement de llengües estrangeres; és el resultat d'actituds acomplexades i d'autoodi.

He dit en altres ocasions que el rebuig de préstecs innecessaris no solament és un acte de respecte envers la llengua pròpia, sinó també envers la llengua de la qual es manllevari, ja que en suposaria un plagi abusiu.

El coneixement de la història general de la llengua ha de servir de guia essencial per a la creació de terminologia. La llengua catalana compta amb formes que en el període d'introducció foren neologismes procedents de llengües diferents: hel·lenismes, germanismes, arabismes, italianismes, gal·licismes, castellanismes, anglicismes, etcètera. No es pot menysprear la manera com s'hi adaptaren aleshores; al contrari, ha d'ésser actualment un punt de referència.

La tasca que Pompeu Fabra va realitzar respecte a la reconstrucció, la reordenació del lèxic del català literari, és un exemple esplèndid que ens permet d'establir criteris fonamentals en la fixació terminològica, encara que les circumstàncies històriques avui exigeixen els procediments adequats i pertinents específics.

En la creació de terminologia és imprescindible establir unes regles sistemàtiques, amb les menors excepcions possibles. Cal imposar-se una regularitat basada en la concepció unitària de l'estructura lèxica a la qual la terminologia s'ha d'integrar. Cada àmbit d'especialitat ha d'esdevenir una subestructura, dins l'estructura general, que té unes normes pròpies de funcionament: cap unitat terminològica no ha de quedar deslligada del conjunt en què s'insereix.

És evident que en l'aplicació d'aquestes regles no es podrà ésser sempre igualment rígid, perquè a l'hora de triar les solucions cal considerar-ne també l'eficàcia, és a dir, allò que en faciliti socialment l'ús, que, de vegades, haurà d'estar fins i tot per damunt de la lògica de determinades normes. L'equilibri entre, d'una banda, la màxima subjecció a uns preceptes i, de l'altra banda, la màxima expansió sociolingüística és un exercici obligat i complex.

Les regles per a la neologia han de començar per establir per quins arguments es decideix que es rebutja o que s'accepta un manlleu, i, un cop admès quan escau, per quins es decideix l'adaptació o no al català; i, encara, si aquesta adaptació ha d'ésser total o parcial. Així, davant termes que han arrelat en un bon nombre de llengües com a préstecs no adaptats, pot ésser recomanable no esdevenir l'excepció. El mateix *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra va deixar intacta en edicions ulteriors al 1932, per exemple, la forma anglesa *whisky*, amb *w* i *h*, amb *k* i amb *y*; també inclogué intacta la forma francesa *foie gras*; o gairebé intacta, *wàter*, amb *w*, que té com

a únic senyal català l'accent greu damunt la -à-; *sandvitx* s'adaptà més al català, amb el canvi de la *w* per una sola -v- i de la -ch final per la grafia del so corresponent al català -tx. Semblantment, *espagueti*, que és un manlleu de l'italià *spaghetti*, que ha fet fortuna pertot arreu, ha afegit una vocal de suport inicial e-, ha canviat la -h després de la -g per una -u purament gràfica, i ha simplificat la geminació fònica i gràfica de les dues -tt interiors italianes.

En un altre sentit, formes manllevades que ja s'han estès en la llengua comuna poden condicionar alguns neologismes; així, l'existència en català del terme de l'anglès *futbol*, també inclòs en el *Diccionari* de Fabra, obliga no solament a derivats com *futbolí*, sinó també a termes de l'àmbit de l'esport com *handbol*, *voleibol*, etcètera, amb el grau d'adaptació fonètica i gràfica que sigui coherent amb el de *futbol*.

Tot i que una regla d'or del treball terminològic ha d'ésser que de res no val la creació de neologismes de genuïtat impecable si després ningú no els ha d'emprar, també ha d'ésser d'or el postulat que davant els dubtes en l'opció per una forma autòctona o pel manlleu corresponent, cal inclinar-se sempre per la primera, amb la consciència que, si cal, es podrà esmenar; mentre que si hom es decanta d'entrada pel manlleu, la decisió és pràcticament irreversible.

Si hagués de destriar alguns criteris principals que han de guiar la formació de terminologia, en destacaria els següents:

1. *La necessitat real del neologisme*. Són absurds, per exemple, manlleus com *dancing* o *printer*, perquè ja disposem de *sala de ball* o *discoteca*, i de *impressora*, respectivament.
2. *El comportament interlingüístic*. Per a l'admissió o no de manlleus, han de tenir un pes especial les solucions per què s'han inclinat les altres llengües, especialment les de la mateixa família.
3. *La coherència interna entre els termes directament o indirectament relacionats*.
4. *La història de la llengua*, especialment en la tradició lexicogràfica. La fonètica i la documentació històriques ens proporcionen, com he dit, informació per a l'adaptació correcta d'un manlleu.
5. *La genuïtat ortoèpica*. No és suficient, per exemple, que mantinguem la grafia correcta del manlleu *pòster*; cal, endemés, remarcar la pronunciació de la -ò- tònica oberta i de la -e- àtona en els parlars que neutralitzen les *aa* i les *ee* en aquesta posició. Semblantment, l'acceptació de *euro* obliga en el català oriental i central a la pronunciació ['ewru].
6. *La genuïtat ortogràfica*. Sembla indiscutible que el manlleu del francès *disquette*, amb doble -tt- més -e final s'ha d'adaptar gràficament en català en la forma *disquet*, acabada en una sola -t. Més complexa és la qüestió quan els manlleus són de llengües de família diferent.

7. *L'adaptació*. Cal valorar amb rigor tots els casos de manlleus que comparteixen circumstàncies iguals, a l'hora d'adaptar-los. El préstec francès *avancée*, amb dues *-ee-* finals pel gènere femení, en català resta *avancé* 'cobert o tenda incorporats a una caravana', perquè és allò que s'ha esdevingut amb altres substantius que procedeixen de participis femenins francesos: *melé* 'jugada de rugbi', *giroflé* 'viroler groc', ja que, al marge del gènere gramatical que tenen en el català, la nostra llengua no empra les terminacions pròpies del francès per a marcar el femení.
8. *La variació diatòpica*. La creació neològica pot trobar solucions en la variació geogràfica dels dialectes.
9. *L'oportunitat*. Sabem que la forma primera d'un terme nou que s'introdueix en l'ús lingüístic i el grau d'extensió amb què es difon produeixen unes adhesions difícils de rectificar posteriorment. Si s'actua amb prou agilitat, manlleus relativament recents poden ésser substituïts sense grans dificultats per formes genuïnes o per calcs adequats, com s'ha esdevingut, per exemple, amb *compact disc* per *disc compacte* o amb *esthéticienne* per *esteticista*, o amb *e-mail* per *correu electrònic*.
10. *Respecte al geni de la llengua*. Cal evitar en la neologia allò que resulta estrany al funcionament habitual de la llengua; ni la voluntat d'originalitat expressiva no justifica que ens apartem dels procediments que en marquen la idiosincràsia. No em refereixo ara exclusivament al manlleu o al calc innecessaris, sinó també a determinats termes que transgredeixen la manera de comportar-se del català; per exemple, l'ordre de col·locació dels elements en els sintagmes: *Catalunya Ràdio*, *Futbol Club Barcelona* o *Reial Automòbil Club de Catalunya*; o l'ús incorrecte de les preposicions a *olla a pressió* per *olla de pressió*; o una lexicalització estranya per absurda com *fusteria metàl·lica*, per *tancament metàl·lic*.

* * *

La tasca conjunta de l'Institut d'Estudis Catalans, i especialment de la seva Secció Filològica, i el TERMCAT permet assegurar el rigor i la coherència en l'aplicació dels criteris bàsics per al tractament dels manlleus. Des del TERMCAT s'elaboren propostes treballades sistemàticament i meticulosament, les quals se sotmeten al vistiplau del Consell Supervisor, ulteriorment, al de la Comissió de Lexicografia de la Secció Filològica i, finalment, al del Ple de la mateixa Secció. El camí és llarg, certament, però garanteix un contrast d'opinions ampli i suficient entre els experts.

Personalment he viscut directament l'experiència de la labor que es desenvolupa en el si del Consell Supervisor del TERMCAT i puc, doncs, afirmar amb coneixement

de causa no solament la sintonia que hi ha amb l'Institut d'Estudis Catalans i amb la Secció Filològica, sinó també la capacitat d'aprofundir en els arguments que permeten acceptar o rebutjar neologismes; acceptar o rebutjar manlleus o préstecs i que justifiquen llur simple adopció o llur adaptació, segons els casos.

Des d'aquesta col·laboració estretíssima entre la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i el TERMCAT, el DIEC2 ha volgut fer un salt particular en l'oferiment als usuaris d'un cabal de terminologia francament abundant, tot mirant, tanmateix, de no ultrapassar el caràcter de diccionari de la llengua comuna, sia en els lemes introduïts, sia de manera particular en llur definició.

Bastin com a mostra alguns exemples de terminologia de camps semàntics i de tractament distints.

1. Manlleus tractats pel procés d'adaptació

- a) Camp semàntic: arts gràfiques. *Cuixé* (*paper cuixé*) (amb *-uix-*), *maixé* (*paper maixé*) (amb *-aix-*).
- b) Camp semàntic: hotelaria. *Brandi* (amb la *-i* final). *Quètxup* (amb *qui* amb *-tx-*).
- c) Camp semàntic: vida social. *Glamur* (amb *-ur* final), *txa-txa-txa* (de Cuba) (amb *tx-*), *zàping* (amb accent a la *-à-* i una sola *-p-*), *discjòquei* (amb accent a la *-ò-*, amb *-j-* i *-quei*, amb *qu, e, i*), *pírcing* (amb l'accent damunt la primera *-í-*).

2. Manlleus tractats pel procés de l'adopció directa (hi incloc també alguns casos en què s'hi ha afegit l'accentuació gràfica)

- a) Camp semàntic: antropologia. *Ethos* (amb canvi de l'alfabet grec al romànic, però mantenint *-th-* interior).
- b) Camp semàntic: art. *Kitsch* (amb *k* inicial, i amb *-sch* final), *sfumato* (amb *s* líquida), una veu en *off* (amb dues *-ff* finals).
- c) Camp semàntic: estètica. *Lífting* (solament s'hi ha afegit l'accent damunt la primera *-í-*).
- d) Camp semàntic: enginyeria electrònica. *Mòdem* (solament s'hi ha afegit l'accent a la *-ò-*).
- e) Camp semàntic: enginyeria industrial. *Bypass* (amb *-y-* grega i dues *-ss* finals).
- f) Camp semàntic: esports. *Ràfting* (solament s'hi ha afegit l'accent damunt la *-à-*).
- g) Camp semàntic: comerç i economia. *Boutique* (amb *-ou-* i final en *-que*), *royalty* (amb les dues *-yy-* gregues).
- h) Camp semàntic: hotelaria. *Sommelier* (mantenint les dues *-mm-*), *carpaccio* (mantenint el final *-ccio*), *chardonnay* (amb *ch-* inicial, amb dues *-nn-* inter-

nes i amb -y grega final), *grappa* (mantenint les dues -pp-), *bàrman* (solament s'afegeix l'accent damunt la primera -à-).

- i) Camp semàntic. Informàtica. Web (amb w- inicial i amb -b final).
- j) Camp semàntic: vida social. Twist (amb tw- inicials), swing (amb s líquida seguida de -w-), light (amb final -ght).
- k) Camp semàntic: periodisme. Freelance (amb dues -ee- interiors).

Etcètera.

El treball minucios respecte als manlleus, tant des de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, com des del TERMCAT, es basa sociolingüísticament a no fer concessions ni per complexos ni per falsa modernitat o per esnobisme. Som una societat que encara importem més que no pas exportem tecnologia i ciència; per tant, estem forçats a una major vigilància quant a les interferències terminològiques. En un altre sentit molt essencial, cal tenir en compte que no pot ésser igual la tasca d'establir la terminologia en una llengua que viu en la normalitat, que fer-ho, com és el nostre cas, en una llengua subordinada; ja que, a la subsidiarietat i dependència no volgudes, imposades, respecte a la llengua dominant de l'Estat, no hi podem sumar una subsidiarietat respecte a altres llengües, perquè aquesta, a diferència de l'altra, la podem esquivar. Quan la llengua catalana té els recursos suficients i alhora socialment res no ens obliga a recórrer al préstec d'una altra llengua, ens hem de quedar amb la nostra. No ens cal usar el *computer*, perquè ja tenim l'*ordinador*...

Moltes gràcies.

Ciència? *In english, please*

Ja fa uns quants anys, Adolfo Suárez, aleshores president del Govern espanyol, va declarar que la llengua catalana no servia per a fer ciència. Molts ens n'indignàrem. Fèiem memòria dels objectius que mogueren E. Prat de la Riba a fundar l'Institut d'Estudis Catalans: l'estudi científic, principalment de la realitat general dels Països Catalans, expressat amb la llengua que els és pròpia; compten amb una tradició investigadora de persones preeminents en tots els àmbits del saber, que han publicat en llur llengua; hem hagut de patir i patim encara la imposició de la diglòssia humiliant que suposava recórrer al castellà per a les funcions altes i reservar el català per a l'ús col·loquial, per a la intimitat (els sona això?); hem hagut de reivindicar que a les universitats es facin les classes i les tesis en llengua catalana; etcètera.

Sobtadament, una part considerable de la nostra comunitat científica pateix els efectes de l'alienació, una de les conseqüències principals de la qual és que renega de tot allò que fa quatre dies defensava. Ha oblidat les condicions bàsiques per a la normalitat de la llengua: que s'utilitzi sempre, arreu, per tothom i per a qualsevol tipus de comunicació. Ha abdicat.

A l'hostilitat secular exògena contra la recuperació del català, ara li n'hem d'afegir una altra endògena, que s'ha infiltrat en els organismes oficials: la dels qui proclamen la impotència, la falta d'impacte (?) i, doncs, la inutilitat del nostre idioma per a la recerca. Investigar entorn de qüestions dels nostres territoris no té per a ells cap interès; publicar en editorials catalanes i en català els resulta risible: cal fer ciència en llengua anglesa i publicar-la en revistes estrangeres.

Em remeto als fets: darrerament han estat denegades sol·licituds de reconeixement oficial de la investigació a estudiosos de filologia catalana de primera línia, amb l'argument explícit que s'hi han servit del català i d'editorials nacionals catalanes. Des

* 2009/08/04, «Ciència? *In english, please*». *Avui*.

de Catalunya mateix s'ha elaborat una classificació de revistes d'aquesta àrea del coneixement en què pràcticament la totalitat que es fan als Països Catalans es consideren de segona o de tercera categoria. En reunions celebrades a Catalunya per a tractar qüestions científiques no solament s'usa habitualment l'anglès, sinó que s'hi han arribat a prohibir les intervencions en cap altra llengua! La nostra universitat, que mai no ha destacat perquè hagi aplicat polítiques de defensa i extensió de l'idioma propi, incentiva amb compensacions l'ús de l'anglès per a fer classes de matèries de l'especialitat de filologia catalana.

Aquesta és la modernitat de molts que s'autodenominen científics. Davant d'un panorama així, o es canvia radicalment d'actitud o seria recomanable actuar amb coherència i amb honradesa, començant per aclarir públicament en les convocatòries d'ajuts a la recerca que s'abstinguin de sol·licitar-los els qui s'hi han servit de la llengua catalana o els qui l'han publicada en revistes no estrangeres, perquè no hi tenen res a fer. Continuant per recomanar als estudiants d'ensenyament superior que escriguin en anglès i que abandonin, doncs, el català en els treballs d'investigació.

Els metges saben que l'ús insuficient dels òrgans del cos en provoca l'atròfia. Els lingüistes modestament sabem que, semblantment, si hom margina una llengua de fer determinades funcions, la condemna que acabi mancada dels recursos per a fer-ho mai més. Ras i curt, si per causa d'un provincianisme malaltís com el que denuncio renunciem a l'ús normal del català en l'expressió científica, no passarà gaire temps que les paraules del president Adolfo Suárez a què m'he referit siguin absolutament certes.

Per a consolació, sempre ens quedaran els articles i els llibres dels especialistes en filologia catalana estrangers, comptant-hi els qui tenen la llengua anglesa com a pròpia, per a poder tenir el gaudi de veure emprada la nostra llengua en la recerca, ja que ells mai no s'han plantejat d'abandonar-la. Paradoxes de la vida!

L'Institut d'Estudis Catalans i la catalanofonia

Artículo primero.— Se otorga reconocimiento oficial del “Institut d’Estudis Catalans”, corporación académica, científica y cultural cuyo ámbito de actuación se extenderá a las tierras de lengua y cultura catalanas.» Del Real decreto 3118/1976, signat pel rei d'Espanya, Joan Carles I.

Article 2. Àmbit d'actuació. L'àmbit d'actuació de l'Institut d'Estudis Catalans s'estén a les terres de llengua i cultura catalanes.» Dels Estatuts de l'Institut d'Estudis Catalans del 2001, actualment vigents.

1. L'Institut d'Estudis Catalans i les relacions exteriors

Qualsevol institució ha d'ésser una resposta de servei concreta a unes necessitats reals que la societat reclama, ha d'ésser-ne, doncs, una plataforma per a unes finalitats justificades, que s'han d'imposar com a objectius i que són, en definitiva, allò que la sustenta i que l'omple de sentit.

L'Institut d'Estudis Catalans (IEC) ha celebrat recentment el centenari de la seva fundació. L'any vinent, el 2011, la Secció Filològica (SF) commemorarà el seu, ja que es creà quatre anys després. Els principis que mogueren Enric Prat de la Riba a llur constitució es resumeixen en tres: a) exigència i rigor científics, b) catalanitat i c) obertura a l'exterior. Tots tres, els concebé com a interdependents, de manera que cap per si mateix no era suficient, totes les activitats els havien d'incloure conjuntament.

Ens centrarem en el tercer, i farem, doncs, circumstancialment abstracció dels altres dos.

Mai en la història de qualsevol poble no es justifica la decisió de l'aïllament endogàmic, del tancament per pors, per complexos o, pitjor encara, per supèrbia, a la

* 2010, «L'Institut d'Estudis Catalans i la catalanofonia». Dins *Treballar a la frontera. La Generalitat a Perpinyà i a l'Alguer*. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2010, p. 80-83.

vida de l'univers més pròxim i més llunyà; mai ningú no es basta per si mateix, ni individualment ni col·lectivament; les autarquies, les reclusions excloents, han conduït, condueixen i conduiran irremissiblement al fracàs.

Som una nació amb greus problemes de reconeixement com a tal, malgrat allò que afirma la Constitució espanyola. La subordinació de tot ordre que patim es mostra particularment explícita en el fet que no es vol distingir convenientment les diferències culturals de l'Estat. S'admet la varietat lingüística, però des d'una posició de desigualtat basada en un sentiment diglòssic ofensiu i no democràtic, segons el qual, llevat de la llengua espanyola, les altres són minoritzades, sotmeses a un procés de folklorització que pretén, entre altres objectius, fer-les poc o gens aptes ni necessàries per a la gran cultura i per a l'alta investigació.

Les universitats i els centres d'investigació en general estan concebuts amb una política que no dona cabuda normal a allò que és propi d'àmbits relativament restringits, els quals hom tendeix a provincianitzar. Així, els estudis sobre arguments que afecten privativament els Països Catalans són marginats, d'on apareix l'autoodi i el menyspreu resultant per a tot allò que és propi de territoris minoritzats. En el marc que ens interessa centrar-nos, patim aquesta situació de manera profunda: la Catalunya del Nord, l'Estat d'Andorra, el Principat de Catalunya, la Franja de Ponent, el País Valencià, el Carxe, les illes Balears, l'Alguer, tots conjuntament i cada espai en particular han de suportar, pel que fa a la llengua catalana que els és pròpia, un rebuig que cerca de centrar l'argumentació en les dimensions geogràfiques que els caracteritzen.

La divisió politicoadministrativa a què han estat sotmesos agreuja considerablement aquesta situació negativa, sia per una hegemonia interessada dels estats respecte als pobles i les nacions (Estat francès, Estat espanyol i Estat italià), sia per una separació expressament planificada dins els mateixos estats que dificulta unes interrelacions naturals i històriques entre comunitats germanes (les distintes autonomies de l'Estat espanyol, que procuren la secessió entre Catalunya, el País Valencià i les illes Balears); des d'un centralisme prepotent, hom ha procedit a la divisió lingüísticocultural dels Països Catalans, mitjançant procediments de separació.

El principi de catalanitat que marca l'IEC des dels orígens l'hem d'entendre no solament com la necessitat de reivindicar des de Catalunya les nostres especificitats com a poble dins l'Estat espanyol, sinó també de fer-ho amb tots els territoris on el català és llengua pròpia, en relació amb els respectius estats: l'italià (l'Alguer) i el francès (la Catalunya del Nord).

Enric Prat de la Riba demostrà un esperit de treball sense fronteres que l'honora. Superà les temptacions reduccionistes en favor d'una projecció al món sense restriccions. No debades l'IEC forma part, des del 1922, de la Unió Acadèmica Internacional. Prèviament, aquesta obertura reclamava una unió harmònica i sòlida entre

tots els territoris que constitueixen els Països Catalans. Per tant, des dels començos, el concepte d'obertura de l'IEC té dues direccions: una, la primera, sense la qual ja no es pot plantejar la segona, la que havia d'assolir un sentit unitari de la catalanofonia, una altra, la de l'expansió universal d'aquesta, com una identitat més en el concert de la diversitat enriquidora.

Avui, amb un procés de mundialització que pretén una igualació en favor dels més poderosos, cal que desapareguin fronteres administratives per a l'enfortiment de les relacions entre els pobles, però mai no a costa d'eliminar ni una sola llengua, ni una sola cultura. Sortosament, crec que podem dir que l'IEC s'ha proposat amb tota l'ambició d'estrener els lligams entre les contrades de la catalanofonia. L'any 1999, mitjançant un conveni de cooperació amb la Universitat de Perpinyà, amb el vistiplau del Govern de l'Estat francès, es creà una delegació territorial de l'IEC en aquella ciutat; un centre propi que supera, doncs, les fronteres a què he fet esment suara, en el respecte a la realitat lingüísticocultural fora de l'Estat espanyol: per aquest conveni, la Universitat de Perpinyà reconeix l'autoritat de l'IEC en la codificació de la llengua catalana, alhora que l'IEC es compromet a la consideració de les principals variants dialectals de la Catalunya del Nord en l'establiment de la normativa, seguint lleialment la visió composicional de la llengua catalana que predominà en el treball de Pompeu Fabra:

1.1 Per mitjà d'aquest conveni es crea la Delegació Territorial de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), amb seu a la Universitat de Perpinyà.

2.1. La Delegació [...] promou i desenvolupa l'estudi de la llengua catalana i la recerca en l'àmbit català, i també llur difusió a l'Estat francès i als països francòfons.

2.3. La Delegació Territorial promou i realitza estudis sobre el català septentrional o rossellonès, en el marc de les normes establertes per l'IEC.

[...] A) Bases del conveni. 1. La Universitat de Perpinyà reconeix l'Institut d'Estudis Catalans com a acadèmia de la llengua catalana per al conjunt del domini lingüístic català [...] 2. Així mateix, l'Institut d'Estudis Catalans reconeix que la Universitat de Perpinyà és l'autoritat acadèmica territorial per al domini català situat a l'Estat francès.

És remarcable la Carta a favor de la llengua catalana del Consell General dels Pirineus Orientals, de l'Estat francès. En l'acord n. 132, article 1, el Consell General reconeix oficialment el català com a llengua del departament, juntament amb el francès; i en l'article 2, reconeix l'IEC com a autoritat lingüística i acadèmica de la llengua catalana per a tot el seu domini, i es compromet a respectar-ne les normes lingüístiques que estableix.

En un altre vessant, l'IEC forma part i presideix el Patronat de la Universitat Catalana d'Estiu a Prada.

El 7 de juny del 2001 fou inaugurada una nova delegació de l'IEC a la ciutat de Castelló de la Plana. Posteriorment, han estat creades la de Lleida i la d'Alacant, i és a punt de posar-se en marxa la de Palma de Mallorca.

L'IEC signà el 1998 un conveni marc amb l'Ajuntament de l'Alguer, el qual és responsable de l'ensenyament del català en el municipi, en què es manifesta també el compromís d'acceptar l'IEC com a única autoritat lingüística per al català, a l'ensens que l'IEC es compromet a la consideració necessària de la variació dialectal algueresa en l'establiment de la normativa i l'estàndard de la llengua:

3. Que és voluntat d'ambdues institucions salvaguardar la unitat lingüística [...]. Segon. L'Ajuntament de l'Alguer reconeix l'autoritat lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans i es compromet a difondre'n la normativa a les escoles municipals, sens menyscapte de l'ús de la varietat algueresa.

Tercer. L'Institut d'Estudis Catalans tindrà en compte la varietat algueresa de la llengua catalana a l'hora de fixar-ne la normativa.

Destacaré uns quants convenis que l'IEC ha signat amb altres institucions; solament faré referència als que comprometen l'IEC amb ens de fora de Catalunya.

Pel que fa a associacions, centres culturals i institucions i entitats de recerca, l'IEC té conveni amb l'Institut d'Estudis Andorrans, amb l'Obra Cultural de l'Alguer o amb la Societat Balear de Matemàtiques.

Quant a editorials, amb Editorial Moll, amb Editorial Tres i Quatre o amb Publicacions de la Universitat de València.

Quant a fundacions, amb la Fundació Ausiàs March, amb la Fundació Carles Salvador.

Amb la Universitat Catalana d'Estiu, amb la Universitat de Perpinyà, amb el Centre de Recerques i d'Estudis Catalans de la mateixa Universitat de Perpinyà, amb l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, amb la Global University Network for Innovation, amb la Universitat d'Alacant, amb la Xarxa Vives d'Universitats, amb la Universitat de les Illes Balears, amb la Universitat de València, amb la Universitat Jaume I de Castelló, amb la Universitat Internacional Menéndez y Pelayo, etcètera.

L'IEC també té convenis amb ajuntaments de fora de Catalunya, com l'esmentat amb l'Ajuntament de l'Alguer o amb el de Morella.

Pel que fa a governs, ultra les relacions i els convenis diversos amb la Generalitat de Catalunya, l'IEC en té de signats amb el Govern d'Andorra, amb el Govern de les Illes Balears i amb la Conselleria d'Educació i Cultura d'aquest mateix Govern, amb el Ministeri de Cultura (Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques), amb la Societat Estatal de Commemoracions Culturals del mateix Ministeri, amb el Ministeri de Foment, amb el Centre Nacional d'Informació Geogràfica del mateix Ministeri, amb el

Ministeri d'Educació i Ciència o amb la Secretaria d'Estat d'Universitats, Investigació i Desenvolupament del mateix Ministeri.

Endemés, l'IEC compra amb entitats adherides, com l'Institut Menorquí d'Estudis, amb entitats aixoplugades, com la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes o la North American Catalan Society.

Pel que fa a relacions internacionals, en manté amb Fondazione Ezio Franceschini, amb Linguapax Pacific, amb Parole Consortium, amb Union of Czech Mathematicians and Physicists. Amb la Comissió de la Comunitat Europea, amb el Govern de Nova Caledònia o amb l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO).

En l'ampliació de membres numeraris de l'IEC, s'ha posat especial èmfasi en la representació de tots els territoris dels Països Catalans, d'acord amb allò que estableixen els Estatuts de la corporació:

Article 10. Composició de les seccions. 1. [...] La composició de [cada] secció cal que tingui en compte la realitat diversa de l'àmbit lingüístic català.

Ratificat explícitament pel Reglament de règim interior:

Article 18. Proposició de nous membres. A l'hora de proposar un nou membre al Ple, cal que la secció tingui en compte la realitat diversa de l'àmbit lingüístic català, com estableix l'article 10 dels Estatuts.

Ha augmentat notablement la sensibilitat per a un màxim equilibri en la representació territorial. S'ha volgut evitar que l'IEC es tanqués a Catalunya, s'ha procurat que tots els ciutadans dels Països Catalans sentin la institució com a pròpia, ha tendit a la descentralització barcelonina i principatesca, i a una major incidència de la realitat de la Catalunya del Nord, d'Andorra, valenciana, balear, de l'Aragó i de l'Alguer.

2. La Secció Filològica i els Països Catalans

La SF no solament no ha perdut mai la consciència de la importància de l'obertura a l'exterior, sinó que, endemés, ocupant-se com s'ocupa de la llengua catalana, ha tingut i manté una mirada especial respecte a la realitat àmplia dels Països Catalans. Ha continuat, així, la labor de Pompeu Fabra de la codificació lingüística des de la perspectiva composicional, que considera tota la variació dialectal de la llengua i ho fa amb la participació directa de representants de tots els territoris, que en són membres numeraris i corresponents.

No és una tasca fàcil de tractar, la normativització del català, de manera que, sense perdre's en una dispersió i amplitud poc eficaces, mantingui, en canvi, la capacitat

de ser referent per a tota la catalafonia. Per la qual cosa és recurrent en el si de la secció la valoració de la presència de la varietat diatòpica en el model de llengua que hem de definir i delimitar, tant per a l'ús normatiu en tots els registres com per a l'estàndard. En aquesta línia, per esmentar un exemple, la SF ha elaborat i publicat el volum *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit* (Barcelona: IEC, 2003), amb la voluntat d'estrènyer més fortament els llaços fraternals amb els algueresos i d'estendre el coneixement de llur varietat lingüística, que és, igualment que qualsevol altra, patrimoni únic i indivisible de tota la catalanofonia.

Les relacions amb Perpinyà han donat com a resultats treballs conjunts que contribueixen directament al coneixement de la realitat filològica de la Catalunya del Nord. Darrerament hem editat conjuntament el *Nomenclàtor de la toponímia major de la Catalunya del Nord*, i, en el vessant literari, l'epistolari de Josep Sebastià Pons.

Amb les Balears, més concretament amb l'Institut Menorquí d'Estudis, estem preparant l'edició de l'obra completa gramatical i lèxica d'Antoni Febrer i Cardona. I també hem procedit a la digitalització del *Diccionari Alcover-Moll*. Etcètera.

És molt útil i fructífera la pràctica que des de fa molts anys seguim de recórrer tots els Països Catalans, per tal de fer en les diverses localitats les nostres reunions plenàries, però sobretot les jornades científiques entorn de qüestions filològiques, lingüístiques i literàries de les contrades visitades, amb la participació com a ponents d'estudiosos locals, que posteriorment es recull en la publicació de les actes. Han estat publicades ja les de les jornades celebrades a Lleida, Castelló, Perpinyà, Andorra, Mallorca, la Franja, Elx i Alacant, Tortosa, l'Alguer, Girona, les illes Balears, Vic, Morella, etcètera.

La SF té tres funcions encomanades: la de la recerca filològica, lingüística i literària; la de la codificació de la llengua catalana, i la de l'harmonització i el seguiment dels processos de normalització lingüística del català. En totes tres, mai no s'ha centrat exclusivament en el Principat de Catalunya: la investigació s'endinsa en l'anàlisi filològica, lingüística i literària dels Països Catalans. La normativització, com he dit, ha partit des de Pompeu Fabra d'una concepció global del català, no unitarista, i es manté intacta avui, per tant, considera tota la variació diatòpica que el caracteritza; de fet, la SF ha arribat a elaborar propostes d'estandardització lingüística aplicables a algun territori concret, com és el cas esmentat suara de l'Alguer. I quant a la normalització del català, la SF no la donarà per assolida fins que no sigui estesa a tots els Països Catalans, per molt que s'hagués aconseguit al Principat de Catalunya.

La SF ha treballat sempre, i cada vegada amb més coneixement científic, tenint en compte l'àmbit general de la catalanofonia, sense descuidar-ne cap espai. És un deure que no pot defugir, perquè altrament escapçaria l'extensió geogràfica que té la llengua catalana. La SF, com l'IEC, no ha renunciat mai, per això, al concepte de Països Catalans.

Terminologia i variació dialectal

He de confessar d'antuvi que la qüestió de la variació i el tractament que se'n fa en la comunitat catalanoparlant em preocupen cada dia més, en el sentit que entenc que l'actitud dels qui en demanen insistentment i constantment una presència superior a la que té en la normativa lèxica i gramatical, en siguin o no conscients, no afavoreix la normalitat lingüística de què, tanmateix, tan allunyats som encara.

Òbviament, la sol·licitud incessant de la presència de dialectalismes en la normativa lèxica i morfosintàctica pot respondre, i sovint respon, a la voluntat d'acostament entre els territoris d'una mateixa llengua. Però els fets mostren que no sempre actua en aquesta direcció, perquè, en generar la reclamació mai no suficient de localismes, pot obrir un procés que duria inevitablement a tot el contrari: a la separació d'aquests territoris. Pompeu Fabra insistí en la necessitat d'una llengua unitària, on la variació a penes traspuï, perquè havia d'afavorir el sentiment de pertinença a una sola nació, que s'expressa amb una llengua comuna. No podem oblidar que el concepte de *llengua nacional* que tenia comptava amb un imprescindible acurat procés de selecció i de fixació damunt la llengua parlada multiforme, mitjançant el qual a penes s'hi notesin les diferències dialectals. La selecció inevitablement silencia poc o molt la variació. Jo encara crec amb fermesa en la tesi fabriana.

Antoni M. Badia i Margarit, en una ponència que ha estat publicada per l'Institut d'Estudis Catalans com a article («Dialectologia sinuosa») dins *Els mètodes en dialectologia: continuïtat o alternativa?* (Barcelona 2005, p. 13-40), afirma: «A parer meu, tant a la llengua com a la lingüística catalana els dialectes hi pesen més del que objectivament hom podria esperar» (p. 32). Encara amb més contundència, diu més endavant:

* 2010, «Terminologia i variació dialectal». *Llengua Nacional*, 70, p. 5.

«És curiós de constatar la contradicció en què caiem tots plegats: d'una banda, ens omplim la boca que la nostra llengua és de les més unitàries de la Romània, però, de l'altra, ens morim de ganes de presentar-la fragmentada en dialectes. I això, atès que estem desposseïts de la condició de llengua d'estat, ens perjudica qui-sap-lo, tant davant la societat com en el mateix món professional dels romanistes» (p. 33). I deixin-me que encara faci esment d'un altre passatge on es concreta més la idea de Badia: «... tinc dubtes greus sobre l'obertura de la morfologia a trets que afecten l'estructura de la llengua, sempre reconeguda formalment com a única» (p. 35).

No caldria que explicités que també comparteixo plenament la posició i les temences del meu mestre, de qui penso que avui és indiscutiblement un dels gramàtics que ha continuat amb fermesa, lleialtat i autoritat l'obra de Pompeu Fabra.

Deixar entrar en la preceptiva d'un idioma les diferències diatòpiques no és una qüestió de democràcia ni de tolerància; respon sobretot a la voluntat d'identificació en un referent únic, tan poc divers com sigui possible en la seva codificació literària i culta. La unitat necessària en la normativització en tots els nivells amaga, vulgues que no, la variació real, la qual continua viva evidentment en l'ús habitual oral. I la disciplina entorn de la normativa de la llengua esdevé ineludible, perquè té el paper essencial d'assegurar-ne una identitat que no es difumina.

La història de totes les llengües no és sinó la transformació de l'heterogeneïtat a l'homogeneïtat; transformació que pel seu caràcter no és mai ni definitiva ni tancada. Els dialectes, això no obstant, no deixaran de ser mai la realitat material més immediata del símbol abstracte que és la llengua. Ningú no parla del tot d'acord amb la codificació establerta. I això és natural; sempre, però, que la distància entre la normativa i l'ús quotidià de l'idioma no sigui excessiva, com ho ha estat i encara ho és en la llengua catalana, a causa de la història desgraciada que li ha tocat i que li toca de viure.

Els dialectes són la concreció destinada a convertir-se en llengües, la qual cosa n'implica una desaparició parcial, encara que pugui semblar paradoxal. La voluntat de sentir-se grup diferenciats condueix a l'establiment d'una normativa en què la variació geogràfica resta relativament marginada, perquè s'ha de triar. Ser dialecte no és pitjor que ser llengua: són dues realitats diferents. La unitat que s'elabora per a la construcció d'una llengua respon a la voluntat d'autocontrol acceptat en la manera d'expressar-se, que ens identifica i alhora ens diferencia com a grup.

S'escau que recordi que l'obra gramatical i lèxica de Pompeu Fabra i l'obra de preceptiva de l'Institut d'Estudis Catalans han rebut, tan fortament com injustament, les conseqüències de determinats prejudicis. Fabra i l'Institut han considerat i consideren tots els parlars catalans, i com més avancem en la feina, més, perquè els coneixem millor. Respecte al català es diu malèvolament o per ignorància que Barcelona ha estat i és l'exemple per a la seva normativització i estandardització. Qui afirma això, ¿ha sentit

mai com es parla a Barcelona, amb el diccionari i la gramàtica de Pompeu Fabra i les propostes de l'estàndard oral de l'Institut d'Estudis Catalans a les mans? Ni en la fonètica, ni en el lèxic, ni en la morfologia, ni en la sintaxi, a Barcelona no es parla segons el codi fabrià ni les propostes d'estàndard oral de l'Institut d'Estudis Catalans. Una altra cosa és que hi hagi formes lèxiques, morfològiques i sintàctiques diatòpiques que no apareguin en el diccionari i en la gramàtica i en les propostes de l'estàndard oral, però això no significa que el que hi és formi part exclusivament de cap dialecte en particular. Mots com *aiga*, *llenga*, *sapiguer*, *tindre*, *vindre*... avui a Barcelona han estat substituïts, respectivament, per *aigua*, *llengua*, *saber*, *tenir*, *venir*...; el motiu és molt clar: el respecte a la llengua codificada i estàndard comuna.

Convé, doncs, que desdramatizem la qüestió de la variació en la normativa i l'estàndard de la llengua catalana. Tenim una gramàtica i un diccionari molt més oberts en aquest sentit que els de les altres llengües romàniques.

Pompeu Fabra, que no caigué mai en l'error de pensar que una llengua és un collage indiscriminat de varietats de parlars, sinó el símbol per excel·lència de la unitat d'un poble, entenia, nogensmenys, que la llengua literària i culta té incessantment necessitat dels dialectes per a renovar-se i per a créixer.

És especialment en la morfosintaxi, com remarca Badia, on la unitat ha d'evolucionar-se sense esclatxes. En el lèxic, i, doncs, en el diccionari normatiu, hi pot tenir molta més cabuda la variació.

Però, en aquest àmbit, hem de saber diferenciar bé allò que és el lèxic comú i allò que és el lèxic especialitzat. D'antuvi, en la terminologia és normal que el que podem esperar de trobar-hi com a solució concreta de formes en la llengua parlada, col·loquial, de cada contrada dels Països Catalans és poca cosa, ja que òbviament el llenguatge especialitzat en bona mesura és propi del registre altament formal, sobretot de la ciència, la tecnologia i les arts. No obstant això, quan el lèxic més general a què crec que hem de recórrer en la fixació de la terminologia no ens resol satisfactòriament la denominació d'un concepte, la variació pot ajudar-nos-hi decisivament, abans de procedir a l'adopció d'un manlleu forà; de la mateixa manera que en la llengua general algunes formes dialectals han substituït interferències del castellà (*cloïssa*, *escopinya*, *eixida* [d'una casa], etc.), pot esdevenir-se el mateix en la terminologia d'especialitat. Per exemple, en la vida domèstica, el recurs al verb més local *llevar* amb el sentit general de 'treure' ens permet de construir termes com *llevataps* o *llevataques*; en meteorologia, la forma més local *ar-rasit*, derivada del verb *arrasir-se*, ens facilita estalviar-nos un castellanisme molt estès; en psicologia o caracterologia, la forma més local *femeller* també ens permet d'esquivar el castellanisme inadmissible; la forma verbal *eixir* pot generar el nom *eixidiu* amb el sentit de 'forat per on surt l'aigua'; en el camp semàntic de les professions, *escurar*, amb el significat de 'netejar', produeix el derivat substantiu *escura-xemeneies*; o el verb *torcar*,

amb el sentit de 'netejar amb un drap', i el substantiu *raor* 'instrument d'acer per a tallar el pèl' permeten la formació del substantiu compost *torca-raor*, amb el significat de 'drap per a netejar les navalles.' Altrament, en el nom de les plantes, els arbres, els animals, la cultura més urbana s'ha empobrit massa, dissortadament; consegüentment, en la variació dialectal de viles i pobles rurals i mariners podem trobar les formes més adients per a la terminologia corresponent. La variació pot enriquir sensiblement la neologia que es crea amb recursos com l'especialització semàntica, la derivació, la composició o la sintagmació. Des del punt de vista dels principis, les solucions dialectals poden tenir, si més no, dues característiques que els donin la preferència per a l'obtenció de terminologia: d'una banda, que siguin formes arcaiques que hagin, doncs, guardat un valor semàntic més fidel a l'etimologia, de significat, per tant, més precís, menys equivoc; i, de l'altra banda, que siguin més panoràmiques i més generals i compartides entre les altres llengües germanes. Sociolingüísticament, la presència ponderada de la variació en la terminologia afavoreix que aquesta cohesioni més la comunitat catalanoparlant, en veure's representada suficientment en les solucions adoptades; la qual cosa repercuteix, és clar, en la seva acceptació de bon grat.

* * *

El Consell Supervisor del TERMCAT i la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans han acordat d'incorporar al primer experts en dialectologia, per tal de poder prendre les decisions oportunes, tenint en compte la percepció que aquestes poden generar en els diversos territoris. També per tal de poder presentar alternatives terminològiques que es poden trobar en l'ús de formes específiques d'un determinat lloc del domini lingüístic del català. En definitiva, perquè no hi manqui la visió pancatalana que és, no sols recomanable, sinó imprescindible del tot també en el treball d'establiment del lèxic especialitzat.

Ni el TERMCAT ni l'Institut d'Estudis Catalans no ens movem mai, en canvi, empesos per posicions provincianes que, lluny d'afavorir la unitat de la llengua, acabarien provocant divisions altament perilloses.

Carles Riba i la unitat de la llengua

L'escriptor i l'humanista Carles Riba mereix el respecte i l'admiració per una trajectòria vital i professional diversa, amb una dedicació que destaca pel prestigi en la traducció i la creació poètica. Fou un català universal, per a qui, tanmateix, Itàlia i Grècia representaren una referència essencial. Un patriota destacat pel servei al país i compromès amb la República. Una cosa i l'altra li costaren, com a tants intel·lectuals catalans, haver d'exiliar-se i el patiment per una guerra particularment salvatge.

A l'Institut d'Estudis Catalans exercí la presidència en temps difícils políticament i culturalment, i també a la Secció Filològica, des d'on durant més de deu anys dugué a terme una labor excel·lent amb Pompeu Fabra en l'elaboració del per sempre emblemàtic *Diccionari general de la llengua catalana*.

El «Prefaci» que en redactà per a la segona edició és una esplèndida lliçó sobre el concepte de *llengua literària*, en el sentit ample i circumstancial del terme. En remarcaré alguns punts clau, que manifesten una ideologia lingüística francament avançada i encertada; una ideologia que mai no ha perdut actualitat, goso dir que dissortadament.

Carles Riba era conscient que la normalització de la llengua catalana necessitava la preceptiva gramatical i lèxica que posés fi a la desorientació dels escriptors, amb les idees personals sovint errònies, amb el desordre que generaven. S'havia d'evitar el caos que l'adreçava a la fragmentació. Una llengua sòlidament unificada, codificada i comuna era per a Riba un requeriment ineludible per a la subsistència del català.

Sabia que l'empresa de recuperar per al nostre idioma la categoria de llengua nacional de què havia gaudit en l'època medieval era una determinació que ell mateix qualificà, per inspiració lul·liana, de «folla». Matisà sàviament aquest adjectiu amb l'adverbi «noblement»: i la comesa esdevingué, doncs, «noblement folla», una expressió

* 2010 «Carles Riba i la unitat de la llengua». *Revista de Catalunya*, 261, p. 99-103. Publicat també a *Actes del III Simposi Carles Riba*: Barcelona, 30 de novembre i 1 i 2.

que fa la simbiosi del seny i la rauxa, en el resultat d'un seny arrauxat o d'una rauxa assenyada.

Era conscient, nogensmenys, que l'aparentment utòpica fita era decisiva: si s'hi reeixia, podíem existir com a poble; si no, desapareixíem. Reconegué en Pompeu Fabra la gosadia a emprendre una aventura que havia d'ambicionar, no pas fer una obra personal o de grup d'estudiosos, sinó un treball resultant que reclamava l'adhesió dels escriptors, dels homes de ciència i dels parlants en general. La tasca assolí els propòsits perseguits gràcies certament sobretot a l'empenta i la preparació de Fabra i de tots els seus col·legues de la Secció Filològica, però gràcies singularment a persones com Carles Riba, que n'entenien la filosofia profunda que la sustentava. I en això mostrà tothora una concepció de la gramàtica i del lèxic normatius que els conciliava amb els usuaris, especialment amb els més creatius i amb major voluntat d'independència de lligams, com són els escriptors; estava convençut que ni les regles gramaticals no són cap nosa, ni els mots que puguin sobtar no són un obstacle als gustos personals. Amb una subtilitat admirable ajuntava el gust amb l'ús alhora que el relacionava amb els processos culturals heretats i vigents, respecte als quals els parlants podien i havien d'incidir, d'influir. És a partir d'una conjuminació complexa, però inescapable, que hom arriba a l'engranatge en què giren els tres elements primordials: el gust, de què neix l'estil i, tercerament, la llengua que els travessa indefectiblement, perquè els fa tangibles, concrets. Riba ho explicà amb exemples d'eminents escriptors:

Un Verdaguer o un Costa i Llobera, per exemple, com més tard un Guerau de Liost i un Carner, posseïren en grau genial aquest gust, per un do natiu que afinaren a força de cultura literària i de reflexió sobre llurs pròpies experiències; per això llur empremta en la constitució i en l'evolució d'un idioma poètic fou decisiva.¹

Vet aquí per què la condició *sine qua non* per a fer una bona gramàtica i un bon diccionari és ser filòleg i no solament lingüista. Cal saber de la història dels idiomes; com viuen, com subsisteixen i també com moren.

Escau molt particularment de remarcar la clarividència compartida amb Pompeu Fabra que Carles Riba tingué respecte a la unitat i la necessària abstracció mitjançant la tria per a la fixació a què una llengua ha de sotmetre's, si volem que esdevingui realment l'instrument per a les finalitats comunicatives de tota mena. Diu en el «Prefaci»:

Una lectura atenta [del *Diccionari general*], sense prejudicis, pot invitar a observacions lleials de detall [...] pot moure a una revisió crítica del mateix concepte d'idioma comú, fixat i unificat, que presidí la confecció del diccionari, sobretot en el que con-

1 «Prefaci a la segona edició», a Pompeu Fabra, *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona, López Llausàs, 1954, p. XIII-XIV.

cerneix la relació entre aquest idioma, sempre necessàriament abstracte i arbitrari, i el llenguatge parlat... ¿segons què i per qui, quins grups socials, quins dialectes? la qüestió és immensament més complexa que no es pensen certs renouers.²

El pensament i les paraules de Carles Riba reflecteixen fidelment una visió contemporània i de fet perenne sobre què són els dialectes i què és el treball preceptiu d'una acadèmia. No es pot prescindir d'un fet: tothom que sense un mínim d'informació en qüestions de llenguatge consulta un diccionari, tendeix a creure, d'una banda, que és de llei tot allò que hi és inclòs, i que és vedat tot allò que no hi troba; i, de l'altra banda, pensa que qualsevol mot o locució del dialecte natiu que ell usa hi hauria de figurar com a vivent que és. Aquest tipus de consultant, encara que sigui de bona fe, no és el que generalment s'ha d'esperar per a un diccionari, ni entre nosaltres ni enlloc.

Carles Riba manifestà l'admiració a Pompeu Fabra especialment en una qüestió: sabé no recórrer a la demagògia fàcil d'obrir les portes indiscriminadament a la variació. S'hauria guanyat òbviament l'estimació i l'aplaudiment dels defensors, malèvols o no, dels localismes més exòtics, però no hauria assolit allò que es proposava; i avui no disposaríem d'una llengua de cultura; si Fabra s'hagués deixat endur per la via de cercar la complaença de tothom, no tindríem llengua, és a dir, no seríem. Carles Riba en fou conscient; i sabia que no cal amagar ni dissimular que la confecció de la normativa de qualsevol llengua, no de la llengua catalana únicament, es basa inevitablement en la preponderància d'una variant, ja que l'idioma comú escrit es forja sobretot allí on el moviment literari té més pes on convergeixen els diversos camins de relació en tots els ordres, especialment en l'intel·lectual. No entendre això és per a Carles Riba no entendre la història general de totes les llengües de cultura.

Aquesta visió diàfana del valor del *Diccionari general* el duu a matisar la modestia a considerar-lo un simple canemàs d'un altre futur diccionari; menys encara, un canemàs amb un valor normatiu precari, com digueren alguns. Si de cas és el canemàs d'un repertori exhaustiu, com ho és, en aquest sentit, qualsevol diccionari, passat o present; no pot ser altrament. Riba era conscient que un corpus lexicogràfic és un punt concret en l'evolució lèxica d'una llengua, des del qual aquesta segueix una marxa que no té mai fi, cap on l'evolució normal la dugui.

La lliçó de Carles Riba en l'àmbit de l'ús disciplinat del català se suma sense escaixes a la de Pompeu Fabra; la complementa. I, encara que amb gust i estil diferents, acaba sentenciant sense concessions exactament el mateix. És la sentència que, malgrat les evidències i els anys, sembla que encara no hem après, malgrat que no és que ens sobri res ni ens puguem permetre segons quins luxes irresponsables:

² «Prefaci a la segona edició», a *Diccionari general de la llengua catalana*, p. xv.

La disciplina en les formes externes de l'idioma és encara per a l'escriptor el millor negoci; per ella se salva ell mateix de la singularitat i coopera a evitar que l'idioma a la llarga es trossegi en petits nuclis locals amb escassa força d'expansió. Tornant allí on he començat, aquesta indisciplina, una vegada satisfeta la petita vanitat de sentir-se independent, planteja un problema al qui s'hi abandona, un problema que pot acabar no afectant-lo a ell sol: el d'un canvi en el pes, en l'abast i en la direcció de la seva ambició d'una ambició que no li pertany del tot. I això és tan greu, que val la pena de pensar-s'hi abans.³

No hi hem pensat prou; no hiensem prou. Actuem sovint amb una inconsciència que pretenem justificar reclamant uns drets que no tenim; perquè poden clivellar irremeiablement l'edifici que tan sòlidament i amb tantes de dificultats Carles Riba va ajudar a construir. Hem de desfer camins que hem pres equivocadament, per molt que hom els defensi amb l'arrogància de la negació a la submissió als preceptes establerts. No està assegurada, ho sabem, la unitat de la llengua, ni som avui en temps que l'afavoreixen. Hi ha sotragades que duren i que uns provoquen, però que d'altres no mouen prou dits per a aturar. I això és greu; particularment greu si els qui no mouen els dits són els qui tenen l'encàrrec professional, social i històric de fer-ho. Que no sigui massa tard quan vulguem rectificar determinats capteniments. En suma, escoltem el mestratge noble i intel·ligent de Carles Riba.

3 «Prefaci a la segona edició», a *Diccionari general de la llengua catalana*, p. XVIII.

Terminàlia parla amb JMC (entrevista)

Quina valoració feu dels anys de mandat a la Presidència de la Secció Filològica?

En general en faig una valoració positiva. Personalment, n'he quedat molt satisfet. He tingut altres experiències de gestió i he de dir que aquesta ha estat la més gratificant, des del punt de vista de la feina en els diversos objectius de la Secció i des del punt de vista de les relacions humanes.

Òbviament la Secció i l'Institut en el seu conjunt són un col·lectiu relativament petit i això fa també les coses més fàcils, però tot i així remarco el suport que he tingut sempre del Consell de Govern i de tot el Ple.

Pel que fa als programes de treball, em penso que hem d'estar contents d'aquests darrers vuit anys perquè els projectes principals que teníem o s'han acomplert o estan a punt d'acomplir-se. Fonamentalment, la *Gramàtica* és allò que més ens ha amoïnat, però hi ha hagut també la segona edició del *Diccionari* (DIEC) i l'aprovació del document sobre el model de llengua, amb vista a la confecció del nou diccionari de l'IEC. Hem enllestit la segona edició del *Nomenclàtor oficial de la toponímia de Catalunya*, augmentada amb la transcripció fonètica dels noms de lloc i la informació etimològica. La segona edició del DIEC es basa en la tasca duta a terme per a la primera edició. Altrament, potser la Secció Filològica no ha sabut explicar prou bé que tant la primera com la segona edició no són el diccionari de l'Institut, sinó solament l'actualització del diccionari Fabra. Amb això no vull dir que no hi hagi d'haver crítiques a l'una i a l'altra, però algunes de les que s'han fet no han tingut prou en compte els nostres propòsits. És obvi, tanmateix, sobretot en obres d'aquesta mena, que s'hi puguin retreure mancances.

La Secció Filològica ha decidit iniciar ja la confecció del diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans. Això ha comportat l'aprovació, com he indicat, del model

* 2010/12 «Terminàlia parla amb JMC» (entrevista). *Terminàlia*, 2, p. 32-37.

de llengua, que té en compte el nivell estàndard i la incidència de la variació social i geogràfica.

La *Gramàtica* vol respondre a una demanda social crucial. La previsió és que en el 2011 el text estigui tancat; caldrà, però, fer-ne la revisió i la impressió. Els apartats de fonètica, ortografia i morfologia estan acabats, encara que s'hauran de repassar quan tindrem feta tota la sintaxi, per tal de comprovar si hi ha un encaix adequat, sobretot amb la morfologia. La redacció de la sintaxi és el que ha portat més feina per raons òbvies: Pompeu Fabra va tractar la morfologia, no cal dir l'ortografia, que la va deixar fixada, i tot i que es va endinsar força en la sintaxi ho va fer d'una manera incompleta, no del tot sistemàtica i més dispersa.

Hem obert una línia de recerca nova: la de l'estudi de la llengua de signes. Vam entendre que l'IEC, com a autoritat lingüística, se n'havia d'ocupar i que havia d'elaborar-ne la codificació. Per això vam crear una plaça de membre corresponent, que ocupa el doctor Josep Quer, especialista en llengua de signes, i des de llavors hi hem treballat amb uns resultats molt importants. En la compareixença al Congrés dels Diputats a Madrid vam aconseguir evitar que en la llei que ha aprovat es confonguessin les llengües de signes espanyola i catalana. A la Secció Filològica s'està confegint un corpus gramatical i lèxic, que servirà per a fer el diccionari i la gramàtica normatius de la llengua de signes.

Cal que destaquí també l'èmfasi que la Secció Filològica ha volgut posar en la consideració dels fets sociolingüístics generats per la situació política en què vivim. Els estatuts de l'Institut estableixen que la corporació vetlli pel procés de normalització lingüística arreu dels Països Catalans. Hi hem estat treballant força i tenim molt present que hi hem d'insistir, particularment pel que ha suposat, en primer lloc, la política de relacions entre els Països Catalans, entre Catalunya i el Govern central, però sobretot inquiets per la nova realitat social i demogràfica que s'està creant amb la immigració i les repercussions lingüístiques que té en el català.

Vist des de fora, en vuit anys s'han endegat moltíssims projectes...

Aquest va ser un dels objectius que ens vam proposar ja des del primer Consell de Govern ara fa vuit anys. Teníem el propòsit de donar un impuls decidit a la Secció Filològica, d'aplicar-hi una dinàmica diferent, que afectés les comissions delegades i les oficines. Per posar un exemple, vam reactivar de manera evident l'Oficina de Gramàtica. L'Oficina d'Onomàstica no era imperceptible, però a partir de la publicació del *Nomenclàtor oficial de la Catalunya del Nord*, la Generalitat, que compartia amb l'Institut la supervisió dels noms de lloc i persona, li ha delegat completament aquesta funció. El *Diccionari manual*, i la voluntat d'afrontar el repte del nou diccionari, han suposat una més gran vitalitat per a les Oficines Lexicogràfiques. Quant a l'*Atles lingüístic del*

domini català, hem obert camí franc a un altre projecte derivat seu, el del *Petit atlas lingüístic*, del qual ja han sortit dos volums i està a punt de sortir-ne el tercer. Hem aconseguit la consolidació dels recursos materials i un augment notable dels recursos humans en la secretaria, les Oficines i els projectes de recerca: *Gramàtica*, *Estudi del Vocabulari de Lluís Faraudo de Saint-Germain*, *Atles lingüístic del domini català*, *Diccionari del català contemporani*, etc. Hem creat dues noves societats filials i serveis nous, com l'Optimot.

En els dos darrers mandats els plens de la Secció Filològica s'han distingit per la incentivació dels debats sobre aspectes diversos de sociolingüística i normativa. Ja m'agradaria que, a nivell general, les reunions dels plens de l'Institut fossin més riques en continguts. Se'n fan poques durant l'any i els aspectes més estrictament administratius impedeixen una eficiència més gran i també que s'hi plantegin prou debats en profunditat.

Atès que la terminologia és una matèria transversal, com s'interrelacionen les diferents seccions de l'Institut?

L'IEC té un gran avantatge perquè, tot i ser un col·lectiu relativament reduït, és un col·lectiu molt variat. Hi ha les seccions de Ciència i Tecnologia, de Ciències Biològiques, la Històrico-Arqueològica, la de Filosofia i Ciències Socials, i la Filològica. Aquesta heterogeneïtat hauria de permetre enfocar problemes diversos des de la perspectiva de la interdisciplinarietat. A l'Institut s'ha demostrat, des de fa més de 100 anys, que això ha donat resultats esplèndids: arquitectes fent d'arqueòlegs o biòlegs aconsellant sobre qüestions de medi, etc.

Tanmateix, l'atomització en les especialitzacions també ha repercutit negativament en l'IEC; s'ha tendit molt a treballar aïlladament. Les relacions entre les seccions haurien d'anar molt més enllà de les reunions dels plens, altrament la interdisciplinarietat s'aprofita en un percentatge baixíssim. Val a dir que, quan en aquests últims deu anys l'Institut s'ha imposat de ser més present en la societat i intervenir-hi i dir-hi la seva en afers d'interès general (informes i dictàmens sobre economia, medi, situació de la llengua), s'ha fet justament a partir de comissions amb membres de totes les seccions, amb resultats excel·lents, cosa que demostra que, si l'Institut s'ho proposa, aquesta interacció entre les seccions ha de poder donar més bons fruits dels que s'han obtingut fins ara.

En l'elaboració del DIEC, tots els especialistes de l'IEC que han volgut col·laborar-hi ho han fet. Potser hauria calgut haver actuat d'una manera més directa, més interpersonal; la simple i freda tramesa d'informes i contrainformes no ha estat prou satisfactòria. És una assignatura pendent que l'Institut incideixi molt més en aquesta relació. El president de l'Institut parla sovint de l'Acadèmia d'acadèmies, de l'Acadèmia

Nacional. Cal que pugui repetir-ho reflectint la realitat, és a dir, referint-se a les cinc seccions a partir de la concepció del saber global; que es treballi col·lectivament.

Esteu satisfet amb l'estructura institucional que té la terminologia catalana?

No, crec que hi falta alguna cosa. Entenc que, per a la normalització lingüística, la terminologia és un aspecte absolutament essencial. Si deixem de banda les qüestions estrictament polítiques, des del punt de vista del sistema lingüístic, i, per tant, des de les possibilitats d'ús, jo diria que la terminologia n'és l'element més important, perquè el lèxic comú pràcticament està fixat. Per tant, la feina més important que tenim és la de treballar adequadament el llenguatge d'especialitat. En aquest sentit jo vaig acollir amb molt de gust la iniciativa de crear la Societat Catalana de Terminologia i hi vaig batallar en uns moments en què l'Institut mirava de no obrir noves societats, per raons d'organització, no per altra cosa, i no vaig parar fins que la SCATERM va ser filial de l'Institut.

Retornant a la pregunta, crec que hi hauria d'haver una mena de cadena de col·laboracions de caràcter nacional, estatal i internacional. Penso que la terminologia és un terreny en què no s'aprofita tot el que s'hi està fent. S'ha magnificat excessivament el TERMCAT en perjudici del coneixement de la labor científica dels centres universitaris o d'investigació especialitzats en terminologia. Ha de ser més rendible el que es produeix en el vessant estrictament científic. L'Institut, mitjançant la SCATERM, ha d'empènyer en aquesta direcció.

En aquests moments, en què les relacions internacionals són més fortes i en què la ciència es projecta més enfora i a la vegada intenta ser com més global millor, és important no restar marginat per la manca d'instruments terminològics. I en un altre sentit, nosaltres, per les nostres peculiaritats sociolingüístiques, tenim l'oportunitat d'aplicar una ponderació pertinent, que no han aplicat altres llengües, en l'elecció entre allò que és genuí i allò que convé irremeiablement que sigui un préstec o un calc.

Sabem que el llenguatge d'especialitat exigeix diccionaris d'especialitat, però també sabem que cada vegada més els diccionaris generals han d'incloure terminologia. Les dues edicions del DIEC ja n'han incorporada molta, respecte del diccionari Fabra; evidentment amb definicions pròpies d'un diccionari general. El nou diccionari de l'IEC encara n'haurà d'acollir molta més.

Els termes normalitzats pel Consell Supervisor del TERMCAT també haurien de ser considerats normatius?

Tot i que el Consell Supervisor del TERMCAT ha de ser estatutàriament presidit per un membre de la Secció Filològica, les relacions entre l'IEC i el TERMCAT haurien de ser diferents.

Allò que aprova el Consell Supervisor del TERMCAT no passa a ser normatiu en el sentit que ho entenem quan aprovem termes de la llengua comuna. Cal fer aquesta diferència: el terme normalitzat es difon i es fa circular socialment; però no es pot dir que és un terme normativitzat fins que no s'hi hagi pronunciat la Secció Filològica.

Aleshores, com seria el procés? El conjunt de termes normalitzats passen algun tipus de revisió de la Comissió Lexicogràfica o de la Secció Filològica perquè acabin sent normatius?

El TERMCAT ens envia sempre els resultats de les seves discussions sobre la terminologia que estudien i les conclusions a què han arribat.

Però es presenta com si efectivament després dels debats que hi ha hagut al TERMCAT ja no calgui fer res més, que no sigui veure quin èxit tindran els termes que proposa o si cal canviar-los perquè no acaben d'arrelar.

L'IEC hauria de fer una altra mena d'intervenció, que no s'acabés només amb la presidència del Consell Supervisor, sinó que permetés una discussió més àmplia en el si de la nostra Comissió de Lexicografia i, en definitiva, en el del Ple de la Secció Filològica. Hauria de prevaler més la intervenció científica i acadèmica.

En quins àmbits temàtics us sembla que caldria incrementar el treball en terminologia?

Podria dir-ne alguns de prioritaris, però no seria la manera correcta de plantejar la qüestió. Jo crec que qualsevol centre de recerca terminològica ha d'estar en contacte directe amb tots i cadascun dels àmbits d'investigació de totes les àrees científiques. Sens dubte que unes es troben més preemptòriament necessitades que no pas d'altres: les ciències del medi, les enginyeries, l'electrònica o la informàtica. És, en suma, indispensable una relació més estreta entre terminòlegs i el món científic en general, especialment en l'àmbit de les universitats i dels instituts de recerca.

L'àmbit d'actuació de l'IEC és tot el territori de llengua catalana, però el TERMCAT com a centre oficial queda limitat al Principat. Esteu satisfet amb les solucions d'encaix que s'han anat practicant en terminologia fins ara?

No, és una mica el que deia abans; jo parlava de relacions nacionals, estatals i internacionals. La impressió que tinc és que manca una interconnexió entre els diversos instituts de recerca i les diverses universitats dels Països Catalans que treballen en terminologia. El caràcter oficial i administratiu que té el TERMCAT pot desvirtuar una mica aquesta necessitat.

I el cas del País Valencià?

La variació diatòpica és normal que es reflecteixi en la normativització del lèxic comú, tot i que amb una discreció que, al meu entendre, no acabem de tenir, com, en canvi, sí que tenen les llengües importants que no estan sotmeses a una situació d'anormalitat com la nostra. En la terminologia, estic convençut que la unitat ha de ser-hi fonamental. Els llenguatges d'especialitat científica no poden ser diferents, si no és excepcionalment, en els territoris dels Països Catalans.

Quin paper us agradaria que fes la SCATERM a l'IEC? Què és el que no us agrada o que demanaríeu?

Tot i que estem a les primeres passes, les expectatives són grans. M'agradaria que la SCATERM, des de l'IEC, fes fonamentalment aquesta funció de control de la unitat en la terminologia de la llengua catalana. Que sabés liderar l'enfocament científic en les seves responsabilitats i que esdevingués, doncs, un referent per a tots els qui investiguen en l'àmbit de la terminologia. La SCATERM hauria de proposar-se de dirigir la creació d'un corpus general de terminologia en totes les àrees d'especialitat vàlid per als Països Catalans. Això és el que n'espero i estic segur que ho aconseguirà.

Quina valoració feu de la revista TERMINÀLIA?

Justament perquè entenc que la terminologia no és una assignatura pendent, però sí mal plantejada per a la codificació de la llengua catalana, és molt important que hi hagi un òrgan de difusió i de recerca en terminologia, una revista que informi sobre com s'hi treballa. Per la bona impressió del primer número no dubto que la SCATERM serà l'òrgan per excel·lència de divulgació de la investigació en terminologia als Països Catalans.

Tornem a qüestions més generals. Darrerament els mitjans s'han fet ressò de la vostra posició respecte del retrocés en l'ús de la llengua...

En la qüestió de la situació sociolingüística, evidentment hi ha un problema fonamental d'ús. En la mesura que el català no s'usa, és una llengua que no serveix; i una llengua que no serveix és una llengua que acaba desapareixent. Sempre he dit que en els casos de subordinació lingüística el que no es pot fer és carregar la responsabilitat essencial en la sensibilitat dels parlants, que no han de ser per força militants de la llengua. La càrrega excessiva en la societat per a la salvació de la llengua és una mala justificació de la manca de coratge i de voluntat suficient dels polítics.

S'ha fet una llei de política lingüística que és prou avançada respecte a la que hi havia, però sembla que és paper mullat. Quan la llei es fa complir, i, doncs, si cal, s'apliquen sancions, salten de seguida els enemics de la llengua: els exògens, però també els endògens. En els Països Catalans estem descobrint que hi ha molt més adversari de la llengua de dins que no pensàvem. Cal relativitzar que la culpa sempre és de Madrid. Els nostres polítics, en nom d'una desitjable pau lingüística, no compleixen amb les seves obligacions ni amb les seves promeses. Fins que no hi hagi una actitud decidida en aquest sentit dels responsables que ens representen, continuarem en un retrocés en l'ús. Amb el que acabo d'afirmar no estic insinuant que la societat hagi de ser indiferent i no compromesa en la qüestió lingüística; senzillament vull remarcar que no tenim per què donar per sobreentès que no sigui així. Tampoc no em semblaria correcte confiar que una immigració, que en un percentatge molt elevat és de persones que tenen gran dificultat de subsistència vital, hagi de ser qui ens salvi la llengua. El que sí que cal és que els immigrants es trobin en la necessitat de saber el català, per mitjà de les vies polítiques.

Què en penseu de la polèmica recent dels professors estrangers que exerceixen en el nostre país?

Una cosa és si la qüestió s'ha plantejat o s'ha explicat de la millor manera, i una altra cosa és que ens sorprenguem que exigim que el professor que ensenya a l'escola o a la universitat catalana hagi de saber català. Un conferenciant visitant no cal que sàpiga català ni espanyol; però qui ve aquí per quedar-s'hi ha de saber parlar català, exactament igual com qui se'n va a viure a un país estranger, sigui quin sigui, ha d'aprendre l'idioma del territori que l'acull.

Quin pronòstic us atreviríeu a fer per d'aquí a uns anys?

Si la llengua catalana no és imprescindible, no és necessària; i si no és necessària, és supèrflua, i finalment allò que és superflu tendeix a desaparèixer. Si el català no és un requisit del tot obligatori, no té un futur garantit, sinó tot el contrari. Els senyors del Govern central, com els qui governen aquí, si acceptem que la Constitució espanyola diu que la diversitat de llengües és un patrimoni de l'Estat que s'ha de protegir, no haurien de posar cap obstacle a tractar el català com una llengua tan important com qualsevol altra. Si ens creiem que la llengua catalana és una llengua de cultura a l'altura d'una altra llengua de cultura, l'hem de tractar igual com es tracta l'italià a Itàlia o l'anglès als EUA o al Regne Unit. I si no ens creiem això, diguem-ho i no ens enganyem.

Unitat i variació lingüística: una qüestió d'ideologia

Introducció¹

Ha estat reiteradament i justament afirmat que Pompeu Fabra fou un geni i alhora una persona hàbil per a dirigir l'elaboració de la codificació del català literari a començos del segle xx i per a fer entendre la necessitat vital que el col·lectiu dels catalanoparlants l'acceptessin disciplinadament i unitàriament.

Allò sobre què potser no s'ha aprofundit prou és en les teories en què sustentava les seves opinions. Bé que és cert que s'ha subratllat que en ordenar el català Fabra aspira a convertir-lo en llengua nacional, en canvi, no s'ha aprofundit suficientment en quines tesis descansa aquesta idea.

La meua voluntat és d'assenyalar els criteris encara vigents que l'Institut d'Estudis Catalans ha heretat del Mestre i que continua aplicant en la dialèctica unitat/variació lingüística a l'hora d'establir i d'actualitzar la normativa lèxica i gramatical.

Entre nosaltres, la qüestió de la funció de les variants diatòpiques en l'ús general de la llengua ha estat i és persistent i ens preocupa d'una manera particular. Tanmateix, la discussió sobre aquest tema acostuma a centrar-se principalment en el criteri quantitatiu: quanta variació hi ha d'haver en la codificació unitària?

Generalment, hi ha dues posicions extremes antagòniques: o es rebutja tant com es pot, en benefici de la compacitat de la llengua, o bé se sublima, amb la conscièn-

* 2011, «Unitat i variació lingüística: una qüestió d'ideologia». *Llengua Nacional*, 76.

1 Aquest article titulat «Normativització (i): l'Institut d'Estudis Catalans, unitat i variació, una qüestió ideològica i política» és un resum del que fou publicat en les pàgines 247-271, dins el llibre *Simposi Internacional sobre el català al segle xx. Balanç de la situació i perspectives de futur*. Francesc Vallverdú (curador), Institut d'Estudis Catalans. Primera edició, setembre del 2009, 347 pàgines.

cia que cal respectar la realitat tal com és, com una riquesa de què res no es pot perdre. Entremig, hom troba tots els matisos que es vulguin.

1. Llengua i dialecte

La idea que s'ha estès del concepte *dialecte* és plena de connotacions sociolingüístiques gens banals, fruit de tergiversacions ideològiques volgudes, estratègiques.

Arreu del món és general que el concepte *llengua* es refereixi a les variants dels parlars prejudicialment més prestigiosos i que, en canvi, *dialecte* al·ludeixi a les de categoria menor.

No oblidéssim que aquesta ideologia arriba fins i tot a aplicar la denominació de dialecte a allò que és una llengua respecte a una altra de dominant.

Hom afirma que aquest plantejament d'oposició qualitativa entre dialecte i llengua no té cap sentit des del punt de vista lingüístic. Però em sembla que cal matisar. Podem dir sintèticament que els dialectes destinats a convertir-se en llengües, la qual cosa n'implica una desaparició parcial, encara que sembli paradoxal. El pas de ser dialecte a ser llengua és la conseqüència de la voluntat col·lectiva dels grups humans d'ajuntar-se en projectes comuns i alhora de separar-se d'altres grups amb projectes distints. La decisió de sentir-se grup diferenciatiu condueix lingüísticament a l'establiment d'una normativa unitària mitjançant la conversió d'allò que eren dialectes en una realitat que se'n diu *llengua*, en la qual la variació geogràfica resta relativament amagada. Fer una llengua és triar, i triar implica inevitablement deixar de banda, marginar algunes solucions, perquè si totes hi haguessin de caber, no ens mouríem mai d'un mateix estadi.

Fins avui la lingüística deixava sobreentendre que les llengües són primer i que els dialectes són desviacions per degradació, posteriors cronològicament. No. El procés és a l'inrevés: primer són els parlars heterogenis, sobre els quals, quan s'ha convingut delimitar territoris, estats, nacions, s'han construït les llengües, mitjançant un procés de depuració de la diversitat lingüística i de la sublimació d'una unitat tan artificial com ineludible.

La unitat de qualsevol llengua es plasma en la preceptiva, mitjançant la presència adequada de la variació que la caracteritza; els desequilibris hi atempten, tant si actuen per defecte com si actuen per excés. Pompeu Fabra ja va advertir dels perills de la dialectalització com a instrument separador, producte de l'afluïxament de pertinença a una mateixa col·lectivitat lingüística. El Mestre afirmava:

«Havem de voler que els dialectes visquin pel bé de la llengua literària, que incessantment té necessitat de recórrer a ells per al seu renovellament i creixença; però pensem que una llengua literària, una llengua nacional, és alguna cosa més que un

conjunt de dialectes, i que tots els nostres esforços han d'endregar-se a aconseguir-ne la més gran unitat possible» (*Almanac de la Revista*, any 1919).

Els parlars són la realitat quotidiana, que es distancia més o menys, encara que en general molt sensiblement, d'allò que hom ha acabat elegint com a referent lingüístic d'una comunitat. Es produeix un moviment, l'eix central del qual és el símbol establert, respecte al qual es pot parlar d'adhesions i desercions, segons la voluntat de confondre's realment en un sol grup unitari major o, en canvi, de mirar de fer renéixer el grup menor que se sent com a propi i al qual no es vol renunciar.

En un ordre diferent, l'estratègia de la separació pot tenir més d'una direcció: pot mirar de portar al revifament de grups considerats més petits dins el grup major, mitjançant la defensa històrica i sincrònica d'un localisme que es vol hegemònic; o bé pot tendir cap a un objectiu molt distint: cercar l'hostilitat envers un grup que es presenta com a igual, encara que sigui hegemònic, per tal d'apuntar a favor d'un grup diferent, que es considera encara més gran que l'anterior, si bé estrany des del punt de vista històric.

Els filòlegs es refereixen a la unitat de la llengua catalana a partir de percentatges de semblances i dissemblances entre els seus parlars. Recorren al grau de similitud o de diferència entre parlars per a diferenciar llengües, perquè aparentment és un indicador tan lògic que ningú no s'adona fins a quin punt és fals. Si la societat catalanoparlant conegués la distància que hi ha, posem per cas, a Itàlia, entre el sicilià i el llombard, o entre el romanyès i el venecià, veuria com es desploma immediatament el castell del criteri de la intel·ligibilitat per a identificar llengües i establir-ne fronteres. I potser no cal anar tan lluny ni a exemples tan ostensiblement evidents: quantes vegades un català del Principat no acaba d'entendre prou bé un parlant de la pagesia de Maó o un mariner d'Alcúdia?

Es tracta d'un fet que al meu entendre delata una veritat significativa: reconeixrà obertament el català del Principat que no entén un parlant de Maó o d'Alcúdia?

Si un parlar que avui és d'una llengua, en el futur serà d'una altra, el motiu no raurà en el fet que tinguin solucions gramaticals, fonètiques i lèxiques més o menys diferents dels altres parlars, sinó en el fet que s'haurà decidit col·lectivament no voler ser parlants de la llengua originària; les diferències lingüístiques s'utilitzaran com a argument prioritari, però no en seran la raó de fons.

2. El prestigi de la variació: autoodi i autoestima

D'antuvi, vull remarcar un procés que és compartit per tots els sistemes lingüístics d'arreu i que és producte d'uns condicionants que pesen decisivament en l'ús de les llengües: el procés de mundialització, que duu inexorablement a l'homogeneïtzació, també en l'ús lingüístic.

Vegem algunes premisses bàsiques.

Primera: als territoris de llengua catalana s'està produint des de fa molts anys un procés d'igualació lingüística que implica l'enfortiment dels parlars d'una zona i el consegüent afebliment de la resta.

Segona: aquest procés no és una característica exclusiva ni especialment distintiva dels territoris de llengua catalana. És universal. I afecta no solament la llengua, sinó que transcendeix tot el comportament humà, tot allò que anomenem *cultura*.

Tercera: com a resultat del que acabo de dir, és general una actitud d'allò que en sociolingüística es coneix amb el nom d'*autoodi* respecte a les variants dialectals no privilegiades; actitud que és proporcionalment major com més allunyades se sentin dels parlars centrals hegemònics. I, és clar, es genera paral·lelament una actitud d'autoestima respecte als dialectes centrals i orientals o dels que hi són pròxims.

La dinàmica de la vida moderna amenaça seriosament els dialectes actuals, per la via de l'estandardització. El procés és lent, però no s'atura: formes lingüístiques noves, introduïdes des de les àrees centrals i orientals, es barregen amb les més tradicionals d'altres zones i, després de conviure-hi un temps, que pot ser més o menys llarg, és fàcil que acabin imposant-s'hi definitivament i substituint les originàries genuïnes.

No obstant el que he afirmat sobre l'anivellament, suposar que els dialectes desapareixeran és suposar una cosa impossible; els dialectes evolucionen i tendeixen a una igualació, certament. Ara bé, no podran deixar de ser mai la realitat material del símbol abstracte que és la llengua. Ningú no parla d'acord amb la codificació simbòlica, tot i que segons la situació sociolingüística la distància entre el parlar concret i la realitat simbòlica és més o menys accentuada.

3. La divisió politicoadministrativa dels territoris de llengua catalana: incidència en la variació

És evident que la divisió politicoadministrativa dels territoris de llengua catalana afavoreix el distanciament entre si i, doncs, lingüísticament col·labora a fer els seus habitants més estranys que no conciutadans. Una de les repercussions afecta la intel·ligibilitat de què he parlat. La fluïdesa que comportaria que no estiguessin dividits administrativament facilitaria una intel·ligibilitat sense dificultats, com passa en països les diferències dialectals dels quals són incomparablement més acusades. Aquesta realitat justifica, per exemple, que els mitjans de comunicació de Catalunya cerquin de tenir-hi una presència especial de la diversitat dialectal. Probablement això no caldria, en una situació política diferent, perquè les televisions locals ens acostarien adequadament la variació.

La política que no respecta la realitat històrica que ha ajuntat o separat territoris culturalment i lingüísticament amenaça la cohesió dels qui tradicionalment estaven units. El collage políticament dispers que es persegueix reproduceix en petit allò que en gran es dona entre realitats lingüísticament diferenciades; és a dir, com que es viu separadament com a comunitats reconegudes de dret, es magnifiquen les especificitats peculiars de cada territori respecte als altres amb què es comparteix idioma i cultura, de manera que els trets distintius que conviurien en una normal dialèctica dins una gran comunitat es converteixen en elements de reivindicació identificadora que actuen com a separadors d'un tot.

4. Unitat i variació: una qüestió ideològica i política

Si tenim en compte que, llevat d'alguns criteris molt generals, en cap llengua no hi ha un sistema objectiu que permeti d'establir el percentatge de cadascuna de les variacions diatòpiques amb què compra, haurem d'acceptar que llur inclusió en la normativa és una qüestió fonamentalment ideològica. I que, doncs, l'acostament o l'allunyament a la unitat sòlida respon a conceptes de què hom pot ser més o menys conscient, però que a la fi tenen a veure amb l'autonomia que es vol atorgar a cada idioma i al grau de representativitat nacional que hom desitja que tingui. I els marges en aquestes solucions van des de la idea compacta infrangible de nació, fins a una concepció de fragments que cal diferenciar en una unitat en què hom creu poc i que pot tocar i toca el secessionisme.

I si admetem que l'equilibri entre unitat i variació és una qüestió ideològica, haurem d'admetre ensems que acaba essent una qüestió política, ja que les ideologies de tota mena es reflecteixen sempre en interessos de poder.

5. De dialectes a llengües: heterogeneïtat contra homogeneïtat

Les històries de les llengües no són sinó les transformacions des de l'heterogeneïtat cap a l'homogeneïtat; transformacions que pel seu caràcter no són mai definitives ni tancades: una homogeneïtat sempre pot fragmentar-se en heterogeneïtat; tot depèn dels equilibris de força entre els territoris, dels interessos polítics, econòmics, socials, etcètera.

D'una determinada variació territorial pot néixer una sola llengua o moltes, segons les possibilitats i les necessitats i les voluntats de les polítiques hegemòniques.

Els pobles no es formen predeterminadament, metafísicament; són el producte de la voluntat de les persones d'ajuntar-se i de separar-se, i les llengües en són l'instrument decisiu.

6. Oralitat i escriptura: materialitat i abstracció

La unitat dels idiomes acaba depenent de l'establiment de l'escriptura, és a dir, de l'establiment del seu codi, de les convencions gràfiques acceptades per una col·lectivitat.

La relació entre cohesió, compacitat i llengua escrita única és clara. La unitat del nivell escrit amaga la variació real, que continua existint naturalment en l'ús habitual oral. Al mateix temps, a l'hora de construir el codi ortogràfic, es procura de distanciar-lo de qualsevol altre i més especialment dels que puguin ser més amenaçadors, que són generalment els més acostats geogràficament.

L'escriptura, sense ser pròpiament la llengua, és el mitjà pel qual se'n fa o se'n desfa la idea. I s'estableix a partir de la concepció d'un territori que es consolida com a comunitat, com a poble, com a nació.

7. La variació: un tresor i una amenaça

A principis del segle passat Enric Prat de la Riba ja afirmava coses com la següent: «Tota societat tendeix a constituir per ella mateixa una llengua, o almenys, una forma determinada de parlar, *que uneixi més íntimament sos membres components y al unirlos entre sí els separi dels demás*» (la cursiva és meua; *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona Octubre de 1906 (1985)*. Barcelona [Edició facsímil], p. 666).

Com que les llengües, des de la voluntat simultània d'igualació i de diferenciació, afavoreixen decisivament les identitats, la realitat de l'oralitat, la variació dels parlars, es poden manipular, en el procés d'elaboració de l'escriptura, segons que convingui ajuntar o separar.

Pompeu Fabra deia: «A tot arreu del món, quan en un domini lingüístic s'ha produït una literatura, veiem formar-s'hi, i regnar per damunt de la llengua parlada multiforme, una llengua literària filla d'un *llarg i acurat procés de selecció i de fixació*, i això s'esdevingué en les terres de llengua catalana, i els catalans tinguérem la nostra llengua nacional, *on traspuaven a penes les diferències dialectals de la llengua parlada*» (la cursiva és meua; FABRA, Pompeu (1932). *El català pre-literari*. Barcelona, p. 76). Al meu entendre, aquestes paraules són probablement les més significatives per a delimitar el concepte de llengua nacional d'una manera correcta: una selecció que silencia necessàriament la variació. Ningú abans que ell no ho digué en termes tan clars. O potser hauríem de recular fins a l'objectiu de Dant Alighieri de superar la variació lingüística per tal d'arribar a un vulgar il·lustre, que exposa en *De vulgari eloquentia*.

Les característiques accentuades de cada lloc són un tresor de dues cares. Les especificitats es poden remarcar com a constituents d'una unitat més gran, però també es poden tractar com a característiques que no encaixen en aquesta unitat major i generar així el sentiment de secessió.

En els corrents secessionistes, mai no s'arriba a complaure el desig de qui els defensa en el grau d'acceptació de la variació, fins a la separació definitiva; a major consideració dels localismes, major sol·licitud d'admetre'ls, sense límits, en un procés que teòricament i pràcticament arriba a la divisió de llengües diferents.

El nom de les llengües, com la variació, també és una qüestió ideològica. L'acceptació d'un sol nom genèric manifesta el grau de cohesió de la comunitat que comparteix l'idioma. I, igualment com en la variació diatòpica, la voluntat de recórrer a realitats més petites respecte a la unitat major pot tenir direccions diferents, les mateixes que hem indicat en parlar de la variació dialectal: qui tria la denominació a partir del lloc determinat petit, o ho fa per donar vigor al territori propi en perjudici del territori unitari general, és a dir, practica un localisme —actitud que es dona en major o menor grau segons la realitat sociolingüística de la llengua: a major anormalitat, major tendència a denominacions específiques reivindicatives de parcel·les petites—; o bé defensa una denominació diferent de la genèrica solament per afeblir i difuminar definitivament la comunitat general en benefici d'una nova comunitat que es considera més gran i més prestigiosa, encara que històricament, lingüísticament, culturalment sigui aliena.

8. Normatives alternatives

Una de les manifestacions més contundents de l'amenaça de la secessió és la producció de normativa alternativa a l'establerta oficialment per a una llengua. No és debades que existeixi la creença popular que la diferència entre una llengua i un dialecte és que aquella té una gramàtica i aquest, no; certament que no és així, però no és menys veritat que aquesta opinió respon al caràcter emblemàtic que tenen la gramàtica i el diccionari normatius en qualsevol idioma.

La forta resistència a l'acceptació de les normes gramaticals i lèxiques que resultaren de la labor que liderà Pompeu Fabra, responia en el fons a una actitud especialment pregona de valorar correctament les conseqüències transcendents d'admetre o rebutjar allò que es proposava des de l'Institut d'Estudis Catalans. Sortosament Fabra n'era conscient, perquè ell com ningú coneixia la incidència política en la tasca de la confecció de les bases per a una llengua nacional. Fabra no volia ni diferents centres codificadors, ni normes independents, per molt que poguessin confluïr. Fer una gramàtica o un diccionari alternatius als reconeguts acadèmicament és la declaració d'hostilitat lingüística simbòlicament més greu possible, al marge de l'acceptació social que podrà tenir la proposta que hom passi. Res no pot anar més en contra de la unitat lingüística que l'elaboració d'una normativa específica per a un territori, encara que sigui en nom del respecte a la variació; vegem, si no, quines llengües fortes, amb poder, tenen actuacions d'aquesta mena.

9. La codificació de la llengua catalana de Pompeu Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans

L'obra gramatical i lèxica de Pompeu Fabra i l'obra preceptiva de l'Institut d'Estudis Catalans han rebut, tan fortament com injustament, les conseqüències dels judicis i els prejudicis a què m'he referit, a l'hora de valorar els treballs respectius.

S'esdevé que no sabem prou clarament què és dialectal, en el sentit de no barceloní ni central, i què no ho és. Hi ha la tendència a creure's que una determinada solució és exclusiva de tal o de tal altra zona, i, en canvi, resulta que té un amplíssim abast geogràfic.

Ningú no pot negar amb arguments de pes que la llengua literària catalana s'ha bastit sobre la base del criteri composicional. Certament que els parlars centrals hi tenen més protagonisme, però hi ha unes raons històriques, polítiques, econòmiques, culturals, de què mai no podem prescindir, que ho justifiquen.

Qui ha aprofundit en la labor de normativització de Pompeu Fabra i en la de l'Institut d'Estudis Catalans sap que hi són presents immancablement, entre altres, els següents punts de vista: 1) Tradició (en el *Diccionari* trobem *granera*, *arena*, *corder*, *nirvi*, etcètera). 2) Extensió geogràfica (en el *Diccionari* trobem *melic*, *madeixa* ['tro-ca'], *torcar* ['netejar'], etcètera). 3) Suplència d'un castellanisme (*arrasit*, per «despejat», *femeller*, per «mujeriego»). 5) Popularitat o formes emblemàtiques (*fel* *sobreeixit* al costat de *icterícia*, *eixir* al costat de *sortir*). 6) Aprofitament de matisos (oposició semàntica, però també gramatical: *llançar*/*llençar*, *aquest*/*aqueix*, *ací*/*aquí*, *seu*, *seus*/*llur*, *llurs*, *li ho*/*l'hi*, *la hi*/*l'hi*, *li'n*/*n'hi*).

Probablement, si la Renaixença que va viure Catalunya s'hagués produït en termes semblants en algun altre territori, hauria estat allí on s'hauria forjat la codificació del català. Però les coses són com són i la història és la que és.

Posteriorment, durant el segle xx i ara a principis del xxi, l'Institut d'Estudis Catalans ha crescut considerablement en nombre de membres, sense comparació respecte a principis del segle passat. Les possibilitats i les necessitats d'intercanvis científics, literaris, de pensament també són molt més freqüents i factibles i imprescindibles. En el nou context, l'Institut no ha volgut abandonar les línies generals que inspiraren Fabra en l'elaboració de la normativa. Però el context polític i cultural generals obliga a unes atencions especials i diferents respecte a les que eren necessàries fa un segle. Precisament la divisió politicoadministrativa que s'ha consagrat amb la democràcia comporta que hi hagi d'haver un capteniment especial quant a la relació unitat/variació. Altrament, l'Institut d'Estudis Catalans ha estat reconegut com l'autoritat lingüística per a tots els territoris de llengua catalana, i no solament per a Catalunya, la qual cosa, hem de dir-ho clarament, ha creat suspicàcies i recels fora del Principat, els quals han estat i són

manipulats políticament en benefici d'interessos que sovint amenacen amb la ruptura. El coneixement científic i històric de la variació ha avançat molt, la qual cosa permet d'aplicar més objectivitat a les decisions sobre l'acceptació dels dialectalismes.

La Secció Filològica i de l'Institut fa del tot innecessària l'existència de qualsevol altra pretesa iniciativa d'elaboració de normativa de la llengua catalana. Basta veure els percentatges de membres de la Secció Filològica i de l'Institut d'Estudis Catalans que són de fora del Principat de Catalunya. Una sola llengua reclama una única autoritat lingüística i una única normativa.

Hostilitat lingüística malaltissa

«La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección.» (article 3.3 de la Constitució espanyola). Molts dels qui la consideren sagrada i intocable rebutgen amb angúnia, en canvi, aquesta disposició; és un text inviolable, llevat dels continguts que no accepten: una coherència rara, si no fos cinisme sense escrúpols. Després de tants anys de vilipendiar els idiomes de l'Estat que no són el castellà, és hora que aquells qui somnien en una Espanya monolítica excloent reclamin la modificació de la Constitució, de manera que o bé els prohibeixi obertament o bé els defineixi sense embuts com a menors, per a usos col·loquials i secundaris; és a dir, que imposi exactament la concepció lingüística totalitària del franquisme.

Sento vergonya aliena davant l'exhibició impúdica d'involució dels qui s'han rebel·lat contra la utilització de les llengües oficials d'Espanya al Senat; encara més pel fet que s'emparin en el cost que suposa la traducció simultània (a la qual recorre una bona part d'ells en els fòrums internacionals, perquè solament parlen i entenen l'espanyol). Quina idea s'han fet de la importància de la cultura i del benefici de la diversitat?; quina ignorància supina els impedeix de tenir, si més no, una notícia vaga de la història brillant més que mil·lenària de la producció literària, científica, legislativa, administrativa d'altres llengües que no són el castellà?

Paradoxalment, no he sentit de part seva cap crítica respecte a les esplèndides seus que ha adquirit arreu del món l'Instituto Cervantes, per cert, subvencionat amb l'aportació de tots, la labor del qual fins fa molt poc s'ha limitat a la projecció de la llengua espanyola exclusivament.

Cada vegada som més els qui estem farts que s'insulti tan impunement la humanitat. L'espectacle miserable que construeixen em duu a la memòria els mots tristament

* 2011/02/06, «Hostilitat lingüística malaltissa». *Diari de Tarragona*.

cèlebres que cridà a la Universitat de Salamanca el general franquista Millán Astray: «¡Muera la inteligencia!». Si no la volen, que deixin en pau els qui creiem en el seu valor sublim indispensable per a poder ser lliures i savis. No som nosaltres els qui no cabem en una societat democràtica avançada; són ells.

Entorn de l'article de J.-A. Mas: «Els noms...»

Josep-Àngel Mas Castells en l'article que esmento en el títol fa algunes referències a determinades opinions meves. Com que es tracta de qüestions que per a mi són d'una importància capital, sento èticament l'obligació d'aclarir-ne alguns punts.

D'antuvi i sincerament: tinc molts dubtes que serveixi de res el que exposaré. L'experiència —que no és poca— en la participació en debats semblants m'ha fet tornar escèptic o, més ben dit, realista; hi compten massa els factors d'indole diversa, que provoquen que hi pesin en excés les posicions emocionals i sobretot polítiques, les quals en lleven inevitablement objectivitat i empenyen a interpretacions esbiaixades.

No és secundari que un article molt breu —ni mitja pàgina, no gaire més de dos mil caràcters— publicat al diari *La Vanguardia* el 22 de gener de 2005 mereixi l'atenció que el professor Mas Castells li dedica al cap de cinc anys de l'aparició. Un escrit d'aquesta naturalesa genera, doncs, una part d'un altre que s'inclou en una revista d'alta especialització: és una desproporció de què em sento honorat, però que alhora em desvetlla supòsits que van més enllà de l'interès per allò que literalment hi vaig manifestar.

El treball de Mas Castells és relativament llarg. Jo em limitaré a considerar-ne estrictament la part en què m'esmenta.

Entre nosaltres la qüestió del model de llengua ha provocat una llarguíssima llista d'aportacions que expressen i parteixen de punts de vista distints. Al meu entendre, aquesta peculiaritat lliga directament amb una altra: la preocupació particular que tenim respecte a la variació diatòpica, inquietud anòmala si la comparem amb la dels parlants de llengües que viuen en una situació normal. La pruija de molts lingüistes i filòlegs a idealitzar aquesta variació en l'establiment de la normativa estàndard o literària, els ha duts fins i tot a relacionar-la amb el sentiment de democràcia i de tolerància, de manera que els qui defensen la unitat i la compacitat sòlides en la preceptiva

* 2012, «Entorn de l'article de J.-A. Mas: "Els noms..."». *Llengua i Dret*, 54.

esdevenen sospitosos de prepotents, inflexibles i de condicions encara pitjors. És una equivocació flagrant, ja que s'intenta aplicar conceptes sociopolítics en un àmbit en què no són pertinents.

Mas Castells es pregunta per què trobo que és frívol haver traslladat al valencià la versió del Tractat per a la Constitució europea i no entén que hagi barrejat, segons ell equivocadament, el respecte a la diversitat amb l'adequació del registre; més directament, em retreu que confongui servir-se d'un dialecte territorial amb el grau de formalitat d'un text. Em recrimina exactament que «*confon la variació estilística amb la geogràfica, el geolecte amb el registre*». Modestament, he de respondre-li que no; que em sembla que sé diferenciar-los. Justament allò que no puc acceptar és que no es percebi que la variació estilística, el registre, és sempre condicionada —entre d'altres trets, és clar— per la variació geogràfica, pel geolecte: el recurs al dialecte diatòpic i la formalitat de registre estan íntimament relacionats; em sorprèn que ni ell ni algun altre lingüista no ho entenguin així. És cert que allò de què ens servim habitualment per a explicar didàcticament el grau de formalitat d'un producte lingüístic és de l'ús de termes vulgars o familiars, enfront de termes cultes o literaris; però no ho és menys que l'ortografia, la morfologia, la sintaxi i el lèxic contribueixen, i molt decisivament, a marcar el registre d'un text, segons que tinguin caràcter general o caràcter regional, al marge completament que els localismes que hi apareguin siguin, en el territori a què pertanyin, col·loquials o d'alta formalitat.

M'explicaré molt succintament. Hom ha de diferenciar, a més de la genuïnitat enfront de la interferència, l'abast social de les solucions que tria; així, hi ha un estàndard global, que és l'apropiat per a l'àmbit general, i un estàndard regional, que és l'adequat per a l'àmbit reduït. La llengua catalana té ben delimitats aquests usos i, encara més, el que correspon al registre literari, que sovint hom identifica amb l'estàndard global (no entraré ara en la diversitat de sentits que s'han atribuït a aquests conceptes). Ningú no pot discutir que Pompeu Fabra elaborà una proposta clara i suficient de l'ús culte, que concretà en les gramàtiques i en el *Diccionari general de la llengua catalana*; segons la meua opinió, fou l'aportació més valuosa del segle xx en favor de la normalització lingüística, perquè col·locà el nostre idioma al mateix nivell que els més reconeguts quant a la disponibilitat de mitjans. Tampoc no es pot discutir —seria una novetat xocant que es fes— que metodològicament dugué a terme aquesta tasca a partir d'un criteri composicional i no unitarista. No acabo d'entendre per què ens entestem a oblidar-ho; a fer veure que encara tenim pendent l'elaboració del registre culte, literari; de l'estàndard global; a insistir que, en aquest sentit, som en una situació provisional precària. Absolutament no. Mantenir aquests dubtes o és fruit de la mala intenció de subvalorar la solidesa de la llengua catalana o ho és de complexos que hauríem de superar, perquè no tenen sentit. La realitat parla per si mateixa: amb el català

fabrià s'ha escrit i s'escrui sobre la més alta ciència, filosofia, tecnologia; s'ha fet i es fa una literatura de gran volada, comparable amb les millors d'altres nacions; s'ha cobert amb escreix l'espai juridicoadministratiu; res no està deseparat.

Tornant al text del Tractat per a la Constitució europea, algú pot demostrar que la seva traducció al català no exigia recórrer al registre més culte, al literari o a l'estàndard d'àmbit general, i que en cap cas no era justificat de recórrer a una variant diatòpica —la que sigui? Jo goso a dir que, si en altra mena de textos podria ésser discutible quina és la solució més adequada, en aquest no hi cap ni la possibilitat del dubte.

Mas Castells podria haver sobreentès que ni l'espai de què disposava ni sobretot el caràcter de la publicació d'un diari no feien ni possible ni aconsellable que hi pretengués teoritzar a fons sobre conceptes com «estàndard», «variació diatòpica», «variació diastràtica», «variació diafàsica», «registre», «graus de formalitat lingüística», etcètera. Tanmateix, no solament continuo creient que amb el que manifesto a l'article els lectors en general van entendre correctament la meua intenció —en tinc proves fefaents—, sinó que, endemés, penso que és un error incompreensible, hi vull insistir, de no veure que el recurs al dialecte geogràfic (geoelecte) condiciona pregonament el grau de formalitat d'un text.

L'autor, de fet, es contradiu en l'espai de dues línies, perquè, d'una banda, considera que la llista de mots que jo esmento són emprats en tots els registres i prou estesos socialment, però, de l'altra banda, i a continuació immediatament, reconeix que *esta* o *establisca* no tothom admet que siguin del registre formal valencià. En què quedem?

No s'hi val a provocar la confusió de la formalitat i la no formalitat, tot acoflint-se a allò que l'Institut d'Estudis Catalans, l'acadèmia de la llengua catalana, admet (formalitat) o no admet (no formalitat) en la normativa que estableix; el *Diccionari de la llengua catalana* i la *Gramàtica* vigents d'aquesta corporació accepten com a bones moltíssimes solucions, perquè són genuïnes, però de cap de les maneres estableixen que totes són igualment apropiades per a qualsevol text o context.

Em ratifico en la convicció que amb la versió que es va fer del Tractat hom pugui titllar la llengua catalana de patuès, en el sentit literal de 'parlar dialectal, especialment el privat de cultura literària'. M'hi ratifico i afegeixo que diversos col·legues meus d'aquí i d'Europa em digueren que aquesta és la impressió que els va fer el document en valencià. No puc admetre que Mas Castells doni a entendre que en l'article al diari aboqui cap càrrega despectiva. Els sentiments de cadascú, cadascú els coneix, i no accepto de cap de les maneres que pel seu compte decideixi i afirmi que menyspreo allò que estimo profundament: no debades he dedicat més de deu anys consecutius de la meua vida professional al recull i estudi de les formes dialectals de la llengua catalana al llarg de tot el territori on és pròpia, per a la confecció del *Atlas lingüístic del domini català*, per al qual vaig ocupar-me, entre d'altres, justament de tot el País Valencià. El

qualificatiu de patuès no s'adreça al valencià; en el diari, hauria utilitzat el mateix terme si la versió s'hagués fet en balear, en català septentrional, en català nord-occidental, en català central...

I ja que he esmentat altres dialectes, no puc estar-me de fer-li públicament una pregunta: si el text del Tractat s'hagués traduït, posem per cas, al mallorquí o al rossellonès o al lleidatà o al barceloní, li hauria semblat tan normal i corrent al professor Mas Castells? No cal que *em* contesti; basta que *es* contesti. He pogut confirmar que, en el debat sobre la variació, s'hi fan diferències, que no acabo d'entendre, que discriminen el valencià respecte a la resta de parlars; ja sé que hi pesen arguments de caràcter polític, però seria curt de vista no adonar-se que aquests arguments, al marge de l'antiguitat, el grau i la intensitat, es poden aplicar *mutatis mutandis* a les Balears, a la Catalunya del Nord i a la Franja de Ponent.

El títol de l'article del diari és contundent, certament: *Demagogia y vergüenza lingüísticas*; tanmateix, tenia una intenció clara, que generalment fou ben entesa: evidenciar que es preparà una versió valenciana del Tractat per a la Constitució de la Unió Europea i que, a la fi, els diaris i mitjans de comunicació del País Valencià van repartir-ne exclusivament —dic i remarco **exclusivament**— la versió en espanyol! No hi hem de denunciar demagògia vergonyosa, en un fet així? Jo, a sis anys de distància, encara la hi veig.

Una altra pregunta, que adreço al professor Mas Castells, igualment perquè se la respongui, no perquè *me* la respongui, amb tota la sinceritat de què sigui capaç: si a Itàlia s'hagués optat per editar el Tractat únicament en versió siciliana o únicament en versió llombarda, per als diaris de tot l'Estat, no li hauria sobtat? Situem-nos més a la vora: de veritat que no li hauria estranyat gens ni mica, per exemple, que arreu de les contrades de llengua castellana d'Espanya se n'hagués distribuït **exclusivament** la versió andalusa o la versió extremeña?

Vull acabar aquestes consideracions amb unes paraules de Pompeu Fabra, l'autor que, com he dit, sabé entendre amb més clarividència com havia de ser la normativa per al català literari i el català estàndard general, a partir del que s'havia fet amb les llengües nacionals de cultura escrita més destacades: «...és molt difícil d'aconseguir la uniformació; no solament difícil, ans impossible: si un dialecte diu *pateix* i un altre *patix*, si un dialecte diu *canto* i un altre diu *cante*, i un altre *cant*, l'adopció en la llengua escrita d'una forma única no pot ésser sense sacrificar l'una o l'altra d'aquestes variants dialectals.» (*De la depuració de la llengua literària*. A *La Nova Revista*, 1927, núm. I. 1). Malgrat la lliçó del Mestre, d'aleshores ençà hem obert molt la mà; i no pas perquè ho hagin fet els altres idiomes del món...

Perú y Cataluña: paralelismos sociolingüísticos

Perú vivió la potencia imperial de los incas entre los siglos XIII y XV y el sometimiento al colonialismo español, a partir del XVI. La situación de subordinación generó reacciones indígenas que llevarían a la independencia.

No es del todo forzado el paralelismo con la historia de Cataluña: esta vivió su periodo de esplendor en la época medieval y en el siglo XVI comenzó a sentir las consecuencias del dominio de las dinastías castellanas, que impulsaron el resurgir del sentimiento identitario y el anhelo de plena soberanía.

En Perú, como en Cataluña, el despertar de las voluntades democráticas en las épocas moderna y contemporánea sitúa como prioridad la lucha contra las desigualdades insostenibles, desde la perspectiva de colectividad que ve en su cohesión la mejor defensa de los derechos fundamentales. Allí y aquí se afianza la convicción de que, como primera condición para la regeneración sociopolítica, cultural y económica, ha de ser hegemónico el respeto a la idiosincrasia marginada.

En el avance hacia la nueva realidad, la lengua tiene una función capital: el quechua —hablado por cerca de diez millones de personas— es, como el catalán, el elemento interclasista que reúne al pueblo; como todos los idiomas, es el elemento endógeno y exógeno más tangible en la conciliación de los ciudadanos, por el que se reconoce una manera de percibir, de analizar y de transformar la realidad.

Una diferencia importante distancia el proceso de normalización en Perú respecto al de Cataluña: la dificultad de superar el autoodio, en un contexto en que no ha despuntado una burguesía no rural. Todavía las clases sociales son esencialmente dos: la de los enriquecidos y la de los desposeídos; y el quechua marca a los segundos. No obstante, la situación política abre hoy vías para la persuasión escalonada en favor de la autoestima y, por tanto, de la certeza de que la lengua quechua es apta para la cultura

* 2012/04/06, «Perú y Cataluña: paralelismos sociolingüísticos». *El País*.

más alta; se va desvaneciendo la diglosia *español, lengua A, versus quechua, lengua B*, que se sustituye por una oposición en la que el quechua destaca como la lengua de los orígenes y de la solidaridad.

Perú sabe, como Cataluña, que la educación es un ámbito particularmente decisivo para la recuperación lingüística: asegura la competencia oral y escrita unitaria de los ciudadanos a través de la inmersión; en los niveles superiores, abre las puertas al idioma para que sea instrumento de expresión en la investigación de punta en todas las áreas del saber. Hoy Perú tiene en marcha una reforma que desea aprovechar también para estos fines: escuela gratuita y obligatoria para todos, pero necesariamente inclusiva de la realidad identitaria, especialmente en el uso vehicular del quechua. Contra el analfabetismo, por supuesto; pero a favor de la alfabetización inicial en la lengua quechua. Todo ello, desde un panorama abierto; la voluntad de no quedar al margen de la mundialización bien entendida, de apertura al universo, de conocer, pues, cuantas más lenguas mejor, no les impide ser conscientes de los peligros de una segunda dominación ideológica lingüístico-cultural.

Perú, desde mediados del siglo xx, está en la vía prometedora de superación de un contexto con doble cara: la de las clases dominantes opresoras y la de la revolución de los campesinos, que se convirtió en terrorismo insoportable.

Todo eso he aprendido en la experiencia de un congreso que reunió a casi 300 especialistas, en el que la normalización del quechua tenía un papel preponderante. La amable invitación de que fui objeto se dirigía al Institut d'Estudis Catalans, la academia de la lengua catalana. Elaboré un decálogo, que hicieron suyo, que contiene las condiciones necesarias (no siempre suficientes) para la recuperación de una lengua subordinada; y que me permito reproducir: 1. La voluntad popular de defenderla y usarla. 2. La existencia de la conciencia social de pertenencia a una identidad. 3. La implicación del poder socioeconómico. 4. La lengua debe llegar al uso general escrito. 5. Debe contar con una codificación ortográfica, gramatical y léxica aceptada por todos sus hablantes. 6. La educación debe asegurar una competencia suficiente en todos los ciudadanos y servirse de la lengua en los grados más elevados (universidad y alta investigación). 7. Debe contar con el apoyo del Gobierno correspondiente en su defensa, protección y difusión. 8. Dicho apoyo exige que legisle una política lingüística que reconozca la oficialidad de la lengua y la convierta en instrumento de la Administración pública para las comunicaciones habituales. 9. La política lingüística debe tener como culminación conseguir que la lengua sea usada siempre, por todos y para todo. 10. El espíritu con que se afronte la política lingüística debe ser abierto y contrario a la endogamia. La lengua tiene que modernizarse sin tregua para disponer de los recursos que no le impidan penetrar en ningún contexto comunicativo.

Auguro que Perú seguirá las vías de crecimiento adecuadas que le permitirán medrar tal y como merece: solo así podrán quedar en el olvido agravios e iniquidades de ayer o de hoy.

Ni les gramàtiques ni els diccionaris no són sexistes

En el debat cada cop més estès sobre l'ús sexista de les llengües, es confon allò que són les ideologies i els capteniments de les persones amb el caràcter de les normes gramaticals i lèxiques. Les gramàtiques i els diccionaris no són éssers humans i, doncs, no poden ésser qualificats amb termes que hi tenen res a veure. Els idiomes reflecteixen, això sí, inevitablement actituds determinades dels col·lectius de què són propis: en el passat, avui i així serà també en el futur. Aquest tret, tanmateix, no atorga als missatges que s'hi construeixen cap intenció que no sigui la que tenen els parlants. Així, doncs, els (pre)judicis en qualsevol sentit en l'ús lingüístic són responsabilitat exclusivament de les persones.

No obstant això, els canvis de tota mena que es produeixen en la societat reclamen ara i adés que es procuri que tinguin efectes en la normativa gramatical i lèxica.

Presentaré, a continuació, les novetats més destacables que s'han incorporat en la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC) de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), que tenen a veure amb la consideració igualitària de l'home i la dona.

Foment de l'ús no sexista del llenguatge en la segona edició del DIEC

En el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra hom podria retreure el biaix sexista en diversos apartats: en el lemarí, pel que fa als mots que designen oficis i càrrecs; en les definicions, perquè es feren des d'una òptica androcèntrica, amb expressions discriminatòries, i en els exemples, perquè s'hi reproduïen estereotips socials

* 2013, «Ni les gramàtiques ni els diccionaris no són sexistes». Dins *Visibilitzar o marcar*. Empúries, BCN, 2013, p. 69-79.

no desitjables. En l'elaboració de la primera edició del DIEC es revisaren els continguts en les línies indicades. En la segona, s'hi ha acabat de resoldre casos pendents. Vegem-ne alguns criteris aplicats.

a) Modificacions en la nomenclatura

a.1. Oficis, càrrecs i titulacions. La marca M. (masculí) i la M. i F. (masculí i femení).

Alguns noms que duïen l'etiqueta M. hi han passat a tenir M. i F., perquè es refereixen a oficis vigents i perquè s'ha documentat la forma femenina o es preveu que es pugui documentar:

albarder m. > albarder albardera M. i F.

antiheroi m. > antiheroi antiheroïna M. i F.

apuntador m. > apuntador apuntadora M. i F.

S'hi ha desenvolupat la forma femenina en algun cas en què en constava solament una i en què s'ha documentat l'ús de les dues:

caporal m. i f. > caporal caporala M. i F.

Tanmateix, hi duen solament l'etiqueta M. les denominacions de caràcter històric:

acadèmic -a M. Filòsof de l'Acadèmia de Plató

eclèctic -a M. Filòsof eclèctic

alferes M. Oficial que portava la bandera

També, en el camp semàntic de les professions, s'hi han eliminat determinades definicions que han estat superades per la progressiva incorporació de les dones en el món laboral i de la gestió en general. Així, *alcaldessa*, *governadora*, *capitana*, etcètera, no s'hi defineixen sinó com el femení d'ocupacions reals, no com la muller de l'alcalde, el governador, el capità, etcètera.

a.2. Les subentrades amb els substantius *home* i *dona*. Hi han estat revisades algunes subentrades per tal de no fer-ne un tractament sexista. Amb els criteris següents:

Desdoblament de les subentrades:

home de palla > dona de palla/home de palla

home orquestra > home orquestra/dona orquestra

home del temps > home del temps/dona del temps

Substitució del formant home/dona per un formant neutre:

fonament: *home sense fonament* > *persona sense fonament*

altre -a: *ésser un altre home* > *ésser una altra persona*

Reducció de la subentrada:

color: *home de color* > *de color*

Algunes subentrades com **home de mar**, **dona pública**, **ric home**, s'hi han mantingut sense modificacions, perquè corresponen a realitats històriques exclusives d'un sexe o perquè equivalen a un significat diferent.

b) Altres subentrades

Les subentrades susceptibles de tenir flexió s'hi presenten només en masculí, però depenent d'una accepció que tingui marca *M.* i *F.* I la definició, encapçalada per un descriptor neutre, com *persona*:

germà germana *M.* i *F.* 2. *germà de la caritat* Persona que per l'amor de Déu es consagra...

c) Modificacions del contingut de les definicions dels articles

c.1. S'hi han suprimit expressions restrictives que impliquen un tractament sexista o afecten l'abast del mot definit.

bledejar: Una persona, especialment una dona, ésser més o menys bleada. (El subratllat desapareix)

romanço: Amistançada d'algú > amistançat amistançada d'algú.

violació: Acte carnal amb una persona, especialment una dona, comès en contra de la seva voluntat. (El subratllat desapareix)

c.2. S'hi ha substituït *home* per un mot no marcat quan era susceptible d'ésser interpretat com «individu del sexe masculí» i no en el seu valor genèric.

guindola: Flotador de salvament [...] que hom gita quan cau un home > algú a l'aigua.

tim: Glàndula situada darrere l'estern [...] desapareix o esdevé rudimentària en l'home adult > la persona adulta.

d) Addició, supressió o modificació d'exemples

d.1. S'hi han afegit exemples, per tal d'obtenir una representació equilibrada de l'home i la dona en el diccionari.

esperitat -ada: *Córrer com un esperitat* [s'hi afegeix: *La noia, esperitada, s'obria pas...*]

pastat -ada: *És el seu germà pastat!* [s'hi afegeix: *És pastada la seva mare*].

d.2. Per tal d'oferir una visió no connotada de l'home o de la dona, s'hi han modificat o suprimit alguns exemples

inic -iqua: *Fou mort, mentre dormia, per la seva iniqua muller* > suprimir.

solter -a: *Solteres, casades i vídues* > *solters, casats i viudos*.

Etcètera.

M'he limitat exclusivament a uns poquíssims exemples paradigmàtics concrets. Hi ha en el DIEC moltes altres modificacions de concepte, condicionades per un esforç a eliminar reflexos sexistes i també molts més exemples de cada cas.

Dit tot això, no vull, deixar de fer algunes reflexions molt breus.

Ideologia i llengua

Si les llengües són reflex de la realitat, és obvi que no podem pretendre que s'hagin anat construint al marge de les ideologies culturals dominants de cada moment, que són gairebé sempre les dels més poderosos, no les dels més dèbils i desfavorits. Per la qual cosa, cenyint-nos exclusivament en el lèxic, si preteníem desideologitzar qualsevol llengua, restaria gairebé despallada del tot. Aguantarien molt pocs lemes. Probablement cap dels que anomenem *substantius abstractes*: **llibertat, bondat, justícia, amor, ànima, devoció, tolerància**, etc.

Consegüentment, la solució per a fer tan neutre com sigui possible un idioma no és eliminar-ne els lemes ni les definicions que ha tingut històricament, sinó modificar-los, si de cas, de manera que el lector pugui entendre què han volgut dir i què es vol que signifiquin en el moment actual. Amb la consciència, és clar, que el valor semàntic que decidim que tinguin avui serà tan ideològic com el que es decidí en el passat pròxim i remot.

Pretendre que cal esporgar de les llengües aquells elements que són condicionats ideològicament és fer abstracció de com es formen els idiomes i fins i tot de què és la comunicació. I, semblantment, voler donar un valor ideològic concret a determinats

termes demostra una mancança similar. Em centraré en l'àmbit de la religió. Admetem que cal defensar una societat laica; ha de voler dir això que eliminem de l'ús lingüístic termes com: *Déu meu!*, *Verge santa!*, *Si Déu vol*, *És alt com un sant Pau*, *No siguis fariseu*, *Jo me'n rento les mans*, *És un Judes*, *Adéu*, *Fer Pasqua abans que Rams*, *No el crucifiquis més*, i així endavant fins a milers i milers d'expressions, la majoria de les quals s'han lexicalitzat i, doncs, no demostren en absolut que qui les emprava sigui cristià o catòlic?

Per vies equivocades, es podria acabar exigint llengües específiques per a grups religiosos, polítics, i ideològics diferents.

Llengua i sexe

En una línia semblant, confondre la gramàtica (no dic la llengua) amb la realitat és incorrecte. Les gramàtiques han estat sempre una convenció, sovint amb un percentatge d'arbitrarietat alt, que explica que moltes solucions podrien haver estat unes altres. Així, pel que fa al llenguatge sexista, no podem identificar el gènere gramatical amb el sexe dels animals vius. Tenen poc a veure, per no dir res a veure; prova d'això és que els noms dels objectes tenen gènere masculí i femení, però no són ni mascles ni femelles: tenen gènere, però no tenen sexe.

El respecte que tota persona mereix va més enllà d'allò que pugui semblar que n'és la condició. Si hom diu *Ves a pastar fang!*, tant se val que s'adreça a un home o a una dona. No és un ús sexista de la llengua, però suposa un maltractament potent a un home o a una dona.

La gramàtica, l'economia del llenguatge i el llenguatge sexista

Un principi que ha funcionat històricament en totes les llengües és el de l'economia: mirar de dir el màxim amb els mínims elements. Per raons òbvies. I aquest principi afecta tots els nivells de les llengües: la fonètica i la fonologia (elisions de vocals àtones, relaxament en la pronúncia, etcètera), morfologia (elisions de pronoms tòpics quan ens ho permeten les marques verbals, elisions de l'article i de les preposicions, etcètera), en la sintaxi (reducció de concordances, elisió de formes ja enunciadades, elisió de conjuncions que se substitueixen pel to i la corba melòdica, etcètera), en el lèxic (estalvi de repeticions, derivació i sobretot composició, etcètera).

Hi ha principis en el tractament lingüístic que són universals del llenguatge. El de l'economia n'és un i la manera com aplicar-lo pot generar altres universals encara. Per exemple, en les llengües flexives el tractament que tenen els termes marcats respecte als no marcats és diferent, justament per a aprofitar, per a fer més rendible aquest tret mateix.

En el cas de la nostra, en el gènere, el masculí és el terme no marcat i el femení, el marcat. Aquest fet és el que explica que, en l'aplicació del principi de l'economia, s'hagi aprofitat el terme no marcat per incloure també el marcat, en determinats contextos. El masculí (no marcat) pot incloure el femení (marcat).

D'aquest fenomen neix l'ús dels plurals masculins inclusivament dels dos gèneres. Pretendre de rectificar aquest fet per raons de respecte a la dona és confondre amb la realitat la gramàtica com a convenció.

Creure que dir *ciutadans i ciutadanes; treballadors i treballadores, investigadors i investigadores, nens i nenes*, etcètera, és la manera de manifestar la igualtat en el tracte dels homes i les dones, o de les dones i els homes, és carregar la gramàtica d'una capacitat i d'una funció que no té.

No admetre que per raons històriques *home* té el sentit genèric d'«animal mamífer...», al costat del sentit concret de «mascle de l'espècie humana», ni resoldrà la qüestió de la igualtat entre homes i dones ni ajudarà a resoldre-la. És realment ofensiu de dir a una dona: *No, home no, anima't que no serà res*, o bé: *Home! No em demanis això?* Penso sincerament que no. És fer ús d'unes expressions mig gramaticalitzades i res més.

Semblantment, rebutjar que *pares* fa referència als pares a les mares tampoc no resoldrà la qüestió dels rols equilibrats i igualitaris que han de tenir els uns i les altres.

Oralitat i escriptura

No oblidem que amb les llengües sobretot parlem, molt més que no pas escrivim. Per tant, resultaria grotesc i, per descomptat, del tot contradictori, que exigíssim l'ús del llenguatge no sexista en l'escriptura, però que no ho féssim en l'oralitat.

Si la gramàtica ens permet de dir *ciutadans, treballadors, investigadors*, etcètera, per a referir-nos a homes i dones, per què el canvi en favor de l'expressió del masculí i del femení? El demanarem, aquest canvi, també en l'oralitat? Si la resposta és afirmativa, pensem que la sol·licitud podrà tenir cap èxit? Aleshores, o en patirem el fracàs o haurèm de ser incoherents: permetre que el llenguatge sigui sexista en l'oralitat (en la comunicació més freqüent) i no permetre-ho en l'escriptura.

Altrament, no és ja una incoherència que acceptem l'expressió del masculí i femení dels noms, però, en canvi, no dels adjectius i dels determinants que els acompanyen? En rigor, per lògica, si de cas hauríem de demanar que es digués i s'escrivís d'aquesta manera: *alguns ciutadans i algunes ciutadanes inscrits i inscrites en el cens són cridats i cridades...* És viable una solució d'aquesta mena? És aconsellable que prenguem aquesta via?

Etimologia i coherència

Sembla que un dels problemes que més oposició genera en la qüestió de l'ús sexista de la llengua és el del mot *home* amb el sentit genèric d'«individu de l'espècie humana», tal com s'esdevé en la majoria de llengües, al costat del sentit «mascle de l'espècie humana».

Cal saber que el llatí *HOMO* o *HOMINE* té probablement relació amb *HUMUS*, que vol dir «terra», i que tenia, doncs, el significat d'«ésser terrenal», mascle o femella, en oposició a «ésser diví». Per al sentit de «mascle» es recorria a la forma *VIR*, que ha donat *viril*, *virilitat*, *virilment*, etcètera.

Resulta paradoxal que no hi hagi una actitud semblant amb expressions com *homo sapiens*, respecte a la qual no he sentit que mai ningú proposi *homo sapiens et domina* (o *mulier*) *sapiens*. Per què?

Més encara, si ens oposem al sentit genèric d'*home*, hauríem de qüestionar, com a mínim, les formes següents: *hom*, *tothom*, *prohom*, *homenatge*, *humà*, *humanista*, *humanisme*, *humanitat*, *humanitari*, *homicida* i, òbviament, tots els seus derivats, ja que totes procedeixen de *HOMO* i fan referència indistintament als homes i a les dones. És sorprenent que, per exemple, s'aconselli l'ús de *tothom* en lloc de *tots*: *tothom* és la gramaticalització justament de *tot home*! Si en aquest cas acceptem que s'hagi gramaticalitzat, hauríem d'acceptar aquest fenomen en tots els altres casos.

Per motius semblants, hauríem de qüestionar *padrina*, *casa pairal*, *pàtria*, *expatriar*, *patrimoni*, *patrocini*, *parricida*, *empadronar-se*, etcètera, i, òbviament, tots els seus derivats, perquè procedeixen de *pare* i, en canvi, s'usen fent referència exclusivament a dones (*padrina*) o a homes i dones.

La diacronia ha deixat el que ha deixat en les llengües. La sincronia deixarà també el que deixarà per al futur, amb una actitud diferent, però exactament igual d'ideologitzada, ho reconeguem o no. Prescindir del que és diacrònic perquè no ho trobem ajustat seria prescindir a la fi de les llengües.

Plurals i concordances no marcats per a ambdós sexes

Es fa el retret a l'IEC que no hagi dit res respecte als plurals inclusius genèrics i les concordances.

El silenci no s'ha d'interpretar com a manca de doctrina gramatical: és la que ja està establerta, segons la qual el gènere masculí té el valor que té (gramàtica-morfologia) o, per exemple, *pares* vol dir «pare i mare», igual que *germans*, *fills*, *cosins*, *amics*, *companys*, *reis*, *prínceps*, etcètera, es refereixen als dos sexes mitjançant un sol gènere (lèxic i semàntica), perquè els plurals funcionen com el nom de l'espècie. Per tant, com

que no hi ha hagut cap canvi, per a l'IEC val el que tradicionalment s'ha dit entorn de la qüestió.

Les actituds sexistes són induïdes també per un ensenyament i una explicació gramaticals incorrectes del gènere, que encara persisteix. Que es digui que *vaca* és el femení de *toro* o que *mare* ho és de *pare*, o que *euga* de *cavall*, és confondre el gènere amb el sexe: no hi funciona pròpiament la morfologia, mitjançant terminacions; *mare*, *euga*, *vaca*, no són, doncs, els femenins d'altres formes; són simplement noms femenins; es recorre a un mot diferent per a cada sexe: són, respectivament, noms referits als mascles o a les femelles.

La polèmica entorn de les *Normes*: més soroll que no pas nous?

Si una llengua és amenaçada d'extinció per un estat que pretén d'imposar-ne una altra, és inevitable que en la comunitat subjugada de què és pròpia es generi una reacció de protecció que duu implícit un capteniment de militància anòmala per a salvaguardar-la. Des de fa segles, la minorització i el menyspreu respecte a la llengua catalana pel Govern central espanyol han tingut una resposta social d'alerta força generalitzada en l'extensió i en la correcció de l'ús; una part important de ciutadans se sent en el deure patriòtic de vigilar-ne la genuïnitat, de denunciar-ne allò que considera impropï, de reivindicar o de condemnar determinades solucions gramaticals; es veu amb cor de demostrar les raons «científiques» de les propostes que defensen, tant se val si són filòlegs o lingüistes o no; diletants, poc o gens experts, gosen també discutir fins i tot vehementment sobre la preceptiva.

Quan Pompeu Fabra, a inicis del segle passat, es proposà de reconstruir, d'ordenar una llengua embastardida, sabia que havia de treballar-hi a fons en tots els nivells: fonètic, ortogràfic, morfològic, sintàctic i lèxic. Partí de la convicció ideològica essencial que havia d'assolir la codificació d'una llengua nacional, que fos, per tant, el referent sense exclusions de tots els parlants. Fou conscient, tanmateix, que el punt de partida principal era l'ortografia: sense un sistema d'escriptura sòlid, enraonat i acceptat absolutament per tothom, el català, encara que resolgués les deficiències en els altres vessants, continuaria essent un idioma submergit en el desordre lingüístic que caracteritza una comunitat analfabeta; no podria penetrar dignament en cap àmbit mínimament formal del quefer humà (escola, Administració, mitjans de comunicació, ciència i pensament...), ni podria ésser un instrument adequat per a la literatura de creació.

* 2013, «La polèmica entorn de les *Normes*: més soroll que no pas nous?» Serra d'Or, 639, p. 12-17.

No es pot sostenir, com pretenia, per exemple, Josep Pin i Soler, que la qüestió ortogràfica no és substancial i que té poca importància que cadascú escrigui com li sembli («Protesta contra les “Normes ortogràfiques”», a *Diario de Reus*, 13-IV-1913); és no tenir consciència del caràcter altament emblemàtic que té l'ortografia per a qualsevol idioma. També Antoni M. Alcover havia declarat: «Jo, que sempre he cregut que l'ortografia és una cosa secundària [...] parlant-ne ab en Fabra, me demostrí disposat a totes les transaccions imaginables per evitar divergències i atènyer l'harmonia» (a Joan Miralles: «Fabra i les Illes Balears», dins *Simposi Pompeu Fabra*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2000, pàg. 59-119). Dotar, doncs, el català de les normes ortogràfiques era prioritari; Fabra, no solament ho sabia millor que ningú, sinó que era també la persona més preparada per a dur a terme l'objectiu; això, d'entrada, fou reconegut per la major part dels especialistes competents coetanis, nacionals i internacionals.

Fabra era conscient que qualsevol decisió normativa és convencional, però, a diferència dels qui no eren capaços d'entendre que no tot ha d'ésser artificios, tenia clar que s'havia de partir de fonaments filològics, encara que a la fi no predominessin sempre en la selecció. El català medieval dels millors escriptors, l'etimologia, l'evolució diacrònica d'acord amb les lleis fonètiques, la comparació amb les altres llengües romàniques, tot això no podia obviar-se; nogensmenys, tampoc no es podia prescindir de la valoració de l'ús corrent del català arreu —tingué, per tant, en compte la variació diatòpica fins on la coneixia—, sempre que es filés prim a llevar-ne tot el que s'hi havia incorporat com a interferència abusiva de la llengua espanyola dominant, especialment en la gran metròpoli de Barcelona. Fabra ja n'havia fet l'assaig a la revista *L'Avenç*, des d'on es guanyà un seguiment notabilíssim de les seves idees innovadores, però sobretot ben argumentades. Vicens Vives remarcà que tots els seus deixebles, absolutament tots, li tenien una fidelitat infrangible i li professaven una admiració per la capacitat en la precisió del que escrivia, perquè sabia fer la síntesi de problemes complexos.

Són totes aquestes premisses les que inspiren la redacció de les *Normes ortogràfiques*, que aprovà l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1913, sense perdre mai de vista la importància cabdal de llur acceptació: la fita imprescindible darrera. Fabra el primer, quan defensava una determinada grafia que li era rebutjada o preveia que no s'assumiria, hi renunciava i apostava, contra el seu gust i les seves raons, per l'alternativa que n'assegurava l'ús general, sempre que no significués perpetuar una aberració; és el cas, per exemple, de l'accentuació o bé el de prescindir de la *h*, si no era excepcionalment, a la manera d'altres llengües romàniques veïnes.

És veritat, i n'hi ha proves feaents, suficients i evidents, que les *Normes* suscitaren fortes polèmiques. Però no ho és menys que, d'una banda, els silencis, és a dir, la no manifestació explícita de les posicions favorables, foren aclaparadorament majoritaris (l'any en què aparegueren, les feren seves la premsa diària, una gran quantitat

d'escriptors, de publicacions, d'impremtes i d'institucions de tots els Països Catalans), i que, de l'altra banda, en l'expressió de l'oposició hi trobem contradiccions diàfanes, en el sentit que personatges insignes, que reconeixien reiteradament la vàlua de Pompeu Fabra i dels seus treballs ortogràfics, sobradament n'esdevingueren enemics acèrrims. L'exemple més eximi, al meu entendre, és Antoni M. Alcover. En el *Bolletí* del gener de 1911 anuncià l'aparició de la *Gramàtica catalana* de Fabra en els termes següents: «Es la del notable filòlec i bon amic nostre en Pompeu Fabra [...]. Donada la gran competència d'en Fabra en questions gramaticals i filològiques, la nova gramàtica ha d'ésser ben interessant i una passa grossa cap a la regeneració i restauració de la nostra llengua estimadíssima» (MIRALLES, *op. cit.*). L'any 1915, en el pròleg de la publicació de la *Gramàtica catalana* de Tomàs Forteza, escriví: «No és duptós que de tots els filòlegs coetanis del mestre Forteza, en Fabra és el qui ha alcançada una formació científica romanista més refilada i alta de punt i el qui ha demostrat més dots gramaticals, fora el mestre Fortesa» (MIRALLES, *op. cit.*). En contraposició sorprenent a aquests judicis, en un dels seus manifestos contra l'Institut d'Estudis Catalans declara: «Li manca [a Fabra] la visió justa de les coses gramaticals, visió que és lo distintiu indefectible dels genis superiors...» (una mica més avall, en canvi, afirma: «Deu m'en guart de negar cap dels mèrits de D. Pompeu come filòleg capdal! Som el primer en regoneixerlos i proclamarlos»); «En Fabra es partidari de la descastellanisació del català però si la fa ell; si la fa un altre, n'és contrari. Ell és així: si no li entonau el tu solus dominus! tu solus altissimus!, ja hi sou a bous i ja la teniu armada...»; «Ab la seua dialèctica es molt bo per confondre els qui discuteixen ab ell, pero no los convenç casi may...»; «casi tot-hom fa flamada contra la seua esquerrana ortografia...» (MIRALLES, *op. cit.*); en un altre escrit que intitulà «Fora pus Molocs! Fora pus Deus falsos» diu: «En Fabra és un dels gramàtics mes funests que haja tenguts may la llengua catalana [...]. Ell és la causa de totes les baralles i lluytes que les *Normes ortogràfiques* feren esclatar dins el camp catalanista respecte d'ortografia i depuració de la llengua, creant un estat de violència entre uns i altres combatents, que Deu sap el mal que ha fet a la llengua catalana, posantla en ridícul, fentla una bandera de separatisme i de odi envers d'Espanya» (MIRALLES, *op. cit.*). En què quedem? És del tot incompreensible que ningú pugui donar opinions tan extremament oposades sobre una mateixa persona i la seva obra, si no és penetrant en el terreny delicat de rancúnies personals, d'enveges, de diferències altres que no fossin les simplement filològiques o lingüístiques; la brutalitat de molts dels insults que hagué de suportar el Mestre desvela, des d'una òptica psicològica elemental, ràbia personal o científica, gelosies, complexos d'inferioritat, hostilitats estrictament polítiques, i desqualifica per si mateixa els retrets i sobretot les persones que els fan, que molt sovint no posseeixen la més mínima formació filològica. Val a dir que, en el cas concret d'Alcover, s'ha de reconèixer que, especialment des del *Butlletí*, que arribava a tothom

i arreu, havia estat un dels defensors més entusiastes i eficaços de les *Normes*: la vida és plena de contradiccions... Francesc de B. Moll a *Un home de combat* conta admirat la impressió que li feu Fabra pel tracte que dedica a Alcover, malgrat haver rebut d'ell tants d'oprobis ferotges: «Vaig quedar fortament impressionat per la magnanimitat amb què aquell home tractava el qui tantes vegades l'havia injuriat públicament; i vaig comprendre que el mestre Fabra era no sols un gran gramàtic, sinó també un esperit obert i generós com pocs se'n podien trobar, un home que posseïa un cor tan alt com la seva elevada intel·ligència.»

Al País Valencià, Fabra gaudí també d'un gran respecte com a gramàtic i per la seva humanitat. Antoni Ferrando, en l'article «Fabra i el País Valencià», ens reporta molts passatges de gran interès; és important recordar algunes afirmacions que feu Joan Fuster amb motiu del cinquantenari de les *Normes* i que Ferrando recull en un apèndix: «No vull jugar amb els mots, però l'oportunitat m'hi indueix: les *Normes*, que ara fa cinquanta anys va promulgar l'Institut, són, no solament unes "lleis", sinó també una introducció a la "normalitat" [...]. Amb les *Normes ortogràfiques* de Fabra superàvem una agitada preocupació anàrquica per l'idioma [...] no cal que ara ponderem la intel·ligència, l'habilitat i la subtil intuïció nacional que Pompeu Fabra va aplicar a la confecció de les seves *Normes* [...]. Això tots ho sabem. Però el que avui hem d'exaltar amb les nostres millors gratituds és l'esforç que, amb Fabra, i seguint Fabra, van realitzar els escriptors, les editorials, el públic català, per responsabilitzar-se davant la qüestió de la normalitat gramatical de l'idioma [...] tota la nostra àrea lingüística, sense excepció, reconeix la vigència absoluta de les *Normes* de Fabra [...] Fabra va saber donar-nos una solució, dins la qual tots els que parlem català ens sentim còmodes [...] Fabra es col·locava en un punt, a partir del qual les seves solucions resultaven igualment vàlides per a la gent de tots els Països Catalans [...]. En 1932, un compromís col·lectiu dels escriptors valencians de totes les edats i totes les tendències, signat a Castelló de la Plana [les *Normes de Castelló*], venia a reconèixer com a oficial l'ortografia de l'Institut [...]. També al País Valencià ha guanyat Pompeu Fabra la seva batalla.»

En suma, no tinc cap mena de dubte que en un percentatge no pas intranscendent les declaracions furibundes contra les *Normes* no responen a posicions justificables i justificades. No oblidéssim que, encara que la intervenció personal de Fabra fou més que destacable, són en definitiva declarades oficials per l'Institut d'Estudis Catalans, per la qual cosa, ultra les raons centrades en les enemistats envers al Mestre, hem de comptar amb les que s'adrecen contra la corporació acadèmica.

Si tenim en compte el nombre de detractors enfront dels qui les fan seves, tant personalment com institucionalment; si considerem, endemés, la durada de la polèmica, que pot semblar molt llarga, però que tractant-se de la preceptiva ortogràfica no ho és, entenc que podem concloure que les disputes s'han magnificat; més encara

si deixem de banda les reaccions viscerals —que Fabra encaixava amb flegma exemplar, que devia encendre encara més els qui volien sacsejar-lo i ens limitem solament a considerar les que foren assenyades i comprensibles. Val a dir que el Mestre, en una actitud admirable, les escoltava totes i mirava de respondre-hi sense voler mai tenir la raó absoluta, tot i que era conscient, sense prepotència, que sovint la profunditat amb què es propugnaven grafies distintes de les seves no arribava a gaires centímetres de la superfície de la terra; sabia i volia dialogar com molt pocs; no era cridaner, com ho eren tants; fins i tot visitava personalment impressors d'ofici, per tal d'orientar-los directament sobre llur treball gràfic. Fabra era enèrgic si de cas solament en allò de què se sentia segur, mai no gosava endinsar-se en el que no coneixia pregonament.

En la controvèrsia hi intervingueren figures desiguals: Francesc Matheu, secretari dels Jocs Florals, que, malgrat la seva reticència, en la publicació dels anuaris respectà la grafia d'autors com Carner, Guerau de Liost, Sagarra, etcètera. Ramon Miquel i Planas, que criticà la reforma a la revista *Catalana*. Antoni Bulbena i Tusell, el qual des del 1900 havia anat fent propostes inacceptables; el ja esmentat Pin i Soler. Un llibret de 1915, que m'ha descobert l'amic Jordi Mir, *Consells practichs* [*pràctichs* en l'edició de 1916] *per escriure en catala. Així en lo Principat de Catalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya com en los Realmes de Mallorca y Valencia*, Biblioteca Nova, Barcelona, que apareix anònim, però que, segons Mir, sembla que fou redactat per Jaume Collell, recull en l'edició de 1916 l'opinió que li han fet arribar alguns catalans; doncs bé, se'n sumen solament vint-i-un —deixo de banda si són poc o molt rellevants i en alguns casos les que es presenten com a adhesions ho són només relativament, parcialment. Així, Joan Alcover, tot i que diu que li semblen clares i precises, escriu: «Ab alcunes de les indicacions estich conforme y ab altres no»; Francesc Matheu, després de subratllar que cal adoptar un sistema que serveixi per a tots els parlants catalans, mallorquins i valencians, es limita a dir que «es impossible donar a la x un sò comú diferent de xeix com a regla general; altrement, moltes paraules s'haurien d'escriure diferentment a Valencia y a Barcelona»; Joseph Saderra hi afirma: «Es una obra perfecta? Per mi, nó; però s'acosta a serho. Lo que reprobo es que'l seu autor no tregui la cara...»; J. Franquesa y Gomis hi diu: «Potser algunes vegades peca en donar per absolutament resolt lo qu'encara mereix discussió...»; Antoni Careta y Vidal hi escriu: «No obstant, respecte a la nota qu'es refereix als accents greu y agut, pens d'altra manera; jo ab tot y essent, com só, enemich dels caciquismes, crech que convé mantenir abdós accents...». La resta de les opinions són generalment favorables a les propostes antinormes. Tanmateix, curiosament, aquest apartat que inclou el parer dels lectors es tanca amb les consideracions següents: «Han respost, además, a la nostra crida: Mossèn Antoni M. Alcover, prometent ocupar-se del present llibret en lo "Butlletí del Diccionari"; D. J. Pin y Soler, negant-se a donar opinió per esser nostra publicació anònima; D. Antoni Rubió

y Lluch fent saber qu'és troba malalt, y D. M. Folguera y Duran excusantse d'exteriorisar son parer.» Los senyors de Brocá, Carner, Costa y Llobera, Fabra, Girbal Jaume, Lopez Picó, Mestres, Miquel y Planas, Oliver, Ors, Segalà y Verdaguer y Callís, als quals s'ha demanat insistentment la seva opinió, no l'han donada.

«Aquesta direcció se complau en donar les gracies a tots, tant als que amable y patriòticament han respost a la seva crida, com als que ab lo seu silenci no fan altre cosa que remarcar més la opinió dels altres.» No hi calen comentaris...

Una part considerable dels opositors a les *Normes*, que havien treballat abans que Fabra per tal de resoldre la situació caòtica de la preceptiva de la llengua catalana, no se'n van poder ni saber sortir: P. Ballot, M. Milà i Fontanals, A. de Bofarull, J. Nonell, M. Grandia, etcètera. Semblantment, també fracassaren institucions com els Jocs Florals de Barcelona, l'Acadèmia de la Llengua Catalana que en deriva l'any 1915 i l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, que l'empara, les quals elaboraren un sistema ortogràfic en contra del de l'Institut d'Estudis Catalans, que, al capdavall, no tingué una incidència social important, encara que ambdues acadèmies triguessin a abandonar llur capteniment d'intransigència.

Les vicissituds per les quals passà la redacció de les *Normes* foren molt complexes i no tinc espai per a entretenir-m'hi, però és del tot cert que ni Fabra, ni Carner, ni Clascar, ni Massó i Torrents, ni Alcover, ni Ors, ni alguns altres membres de la Secció Històrico-Arqueològica no se sentiren identificats amb la redacció darrera; les raons de cadascú són de caràcter ben distint.

No és difícil d'imaginar que les discrepàncies no foren no podien ésser moltes, però la tossuderia a defensar opinions particulars sí que conduí a actituds contràries a Fabra i a l'Institut d'Estudis Catalans, les quals de vegades vorejaven el ridícul: els plurals en *-as* o en *-es*; l'ús de la *i* o de la *y* per a la conjunció copulativa; la representació gràfica de la *I* palatal (*ll/ly* [com en la *n* palatal, *ny*]; la de la *ela* geminada amb el punt volat; la *ç*, que el català comparteix amb el portuguès i el francès; l'ús de la *h* etimològica; les grafies d'alguns sons africats, com *tz*; el valor fònic de la *x*; l'accentuació aguda i greu, i poca cosa més.

La situació relativament conflictiva impulsà Enric Prat de la Riba a fer una crida des de *La Veu de Catalunya* a favor de l'acceptació general de les *Normes*. Altrament, totes les obres publicades per l'Institut d'Estudis Catalans, amb la unitat, la coherència i l'ordre ortogràfics propis de les llengües de cultures consolidades, reforçaren decidivament la posició de Fabra. Amb l'aparició l'any 1918 del *Diccionari ortogràfic*, es pot dir que la polèmica es tancà definitivament. Fabra aconseguí l'acceptació i l'adhesió generals, malgrat la sorollada sostinguda, que semblava que enderrocaria els seus propòsits; sabé conciliar totes les posicions adverses, des d'un extrem fins a l'altre. Fins a avui, la normativa ortogràfica de Pompeu Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans ha

resultat ésser una eina elaborada amb la saviesa filològica del Mestre, però també amb el respecte meticulós al geni de la llengua, comparable a les de les llengües neollatines que han pogut viure plàcidament llur desenvolupament, sense patir ferides d'intenció mortal com les que ha patit —i pateix encara— la llengua catalana.

Reporto les tan esmentades paraules de Josep Pla sobre l'homenot Fabra: «Fabra ha estat el català més important del nostre temps perquè és l'únic ciutadà d'aquest país, en aquesta època, que, havent-se proposat d'obtenir una determinada finalitat pública i general, ho aconseguí d'una manera explícita i indiscutible. En aquest sentit, no hi ha ningú més que s'hi pugui comparar.» Hi afegeixo les no menys significatives d'Enric Prat de la Riba, en referir-se a l'acceptació de la reforma pels escriptors: «... grans escriptors molts d'ells, en el moment solemniat de la renúncia de les formes ortogràfiques de què estan vestides les seves obres han sentit en el més íntim de la seva ànima el dolor de la ruptura amb la seva tradició personal i amb la tradició dels seus companys i la dels seus predecessors de la mateixa escola; però tots, patriòticament, han sacrificat aquesta unitat de l'obra personal i la unitat de l'escola per fondre's en una unitat superior.»

Sense el treball ortogràfic, gramatical i lexicogràfic de Pompeu Fabra i els seus col·laboradors; sense l'Institut d'Estudis Catalans, avui la nostra llengua probablement no existiria. No oblidem que deixaren una codificació sòlida abans de 1936...

Reflexions des de la lectura del *Diccionari de pseudònims usats a Catalunya i a l'emigració*

El *Diccionari de pseudònims usats a Catalunya i a l'emigració* (Lleida: Pagès Editors, 2013) és una obra els autors de la qual són dos estudiosos que en garanteixen la qualitat que té: Albert Manent i Josep Poca, per la seva erudició, la dedicació i els coneixements profunds en l'àmbit de la toponímia i l'antroponímia, i pel treball constant en l'estudi de la cultura catalana en general.

Ens convé partir de la definició de pseudònim. Diu el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans: «Que amaga el seu nom sota un nom fals.» «Nom fals emprat per un autor en lloc del seu.» En suma, emprar un pseudònim és renunciar voluntàriament al nom originari. El prefix *pseudo-* té un sentit pejoratiu, de manera que pot donar a entendre etimològicament que qui recorre a un pseudònim repudia els orígens; fa traïció a la seva identitat. És clar que la realitat ens demostra que no és aquesta la causa única ni la més freqüent. El pseudònim, per exemple, ha estat sovint, i encara és, i probablement sempre serà, un amagatall estratègic per a poder actuar, mirant de salvar la integritat, d'evitar les persecucions, les repressions; per això també se'n diu *nom de guerra*, perquè serveix per a lliurar batalles que obliguen a restar inconegut.

No resulta fàcil de saber amb exactitud la causa de cada pseudònim, si qui l'ha emprat o l'empra no n'ha donat explicacions. Fins i tot de vegades es dona el cas que el nom fals ha restat per sempre, de manera que és normal que hom l'interpreti com el nom autèntic; per exemple, el nom real del polític Raimon Obiols és Josep Maria Obiols; substituï Josep Maria per Raimon, per raons de clandestinitat i ulteriorment no

* 2013, «Reflexions des de la lectura del "Diccionari de pseudònims usats a Catalunya i a l'emigració"» *Revista de Catalunya*, 284, p. 189-199.

ha retornat a l'originari; és probable i comprensible que molts no sàpiguen res d'aquest procés.

El pseudònim pot ser un simple divertiment diguem-ne d'esquizofrènia, mitjançant el qual una persona decideix dividir-se en dues o més, tot separant a discreció seva les activitats que presentarà amb el nom real, d'aquelles que s'empararan en un o més d'un nom fals.

Pot ser encara el reflex d'una mena de diglòssia intel·lectual: un bon escriptor pot triar de produir algun gènere poc qualificat al costat de la literatura elevada: el nom real quedaria per a la producció A i el fals, per a la B.

És impossible de fer una relació exhaustiva que contingui tots els motius en l'ús dels pseudònims. Fins i tot hem d'admetre que en molts casos la determinació és moguda per qüestions que solament coneix qui la pren i que potser mai ningú més no sabrà.

Encara que en la història de la lexicografia catalana hi ha hagut alguns pocs precedents destacables, podem dir que el *Diccionari de pseudònims* de Manent i Poca és el primer elaborat amb el rigor que les noves metodologies lexicològiques i lexicogràfiques requereixen, i que reuneix una relació d'entrades molt àmplia respecte als anteriors.

En el pròleg es fa justícia al treball de Joan Givanel, *Cinc-cents pseudònims catalans*, del 1934, i al més complet de Josep Rodergas, *Els pseudònims usats a Catalunya*, editat per Millà l'any 1951, on s'en recullen 3.800.

El *Diccionari de pseudònims* l'inicià Albert Manent fa cinquanta anys, el qual, aclaparat per les dimensions que adquiriria el projecte, va voler recórrer a l'expertesa i la competència de Josep Poca.

El títol del llibre n'acclara una novetat ben remarcable: s'han compilat els pseudònims usats a Catalunya, però també a l'emigració. El mot *Catalunya* hi té un sentit genèric, ampli; real, a fi de comptes: es refereix també a la Catalunya del Nord, i s'hi inclouen els pseudònims en català o en qualsevol altra llengua dels catalans i no catalans d'origen que hi vivien i que hi viuen. Els autors no obliden tampoc l'Alguer. Des del punt de vista dels personatges, no s'interessen únicament pels grans escriptors o per qui ha destacat ostensiblement en allò a què s'ha dedicat, sinó també per periodistes, pintors, músics, artistes del món de la faràndula, etcètera, de segona o de tercera línia. Com a conseqüència d'aquesta amplitud de mires, quantitativament dupliquen les entrades respecte al de Rodergas: recullen la xifra de 7.500 pseudònims!

Identificar adequadament els pseudònims amb les persones que els empraren o que els empen requereix no solament una tasca minuciosa lenta de contrast de documentació, de consultes variades que de vegades es deuen fer inacabables, sinó també una erudició enorme, una cultura vasta més que remarcable, qualitats que trobem amb

escreix en els nostres autors. Gràcies a la seva perícia han pogut fins i tot corregir errors i inexactituds del diccionari de Rodergas.

No soc cap expert en pseudònims i he de confessar que no conec ningú que ho sigui. Es tracta d'un aspecte de l'ús lingüístic que, tot i ser universal i tan antic com els mateixos idiomes, ni les gramàtiques ni cap apartat de la ciència del llenguatge no li han dedicat gaire o prou atenció. És obvi que investigadors com Albert Manent, pel fet de ser un dels nostres millors especialistes en toponímia i antroponímia, és a prop de l'especialització també en pseudònims, perquè té un coneixement sòlid sobre el funcionament variat dels noms propis en general. Tot i això, ell mateix confessa en el pròleg que «de vegades, la línia de separació entre el que es considera un nom i un pseudònim no és clara».

Efectivament, si acceptem la literalitat de què ens informa el mot *pseudònim*, no s'hi haurien de comptar els acrònims o abreviacions dels noms reals, ja que no acompleixen la condició bàsica que reclama el sufix *pseudo-*: la falsedat. Que Antoni Comas signés de vegades A.C.; o que Joaquim Abadal, J.A.; o que Manuel Milà i Fontanals, M.M.F., no permet de parlar pròpiament de pseudònims, senzillament perquè no falsifiquen res; fan una abreviació, altrament usada habitualment en l'escriptura des de l'antiguitat. Ara bé, una cosa és l'objectivitat dels fets lingüístics i una altra, la subjectivitat dels usuaris; vull dir que no hem de descartar que, en servir-se solament de les inicials dels noms reals, hom pretengui amagar la seva identificació. Com que, al meu entendre, en l'anàlisi i la definició dels fets hauríem de centrar-nos en l'objectivitat amb què es manifesten, no crec que en rigor els acrònims s'hagin de considerar pseudònims; si de cas, serien *pseudònims impropis*, que hauríem de distingir dels *pseudònims propis* (exactament igual que les gramàtiques tradicionals parlen de preposicions pròpies i impròpies: totes ho són, però podríem dir que unes ho són més que no d'altres). La determinació dels autors del *Diccionari* de considerar-los com a tals és a la fi afortunada i d'agrair, ja que no constitueix res de sobrer i, ben al contrari, enriqueix la informació. Albert Manent, conscient de tot el que he dit, ens explica que, segons els experts, les inicials del nom i dels cognoms són efectivament pseudònims, i desmenteix, doncs, el que acabo d'afirmar jo.

Les abreviacions de vegades no són la sigla del nom seguida de les dels cognoms, sinó que es limiten a les d'aquests, com en el pseudònim impropí A.N., per Miquel Adlert i Noguerol. En diria igualment impropí, perquè tampoc no falseja res.

Amb una generositat que aporta granment interès al seu treball, Manent i Poca també han considerat pseudònim la solució que es limita a explicitar el primer cognom: *Gila* per Miguel Gila; *Agràs* per Francesc Agràs; *Balcells* per Andreu Balcells; *Bardagí* per Bartomeu Bardagí. Tampoc no hi ha falsificació onomàstica, però és cert que servir-se d'un sol cognom sovint ajuda ben poc a identificar la persona; conse-

güentment, és lícit de veure-hi la possible i probable voluntat de no ser reconegut. Quan la signatura és amb els dos cognoms reals, encara que no hi consti el nom de fonts, goso pensar que és un xic massa forçat qualificar-la de pseudònim, com és el cas de *Aldomà Puig* per Artur Aldomà i Puig, o de *Bigas Luna* per Joan Josep Bigas Luna. Podem qualificar de pseudònim impropï la signatura amb la inicial del nom de fonts i el primer cognom vertaders, com, per exemple, quan Miquel Agustí signa *M. Agustí*, perquè, encara que la inicial del nom de fonts és un indicatiu més per a saber de qui es tracta, continua no essent fàcil endevinar-ho. En canvi, resulta més difícil d'acceptar com a pseudònim la signatura amb el nom de baptisme no abreviat, encara que sigui un hipocorístic, com *Quim Bou* per Joaquim Bou o *Pep Coll* per Josep Coll; o encara que s'hagi castellanitzat, com en el cas de *Juanjo Puigcorbè* per Joan Josep Puigcorbè, que s'inclouen en el *Diccionari Manent-Poca*.

Més a prop del pseudònim propi és l'ús solament del segon cognom, com Francisca Alarcón Bellido, que signa *Bellido*. Fins i tot si aquest va precedir del nom de fonts, com *Jacint Vergés* per Jacint Aldomà Vergés, ja que la identificació de la persona esdevé impossible, si no és per altres vies que la lectura de la signatura. El mateix podem dir del recurs als dos cognoms reals, però alterant-ne l'ordre: Joan Moles i Margarit signa *Dr. Margarit i Moles*: el canvi suposa una infracció a la norma social que fa no identificable la persona. Hi ha, doncs, falsificació.

La signatura de molts humoristes o d'autors que fan historietes o acudits és força freqüent que es redueixi al nom de baptisme o fins i tot a un hipocorístic: *Mili* per Emili Boera. *Tonet* per Antoni Aiguadé. *Cesc* per Francesc Vila. *Pitu* per Josep Abril (*Pitu* és un hipocorístic damunt d'altres dos: *Pep* —a partir de Josep—, *Pepitu* —a partir de Pep— i *Pitu* —a partir de Pepitu). (Per cert, s'escau que faci notar que el darrer Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, Josep M. Benet i Jornet, és, per a la majoria d'amics seus, *Papitu*, amb *-a-* i no *-e-*, probablement prenent el títol de la coneguda revista humorística; en el *Diccionari*, Benet i Jornet apareix solament amb el pseudònim propi *P. Verdés i Juncadella*.) Encara que aquesta solució del nom de pila no es correspon amb el sentit de falsificació que hauria de suposar sempre un pseudònim, ja que els noms no són inventats, crea, voluntàriament o no (és la qüestió subjectiva sempre difícil d'esbrinar), dificultats d'identificació.

Un apartat singular és l'ús de títols nobiliaris o, més simplement, de l'esment del lloc de procedència de les persones; tampoc no és una falsificació: *Martí d'Ardenya* per Antoni Martí i Franquès; *Comte de Belloch* per Joaquim de Mercader i Belloch. Són noms reals (podríem dir que fins i tot reials), però poden no dir-nos gran cosa o res respecte a les persones a què es refereixen. Segur que alguns saben qui és el *Conde de Casa Dávalos*, però és probable que molts d'altres no sàpiguin que es tracta de l'insigne filòleg Martí de Riquer, qui ha signat algun text amb aquest títol que posseeix.

En l'àmbit religiós és normal que els frares d'ordes diversos es diguin pel nom de fonts (que fins i tot pot ser distint del que tenien abans de consagrar-se a una vida nova) més una advocació o bé un topònim. Hem de tornar a la consideració tan reiterada: no hi ha pròpiament falsificació, però solament amb aquestes indicacions, ens amaguen la identitat de la persona de qui es tracta: *Francesc del Santíssim Sagrament* és el carmelita Francesc Baró; *Fra Joan de Jesús* és Joan Roca; *Fra Josep de les Llànties* o *Fra Josep de Sant Benet* és el benedictí Benet Argerich; Lluís Faraudo de Saint-Germain, conegut i reconegut filòleg lligat amb l'Institut d'Estudis Catalans, signa també amb el pseudònim *Fra Lluís de Barcelona* (aquí hi trobem el topònim). En aquest camp semàntic de la religió, els pseudònims poden ser molt explícits, com el de l'escriptora Concepció Cabrera, que signa *Una pecadora Arrepentida* o *La Autora de Ante el Altar*; o el d'Andreu Pujal, que signa *Un Sacerdote que ama a Dios y al Próximo*. En algun cas hem de suposar que la irreverència o el sarcasme hi tenen un paper decisiu, com en *Jesús que torna*, pseudònim de Tomàs Ferrer, alcalde durant la República.

El pròleg del *Diccionari* adverteix el lector de la diferència entre el pseudònim i el malnom o el renom o sobrenom. Jo remarcaria com a distinció essencial que en el pseudònim l'actor i el creador és la mateixa persona afectada: es forma des de dins, doncs, cap enfora; mentre que en el malnom i el renom o sobrenom l'actor i el creador és algú altre i no la persona a què es fa referència: d'enfora, doncs, cap endins. Tot i que Manent i Poca ens indiquen que el *Diccionari* prescindeix en general d'incloure-hi els malnoms, hi ha alguns casos que hi entren i que crec que s'hauria de comprovar bé si ho són o no; en citaré un parell: Bonaventura Abella és *Pagès de la Masia*; Pere Alagret és *Pep de la Llet*. Al meu entendre, seguint el criteri que acabo d'indicar, que s'hagin de considerar pseudònims o renoms depèn exclusivament de si els han creat els mateixos que els usen (d'endins cap enfora) o si els han creats altres (d'enfora cap endins): en el primer cas serien pseudònims; en el segon serien malnoms. Conseqüentment, sovint no resulta gens fàcil de saber amb exactitud quan s'han de classificar d'una manera i quan d'una altra, si no es coneix l'origen historicosocial de l'apel·latiu. És una qüestió d'autoria i, doncs, d'intencionalitat.

Els àlies no amaguen els noms reals, sinó que s'hi afegeixen; són més estrictament sobrenoms o renoms. Però com que, al llarg del temps, sovint predominen i deixen d'anar precedits del nom autèntic dels personatges, poden ser considerats com a pseudònims impropis; per a la seva classificació precisa, caldrà considerar també si són creats pels mateixos que els usen (d'endins cap enfora): aleshores són més pròxims als pseudònims propis; o si els han creats i els els han atribuïts altres (d'enfora cap endins): aleshores són més pròxims als malnoms o renoms. En suma, podia haver estat una bona solució que s'hagués procedit a una categorització dels pseudònims segons les diverses característiques: noms del tot falsos (els estrictament o etimològicament

o literalment pseudònims); la signatura únicament amb les sigles inicials; el recurs solament al nom de fonts; els usos religiosos en l'onomàstica; els noms amb àlies; etcètera. Altrament, la categorització que proposo solament serà fiablement factible quan la teòrica ho permeti, i això no depèn dels autors del *Diccionari*, sinó de la lingüística general.

És fàcil d'imaginar que, en l'elecció del pseudònim, s'hi apliqui l'humor, per la qual cosa n'hi ha que són realment divertits: Pere Aguilera signa *Dr. Sinveus Quem-pelin*; Maria Albareda, *El Poeta tocat de la xaveta*; Antoni Albert, *Mestre Torrât*; Manuel Amat, *Matussalem Júnior* i *El Sereno de l'Altre Barri*; Josep Burgas, *Amani el Bròquil* o *Rata Sàbia*; Pere Artigas, *L'Ou de Colom*, *Pelacanyes*, *Perot lo Lleig*, *Tronera de Balaguer* o *Xaxo de la Xexa*; Aureli Capmany, *En Patufet*, *La Yaya* o *Reiet de la Casa*.

Raons socioideològiques justifiquen pseudònims com els de l'escriptora Caterina Albert, que signa *Víctor Català* i *Virgili d'Alacsel*, tot canviant, doncs, no solament el nom, sinó també el sexe femení pel masculí. Això no obstant, trobem també el pseudònim que canvia el sexe masculí pel femení, com Xavier Borràs, que es fa dir *Virgínia Llop*.

Responen a una actitud sociolingüística, fins i tot d'autoodi, els pseudònims que jo en diria *in absentia*, és a dir, que silencien del tot o mitjançant l'ús solament de la inicial determinats cognoms que són molt i molt estesos i, doncs, considerats vulgars. Per exemple: *Iranzo* per Joan García Iranzo; *Sergi Pàmies* per Sergi López Pàmies; *Manolo Hugué* per Manuel Martínez i Hugué; *Pablo Picasso* per Pablo Ruiz Picasso; etcètera. És clar que, en aquests casos, poden pesar-hi altres raons; per exemple, el rebuig d'un cognom que es considera d'una llengua que no és la pròpia (que seria també un motiu sociolingüístic) o, en un sentit molt diferent, el rebuig del cognom patern.

Un apartat especial mereixen els pseudònims que no falsifiquen el nom, però que l'escriuen en llengua llatina. Segons el període en què es generen, podem considerar que el nom llatí no és sinó una variant culta del nom en vulgar, més que no pas un pseudònim propi, perquè ha estat normal durant molts segles el recurs al llatí. Així, al *Diccionari* Manent-Poca apareix com a pseudònim *Aelii Antonii Nebrissensis* per Elio Antonio de Lebrija o Nebrija. També signa en llatí i, a més, al·ludint a la pròpia identitat, Arnau de Vilanova, amb el pseudònim *Arnaldus Catalanus*, en aquest cas pseudònim propi, perquè canvia el cognom per la referència a la nacionalitat.

Com que servir-se d'un pseudònim ha estat moda en determinats períodes, hi ha autors que n'usen molts. Als Països Catalans, a partir del segle XVII comencen a ser abundants entre els erudits il·lustrats, a imitació de Vicenç Garcia, que s'autodenomina *El Rector de Vallfogona*. Al segle XIX rebroten amb intensitat, en el record romàntic del món medieval trobadoresc. Jaume Bofill i Mates en tria deu. El periodista Esteve Busquets n'usa tretze, alguns de molt divertits, com *Er Niño Eze*. També n'usa tretze Joan

Serra i Vilaró, entre els quals cal esmentar *Drapaire*, *Ego*, *L'Agutzil*, *La Gitaneta*, *Mar-ruixa* o *Mínim*. Valentí Almirall n'empra setze. Ferran Canyameres n'usa disset, cito *El noi de la Pipa*, *Faune Vell* o *Jove*. Joan Oliver recorre a dinou pseudònims: a part d'aquell amb què se'l coneix com a poeta, *Pere Quart*, en té molts d'altres, alguns segur que justificats perquè ha d'amagar per força la seva identitat, ja que durant l'època franquista fou un militant de l'esquerra catalana particularment actiu; signa amb els noms *Casa de Quatre Pisos* (que comparteix amb Francesc Trabal), *Hortensi*, *Joan Pendonista*, *Llit de Matrimoni* (també compartit amb Francesc Trabal), *Orella Dreta* o *Senyor Bonafè*. Valentí Castanys usa vint-i-dos pseudònims, alguns de tan curiosos com el revestit d'euskera *Chorizarri Llangonissagoitibutifarramendi* o *El Frare del Baròmetre* o *El Mosso encarregat de la Cacera de les Puces* o *Rau Passa Hajeure*. També en té vint-i-dos Pere Verdaguer. Pere Aldavert n'usa trenta-cinc. Manuel Trens i Ribas, trenta-vuit. Josep Carner n'empra cinquanta-dos (crec que és el rècord, si més no, d'aquest *Diccionari*); alguns que són variants, com *El Frívol Gazetiller* i *L'errívol Gazetiller*, i d'altres com *Papitu*, ja esmentat per a Josep M. Benet i Jornet, i *Papitu Picarol*; són curiosos *Don Nadie*, que fou una revista de cultura francesa en castellà de Mèxic o el literari *Arnadí de Caula*. Manuel Vázquez Montalbán n'usa uns quaranta, alguns de tan curiosos i humorístics, que s'adiuen amb el seu caràcter i tarannà rupturista i irònic i sarcàstic, com *Carlos I de España y V de Alemania*, *El Bizco de Lepanto*, *El Coñote*, *El Cura Merino Esquilada*, *El Guerrillero del Antifaz*, *facció progre*, *Jack el Decorador* (quan escrivia a la revista de decoració *Hogares Modernos*), *Manolo el Breve*, *de la Real Academia de Enanos befiltrados*, *Manolo V el Empecinado*, *Manolo V de España*, *y absolutamente nada de Alemania*, *Serer o no Serer de la Santa Hermandad de Compañeros de Viaje de Wagons Lit*.

És clar, per tant, que, els autors del *Diccionari*, davant els dubtes possibles, opten per la solució més fructuosa, que és també la més fatigosa, la que més enriqueix la compilació, malgrat que els suposi una feinada gegantina; la solució més gratificant és efectivament entrar-ho tot ordenadament, com ells fan; i, doncs, és particularment profitós el propòsit d'exhaustivitat de Manent i Poca.

Altrament, el *Diccionari* i la posició oberta que hi apliquen ens fan conscients que, històricament, el terme *pseudònim* ha ampliat el seu sentit específic de 'nom no vertader, falsificat' amb el de 'nom difícil per a la identificació de la persona que el duu, de referència complexa'. I, en conseqüència, plantegen, com he insinuat, la necessitat de reflexionar des de la lingüística teòrica sobre aquest concepte i fer-ne les delimitacions i classificacions enraonades que calgui, entre altres finalitats, per a distingir-lo de conceptes més o menys afins, com *anònim*, *malnom*, *renom*, *sobrenom*.

Vull acabar esmentant específicament i separadament pseudònims dels dos autors, que també en tenen. És clar, com que Albert Manent és un investigador i erudit dedicat a la qüestió dels noms propis, en té un bon grapat: concretament vint. En canvi,

Josep Poca en té dos. De Manent destaco els de connotacions aparentment toponímiques: *Albert Aleixar*, *Albert de Castellvell*, *Jordi Montseny*, *Jordi Tamarit*, *J. Urgell*, *Jordi Constantí*; d'altres són *Desclot*, *Església i País*, que al·ludeixen a dos conceptes capitals com a arguments del seu interès. El dos de Josep Poca són *Josep de Borrassol* i *Josep P. Gaya*; aquest darrer seria un pseudònim impropï, ja que *P.* abreuja *Poca*, i *Gaya* és el segon cognom real del coautor.

En definitiva, la meua intenció ha estat fer notar molt positivament que es tracta d'un *Diccionari de pseudònims* que ha de ser considerat com el primer de què disposa la llengua catalana, elaborat amb prou amplitud i rigor científic. Un *Diccionari* confegit amb l'aplicació d'un mètode coherent, en què es combinen els noms falsos pels quals es bescanvien els vertaders; les dades biogràfiques més destacades referides a la motivació del canvi; les obres o les activitats en què els interessats volen emparar-se amb denominacions falses, i, sobretot, les revistes, diaris, llibres o també les actuacions en què apareixen els pseudònims.

Tot plegat aboca una informació ordenada i raonada d'enorme envergadura quantitativa i qualitativa, que solament pot aportar-se des de l'erudició i el coneixement de la vida cultural de la història catalana profund i vast que caracteritzen Albert Manent i Josep Poca. És utilíssim l'índex en apèndix de tots els personatges que apareixen al *Diccionari*, perquè les entrades en el cos del llibre són les dels seus pseudònims, mentre que a l'índex s'entren ordenats alfabèticament els seus noms reals. Un altre apèndix amb la relació sia de les obres (articles, llibres, etcètera) i les activitats citades, sia de les editorials o revistes on apareixen, faria més perceptible i sobretot més rendible la feina enorme que han fet Manent i Poca.

Podem dir que el *Diccionari de pseudònims usats a Catalunya i a l'emigració* és, no solament el fonament de l'estudi d'aquest vessant de l'ús lingüístic que és la variació dels antropònims, sinó el material essencial, complet i ordenat, per molt que amb el pas dels anys es retoqui o es modifiqui. Ja tenim el *Diccionari*, i això és el que més compta.

Llengua i poder

El concepte *poder* es pot entendre bàsicament des de dos punts de vista: el que aparentment no implica sortir de la individualitat perquè s'identifica amb el concepte *facultat* (*Jo puc fer això o això altre*) i el que el defineix com un acte de domini que s'exerceix damunt d'algú o d'alguna cosa.

Totes dues interpretacions coincideixen, però, en el fet que és una condició decisiva en l'activitat humana, fins al punt que la història s'explica com el resultat de les possibilitats —noti's que *possible* és un derivat de *poder*— d'allò que ha semblat necessari.

Això, que és clar quan ens referim genèricament als homes, no ho és tant quan ho apliquem a fenòmens particulars que els afecten. Fins fa relativament poc temps no era habitual de parlar de conflictes lingüístics, perquè s'oblidava, no sempre ingènuament, que les llengües són un patrimoni capital tant en la construcció dels models socials com en llur desmembrament. La diversitat de parles implica oposicions, que generen tensions proporcionals al rang de què gaudeixen; i això val sia per a llengües diferents, sia per a les variants dialectals d'una mateixa llengua. Consegüentment, qualsevol idioma, d'una banda, pateix les friccions internes entre les variants pròpies (que vol dir també entre els qui les usen) i, de l'altra, les dels altres idiomes amb els quals es disputa l'hegemonia.

Quant al català, considerat com a sistema, té els xocs dialectals que tots coneixem. Considerat com a llengua unitària, en té amb la resta de llengües existents: especialment amb el castellà, el francès o l'italià per raons politicoadministratives, que són les més greus i amenaçadores, però que, això no obstant, no obvien la competència amb l'alemany, amb el xinès, amb el rus, etc. i... és clar, amb l'anglès; competència amb les altres llengües que, a diferència d'altres societats que viuen en la normalitat de la llengua pròpia, nosaltres hem oblidat una mica o molt (llevat de la que es produeix

* 2015, «Llengua i poder». *Els Marges*, 106, p. 93-103.

amb l'anglès), perquè tenim la prioritat de la preocupació pel domini castellà, francès o italià, el domini que ens pot fer perdre més fàcilment la identitat.

Per a la sociolingüística, el contacte de llengües és una de les qüestions de més interès, ja que obliga, per exemple, al plantejament del bilingüisme (fals entre nosaltres, però que va bé al poder més fort perquè difumina el nostre, de poder, que deixa d'ésser del tot nostre, per a passar a ésser part del seu); o obliga a referir-se al plurilingüisme (generalment plantejat als Països Catalans cínicament sota l'empара de la importància del coneixement de les llengües, però en el fons igualment tendent a la neutralització de la força de la llengua catalana enfront de l'anglesa o d'altres); o obliga a subratllar la diglòssia (instrumentalitzada per a reduir el prestigi del català enfront d'una llengua especialment potent com el castellà), etcètera.

En la lluita pel poder amb relació a les llengües, el fenomen de la minorització és una tàctica eficaç, basada en la idea superficial i incorrecta de la quantitat de parlants i supeditant-hi la concepció natural dels idiomes: tots són iguals, com són iguals totes les cultures, al marge de si són pròpies de comunitats grans o petites. De més a més, s'ama-ga que en realitat hi ha molt poques llengües amb un gran nombre de parlants —com el xinès, el rus, etc.— i que un idioma amb més de 5 milions de parlants és objectiva-ment o relativament una llengua diguem-ne de mida normal. La manipulació dels fets i la reiteració de l'engany generen la interiorització per part dels ciutadans d'una quan-titat molt considerable de països que formen part d'una comunitat petita, d'una cultura petita, que parlen una llengua petita... i d'ací a la convicció acrítica que són comunitats, cultures, llengües, de segona o tercera categoria. S'acaba fent creure que insistir en llur defensa és provincià, curt de mires, estúpidament pretensions, inútilment costós. És clar que qui defensa el principi de la quantitat posa el llistó allà on li interessa. Si les raons en la classificació i qualificació de les llengües haguessin d'ésser solament pragmàtiques, per coherència arribaríem sempre a la defensa inversemblant d'una única llengua uni-versal: la més nombrosa o, si de cas, una d'artificial que construïssim de bell nou per a tothom. Entre els catalans, fins i tot entre els catalans del Principat, encara que hom afirmi que ja no existeix la diglòssia, perquè la llengua pròpia no es considera llengua B respecte a una llengua A, que seria la castellana, el procés de minorització ha calat i funciona amb èxit. Estic segur que en una enquesta entre nosaltres mateixos sobre si el català és igualment important que el francès, que l'anglès, que l'alemany... les respostes ens sorprendrien: només cal veure què fa l'Administració catalana en el tractament del català com a llengua apta per a la investigació respecte a l'anglès.¹

1 En una ocasió, l'expresident del Govern central espanyol Adolfo Suárez va afirmar que és absurd i impossible pensar a explicar les ciències més «dures» en llengua catalana.

Hi va haver una reacció irada dels catalanoparlants, especialment dels universitaris i investigadors. Què es pen-sava que era, la llengua catalana?

Quan la coexistència de llengües es dona en un territori en què hi ha un sol estat, amb un govern central i centralista, en què la resta es considera perifèria en el sentit negatiu del terme, el conflicte arriba normalment a unes situacions molt tenses, a causa del distanciament abismal que es forja entre la llengua oficial del govern de l'estat únic i l'altra, llengua oficial, si de cas, solament en el seu territori, on, per molt que es digui estatutàriament, com a Catalunya, que és l'única pròpia, els desequilibris de poder l'opremeixen fins a l'extrem de cercar-ne l'extinció definitiva.

* * *

Per què l'extinció d'una llengua? Quin mal objectivament fa a ningú un sistema lingüístic? Com a tal, cap. Però quan dic com a tal, vull dir com l'ha definida tradicionalment la lingüística: un mitjà de comunicació. Una llengua és molt més que això essent també fonamentalment això. Una llengua és l'element bàsic, transversal i, doncs, interclassista, que cohesiona un col·lectiu. Tant, que acabar amb una llengua suposa acabar alhora amb el col·lectiu mateix. Si acceptem que la percepció, l'anàlisi, el coneixement, la conservació i la transformació de la realitat es manifesten a través de la verbalització, que transmetem el coneixement «dient», significa que acceptem que la personalitat dels homes es caracteritza especialment, decisivament, per com perceben, per com analitzen, per com saben, per com diuen; ras i curt, per com parlen. I la idiosincràsia dels col·lectius que comparteixen una llengua és la que els atorga la identitat. Ésser és ésser distints, i la distinció es revela primordialment mitjançant la llengua. Per això, quan es vol eliminar una comunitat, allò que s'ataca especialment és el seu idioma. Quan un col·lectiu perd

En la lluita antifranquista havíem esmerçat esforços molt costosos perquè el català entrés a la universitat. Després de la mort de Franco, lluitàrem durament perquè les classes s'hi fessin en català i especialment que les tesis doctorals i els treballs de recerca es redactessin en català.

Doncs bé, sobtadament, això s'ha acabat. Ara sembla que toca defensar que les tesis es redactin en anglès; que les classes es facin en anglès; que l'alta recerca es publiqui en anglès. Què ens ha passat? Hem oblidat allò que fou essencial en la recuperació nacional amb la creació de la Mancomunitat, de l'Institut d'Estudis Catalans, amb els objectius que encapçalà singularment Enric Prat de la Riba d'estendre el català amb normalitat i justament d'una manera particular en l'alta investigació?

Resulta que fins i tot la nostra pròpia Administració anima la preponderància de l'anglès. Incentiva les classes en anglès. Valora com un mèrit afegit el fet que un treball de recerca sigui redactat en anglès. I si algú vol fer un currículum acadèmic que li sigui ben qualificat, ha de renunciar a l'ús sistemàtic de la llengua catalana i emprar tant com pugui l'anglesa, i ha d'editar els resultats de la investigació fora dels Països Catalans.

Volem renunciar de veritat a l'ús del català en la recerca puntera? El que he afirmat afecta també les ciències humanes i socials; fins i tot la filologia catalana! Quan en realitat els especialistes en lingüística catalana estrangers, inclosos els angloparlants d'origen, escriuen els seus treballs en català, nosaltres actuem com a provincians, acceptant una submissió degradant a una llengua molt poderosa i oblidant una reivindicació que ha costat suors.

Torno a l'afirmació de l'expresident Suárez: ens hi vam rebel·lar, quan va dir el que va dir, però si seguim la política lingüística que s'ha imposat en l'ensenyament superior i en la recerca, acabarà essent del tot veritat que no podrem explicar física quàntica, posem per cas, en llengua catalana. Quan un òrgan del nostre cos no es fa servir, s'atrofia i acaba esdevenint inútil, incapaç. Amb la llengua sabem que passa una cosa semblant: si no fem i divulguem habitualment l'alta investigació en català, sinó en anglès, la nostra llengua no disposarà dels recursos per a fer-ho perquè no els haurà generats genuïnament; li faltaran el lèxic d'especialitat apropiat i les construccions morfosintàctiques adequades, i quan hi voldrem recórrer, serà tard: no ens servirà.

allò amb què parla, amb què diu, passa a confondre's per alienació amb una identitat que no és la seva; fer desaparèixer-ne la llengua és obligar-lo a ésser un altre, a no ésser, a dir com una altra identitat i, finalment, a creure's que en forma part.

Vet aquí que el Govern centralista d'Espanya no és que estigui preocupat per la competitivitat entre un sistema lingüístic (el seu) i un altre (el nostre): està preocupat perquè enfront d'una comunitat castellana pateix la reivindicació del col·lectiu català, caracteritzat històricament per una situació socioeconòmica i cultural prou destacable. Aquesta és la realitat que justifica sempre la lluita entre llengües distintes: la voluntat d'uns d'ésser qui són i la d'uns altres de sufocar-los, d'eliminar-los, tot absorbint-los per a convertir-los artificialment en el que no són. Eliminar els altres és eliminar llur poder en benefici del propi.

Constatem que els governs, tots els governs del món, malgrat que estiguin d'acord que la diversitat és riquesa, la temen profundament, perquè els complica la governança, els la fa més complexa, els obliga a un respecte que comporta una organització general que no és simple; encara que no ho diguin, perquè és políticament incorrecte, prefereixen el pensament únic (el seu, és clar), que els facilita afrontar la dialèctica de concepcions distintes de la realitat.

La minorització del català no és, doncs, sinó la majorització del castellà, del francès i de l'italià: fer creure que no té sentit preocupar-se de llengües petites i que, en canvi, ens ennobleix i ens fa grans treballar per una sola llengua d'uns estats únics forts.

Tal com estan les coses entre nosaltres des de fa desenes i desenes d'anys, si es mantenen així gaire més temps la llengua catalana no podrà subsistir, perquè no tindrà suficient poder, ja que no en tindrà el col·lectiu a què pertany: no comptarà per a res important. El desequilibri brutal entre el castellà, el francès i l'italià, que gaudeixen de la protecció total dels estats respectius, i el català, que ha de comptar amb la militància per a sobreviure, és insostenible socialment i, doncs, lingüísticament. No es pot viure indefinidament en la tibantor que ens obliga a una vigilància permanent, que implica haver de confiar-ho tot a les actituds dels parlants, amb l'esperança que, com que ens creiem equivocadament que la història demostra que sempre ens ha anat prou bé, ens en sortirem. Dic que és equivocat de creure's que ens hagi anat prou bé i em baso en el fet que des dels segles xv-xvi ens ha anat malament, sense solució de continuïtat, ni tan sols durant la II República espanyola; ens hem mogut entre el malament i el molt malament: aquesta és la raó per què quan no ens ha anat pèssimament, ens hem volgut autoconvèncer que no ens podem queixar ni hem de ser alarmistes. A la llengua catalana solament li ha anat bé quan no ha depès de manera directa políticament de cap altre poder. I a la història em remeto. La llengua catalana només ha viscut en la normalitat durant els relativament pocs anys del període medieval, un passat esplendorós en què el català disposava dels ressorts del poder polític autòcton i independent. Hauríem

d'entendre, no pas com una ideologia més, sinó com un fet demostrat en la història de les llengües, que, quant a la fortalesa, o bé tornem a una situació semblant a la dels moments àlgids del català, és a dir, o bé la col·lectivitat catalanoparlant constitueix una realitat política sobirana, o bé qualsevol altra solució de compromís o pitjor encara de submissió ens durà inexorablement a l'aniquilació.

La sociolingüística, des que va néixer, sempre ha remarcat que en un conflicte lingüístic entre col·lectius en què un és hegemònic perquè té estat propi, i l'altre o els altres, no, solament es pot esperar una cosa: la preeminència absoluta lingüística en favor dels qui tenen més poder. Les llengües sense poder, o amb molt poc, resten sempre supeditades a les més poderoses: és el fenomen que coneixem per glotofàgia, és el lingüicidi, la fita final de la imposició de la subordinació lingüística. El procés d'absorció pot ésser, i acostuma a ésser, llarg i gairebé imperceptible, però és inevitable. Les llengües no moren fàcilment ni mai sobtadament; tenen agonies llargues. Però es van diluint per les interferències constants, per la reducció ofegant d'espais d'ús, per les disposicions que les mantenen com a secundàries, i, sense que hom se'n adoni, s'esfumen. És el cas del llatí: quan l'Imperi romà perd poder i decau precipitadament, la seva llengua no desapareix d'un dia a l'altre, però es fragmenta progressivament, el reconeixement dels parlants en l'Imperi s'afloixa i el llatí es converteix en les diferents llengües romàniques.

En les circumstàncies actuals del procés de mundialització, ja no valen les diagnòsis sobre les llengües basades exclusivament en el coneixement que en tenen els ciutadans; tampoc no val saber quines són les llengües emprades en l'àmbit familiar, a l'escola, al lleure, a la vida laboral, etcètera. Tota aquesta informació, és clar que la necessitem i que és útil i fins i tot indispensable, però és hora que la sociolingüística nostra s'ocupi molt especialment de la relació llengua-poder. Fixem-nos, si no, en el que passa avui amb la llengua catalana a Catalunya: és obvi que està travessant una situació especialment greu quant a opressions de tota mena; en canvi, els qui l'entenen, la parlen o l'escriuen, segons les dades dels estudiosos, són cada vegada més. La realitat, tanmateix, ens ensenya una lliçó que hauríem d'haver après a tenir en compte: què passa amb la política lingüística en tots els terrenys? Doncs que en no tenir-hi nosaltres el poder suficient, se'ns està escapçant el català, de manera que, al marge que augmentin els qui en tenen competència, ens podem trobar que no serveixi de gran cosa o de res saber-lo, perquè s'hagi desterrat dels contextos més formals i hagi quedat reduït com a molt a la vida familiar i col·loquial. Una prova, em penso que indiscutible, del que vull dir és el segle XVIII i, especialment, l'any 1714, que ha esdevingut símbol de la repressió més ferotge contra el català. La nostra llengua mai no havia estat tan escarnida. Deixà d'ésser oficial. S'expulsà de tots els àmbits formals (escola, administració, justícia, etcètera). Fou durament perseguida. Doncs bé, tothom sabia el català. Més encara, una

amplíssima majoria de ciutadans ignoraven el castellà i l'única llengua que entenien i que parlaven era la llengua catalana. Hem de concloure que perquè hi havia coneixement del català aquest vivia en una situació normal? És clar que no; es trobava en un estat d'impotència gairebé total, malgrat la competència dels parlants. I semblantment podríem dir del període franquista. Alerta, doncs, a diferenciar bé allò que és la competència en un idioma i el que és el seu estatus social real.

La falta de poder ens fa dèbils. El poder no el regala ningú, s'adquireix defensant allò que hom creu que és just que es defensi i no solament allò que altri permet de defensar. Sol·licitar, doncs, la moderació extrema en les exigències de qualsevol poble per tal d'evitar conflictes socials suposa abandonar la llengua pròpia i deixar que s'imposi la de més poder. Ésser oportú estratègicament i tàcticament no significa claudicar respecte a drets elementals que no s'ha d'admetre que ningú furti. I fins avui, als Països Catalans hem claudicat massa; els polítics que ens representen han practicat un abandonisme que els ha portats a ni tan sols fer complir rigorosament a Catalunya la Llei de política lingüística, aprovada democràticament per ells mateixos al Parlament. Tenen por a reaccions que, paradoxalment, es produeixen igualment.

M'apresso a matisar un aspecte essencial: el poder, essent com és, a parer meu, ineludible, no ho resol tot. És necessari, però no suficient. Podem tenir un estat sobirà i no per això la certesa total que el català continuarà amb vigoria. Cal la implicació de la voluntat i l'activitat ciutadanes. I avui encara molt més, perquè l'imperialisme lingüístic, que sempre ha existit, ha esdevingut una fórmula desitjada pels qui en la nova realitat politicoeconòmica volen dominar l'univers.

Aquesta consideració desemboca en una altra específicament de política lingüística: la del monolingüisme oficial territorial, que no vol pas dir el rebuig de cap llengua; i que no és una qüestió que afecti solament el castellà, el francès o l'italià, ja que la presència arreu de moltíssims idiomes ens obliga a plantejar-nos la necessitat del coneixement de més d'un i de dos, la necessitat del poliglotisme. El dret de les persones sempre ha de ser preservat, però això no vol pas dir que en la legislació catalana s'hagi de reconèixer cap altra llengua oficial que no sigui la pròpia. Cal protegir el patrimoni lingüístic, però no a costa de la renúncia a la primacia o hegemonia clara i indiscutible del català, que es tradueix i s'assegura fent-la l'única llengua oficial en els seus territoris. La solució de no fer formalment i legalment oficial cap llengua em sembla inviable, ja que en les relacions dels ciutadans i de les institucions es plantegen, vulgues que no, situacions en què es fa imprescindible que s'hagi explicitat jurídicament quina és la llengua pròpia de la comunitat. I aquesta és l'única que ha de gaudir del caràcter d'oficial; altrament, si no n'hi ha cap o n'hi ha dues o més, acaben funcionant implacablement els mecanismes del grau de poder, de l'equilibri de forces, que decideixen en favor de les ideologies dominants. Curiosament, quan semblava, segons els politòlegs,

que els estats retrocedien quant a la incidència en el poder i que, en canvi, guanyaven terreny els pobles i les nacions (amb o sense estat), ha revifat encara la potència dels estats. Centrem-nos en un fenomen que podem considerar recent: la construcció de la Unió Europea. A l'hora de decidir si hàviem de formar-ne part o no, les reticències no provenien en cap cas de la part catalana. Ara, se'ns havia promès o hàviem imaginat una Europa dels pobles, de les nacions, no una Europa dels estats. I, el que és força el mateix, aspiràvem a una Europa de les cultures, de les idees a compartir per tal de constituir un espai propi del continent més vell i, doncs, amb més tradició i riquesa intel·lectual. Però vet aquí que ni una cosa ni l'altra: ni és l'Europa dels pobles ni ho és de la defensa de la diversitat i l'empara cultural. És l'Europa de l'economia, amb un país hegemònic que ho domina i ho condiciona tot. Aquesta no és la nostra Europa, perquè és un concert en què el poder dels més forts, dels estats, s'imposa al poder dels més febles: les nacions sense estat.

(Obro un altre parèntesi. En el procés que vivim a Catalunya d'intent de recuperació de la sobirania nacional, se'ns amenaça que si som independents no formarem part de la Unió Europea. Jo no acabo d'entendre per què el debat se centra sobre el fet que sí que en podrem formar part o que no, que no podrem. No he sentit cap polític, cap economista, cap sociòleg, que hagi contestat aquesta amenaça d'una manera com ara: Si la Unió Europea no accepta el nostre poble en cas que esdevingui independent per la via pacífica, democràtica i majoritària, què és aquesta Unió Europea? Si realment s'hagués de comportar així, hauríem de ser nosaltres que no volguéssim formar part d'una institució política que no respecta la democràcia, la llibertat, la voluntat dels pobles; que se la quedin els qui la vulguin, una Unió que pogués reaccionar d'aquesta manera. Tampoc no s'ha subratllat prou que més enllà de la Unió Europea també hi ha vida... Tanco el parèntesi.)

Cal nogensmenys subratllar, amb totes les distàncies objectives òbvies, que, encara que hàgim d'emfasitzar el poder que emana de l'organització estatal perquè és el que més condiciona la vida dels ciutadans, de la llengua i de la cultura, hi ha el poder que un poble vol atorgar-se. Hem de tenir en compte el poder ideològic, polític, sobretot econòmic, de les comunitats sense estat. Aquesta és una realitat que en els darrers temps de la nostra història es fa especialment palpable: el centralisme objectivament ens domina, però un col·lectiu molt majoritari comença a dir que vol ser escoltat i que vol decidir, que en té el dret. De l'enfrontament d'ambdues forces en resulta una batalla que no és fàcil ni tan sols per a qui és el més fort. Aquesta ha estat la sorpresa de qui no ha sabut valorar que el «cas català» a Catalunya és únic en la sociolingüística universal, s'escapa dels supòsits més generals. En efecte, la llengua catalana ha sobreviscut, malgrat haver passat, com ja he dit, la major part de la seva existència en l'anormalitat. Patim, però no morim. Doncs bé: l'Estat espanyol, potser per ignorància, potser per

supèrbia, potser per la barreja de totes dues coses, capficat a desqualificar-nos, a fer-nos sofrir la ignomínia, no ha estat capaç de fer-se el raonament següent: un poble i una llengua que es formen al segle IX, i que viuen un auge per tot el Mediterrani durant els segles XII, XIII i XIV; un idioma que, tanmateix, a partir del XV es troba interferit pel castellà i ja des d'aleshores (600 anys!) no ha pogut viure en la normalitat de què gaudeixen les llengües més destacades del món; un poble i una llengua que són encara vius. Una llengua i un poble de 1.200 anys!, una comunitat que mai no s'ha rendit. Per què es pensa l'Estat espanyol que ara hauríem de claudicar?

* * *

Qualsevol idioma es forma i es desenvolupa simultàniament a la formació i al desenvolupament de la societat a què principalment serveix i de la qual expressa la idiosincràsia. Mentre són vius, els idiomes esdevenen referents primordials, simbòlics i aglutinadors, que uneixen i que, per tant, ensems separen les diferents comunitats. Els idiomes són la paraula d'un poble; per la qual cosa, quan un poble no té res a dir o no se li deixa dir res que li sigui propi, deixa d'existir com a tal: desapareix amb la seva llengua.

En el que és políticament correcte, és a dir, valorar la diversitat, el poder dels més forts ho fa, sempre que aquesta diversitat no els afecti directament. Així s'explica la pràctica generalitzada de la hipocresia que suposa un aparent interès per les llengües i les cultures de grups petits, allunyats quant a la possibilitat de condicionar la vida social, política i econòmica dels governs; es manifesta l'admiració paternalista del que és exòtic però innocu, i s'abomina la diversitat que es té més a la vora, la qual, si persisteix, es mira de «provincianitzar», de «folkloritzar», tot reduint-la a costums exempts d'idiosincràsia. Se cerca la via de la permissió aparent d'ésser, sense que es pugui ésser.

La prohibició o el rebuig de la diferència és la prohibició i el rebuig de la identitat, perquè ésser és ésser diferent; l'ésser solament es pot definir per la diferència; la democràcia té els fonaments en la diversitat; altrament, quin valor tindria el concepte en una societat en què tots fossin iguals? Quin sentit tindria la solidaritat, si no és des de l'acceptació de la diferència entre el jo i el nosaltres, d'una banda, i els altres i els ells, de l'altra banda? Amb la igualació empobridora un no pot solidaritzar-se si no és amb si mateix. I amb aquesta idea hem de lligar l'esmentat procés de la mundialització que caracteritza el segle XXI. Hom parla del mestissatge, de la desaparició de fronteres, com a condicions per a una postmodernitat adequada i racional. Subliminarment o explícitament, es mira de fer retrocedir els nacionalismes, que es titllen tots igualment: d'anacrònics, obsolets, pertorbadors del progrés. Tots, llevat, és clar, dels que són propis dels estats més poderosos: aquests sí que són nacionalismes autèntics, solidaris, moderns, dels quals no cal i més val ni parlar-ne. Ens hem de preguntar: qui s'oposa a la reivindicació de la identitat i de la llengua pròpia dels altres, no es reconeix ell mateix amb cap referent identitari

i lingüístic? O és que allò a què en realitat aspira és al poder d'ésser l'única identitat i l'única llengua prevalent en l'àmbit territorial que sigui?

La mundialització solament té sentit si consisteix en l'acostament composicional entre els pobles i les persones; per tant, la identitat individual i col·lectiva serà allò que cadascú i cada poble hi aportarà. Si ens obliguen a abandonar la llengua, si ens obliguen a deixar d'ésser qui som, ens buiden de poder i sobretot ens impedeixen de contribuir positivament a la mundialització, ens obliguen a anar-hi amb les mans buides: sense llengua i sense cultura. La universalitat se sosté exclusivament des del particularisme, ja que, si l'abandonem, arribem a l'absurd del no-res, del buit. La mundialització s'ha d'entendre com el projecte de construcció d'un mosaic esplèndid universal, fet de peces de mides i de cromatismes diversos, però en què totes i cadascuna sense excepció són igualment imprescindibles amb i per les seves diferències. Un mosaic no és fet mai de peces idèntiques ni es considera íntegre si se n'elimina cap, de peça, encara que sigui una de sola, encara que sigui la més petita.

Amb la mundialització han arribat als Països Catalans una quantitat de llengües foranes que superen les 300 a les grans metròpolis. I aquest fenomen planteja la qüestió de la singularitat del territori, més enllà del respecte a les persones. Totes les llengües han d'ésser ben vingudes i acollides com una riquesa més que ens dona l'oportunitat d'entendre altres visions del món diferents de la nostra. Quan encara no s'havia produït la immigració que hem viscut darrerament, l'Estat espanyol aprofità la situació sociolingüística del contacte, bàsicament reduït al català i al castellà, per a construir entre nosaltres la teoria del bilingüisme. No, no som bilingües. La nostra llengua natural és una de sola, el català. I no som una nació plurilingüe i pluricultural. Una cosa és ser històricament plurilingüe i una altra de molt diferent és tenir en el territori més d'una llengua o ser políglot. Voler ser una realitat concreta i distinta, i no moltes realitats barrejades, no és ni ésser excoient ni ésser agressiu; al contrari, comporta la possibilitat d'una col·laboració més rendible i positiva en la intercomplementarietat de les realitats diferenciades. Es tracta d'assumir el concepte de composició a què abans he al·ludit. La univocitat lingüísticocultural pot perfectament establir ponts d'unió amb altres realitats igualment unívokes. Cal un capteniment en clau de cooperació, no d'assimilació, un capteniment en el qual prevalgui la força de les idees i de les cultures i on desapareguin les fronteres politicoadministratives, per tal de substituir-les per les de les identitats. Pretendre que avui Catalunya té 300 llengües pròpies és tan absurd i forassenyat com dir que Catalunya ha tingut i té dues llengües pròpies.

* * *

En conclusió, acabo remarcant la idea essencial de la relació entre llengua i poder. Totes les llengües del món són iguals, sí; no n'hi ha ni de millors ni de pitjors; totes serveixen

sia per a la comunicació sia per a la cohesió dels grups socials de què formen part. Però no oblidem que sovint afirmacions com aquestes són cíniques i obligades. No se'ns diu també que totes les persones som iguals, que els homes i les dones són iguals? En canvi, sabem que no per casualitat, sinó perquè els poders establerts ho volen, fins i tot els poders més miserables, es marquen diferències de classe social, d'estatus, pel sexe, per l'economia, per la professió, etc. Les llengües no són iguals en la realitat concreta i les desigualtats tenen com a base el poder. Per això la història de qualsevol llengua és tan específicament lingüística com política i socioeconòmica. Trobem fenòmens de desequilibris, de desigualtats, compartits per molts idiomes i, en un altre sentit, fenòmens que pateix cada llengua específicament. Les llengües que s'imposen no són millors que les que se subordinen: simplement són les de major força, les de major poder. Per aquest motiu, cap llengua no té predeterminat un estatus per a sempre més, sinó que tot depèn dels avatars històrics per què passa i pel poder que té en cadascun d'aquests avatars. La nació catalana ha viscut i viu moments tràgics de les repressions més brutals en contrast amb d'altres d'extraordinària puixança, com he indicat: la llengua és la mateixa; canvien els equilibris de forces. Cada comunitat pateix o gaudeix les conseqüències de la ideologia lingüísticocultural dominant, amb resultats que afecten el grau d'autoestima o el d'autoodi, així com la consideració general que es té des de fora envers la llengua i la cultura que li són pròpies.

En definitiva, la manca de poder és sempre, per a tot i per a tothom, una amenaça latent o patent per a la integritat, per a l'acceptació justa i igualitària.

Modest Prats afirmà en la seva darrera lliçó: «Res no és innocent en el món de les llengües. La paraula dominant és la paraula que imposa el poder dominant.» Ara i aquí repeteixo amb ell: La llengua dominant és la llengua que imposa el poder dominant.

Les directrius principals en la tasca codificadora de Pompeu Fabra

Que Pompeu Fabra fes de lingüista, de filòleg i de gramàtic havent cursat els estudis d'enginyeria no és intranscendent. La formació científica i tecnològica condicionà en positiu el treball que dedicà al català i a la construcció dels marcs teòrics.

Seguint Gröber i Meillet, entengué la llengua com un fet biològic, però també com un fet social de caràcter evolutiu, com un factor producte de i per a la civilització.

Introduí a l'Estat espanyol la concepció lingüística no aristotèlica o lògica, perquè ja no valia com a única consideració.

1. Llengua i nació

A *Conversió del català en llengua nacional* Fabra diu:

Tenim, doncs, que el català era llengua en temps de la Catalunya Nació en el sentit de llengua nacional, emprada per tot un poble, en la seva literatura i en la seva documentació oficial [...]. Vingué, però, la pèrdua de la independència política de Catalunya i amb ella la decadència de la llengua; fins a mig segle passat, el català era sols emprat per usos familiars. La llengua escrita era una altra. (9, 361)

La doctrina nuclear de Fabra és que, si sense llengua no hi ha nació, difícilment sense una nació lliure podrà perviure cap llengua. Com assenyala Joan Argenter, al costat de la filologia de mètode comparatiu, d'orientació positivista i historicista, hi ha l'entesa com a fonamentació científica de la història d'una llengua específica, una

* 2016, «Les directrius principals en la tasca codificadora de Pompeu Fabra». Dins *Actes de la I Jornada de la Càtedra Pompeu Fabra*. «Una mentalitat d'enginyer al servei d'una llengua i d'un país.» Barcelona, 5 i 6 de novembre del 2015. Càtedra Pompeu Fabra. Universitat Pompeu Fabra. Barcelona, 2016, p. 13-24.

filologia nacional, que evidència una comunitat de llengua i cultura; és la que practicà bàsicament Fabra i la que nodreix el nacionalisme català (7, 22).

Al meu entendre, ningú entre nosaltres abans d'ell no havia exposat tan clarament el principi que les llengües són d'un país i hi actuen com a símbols referencials, aglutinadors i separadors alhora. Sabia que existeix una ideologia endògena i exògena sobre qualsevol llengua, que depèn de l'estima que se'n tingui a l'interior i a l'exterior del grup, respectivament. Estava convençut que la voluntat de la Renaixença de la reconstrucció nacional predisposava positivament en tots els sentits. Calia internacionalitzar aquesta actitud: sobretot que a l'exterior no es confongués amb el fet castellà i que, doncs, s'identifiqués una nació distinta.

En l'acte inaugural de Palestra, parlà de la dictadura de Primo de Rivera com una acció desnacionalitzadora i hi afirmà: «Volem que la joventut sigui patriòtica. [...] tant la llengua com l'economia, com la història, com totes les manifestacions de la terra i de l'esperit catalans són matèria de patriotisme.» (9, 572-573). Fa interdependents la llengua i la cultura, d'una banda, i l'economia, de l'altra. Explicà el naixement de les llengües romàniques no com una evolució natural del llatí, sinó com el resultat de la fragmentació de l'Imperi romà i de la consolidació consegüent de noves comunitats emergents.

Pretenia forjar una llengua moderna que pogués respondre a totes les situacions, indefinidament apta. Una llengua urbana, competitiva respecte a les altres llengües importants de cultura. Fabra i els seus col·laboradors capgiraren, doncs, la concepció arqueològica d'alguns intel·lectuals de la Renaixença i remarcaren justament la del caràcter social.

Volia cercar de reprendre el fil que hauria seguit el català si no hagués estat marginat i quedat en suspens: la llengua, deia, «que hauria sortit de la nostra gloriosa llengua medieval sense l'acció pertorbadora de l'espanyol» (7, 436).

Coneixia els parlars catalans, valencians i balears coetanis; i cercà de retrobar-hi els mots i les solucions gramaticals que s'havien abandonat en la llengua escrita: labor de redreçament, que complementava la de la depuració.

Tenia, tanmateix, clara la consciència que entre l'ús de l'oralitat i el literari hi havia, com en tots els idiomes, una distància, compensada per la permeabilitat del nivell parlat respecte als progressos de l'escrit; la majoria de pureses en la llengua escrita s'havien incorporat o estaven en vies de fer-ho en la parlada, igual que bona part de trets genuïns de la parlada entraven en l'escrita.

Trobà la causa principal de la Renaixença i de la consciència nacional resultant en la conservació del català popular. Això no obstant, era conscient que en la voluntat de fer-ne una llengua literària no hi havia sempre implícita la de fer-lo també llengua nacional. Tota llengua nacional és ensems llengua literària, però no a l'inrevés. El caràc-

ter nacional la converteix en estri per a tots els ciutadans indiscriminadament. Molts creien que bastava que el català s'escrivís, tant se val com, que cadascú triés, perquè a la lectoescriptura solament hi arribaria una minoria culta. Fabra estava segur que aquesta opció no permetia assolir el seu objectiu.

No veia les llengües com podríem esperar d'un enginyer; afirmà que totes tenen un esperit. Analitzava el desmembrament del català com la destrucció de l'ànima d'un país.

La cohesió nacional depèn de la cohesió lingüística, i al contrari: tots formem un sol poble perquè ens uneix una sola llengua i parlem la mateixa llengua perquè som part d'un sol poble.

Arribà a la fita que s'havia proposat i salvà la llengua que perdura fins avui, de la qual, sense la seva intervenció, probablement ja no tindríem sinó el record del passat. Joan Coromines, en el prefaci de la *Gramàtica catalana* de Fabra editada el 1956, li dedicà uns mots que de ben segur que són els que més hauria plagut de veure escrits al Mestre: «Però l'obra de Fabra té una ressonància nacional i marca un tombant històric tan decisiu per a la llengua literària, que fan d'aquest llibre, com de tots els altres de l'autor, un document d'importància i de valor únics, que tots tenim interès a servir intacte» (6, 485).

Fabra feu tant de gramàtic com de sociòleg i polític. Sabia de la relació entre llengua i poder, i entre dominació política i dominació lingüística; sabia de la impossibilitat d'evitar el conflicte entre dues llengües en contacte i de la dependència d'aquest conflicte de l'equilibri de forces. Per a ell era incomprensible un nacionalisme que no tingués com a eix vertebrador la llengua. Per divergents que siguin les posicions ideològiques sociopolítiques dels ciutadans, llur patriotisme ha d'ésser marcat essencialment pel respecte a la llengua, l'element que sobrepassa les altres militàncies personals de cadascú individualment, l'element interclassista. Goso pensar que Fabra no acceptaria el lema que ha esdevingut tòpic que diu que és català qui viu i treballa a Catalunya; afegiria segurament que ho és qui, endemés, vol ésser-ho; voluntat que s'explicita en el coneixement i l'ús habitual de l'idioma del país.

2. La codificació

Fabra partí de la prioritat que el català fos suficientment codificat. Conseqüentment, és forassenyat d'esperar de la seva obra més descripció. Optà per la prescripció estricta i concisa.

Cal considerar com a novetat genial la consciència que tingué que una codificació és un treball artificial, que obliga a triar i, doncs, a renunciar. Li importà més l'adhesió a una solució que no pas que estigués d'acord amb l'etimologia i les lleis de

l'evolució. Si una determinació nova o ja fixada no funcionava socialment, l'abandonava i en buscava una altra. Rectificar si calia, sí; però, ensems, ésser decidit i no deixar-se intimidar pels contraris a acceptar que ningú els ha de dir com han d'usar la llengua o pels qui renunciaven sistemàticament a admetre allò que no coincideix amb el que legítimament puguin creure.

El concepte que tenia de llengua literària el dugué a defensar la simplicitat contra l'enfargament i també contra el rebuig metòdic als recursos més corrents en favor dels més nous. Considerava que, davant l'alternativa d'un mot o d'una construcció coneguts correctes o uns de nous menys habituals, són més eficaços els més freqüents, perquè seran més fàcilment compresos. Per a ell el lèxic més insòlit si de cas s'havia de reservar per a quan un bon escriptor volia fer-lo circular expressament amb la voluntat d'enriquir la llengua. Ni desitjava un allunyament de la llengua usual ni reprovava l'assaig d'introduir formes menys col·loquials amb la finalitat de fer-les progressivament més esteses fins que arribessin a ésser per a tothom sinònimes de les més populars corresponents.

Qualsevol obra de codificació implica un joc dialèctic d'ideologies, de sensibilitats distintes; l'important és tenir-ne consciència; Fabra la tingué. Allò més important en el procés és trobar el recurs més convenient i adequat; alerta, però!, que no vol dir el més còmode per als usuaris, el més fàcil ni, encara menys, el més acostat al castellà.

Tot el que s'havia fet abans de Fabra per a la normativa no era prou aprofitable; partia d'idees sobre la llengua excessivament limitades (per exemple, la gramàtica de Blanch o la de Bofarull) i era mancat d'un mètode clar i coherent. «La Gramàtica d'En Blanch, sobretot, era caòtica i insuficient. Després d'haver donat el paradigma dels verbs, per exemple, diu que si en resulten formes poc viables el lector pot substituir-les a gust seu.» (9, 647).

Tothom parlava del «sistema de Bofarull», però el sistema no existia. I no em va costar gaire de comprendre que la gramàtica catalana estava per fer. [...] Cal dir que [...] de gramàtiques no en mancaven: n'hi havia de catalanes, de valencianes, de mallorquines. [...] Tothom es creia autoritzat a fer una gramàtica i [...] no n'hi havia cap d'igual. Va ser davant d'aquest pandemòni que vaig tenir la idea d'escriure una gramàtica sintetitzada, és a dir, per l'estil de les que jo estudiava a col·legi... (9, 708-709)

Nogensmenys, hi havia treballs útils de què se serví i que lloà sense estalvi, com els de Marià Aguiló o els de Rossinyol (malgrat haver estat molt crític amb Fabra).

Per començar, calia establir els criteris generals principals. Fabra els enumerà explícitament: la llengua antiga, la variació diatòpica, la llengua parlada (genuïna!: la genuïnitat és una obsessió, que connecta amb el concepte de llengua nacional) i la comparació amb les altres llengües romàniques.

2.1 La llengua antiga

Fabra havia estat un antiarçatant a ultrança; pensava en el present i, encara més, en el futur, i considerava que es podia prescindir del català medieval. S'equivocava. Acabà rectificat en benefici d'una fusió que sorgís de l'ús antic i de l'ús modern. La reconstrucció no es podia realitzar sense comptar amb la llengua antiga i els dialectes actuals, i les lleis dels canvis històrics.

El català medieval era un cabal imprescindible per a emplenar els buits amb què s'havia anat empobrint el català. Havia de servir per a recuperar una modernitat adequada: «Cal estudiar bé la llengua viva, cal estudiar bé la llengua antiga. D'aquell doble estudi brollen els materials de l'obra purificadora», acabà dient (9, 649).

El català medieval oferia les solucions gramaticals i lèxiques genuïnes que permetien referir el de l'inici de la Renaixença. Fabra hi trobà una gran part del lèxic perdut i sobretot els mitjans per a redreçar-ne la sintaxi: «la llengua antiga ens és sobretot utilíssima per a la descastellanització de la sintaxi», afirmà (9, 281). Deia que no acceptava el gust per un català amb *quiscuns*, *assats*, *jatsies* i *fretures* (7, 896). Els arcaïsmes es justificaven si servien per a la substitució de castellanismes. La qualitat de la llengua no s'havia de mesurar per la quantitat de formes antigues. Repudià la dèria pels arcaïsmes (purisme) tant com la dèria pels dialectalismes (el català que es parla).

2.2 La variació diatòpica, la unitat, la simplificació i la disciplina lingüística

Hi ha molts que es pensen que saben el català perquè el parlen, però s'ha d'aprendre la llengua literària estudiant-la. (Referència de Rossend Llates a una conferència de Pompeu Fabra) (9, 392)

Entro en un terreny delicat, perquè no ha estat mai fàcil el consens entorn de quines ni de quantes formes dialectals han d'incloure's en la normativa del català.

Fabra és criticat perquè es basà en els parlars centrals, decisió que no solament no negà, sinó que reconegué explícitament. Se li retreu que deixés de banda en la codificació massa variació dialectal. Sempre he cregut que en el seu temps ni el coneixement d'aquesta variació era suficient arreu ni, sobretot, ningú no l'havia estructurada des de la perspectiva d'usos generals o restringits, o de graus de formalitat.

En qualsevol cas, fou una qüestió sobre la qual ningú no pot negar que rumià profundament. Complementàriament a la voluntat de recompondre una llengua que es pogués dir nacional, les referències als dialectes són de les més recurrents en els seus treballs. En resposta a Joan Baptista Xuriguera diu:

Deia jo en un discurs pronunciat l'any 25 a l'Ateneu Barcelonès: «Són també de gran utilitat [...] les aportacions dialectals. [...] Bé heu fet, doncs, de col·locar en els vostres

escrits mots del vostre parlar malgrat que no figurin en el Diccionari, si, com dieu *són mots que us han semblat nobles i justos*. Això darrer que dieu s'ha de tenir, en efecte, molt en compte en tractar d'eleva un mot dialectal a nacional.» (8, 602)

Fabra no es proposà de supeditar cap varietat al català de Catalunya, sinó d'escollir a partir d'un concepte clar de llengua literària. Remarcà que «ni Bernat Metge escrivia en el seu barceloní; ni Auzias March, en el seu valencià; ni Ramon Llull, en el seu mallorquí. El parlar peculiar de cada escriptor no feia sinó matisar lleument la llengua escrita sense rompre'n la unitat.» (9, 264).

La codificació implicava arribar a la construcció d'un sistema fortament unitari en què tots els parlants se sentissin representats. Aquest repte suposava tenir en compte, entre d'altres, dues realitats en contradicció aparent: la primera, que és una tasca que s'elabora en bona part artificialment: res no hi ha en la preceptiva que estigui predeterminat; s'ha de decidir mirant d'aplicar tota la lògica possible, que, tanmateix, fallarà inexorablement ara i adés. Com diu Argenter, «Fabra tenia clar que l'anàlisi gramatical demana justificació, però que la normativa establerta [...] demana submissió incondicional i que una part no gens menor de la seva obra consistia a obtenir aquesta submissió dels catalans.» (7, 24). La segona realitat és que cal acceptar com ineludible que moltes solucions, malgrat que siguin genuïnes, quedaran marginades de la codificació (compte!, mai no de l'ús real) o bé que s'hi inclouran com a secundàries, amb restriccions segons el context d'ús: «El problema magne de la nostra renaixença ha estat la formació d'una llengua literària, que no havia pas d'ésser cap dels dialectes de la llengua parlada, ni el conjunt multiforme de tots ells, sinó una llengua artificial [...] de formes i construccions triades.» (9, 264).

Cap preceptiva no parteix de percentatges igualitaris: sempre hi ha una variant principal, que ho és per condicions diverses. El dialecte central, que té la capitalitat a Barcelona, era el que reunia les que generalment hi són decisives en totes les llengües: el mateix caràcter de capitalitat, la situació socioeconòmica i política, el prestigi i la generació de cultura i de coneixement en general. Això no obstant, Fabra no s'estigué mai d'atacar durament el barceloní que entacava el català de castellanismes.

És sorprenent que en la teoria de la llengua Fabra ja tingués present el fenomen del fer-se i desfer-se dels idiomes: tots els dialectes estan destinats a ésser llengua i totes les llengües estan amenaçades de fragmentar-se en dialectes. Homogeneïtat i heterogeneïtat; les llengües es formen a partir de la reunió de parlars (heterogeneïtat) que s'unifiquen (homogeneïtat) i que fan convergir-hi les persones que se senten un col·lectiu que comparteix objectius i interessos diversos, i la cultura. Les llengües (homogeneïtat) poden entrar en crisi i disgregar-se en parlars (heterogeneïtat), per circumstàncies històriques dels distints territoris, que acabin distingint llengües diferents. Era conscient que l'afebliment i la desaparició del sentiment d'unitat era un objectiu dels poders

anticatalans i que coincidien amb el temps de la decadència: «la nació que ens governa des de fora, ha procurat —i procura encara—, per tots els mitjans, de fomentar i accentuar la divergència entre els països catalans.» (9, 680). No dubtava que la política contra el català tenia, com té avui, com a prioritat tàctica la fragmentació de la llengua mitjançant una sobrevaloració estratègica dels dialectes: la fragmentació que impedis l'homogeneïtat i que accentués l'heterogeneïtat.

Rere la defensa dels localismes de molts catalanoparlants sovint batejava la voluntat de secessió i l'hostilitat contra Barcelona, com a capteniment que repercutís en l'anticatalanisme en general.

Palestra es preocupà sota la seva direcció de mantenir viva la germanor entre les terres de llengua catalana, estenent-hi delegacions i convidant els joves de les Balears i del País Valencià a reforçar llur unió. Fabra s'esforçà a escampar la idea de pàtria, centrada no solament en el Principat de Catalunya, sinó en tots els territoris on es parla la llengua catalana.

La preceptiva de Fabra és expressament generosa i oberta; no era amic de les imposicions: «No soc dictador. Em plauen els procediments democràtics» (9, 651). No temia les innovacions; no temia cap proposta, per estranya que pogués ésser. Fou receptiu a tot, però exigent en el rigor de les justificacions. Moltes solucions que defensava *L'Avenç* eren retirades si la majoria no les acceptava. La discussió sobre alternatives possibles per a una norma concreta s'acabava amb l'elecció de la que tenia més seguidors; afirmava que en la codificació d'una llengua tots els qui hi intervenen són ensems vencedors i vençuts; vencedors perquè aconseguixen que s'imposin solucions que proposen i vençuts perquè és inevitable, i saludable, que no sempre guanyin llurs suggeriments.

Cercà la simplificació, llevar les dificultats inútils de la normativa. Fins i tot, en la línia a què suara m'he referit, li dedicà a posta poca descripció, poca teoria. I endemés procurà de no farcir-la de terminologia tècnica que la compliqués.

Coromines, tot referint-se a la *Gramàtica* de 1918, que l'Institut d'Estudis Catalans havia caracteritzat com a oficial, observà:

es concentra a la doctrina essencial, s'eliminen detalls, se n'esporguen les observacions comparatives [...] i els elements històrics i dialectològics, es despulla de doctrines lèxiques i literàries, i en canvi s'hi accentua l'aspecte codificador d'una reforma lingüística. [...] el llibre obre perspectives profundes cap a fets lingüístics rarament albirats en gramàtiques nostres ni dels altres idiomes. (6, 479-483)

I el mateix Fabra en una conferència en una escola d'estiu afirmà amb rotunditat:

Contràriament al que vostès podrien esperar de mi, he de manifestar-els-hi que quan es tracta de l'ensenyament d'un llenguatge, jo no soc partidari d'una gran profunditat

zació en la gramàtica [...] es necessita la gramàtica, però no «massa» gramàtica. [...] en molts mestres la gramàtica [...] passa a ésser una finalitat. I no s'ha de perdre de vista que, exceptuant aquell home que es vulgui dedicar a estudis filològics, la gramàtica en si no és una cosa interessant; la cosa que interessa a tothom és saber escriure i parlar correctament la llengua comú, la llengua literària. [...] S'ha de saber únicament la gramàtica indispensable per passar del llenguatge de cada dia —que no necessita gramàtica perquè ja la té— a la llengua literària. (9, 417-429)

I en la segona edició de la *Gramàtica* de 1918, hi afegeix: «L'essencial no és que el noi aprengui les definicions de les parts de l'oració, sinó que sàpiga distingir-les.» (2, 209).

Per a Fabra simplificar no volia dir fer fàcil a qualsevol preu la preceptiva del català. Especialment no acceptà concessions a la llengua dominant. La codificació del català exigia decisió, fermesa, fins i tot duresa, i Fabra tenia un caràcter que s'adeia amb la direcció que necessitava la feina a què es lliurà. Fou un líder.

Tenia clar que l'aprenentatge de la normativa no sempre era fàcil. Ell, que parlava llengües diferents, era conscient que la preceptiva de les altres romàniques o de l'anglès eren molt més difícils que no la que elaborà per al català. El problema nostre era, i és encara, la realitat històrica de fragmentació, de degradació, de dispersió, de repressió.

Tota normativa té amics i enemics. El problema amb què es trobà Fabra fou que tothom interessat per la qüestió de la llengua es considerava un gramàtic («cada escriptor esdevenia un gramàtic», deia (9, 648)). Estava convençut que ningú, per insigne que fos, no podia tenir la pretensió d'imposar res. Arribà a fer una classificació de menes de gramàtics: els qui es neguen rotundament a admetre allò que consideren que no és correcte; els qui proposen el que desitgen, sense pensar si socialment és viable; i els qui fan propostes ponderadament, que potser caldrà rectificar o renunciar-hi. Per a ell solament aquests darrers podien contribuir a redreçar el català.

2.3 L'ortografia, element simbòlic essencial de la llengua

La tasca grossa a fer es *nacionalisar* la nostra ortografia, fer-la ben adequada a la nostra llengua, i *simplificar-la tot lo possible*. (1, 117)

Heus ací sintetitzada la doctrina de Fabra pel que fa a l'ortografia. La compacitat (nacionalitzar) i la simplicitat (simplificar). L'aspiració a bastir una llengua nacional requeria, com a punt de partença, l'ortografia compacta, pel seu caràcter especialment simbòlic.

Les llengües d'alta cultura s'aprenen sentint-les en l'ús quotidià i llegint-les, *veient-les* gràficament; per tant, ni la producció oral ni l'escripta no poden ésser caòtiques.

Fabra admetia que s'hagués de discutir l'ortografia tant com fos necessari, però tenia com a sagrat un principi: un cop fixada, no s'havia de tocar, fins i tot en el cas que hom hi observés incoherències. El consentiment social era indispensable, però rebutjar una solució establerta ho entenia com caure en l'error de la intransigència blasmada dels antinormistes.

En una conferència explicà aquesta anècdota:

L'acadèmic francès Gaston Paris va escriure, una vegada, a posta, un mot, diferentment de la grafia oficial. El corrector de proves l'hi va esmenar. Al marge, ell va indicar que volia expressament que s'escrivís tal com ell ho havia fet. Però, en les segones proves, tampoc va ésser cregut. Va fer novament la seva indicació, però, al text definitiu, el mot va sortir grafiat de la manera correcta. Gaston va resignar-se, content. Va dir-se: «Jo, acadèmic i escriptor, volia escriure un mot a la meua manera, però era sol; el corrector de proves representava França, i aquest motiu li conferia la raó.» Aquest és un alt exemple, que sempre hauríem de tenir tots en compte. (9, 349-350)

La idea que la normativització ortogràfica és sempre convencional el conduí a rebutjar l'aplicació sistemàtica de l'etimologisme. Tampoc no admeté una ortografia pretesament fonetista (escriure tal com es parla), perquè veia que no era possible (9, 403).

Fabra ens reporta la resposta d'un angloparlant a una observació que ell li feu:

“L'ortografia està plena d'absurditats”, vaig dir a un anglès idoni. I em va contestar: “Però és l'adoptada per tothom que parla anglès” (9, 347).

Ve molt especialment a tomb, en uns moments en què parlem tant de la necessitat de fer canvis en la normativa tot basant-nos en la conveniència de fer del català una llengua fàcil, reportar les idees que tenia al respecte. Admetia que haver d'aprendre de memòria les grafies era cosa difícil, però matisava que ho era per com ho havien d'haver fet els catalans: aprenent llur llengua com si fos estrangera. No puc resistir-me a traslladar-los unes paraules que són una resposta i una lliçó sobre la difusió de la idea que el català és un idioma particularment complicat. A la conversa 412 diu: «Els qui, davant l'esforç considerable que requereix avui d'aprendre l'ortografia catalana, són portats a creure que aquesta és realment molt difícil, que pensin en les dificultats enormes amb què es trobaria un francès o un anglès que de gran tractés d'aprendre l'ortografia de la seva llengua» (7, 482). I a la 689: «El senyor Gironella creu impossible això de saber de memòria la grafia correcta de tots els mots corrents de la llengua. Però ¿és que saben altrament llurs ortografies els anglesos o els francesos? [...] I allò que és possible en les altres llengües ¿no ho fora en català?» (7, 693). «I si nosaltres trobem tan difícil el català, l'ortografia catalana, com no trobaríem més difícil l'ortografia anglesa!» (9, 403). Avui ningú no parla mai de les dificultats ingents, comparades amb el català, de l'ortografia de l'anglès. És una contradicció fruit de l'estima extrema respecte a la llengua franca.

La qüestió de la complexitat de la normativa ortogràfica és, com deia Fabra, essencialment sociolingüística. Avui el català s'ensenya a escola, certament, però, al marge que potser amb massa obsessió per la teoria gramatical, allò que cal és que la llengua formi part natural del medi, de l'entorn: ens cal preservar una ecologia del català que en permetés una visualització constant, fins i tot inconscient. Aquest, al meu entendre, és el problema.

Fabra no podia suportar que les publicacions apareguessin amb faltes d'ortografia. Reclamava la intervenció de correctors ben preparats. I es fixava especialment en els grans mitjans de comunicació, perquè sabia que tenien una gran responsabilitat en una bona competència: «Sembla impossible, però encara és l'hora que els nostres diaris apareixen amb innumbrables faltes d'ortografia» (7, 557). «per la lectura la gent aprendria l'ortografia i arribaria a saber-la a la perfecció, com s'esdevé a tot arreu. No d'altra manera que per la lectura arriba a posseir l'ortografia de la seva llengua un francès, un anglès, un espanyol.» (7, 687).

Com en tots els nivells de la llengua, acceptava i valorava especialment les evolucions i sabé introduir a l'Institut d'Estudis Catalans aquest capteniment com a part del mètode en la codificació ortogràfica. Li costà l'animadversió dels qui eren fidels inamovibles al català antic i que titllaren l'Institut d'antitradicionalista. Contra allò que aquests denunciaven, no menystingué les grafies del català antic, però no s'hi sentí lligat fins a l'extrem de rebutjar les aportacions que suposaven un perfeccionament de l'ortografia. Com ell mateix deia, cap llengua neolatina no ha mantingut intacta la seva ortografia medieval.

2.4 La morfosintaxi

Pel que fa a la morfologia i la sintaxi trobem menys declaracions específiques en els articles i en les conferències. Això és degut al fet que fou en l'ortografia on més resistència social hagué de patir.

Per a Fabra era clar que ambdues parts de la codificació eren igualment essencials, i que en particular en la sintaxi es manifesta el geni de la llengua; en parlava com «la part més delicada sens dubte de la gramàtica, i la que fa necessari el concurs d'un bon mestre.» (9, 383). Arribà a afirmar que «fins que hom sap ben bé la sintaxi, no pot dir que coneix correctament el català.» (9, 383). El Mestre deixà un conjunt de regles d'ús comparable al d'altres llengües romàniques. S'adonà del fenomen que hom era prou conscient que una paraula era o no correcta, però costava molt més que ho fos d'una errada sintàctica, per la qual cosa un text podia ésser escrit amb mots del tot catalans i ésser, en canvi, del tot estrany a la llengua per la sintaxi. Les errades en aquest nivell són les que cal combatre amb més força. Quan en la conversa 373 declara que tenim l'ortografia fixada, en referir-se a la morfologia hi diu que és a prop d'assolir una fixació

completa. Però reconeix que la sintaxi restava més endarrerida; s'hi refereix com a «part delicada de la gramàtica» (7, 455). Els mateixos gramàtics no gosaven declarar-se taxativament sobre les qüestions d'aquest àmbit. En la conversa 697 que adreçà a Rovira i Virgili, li diu: «una gran part de les nostres converses destinades a combatre defectuositats sintàctiques semblen no haver exercit la menor influència». (7, 699)

Explicà que la correcció de determinats girs sintàctics incorrectes pels genuïns no havia d'implicar que els bons havien de suplir *ipso facto* els rebutjables: una construcció sintàctica A, no admissible, pot, tanmateix, conviure durant un temps amb l'alternativa B, la correcta (9, 296). Una manifestació de prudència i de ponderació en la imposició dels canvis sintàctics.

Ens deixà un gruix d'opinions entorn de la morfosintaxi, en què al costat de l'actitud comprensiva, també es manifestà inflexible. No acceptava, per exemple, la llibertat de prescindir de la preposició composta *per a*, mentre l'Institut no acordés condemnar-ne l'ús, si esqueia: «Escriure, avui, *per* en lloc d'un *per a* constituiria una *falta de gramàtica*», deia (8, 551).

Coromines, en l'esmentat prefaci de la *Gramàtica catalana* publicada l'any 1956, es refereix a la definició de les funcions dels pronoms en relació amb els tipus i l'estructura lògica de les proposicions, al tractament del complement acusatiu, a l'ús de *hi* i *en*, als complements determinatius i predicatius, a les proposicions de relatiu, etcètera. (6, 483).

2.5 Del lèxic i la terminologia

El *Diccionari general de la llengua catalana* complí a bastament els propòsits de Fabra: preparar la base per a l'ús de la llengua literària. En les crítiques, sovint se silenciava que pensava que l'Institut d'Estudis Catalans havia de fer un altre diccionari d'ús (com el que avui es construeix des de la Secció Filològica), en què havia de tenir cabuda tot allò que és habitual en el parlar i, doncs, també les variants dialectals. Decidí posar-se en el que era urgent i imprescindible: el recull essencialment normatiu, en què entengué que calia ésser curós a no donar per vàlides solucions que no ho són, ni tampoc a atorgar igual jerarquia a formes sinònimes que no la tenen.

Concebé un diccionari especialment ric en quatre aspectes: la incorporació de formes de registres diferents, encara que, òbviament, el preocupà més el registre formal; la consideració de formes dialectals, amb els límits objectius i subjectius que ja he assenyalat; la voluntat d'il·lustrar amb molts d'exemples l'ús dels lemes, sobretot pel que fa als règims preposicionals i a la sintaxi dels complements verbals; i l'interès per a incloure-hi termes d'especialitat a més del lèxic comú.

Li passà, *mutatis mutandis*, el mateix que a Ramon Llull quan es llançà a l'aventura d'emprar el català com a llengua d'alta cultura que podia substituir el llatí:

que adesiara li mancaven mots, perquè els habituals en la llengua parlada no eren suficients o adequats per a les subtilitats que escrivia el beat. El problema en Fabra era per motius diferents: el català literari era farcit de formes estranyes a la llengua. Ara, els procediments emprats per un i altre són els mateixos: pouar en els parlars variats de la llengua coetània; si fallaven, cercar en la llengua antiga; si aquesta també fallava, en el llatí; finalment, si aquest tampoc no resolía els buits, crear-los de bell nou. (9, 283).

Fabra explicà que una de les fonts d'innovació lèxica era la creació de mots. Havia d'introduir neologismes i terminologia, i ho feu tot evidenciant que el lèxic correcte no és solament el que hi ha als diccionaris normatius, sinó que els parlants en poden crear, atenint-se, això sí, al geni de l'idioma. Per exemple, la derivació, recurrent als afixos genuïns de manera semànticament adient, permet generar formes noves.

Fixem-nos en el que ens diu respecte a aquesta qüestió: «Encara tenim un altre mitjà d'enriquir el nostre lèxic [...]: recurrent als mitjans que tota llengua posseeix per a la formació de nous mots: la derivació i la composició.» (9, 282).

A l'Ateneu Barcelonès pronuncià una conferència que intitulà «Importància dels vocabularis tècnics». El 1931 la tasca de codificació s'havia pràcticament acabat, però entenia que quedava per omplir una parcel·la tan important com la dels vocabularis d'especialitat. Establí a grans trets el mètode per a elaborar-los: recollir vocabularis antics; recollir els vocabularis de la indústria en el seu estat actual, tasca que comportava treballar plegats el tècnic i el lingüista per tal d'evitar inexactituds en cap sentit; depurar el vocabulari, adoptar-lo i adaptar-lo al català (9, 367).

Hi parlà també de la nomenclatura internacional i de la fórmula per a catalanitzar-la, tot acceptant, doncs, els estrangerismes, si era en benefici d'una compartició positiva de termes i de conceptes científics (9, 368). No sabem què diria avui de la invasió dels anglicismes; jo, però, m'ho imagino...

Quant a la toponímia, la llista dels noms dels municipis de Catalunya de 1933 fou elaborada amb els materials del mateix Fabra juntament amb els de Josep M. de Casacuberta i els de Joan Coromines.

També considerarà l'alt valor dels estereotips, locucions i frases fetes, com una de les manifestacions més concretes de l'ànima de la llengua. Joan Coromines diu: «acabo cridant l'atenció sobre un altre aspecte nou i utilíssim en el llibre [la *Gramàtica* de 1956]: el tresor de fraseologia que s'hi reuneix, tan abundosa com la del *Diccionari general* de l'autor; però diferent d'aquesta, recollida pacientment, amb una perspicàcia sempre desperta» (6, 483).

2.6 La descastellanització. El bilingüisme

«L'obra de redreçament del català literari és sobretot una obra de descastellanització...» (7, 137)

Si llegim l'obra completa de Fabra, percebem que hi ha un aspecte en la concepció de la llengua que hi predomina: la interferència del castellà. Sabé distingir entre els préstecs i les influències normals, naturals entre llengües i comunitats distintes, i les interferències que pretenen donar hegemonia a una llengua en perjudici d'una altra. També veié amb claredat que les llengües amb menys poder corren riscos que siguin aniquilades per les que en tenen més. En suma, fou conscient que el castellà era l'única llengua que podia fer desaparèixer el català a l'Estat espanyol.

Ni el costum, ni l'arrelament, ni l'amplitud d'ús no foren mai per a Fabra una justificació suficient per a acceptar una solució incorrecta, sobretot si era un castellanisme. Els seus enemics, des de Catalunya i des de fora, li feren el retret de l'obsessió de recompondre un català artificios en què prevalia la voluntat d'anar contra el castellà. Negava que el preocupés en excés la presència de castellanismes en el català, però aquesta negativa no era sinó una estratègia de què tenia consciència.

Denuncià aquells qui es conformen amb un pseudocatalà calcat del castellà. S'adonava que el català era al punt de l'abisme que el podia precipitar en la pèrdua total de la fesomia pròpia. Es dolgué d'aquesta realitat i del perill que suposava en el sentit que es percebia com un dialecte de l'espanyol.

Feu al·lusions que la descastellanització no és solament una qüestió que afecti el lèxic, sinó també a la gramàtica: un escrit que no contingui sinó mots perfectament catalans, pot estar escrit, tanmateix, en un català detestable.

Valorava correctament la importància que tenien els mitjans de comunicació escrits en la difusió d'un model de llengua genuí, per la qual cosa reiteradament es lamentà de la baixa qualitat de la llengua de què se servien: «No hauria ja d'ésser possible que en un diari barceloní apareguessin a cada pas construccions com "Hi ha que haver vist", "Trobarse front a un públic", "Amb dir que..." "Ignorar el paradero", "Alentar a prosseguir"...» (7, 443-444).

Pompeu Fabra no era un purista. No pretenia eliminar del català tots els castellanismes; diferenciava els que ja s'introduïren en els orígens medievals, dels que entren en el període de la decadència literària. Fins i tot rebutjava l'actitud de reemplaçar qualsevol mot que s'assemblés al castellà per un altre que en fos formalment més allunyat; criticà, per exemple, la supressió sistemàtica d'*elevar* per *enlairar* (7, 861-863).

Amb una diplomàcia no exempta –em penso– d'una subtil ironia que demostren la intel·ligència i l'habilitat del Mestre, en un parlament que pronuncià a Madrid declarà:

Os aseguro que no es cierto que, como se ha dicho, en esta obra [la de reconstrucció del català] ha habido deseo de separar arbitrariamente el catalán del castellano. Se han quitado de la lengua los castellanismos impropios, pero nunca ha habido odio, que sería ridículo. Es sencillamente lo mismo que si os tachase a los castellanos de francófobos porque procuráis suprimir del castellano escrito los galicismos. No pude aceptar el puesto que en la Real Academia Española me ofrecían, porque creí que el oficio de depurar la lengua sólo a catalanes, baleáricos y valencianos corresponde. Pero mi gratitud porque alguien pensó en mí es inmensa. (9, 686-687)

Clouré la meva intervenció amb una darrera consideració fabriana sobre la llengua. Defensà la convicció que Catalunya no era bilingüe i que el bilingüisme que s'hi imposava era nefast per al català. Distingí el poliglotisme del bilingüisme politicosocial. Ell, que coneixia a fons tantes llengües, òbviament no podia estar en contra que era un fet positiu saber-ne com més, millor. Tanmateix, interpretava l'ús del castellà des de l'òptica adequada: si s'implantava com a llengua normal a Catalunya, impossibilitaria un procés d'aprenentatge de la llengua pròpia i una competència correcta en català.

Referint-se a la formació dels infants, arribà a afirmar, segons ens explica un cronista, que «No hi ha res més dolent per aquests [els nostres infants] que el bilingüisme.» (9, 364). Entenia que mentre és en curs el període d'adquisició de la primera llengua, no se n'hi havia d'interferir cap altra. L'infant a escola ha de trobar el perllongament de la llengua pròpia.

Una altra crònica d'una conferència intitolada «El bilingüisme a Catalunya», que pronuncià a Barcelona, al local de Palestra, reporta que hi sostingué que com a nacionalistes no podien estar satisfets de l'Estatut ni de l'article que es referia a l'ús de les dues llengües, catalana i castellana, alhora (9, 389).

Fabra, doncs, respon a una qüestió que avui ha rebrotat amb potència. Dins la barreja de llengües, producte de la immigració, persisteix des de la política centralista —i també des d'alguns grups dels Països Catalans— la voluntat de bilingüització de Catalunya; la defensa que el castellà hi és tan propi com el català. Hi insisteixen perquè saben que amb la bilingüització dominarà sempre el castellà. Fabra ja ho veié.

Ara que la possibilitat d'una Catalunya independent és més forta que mai, s'ha avançat —crec, inoportunament i inadequadament— la discussió sobre si en un estat català hi ha d'ésser oficial solament la llengua catalana o també el castellà. Penso que no instrumentalitzo ni manipulo Fabra si dic que ell va respondre a aquesta qüestió, gens ni mica banal. I ho feu sense ambigüitats. Jo hi estic d'acord.

Tanmateix, fa la impressió que mai no aprenem prou de la història, ni de la més punyent, ni de la més recent. Sobten les solucions tan condicionades per una política de prudència enfront dels qui no han tingut mai escrúpols a actuar contra la nostra identitat i, doncs, contra les nostres llibertats.

Aquesta és una qüestió que esdevindrà substancial en el futur de la normalitat de la llengua catalana. Mereix una reflexió sense pors ni complexos. Però també sense oblidar què ha passat amb el català a Catalunya des que, a partir del segle XVI, hi penetrà oficialment el castellà. Obviar aquesta realitat històrica és defugir un punt crucial en el procés de subsistència de la llengua catalana.

* * *

He acabat, però permetin-me una digressió. Aquesta jornada, l'ha organitzada la càtedra Pompeu Fabra de la Universitat Pompeu Fabra. Honors al Mestre, així com cal. Ell tenia com a mètode per a escampar la normativa de la codificació anar resolent error rere error: sabia que no podia pretendre d'implantar molts preceptes alhora; començava insistint en un, fins que considerava que ja se n'havia sortit; després passava a un altre i així endavant. Doncs, mirant d'imitar-lo, jo avui els proposo que ens centrem en una esmena: per què no ens afanyem que es deixi de dir «la Pompeu» per a referir-se a la Universitat Pompeu Fabra? No ho troben greu? Li agradaria, a Fabra? Ultra que una falta d'expressió, crec que és d'un provincianisme impropï per a la referència a una universitat. Trobarien normal que hom digués que estudia a «la Ramon» (en referència a la Universitat Ramon Llull)? És clar, com que Pompeu no és un nom gaire freqüent, no ens hem adonat de la gravetat de la denominació. Seria molt diferent de dir argòticament i econòmicament que hom estudia a «la Fabra». Mirem de redreçar l'error, perquè altrament la càtedra que avui arrenca les iniciatives amb aquesta jornada acabarà dient-se també la «càtedra Pompeu». Perdonin que acabi així, però algú ho havia de dir.

Ho he dit i he dit.

La situació de la llengua catalana

1. Llengua i identitat nacional

Hem de suposar que l'home aparegué a la Terra en col·lectivitat i que l'evolució de l'espècie es produí simultàniament encara que en processos no idèntics, no pas amb individus singulars. Encara que aquesta aparició es donés en diversos territoris del planeta, la realitat primària feia impossible que els contactes entre si fossin fluids i habituals. Els grups humans es trobaven separats els uns dels altres, d'una banda, i, de l'altra banda, units en petites tribus relativament cohesionades.

La comunicació, més que el resultat del plaer que el fenomen genera, fou fruit de les coordenades de la possibilitat i la necessitat: viure junts, tot i que sigui en grups petits, exigia entendre's per a l'organització mitjançant pautes de comportament.

L'homo sapiens es distingeix justament per la paraula. La intel·ligència, empenya per la conveniència de l'existència en comú, arribà a l'elaboració de sistemes lingüístics. Segurament que el vincle més destacat en les diverses tribus fou la llengua amb què s'expressava cadascun.

A mida que la demografia cresqué i que l'evolució consolidà el sedentarisme, els grups humans s'acostaren entre si; deixaren de viure en un aïllament total. En la nova situació, en què inevitablement s'havien de compartir espais territorials no delimitats sinó pels elements de la naturalesa (mar, rius, muntanyes...), es pot dir que començà la vida social tal com avui la coneixem. Les relacions deixaren d'ésser únicament endògenes entre els membres de cada família o grup tribal, i esdevingueren també exògenes, amb la qual cosa una quantitat gran de parlars entra en contacte i constitueix l'element distintiu més rellevant de la pertinença grupal.

* 2016, *Raó de Catalunya. La societat catalana al segle XXI*. S. Giner, O. Homs (dir.). Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana, p. 339-357.

Simplificant molt el procés, podem imaginar almenys tres realitats: a) La fusió entre col·lectius d'una manera espontània per qüestions d'afinitats de tota mena amb la finalitat de créixer, en què els parlars dels qui s'unien tendiren a esdevenir-ne un de sol. b) L'oposició entre grups, més o menys accentuada, per motius de competència en qualsevol aspecte de la vida quotidiana (la caça, la pesca, l'ocupació d'espai...). c) Una posició intermèdia de grups que no tenien cap relació, perquè es trobaven massa allunyats, i, doncs, ni tan sols arribaven a saber-ne l'existència mútua, o perquè, tot i ocupar un espai de proximitat, els interessos respectius no s'interferien: no hi havia competència, no hi havia tampoc hostilitat; fins i tot hi podia haver una solidaritat que exclouia la possibilitat d'agressió.

En el cas a), he avançat que els parlars s'unifiquen. En el cas c) es mantenen separats i diferenciats, però no entren en col·lisió. El cas b) és el model de societats o grups en oposició. Les llengües de cadascun es diferencien de les de la resta, essent l'element que delata més obertament a quin pertany cada individu. Hom parla la llengua 1, que és la del grup 1 i, sobretot, que no és cap de les altres llengües; hom parla la llengua 2, que és la del grup 2 i que no és cap de les altres... Qui no parla com jo no comparteix els meus interessos, les meves creences, els meus objectius, la meua manera, en suma, d'entendre el món; són els altres. Els *bàrbars*, els *estrany*s (*estrangers*, *forans*), ho són principalment per raons de llengua.

2. Les llengües i els pobles

Ningú no queda fora d'un grup propi i tothom és alhora estranger de la resta. Tots els individus acaben incorporant-se en un poble, si no és que en són rebutjats.

Els col·lectius que es formen poden ésser d'extensió àmplia o d'extensió restringida, a partir de causes casuals, especialment el nombre de persones que acullen. Tanmateix, el tarannà humà empeny la voluntat de tenir com més espai millor, de constituir pobles grans en territori i en demografia; més grans que els altres, que es desitja que siguin petits, per raons de poder. Els idiomes no són pels orígens grans o petits; és amb el pas del temps i amb la força que adquireixen els grups a què pertanyen que creixen o que decreixen.

Aquells que s'eleva a la categoria de dirigents dels diversos grups han considerat la llengua com el distintiu més singular, perquè és l'expressió específica irrepetible del mode de veure, interpretar, entendre, conservar i transformar la realitat. Renunciar a una llengua duu implícita la renúncia a una manera peculiar d'adequar-se al món, suposa el trencament d'uns lligams amb una cultura diferenciada i acceptar la pertinença o la submissió a una altra. Aquest és el motiu que explica, per exemple, que el món grec i el món romà es disputessin el fet de posseir l'idioma més elevat, més unitari, amb més

recursos. La llengua, per aquesta via, es convertí en l'instrument fonamental per a la distinció de les tribus, dels pobles, dels imperis, dels països, de les nacions. *Idioma* és una forma que procedeix del grec que significa 'caràcter, manera d'ésser'; el derivat *idiosincràsia* vol dir 'particularitat física i mental d'algú (persona o grup social)'. La forma radical és *ídios* 'particular'.

De tot el que he dit, es pot arribar, si més no, a dues conclusions: a) cada poble té una llengua diferent i b) cada llengua està lligada exclusivament a un poble. En termes generals és així, però la història genera excepcions. Les fronteres administratives no coincideixen amb les lingüístiques, ja que sovint dins un mateix territori coexisteixen més d'un idioma. No és impossible que pobles distints tinguin una mateixa llengua (el Regne Unit i els Estats Units d'Amèrica comparteixen l'anglès; Espanya i l'Amèrica hispanoparlant, el castellà), i que pobles considerats unitaris més enllà de la política administrativa tinguin més d'una llengua (és el cas, per exemple, de Catalunya, que compta amb l'occità de la Vall d'Aran). Hi ha llengües que ocupen una gran extensió, però d'un sol país, com el xinès, i d'altres que també són molt extenses, però es reparteixen entre diversos països, com el francès, l'anglès o l'espanyol. Això no obstant, en el cas de l'anglès, constatem que és molt diferent el del Regne Unit que l'americà; en el cas de l'espanyol d'Amèrica es verifiquen dues tendències que, essent diferents, tenen un sentiment profund coincident: a) diversos pobles hispanoamericans compten amb un nombre de la població que no accepta que allò que parlen sigui espanyol, encara que en provingui, i b) justament per la diversitat cultural i idiosincràtica, alguns d'aquests pobles miren de retornar a les llengües pròpies, suplantades per la colonització (és el cas, per exemple, del quítxua al Perú).

La delimitació de la llengua pròpia i de la nació a què hom pertany esdevé un problema peculiar als territoris, generalment estats, que en tenen més d'una. Els estats amb una única llengua generalment no presenten conflicte d'identitat: llurs ciutadans comparteixen una filiació i un idioma inequívocament. Això no obstant, a la fi del segle xx i sobretot en el segle xxi s'ha desplegat i es desplega el procés de mundialització, empès per una obertura de fronteres i per una mobilitat mai no vista entre ciutadans d'arreu. Conseqüentment, la rellevància d'un poble i d'un idioma ja no se circumscriu exclusivament en un territori estat plurinacional i plurilingüístic, sinó que transcendeix en una competitivitat entre tots els pobles del món; la rivalitat lingüística i nacional en uns estats es verifica exclusivament respecte a altres estats propers i llunyans, amb graus d'intensitat diversos, mentre que en d'altres estats la rivalitat és doble i de sentit distint: una interna, entre les nacions i les llengües que componen aquests estats, i una externa, amb la resta del món.

El català s'inclou en el cas segon. Els ciutadans d'un estat plurinacional i plurilingüe han d'afrontar i resoldre la relació personal i col·lectiva amb l'espai general, de

manera que han de triar quina és o quines són llurs llengües i quina és o quines són llurs nacions.

Les possibilitats d'elecció es mouen en les opcions següents: a) Se senten vinculats exclusivament amb l'estat i, doncs, consideren que llur nació i llur llengua és exclusivament la nació de l'estat i la llengua que hi és oficial en tota la seva extensió. b) Se senten vinculats prioritàriament amb l'estat, però consideren que llurs nacions són primerament la d'aquest i secundàriament també la pròpia, i que llur llengües són, doncs, primerament la de l'estat i secundàriament la pròpia. c) Se senten vinculats igualment amb l'estat i amb llur nació i consideren, per tant, que tenen dues nacions i dues llengües. d) Se senten més vinculats directament amb llur nació pròpia i amb llur llengua pròpia, però es consideren secundàriament vinculats a la nació i a la llengua de l'estat. e) Se senten exclusivament vinculats a la nació i a la llengua pròpies i no comparteixen el sentiment de pertinença nacional i lingüística a l'estat.

Òbviament aquesta és una classificació esquemàtica, que en la concreció es manifesta amb matisos i amb vacil·lacions. La història explica com han anat els processos de fusió de nacions en un mateix estat i de la presència de més d'una llengua, però és una interpretació que, malgrat que es basi en fets objectius, se sotmet a la interpretació dels estudiosos, els quals estableixen versions diverses, que afavoreixen l'adscripció a una determinada ideologia enfront d'unes altres. Les persones no són predestinadament res, sinó que decideixen allò que volen ésser. Si hom neix en un estat que no inclou més que una nació és ciutadà d'aquest estat, però pot sentir-s'en deslligat. Si l'estat té més d'una nació i més d'una llengua, tot aquell que hi ha nascut o que s'hi incorpora pot sentir-se membre i parlant de la general o de la del territori en què viu. Els conceptes de nació i de llengua poden i solen ésser discutibles, i difícilment són mai exactes en llur definició, ja que hi juguen un paper determinant, molt més decisiu que no es pensa, les emocions. Cada ciutadà és de la nació de què vol ésser i parla la llengua que vol parlar. El concepte d'identitat pot canviar en les persones segons com siguin en cada moment les relacions amb els altres, perquè és índex d'on som i qui som en l'univers en relació amb la resta. És molt més que una simple anècdota que en el famós concert a la Casablanca que interpretà Pau Casals, hi digués: «I am catalan». Ésser fill del món és una obvietat; tenir com a nació o pàtria el món és una fal·làcia; el que passa és que com més grans i poderoses esdevenen les nacions més tendeixen a estendre la ideologia que deixen d'ésser-ho i a considerar nacions als qui són més petits i tenen menys poder, els quals són criticats de nacionalistes.

En la decisió de la pertinença nacional i lingüística, hi compten condicionants sociopolítics. El prestigi d'una comunitat —que depèn essencialment de la realitat econòmica— afavoreix el desig (gran prestigi) o el rebuig (poc o gens de prestigi) de formar-ne part i de reconèixer i parlar la llengua que hi és pròpia.

La relació entre llengua i nació s'estengué molt al segle XIX en els corrents romàntics. Al segle XXI, els canvis de tota mena, però sobretot els que afecten la mobilitat universal, han fet entrar en crisi aquella convicció, fins al punt que se n'ha vist afectada la idea d'«identitat nacional» i, en conseqüència, del valor identitari de les llengües. Determinats corrents ideològics pretenen connotar el caràcter identitari del nacionalisme de posicions ideològiques negatives, xenòfobes, excloents, racistes, insolidàries. Si ens remetem a una accepció del terme en el *Diccionari de la llengua catalana*, és innegable que la identitat té un sentit absolutament necessari: «Conjunt de característiques que fan que una persona o una comunitat sigui ella mateixa»; si a això afegim el valor que té l'idioma per a l'individu i per als col·lectius, haurem d'admetre que és un senyal d'identitat primordial i que el nacionalisme és identitari, tret que no implica l'exclusió: sempre que les condicions sociopolítiques ho permetin, una llengua pot conviure amb d'altres i una nació pot ésser receptiva i acollir-hi com a membre qualsevol ciutadà que ho vulgui. Tanmateix, és històricament rar constatar relacions intergrupals que siguin volgutament complementàries (com és, per exemple, el cas de Suïssa). Justament un dels fenòmens nous que es viu a Catalunya és que la joventut en general no és hostil a la llengua catalana, però tampoc no n'és particularment defensora, militant. La societat li ha ensenyat a ésser per damunt de tot pragmàtica i individualista, per la qual cosa s'ha afeblit el sentiment nacional; tria sobretot allò que se li presenta com a més modern, que promet més èxit, que es creu que és més útil. Per això, sovint les llengües nacionals mitjanes i petites es deixen de banda en favor de noves llengües que s'aprenen perquè se n'espera un major profit, es presenten com les que realment tenen futur: la tradició passa a un segon pla o simplement s'ignora; la influència del record del passat tradicional o la necessitat de la continuïtat generacional lingüísticocultural cada vegada es dilueix més en la funció d'elements de cohesió social. Tanmateix, cal que cada poble renovi la cultura de la identitat; que usi i creï estereotips que el simbolitzen perquè sigui viu cara enfora. En el cas concret de Catalunya, si no es recupera el sentiment d'identitat i el valor identitari de la llengua, el català, despulat d'un marc de cohesió, no tindrà força, empenta perquè pugui subsistir ni escampar-se en el món de la comunicació. Una llengua amb molt poder pot prescindir relativament del caràcter d'identitat; diguem que pot deixar-lo en la latència, somort. Una llengua amb poc poder, no; el manteniment del caràcter identitari viu i actiu pot ésser la solució per a la seva subsistència; i a l'inrevés, la pèrdua del valor d'identificació pot fer-la desaparèixer. Les llengües, totes, són, doncs, ensembles instruments per a la comunicació (entendre's els uns amb els altres) i símbols identitaris (signes per excel·lència de pertinença a un grup i de diferència dels altres grups); l'espai comunicatiu que tenen és distint segons el poder, però solament es pot engrandir si no es perd el caràcter identitari. No és una casualitat el descrèdit a què se sotmeten sense distincions els nacionalismes; si hom cau en aquest parany, de què

són presoners fins i tot alguns sociolingüistes, i es distancia del valor identitari de la llengua catalana, renuncia a salvar-la; la història del nacionalisme català no ha consistit a posar entrebancs a l'entesa amb tots els pobles del món, ni a la pau, la solidaritat, la igualtat, la justícia; si hom no està convençut de la importància de l'identitarisme en tots els pobles de l'univers, no pot confiar que la nació pròpia subsisteixi o que no tingui un futur molt complicat. Si de cas, hom hauria de desitjar d'haver de recórrer sistemàticament al nacionalisme en la defensa dels drets lingüístics, però això solament serà possible si algun dia deixem de tenir la pressió permanent d'un estat central que ens domina. En el caràcter identitari hi ha la salvació de les llengües mitjanes, com el català. Altrament, països tan poderosos com els Estats Units d'Amèrica bé que se sostenen prou decisivament justament pel sentiment d'identitat de llurs ciutadans; no caldria dir que l'Estat espanyol, que retreu reiteradament el sentiment identitari català com un fet involutiu, practica una defensa d'Espanya a partir essencialment d'aquest mateix sentiment.

La llengua catalana, amb la Renaixença, és sentida emocionalment com l'instrument que més clarament distingeix Catalunya i aquest sentiment cal que es mantingui com a neutralitzador del procés de submissió que pateix des de fa tants d'anys. Nogensmenys, darrerament alguns sociolingüistes catalans i estrangers qüestionen que sigui bo defensar el valor identitari de l'idioma i defensen que allò que el pot fer avançar és la seva capacitat comunicativa. Penso que no es poden deslligar ambdós objectius i que han d'ésser considerats igualment essencials: si el català perd potència identitària, indefectiblement perdrà expansió comunicativa. No podem oblidar que si encara sobreviu és justament pel valor simbòlic que sempre ha tingut entre els parlants. Pot no agradar, però la llengua pròpia nacional és el signe d'identitat més clar de la comunitat, el qual no impedeix d'ésser oberts al món i als parlants, doncs, d'altres llengües. La polèmica sobre la catalanitat de la literatura escrita en castellà per ciutadans catalans il·lustra aquesta realitat; els qui desitgen llevar a la llengua el caràcter identitari no accepten que aquesta és la que realment defineix la cultura que expressa. Un ciutadà català que rebutgi l'ús habitual de la llengua catalana no deixa d'ésser-ho, però no es comporta lingüísticament com és normal en qualsevol país, prefereix emparar-se d'un idioma que és identitari d'una altra cultura; és un «català estrany».

Els estats tendeixen a plantejar com a premissa indiscutible que la llengua oficial en tot el territori que abasten i que el mateix territori són, respectivament, la llengua nacional i la nació. Qualsevol altra llengua i qualsevol altre grup humà dins l'estat són secundaris, subordinats. A l'Estat espanyol, una majoria del ciutadans castellans refusen que pugui parlar-se de nació per a referir-se a cap espai que no sigui el general de l'Estat, i, doncs, de llengua nacional per a referir-se qualsevol llengua que no sigui la castellana.

La lingüística tradicional manté una definició de llengua en què la idea central és la de sistema per a la comunicació. No entra, doncs, en el valor social per a la identificació dels col·lectius. Ha estat la sociolingüística que n'ha subratllat aquest vessant. Quan una persona o un col·lectiu parlen, transmeten una manera peculiar de percebre la realitat. Compartir un mode d'entendre el món, amb totes les diversitats que hom vulgui, fa que les llengües esdevinguin símbols, que són, endemés, transversals. Quan un parlant empra una llengua estrangera en un país que no és el propi, en una primera impressió dels qui en són ciutadans, es descobreix l'estrangeria mitjançant la llengua; el millor elogi a qui maneja, posem per cas, l'alemany, és que un parlant nadiu li digui: «Sembla realment alemany; parla molt bé la nostra llengua». La identificació amb una nacionalitat es fa essencialment a partir de com se n'utilitza la llengua.

Quan Pompeu Fabra decidí reconstruir la llengua catalana, tingué clara una idea: volgué posar les bases per a una **llengua nacional**. L'expressió apareix reiteradament en els seus escrits i parlaments. Sabia que no es tractava solament d'adobar un sistema maltractat, malmès i marginat; calia, sobretot, que la seva ordenació pogués convertir el català en l'element simbòlic vertebrador de la societat de què és pròpia. Fabra reconstrueix la llengua amb l'esperança de refer la nació, perquè sabia que el català anava allunyant-se del concepte de propietat de Catalunya. Si la Renaixença estableix el lema «Pus parla en català, Déu l'n do glòria» és perquè hi ha consciència que l'ús de la llengua pròpia era per si mateix un fet marcat, com un exercici ritual per a la conservació.

3. Llengües en contacte i conflicte lingüístic. Llengua i poder. Minorització i diglòssia

És purament teòric imaginar que en un estat en què hi ha més d'una llengua no hi hagi conflicte lingüístic. A qualsevol territori on coexisteixen més d'una llengua, sempre hi ha la que acaba essent més forta i s'imposa a l'altra o les altres. Que s'hi parlin llengües distintes significa, d'acord amb el que he exposat fins aquí, que hi ha també idiosincràsies grupals contraposades i en competició: cada col·lectiu desitja d'ésser hegemònic i mira d'imposar o de fer prevaler la seva manera d'entendre la realitat i la convivència. Les possibilitats d'assolir aquest fi depenen sempre de l'equilibri de forces de poder entre si. El grup dominant dirigeix l'estat que governa per a tots. Les nacions que hi pugui haver miren de constituir l'estat propi, tot deslligant-se d'aquell de què depenen. Com que tenen generalment llengües pròpies, des dels governs centrals es procura que els ciutadans recorrin sobretot a la llengua de l'estat; si pot ésser, exclusivament, en detriment i pèrdua de les altres, encara que siguin oficials en els territoris corresponents. Un estat sense cap altra nació que la seva, i sense cap altra llengua que la seva,

pot governar amb més placidesa que no si ha de tenir en compte interessos i objectius diferenciats i contraposats. Els estats, per això, són generalment hostils a la diversitat lingüísticonacional.

Les llengües enteses exclusivament com a sistemes de comunicació no tenen unes més poder que d'altres; són i serveixen totes iguals. Ara, com que condicionen la capacitat de domini d'uns grups sobre uns altres, es procura presentar-les qualitativament diferents, distintes en importància; unes millors que unes altres.

Una argument molt gràfic de fer creure que una llengua és superior a una altra és el del nombre de parlants. Sense pensar que en el món solament poquíssimes llengües (el xinès, el rus, l'espanyol...) en tenen una quantitat molt remarcable, es tendeix a titllar de dimensions petites a les que no són estatals i a convèncer que s'han de reservar per a la comunicació entre el grup «tribal», igualment tractat com a petit, que la comparteix. És el procés que s'anomena *minorització*. Un idioma amb més de 5 milions de parlants avui és objectivament de dimensions normals, mitjanes. Quan, en canvi, es minoritza, se cerca la majorització de la llengua estatal i, doncs, la deserció i la consegüent substitució lingüística: l'abandonament d'un idioma de segona o tercera categoria i l'adhesió al de l'estat, que n'usa un de primera. L'estratègia és aconseguir la convicció acomplexada que la defensa, la lleialtat, respecte a una llengua «petita» respon a una actitud provinciana, curta de mires, pretensiosa, inútilment costosa; i ensems la sublimació de la llengua estatal com a potent, oberta a la modernitat, especialment útil, que produeix beneficis.

En el context mundial en què vivim els qui treballen per a aquest fi no ho tenen difícil; primerament, perquè des de llur hegemonia s'encarreguen de promocionar aquesta ideologia i hi cal una capacitat de raonament lúcida per a rebutjar-la; segonament, perquè fer l'elecció en favor de la llengua pròpia de vegades suposa dificultats afegides en molts àmbits de l'activitat professional, que s'han de superar amb tensions i fatigues suportables fins a un cert límit, i, endemés, inconvenients quant a guanys econòmics i de difusió del pensament en qualsevol terreny professional. Reconèixer-se com a membre d'un grup depèn del prestigi que aquest tingui respecte a altres col·lectius; les persones tendeixen a adscriure's sempre en una identitat potent. El recurs normal al català depèn també de les lleis i els costums que imposa el mercat de la comunicació.

Tanmateix, les llengües de demografia excepcionalment alta pateixen de problemes greus de compacitat i de reconeixement per part dels parlants, la totalitat dels quals no s'hi senten plenament identificats. Per exemple, molts hispanoparlants de l'Amèrica Central i del Sud no consideren que el seu castellà sigui la mateixa llengua que es parla a la península Ibèrica i consideren que no formen part de la cultura castellana d'Espanya; com a conseqüència d'aquest fenomen, hi ha moviments secessionistes en països americans importants respecte a l'idioma espanyol. Així, doncs, el caràcter de cohesió

que tota llengua té entre els qui la comparteixen és poc sòlid i presenta esclatxes que amenacen la integritat del col·lectiu espanyol i hispanoamericà pel que fa a l'acceptació de la identitat lingüística. En un sentit diferent, quan grans empreses multinacionals s'instal·len en un país concret, s'adapten inevitablement a la llengua que tingui com a pròpia; quan, en canvi, s'eixamplen per diversos països de llengües distintes, la solució és complexa i obliga a establir unes normes d'ús no sempre fàcils d'aplicar.

Les ideologies lingüístiques dominants, que els poders sociopolítics i econòmics dominants generen, acaben afectant els parlants de totes les llengües del món, en el sentit que tenen un sentiment d'autoestima o d'autoodi respecte a la llengua pròpia, segons que la considerin, respectivament, important o secundària. Aquest sentiment es relaciona directament amb el fenomen de la *diglòssia*, és a dir, la diferenciació de les llengües, o de llurs variants, segons les funcions, de manera que una llengua o una variant seva es consideren apta per a les funcions més formals i cultes, enfront d'una altra llengua o una altra variant vàlides solament per a les funcions informals i poc cultes, familiars, vulgars. La diglòssia és un símptoma clar de marginació d'un idioma i l'empeny a la desaparició total. Les llengües i les cultures amb més poder (que vol dir de comunitats econòmicament més poderoses) es presenten com les imprescindibles per al món actual, per a la ciència i per al progrés en general, enfront de les que, en canvi, es defineixen com a pròpies de les comunitats on preval la pobresa, la involució, una economia endarrerida, el radicalisme o fonamentalisme, i la manca de solidaritat.

A partir del segle xv i xvi quan el castellà i el català entren en contacte de convivència, ho fan amb solucions diglòssiques: el castellà és la llengua de prestigi i el català és la llengua popular. Avui s'afirma que, almenys a Catalunya, el català ha superat la diglòssia; al meu entendre, no és ben bé així. Si ens fixem en el repartiment de les funcions en l'ús, potser podríem acceptar aquesta hipòtesi, perquè la llengua catalana s'utilitza en tots els registres: des dels més formals o solemnes fins als més populars i vulgars. Això no obstant, en una gran majoria de catalanoparlants hi ha restes d'un autoodi basat en l'admiració pels idiomes majoritzats. Probablement, sense trair llur lleialtat al català, acceptarien que l'alemany, l'anglès, el francès... són llengües més importants. Podem dir, per tant, que la diglòssia ha desaparegut a Catalunya en el seu sentit canònic, però no en el sentit general que diferencia llengües més importants, més útils, més rendibles. L'anglès, però també l'espanyol a Catalunya, redueixen per la minorització l'ús normal, per tothom, per a tot i arreu de la llengua pròpia. En l'àmbit de la investigació científica i tecnològica la mateixa Administració catalana promou, incentiva el recurs a la llengua anglesa. Aquest capteniment té una explicació inequívoca: l'anglès té un gran poder i, per tant, més enllà que se n'hi digui *franca*, és diglòssicament una llengua de prestigi respecte al català com respecte a la gran majoria de les altres llengües del món occidental.

4. Una llengua universal?

Hom podria replicar que justament la mundialització exigeix una o dues llengües de comunicació internacional. Els avenços espectaculars que hem viscut al segle xx i que continuen admirant-nos en el xxi permeten el trànsit sense gaires dificultats d'un idioma a un altre; cal que en determinats àmbits hom hagi de renunciar a l'espontaneïtat, a la naturalitat de la llengua pròpia? En general, ningú no s'expressa tan concisament i clarament amb una llengua estrangera com amb la pròpia. Les anomenades *llengües franques* responen al pragmatisme per a la comunicació relativament superficial, genèrica, que no exigeix la precisió i el rigor de l'exposició d'una hipòtesi o d'una tesi científica o tecnològica. Així, doncs, no seria millor que tothom s'expressés sempre amb la seva llengua? No es pot donar per descomptat que els treballs de tota mena, si són de qualitat, seran traduïts de qualsevol llengua a qualsevol altra, sobretot quan la traducció simultània ja comença a ésser un sistema destinat a l'obsolescència perquè donarà pas a la traducció automàtica? Ramon Llull, un dels grans pensadors universals en la història de la filosofia i la teologia, a part de les obres de creació literària, en el món medieval, en què el llatí era la llengua de la ciència i de l'alta cultura en general, justament tria el català per a redactar els seus escrits; ell mateix confessa que no es veu amb cor de fer-ho en llatí, perquè no en té el domini suficient; que prefereix fer-ho en la llengua pròpia i que si de cas algú altre ja s'encarregarà de traslladar els seus textos al llatí. Especialment eloqüent.

Avui encara són vius els intents d'establir una llengua universal i neutra: l'esperanto. Soc de l'opinió que no s'hi reeixirà. En primer lloc, perquè és molt difícil construir artificialment una llengua que accepti tothom; en segon lloc, perquè amb el pas dels anys es fragmentaria inevitablement per l'ús diferenciat que se'n faria en les diverses contrades del món: es generaria una quantitat tan gran de variació, que neutralitzaria l'objectiu pel qual l'esperanto es vol crear. Hi ha una tercera raó que fa especialment difícil que s'arribi a construir: la neutralitat; les llengües franques es lliguen a grans poders i interessos econòmics, socials i polítics. Allò que ha convertit l'anglès en llengua de comunicació universal és la preponderància en el món occidental dels països anglosaxons i sobretot dels Estats Units d'Amèrica: la presència universal de l'anglès és deguda molt més a la incidència dels pobles americans que no pas al record del que fou Anglaterra. I justament perquè el caràcter de franca d'una llengua està lligat a l'hegemonia i al poder, cap idioma no el té assegurat per sempre més. El llatí fou llengua franca quan ja existien les llengües romàniques a l'època medieval. A l'època moderna, fins al segle passat, la llengua franca fou el francès. Avui ho és l'anglès. Demà, el xinès, el rus, l'àrab...? En qualsevol cas, **la llengua dominant mundial serà la llengua del poder dominant mundial**. L'esperanto té la voluntat de superar el privilegi dels qui tenen l'anglès com a llengua primera, els quals, solament per això, gaudeixen d'uns avantatges

que una gran majoria de científics no tenen; els esperantistes pretenen que hom s'hagi de sotmetre a la llengua de ningú. En el terreny de la recerca, s'ha arribat a afirmar que allò que no es publica en anglès no existeix.

En un sentit diferent, rere la necessitat d'una llengua franca s'amaga sovint la voluntat de marginar les llengües minoritzades. A Catalunya, i als Països Catalans en general, s'aprofita l'extensió de la ideologia segons la qual l'anglès és imprescindible indiscriminadament en la formació de les persones com una arma més per a lluitar contra la llengua catalana, que esdevé així doblement minoritzada: pel castellà i per l'anglès. Aprendre català es presenta sovint com una malversació dels recursos que costa en perjudici de poder aplicar-los al coneixement de llengües majoritzades. A Catalunya s'hauria de procurar per damunt de tot el coneixement actiu i passiu, oral i escrit suficient i profund per a expressar-se correctament en tots els registres de la llengua pròpia del país: el català. Assegurat aquest fi primordial inalienable, cal incentivar el coneixement de com més llengües, millor, però respectant la llibertat dels ciutadans, ja que ha d'ésser cadascú qui triï què li interessa més per a la seva vida personal i professional: saber anglès, italià, francès, alemany, berber, rus..., en una prioritització que no li ha de ser imposada per ningú.

5. Monolingüisme, plurilingüisme, bilingüïtzació i llengües franques

Ningú de bona fe no hauria de poder pensar que quan a Catalunya es parla de monolingüisme es defensa que s'hi conegui i s'hi parli una sola llengua. A tothom hauria de resultar redundant l'afirmació que com més llengües coneixen les persones i els col·lectius, més possibilitats tenen també d'endinsar-se i d'entendre punts de vista diversos sobre la realitat, que sortosament és tan variada. Quan hom parla de monolingüisme en referir-se a situacions de conflicte lingüístic, com a Catalunya, ho fa considerant la identitat de la comunitat i la relació llengua/poder.

Generalment, cada col·lectiu té una sola llengua pròpia. Hi ha, tanmateix, molts països en què ha de conviure amb una altra sobrevinguda, sovint mitjançant la fusió de governs (com és el cas de la Corona catalanoaragonesa i la castellana) o pel fenomen de la colonització (com és el cas del castellà a Amèrica).

Com que la realitat lingüística incideix decisivament en l'exercici del poder, s'instrumentalitza en benefici dels més forts, de manera que en un estat plurinacional com l'espanyol, el castellà, havent-se imposat com a llengua oficial en tot el seu territori, es defineix des del poder central com una llengua tan pròpia per a tothom com les que distingeixen les nacions de què està format. En el cas de Catalunya, es titlla d'aberració excloent l'afirmació que solament té una llengua pròpia, el català, tal com es reconeix

explícitament en el seu Estatut d'autonomia, i s'insisteix que el castellà ho és tant com el català. És a dir, es confon que les circumstàncies hagin conduït a l'ús de la llengua espanyola en una nació la llengua pròpia de la qual és el català amb el fet que aquella hi és tan natural i identitària com aquesta.

En el segle XXI la mobilitat humana universal ha generat migracions arreu. És obvi que les persones que arriben als diversos països on es traslladen parlen la llengua de llurs llocs d'origen. Solament a la metròpoli de Barcelona s'ha comptat que es parlen unes 300 llengües. D'aquest fet no es pot deduir que la ciutat les té com a pròpies; han d'ésser respectades, s'han de considerar una manifestació més de la convivència en pau entre les persones, però Catalunya continua tenint una sola llengua pròpia.

No es pot confondre el caràcter distintiu d'un idioma amb el caràcter oficial: el primer defineix lingüísticament un país, el segon afecta les solucions polítiques del govern des de l'estat a què està lligat. Per la qual cosa, en cada nació ha d'ésser hegemònica la llengua pròpia. Si, com s'esdevé a Catalunya, al castellà, políticament, se li ha atorgat el caràcter de llengua oficial, el conflicte que he remarcat com a inevitable en la convivència de més d'una llengua esdevé més intens, perquè en la perspectiva de tot l'Estat té el poder de ser oficial arreu, mentre que les altres llengües solament ho són en llurs propis territoris.

La política lingüística de Catalunya estableix el dret de conèixer i d'usar el català i el castellà; consegüentment, es pot donar el cas, i es dona de fet, que dos interlocutors no puguin entendre's, si un dels dos no renuncia a parlar la llengua que desitja; i en l'elecció el català té totes les de perdre, perquè en surt afavorida la llengua de més poder, el castellà i, per tant, és molt freqüent que els catalanoparlants abandonin la pròpia. Altrament, aquests coneixen tots les dues llengües, mentre que una bona part de castellanoparlants coneixen solament l'espanyol, fenomen que arrossega al predomini de l'ús d'aquest. La competència de tots els catalanoparlants en la llengua dominant espanyola, els predisposa a la substitució lingüística, perquè ja tenen el codi alternatiu assimilat.

No es pot dir que a Catalunya cadascú usa lliurement el català o el castellà, i que, doncs, s'hi viu una democràcia lingüística, perquè el caràcter de llengua d'estat de l'espanyol fa que sigui molt més emprat en diverses situacions (tria de mitjans de comunicació, cinema, publicitat al carrer...). Quan una persona de l'Estat espanyol ve a Catalunya i hi ha de parlar en públic (discurs, conferència, lliçó...), o usa sistemàticament el castellà o l'usa essencialment, amb alguna part dita en català; la qual cosa suposa una concessió que els destinataris han d'agrair com una deferència generosa que es podrien estalviar. La immigració sap que tots els catalanoparlants són bilingües i acaben considerant que això els eximeix d'ésser-ho ells també; així, o es mantenen monolingües perquè són castellanoparlants d'origen o s'integren adoptant solament

el castellà. En una situació lingüística d'igualtat, de la mateixa manera que els castellanoparlants poden prescindir de saber el català, els catalanoparlants haurien de poder prescindir del castellà.

Des d'un punt de vista psicolingüístic, la pràctica recomanada del bilingüisme passiu, és a dir, parlar en català amb les persones castellanoparlants que l'entenen, és demanar als ciutadans una actitud de tensió que no tenen per què sofrir; és sol·licitar-los de crear un ambient d'interlocució molt poc natural i espontani; i, pitjor encara, és generar injustament la idea que abandonar el català per raons pragmàtiques en parlar amb un castellanoparlant és traïr la lleialtat a la llengua pròpia. Semblantment, que un discurs solemne i públic que faci un castellanoparlant a Catalunya sigui dit parcialment en català i parcialment en castellà (encara que fos en un repartiment del 50% per a cada llengua, que no ho és mai), tampoc no és viure en la normalitat lingüística; es tracta més aviat d'una esquizofrènia comunicativa no desitjable.

A Catalunya, en català, sempre, arreu, per tothom i per a tot. A cada nació, una sola llengua oficial: la pròpia. El bilingüisme duu indefectiblement a la desaparició progressiva (tan lenta com es vulgui) de la llengua amb menys poder: la llengua de l'estat hegemònic acaba substituint la llengua pròpia, en la discussió, sovint hostil i en qualsevol cas incòmoda i insostenible, de si en determinats àmbits es pot recórrer a la llengua pròpia i en d'altres (els més formals o els més lligats a la política de l'estat) cal arraconar-la i canviar-la per la llengua dominant, perquè és més convenient i eficaç, com a mínim pel fet que pot evitar incomoditats. No és causalitat que el bilingüisme a Catalunya és defensat i exaltat sobretot pels qui no són ni volen ésser bilingües, sinó monolingües castellans i des del Govern central espanyol, perquè cerca en l'enfrontament de les dues llengües la substitució de la catalana per l'espanyola. S'exigeix la pràctica de dues o més llengües solament per a les comunitats que tenen com a pròpia una llengua minoritzada. En un sentit diferent, el bilingüisme comporta inevitables interferències de la llengua subordinant en el sistema de la subordinada, que perd genuïnitat.

Les llengües que han de conviure en llur territori amb una llengua d'estat estan amenaçades; potser trigaran a desaparèixer, però, tot admetent una possible vida llarga, les condicions que han de suportar provoquen la deserció parcial o total, i una situació de conflicte que deixa exhausts els parlants. No hi ha ni un sol dia a Catalunya que l'hostilitat lingüística no sigui notícia. El bilingüisme condueix inexorablement a la desaparició de la llengua més feble. I el poder de l'Estat espanyol sap que és així i aspira que així sigui, perquè és una fita que duu implícita la desaparició de la nació o una esfumadura irreversible, en favor de la unitat espanyola a què aspiren amb tanta d'ansia i que no debades des que s'uniren les dues corones fins avui mateix ha esdevingut la fita principal pràcticament de totes les forces polítiques espanyoles, animades per grups endògens catalans que aspiren amb igual interès al monolingüisme castellà. Mai com a

finals del segle xx i començos del xxi no s'havia constatat a Catalunya un bilingüisme tan arrelat i estès, que és com dir que mai com ara el català no havia estat tan a prop del perill de la substitució total si no hi posem el remei adequat. Avui, a diferència de la primera meitat del segle xx ja no queden catalans monolingües, fenomen que s'hauria de valorar positivament si fos fruit de l'extensió de l'aprenentatge de llengües; però que és negatiu perquè és solament el resultat de la imposició del castellà amb la intenció que els catalans, com bona part dels espanyols, continuïn essent monolingües, però en la llengua dominant.

A Catalunya l'única llengua oficial hauria d'ésser la pròpia (monolingüisme). Això no impedeix en absolut que la política de formació procuri que els ciutadans coneguin com més llengües, millor, prioritzant ponderadament aquella o aquelles que funcionen al món com a llengües franques (plurilingüisme). S'ha de saber obligatòriament el català i s'ha d'ésser lliure per a optar a aprendre'n tantes altres com hom desitgi i amb la preferència que convingui a cadascú. En una direcció diferent, el bilingüisme desemboca no pas casualment en una concepció cultural, històrica, artística igualment confusa i híbrida. En els diversos nivells de formació, la presència del castellà no interessa tant, com la culturització espanyolitzada dels alumnes, la descatalanització: la llengua castellana n'és un instrument; s'ha format a l'Estat espanyol un concepte de cultura que confon i despersonalitza realitats pròpies solament de determinats pobles, no pas de tot l'Estat; s'intenta que hom cregui en una tradició general espanyola, que no se sap ben bé en què consisteix, i que es renunciï a la que correspon històricament a cada comunitat; això explica que s'hagi estès entre les generacions joves la idea que l'espanyol és la llengua comuna que ens uneix a tots; no la consideren una llengua amb voluntat de domini, sinó d'entesa; per això l'ús del català per part dels més joves assimila les expressions castellanes d'argot que els caracteritzen.

La minorització és una tàctica per a la substitució lingüística. La ideologia de la bilingüització ajuda a fer petites les llengües amb poc o sense poder i accelera precisament llur final fatal.

6. La degradació, una amenaça per a totes les llengües

Pot sobreviure una llengua que es degrada? No. Així com no sobreviu res que es deteriora sense aturador. La degradació d'una llengua pot tenir dues causes principals: la pèrdua de la unitat i la pèrdua de la genuïnitat. En el cas de la catalana, s'hi donen simultàniament.

Respecte a la primera, cal tenir en compte que una llengua és la formació d'un sistema simbòlic a partir de la realitat de diversos parlars. És a dir, de l'heterogeneïtat

es passa a l'homogeneïtat, que han d'acceptar els qui es consideren units per un sol idioma.

Respecte a la segona, en què ara em centraré, una llengua pot perdre, per causes diverses, la seva genuïnitat progressivament i arribar a la fi, en no poder reconèixer-se com allò que era i que ja no **és**. Els motius més importants de la degradació són justament els conflictes lingüístics, els quals, en oposar una llengua dominant a una llengua subordinada, provoquen interferències en tots els nivells: foneticofonològic, morfològic, sintàctic i lèxic, de la primera damunt la segona, de manera que la llengua dominada cada vegada cedeix més a la influència de la dominant, s'hi acostava més, fins a perdre els trets més característics i convertir-se en una mena d'híbrid sense possibilitats de futur; la conseqüència del procés, que acostuma a ésser molt lent i sovint imperceptible, és el que es coneix amb el nom de *glotofàgia*, l'absorció per part de la llengua amb més poder de la llengua que no en té o que en té molt poc. La llengua dominada perd la fesomia, el que s'ha denominat tradicionalment *geni*, i mor: els seus parlants ja usen un altre sistema, el de la llengua hegemònica. Els usuaris no s'adonen que llur llengua està en perill d'extinció fins que és difícil de salvar-la. Per tot això, mentre el català no sigui l'única llengua hegemònica en el seu territori no podrà evitar la degradació per la interferència del castellà. Una cosa és la transformació natural del català, l'evolució que hi genera l'avenç de la societat de què és llengua pròpia, i una altra és la castellanització pura i dura, resultat de la imposició subordinant.

La prujia d'opinar i argumentar sobre com s'ha d'usar la llengua catalana és un símptoma inequívoc de l'amenaça que pateix. Els parlants d'un idioma que pel seu poder o estatus no ha de patir especialment per la supervivència, no s'hi manifesten en cap sentit.

En la discussió sempre hi ha hagut els qui hi han intervingut i hi intervenen de bona fe (deixo de banda ara la bondat o no dels criteris de què se serveixen, perquè no vull pronunciar-m'hi, per tal de no donar la raó —ni llevar-la— a ningú) i els qui, en canvi, són conscients que la defensa d'un català diguem-ne fortament condescendent desemboca en un **no-català**, en un **quasi-castellà** i, finalment, ras i curt en un castellà. Totes les llengües justament perquè en la normalitat s'usen sempre per tothom i per a tot són vives i canvien; però és massa perillós confondre els canvis amb les contínues interferències d'una llengua dominant respecte a una llengua dominada. Una cosa és distanciar-se expressament de l'ús social general genuí del català i una altra ben diferent és empènyer-lo encara més a la fusió amb el castellà. El català s'ha de reconèixer en l'ús popular, però no s'ha de convertir en una **no-llengua** amb destí a ésser, a la fi, castellà. Algunes afirmacions que es fan sobre quin català s'ha d'usar delaten la convicció que l'única manera que subsisteixi és que sigui un catalàespanyol; en el fons és declarar-ne la mort. Si abans hom notava per la fonètica que un parlant era català en usar el castellà,

ara hem arribat a l'extrem que molts catalanoparlants en usar la llengua pròpia tenen la fonètica castellana, perquè han abandonat sense adonar-se'n els trets més distintius de la llengua pròpia (essa sorda/essa sonora, el velar, vocals àtones afectades, vocals tòniques obertes/tancades, variació en les palatals sordes i sonores.). En la sintaxi, és esfereïdor de sentir construccions gens genuïnes que delaten que molts parlants tradueixen al català el sistema castellà; estalvio entrar en detalls de l'ús de les preposicions, dels pronoms, dels possessius, dels règims verbals... Dit en paraules de Modest Prats: s'ha naturalitzat l'espanyol en l'ús del català. Els problemes de la degradació en el lèxic són més fàcils de reconduir, però els que afecten la fonètica i la sintaxi esdevenen vicis que fan mal per sempre al català.

Parlar de la qualitat en l'ús de les llengües és imprescindible si volem entrar en la consideració de llur normalitat. És una falsa qüestió la que planteja el dilema següent: què ens hem d'estimar més, que siguem molts els qui parlem el català encara que sigui malament o que siguem pocs però usant lo amb correcció? És una pregunta sense sentit; és també un parany. Per molts que siguin els qui parlen català, si el parlen malament l'empenyen a la desaparició. Quan hom necessita un idioma solament per a circumstàncies puntuals, pot no ésser essencial que el qui n'és estranger l'empri amb més o menys competència. Però la llengua nacional pròpia ha d'ésser tractada per aquells que uneix i cohesiona amb el màxim rigor i la màxima correcció possibles. La fórmula per a la seva normalitat és: els catalans han d'usar la llengua catalana tots, sempre i per a tot, i, endemés, **l'han d'usar amb correcció.**

No crec que tothom qui defensa un acostament de la normativa de la llengua a l'ús més popular practiqui la demagògia. Ara, és molt fàcil que una reivindicació com aquesta sigui ben rebuda socialment i que, per raons òbvies, costi molt més, en canvi, la defensa de l'acceptació disciplinada de la preceptiva establerta. Aquesta aproximació no pot ésser sinó acceptar la influència provocada pels desequilibris anòmals des del poder central de l'Estat mitjançant una situació del tot asimètrica del català i del castellà a Catalunya (deixo ara de banda la influència de l'anglès).

En la defensa d'un català més «flexible» de vegades sembla que hom tingui un complex enfront de l'espanyol; com si aquest comptés amb més recursos que aquell; com si fos més modern, més actual. I prou que saben els gramàtics i els lingüistes que la llengua catalana té els registres genuïns per a ésser usat discriminadament en qualsevol context, sense cap necessitat de solucions foranes. Certament que cal que la formació lingüística en els diversos nivells escolars, en la projecció dels mitjans de comunicació, en la publicitat al carrer, en el doblatge de pel·lícules, en la creació literària en general faci entendre que parlar bé el català no vol dir solament atènyer-se a la normativa establerta per la gramàtica i el diccionari, sinó que exigeix construir el discurs adequat

segons el context, l'estratègia que hom cerqui, les condicions que imposa l'interlocutor, l'argument, el lloc...

L'objectiu de tenir una llengua normal i segura obliga a rebutjar-ne les influències no desitjades. No es tracta de cercar la puresa lingüística, sinó d'evitar, d'apaivagar els abusos a què ha estat i està sotmesa, i de rescabalar-nos-en amb la recuperació en benefici de la genuïnitat, tal com hem fet, sense cap mena de dificultat, des que ha recuperat el caràcter de llengua oficial: algú pot demostrar objectivament que *vaixell* o *nau* o *sala d'operacions* són més estranys i difícils que, posem per cas, *bústia*? És més fàcil la combinació *l'hi* que *li ho* o que *la hi*? Com se sap que ho és, si és que ho és? Allò que sí que sabem segur és que el castellà no té aquesta mena de combinacions pronominals ni la forma *bústia*... També deu ésser més senzill, més a l'abast de tothom prescindir, com s'està fent, dels pronoms *ne* i *hi*, inexistents en espanyol. I, així, podem arribar a admetre que sintàcticament una frase com *Se m'ha caigut això o allò* és més popular i que cal que li obrim la porta. Que se sent molt rarament la pronunciació de la *ela* geminada i que, doncs, la podem eliminar de l'ortografia. Que, en canvi, s'empren sovint **después*, **algo*, **bueno*, **pues*, **reflexar*, **felicitats!*, **nadals*... (la llista podria ocupar un espai enorme). Qui ha de decidir i amb quin criteri que aquestes formes que usen habitualment tants de catalanoparlants han d'ésser acceptades? Hauria d'ésser més clar que una cosa són els préstecs i intercanvis que es poden donar espontàniament i naturalment entre llengües diferents i una altra de ben distinta és la dominació unidireccional del castellà (o de l'anglès) damunt el sistema gramatical i lèxic del català, sotmès pel poder centralista (i pel fenomen general de l'anglesització).

Fa la impressió que la preceptiva fabriana hagi caducat; que romandre en l'exaltació del tarannà que l'ha distingit i ésser lleial a la tasca que ha salvat la llengua catalana de la desaparició sigui la sacralització de la seva figura.

En la valoració de l'ús del català s'ha estès amb notable èxit una ideologia que li va clarament en contra: que és una llengua difícil. De fet, titllar d'estranya qualsevol forma genuïna comporta una desviació incomprensible. Com en totes les llengües sense excepció, en català hi ha formes més cultes i formals —no estranyes— que no d'altres. És, com he dit suara, una qüestió de registre. L'extensió de la consciència que una llengua és particularment complicada en els nivells que sigui acaba essent una «invitació» als parlants de deixar-la córrer i d'adherir-se definitivament al castellà, que, pel que alguns afirmen, no és ni artificiosa ni difícil.

Si el català ha de sobreviure, penso que no serà perquè s'imposi un ús «tou» o un ús «dur»; el que s'ha d'imposar per a la seguretat dels idiomes és un ús genuí adequat. La degradació d'un idioma afavoreix el seu retrocés justament perquè esdevé pobre, interferit, sotmès a les normes d'un altre; es generen parlants d'híbrids lingüístics que acaben essent a la fi monolingües en la llengua que s'imposa. L'ús incorrecte, permissiu

respecte a la llengua dominant, crea inseguretats i, doncs, refús i a la fi accelera l'adhesió a aquesta. De fet, una característica que evidencia l'anormalitat del català a Catalunya és l'angoixa entre els catalanoparlants de no parlar prou bé llur llengua. Comunicar, que ha d'ésser un acte d'alliberament, acaba fent patir un col·lectiu acomplexat perquè està convençut que és poc competent en el seu idioma.

Totes les llengües s'aprenen sense problemes en l'oralitat, en el si de la societat i de la família, si viuen en la normalitat i no en situació subordinada; en l'escriptura i en els usos més formals i cultes, tots els ciutadans tenen el dret i el deure d'aprendre la llengua pròpia en la formació escolar, i l'alfabetització és general en els països relativament avançats. Ni el xinès, ni el japonès orals i escrits són difícils per als ciutadans xinesos i japonesos: són llurs llengües que aprenen i parlen des que són infants i que escriuen per l'aprenentatge escolar. El català té una altra història. Si insistim en la tendència d'una permissivitat injustificable en el seu ús, per molt que ho fem amb la millor intenció, l'acostem encara més cap a la confusió amb la llengua dominant espanyola i, doncs, col·laborem en la glotofàgia que la situació de conflicte genera. Els qui estenen la idea entre la comunitat catalanoparlant que la seva llengua és estrangera, difícil, ultra fer un flac servei a l'ànim dels parlants a usar-la regularment i per a tot, no són conscients d'un fenomen que és greu: parlar de qualsevol llengua pròpia com a llengua estrangera o difícil és ras i curt tractar-la com si fos una llengua estrangera, és valorar-la des de fora, no pas com a parlants naturals, ja que les llengües de cada país són per als seus ciutadans llengües que s'aprenen espontàniament en l'oralitat; en el fons estan dient, potser sense que se'n donin compte, que el català és una llengua forana per als catalanoparlants i que l'espanyol els és la més habitual i normal. **Ningú no hauria de gosar de demanar que la preceptiva s'acosti a l'ús popular** en la situació en què ha hagut de viure **el català des de fa més de 500 anys**. Cap llengua no té solucions ni estranyes ni particularment difícils, si de cas són distanciades respecte a una llengua que actua com a hegemònica, que és tot una altra cosa. Per què hom té la impressió que és més fàcil escriure en castellà que no en català? Que és més fàcil parlar bé el castellà que no el català? Fa no pas gaires anys es podia contestar perquè a l'escola solament s'ha ensenyat a escriure en castellà i les classes s'han fet totes en castellà. Avui no és així, però no tenim a Catalunya el que podríem dir-ne una ecologia catalana: el català no és la llengua ambiental ni en l'oralitat ni en l'escriptura; les tanques publicitàries, els avisos, els mitjans de comunicació... són predominantment en castellà; no s'esdevé l'aprenentatge constant de la llengua pròpia mitjançant la seva visualització en l'ambient. L'ecologia lingüística és predominantment castellana.

7. Els dos grans espais del català

Fins fa relativament pocs anys la vitalitat i importància de les llengües es valoraven principalment a partir del poder que tenien en llur territori. Al segle XXI no és possible limitar-se en aquest àmbit. El procés de mundialització obliga a situar-les en el marc general de les relacions internacionals. Una llengua és forta si pesa en l'escenari global. Una llengua resta aïllada i, doncs, «folkloritzada», si solament té rellevància notable en l'escenari local. La competitivitat lingüística s'ha d'analitzar a partir del paper que cada idioma té en el concert mundial.

En el cas del català, la realitat és complexa, perquè compta amb un espai local molt particular. La política de l'Estat espanyol, en restituir-s'hi la democràcia, ha procurat separar allò que la història, la cultura i l'idioma havien unit: els Països Catalans. De manera que els diversos territoris en què és llengua pròpia han estat dividits en comunitats autònomes diferenciades i, consegüentment, s'ha afavorit la dificultat del manteniment de la unitat lingüística i la de compartir una mateixa planificació en l'extensió de l'ús social. Així, des de la perspectiva nacional, hem de parlar del Principat de Catalunya, de la Franja de Ponent, de les Illes Balears i del País Valencià: quatre realitats políticoadministratives diferents. La situació en què viu el català en cadascuna és anòmalament distinta, tant des del punt de vista de la percepció de la identitat lingüística com de l'extensió de l'ús. De més a més, es treballa conscientment en l'enfortiment de la concepció particularista de la llengua, que cerca, amb prou fortuna, de trencar-ne la unitat, qüestió en què no em deturaré. La meua anàlisi se centra en Catalunya, però no podia deixar d'esmentar aquesta realitat, perquè, entre altres conseqüències, provoca una agudització del conflicte lingüístic general particularment greu quant a la subsistència de la llengua catalana en la seva integritat. Des de l'Estat centralista s'ha volgut expressament que es consagrés la divisió, perquè a la fi contribueix a facilitar que els problemes que comporta es resolguin a favor de l'acceptació tant d'una sola nació com d'una sola llengua: l'espanyola.

7.1 La llengua catalana a Catalunya

Retornem a l'àmbit del Principat de Catalunya. Fins a la meitat del segle XX, malgrat que s'hi vivia sota el règim totalitari feixista de Franco, el qual es proposà la castellnització de tot l'Estat, el fet que solament hi hagués pocs periòdics i la ràdio com a mitjans de comunicació; que la televisió tot just començava a ésser present en cada casa; que s'era lluny del món cibernètic de les xarxes de la informació; que la mobilitat interna i externa dels ciutadans era molt limitada i difícil, contribuïa al recurs a la llengua catalana de manera molt general i espontània. El castellà resultava artificial i excepcional, tot i que hom s'havia habituat a sentir-lo en els àmbits oficials, religiosos

i els més formals. No hi havia la tendència a abandonar-lo; qui ho feia era pel fenomen relativament potent de la diglòssia. En el si de les famílies el català era la llengua predominant. A la feina, en la relació entre els companys, també, i sovint en la relació amb els superiors quan es tractava d'una empresa privada, no oficial de l'Estat. A l'escola, encara que totes les classes es fessin en castellà en tots els nivells de la formació, la llengua de fora de les aules era la catalana, fins i tot quan es parlava amb mestres o professors que eren catalanoparlants; ara la situació s'ha capgirat: el català és la llengua per a fer classe (fins que l'Estat espanyol ho permeti) i la llengua fora de les aules és el castellà majoritàriament: d'aquest fenomen, se n'ha dit *llatinització* del català; és a dir, es manté en els nivells «alts» i en els més col·loquials es deixa de banda; que cadascú pensi què és millor. En el lleure, entre els companys i amics, també era clarament preeminent la llengua catalana. En suma, el castellà era la llengua obligatòria quan la comunicació s'establia entre catalanoparlants i funcionaris o treballadors de fora de Catalunya; s'acceptava amb una certa naturalitat i resignació aquesta doble manera d'actuar en les relacions personals. Fora de les ciutats grans i mitjanes, l'espanyol era gairebé inexistent: en els pobles, en la ruralia, no solament es parlava exclusivament en català, sinó que fins i tot en ambients en què era obligatori l'ús del castellà (escola, església) sovint, la manca de coneixement d'aquesta llengua o el domini poc destre que se'n tenia, juntament amb una familiaritat pròxima entre els habitants, feien que es recorregués a la llengua catalana.

A partir de la segona meitat del segle xx, per l'impuls del Govern central, arribà a Catalunya un gruix d'immigració de l'Estat que no era catalanoparlant, procedent fonamentalment d'Andalusia i de Galícia, i que hi vingué a la recerca d'una situació econòmica i de benestar que no trobava en els territoris d'origen. Al costat d'aquest gruix, que generalment nodria les classes socials més baixes i que, doncs, feia els treballs menys qualificats i tenia dificultats de trobar habitatges dignes, hi hagué una «exportació» molt nombrosa a les capitals de funcionaris públics i de representants de l'Església també castellanoparlants, amb càrrecs d'importància en el context politicoadministratiu, religiós i escolar. La intenció era clara: ofegar tant com fos possible la identitat de Catalunya, en tots els sentits. La gran massa de nous habitants del Principat certament configurarà una situació sociolingüística en què el castellà començà a ésser omnipresent. Fou aleshores quan començà a prendre cos la ideologia del bilingüisme a què m'he referit. Això no obstant, la reacció de Catalunya no fou ben bé la que s'esperava el règim franquista, en el sentit que majoritàriament, sense abandonar la identitat pròpia, activaren, en canvi, una política general d'integració dels nousvinguts, els quals, de llur banda, i també majoritàriament, miraren de fusionar-se amb la societat que els acollia, entre altres camins, pel de l'acceptació de la llengua catalana. Els primers immigrants continuaren en l'ús del castellà, però la generació següent i especialment la tercera ge-

neració esdevingueren catalanoparlants. Altra cosa fou l'actitud dels funcionaris i els eclesiàstics, que mostraren generalment una actitud obertament hostil respecte al català i que, amb l'autoritat que se'ls atribuï, procuraren la imposició del castellà com a llengua comuna de l'Estat.

A més de l'obstaculització objectiva relativa que suposà la immigració interna, sovint malgrat ella mateixa, a partir de la segona meitat del segle xx els mitjans de comunicació i la mobilitat de les persones començaren a dibuixar allò que serà la Catalunya del segle xxi. S'editaren molts més periòdics, alguns en català; la televisió es feu imprescindible en pràcticament totes les llars; començà a estendre's el món de la informàtica i de l'espai cibernètic de les xarxes de la informació; augmentà sensiblement la mobilitat ciutadana. Amb la nova realitat demogràfica, el castellà es fa més present en les ciutadans mitjanes i sobretot a la gran metròpoli de Barcelona; però no en les famílies, que continuaren en l'ús habitual del català, tot i que esdevingueren progressivament freqüents els matrimonis lingüísticament mixtos que crearen per primera vegada en la història lingüística una complexitat inèdita en l'ús del català. En el món laboral s'estengué la presència del castellà entre els companys; igualment a l'escola i en el lleure. Però en tots els casos, les actituds eren essencialment respectuoses i no hi havia per part dels catalanoparlants el sentiment de submissió quan empraven el castellà amb els nous ciutadans que havien arribat d'altres terres; el sentit de subordinació era viu, en canvi, en el tracte amb l'Administració de l'Estat, amb els militars, amb la policia... És immoral, a més de fals, afirmar que el castellà és perseguit i prohibit a Catalunya. Això no obstant, solament hi una manera que el català es normalitzi: recuperant tots els àmbits de la vida quotidiana; consegüentment, s'haurà d'exigir que el castellà se'n retiri, ja que hi ha accedit per la força; caldria defensar, com s'ha fet en altres situacions, la discriminació positiva. La llengua catalana no podrà normalitzar-se si no reula l'espanyola.

Les immigracions dels anys 60 suposaren una prova especial que podia haver sentenciat definitivament la llengua catalana, però les actituds generals tant dels nouvinguts —sobretot dels nouvinguts— com dels catalans d'origen, la superaren. Els qui vingueren de fora entengueren en general que calia respectar la llengua i la cultura del país que els acollia. Nogensmenys, no podem deixar de banda que el context canvià molt socialment i lingüísticament, de manera substancial perquè la presència del castellà entre nosaltres es feu més abassegadora, la qual cosa, a part que implicà una reculada en l'ús del català, reforçà la ideologia bilingüista i exigí que es plantegessin noves actituds en les relacions entre catalanoparlants i castellanoparlants.

Malgrat tot, la planificació lingüísticosocial per a encarar la nova realitat permeté evitar la segregació per motius de llengua. S'adoptà des dels inicis una política igualitària d'integració i, així, s'avortà l'intent d'enfrontaments; sobretot es rebutjà de

ple la possibilitat d'organitzar la formació escolar separant els catalans i els nouvinguts, mitjançant l'aplicació de la vituperada immersió, que, tanmateix, no deixà de generar problemes que s'han accentuat amb el temps per la mala voluntat del Govern de l'Estat i d'una minoria de persones residents a Catalunya.

En un sentit diferent, cal que vigilem una tendència ideològica que consisteix a menysprear la capital de Catalunya, Barcelona, titllant-la d'opressiva respecte a la resta de Catalunya. Respon a una tàctica gens innòcua en un món en què les grans metròpolis tenen un paper fonamental en la defensa de les identitats (Nova York, París, Roma, Londres, Berlín...); en què el desplaçament de les zones rurals a les urbanes converteix les capitals en nuclis determinants per a l'expansió. Quan el català és regressiu a Barcelona, se'n ressent directament tot Catalunya, per molt que en altres ciutats, viles i pobles es mantingui o fins i tot es reforci. Una capitalitat forta referent amb projecció universal, però vinculada estretament amb el país, és imprescindible especialment per a una nació amenaçada. Cal que tinguem present que des de 1992, en ocasió de la celebració dels Jocs Olímpics a Barcelona, a l'univers es descobrí per primera vegada a l'època moderna què era Catalunya; Catalunya tomà al mapa mental del món i la cultura catalana feu un salt qualitatiu essencial en la diferenciació respecte a les cultures d'Espanya; indestriablement, la llengua catalana també prengué carta de naturalesa pròpia enfront de la castellana.

7.2 La llengua catalana al món

Des de finals del segle xx, la realitat global i local canvia substancialment. Sobretot en casos com l'Estat espanyol, que havia malaguanyat les dècades del govern feixista en un aïllament autàrquic que ens deixà fora d'Europa i del món.

Les transformacions es caracteritzen per dos fenòmens primordials: el procés de mundialització i l'anomenada crisi econòmica. Per allò que interessa als nostres objectius, em fixaré en el primer.

La mundialització té dues obertures de peculiaritats ben distintes: la que neix de la formació de la Unió Europea i la més general que ens obre a l'univers sencer.

Fins que no arribem a les portes del segle xxi, ens havia de preocupar la subsistència de la llengua catalana a partir, gairebé exclusivament, de com vivia a Catalunya. En acostar-nos a l'any 2000, d'una manera relativament sobtada, s'obre la mirada al món. Aquest fet a priori positiu i desitjable enderroca veloçment el tancament de tots els pobles i n'augmenta vertiginosament la mobilitat. A partir del context nou, la llengua catalana, que es trobava en la situació clarament de subordinació, però que mostrava relativament prou recursos per a afrontar els greuges de què era objecte, ha d'ampliar l'estratègia de la competitivitat amb les llengües més poderoses del món.

En el nou segle, cap idioma pot viure pensant solament en l'ús i la consideració en el territori propi. Ha d'afrontar la internacionalització i, doncs, procurar ésser fort entre tots els altres.

És fàcil d'entendre que les llengües en un procés d'obertura com l'actual tenen condicionada llur existència en la societat de què són pròpies. Es valoren per la potència, sobretot econòmica, del país a què pertanyen i representen, pel (re)coneixement que se'n té a nivell mundial.

Si acceptem aquesta premissa, **en el context sociopolític actual d'Espanya, el català no té futur, ni a Catalunya ni al món.** L'Estat espanyol s'ha fet seva la nació catalana, incloent-la confusament en la mal delimitada i gens definida nació espanyola. Aquesta determinació ha provocat que Catalunya no sigui prou ni correctament coneguda fora del seu territori. Els catalans són arreu espanyols, no solament per raons de la realitat politicoadministrativa d'Espanya, sinó també en tot allò que afecta la idiosincràsia que els distingeix: la cultura catalana, la llengua catalana no són normalment distingides internacionalment respecte a la cultura i la llengua espanyoles; tot és el mateix, a causa d'una política d'annexió i apropiació abusiva del Govern central de fa més de cinc segles. Cal fer mans i mànigues perquè els ciutadans del món siguin capaços de diferenciar allò que és genuïnament català d'allò que és genuïnament espanyol (hom hauria de preguntar què és genuïnament espanyol: allò que es fa a Andalusia o a Extremadura? A Castella i Lleó o a Castella-la Manxa?). L'estat centralista anorrea la nació i la llengua catalanes dins d'una Espanya que pretén uniforme i monolítica, i procura fer el mateix en la projecció exterior. Catalunya no té prou poder per a intervenir en els afers estrangers en general; l'Estat espanyol criminalitza i acusa de malversació de recursos els esforços per a fer veure al món que dins l'Estat espanyol actual hi ha una cultura i una llengua que no són espanyoles, però, més encara, que hi ha una manera d'entendre el món econòmic, empresarial, polític que és singular i distintiva. La mobilitat de tothom és un avenç i crea contactes internacionals enriquidors, però solament si es manté incòlume el respecte a la diversitat i, doncs, es talla de soca-rel la marginació de les realitats comunitàries minoritzades que avui pateix el món. La mundialització tracta com un destorb per al mercat econòmic tot allò que és diversitat i afavoreix una homogeneïtzació que arrasa amb la riquesa de la variació. Abans del procés de mundialització hom parlava de l'homogeneïtat nacional en el si de l'heterogeneïtat internacional, especialment en l'àmbit del mercat; ara hom parla de l'heterogeneïtat nacional en el si d'una homogeneïtat internacional, amb la qual cosa la diversitat passa a ésser un fenomen domèstic, privat, perquè en la globalitat de l'àmbit públic predomina la uniformitat.

He avançat suara que el procés de mundialització de Catalunya té dos vessants, perquè, a més del general, que comparteix amb tots els pobles, hi ha l'específic de la

construcció i consolidació de la Unió Europea. Catalunya ha estat històricament una nació oberta i, doncs, especialment europeïsta; el projecte d'aquesta Unió hi fou entesa des dels començos com una oportunitat de participar amb el bagatge de peculiaritats pròpies en un objectiu que li permetria fer-les conèixer. Hom diu que el poder dels estats s'ha debilitat notablement; si de cas, s'ha debilitat el poder d'alguns estats en els (des)equilibris internacionals, però com a sistemes de govern i d'organització no han tingut alternativa. El procés d'europeïtzació ha decebut bona part dels catalans, perquè fonamentalment se centra precisament en la idea de la reunió d'estats amb la finalitat pràcticament exclusiva d'incidir en l'economia; la idea de l'Europa dels pobles, de les cultures, de les llengües no ha estat ni es preveu que sigui hegemònica en un futur pròxim. Catalunya ha d'incorporar-se, doncs, a Europa de la mà de l'Estat espanyol. La Unió Europea no fa res corporativament per a evitar els abusos antidemocràtics que es puguin produir en el si dels estats que la componen, amb l'excusa que no ha d'imiscir-se en afers que no li corresponen. Així, la governen estats, com l'espanyol, que en els àmbits més concrets de llur domini, han imposat una ideologia imperialista. Quina mena d'Unió Europea és la que no vol pronunciar-se sobre la violació de drets humans elementals sigui allà on sigui? La Unió Europea hauria de crear accions proteccionistes en defensa de les cultures i les llengües dels seus membres i en competència amb la indústria cultural anglòfona d'origen nord americà. La llengua catalana no hi compta com una llengua normal. Potser ara ja podem dir que la Unió Europea ha perdut l'oportunitat d'esdevenir un model de democràcia plurilingüe, tot mostrant a la resta del món que la diversitat lingüística és un fenomen espectacularment positiu; que la situació de moltes llengües en contacte és una ocasió per a reforçar l'ètica de l'igualitarisme i de la dignitat humana; que la democràcia ha de saber garantir la seguretat de totes les llengües i la pau entre els col·lectius que les usen, perquè totes sense excepció tenen el dret i el deure d'existir. Catalunya és Espanya i el castellà s'hi imposa, perquè l'Estat espanyol no solament no hi defensa ni protegeix les diverses llengües que hi viuen, sinó que també es rebel·la en contra de qualsevol concessió que s'hi pugui fer. Catalunya no ha demanat mai que en el si de la Unió Europea l'espanyol no hi sigui ben considerat; s'ha preocupat de si mateixa reclamant el reconeixement ple del català. No es pot dir el mateix de l'Estat espanyol, que, s'enerva quan veu que poden lesionar el castellà, però, paradoxalment, fins i tot encoratja i recomana que no es doni l'atenció deguda a cap altra llengua del seu domini. Catalunya ha de mirar pel seu compte de revifar la seva cultura nacional que amb els senyals d'identitat inconfusibles destaqués dins la Unió Europea; convertir les seves senyes locals en senyes també universals. Hom aprofita amb força eficàcia la presència de la llengua catalana en l'espai cibernètic; aquest és un àmbit que no és fàcil de negar a cap col·lectiu ni a cap llengua i cultura; Catalunya ha d'aprofitar-lo per a una presència permanent a l'univers.

El segon vessant, el de la globalització general, no és millor per al manteniment i el poder del català. Hom pot imaginar que si en un espai relativament petit com és Europa l'Estat espanyol li posa bastons a les rodes, què no farà en la política mundial.

Cal la creença profunda que totes les llengües del món són iguals qualitativament i que s'han de respectar escrupolosament totes i cadascuna. Cal frenar l'amenaça constant de les llengües amb més poder respecte a les més dèbils. El patrimoni lingüístic universal no pot discriminar cap idioma. De la mateixa manera que s'exigeix la preservació del medi, cal exigir la de les llengües, senzillament perquè en formen part. El respecte als drets lingüístics ha d'ésser universal. Ningú no pot negar que el manteniment de qualsevol llengua té un cost, de vegades fins i tot relativament elevat; però tampoc no es pot negar que el que suposa la pèrdua d'un idioma té unes dimensions enormes. Ningú no discuteix la importància de dedicar recursos perquè no es deteriori el patrimoni artístic mundial; val més que les llengües? Cada llengua hauria de tenir tots els drets per a viure plenament en el territori respectiu, solució que és del tot compatible amb el plurilingüisme funcional que permet les relacions normals entre tots els pobles i llurs ciutadans. Catalunya s'ha de fer visible al món, amb la seva llengua i la seva cultura; ha d'entrar en la competitivitat del mercat de productes que s'identifiquin com a catalans; cal que siguem coneguts a partir dels estereotips de valor internacional que ens singularitzin.

Si és impossible de viure normalment en català a Catalunya, no caldria dir que encara ho és més de fer-ho internacionalment: per part del Govern central es considera gairebé una gosadia ingènua.

8. Algunes bases sobre el coneixement i l'ús del català

Hi insisteixo, les llengües es mantenen o desapareixen segons el poder que tinguin, que és el poder de la societat de què són pròpies. El poder, tant en l'àmbit nacional, com en l'estatal, com en l'internacional és decisiu, molt més al segle XXI, pel procés de globalització. Mentre la llengua catalana fou la d'una corona forta, en expansió, culta, rica, no patí cap risc; era llengua de papes i reis; es parlava més enllà de les fronteres ibèriques. A partir del moment en què aquesta fortalesa s'afeblí i s'hagué de compartir el poder amb una altra corona també forta i rica, i amb una cultura i una llengua distinta que la catalana, començà la davallada del català en favor del castellà.

És cert que la història sociolingüística de Catalunya és insòlita. Els experts de tot el món l'estudien com un fenomen excepcional, ja que no hi ha cap exemple de cap altra llengua que hagi viscut una situació igual ni semblant: sobreviure en l'amenaça permanent de substitució durant més de cinc segles. Sens dubte que els interessos econòmics per Catalunya de la Corona castellana primer i de l'Estat espanyol després

han estat decisius en la conservació parcial de la llengua i la cultura pròpies. Però cal destacar primordialment la importància sense parangó que hi ha tingut el sentiment d'identitat entre els ciutadans, el qual es reflecteix transversalment en l'ús de la llengua pròpia. També s'ha de subratllar que a començos del segle xx, la industrialització té un desenvolupament extraordinari a Catalunya i que les classes més benestants, juntament amb una burgesia que havia estat repel·lida pel Govern central, trobaren bon recer en el catalanisme i el nacionalisme, la qual cosa feu que fossin fidels a la llengua catalana. A la fi, una qüestió també de poder.

Allò que fa important una llengua és l'estatus social de què gaudeix. Les actituds polítiques i dels ciutadans són necessàries, però sense la potència suficient cap idioma no viu en la normalitat i està destinat o a canviar la realitat del seu rol o a desaparèixer.

La teoria sociolingüística de les conseqüències del conflicte lingüístic sembla que no es verifica en el cas del català, que hauria d'haver mort i, en canvi, resisteix. Probablement caldrà explorar el valor de les emocions dels parlants en el cas de la fidelitat lingüística a la llengua catalana. I tal com s'han manifestat en els darrers anys i primers del segle xxi, encara amb més raó, perquè fa la impressió que, per davant dels lingüistes i dels polítics, els ciutadans majoritàriament han acabat entenent que llur futur com a poble va lligat amb el futur de la llengua pròpia i que **solament en un context del tot distint en què no s'hagi d'estar a l'albir d'un govern que hi és hostil aquest futur serà possible**. Hom critica com a extemporània la defensa identitària nacional i lingüística, en contra del que ens mostra la història: si Catalunya ha arribat fins on ha arribat és perquè sempre hi ha estat com a mínim latent el sentiment d'identitat que ha dut al manteniment de la llengua pròpia com a senya inequívoca. En els moments més crítics, ha sabut mantenir el record del que ha estat, des de tots els punts de vista, i no ha volgut malversar una història cultural, científica, artística, lingüística comparable a qualsevol altra de les més importants del món. Catalunya té a favor seu una tradició cultural antiga sòlida i reconeguda universalment; compta amb un nombre de catalanoparlants que fan de la llengua pròpia una llengua de dimensions mitjanes, es manté viu el sentiment d'autoestima i també el de cohesió interna; tot això, que és tan essencial per a la recuperació definitiva del català, tanmateix no basta. Ha assolit un prestigi que cap altra llengua minoritzada no ha sabut defensar, per la qual cosa encara arrossega parlants i per això mateix l'agonia del català pot ésser llarga... Catalunya ha estat lleial a si mateixa sense deixar de seguir les vies del progrés més a l'avantguarda i obertes al món. Justament en el moment en què s'aplica una nova política global i que a més s'ha format la Unió Europea, els sentiments es fan especialment patents, es desvetllen i allò que subjacent en la profunditat d'un gran col·lectiu surt enfora amb la determinació de recobrar plenament la identitat. Aquest fenomen sorprèn els qui tenen el poder hegemònic de l'Estat; sorprèn fins i tot molts ciutadans catalans; en qualsevol

cas, no és l'atzar, sinó la necessitat i la possibilitat allò que justifica les noves respostes als nous reptes de finals del segle xx i dels inicis del xxi. El Govern centralista s'ha adonat massa tard que les arrels hi compten i que no han impedit mai els empelts de nouvinguts que han desitjat i que desitzen viure-hi.

Hi ha la convicció que Catalunya té les condicions de participar com a tal en el concert mundial, en el mercat universal, en la competitivitat en tots els àmbits del quefer humà. I també és prou general, per l'existència de tantes i tantes proves històriques, la consciència que **en el context actual poca cosa o res no té a fer, si no és a costa del seu tarannà i de la seva llengua.**

Les més de 300 llengües que usen els nouvinguts a Barcelona no substituiran la llengua catalana. El castellà, sí.

La qüestió principal que ens informa correctament de la diagnosi del català i del que serà en el futur és ras i curt la voluntat d'imposició del castellà per part d'un govern que el subordina. Les dades estadístiques fan veure els avatars per què travessa la llengua, però per favorables que puguin ser —que tampoc no ho són gens!— no asseguruen la continuïtat del català. Vegem-ne algunes, extretes de l'*Informe de política lingüística*. 2013 (Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura):

Entendre, parlar, llegir, escriure

1. El 94 % de la població adulta entén el català i més del 80 % el saben llegir i parlar. El saben escriure el 60,4 %. Unes xifres molt semblants a les de 2008, amb un lleuger augment dels qui el saben parlar i llegir.
2. Gairebé 3 milions de persones que no tenen el català com a llengua inicial actualment el saben parlar.
3. Entre els joves de 15 a 29 anys és on més creix el coneixement i l'ús del català.

Coneixement del català per àmbits geogràfics de Catalunya

El català és la llengua habitual majoritària en cinc dels vuit àmbits territorials de Catalunya. Es constata una estabilitat respecte als darrers resultats: Terres de l'Ebre: 73,8 %; comarques centrals: 63,0 %; Ponent: 61,9 %; Alt Pirineu i Aran: 61,3 %; comarques gironines: 51,5 %; Camp de Tarragona: 38,6 %; Penedès: 35,3 %; Metropolità: 27,8 %. Tanmateix, no es pot deixar de remarcar que les dades del Camp de Tarragona, del Penedès i especialment de l'àrea metropolitana són lluny del 50%; hom ha de tenir en compte que la reducció de la base territorial d'una llengua és un dels símptomes importants de la seva extinció.

L'ús del català en el si de la família

Els usos lingüístics amb els avis, els pares i el fill més gran indiquen que la transmissió intergeneracional és favorable al català. Però els usos amb els avis materns és del 29,5%; amb els avis paterns, un 28,8%; amb la mare, un 31,1%; amb el fill més gran, un 37,3%. És a dir, en cap cas no s'arriba ni de molt al 50%; això col·loca en una anormalitat notabilíssima qualsevol llengua. És important que en aquest apartat tinguem en compte un fet primordial per al manteniment d'una llengua: la transmissió generacional: la mort d'una llengua és la interrupció d'aquest procés.

L'ús del català en els àmbits de consum i serveis

Gran comerç: 33,6%; Administració de l'Estat: 35,4%; petit comerç: 39,1%; metge: 40,2%; bancs: 42,2%; Administració de la Generalitat de Catalunya: 46,2%; Administració local: 47,9%. No hi calen comentaris: ni en les relacions amb l'Administració més propera l'ús del català no arriba al 50% i, en els altres àmbits, es mou solament entre el 35% i el 40%. Hem de remarcar que, respecte a 2008, l'ús del català disminueix en les relacions amb les entitats financeres i en l'àmbit mèdic.

L'ús del català al món laboral

1. Si és cert que als centres de treball la llengua més freqüent és el català, també hem de reconèixer que, tanmateix, no arriba al 50%: és el 45,5%. Però el percentatge baixa sensiblement en l'ús del català amb el companys de la feina: 33,0%.
2. En les petites i mitjanes empreses l'ús del català és prou estès: 70%, tot i que quan les comunicacions són amb persones externes a l'empresa, el percentatge baixa molt notablement: 57,2% amb els clients i 57,9% amb els proveïdors. El 70% és un indicador que cal valorar especialment, perquè les petites i mitjanes empreses han tingut sempre i tenen encara un arrelament especial a Catalunya i una tradició que es reflecteix favorablement en la presència de la llengua pròpia.

La llengua catalana i els mitjans de comunicació

La llengua que hom tria per al seguiment dels mitjans de comunicació és un aspecte fonamental en una societat que justament es defineix de la informació i el coneixement. Doncs bé, el mitjà amb més audiència en català és la televisió i no arriba al 50%: el 47,8%, enfront del 83,0% dels qui trien el castellà. Més equilibrada és la tria de la llengua dels oients de la ràdio, però el català tampoc no assoleix el 50%: el 43,9%, enfront del 45,1% que trien el castellà. Quant als diaris, un 35,3% opten pels escrits en

català, enfront del 48,4 % que s'inclinen pel castellà. Pel que fa a les revistes, únicament el 12,9 % les tria en català, enfront del 83,0 % que ho fa en castellà. I Internet ha estat visitada en les pàgines en català per un 41,7 %, mentre que el 89,1 % ho ha fet en castellà. Encara que no aporto les dades dels qui combinen el recurs al català i al castellà, el global dels resultats del seguiment dels mitjans en llengua catalana és molt allunyat del que correspon a una llengua que viu en la normalitat.

La llengua catalana i el cinema, el teatre i la literatura

1. El cinema es troba en una situació especialment preocupant. Solament el 6 % dels espectadors ha vist la darrera pel·lícula en català, enfront del 88,2 % que ho ha fet en castellà. És clar que, com en altres àmbits, l'oferta, per raons diverses però amb predominança de les econòmiques, és clarament més baixa en català que no en castellà. Això no obstant, constatar aquest fet ja és admetre una situació lingüística d'anormalitat.
2. En el teatre, un 51,4 % ha vist el darrer espectacle en català, enfront del 46,5 % en castellà. És un altre exemple, en aquest cas de sentit contrari, de la importància de l'oferta en la demanda.
3. No arriba ni al 2 % els qui han jugat amb un videojoc en català i el 78,5 % ho ha fet en castellà.
4. En la lectura, el 24,3 % ha llegit el darrer llibre en català; el 70 % ho ha fet en castellà. Unes dades especialment negatives, perquè són les més baixes des de l'any 2009.

La llengua catalana a la universitat i en la recerca

Respecte a l'ensenyament superior, que és un àmbit que inclou també l'alta investigació, el català es manté d'una manera irregular: en els ensenyaments de grau, l'ús gira entorn del 75 %, amb irregularitats que per llur concreció focalitzen solucions distintes en la planificació o la política lingüístiques; així a la Universitat Pompeu Fabra el curs 2012-2013 l'ús del català és solament d'un 55,8 %; en l'extrem oposat, a la Universitat de Girona és del 90,7 % i a la Rovira i Virgili de Tarragona, del 92,1 %. En els màsters es fa clara l'aposta de les universitats, que en general és la de l'Administració catalana, pel castellà i per la llengua anglesa; és a dir, quan ens acostem a l'àmbit de la pràctica científica de recerca, el català s'arracona com a llengua secundària i es tria o la llengua dominant de l'Estat o la llengua dominant internacionalment a Europa. L'ús del català oscil·la entorn del 56,9 %: baixa vint punts respecte als graus i gairebé 10 punts respecte a la situació del curs 2010-2011!; en aquest nivell igualment podem detectar les actituds lingüístiques d'alguns centres: la Universitat Pompeu Fabra torna a aparèixer com a «especial»,

en la línia de la marginació del català que hem vist en els graus; en els màsters el català solament s'hi usa el 32,9%; la Universitat Politècnica de Catalunya, que en els graus recorre al català en un 75,1 %, en els màsters baixa al 44,4 %. La Universitat de Girona i la Rovira i Virgili de Tarragona, que en els graus superen el 90% en l'ús del català, en els màsters, tot i que continuen essent les més lleials, baixen, respectivament al 73,1 % i al 66,9 %. Cal que tinguem present una realitat que fa encara més paradoxal aquesta situació: totes les universitats públiques catalanes declaren solemnement en llurs estatuts que **la llengua pròpia en cadascuna és la llengua catalana...** En la preparació dels professionals en totes les àrees del coneixement, com més sortim de la preparació generalista i ens aproximem a l'especialització, més es bandeja el català, la qual cosa condiciona forçosament l'elecció de l'ús del castellà o de l'anglès en els nivells laborals més qualificats i, per descomptat, en la difusió dels resultats de la investigació. Dit altrament, el català se sotmet a una diglòssia en un terreny decisiu, ja que un país i, doncs, una llengua, prosperen particularment si destaquen en la investigació puntera: la competitivitat entre els pobles i les llengües passa inexorablement per un camí que és, per raons òbvies, un dels principals per a situar-los en el rànquing mundial, el dels avenços en el coneixement. Els resultats de l'ús del català en l'àmbit universitari constaten que la llengua catalana no és prou important perquè a Catalunya sigui l'exclusiva o l'eminentment majoritària en els estudis d'alta especialització ni en la recerca més avançada. S'ha convertit en un fenomen normal que els científics que tenen com a llengua pròpia el francès, l'alemany o l'anglès poden permetre's de no saber-ne cap altra; en canvi, fora d'aquests idiomes, hom es veu obligat a abandonar la llengua pròpia: entre el 60 % i el 80 % d'articles publicats en revistes científiques rellevants són en anglès; entre el 20 % i el 30 %, en francès, alemany o rus, i entre el 5 % i el 10 %, en altres llengües.

L'ús del català en l'Administració de la justícia

1. En el terreny de l'Administració de la justícia ja és sabut que el català pateix d'uns déficits intolerables. L'any 2013 solament un 12,4 % de sentències es redactaren en català, xifra que és en curs de recessió des de l'any 2009: podem arribar pràcticament, doncs, a la inexistència total del català en aquest apartat, que no és precisament gens secundari. L'any 2009 les sentències judicials en català eren el 16%; en castellà, el 84 %, que ha augmentat fins al 87,6 % el 2013. Que els ciutadans d'un país s'hagin de sotmetre a la llengua dominant per a defensar llurs drets en la proporció indicada és d'una eloqüència aclaparadora; tinguem en compte que, ultra el fet de la presència elevada de professionals que no són catalanoparlants, l'administrat, quan s'ha de relacionar amb la Justícia, sovint se sent intimidat i prefereix expressar-se en una llengua que no és la pròpia i, doncs, en què es maneja amb menys espontane-

itat i facilitat, que no pas patir més tensió que la que deu ésser normal en un espai que imposa.

2. En l'apartat de la documentació en els registres de la propietat, mercantil i de béns mobles, si excloem el cas notablement destacat de Manresa, on la documentació presentada en llengua catalana és el 72,17 %, a la resta de Catalunya ens trobem amb una realitat del tot comparable amb el que acabo de dir de l'àmbit de la Justícia: com a mitjana de Catalunya, l'any 2013 solament el 17,8 % dels documents estan redactats en català, que són dos punts menys del 19,7 % del 2009. La documentació notarial en llengua catalana el 2013 és el 9,4 %, dos punts per sota del 11,4 % del 2009; quant a la documentació mercantil, el 16,1 % de l'any 2013 baixa gairebé 11 punts menys del 27,9 % de l'any 2009. Hem de considerar una situació de diglòssia en aquesta esfera de tràmits oficials documentals; i igualment hem de remarcar que, si bé la presència de professionals de procedència no catalanoparlant condiciona les dades tan extremament negatives, l'actitud pragmàtica dels usuaris catalans afavoreix que en aquestes pràctiques oficials no triïn la via de la reivindicació de la llengua pròpia.

* * *

Les estadístiques parteixen del coneixement del català de més del 90 % de la població i, sorprenentment, els usos són els que acabem de veure: una predominança absoluta del castellà. Però si tenim en compte, a part de les quantitats, la rellevància dels diversos àmbits, la conclusió és que **la llengua catalana està clarament fora de joc com a llengua nacional normal i pròpia de Catalunya**; pràcticament en alguns es pot dir que el seu ús és inexistent.

9. Les noves migracions i la llengua catalana

Sobretot en les grans metròpolis, hi és present el món sencer. S'han esborrat pràcticament del tot les fronteres que normalment mantenien separats els habitants de les diverses nacions. Tothom és arreu, de les procedències més distanciades geogràficament, culturalment i lingüísticament.

Aquest fenomen permet la barreja de totes les persones i, doncs, la possibilitat de conèixer directament concepcions del món, maneres de viure i de parlar que fins fa molt poc coneixíem solament mitjançant la literatura. Tanmateix, seria demagògic no acceptar que aquesta mobilitat extraordinària obliga tothom sense excepció a les previsions per a fer digna la vida dels qui s'instal·len en un determinat territori, sens

perjudici dels qui en són naturals. La realitat ens mostra situacions inhumanes insostenibles per als qui cerquen millorar les condicions de llur existència.

El respecte just i igualitari a totes les persones inclou les qui acullen les migracions. No hi ha hagut ni hi ha encara a l'Estat espanyol una planificació sensata i d'inclusió en benefici de tots.

Heribert Barrera, insigne químic i destacat polític, que fou president del Parlament de Catalunya, hagué de suportar vexacions quan insinuà que per a la preservació de la llengua i la cultura catalanes calia una política clara i decidida que considerés prioritària la salvaguarda de la nació davant els allaus migratoris. No pretenia posar fre a l'acollença de ningú. Desitjava que, en la recepció cordial dels nouvinguts, no abandonéssim les nostres lleialtats com a ciutadans catalans. Era conscient d'una estesa inhibició per part dels polítics a voler reconèixer i sobretot afrontar i resoldre una situació inèdita difícil; prefereixen aparentar una bondat que ha acabat en molts de casos fent mal als immigrants i als qui els acullen.

La immigració mundial actual modifica el territori (barris, habitatge, comerç, escola...). Aquesta modificació afecta la identitat; la fa inevitablement més difuminada, menys visible.

La immigració no és una amenaça per a la integritat de la llengua catalana. L'amenaça pot ésser la política d'integració que apliquen els responsables de la cosa pública i la força objectiva de Catalunya i del català per a sobreviure. En els països en què no hi ha conflictes lingüístics, els idiomes propis no han corregut ni en corren cap perill pels corrents migratoris. Catalunya té l'experiència de la immigració dels anys 60; la solució que afavorí tothom fou la integració; mai la divisió en guetos dels qui arribaren de fora, però sí l'acceptació de les maneres de viure del lloc d'acollença, la cultura i la llengua, en primer lloc.

Avui, la ideologia lingüística dominant de l'Estat espanyol persuadeix que la integració dels immigrants a Catalunya sigui en castellà. I ho pot fer amb una certa facilitat, per dues causes principals: primerament, perquè, com he indicat, fora de l'Estat s'ha generalitzat la concepció que Espanya té una sola llengua i una sola cultura; una majoria dels qui arriben a Catalunya descobreixen amb sorpresa que, a més del castellà, hi viu un altre idioma, la llengua pròpia que preval a l'escola primària i secundària. Segonament, perquè no és difícil manipular el raonament de l'eficàcia, de la utilitat, per la qual cosa es tendeix a convèncer-los que els serà més rendible integrar-se lingüísticament mitjançant el castellà i no el català. Conseqüentment, si el català acaba essent una llengua que aprenen els més petits a l'escola, però que després no l'usen sistemàticament i es queden amb el castellà, cara enfora, i amb la llengua de llurs països, cara endins, és obvi que **les possibilitats de supervivència de la llengua catalana són pràcticament inexistentes en la demografia que avui tenim**, particularment a Barce-

lona i a les ciutats grans: la glotofàgia hi és inevitable. A Catalunya, amb l'existència d'una llengua de l'Estat espanyol i de la llengua pròpia, la immigració és persuadida perquè triï la integració a la cultura dominant estatal mitjançant la llengua dominant estatal. Per això els estats procuren augmentar amb la immigració la demografia dels territoris nacionals que tinguin, per tal de llevar-los poder i importància i reduir-los a una minoria en el propi territori, que s'omple estratègicament d'aquests nousvinguts. Així, la llengua de l'estat dominant esdevé més fàcilment la vehicular en els territoris històrics de què es compon.

He remarcat que la immigració castellanoparlant dels anys 60 es catalanitzava en la tercera generació. Avui no podem dir el mateix. Més aviat el sentit és contrari: retrocedeix la llengua subordinada proporcionalment a l'avançament de la subordinant. La ideologia bilingüista fa que des del monolingüisme en la llengua dominada es passi a un bilingüisme desequilibrat, en una primera fase, a favor de la llengua pròpia, però en una segona, a favor de l'hegemònica, fins a fer perdre del tot la pròpia i esdevenir monolingües en la llengua dominant. Els pares que coneixen més d'una llengua transmeten als fills la que consideren de més prestigi i més pràctica, i els fills, com he dit suara, no adopten l'actitud de defensa de la llengua del país, sinó que accepten la que els resulta aparentment més rendible. Per aquest capteniment, el grup a què pertany la llengua minoritzada perd força, la qual cosa afebleix encara més la mateixa llengua, en un cercle que no pot conduir sinó és a la seva desaparició.

En els aspectes més transcendents, les possibilitats que el Govern de Catalunya faci les polítiques adequades per al manteniment del català són pràcticament nul·les o desemboquen en un estat de denúncies judicials per part del Govern central impossible de resistir.

10. L'acció del Govern de la Generalitat de Catalunya

La Llei de política lingüística de 1998, que és la vigent avui, que fou aprovada democràticament pel Parlament de Catalunya, malgrat que, a parer de molts, és encara insuficient per a una normalització de la llengua catalana, és útil per a avançar molt més enllà d'on som i suposa, sense cap mena de dubte, un salt qualitatiu molt important respecte a la Llei de normalització lingüística de 1983.

El problema principal és l'aplicació. El Govern no l'usa rigorosament per la por a conflictes socials, els quals, paradoxalment, és produeixen igualment. Altrament, ha de suportar la pressió i l'amenaça constants del Govern central. Els ciutadans quebequesos, per exemple, saben que la llei sobre l'ús lingüístic al Quebec els empara impecablement i implacablement. Així, doncs, fan ús de llurs drets sense haver de témer res: el Govern els protegeix. A Catalunya no és així. Des del Govern espanyol es limita l'abast

de la Llei, no solament en els àmbits oficials, sinó també en situacions de relacions habituals entre els ciutadans o entre els ciutadans i els representants dels poders locals, nacionals i estatals. No hi ha la certesa que els drets explicitats els seran respectats. Hom ha d'arriscar-se, si de cas, amb una militància de lleialtat que no es pot exigir, per molt que sigui lloada i impulsada. No és tolerable que s'hagi de viure temorosament per una qüestió tan elemental com expressar-se allà on es vulgui i quan es vulgui amb la llengua pròpia. La resistència lingüística permanent és insostenible.

Si, conseqüentment, tant la ciutadania en general com el mateix Govern de Catalunya no poden, sovint malgrat ells mateixos, posar en pràctica una normativa aprovada democràticament, quina via queda per a fer normal la llengua catalana? Ni els administradors ni els administrats no poden continuar acceptant una submissió lingüística com la que pateixen. Catalunya existeix molt relativament com a nació catalana, de tan subordinada com està al poder dominant centralista. El context actual, després de més de 500 anys, evidencia a una part important del col·lectiu català que no condueix enlloc la confiança en el Govern central. Més de cinc segles és un període gens minso que demostra que la insistència en les solucions habituals no conduiran mai a una situació lingüística ni discretament normal. S'ha exhaurit un determinat discurs de bona voluntat que intenta una convivència dins l'Estat espanyol; ha fracassat l'acció didàctica des de Catalunya envers Espanya; el Govern espanyol, sigui del signe que sigui, ha demostrat sempre i amb escreix que prefereix qualsevol solució política abans que l'acceptació de realitats nacionals en el territori on és hegemònic; ja no té cap sentit que Catalunya insisteixi en una reforma pactada amb l'Estat actual; ha de dissenyar la seva pròpia via. Hem d'emprendre una via de signe completament distint, altrament ens ofegarà la inanició, el sentiment de decepció i acabarem abandonant com a estèril la defensa del català en un món les relacions internacionals del qual ens condueixen a abraçar les llengües amb poder.

11. Un estat propi amb una llengua pròpia

Hom pot fer la hipòtesi que arribarem en una situació en què les dades del coneixement i de l'ús social de la llengua catalana seran positives. Es podria afirmar aleshores que la normalització s'ha assolit? No, si la relació respecte al castellà continués essent de subordinació; si el poder de la llengua catalana estigués encara sotmès al de l'espanyol; si la societat que té el català com a llengua pròpia no fos lliure per a establir la política d'ús del català. La normalitat lingüística requereix que no hi hagi conflicte. Un idioma propi no solament ha d'ésser emprat sense desavantatges respecte a cap altre, sinó que endemés, essent el que identifica una comunitat, hi ha d'ésser natu-

ralment hegemònic, prioritari, principal. Solament amb aquesta condició el futur del català és possible.

He explicat que el cas del català és excepcional dins la història lingüística dels països europeus, perquè, malgrat haver viscut en la subordinació durant tant de temps, no ha desaparegut del tot. Dic del tot, perquè ens enganyaríem si no ens n'adonàvem que el català ha desaparegut parcialment, ja que ha anat perdent fesomia, geni, caràcter, per les intrusions de l'espanyol.

Sortosament a començos del segle passat el fenomen de la Renaixença feu dues contribucions essencials: una de caràcter sociopolític i una altra de caràcter estrictament lingüístic. La primera fou l'exteriorització d'un sentiment d'identitat insospitat per a molts; Catalunya s'autoreconegué majoritàriament com a nació i reclamà d'ésser tractada com a tal; es demostrà que el sentiment de col·lectivitat diversa però fortament cohesionada no havia desaparegut. La segona fou l'haver procedit a la codificació gramatical i lèxica del català, amb la labor liderada per Pompeu Fabra, impulsada per Enric Prat de la Riba i institucionalitzada per l'Institut d'Estudis Catalans.

Les emocions, la voluntat, els desitjos dels pobles tenen una força sovint imparable, fins i tot en aspiracions que potser els mateixos que en formen part no són capaços de concretar, justament perquè són sentiments. Allò que al capdavall compta és que hom se senti membre d'un determinat grup i no d'un altre, i que parla una llengua que el caracteritza respecte la resta de grups, que recorren a una llengua distinta.

La sobirania d'un país no assegura res ni en el manteniment i la vigoria d'una llengua, ni en l'economia, ni en el món científic i cultural; però és una condició indispensable perquè un col·lectiu nacional visqui lliurement; no és suficient, però és necessària.

La peremptorietat d'aquest requisit s'engrandeix, quan una nació que depèn d'un estat és considerada subsidiària i fins i tot, en moments històrics determinats, violentament maltractada. Catalunya n'és un exemple. **Si el català ha de sobreviure, solament serà possible amb un estat propi que el tingui com a única llengua oficial;** aquest objectiu no suposa sinó la necessària restitució del que era la condició que tenia abans que li fos arrabassada per la força. I dic oficial, perquè un hipotètic estat català no pot permetre's de redactar una constitució que no digui res sobre quin paper exacte hi té la llengua pròpia; a una llengua fortament dominant no li cal la declaració explícita de l'oficialitat; a una llengua secularment dominada, sí; els seus usuaris hauran d'ésser emparats per una llei superior que ha de definir-la com l'única oficial, és a dir, del tot necessària i imprescindible; és cert que l'oficialitat no assegura del tot la subsistència normal de cap llengua, com tampoc un estat sobirà, però és obvi, al meu entendre, que el caràcter d'oficial contribueix a la seva potència. Andorra, on el català és l'única

llengua oficial, sabem que no hi viu amb prou normalitat; però és que si les lleis no li reconeguessin aquesta condició, probablement ja no hi existiria.

La fortalesa d'un estat català en el procés de mundialització serà la fortalesa de la llengua; la fortalesa de l'estat de què avui depèn, no solament no es transmet a cap altra llengua que no sigui la castellana, sinó que endemés margina progressivament les altres que hi viuen. La solidesa i la unitat d'un estat són condicionades pel fet que tingui una sola llengua oficial i que sigui forta i cohesionada. El poder de l'estat de què Catalunya depèn permet que el seu màxim representant pugui afirmar sense enrogir que mai el castellà no ha estat llengua d'imposició; i la debilitat de la nació catalana es fa palesa quan ha d'escoltar en un silenci vergonyant afirmacions tan ofensives i cíniques com aquesta.

Sense un estat propi la llengua catalana mai no ocuparà, com mai no ha ocupat, el lloc que correspon a un idioma normal en cap espai: ni en l'educació, ni en el tracte amb l'Administració local de l'Estat, ni en el terreny de la Justícia, ni en els mitjans de comunicació i cultura (cinema, videojocs, lleure en general), ni en l'àmbit científic de la investigació... Des del centralisme la llengua catalana es presenta com a perjudicial per a l'activitat econòmica, com a poc rendible, com a perifèrica, com a provinciana, com a insolidària.

El català avui viu una segona renaixença. Una part important de Catalunya rebutja la situació politicoadministrativa actual; se'n sent fatigat. Ha brollat sobtadament la reclamació d'un estat propi. Es parla insistentment de la manca d'encaix de Catalunya amb Espanya; hi ho fan els mateixos representants polítics de signes diferents. Catalunya, que s'havia lamentat que el català fos tan poc present on és pròpia, ara, amb el procés de consolidació de la Unió Europea, ha de contemplar impotent com també s'hi veta, i amb la mundialització que tampoc no hi compta per a res, si del Govern central depèn.

Catalunya avui és molt diferent del que era en la Renaixença. Sobretot per la diversitat d'orígens i de llengües dels nouvinguts. La immigració universal és la transformació més pregonada en tota la seva història lingüística. Això no obstant, no hauria d'ésser cap dificultat per al manteniment normal del català, si la integració passés per l'acceptació que una primera condició és l'aprenentatge de la llengua catalana. Ni el francès, ni l'italià, ni l'alemany, ni cap altre idioma no perillena per la immigració.

Catalunya no ha estat mai un país excloent, ans al contrari, s'ha definit com a nació d'acollença i de pas per a tothom. Que es constitueixi en un estat sobirà no ha de voler dir que, partint de la base que el català hi és l'única llengua oficial perquè n'és la pròpia, no es respectin totes les llengües del món, ni que no es doni importància a la incentivació de la llengua franca que correspongui en cada moment. La salvació de les llengües exigeix aquesta sensibilitat, altrament els conflictes lingüístics es mantindran

en perjudici dels idiomes amb menys poder, els de les comunitats més desvalgudes. Les institucions europees i les mundials haurien d'entendre que les llengües del món constitueixen el patrimoni més important de la humanitat. És comprensible que en la competitivitat global cada poble, nació o estat procuri ésser el millor i el més potent, però mai no ho hauria d'ésser a costa de l'eliminació o el maltractament de cap dels col·lectius i de cap de les llengües.

En la situació en què es troba actualment Catalunya, hi ha una manera senzilla de fer la diagnosi de la situació del català i de preveure'n el futur, a partir del criteri de la necessitat. Si una llengua no és necessària, és a dir, del tot imprescindible per a viure en el seu territori, no solament és lluny de tenir-hi un tracte just, sinó que està destinada a la desaparició, a partir d'un procés progressiu d'abandonament, perquè allò que no és necessari tampoc no és essencial. Des de fa molts anys i encara avui a Catalunya es pot viure les vint-i-quatre hores del dia sense recórrer per a res a la llengua catalana. I es tendeix en molts àmbits a marginalitzar-la del tot, a causa d'una demografia que ha augmentat vertiginosament d'immigració que s'ha adherit al castellà. El català ha d'ésser la llengua imprescindible per a viure a Catalunya. Al meu entendre, aquesta constatació és més significativa que totes les dades estadístiques per tal de pronosticar la situació present del català i la del seu futur. No és sostenible que la llengua catalana malvisqui com està malvivint. Importa que una llengua no mori, però no podem deixar de considerar la importància de com subsisteixen. La normalització lingüística no pot tenir com a únic objectiu salvar un idioma de la desaparició; ha d'assegurar-ne la dignitat a què tots tenen igualment dret.

Catalunya necessita un estat. En el vessant lingüístic, ha de tenir consciència que el català no és pas una llengua petita, malgrat que haurà de competir, com la majoria de les llengües del món, amb les que són especialment grans.

Els ciutadans de Catalunya han de tenir garantit el dret d'usar la llengua catalana en exclusivitat, sempre, amb tothom, correctament i per a tot. Solament així es pot fomentar una política lingüística ambiciosa que en faciliti la incorporació al món i al procés de mundialització, comptant amb la diferència de tres categories principals de llengües: a) les hegemòniques, que són les poquíssimes que parlen un nombre elevadíssim de persones (xinès, rus...); b) les que faciliten unes relacions internacionals cada vegada més necessàries (castellà, francès, italià...), i c) les que són pròpies dels països de nombre de parlants inferior (català, suec, holandès...). S'esdevé, en realitat, i això és una demostració que el fet que una llengua sigui ineludible és una condició *sine qua non* per a la seva normalització, que els ciutadans dels països de llengües a) no tenen ni senten la necessitat de saber-ne cap altra; que els ciutadans de territoris de les llengües b) tendeixen a conèixer almenys una de les a) i una altra b), però no tenen ni senten la necessitat de saber-ne cap de les c); i, finalment, que els ciutadans dels nombrosos

països de llengua *c*) senten o tenen la necessitat de conèixer i emprar habitualment la llengua *c*), també de saber-ne una de les llengües *a*), i encara una o més d'una de les llengües *b*). Hi ha, doncs, solament uns quants països del món en què predomina el monolingüisme i s'hi ha consolidat, en què, doncs, no incideix o amb prou feines la idea que el plurilingüisme enriqueix l'individu.

Per la qual cosa, Catalunya, com les altres nacions de mides i condicions semblants, en el seu conjunt és més plurilingüe que els territoris de l'estat que tenen com a llengua pròpia el castellà, els habitants dels quals són en gran quantitat monolingües o bilingües, perquè aprenen l'anglès com a llengua franca. Catalunya té una gran part de la població que és trilingüe i una part considerable que coneix més de tres llengües: coneix la llengua pròpia, el castellà, l'anglès com a llengua franca i una altra llengua o més d'una de les *b*) (francès, italià, alemany...). Subratllo aquest fenomen, perquè és habitual que es recrimini als ciutadans de nacions mitjanes amb una llengua pròpia que solament volen saber aquesta i que s'empobreixen en la seva defensa, quan s'esdevé que són justament els més oberts a l'aprenentatge plurilingüe.

Solament mitjançant un estat sobirà és possible que la llengua catalana esdevingui normal, que no necessiti de la militància dels parlants, com no la necessiten les llengües sense conflictes; que no s'hagi de qualificar els seus ciutadans per una major o menor lleialtat a la llengua pròpia; que s'hi recorri com a solució del tot necessària en tots els àmbits de la vida quotidiana; que sigui coneguda suficientment en tots els seus registres i variacions; que sigui també coneguda fora del seu territori; que serveixi com a eina per a les relacions internacionals en els afers empresarials, econòmics, laborals en general; que sigui un instrument que es relacioni clarament amb la cultura catalana: les arts en totes llurs expressions, la ciència, la investigació. En suma, que entri en convivència i competició amb totes les altres llengües del món, però en igualtat de condicions, no com a apèndix prescindible de cap altre idioma. Un estat propi de Catalunya ha de saber dissenyar una política lingüística que tingui present la realitat de la mundialització i, doncs, la necessitat de moure's en un espai comunicatiu sense límits. Saber el català a Catalunya ha d'ésser un deure, si es vol que la llengua pròpia sobrevisqui; saber-hi el castellà, com saber-hi qualsevol altre idioma, ha d'ésser un dret.

La història lingüística de Catalunya (de)mostra que mentre el català ha estat l'idioma d'una corona sobirana, no solament no ha patit situacions anòmales, sinó que endemés ha estat puixant paral·lelament al creixement de la nació en tots els sentits. És a partir del segle xv, quan la relació amb una altra corona genera un context en què la societat i la llengua catalana se sotmeten a l'albir dels interessos de Castella. Així mateix, la història ens ensenya que el prestigi i la importància d'un idioma són conseqüència del prestigi i la importància de la comunitat de què és propi, i que la comunitat catalana ha estat i és capaç de desenvolupar una política que inclogui uns objectius particulars amb un paper rellevant en el procés de mundialització. La soci-

olingüística ens recomanaria, sense eufemismes, que o Catalunya és capaç d'imposar el català o el Govern central imposarà definitivament el castellà; si se sent intimidada per la semàntica d'*imposar*, els qui tenen més poder podran fer el que voldran amb més tranquil·litat. Els castellanoparlants d'Espanya saben perfectament que les llengües, si es volen estendre, s'han d'imposar. La sobirania és necessària per a la construcció del futur de Catalunya, des de l'òptica integradora, des de la perspectiva del progrés, de la modernitat de l'obertura al món. Cal una societat nova que respongui a la identitat del que han estat, són i, sobretot, volen ésser els catalans.

Cal, endemés, que aquest estat propi arribi com més aviat, millor; entre d'altres motius, perquè cínicament es diu —també des de dins de Catalunya— que els catalans estan obsessionats per la solució sobiranista. I es fa el joc de la confusió, que té prou èxit, de fer creure que no es preocupen pels problemes de la vida quotidiana que afecten el benestar social. Com si l'aspiració legítima a l'estat propi, juntament amb altres estratègies, no comportés implícitament la voluntat justament de contribuir a la millora dels ciutadans en tots els sentits.

L'univers necessita de tothom, però amb llibertat. La visió de la mundialització que hauria de prosperar és la composicional, en un espai mundial d'interdependència de tots respecte a tots, al marge de la grandària dels pobles: tothom i totes les llengües hi són imprescindibles. Tots els idiomes, com totes les nacions, poden liderar l'avantguarda dels millors moments polítics, econòmics, culturals.

Avui la realitat s'ha fet complexa i un capitalisme deshumanitzat fa difícil el respecte escrupolós a les llibertats i a les aspiracions d'igualtat, de justícia, de fraternitat per a tots. Tanmateix, les nacions cohesionades i amb voluntat i esperit de competició en el concert mundial poden esdevenir molt poderoses i exemplars. La llei de l'oferta i la demanda no afavoreix les llengües sense estat. Els grups que no usen les llengües que s'imposen per poder en canvi contribueixen al mercat que els atorga aquest poder; les comunitats amb llengües febles acaben subvencionant l'hegemonia de les llengües dominants.

En el món econòmic hi ha multinacionals, empreses grans, i petites i mitjanes. Les primeres cerquen d'esdevenir hegemòniques i d'imposar-se a la resta. Però les altres haurien de poder existir dignament si llurs tasques s'adeqüen a l'assoliment del benestar dels ciutadans. Amb les llengües s'esdevé el mateix. N'hi ha d'especialment poderoses, però no és bona la política d'anihilació de les que ho són menys, perquè totes contribueixen a la riquesa de la diversitat. Els països amb major poder tendeixen a la imposició d'una homogeneïtzació que els afavoreix però que empobreix el món. Tendeixen també a rebutjar la diversitat lingüística; no volen entendre que dedicar recursos al manteniment d'una llengua, per petita que sigui, és una inversió en favor de la humanitat. Hom parla insistentment de la necessitat de conèixer i usar llengües

de gran extensió demogràfica i, alhora, de respectar la pervivència de les llengües de demografia mitjana o petita. Cal veure què entén cadascú per *respectar*, ja que hom està acostumat que el «respecte» significa solament tenir-les com un component «curiós», «exòtic», «folklòric» de la cultura universal, que s'accepta paternalment; no com un patrimoni tan important com qualsevol altra llengua, per gran que sigui. S'hauria d'acabar en la insistència de recórrer per obligació a una llengua franca en determinats àmbits, si hom es vol fer sentir. Què vol dir exactament l'afirmació que no totes les llengües són iguals, sigui quina sigui llur demografia, encara que totes tinguin llurs drets reconeguts? Quins drets exactament? Si no són iguals per aquest motiu, què hem de fer i amb quins criteris a l'hora d'establir drets diferents? Al meu entendre, l'univers del segle XXI està capacitat per a acceptar igualitàriament qualsevol producte lingüístic, fet amb la llengua que sigui; les tecnologies i les facilitats de trànsit d'un idioma qualsevol a un altre ho permeten i, si no fos així, s'hauria de treballar perquè ho permetessin. Ningú no dubta que el coneixement de llengües diferents enriqueix el bagatge intel·lectual de les persones i que, doncs, és recomanable saber-ne com més, millor, però aquesta realitat no hauria de fer inviable el dret a ésser monolingüe en la llengua pròpia.

Si al segle XXI hom no és capaç de comprendre que més enllà dels guanys materials i del poder mateix hi ha la prioritat del benestar, voldrà dir que hem malmès totes les energies esmerçades a avançar en el coneixement, la informació, la ciència, la investigació... Avui el mercat és predominantment economicista; per això li interessa poc el plurilingüisme arreu.

Cal defensar la diversitat lingüística com es defensa la diversitat del medi, la diversitat biològica.

És essencial i hauria d'ésser un lema per a tothom que hem d'ésser diferents i tanmateix entendre'ns: aquesta aspiració compartida ompliria de racionalitat l'univers.

Pompeu Fabra. La vigència d'una ideologia lingüística

Han passat molts anys des que Pompeu Fabra elaborà i consolidà la normativa de la llengua catalana, i des que es feu, amb grans fatigues, que s'acceptés en tots els Països Catalans.

El transcórrer de la història demana que qualsevol obra sigui revisada, matisada, corregida, per a millorar-la, si cal. Tanmateix, respecte a la fabriana, em fa la impressió que s'ha produït un distanciament forçat, que podria desembocar en reelaboracions que provocarien perills greus quant a la supervivència del català.

En l'espai reduït de què dispo, miraré de destacar algunes idees que el mestre considerà essencials, que em penso que encara ho són avui, i que, en canvi, potser no es mantenen amb la integritat que caldria.

A causa del fenomen de la globalització, que tendeix a l'homogeneïtzació perniciosa en benefici dels més poderosos, s'ha fet predominant la convicció reduccionista, pragmàtica i lesiva que les llengües serveixen solament per a comunicar-se, per a entendre's. Fabra en sabia moltes; pogué, per tant, experimentar la diferència en l'ús entre la que és pròpia i les altres. Les llengües són per a comunicar-se, certament, però esdevenen sovint, cadascuna en l'àmbit que li correspon, elements vertebradors principals dels col·lectius humans. S'ha difuminat sensiblement la relació llengua/nació o llengua/idiosincràsia, perquè hom ha relativitzat el sentit i la transcendència del concepte «identitat». Els idiomes no són asèptics: reflecteixen específicament la realitat. No sembla que hagi de perdre mai vigoria el principi capital de Fabra que la nació és la llengua tant com la llengua és la nació. Justament el valor capital de la codificació del català fou, sens dubte, l'objectiu de retornar-li el caràcter de llengua nacional, que

* 2018, «Pompeu Fabra. La vigència d'una ideologia lingüística», *Serra d'Or*, 698, p. 21-25.

amara tota la seva tasca i que presideix el seu capteniment personal: «Quan tractem de retrobar la nostra pàtria ens trobem en la unitat de la llengua» (Pompeu Fabra, *Obres completes*; direcció: Jordi Mir i Joan Solà, vol. 9, Barcelona 2013, pàg. 380 [OC]; «Partint d'una llengua familiar hem arribat aconseguir una llengua que és digna d'ésser la llengua nacional d'un poble culte» (OC, vol. 9, pàg. 363).

Conseqüència d'aquesta voluntat, s'anticipà sociolingüísticament a considerar l'estatus com la condició principal per a la seva normalització. Avui, convençuts que totes les llengües mereixen el mateix respecte, caiem en el parany de deduir-ne que totes són iguals. No. Com no som iguals les persones. Si més no, unes (llengües i persones) tenen més poder que unes altres i, per això, freqüentment s'imposen. És lamentable, però ha estat sempre així. No hem de desaprendre de Fabra que la normalitat del català depèn prioritàriament, més que del nombre de parlants, que també, del fet que no sigui una llengua subordinada a cap altra. Fabra perseguia el fi d'arribar a retrobar l'idioma modern «que hauria sortit de la nostra gloriosa llengua medieval sense l'acció pertorbadora de l'espanyol» (OC, vol. 7, Barcelona 2010, pàg. 436). Sabia del desequilibri enorme de forces entre el català i l'espanyol; denuncià el bilingüisme català/castellà, brutalment asimètric, imposat als Països Catalans: «l'ésser bilingüe és una cosa funesta per a un poble» (OC, vol. 9, pàg. 387); «com a nacionalistes no podem estar satisfets de l'Estatut ni de l'article que es refereix a l'ús de les dues llengües catalana i castellana alhora» (OC, vol. 9, pàg. 389). Als nostres dies, la realitat, en aquest sentit, no ha canviat substancialment. Això no obstant, s'ha estès la idea, fins i tot des del Govern de la Generalitat de Catalunya, que el català es troba en una situació prou sostenible i satisfactòria, puixant; la qual cosa empeny a actituds de relaxament en tots els sentits.

Fabra s'aplicà a ordenar l'idioma, conscient, tanmateix, que el fet mateix de posseir una prescripció en tots els nivells no era suficient; calia, endemés, deslliurar-lo de qualsevol dependència que el fes secundari, perquè no acabés essent residual. Per això, tot i que fou condescendent en els debats a la recerca de solucions normatives, mai no es deixà endur per l'actitud de mirar d'arribar a la construcció d'un català fàcil, que acontentés tothom, entre altres raons perquè advertia que era una finalitat absurda, sense cap sentit, que acabava servint per a justificar un major acostament encara al castellà. La genuïnitat fou un principi a què mai no renuncià, en favor precisament de salvaguardar-li l'esperit, sense el qual no podria mai ésser una llengua de prestigi, de poder; i per això tractà prioritàriament de llevar les interferències abusives i opressives de l'espanyol. Ni el costum, ni l'arrelament, ni l'amplitud d'ús no foren per a ell una justificació suficient per a acceptar castellanismes que ja s'hi havien introduït o que poguessin introduir-s'hi.

El català era amenaçat per l'espanyol i, consegüentment, calia que es tractés amb una cura especial, no pas com si fos una llengua sense conflictes de risc. Amb una intel·ligència diàfana, definí la labor de codificació fonamentalment com de descastellanització (llengua i poder): «L'obra de redreçament del català literari és sobretot una obra de descastellanització...» (OC, vol. 7, pàg. 137); «... si no ens corregim, el català esdevindrà un dialecte del castellà» (OC, vol. 9, pàg. 430). Considero que dissortadament aquests mots de Fabra actualment continuen essent plenament vigents; per paradoxal que pugui semblar, potser encara més que no en el seu temps, a causa del multilingüisme i de la consegüent debilitació de les identitats estesos arreu, que caracteritzen la mundialització. Nogensmenys, fa la impressió que una part important de la societat, sense excloure'n alguns professionals de la llengua, s'estimà més la solució d'admetre —i fins i tot de readmetre!— formes de l'espanyol, com una operació de conciliació, sense comptar què significa exactament acollir influències de la llengua de l'Estat que es pretén que sigui predominant i fins i tot única. Per aquest camí, ens aboquem inconscientment en la via de la invisibilitat creixent del català en favor de la llengua subordinant.

He dit que Fabra fou condescendent, però cal afegir-hi que estava del tot convençut que una condició era indispensable: la disciplina respecte a una sola normativa compacta. Sense negar que en tots els nivells de la gramàtica hi ha casos que poden resoldre's amb més d'una possibilitat; sense deixar de comprendre que els registres socials i la pertinença geogràfica dels usuaris obliguen a una selecció adequada i, de vegades, relativament flexible, entengué que s'ha de qualificar d'incorrecte, sense eufemismes, allò que ho és. No fer preceptiu l'ús de les llengües implica l'abandó anàrquic de la classificació sense complexos de les solucions en bones o no bones, i el recurs a qualificacions «suaus» que impedeixen als parlants estar segurs del grau i la qualitat de llur competència. Malgrat que ells mateixos vulguin ésser rigorosos i respectuosos. Per què hauríem de témer les expressions parlar correctament o incorrectament? No són, en la realitat de qualsevol idioma, les dues maneres d'emprar-lo? Fabra arribà a dir: «...en la majoria de les qüestions sintàctiques, els gramàtics es limiten a assenyalar la solució bona sense imposar-la [...] ja seria potser hora de convertir les innovacions facultatives en obligatòries...» (OC, vol. 7, pàg. 455). Ell, que no era purista; que sobresortí com a persona de bon gust, elegant, refinada, no s'estigué d'usar mots semànticament durs, de retret, per a rebutjar els errors lingüístics clars; n'esmento solament alguns ben especialment significatius: *supeditació*, *vergonya*, *traïció*, *intolerable*, *saboteig*, *extirpació*, *contaminació*, *invasió*... Pensava que no es podia permetre la delicadesa d'allò que avui qualifiquem de «políticament correcte»; estava segur que l'error consentit és molt més que una falta gramatical: és també i particularment un menyspreu inacceptable a la lleialtat lingüística i nacional. I crec que cap sociolingüis-

ta d'arreu podria desmentir amb arguments sòlids aquesta visió fabriana, fins i tot si l'apliquem a una llengua en situació no complicada, sinó d'estatus sòlid i de prestigi social destacable, sense conflictes.

El mestre separava, des de la complementarietat, l'oralitat i l'escriptura. Sabia que en totes les llengües hi ha una distància entre ambdues, però que calia salvar-ne el divorci. Entenia que els progressos en el millorament de la llengua literària havien de repercutir en el de la parlada espontàniament; i a l'inrevés, que la socialització de determinats usos en l'oralitat podien integrar-se en l'escriptura. Em permeto d'opinar que no compartiria no solament un parlar molt contaminat que es reflecteix en la formalitat dels mitjans de comunicació, sinó tampoc una literatura de creació excessivament oberta a la permissió de solucions gens cultes, de les quals, als nostres dies, ben pocs es lamenten. Davant l'estat de degradació de l'idioma amb què es trobà, Fabra prengué com a punts de referència ineludibles el coneixement de la literatura antiga: «La coneixença del català antic ens ha permès de retrobar una gran part del nostre lèxic que havíem perdut [...] sobretot ens ha fornit els mitjans de redreçar la nostra sintaxi...» (OC, vol. 7, pàg. 602), i el dels dialectes, amb la convicció, això no obstant, que, a la fi, el català literari modèlic havia d'ésser el dels bons escriptors coetanis. Atorgava, doncs, als creadors de la prosa literària, juntament amb l'escola i els mitjans de comunicació, la responsabilitat social més decisiva per a consolidar un bon domini lingüístic dels parlants.

Era coneixedor de la variació geolectal, fins on ho permetien les circumstàncies i les publicacions científiques. Se li retreu que per a la codificació se centrés bàsicament en el dialecte central. Mai no ho negà. Les llengües neollatines han partit totes principalment d'un parlar per a construir-ne la normativa. Però en l'elaboració de la preceptiva aplicà sistemàticament, com a autoexigència metodològica, el criteri composicional; sabia que tots els dialectes són la llengua i que la llengua és el conjunt de tots els dialectes que li pertanyen. No obstant això, no se li escapà que la reivindicació d'incloure en la normativa solucions particularistes pot comportar una actitud localista que dugui a la fragmentació: «la nació que ens governa des de fora ha procurat —i procura encara—, per tots els mitjans, de fomentar i accentuar la divergència entre els països catalans» (OC, vol. 9, pàg. 680). Entengué que la construcció d'una llengua nacional és un procés que va de l'heterogeneïtat a l'homogeneïtat, i que la debilitat d'un idioma s'evidencia sobretot pel procés invers: de l'homogeneïtat a l'heterogeneïtat. La unitat nacional requereix la unitat lingüística, es retroalimenten: «Molts catalans semblen ignorar encara el que és una llengua literària. Nosaltres la tinguérem a l'edat mitjana, una llengua on traspuaven a penes les varietats dialectals, llavors existents com ara: ni Bernat Metge escrivia en el seu barceloní; ni Ausias March, en el seu valencià; ni Ramon Llull, en

el seu mallorquí. El parlar peculiar de cada escriptor no feia sinó matisar lleument la llengua escrita sense rompre'n la unitat» (OC, vol. 9, pàg. 264).

En el camp de la *didàctica moderna de la llengua*, subratllà que s'hi ha de tenir com a finalitat principal l'ús correcte: «...es necessita la gramàtica, però no “massa” gramàtica [...] nosaltres no hem pas vingut tots en aquest món per dedicar-nos a la lingüística [...] El que ens proposem nosaltres, els que ensenyem català, és que els alumnes adquireixin aquells coneixements i aquelles regles que els siguin necessàries per escriure bé el català». (OC, vol 9, pàg. 417-419); «L'essencial no és que el noi aprengui les definicions de les parts de l'oració, sinó que sàpiga distingir-les» (OC, vol. 2, Barcelona 2006, pàg. 209).

Que Fabra era meticulós i estricte en el respecte a la pulcritud i a l'exactitud, ho demostra, ultra que en tota la seva producció, amb sentiments personals, que l'arriben a desolar per un sol error; escriví el que segueix, del pròleg de la seva gramàtica de 1912, en castellà, que Joan Coromines qualificà d'obra mestra i de què Antoni M. Badia i Margarit afirmà que és la més sòlida de Fabra: «M'heu ben fastiguejat. No-us avia dit que volia veure noves proves del pròleg? Gràcies a la vostra precipitació, surt ara'l pròleg amb un bunyol [...] el bunyol d'ara no té remei. M'heu ben aigualit el goig de veure acabada la gramàtica.» (OC, vol. 8, Barcelona 20n, pàg. 256).

Mario Roques, en el prefaci de la *Grammaire catalane* de Pompeu Fabra (París 1984), entre d'altres coses diu: «...M. Fabra est autre chose qu'un grammairien [...] il est aussi un créateur et un législateur, un “docteur de la loi” [...] à unifier la diversité des parlers catalans et tout d'abord à mettre de l'ordre, de la régularité, de la simplicité et de la raison dans le chaos orthographique où se perdait encore le catalan» (OC, vol. 2, pàg. 525-526).

La millor gratitud als bons mestres és seguir-ne l'exemple.

Ideologia lingüística, variació diatòpica i diacronia

1. El concepte de diacronia, l'evolució i la involució

Tradicionalment, s'ha entès com a *diacronia* l'estudi de les llengües des de la perspectiva de la seva evolució al llarg del temps. Vull aturar-me en la consideració de la relació entre *evolució* i *temps*.

Generalment tendim a admetre com a natural que el pas de la història significa avançar en tots els sentits. La realitat, tanmateix, dissortadament ens demostra que les coses no van així. De fet, hi ha un concepte, *involució*, que equival a *regressió*, és a dir, el procés pel qual es torna a una situació pròpia d'una etapa anterior. Consegüentment, el pas del temps, la diacronia, pot suposar també la pèrdua d'uns estadis assolits i el retorn virtual, diguem-ho així, a un passat cronològic; no és un retorn real, perquè el pas del temps és implacable, però sí que és un tirar enrere respecte a determinades fites assolides de tota mena, també lingüístiques.

No podem deixar de dir que els conceptes *evolució* i *involució* no són objectius, i que, doncs, allò que individualment o col·lectivament pot ser definit per uns com a evolució, per a d'altres pot ser, en canvi, considerat com a involució; i viceversa.

Vet aquí que cal que distingim entre diacronia com a pas inexorable del temps, sense la consideració de cap altre fenomen, i evolució o involució en la història de les llengües, en què hi intervenen factors polítics, econòmics, socials, culturals. Diguem, per tant, que la diacronia podria ser entesa com la progressió cronològica, al marge de res més, o bé com la successió d'estadis concrets d'una llengua, que evidencien un progrés, però que també pot ser que mostrin un retrocés cap a etapes cronològiques anteriors.

* 2018, dins *Imbricacions entre variació històrica i variació geogràfica en la llengua catalana*. Coord. Per M. Àngels Massip i Bonet, Joan Veny Clar, p. 83-88.

Des d'un altre punt de vista, tant l'evolució com la involució poden ser considerades des de l'àmbit individual o des de l'àmbit col·lectiu.

2. L'evolució entesa com a unitat; la involució, com a fragmentació

És fàcil d'entendre que hi ha tot un seguit de fets que demostrin objectivament el procés evolutiu d'un idioma: l'extensió en l'ús social, l'expansió interior i exterior, la qualitat i la quantitat en els productes que genera, la presència en tots els registres i graus de formalitat, l'alliberament d'interferències d'altres llengües i el manteniment de la genuïnitat, etcètera. Òbviament, tots els fets contraris a aquests demostrarien la involució.

Tanmateix, hi ha un signe que entenc que és emblemàtic i alhora transversal en la consideració de l'evolució i la involució: la unitat, entesa com a procés continu. De manera que s'estableix una relació directament proporcional entre tots els factors positius que donen poder a una llengua i la unitat: com més unitària és, més extensió en l'ús social té, més expansió interior i exterior, més qualitat i quantitat de productes generats, més presència en tots els registres i els graus de formalitat, més genuïnitat, etcètera. I, consegüentment, s'estableix una relació inversament proporcional amb la fragmentació.

El punt de partença de qualsevol història lingüística és la situació que empeny el procés d'estructuració convergent d'una àrea lingüística fragmentada; i aquesta situació no té res a veure, per exemple, amb l'afinitat de parlars. La història d'una llengua es basa en el procés que duu de l'heterogeneïtat màxima a l'homogeneïtat relativa.

Entre nosaltres, en els estudis de la història de la llengua catalana, ens hem centrat especialment en la diacronia que implica sobretot evolució; és a dir, en el període que abraça l'època medieval, fins al segle xv, quan el català ha assolit una unitat ferma i és usat de manera general sense que hi apareguin grans diferències diatòpiques, ni en la morfologia, ni en la sintaxi, ni en el lèxic.

Ens hem aturat menys en el que podríem dir-ne la prehistòria de la llengua catalana, és a dir, en la documentació on apareix, però de manera excepcional, entremig de textos sobretot llatins. El període en què el català ja és, però encara és fragmentat, no és, no pot ser unitari.

I també ens hem entretingut relativament poc en els períodes posteriors al xv, justament quan la llengua catalana comença a perdre la solidesa de la compacitat associada, i es fragmenta i és interferida per una llengua que esdevé dominant.

És a dir, d'una banda, hem tendit a fer abstracció d'uns orígens **normals**, de vacil·lació en la formació del sistema; uns orígens que de fet comparteixen totes les

llengües del món, en una cronologia **evolutiva** que tendeix cap a la configuració mitjançant una identitat cada cop més clara i una unitat també progressiva i acceptada.

I, de l'altra banda, hem fet abstracció d'una part de la història **anormal**, en què es retorna a vacil·lacions en el sistema; un període que no comparteixen totes les llengües, sinó solament aquelles que entren en conflicte amb d'altres, en una relació **llengua subordinant/llengua subordinada**; en una cronologia **involutiva** que tendeix a la reculada cap a la pèrdua d'identitat i cap al retorn a una fragmentació perillosa, perquè podria significar justament la fi de la seva història.

Dit altrament, tenint en compte la realitat amenaçadora que viu la llengua catalana com a tal i la comunitat de la qual és pròpia, hem fet una història reivindicativa de la llengua, centrada en la consideració dels moments més àlgids i procurant marginar els que no manifesta un idioma particularment consistent, ric, poderós, cohesionador, sia perquè encara s'està construint la llengua i la comunitat catalanes (orígens remots), sia perquè, havent-se construït, s'ha retrocedit i s'ha retornat a estadis que no li correspondrien i que són deguts a l'opressió d'altres comunitats i d'altres llengües.

Hem fet i fem sobretot la història **nacional** de la llengua catalana. I no en faig la crítica ni cap retret; simplement ho constato. Una història en què és decisiva la idea que qualsevol llengua té el seu zenit en l'establiment de les formes generals d'ús supradialectal, identificadores i diferenciadores. En aquest sentit la llengua literària és el símbol per excel·lència de la consolidació lingüísticocultural d'una comunitat.

Aquesta manera d'enfocar l'estudi de la història de la llengua catalana ha tingut repercussions importants, òbviament. Per a allò que ara ens interessa, en destacaré dues o, millor dit, una que en pressuposa l'altra: l'atenció gairebé exclusiva en una llengua culta, de registre altament formal, pròpia de les comunitats potents i avançades. I, consegüentment, la marginació de la producció en un català més vulgar, més espontani, més diversificat, menys unitari; per tant, d'un català que posa més de manifest la variació de tota mena i, especialment, la diatòpica.

És veritat que aquest defecte en l'anàlisi històrica, el comparteixen poc o molt totes les llengües de cultura. El motiu és el mateix: els estudiosos tendeixen a una actitud que sobrevalora el caràcter simbòlic i referencial dels idiomes com a conformadors d'entitats nacionals. En el nostre cas, a causa dels avatars per què ha de passar la llengua catalana, l'actitud és més remarcable.

D'aquest defecte, en deriva un altre inevitable: l'afirmació que la llengua catalana té una variació molt minsa des dels orígens. No és que n'hàgim de negar una homogeneïtat superior a d'altres idiomes, però hem de ser conscients que haver-ne subratllat tant la unitat és resultat d'haver-nos interessat poc per la diversitat, tant de la diatòpica com de la de registres, la diastràtica o la diafàsica. D'un dèficit, doncs, en neix el

defecte d'un concepte que, si més no, hauria de ser matisat i que no es correspon prou fidelment a la realitat.

Sortosament, des de fa ja alguns anys s'ha obert considerablement el ventall de la documentació objecte d'estudi lingüístic, i, doncs, cada vegada són més abundoses les aportacions que analitzen textos no literaris, populars, que reflecteixen un català proper al col·loquial i, per tant, de més variació. Potser caldria, nogensmenys, que hi hagués també un canvi d'actitud ideològica dels investigadors; vull dir que no solament es limitessin a interessar-se per la documentació poc literària, sinó que, endemés, ho fessin des de la intenció de completar una història de la llengua fins fa poc preponderant, amb la voluntat de superar les barreres de la visió estrictament nacional i d'arribar a una història realment **general**.

3. Sincronia, diacronia i canvi lingüístic

Les llengües en si mateixes no són sincròniques o diacròniques; aquestes són qualificacions que hem d'atribuir, si de cas, a la manera d'afrontar-ne l'estudi, al mètode. En aquest sentit, cal que ens preguntem si una teoria de la llengua pot elaborar-se sobre la base de materials només sincrònics; si és possible de prescindir de l'universal que totes les llengües canvien en el temps. Sembla obvi que cal considerar les transformacions diacròniques i construir una teoria del canvi lingüístic que formi part de la teoria general.

Sincronia i diacronia es pressuposen: les coses són com són perquè han arribat a ser-ho; tot és esdevenir, no hi ha res absolutament estàtic. Però allò que hem de ser capaços d'assumir és que els canvis s'han d'explicar per una relació causa/efecte, en què intervenen factors socials determinants.

Un canvi és generalment el resultat de la competència i el conflicte entre dues o més solucions; una competència conflictiva basada sobretot en qüestions de prestigi i de menyspreu, i on les classes socials més influents tenen una funció decisiva. El canvi és el resultat final d'una lluita entre dues o més formes, en procés de substitució sotmès a lleis de comportament social.

És així també com hem d'entendre que viu la variació diatòpica: en competència, que es resol amb la fixació d'una variant dialectal o d'una altra per factors complexos extralingüístics.

Un problema capital és que, encara que pugui semblar paradoxal, la diacronia s'ha fet sovint sense la història: no s'ha interessat prou o gens pels contextos socials, polítics, econòmics, culturals.

4. Història de la llengua i variació diatòpica

Així, doncs, la resposta a quin és el domini en què s'ha de moure la història de la llengua, és a dir, si ha d'entrar o no en la variació diatòpica o s'ha de limitar a l'estàndard, és que ha d'ocupar-se dels dialectes, perquè són aquests els que a través del temps esdevenen llengües. Per tant, seria del tot absurd l'estudi de la història lingüística d'un idioma fent abstracció d'allò que forma la part essencial d'aquesta història: la variació, la qual haurà d'evolucionar cap a l'homogeneïtzació, que durà a la unitat que caracteritza qualsevol llengua.

La història general d'un idioma és per força ensems la història de tota la variació diatòpica de què parteix. L'investigador, doncs, ha de saber combinar el mètode històric amb el mètode geogràfic, com ja assenyalava Gerhard Rohlfs. Una gramàtica històrica general d'una llengua ha de ser una gramàtica històrica de tots els seus dialectes.

En un altre sentit, és evident que hom pot decidir l'estudi històric solament d'una part de la variació diatòpica, com feu, per exemple, Fouché amb la fonètica i la morfologia històriques del rossellonès; però en aquesta possible elecció no es podrà perdre mai de vista la visió general de la resta de variació d'on apareixerà la llengua catalana.

Dialectologia i història de la llengua són, doncs, dues parts de la lingüística estretament vinculades. La informació de la variació diatòpica ens fa llum sobre els aspectes evolutius de la llengua; i això val per a la fonètica i la fonologia, per a la morfologia i per a la sintaxi.

Molt singularment, la consideració de la variació diatòpica en la història de la llengua ens fa conscients d'un fenomen primordial: allò que en un moment determinat es defineix com a dialectal d'una zona, generalment, precedentment, ha estat general en totes les zones. Per la qual cosa pot arribar-se a la relació entre dialectalisme i arcaisme: una forma que ha caigut en desús en una part del territori d'una llengua, es manté en una altra part, com a testimoni d'una alternativa desapareguda a d'altres llocs. Aquí hem d'estar, doncs, alerta a qualificar de variació diatòpica **antiga**, especialment fins al segle xv, allò que és variació diatòpica **avui**, però que originàriament era solució general del català. En alguns casos, cal estudiar per quins processos una forma resta exclusivament en un territori i desapareix en els altres, però una derivada seva pot trobar-se, en canvi, arreu; per exemple *eixir* com a verb, enfront del derivat substantiu *eixida*.

En una altra direcció, és interessant filar prim, per tal de mirar de discernir en quina mesura solucions de tota mena que formaven part no de la variació diatòpica, sinó de la diatràtica o diafàsica, acaben esdevenint diferències geogràfiques; també per això són del tot imprescindibles les anàlisis de documentació de tots els registres possibles, des dels més vulgars fins als més formals.

Recordem exemples: en el tractament de la vocal A més iod, els parlars catalans ens il·lustren avui de l'estadi *ei*, anterior a la monoftongació (*lleit, feit*). L'evolució llatina de I breu, E llarga i OE tòncics conserva encara la triple solució segons els dialectes: *e* tancada, vocal neutra i *e* oberta. Formes vulgars i dialectals com *giner, sinyor, siré* són testimonis irrefutables de la tendència al tancament de la *e* àtona en síl·laba inicial. Els dialectes reflecteixen les distintes solucions de les vocals *a* i *e* àtones, i *o* i *u* àtones. En el consonantisme, els dialectes contrasten per l'oposició o no de *b/v*, són, doncs, testimonis del valor fonològic d'aquesta oposició en el català antic. El ieisme de la palatal líquida, viu en moltes localitats, aclareix la qüestió dels reflexos llatins de LY, C'L i G'L. El valencià és testimoni de l'articulació de la *-r* final i de la *-t* del grup consonàntic romànic *-nt*. En la morfologia, el balear conserva l'ús oposat dels relatius *qui/que*, que s'acosta al que era vigent en el català antic. El valencià manté el paradigma de les formes demostratives no reforçades, normals en l'època medieval. El balear conserva l'article salat. En el verb són molt freqüents els exemples que manifesten una relació entre estats dialectals i estats superats d'un determinat procés en el català estàndard. El valencià i el balear s'han mantingut fidels a l'ús del pretèrit sintètic. En la sintaxi, el balear manté un ordre a la frase dels pronoms personals febles que testimonia una solució que fou vigent en tot el català. Etcètera.

En suma, la realitat pandialectal actual del català il·lumina moltes qüestions, com també la realitat panromànica. Formes com *huí* o *uít* del valencià —però també del francès— demostren que fou normal una dislocació de la tonicitat de la *u* a la *i*. Per tant *nít* no seria el resultat de cap analogia, sinó del canvi de *núit* a *nuít* i d'una ulterior reducció del diftong.

Una font interessant d'informació sobre canvis lingüístics són les *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*: testimonien vacil·lacions que són índex d'evolucions concretes. Sobre la neutralització de *a* i *e* àtones (*Pera* per *Pere*); sobre el canvi de *a* en *e* en la terminació dels finals femenins (*ànimas* per *ànimes*, e semblants); sobre la identificació *o/e* en diverses posicions (*fonoll* per *fenoll*; *cussogues* per dir *cossegues*); sobre el tancament de *e* àtona en *i* (*bístia* per *bèstia*); sobre la monoftongació de UA en *o* (*ayguo* per dir *aygua*); sobre la diftongació en *au* de *o* inicial (*aufegar* per *offegar*); sobre el ieisme de la palatal líquida (*tayar* per *tallar*, e mil semblants); sobre la confusió *x* i *s* (*peixcador* per *pescador*); sobre la confusió *kwa/ka* (*Pasqua* per dir *Pascha*).

En la mateixa obra trobem fins i tot manifestacions d'actituds lingüístiques respecte a la variació diatòpica: «...són de evitar sobre tot tots vocables los quals manifestament se coneix són de payssos de Catalunya o València diversos dels catalans.» I segueixen alguns exemples: *ça casa* per *la casa*; *nosaltres anem* per *anam*. S'hi insisteix encara: «No res menys, entre persones de bon ingeni e experiència, fàcilment se coneix

dots vocals ésser de Empurdà, o de Urgell, o de Mallorca, o de Xàtiva, o de les Muntanyes, o pagesívols, dels quals no acostumen usar los cortesans ne elegants parladors e trobadors.»

5. Conclusió

En estudiar la història lingüística del català, hem de partir de la concepció d'un procés complex i no absent de conflictes, en què distints parlants de distints dialectes convergeixen per a adoptar col·lectivament i voluntàriament un idioma comú. Un procés que afecta un territori que cal delimitar en cada moment, ja que el domini lingüístic del català ha variat sensiblement al llarg de la història.

Cal esbrinar quan i com es produeix el sentiment de cohesió i de distinció d'una comunitat catalana diferent de la llatina, per tal de poder-nos referir amb rigor a la fi d'una història lingüística i a l'inici d'una de nova. I, complementàriament, com es produeix el sentiment de cohesió i de distinció d'una comunitat catalana diferent a la d'altres comunitats romàniques.

Cal també fer el seguiment que va de la fragmentació a la unitat, a la creació de la llengua literària com a punt culminant de la història lingüística.

Entorn d'aquestes qüestions, que són particularment dependents de posicions ideològiques, gira també la de la unitat de la llengua, igualment ideològica, i que als Països Catalans afecta principalment el País Valencià en la interpretació dels resultats de la seva arabització.

Cal superar les visions teleològiques de la història de la llengua. Per exemple, s'ha considerat positiva, pacífica i inevitable la romanització; s'ha acceptat una perspectiva espanyolista de la història dels Països Catalans, segons la qual l'objectiu és recuperar una Espanya perenne amb la Reconquesta (observi's: *reconquesta*, no *conquesta*), que suposa interpretar la invasió àrab com una regressió, una anomalia que s'ha d'esborrar.

Convé, en fi, d'incorporar en l'estudi de la història de la llengua i del tractament de la variació diatòpica una sèrie de conceptes que s'han escapat en l'anàlisi pretesament objectiva de l'observació dels canvis lingüístics.

De Rosalía al manifest Koiné

He llegit l'article d'opinió del senyor Josep Carles Rius que va publicar aquest *Diari* el proppassat dia 8. Com que hi soc explícitament al·ludit, vull respondre l'autor per aclarir les meves apreciacions en el que m'atribueix.

S'hi queixa de les crítiques a la cantant Rosalía per part dels qui, segons ell, defensen la puresa, així, amb el sentit genèric i abstracte. També hi diu que el 'purisme' ha reprès l'ofensiva contra l'artista per una cançó que interpreta en català, perquè hi apareixen dos barbarismes: 'cumpleanys' i 'botelles'. Fins aquí, res especial a comentar: cadascú pensa el que pensa sobre les interferències castellanen en la llengua catalana i sobre la puritat en l'ús de l'idioma.

El que no entenc és com lliga aquest tema amb tot el que explica en la resta de l'article: seguint l'actitud del senyor Rufián, relaciona la qüestió amb el manifest del Grup Koiné que es va presentar al paranímf de la Universitat de Barcelona, acte en què vaig fer un parlament. Si el representant d'ERC barreja els retrets a Rosalía amb la declaració de Koiné, ell sabrà per què ho fa; jo no hi veig cap connexió ni una; el que diu el Sr. Rufián és com un reny a unes opcions que per cert subscriuen molts membres del seu partit.

El Sr. Rius em recrimina que hagués dit que la normalització lingüística en una hipotètica Catalunya independent exigiria l'ús del català per tothom, arreu i per a tot. Com a modest sociolingüista, he de revalidar l'asseveració; ho faré d'una manera potser més entenedora, des de l'expressió en negatiu: el recurs a la llengua catalana ha d'ésser propi no solament per a uns quants, no solament en uns llocs determinats i no solament per a algunes finalitats. Coneix el Sr. Rius algun país en què es consideri normal que la llengua pròpia no s'utilitzi amb aquestes condicions? Que em permeti que, en aquest terreny, faci notar que, malgrat que la Constitució espanyola es refereixi

* 2019/07/04, «De Rosalía al manifest Koiné». *Diari de Tarragona*.

expressament al respecte i la protecció de totes les llengües de l'Estat, darrerament hem hagut d'assistir impotents i indefensos al desenvolupament d'un judici llarg, dur i especialment transcendent, en què els acusats catalans no han pogut expressar-se en llur llengua, encara que fos amb professionals que ajudessin a la interpretació del que deien; se'ls ha llevat, doncs, la llibertat de comunicar-s'hi millor (paradoxalment, alguns testimonis estrangers sí que van poder usar idiomes no espanyols).

Si el Sr. Rius, davant la declaració que en una república catalana independent el català hauria d'ésser l'única llengua oficial, interpreta que s'està propagant la repressió contra qualsevol altra llengua, és perquè vol, ja que Catalunya, en aquest àmbit, ha demostrat i demostra que és oberta, receptiva i inclusiva: a Barcelona es parlen més de 300 llengües i no hi passa res que hagi de generar inquietud a qui no recorre al català. Fins al punt que es reprotxa de no practicar prou el bilingüisme passiu; en suma, els catalanoparlants, en la comunicació social amb els castellanoparlants, pateixen, vulgues que no, una incomoditat col·lectiva de caràcter psicolingüístic: si els parlen en català, com que també saben fer-ho en castellà, pensen que no són prou deferents amb els interlocutors; si els parlen en castellà, pensen que no són prou lleials a la llengua pròpia...

La segona referència que fa a la meua intervenció és que hi vaig sostenir que és català tota persona que vol ésser-ho, tant se val si viu i treballa a Catalunya o no. És clar, jo no em cenyia a la valoració administrativa dels registres civils, sinó als sentiments; i entrar en un món tan íntim i personal obliga a un respecte escrupolós, sempre que es mantinguin posicions pacífiques i positives. Personalment, si algú que viu i que treballa a Catalunya em diu que se sent o que és espanyol, no em pertorba ni m'incomoda gens ni mica, sempre que no desprengui hostilitat de cap mena; no és un supòsit teòric: tinc amics que mantenen aquest pensament i no hem trencat ni s'han lesionat les relacions.

En el món de les emocions, que ara es menysté tant, no podem pretendre l'homogeneïtzació. En una Catalunya independent, a parer meu, és clar que hi hauria qui s'hi sentiria espanyol, com és obvi que hi hauria qui parlaria sempre en castellà. Des d'un altre punt de vista, també experimentat, jo mateix he treballat i viscut alguns anys a Itàlia i, malgrat que n'estic profundament enamorat, m'hi he sentit català; això sí, vaig considerar que havia d'aprendre-hi l'italià, la qual cosa em feu l'experiència molt més agradable, eficaç i, doncs, fructuosa. Molts ciutadans estrangers que fa temps que viuen i treballen a Catalunya se senten del lloc de provinença: americans, francesos, australians..., mentre que d'altres es reconeixen a si mateixos catalans. Què hi ha d'estrany en això? Nosaltres sabem prou bé, posem per cas, que a la Catalunya del Nord són molts els catalanoparlants qui se senten francesos i no catalans; i que a

l'Alguer hi ha també molts ciutadans que usen el català que se senten italians o sards, però no catalans.

Quant a la consideració que fa el Sr. Rius sobre la meua corroboració que sentir-se català, desitjar ésser-ho, es manifesta principalment (el Sr. Rius ho transcriu correctament), per tant, no exclusivament, per l'ús de la llengua pròpia, li responc que em mantinc en aquest principi, perquè les llengües des que començaren a usar-se en la humanitat han estat per antonomàsia el fet més distintiu de les persones i dels col·lectius; això no m'ho invento jo. Com en el cas de les emocions, sembla que la qüestió identitària ara sigui refusable com a arcaica, provinciana, reaccionària... On és l'elogi de la diversitat com a riquesa, que tant s'havia proclamat? En les referències al català, s'ha difuminat sobtadament. Si l'univers no es concep compositiu de totes les cultures i llengües existents, entenc que haurem fracassat estrepitosament i que haurem estat incapaços del conreu de la solidaritat en les diferències (la solidaritat sense la diversitat és un oxímoron, perquè només pot voler dir l'exaltació del jo i l'endogàmia més individualista).

Responent al títol del seu article, la història em sembla que dona fe que les llengües uneixen, cohesionen, certament, i hi afegiria encara: més que cap altre fenomen. Però, alerta!, ensems diferencien, distingeixen (no divideixen); són les marques més pregoneres de les identitats; o és que no ens adonem que hom parla amb un orgull lògic i amb constància remarcable de la *lengua de Cervantes*, com a tret singular dels espanyols? Què és, si no un element de llengua, la *ñ/Ñ* que ha triat el Govern central per a referir-se a la marca d'Espanya? Fa la impressió que els paràmetres de tota índole canvien quan allà on s'apliquen és a Catalunya, als catalans i a llur llengua i cultura.

Tot això no obstant, tanco aquest escrit sense haver entès què té a veure el *cumpleanys de la cantant Rosalía amb la major part de les idees que exposa el Sr. Rius en el seu article.

De debò volem i podem normalitzar la llengua catalana?

1. Introducció

Ara fa tot just deu anys que aquesta revista volgué acollir un article en què plantejava algunes reflexions entorn de l'estat en què es trobava la llengua catalana (vegeu núm. 66, I trimestre 2009).

Entenc que l'examen de qualsevol problema és útil si se'n fa un seguiment per tal de verificar si evoluciona o involuciona, i de corregir-ne, consegüentment, el que calgui per a una millora progressiva general que mení a la seva resolució, no a l'habitud de viure-hi sense perspectives d'eliminar-lo. El període transcorregut des que vaig fer l'escrit és prou extens per a poder fer un balanç dels avenços o dels retrocessos. Però he de confessar d'antuvi allò que he pensat quan m'hi he posat: té cap sentit tornar a revisar com ens trobem sociolingüísticament, si no és per expressar que ja hem arribat a l'estadi de normalització, si més no, mínim desitjable o que ja en tenim la clau? Si l'única cosa que volem esbrinar és en què s'ha millorat, en què s'ha empitjorat o en què estem si fa no fa igual, paguen la pena els esforços ingents; són prou eficaços?

De què serveix reconèixer que s'han fet passes en tal o tal aspecte del coneixement i l'ús del català si s'accepta la indefensió respecte a la condemna perpètua de no poder-lo alliberar d'una dominació que li sostreu l'estatus que correspon a qualsevol llengua de cultura? No vull donar a entendre que no ajuda a res, però sí a ben poc, si hom no és capaç de trobar el desllorigador que alliberi imminentment els catalanoparlants d'una anomalia que ha esdevingut endèmica i que és del tot intolerable.

* 2020, «De debò volem i podem normalitzar la llengua catalana?» *Llengua Nacional*, 110.

Com no vaig fer l'any 2009, tampoc no em basaré en xifres, percentatges i estadístiques, que podrien desviar una valoració específica en sentit positiu o negatiu; ja hi ha estudis excel·lents que han fet l'anàlisi dels resultats concrets del darrer dictamen sobre l'estat de la llengua catalana. Em limitaré a fer-ne una estimació a partir solament de principis generals i de comprovacions de detalls per a mi obvis i indiscutibles, al marge de qualsevol càlcul pretesament impecable sobre cap resultat numèric.

2. El català: llengua subordinada i prescindible

Anticipo una deducció general primordial: penso que fa deu anys el català vivia en una anormalitat, el fons de la qual no ha variat substancialment, ni endògenament ni exògenament. No vull dir amb això que no n'hagin canviat diversos aspectes, en bé i en mal; parlo solament del que per a mi és l'essència que condiciona poder arribar a les transformacions profundes que facin albirar la fi d'un estat injust i il·lícit. El català és una llengua subordinada que no gaudeix, ni de bon tros, de la posició ni del rang d'una llengua normal. Si algú respon que, tenint en compte el que hom vulgui, mai no deixarà d'ésser supeditada, sotmesa, solament puc entendre que està dient que mai no n'assolirem la normalització. I si allò que respon és que el català avui ja no és una llengua subordinada, solament puc entendre que el concepte seu de subordinació no té res a veure amb el meu. En realitat, no és gens supèrflua aquesta deliberació, perquè fa la impressió que alguns sociolingüistes analitzen la llengua catalana com si ja fos normal, alliberada de qualsevol domini. La inèrcia de l'anomalia de segles ha dut a fer veure com a lògic allò que és escandalosament i amenaçadorament irregular; el català malsobreviu (si se'm permet el neologisme), ha estat i està encara durament escapçat, en un procés que, ara com ara, no té aturador. He de tornar a allò en què insisteixo sovint: mentre no sigui absolutament imprescindible per a viure als Països Catalans, no haurà conquerit ni el llindar de la normalitat. Fa deu anys exposava una preocupació que per a mi és el diagnòstic més fiable i clar de quina és la situació de la llengua catalana, al marge de tots els detalls, quantitats i tants per cent que s'hi vulguin afegir. Deia que qualsevol ciutadà que visqui als Països Catalans podia prescindir totalment, durant les vint-i-quatre hores del dia, de la llengua pròpia; quan un idioma pot ésser deixat completament de banda, és que sens dubte està amenaçat de desaparició senzillament per invalidesa, ja que si qualsevol se'n pot desentendre esdevé secundari, residual, fins a esfumar-se del tot, fins a ésser engolit, per glotofàgia, per una altra llengua dominant, la qual sí que és indispensable. Em dol haver de fer exactament el mateix dictamen sense cap pal·liatiu nou: qualsevol ciutadà pot encara en l'actualitat abandonar sistemàticament la llengua catalana sense que es produeixi res de particular pel fet d'abdicar l'únic idioma conside-

rat legalment, estatutàriament, propi de Catalunya. Si algú creu que exagero i que això no és veritat, el convido que en faci la prova.

Quan constatem, com fa deu anys, que el català no s'usa per tothom, sempre, arreu i per a qualsevol finalitat, entenc modestament que els números, per molt que aparentment siguin favorables, són poc rellevants. És normal una llengua quan, perquè subsisteixi, se n'hagi de sol·licitar justament la militància activa dels parlants? Parlo de militància, no de lleialtat; una militància que provoca, vulgues que no, que hom discrimini aquells que la practiquen dels qui, en canvi, renunciïn a fer-ho. Contestem-nos aquestes preguntes amb el cor a la mà, sense autoenganyar-nos. El català no té avui més poder que fa deu anys ni més prestigi. Una empresa important arrelada a Catalunya, a la interpel·lació d'un client sobre l'ús exclusiu de l'espanyol i l'exclusió del català, s'ha permès de respondre-li que el motiu és que la direcció ha decidit que cal usar-hi oficialment solament llengües, no dialectes! (vull imaginar que en la resposta no hi ha gens de mala fe; aleshores, la causa és pitjor, perquè vol dir que la realitat en què es troba la llengua catalana crea la percepció que és un dialecte d'un altre idioma, que el català no arriba a tenir la categoria de llengua). És grotesc, per exemple, l'experiment a què es pot dir que tothom ha estat sotmès: comprar un utensili, un estri qualsevol en algun lloc dels Països Catalans, trobar-hi un full d'informació diversa que necessita una taula per a poder-lo desplegar completament i comprovar-ne la redacció en deu, quinze, vint llengües, cap de les quals no és el català, essent-hi immancablement, és clar, el castellà!!! Algú als Països Catalans ha llegit en català les instruccions d'ús i les característiques de cap medicament que s'elaboren i es venen als Països Catalans i alguns tenen com a directores o propietaris persones catalanes?

3. L'analfabetisme social dels Països Catalans

En un altre sentit especialment decisiu, una llengua de cultura en plena vitalitat no pateix l'analfabetisme social entre els parlants, causat per la realitat sociolingüística que pateix el català: les llengües que tenen una existència no anòmala són aquelles que s'usen qualitativament amb una correcció que és el reflex d'una competència suficient, perquè tenen el suport de la presència social permanent i pràcticament exclusiva; perquè ocupen l'espai que els correspon a l'escola; en els mitjans de comunicació social; en el món laboral; en les tanques publicitàries de les vies públiques; en l'administració... El català, fa deu anys, i ara, és massa lluny d'aquests objectius: malgrat la tasca ingent de l'escola, l'ús que en fan una bona part dels qui el parlen o l'escriuen seria qualificat d'analfabetisme social en un col·lectiu lingüístic normalitzat; i els usuaris en són conscients, fenomen que comporta la convicció generalitzada i acomplexant que no el dominen prou, que s'hi expressen malament; aquesta és una alteració altament con-

dicionant, que genera un complex d'inferioritat i, doncs, un autoodi, si més no latent, que intimida i que, per tant, retreu molts ciutadans de recórrer-hi, sobretot en el nivell escrit. Als Països Catalans es viu una dialectalització, una fragmentació recessiva que comporta una competència més que deficient i el rebrot de la diglòssia; el poder d'una llengua també es basa en la disciplina respecte a una preceptiva sòlida i es ressent quan la comunitat no s'adapta a la normativa i quan aquesta no té la genuïnitat, solidesa i claredat imprescindibles. El català recula en qualitat d'ús, particularment en les generacions més joves.

4. Els catalanoparlants creuen majoritàriament que llur llengua mereix l'estatus de qualsevol llengua de cultura? La bilingüització, la minorització, la immigració i la problematització dels Països Catalans

En una democràcia sòlida, la llengua que hagi viscut durant segles en l'opressió, a vegades ferotge, reclama que s'imposi legítimament una sola disposició digna i suficient: si el poble de què és identificadora ho vol, la recuperació immediata, sense cap atzucac inútil i innecessari, de totes les característiques sense excepció de què ha gaudit històricament en llibertat i de què gaudeixen les llengües de cultura en els països democràtics avançats. Crec que no hi ha cap altra sortida. El català no necessita anar millorant; necessita la normalització plena, és a dir, l'estatus equiparable a l'italià, al francès, a l'alemany, a l'espanyol... No té sentit el concepte «normalitat a mitges», que alguns experts atorguen al català; és un eufemisme d'anormalitat; normal o anormal (no hi ha un quasi entremig); sí o no; ésser o no ésser; i ésser sense concessions de ningú i sense restriccions imposades per interessos de governs centralistes. Probablement, les «concessions» que m'inquieten, perquè les fan persones de la lleialtat de les quals no tinc cap mena dubte, tenen una explicació en un fenomen complex, segons el qual s'ha desvirtuat semànticament el concepte «normalitat». Com que des de centenars d'anys no s'han tingut drets lingüístics o ben pocs, tot allò que avui es té sembla que és prou i que som, en conseqüència, en la via victoriosa. En l'any 2019, com en l'any 2009, em fa la impressió que hem convertit en normal allò que és anormal. Són tants anys que no hem pogut respirar en llengua catalana, que ara, amb una oficialitat que serveix de ben poc, amb l'ensenyament a l'escola, amb una mica de música, de ràdio i de televisió... ja podem estar contents i agraïts. I amb deu anys ni l'oficialitat ha acollit menys marginalment el català, ni l'escola s'hi ha obert (al contrari, ha de suportar les crítiques a la immersió, basades en el cinisme i la mentida), ni podem anar al cinema en català si no és cercant-lo amb lupa, ni tampoc escoltar-lo, llegir-lo, «veure'l» fins i tot sense voler (ecologia de la llengua) tant com seria obligatori que fos en justícia i democràcia.

Com que sempre s'ha parlat de normalització lingüística, expressió que s'ha anat repetint des dels anys setanta, sense argumentar objectivament què és i, per tant, quan es podrà dir que ha estat assolida, s'ha acabat, a parer meu, no sabent què significa exactament «normalització». En un article de fa molt més de deu anys, em preguntava què és el normal en el procés de normalització lingüística. No s'hi valen les respostes aproximades, ni s'hi val a fer «trampes»; i per a evitar una cosa i una altra, hem de respondre una primera pregunta, si es vol avançar per la via que proposo: Catalunya i els Països Catalans exigeixen que llur llengua pròpia sigui com qualsevol altra llengua de cultura (alemany, espanyol, italià, francès...) o no? No, no és una qüestió absurda o desgavellada, perquè no podem descartar que alguns opinin d'una manera que desconcertin. Si la resposta és que sí, que són de la mateixa categoria, voldrà dir que allò que qualsevol comunitat sense conflictes lingüístics especials entén que ha de caracteritzar l'estatus de la llengua pròpia, ho ha de reivindicar també la comunitat catalana per a la seva. Si, en canvi, el que es pensa majorment sobre el català és que es tracta d'un idioma menor, secundari, subsidiari... aleshores estem obligats a dues accions: la primera i principal, confessar-ho públicament i sense embuts (és la necessitat de dir la veritat a què m'acabo de referir); o sigui que els sociolingüistes i els polítics sobiranistes expliquin a la societat que, a causa de la ideologia lingüística que hi és predominant, de la demografia, de la immigració... no es pot aspirar que el català sigui sociolingüísticament com l'italià, l'alemany, el francès, l'espanyol...; i segona, tenint en compte que, al català, no se li atorga la categoria d'aquests altres idiomes, perquè és de menor rellevància, establir a què es pot aspirar exactament i sobretot a què s'ha de renunciar. Altrament ens deixem atrapar per la voluntat, dels qui són hostils a la llengua catalana, de problematitzar-la, de fer-la veure com una obsessió absurda, especialment mitjançant la difusió de la ideologia de la bilingüïtzació i de la minorització: es mira, paradoxalment, de convertir els catalanoparlants en culpables del fet que històricament se'ls hagi arrabassat per la força la nació i la llengua. Per exemple, s'analitza Catalunya com un obstacle a la vida democràtica complexa amb els nouvinguts i l'inconvenient que es considera més negatiu és la llengua mateixa; tan fàcil com seria que s'hi integressin als Països Catalans mitjançant el castellà! Els poders centralistes desitgen que es difumini tant com sigui possible la realitat nacional catalana, a través de les allaus migratòries; i cal reconèixer que tenen prou èxit en llurs propòsits. Saben que si els qui s'instal·len als Països Catalans triessin majoritàriament el català com a llengua social, l'ús creixeria considerablement, així com decreix pel fet que hom els anima, amb bons resultats, per raons d'eficàcia, a escollir el castellà. La immigració augmenta objectivament, en definitiva, la submissió al castellà.

5. La normalització exigeix un canvi radical mitjançant mesures legals contundents i immediates. Què se'n fa, de la Llei de política lingüística de la Generalitat de Catalunya?

En la redacció d'aquest article, m'ha assaltat una idea que m'ha aclaparat: essent així que, després d'anys i anys de cooficialitat amb el castellà i l'occità, no es pot anunciar de cap de les maneres que el català viu en la normalitat, no podria ésser que ras i curt hom tingui la consciència inconfessable que no arribarem mai a aquesta situació, si no és per vies distintes a les, nogensmenys, imprescindibles de l'estudi de com en varia la situació, i mirant de posar-hi remei amb algunes propostes que potser han d'ésser molt contundents i fins i tot arriscades? El lector deu pensar que ho dic carregant la responsabilitat als adversaris de la nació, l'idioma i la cultura catalans; doncs no: justament el que més m'ha angoixat de la hipòtesi és que em fa la impressió que són les forces de dins les que més clarament contribueixen, conscientment o inconscient, a romandre en l'observació de les balances que es limiten a subratllar que en segons quins aspectes el català Déu n'hi do! la presència que té; que en tal o tal espai, no tant; i que, ai las!, en tal i tal altre amb prou feines s'hi sent. Per aquest camí em penso que ja s'ha demostrat que no anem enlloc. De quan tinc ús de raó, no he deixat de llegir estudis i més estudis, per cert no coincidents entre ells, que ens informen de com va la societat pel que fa a la llengua catalana: estàvem malament i continuem estant malament.

Per exemple, més que la realització periòdica d'un dictamen, no seria més eficient que, emparats per la societat, es fes complir tota, absolutament tota, i sense contemplacions, la Llei de política lingüística que el Parlament de Catalunya va aprovar democràticament? Doncs si fa deu anys constatava que no s'aprofitava prou, ara he de dir exactament el mateix. I que quedi clar que l'ús d'aquesta llei l'interpreto no pas pensant en la repressió contra l'incompliment, sinó principalment en la defensa dels ciutadans, com defensats legalment es troben els del Quebec amb l'ús del francès. Amb el segle XXI ja avançat, als Països Catalans encara hem d'afrontar la repressió física i moral pel fet d'exercir el dret de servir-nos de la llengua pròpia! Ara i adés ens assabentem d'episodis realment llastimosos, solament distintius de nacions totalitàries, dictatorials («Aquí [a Catalunya] se habla español, porque estamos en España!»; «Deja de hablar en catalán o tomaré decisiones duras»...). Però ens hi acostumem fàcilment; diem que són casos singulars. Ni que ho fossin!

6. Hem d'abdicar el nacionalisme i el sentiment identitari?

He constatat allò que personalment considero un fenomen nou i ensems el més perillós per a determinar la desaparició del català: sociolingüistes catalans, des de fa rela-

tivament poc temps, no solament eviten tant com poden de parlar de nacionalisme i d'identitat, sinó que, endemés, quan s'hi refereixen, és per aplicar un revisionisme en els dos conceptes, que condueix a rebutjar-los. En això, no sé si són els estudiosos que segueixen alguns polítics independentistes o si, a l'inrevés, són aquests els qui se sumen a allò que difonen les noves «teories científiques»; jo diria que actuen els uns i els altres comunament, creant un cercle en què mútuament es retroalimenten. S'ha oblidat que el nacionalisme és senzillament la defensa de la nació?

Per què ara n'hauríem de fer fàstics? Refusem la diversitat, que és justament la suma universal de les identitats, en un món en què l'homogeneïtzació cerca d'anivellar-ho tot des del mirall dels més poderosos? Què n'hauríem de fer, de les defenses dels pobles, de les cultures, dels idiomes, de la igualtat en la diferència? Fa deu anys fèiem un discurs del tot diferent del que ara intenten que s'accepti des de fòrums potser no molt nombrosos però prou insistents i qualificats (?) perquè tinguin els seus efectes socials. Patim una sensació d'intimidació si parlem obertament de la necessitat d'insistir, com ens ensenyà Pompeu Fabra, que cal la defensa d'una llengua nacional per tal que Catalunya i els Països Catalans servin la pròpia idiosincràsia, i que una necessitat va lligada indestructiblement amb l'altra. En aquest punt, diguem-ho clarament, estem involucionant, i es tracta justament de l'aspecte ideològic més important i transcendent, a parer meu; hom titlla de provincià i insolidari aquell qui parla de la nació i de la identitat catalanes; podem anar enlloc, així?

7. Cal reconèixer obertament l'anormalitat en què viu la llengua catalana

En els nostres dies no s'ha tancat la polèmica sobre la fragilitat vital del català i té igual o més força que deu anys enrere. Cal remarcar que els qui afirmen que el català està submergit en una mena d'agonia lenta són professionals tan insignes com els qui els retreuen que insinuar que pugui morir és practicar el catastrofisme. En els segles XIX i XX alguns polítics deien que la veritat no és revolucionària. No; no és ni revolucionària ni reaccionària; senzillament respon a la pràctica honrada de mirar d'explicar la realitat sense amagar-ne res, ajustant-se tant com es pugui a l'objectivitat dels fets i procurant que l'inevitable subjectivisme sigui al màxim de ponderat. Allò que, a parer meu, no és admissible és justament el contrari: no dir-la sempre i tota, encara que sigui amb la finalitat aparentment noble de no espantar ningú. No hem de creure solament en la maduresa personal individual, sinó en la de tots els ciutadans; no perquè sí, sinó perquè la història ens ha demostrat a bastament i amb escreix que el poble català no solament no s'ha fet enrere en les seves reivindicacions quan les circumstàncies han estat molt difícils, sinó que fins i tot s'ha lliurat amb més ímpetu a defensar els drets humans

justos i legítims. Per què, doncs, hom ha de tenir por d'explicar amb tota la crueltat que calgui la situació minoritzada, subordinada, dominada, marginada i maltractada de la llengua catalana?

8. En una república catalana independent hi ha d'haver una sola llengua oficial

M'esvero encara més quan, a diferència de fa deu anys, situo de ple el 2020 en el procés endegat en favor del dret a l'autodeterminació de Catalunya, perquè significa que en la perspectiva de reconstruir una república independent, al meu entendre, es parla molt poc de l'estatus que hi tindrà la llengua catalana. I, quan se'n parla, novament apareixen sociolingüistes i polítics sobiranistes que coincideixen a aclarir (no fos cas que...) que el català seria l'idioma cooficial amb el castellà; alerta!: exactament igual que ara, que fa deu anys, que en fa quaranta, que en fa setanta... I la història, que no serveix per a res? Algú, per savi i bon estrateg que sigui, pot negar que el problema secular que pateixen Catalunya i els Països Catalans és degut essencialment a la qüestió lingüística? En un hipotètic estat català independent, la llengua catalana ha d'ésser l'única oficial en tant que nés l'única pròpia tradicionalment, legalment, estatutàriament, i s'ha de dir explícitament; l'única pròpia, perquè, mitjançant seu, expressem una cultura distinta i inconfusible respecte a cap altra; a partir de la satisfacció d'aquesta necessitat ineludible, malgrat que no sigui suficient per a la normalitat, la convivència pacífica i respectuosa amb qualsevol altra llengua no solament ha d'ésser acceptada, sinó que també ha d'ésser impulsada, però amb una planificació que preservi la integritat del català. Si algun sociolingüista en té prou amb l'estatus que té ara el català, que ho digui obertament, que no ho dissimuli. Personalment no tinc cap dubte que els governs d'Espanya, el d'ara i els d'abans, haurien pagat qualsevol preu perquè el català morís. Per què el general Queipo de Llano amenaçava dia rere dia pels mitjans de comunicació que en acabar la Guerra Civil Espanyola el cos sense vida de Pompeu Fabra seria arrossegat per la Rambla de Barcelona juntament amb tota la seva obra nefasta d'ordenament de la llengua? Què d'altres li havien d'importar un filòleg i lingüista, una gramàtica i un diccionari? L'explicació no és difícil, per la qual cosa em sorprèn que hi hagi estudiosos especialistes i persones que s'ocupen de la cosa pública que no en siguin conscients: sense la llengua nacional que va recompondre el Mestre, no seríem el poble que, malgrat tot, encara som; és la llengua nacional que Fabra va recuperar la que ha permès que es mantingués forta entre nosaltres la idea que som una nació. Si hem resistit les ensulsiades sense solució de continuïtat des de fa segles provocades pels governs centralistes, és perquè hem mantingut la llengua, la qual ens ha cohesionat i vertebrat transversalment, més enllà de les diferències ideològiques o de classe social. Als sociolingüistes (o als lin-

güistes), no soc jo qui els ha d'explicar els resultats de la ideologia de la bilingüització espanyol/català. Si fa deu anys remarcava que els joves, sense ésser hostils al català, no tenien, en canvi, un sentiment d'identitat prou clar i sòlid, avui el mal s'ha agreujat, perquè ha aparegut sobtadament el discurs a què m'acabo de referir. Fixem-nos, a més, en la paradoxa: es demana a les noves generacions que no defensin ni el nacionalisme ni posicions identitàries, i, ensems, hom els anima a practicar la militància sistemàtica del bilingüisme passiu; per quin motiu ho haurien de fer? Com poden entendre unes posicions tan contradictòries? Afegim-hi el que ja he remarcat com la realitat probablement més greu de la situació sociolingüística del català: que, encara que hom habiti als Països Catalans, se'n pot desentendre del tot. Sumant el discurs pretesament asèptic al fet que si parles espanyol ningú no t'en farà retret, què hem d'esperar dels més joves, a qui hom educa insistentment en els valors del pragmatisme i, doncs, de l'estalvi de l'esforç més salvatges. Ni els anhels d'una república catalana independent ni els de la normalització lingüística no són estrictament ideològics, sinó que responen a l'exigència de la restitució d'allò a què la societat catalana no ha renunciat mai, sinó que se li ha pres per la força.

9. El català a la Unió Europea

Fa deu anys el català no tenia les portes obertes a aquesta plural, democràtica, solidària Unió Europea de les nacions, de les llengües i de les cultures. Avui, exactament tampoc. S'ha construït una Unió Europea que s'interessa solament pels estats i que s'amoïna essencialment, gairebé exclusivament, per la realitat econòmica. Una Unió Europea on decideixen els més forts i en què els més desvalguts poca cosa tenen ni a dir ni a fer. Què pot esperar la llengua catalana en un context com aquest de l'expansió i presència en el Vell Continent? Si no canvien radicalment les coses, a parer meu, res que no sigui purament simbòlic, i encara; una llengua que havia arribat a ésser coneguda, estimada i usada en les més altes instàncies al llarg de tota la Mediterrània, avui és grollerament marginada en un àmbit pel qual històricament Catalunya sempre ha sentit un afecte especial. Quin europeisme exactament ens sol·liciten, que pugui ésser igualitari, democràtic, útil, profitós per a tothom?

10. Els governs estatals centralistes no volen ni l'autodeterminació de les nacions ni l'estatus just i digne de cap llengua que no sigui l'oficial de l'estat

Vull creure que ningú no ha deixat d'aprendre una lliçó capital, la lliçó principal per a la Catalunya del segle XXI: Espanya no ha volgut, no vol i no voldrà mai l'autodeterminació

de Catalunya: per damunt de la veritat i de la igualtat i de la democràcia, la unitat d'Espanya, deia un representant del Govern espanyol. Potser no se'ns fa tan evident que aquesta lliçó en duu implícita una altra: Espanya no ha volgut, no vol i no voldrà mai que el català tingui el mateix rang que el castellà: aquest ha d'ésser la llengua hegemònica i dominant; per damunt de la veritat i de la igualtat i de la democràcia, també hi ha l'hegemonia subordinant del castellà. I això, llevat d'excepcions tan honroses com minoritàries, és un axioma per a la dreta, per al centre i per a l'esquerra espanyols (i no exclusivament espanyols). En conseqüència, si és obvi que la independència se l'hauran de guanyar els catalans amb els aliats espanyols i no espanyols que vulguin seguir-los, no ho és menys que la veritable normalització de la llengua catalana no la pactarà tampoc mai ningú de l'Estat centralista; l'hauran d'assolir els mateixos catalanoparlants. No ens enganyéssim. Aquestes consideracions ja figuraven en el nucli principal de la doctrina de Pompeu Fabra, tant per a la nació com per a la llengua. Per la qual cosa, primer de tot hem de respondre, sense precipitacions que donin com a sobreentesa una afirmació indubtable, si els catalans volen realment la normalització lingüística (un estatus per al català exactament del grau de què gaudeixen el francès, l'italià, l'alemany...). Si la volen, caldrà programar, en els nivells teòrics, pràctics, polítics, activistes..., què hi pot conduir. Si hom troba forassenyat pretendre d'arribar a aquest estatus, que ens expliqui què es pot fer perquè puguem continuar afirmant que el català és una llengua com qualsevol altra, tal com ho era, per exemple, a l'època medieval. Ingenus, no; realistes i veràços. Avui, com fa deu anys, entenc que no estem ben situats en la via de la normalització. No vull deixar de dir, abans no m'ho reprotxi ningú, que jo crec en les utopies i en els impossibles; més encara, considero que el món no pot avançar si es queda exclusivament en allò que sembla i que fan creure que és clarament possible i que no és un somni: la història ha demostrat que rebutjar el que és ideal, per llunyà i difícil que es vegi, és parar-nos una trampa; és deixar el nostre futur en les mans dels més poderosos, que ens reclamen no ésser il·lusos. És imprescindible no caure en aquest parany. En el cas que ens ocupa, seria accedir als copets a l'esquena que acompanyen un hipòcrita «au, conformeu-vos; què més voleu?», de qui voldria aniquilats el nacionalisme i l'exigència de viure la identitat catalana, variada i múltiple en la seva unitat.

11. El català, avui, com fa deu anys: una llengua sense poder i amb prestigi minvant. Homenatge als presos polítics

L'article a què m'he referit de fa deu anys concloïa dissortadament talment com ha de concloure aquest: el català continua essent una llengua sense poder o amb molt poc,

i, doncs, encara que costi més de copsar, amb prestigi minvant, per una raó òbvia: el prestigi es manté i avança solament quan el poder ho permet.

En el context convuls en què vivim, vull tancar aquest escrit subratllant el fet escandalós que, per a mi, ha esdevingut el símbol inequívoc de l'any 2019 de quin és realment l'estatus que s'atorga oficialment a la llengua catalana (la que, segons la Constitució espanyola, ha d'ésser objecte de protecció especial [«Artículo 3.3. La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección»]): un modest homenatge als qui lluiten i pateixen pregonament a la presó o a l'exili o en la repressió per la defensa de la nació, la identitat, la llengua catalanes: en el judici altament transcendent, llarg, penós i despietat als presos polítics, en el qual es juguen el que tothom sap, hom no els ha deixats expressar en català en llurs defenses; hom els ha obligats a fer-ho en la llengua que no els és la pròpia i, doncs, els han impedit de poder expressar-se espontàniament i naturalment, encara que hagués estat amb ajuda de tècnics ad hoc: així és com s'ha de traduir, doncs, aquell «especial respeto y protección». Altres llengües estrangeres, bé que s'hi han deixat utilitzar. Magnífic exemple, si no fos deplorable i grotesc, de la normalitat, del poder i del prestigi de la llengua catalana. I vull denunciar que no he tingut l'ocasió de llegir en els mitjans de comunicació una seriosa i profunda crítica general respecte d'aquest ultratge als drets humans més elementals: ens acostumem a deixar en l'anècdota tantes coses que són clarament categoria!

Manifest

M'ha estat demanat que expliqui per quines raons m'he adherit al Manifest. Miraré de respondre amb les reflexions que a continuació exposo.

Socialment, ningú no queda mai fora d'un grup propi i tothom és alhora estranger de la resta. Per la qual cosa, parlar d'identitat nacional és subratllar una obvietat.

En un altre sentit, allò que històricament ha distingit cada col·lectivitat és la llengua —subratllo *la llengua* en singular— que li correspon; llengua i identitat nacional són indistriables. Amb el procés reduccionista d'homogeneïtzació universal el concepte *identitat* es vol desqualificar tendenciosament; fins i tot alguns sociolingüistes reclamen com a essencial per a la normalització del català l'atenció principal als espais i a la capacitat comunicatius; obliden que si el nostre idioma encara *sobremalviu* és justament pel caràcter simbòlic que ha tingut entre els parlants i que si perd potència identitària perdrà també potència expansiva. Altrament, el menyspreu sobre la defensa de la identitat s'adreça sempre contra els menys poderosos i procedeix dels qui tenen molt de poder, els quals sí que hi tenen dret —només faltaria!—, a la identitat, a la pàtria, al país, per antonomàsia. En suma, entenen que és provinciana, involucionista, insolidària la defensa solament de les altres identitats que viuen sota el poder de llur estat.

En la reconstrucció del català al segle xx es pretengué posar les bases per a reconvertir-lo en una llengua nacional, perquè tornés a ésser-ho, tal com ho havia estat a l'època medieval. No es tractà solament d'adobar un sistema malmès, sinó de fer-ne l'element vertebrador de la comunitat.

En un estat en què hi ha més d'una llengua, hi ha inevitablement conflicte, perquè el fet simple de l'existència i el reconeixement de més d'una implica que hi ha idiosincràsies grupals contraposades en competició.

* 2021, Manifest Koiné. *Articles de membres de Koiné. Parlament del Dr. Joan Martí*. Dins *Llengua i República. El Manifest Koiné argumentat*, Lluís de Yzaguirre i Maura, editor. Grup Koiné. Nexum Edicions. Barcelona, p. 152-157.

Entre nosaltres, ha estat permanent la persecució de la nostra. Ultra la prohibició d'usar-la, s'ha partit hàbilment de dos processos que s'han retroalimentat en favor de la substitució lingüística: la minorització i la bilingüització. I bé, cal proclamar que Catalunya no ha estat mai ni un país minoritari, relativament als pobles del món, ni mai no ha estat bilingüe: té com a única llengua pròpia el català; la llengua castellana hi és sobrevinguda, com moltes d'altres especialment en les migracions de finals del segle xx i principis del xxi.

Conseqüentment, la veritable normalització del país comporta, lingüísticament, haver de saber i haver d'emprar el català i, és clar, ésser lliure per a optar a aprendre tantes altres llengües com cada ciutadà desitgi, amb la preferència que convingui a cadascú.

La normalitat per al català no pot consistir sinó en l'objectiu general que a Catalunya l'usi tothom, sempre, arreu i per a tot. El bilingüisme, actiu o passiu, duu indefectiblement que s'esfumi progressivament la llengua amb menys poder. Per aquest motiu, totes les llengües que han de conviure en llur territori amb l'oficialitat d'una llengua d'estat diferent a la pròpia estan seriosament amenaçades.

En una altra direcció, la minorització i la bilingüització, com a procediments ideològics, condueixen a la degradació de l'idioma més feble. Ens hem de preguntar si una llengua que es deteriora pot sobreviure. La resposta, al meu entendre, és que no, perquè la conseqüència és que la llengua dominada perdi la fesomia i s'acosti a la llengua dominant, fins que arriba a convertir-se'n en un dialecte o s'hi confon completament. Unitat i genuïnitat són dues característiques que cap llengua no es pot permetre d'obviar.

Solament en un país minoritzat i bilingüitzat es planteja el dilema absurd de si val més que siguin molts qui usin el català encara que malament o que siguin pocs, però correctament. La normalització exigeix que se n'ha de servir tothom i adequadament. En aquesta línia, la bilingüització ha estès amb èxit notable una altra ideologia nefasta: la de la convicció que el català és una llengua difícil. Si el català fos l'única llengua oficial d'ús general, s'aprendria a casa, al carrer, a l'escola, de per tot; és a dir, s'aprendria ecològicament, ambientalment, amb la mateixa naturalitat que el francès a França, l'alemany a Alemanya, etc. Algú pot demostrar que el francès o l'alemany o l'espanyol són llengües més fàcils que no el català? No és una qüestió de dificultat, és una qüestió de normalitat. És suïcida lingüísticament i és paradoxal mirar, com alguns proposen, d'acostar al màxim el català al castellà, a fi —diuen— de fer-lo més assequible i recognoscible (per això parlo de paradoxal): com si per a saber-lo com cal s'hagués de disfressar d'espanyol!

No he fet cap referència a l'àmbit internacional. Avanço la major: si el Govern central de què depenem no permet que visquem normalment en català a Catalunya,

defensar la internacionalització de la nostra llengua i del nostre país ho considera una gosadia ingènua, a més d'intolerable (vegeu, si no, com reacciona respecte a la voluntat des del Govern català de tenir ambaixadors a l'estranger). La qual cosa, en el procés de mundialització que s'ha programat, és especialment greu. Desenganyem-nos, avui el català no és imprescindible, no és necessari ni a casa seva ni per a les relacions amb l'exterior: es pot viure a Catalunya les 24 hores de cada dia recorrent exclusivament al castellà; de fet, són molts els qui realment hi practiquen aquest monolingüisme espanyol, emparant-se legalment en la doble oficialitat. I una llengua de què es pot prescindir és una llengua residual, destinada a la desaparició. Semblantment, en l'àmbit de la investigació, malgrat que totes les universitats públiques catalanes declaren en els estatuts que la llengua pròpia és la catalana, en la recerca més especialitzada i puntera i en la difusió dels resultats científics s'exhorta i fins i tot es premia que s'abandoni en benefici del castellà i de l'anglès.

O el català esdevé una llengua necessària i ineludible sense pal·liatius i en totes les activitats pels qui habiten a Catalunya, o no cal amoïnar-s'hi gaire, perquè el seu destí seria l'arraconament i la mort. Tothom entén que quan es va a viure en un altre país que no és el propi es fa molt difícil o impossible de participar plenament en les relacions socials si no se'n coneix l'idioma que el distingeix: es produeixen els guetos marginals i les autoexclusions lamentables. Per què a Catalunya no és ben bé així? Perquè la doble oficialitat hi permet que hom abandoni la llengua pròpia i se serveixi únicament de la sobrevinguda, de l'espanyol.

Sortosament, una bona part de la ciutadania catalana, per davant dels polítics i fins i tot dels lingüistes, entenen que el nostre futur com a poble va lligat amb el futur de la nostra llengua, que solament és viable si ens deslliurem de l'hostilitat del govern de què se'ns fa dependre.

Si de sempre la sociolingüística ha defensat el principi de territorialitat en el tractament de les llengües i no el de la personalitat, avui, amb les intenses migracions que es produeixen arreu, aquest principi és encara més essencial. És demagògic no reconèixer que les migracions modifiquen l'entorn (barris, habitatge, comerç, escola, món laboral...); és demagògic no admetre que les migracions fan menys visible cadascuna de les identitats; afegim-hi que el Govern central persuadeix que els immigrants a Catalunya recorrin al castellà, en nom de l'utilitarisme, de la rendibilitat. Alerta, doncs. Respecte per totes les llengües i totes les cultures, no cal ni dir-ho; però mai en detriment de l'hegemonia clara, diàfana, de la llengua i de la cultura pròpies. Ja he dit en altres ocasions que no estic d'acord amb el tòpic que s'ha generalitzat, segons el qual és català qui viu i qui treballa a Catalunya. No. No és una definició encertada ni per als qui han nascut aquí. No és suficient i s'ha demostrat amb escreix. És català qui, nascut

o no a Catalunya, endemés, vol ésser-ho i aquesta voluntat d'ésser-ho es manifesta principalment en l'ús de la llengua pròpia del nostre país.

Com deia Modest Prats, amb una sinceritat i una intel·ligència que l'honoraven, cal que Catalunya decideixi: o bé s'integra en l'Estat espanyol i deixa de banda per sempre les aspiracions nacionals i, amb aquestes, les lingüístiques; o bé ha de cercar la solució que posi fi a una dependència que escapça, mutila i impedeix la llibertat lingüística, solució que comporta, entre altres condicions, l'espai politicoadministratiu propi: un estat català independent.

Afegeixo que la normalització lingüística requereix l'absència de conflicte. Un idioma, essent, com he dit, allò que més identifica una comunitat, hi ha d'ésser naturalment i inequívocament hegemònic; n'ha d'ésser l'única llengua oficial; l'única. Em deixa perplex com pot haver-hi persones que creguin que amb la cooficialitat del català i el castellà en un estat català independent no es reproduiran les hostilitats a què estem secularment habituats. Si des que el castellà s'ha imposat a Catalunya (segles xv i xvi, és a dir, força abans del 1714) s'ha persistit sense descans per part dels governs castellans en l'objectiu de fer desaparèixer el català, per què sobradament ara o en el futur immediat hauríem d'esperar un capteniment diferent? No he tingut ocasió de llegir o d'escoltar arguments que demostrin que amb l'acceptació del castellà com a llengua oficial s'hauran acabat els conflictes. És ingenuïtat o una tàctica política per tal que ningú no s'espanti; si es tracta d'això segon, jo, més que no en les tàctiques, crec en l'honradesa de no amagar allò a què aspirem i que és del tot just, legítim, natural i possible: una nació, un estat i exclusivament la llengua pròpia com a oficial. No ens enganyéssim i que ningú no ens enganyi dient-nos que són aspiracions excessives. No. De cap de les maneres. Es tracta justament de la restitució del caràcter que tenien Catalunya i el català, abans que aquest caràcter fos arrabassat per la força.

Moltes gràcies de la vostra atenció.

Un nom per a una llengua (glossa d'un discurs glossat)

1. Introducció

Els filòlegs saben que la unitat d'una llengua no és una característica solament ni principalment objectiva, sinó sobretot el resultat de la convicció dels parlants que el codi que usen és el mateix, els uneix entre si i, ensem, els distingeix de la resta. En aquest sentit, els idiomes són per antonomàsia la realitat més simbòlica i referencial de qual-sevol territori.

Per tant, encara que el criteri d'interintel·ligibilitat és essencial per a la identificació de cada idioma, no és el decisiu; n'hi ha que tenen variants tan distanciades les unes de les altres, que no permeten una intercomprensió total i natural; és el cas, per exemple, de la llengua italiana: un sicilià i un milanès, emprant els dialectes propis, s'entenen amb dificultats; tanmateix, cap milanès ni cap sicilià no deixen de reconèixer que parlen l'italià. En el sentit contrari, els parlants catalans i els occitans, posem per cas, usant llurs idiomes respectius, arriben a entendre's suficientment; això no obstant, els uns i els altres saben que recorren a una llengua diferent i no a dues variants d'una de sola. És a dir, per damunt de la fonètica, la fonologia, la morfologia, la sintaxi i el lèxic, se sobreposa un sentiment de compartició nacional, cultural, històrica, generalment no fàcil d'explicar, però prou sòlid per a la distinció de col·lectius. Hom pot destacar les coincidències o posar l'èmfasi en les divergències en la variació d'una llengua, segons la convicció personal de formar part d'un grup determinat o d'un de distint.

Per aquesta via, podem arribar a una conclusió: cadascú parla la llengua del país que entén com a propi. Les raons de tota mena tenen certament una força argumental,

* 2021, «Un nom per a una llengua (Glossa d'un discurs glossat)», *Ad perennem magistri memoriam: Germà Colón Domènech: fesomies i texts*, Maria Pilar Perea, Santiago Fortuño Llorens, Lluís Gimeno Betí (eds.), p. 289-316.

però, al capdavant, el pes de les emocions dels parlants pot deixar-les al marge, amb justificacions i interpretacions alternatives. No debades els diccionaris no coincideixen del tot en la definició del terme *nació*, ni en la de *llengua* i *dialecte*.

Cal, no gensmenys, tenir en compte que el judici dels usuaris és condicionat per les pressions sociopolítiques que s'esforcen a crear estats d'opinió. Les conviccions en l'àmbit que ens ocupa poden tenir bases sòlides i indiscutibles, però també en tenen de relatives i opinables. Així, quan a Catalunya es pregunta si hom se sent solament espanyol o solament català, o més espanyol que català o més català que espanyol, el mateix fet que es plantegi una tria que admet, ultra posicions diverses, graus d'identificació demostra que es reconeix que la subjectivitat hi és concloent. Lingüísticament, durant el franquisme es pretengué consolidar la idea que el català és un dialecte de l'espanyol; tant qui hi estava d'acord com qui ho negava es basaven en les posicions ideològiques respecte al concepte d'Espanya, de Catalunya i els Països Catalans, i respecte a la concepció sobre què és un idioma i què és un dialecte.

* * *

Tenint en compte aquestes reflexions, vull homenatjar Germà Colón Domènech amb una anàlisi del discurs de recepció a la Real Academia Española (RAE) d'Antoni Rubió i Lluch (2004), en què es refereix a la unitat i el nom de la llengua, que fou publicat per l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), a cura de l'eminent filòleg: *Del nombre y de la unidad literaria de la lengua catalana. Discurso leído ante la Real Academia Española en la recepción pública del Sr. D. Antonio Rubió y Lluch el día 23 de marzo de 1930*. Edición de Germà Colón Domènech, miembro emérito del Institut d'Estudis Catalans (Sección Filológica). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Amb la col·laboració de la Generalitat de Catalunya; el Govern de les Illes Balears; el Gobierno de Aragón; el Municipi de l'Alguer; la Universitat de Perpinyà i l'Institut Franco-Català Transfronterer. 98 pàgines.

L'obra consta d'un pròleg de Salvador Alegret, secretari general de l'IEC, pàgina 7; d'una presentació de Joan Martí i Castell, president de la Secció Filològica (SF) de l'IEC, pàgines 9-11; d'una àmplia introducció de Germà Colón, pàgines 13-23; del facsímil *Del nombre y de la unidad de la lengua catalana*, d'Antoni Rubió i Lluch, pàgines 25-79, i de les «Notas al discurso de Antonio Rubió y Lluch», de Germà Colón Domènech, pàgines 81-98, en què matisa, amplia i de vegades corregeix algunes de les afirmacions que fa Rubió: «En las notas, al final de la oración de Antoni Rubió i Lluch, apostillamos solamente aquellos lugares del discurso que quizá hoy necesiten de alguna puntualización.» (pàgina 23, nota 14). Endemés, Colón, al llarg de tot el discurs, anota al marge el tema de l'argumentació que desenvolupa, la qual cosa facilita trobar les opinions de Rubió sobre els fenòmens diversos a què s'hi refereix.

2. Per què Rubió ingressà a la RAE?

La RAE, a iniciativa —segons Antoni M. Alcover— del rei Alfons XIII, per Decret de 1926, introduí (com a finalitat de les seves funcions pròpies) vetllar també per les llengües **regionals espanyoles**. Aquesta denominació és semànticament molt rica: gallec, èuscar i català **són espanyoles** i, sobretot, ensems **són no nacionals** de Galícia, País Basc i Països Catalans, respectivament.

Colón, al final de la seva introducció, reproduïx el text del Decret:

Artículo 1.º La Real Academia Española se compondrá de cuarenta y dos Académicos numerarios, ocho de los cuales deberán haberse distinguido notablemente en el conocimiento o cultivo de **las lenguas españolas distintas de la castellana**, distribuyéndose de este modo: dos para el idioma catalán, uno para el valenciano, uno para el mallorquín, dos para el gallego y dos para el vascuence.

Artículo 2.º Constará además de cuarenta y dos Académicos correspondientes españoles, de los que habrá dos especializados en el catalán, uno en el valenciano, uno en el mallorquín, dos en el gallego y dos en el vascuence.

Artículo 3.º Se crean en la Real Academia Española tres secciones, denominadas: de la lengua catalana y sus variedades valenciana y mallorquina; de la lengua gallega y de la vascuence [...].

Artículo 4.º Tendrá como función cada una de dichas secciones, con respecto a su especial idioma, las mismas que para la lengua castellana determina el artículo 1.º de los Estatutos de la Academia [...] y además la formación de los Diccionarios respectivos.¹

D'entrada, no són insubstancials les referències ambigües al català, valencià i mallorquí: malgrat que s'haguessin creat tres seccions per a tres llengües i que, doncs, és clar que les denominacions *valencià* i *mallorquí* al·ludeixen a varietats d'un sol idioma (article 3r), res no es diu de la diversificació dialectal del gallec ni de l'euscar.

Els acadèmics de cadascuna de les tres llengües foren elegits l'any 1927, en una sola sessió el dia 10 de març. La secció de la llengua catalana comptà amb Antoni Rubió i Eugeni d'Ors per al català, Llorenç Riber per al mallorquí i Lluís Fullana per al valencià.

Pompeu Fabra fou proposat d'ingressar a la RAE, però havent fet una valoració crítica del que suposava aquesta innovació, hi renuncià; Joan Coromines, també. Fabra argumentà que la llengua catalana s'havia d'estudiar, codificar, protegir i consolidar des dels territoris d'on és pròpia i per la institució creada amb aquesta finalitat: l'IEC (SF). De fet, una de les raons que dugué a l'abolició primerenca del susdit decret fou que les llengües «regionals» ja tenien les acadèmies pròpies.

¹ La cursiva és meva.

Antoni Rubió i Lluch, qui fou el primer president de l'IEC, acceptà la proposta amb l'esperança de poder ésser útil d'una manera o d'una altra. La seva convicció sincera es reflecteix amb el contingut del discurs esplèndid que ens ocupa: «hermoso discurso», com diu Colón (pàgina 23); un parlament clar i valent, pel coratge de dir-hi el que hi va dir.

Rellegint-lo, em vaig adonar de l'actualitat que, dissortadament, encara té, després d'haver passat gairebé un segle en què fou redactat. Per la qual cosa, essent president de la SF de l'IEC, vaig demanar a Germà Colón, que era membre corresponent de la RAE, que volgués preparar-ne l'edició; amb l'amabilitat i la generositat que el caracteritzaven, acceptà de bon grat la sol·licitud.

3. Llengua, nació, poder

Llengua i nació és una identificació que a Catalunya sempre ha estat vigent amb força i hi ha impedit que desaparegués l'idioma juntament amb la difuminació del país.

Nebrija, a la *Gramática de la lengua castellana* de 1492, afirma: «la lengua sigue al imperio», lema que s'ha practicat des d'Espanya, però que ha estat vedat a les comunitats de la monarquia que també tenen una llengua pròpia. Rubió assumeix aquesta fatalitat, en sancionar per al català l'onomàstic de la RAE de llengua regional. N'és conscient: arriba a asseverar que la lluita per l'idioma pot fer-se per diverses raons, una de les quals és invocar «...el romance nacional como instrumento político de dominación política, como lo hizo el Nebricense» (pàgina [4] 34). I rebla: «Hasta entonces [abans de Nebrija] no había sido invocado el idioma como instrumento de dominio político. Esta posición nacionalista, y sobre todo, *imperialista* [...] la ha adoptado España antes que ninguna otra nación europea» (pàgina [7] 37). Colón, tanmateix, fa referència a l'antiguitat dels vincles entre llengua, nació i poder; ens recorda oportunament un exemple de sant Agustí:

...pues ya San Agustín en el libro XIX de su *De civitate Dei* había dicho que las naciones dominadoras se esfuerzan en imponer a los pueblos vencidos no sólo su yugo, sino también su lengua: «At enim opera data est ut imperiosa civitas non solum iugum, verum etiam linguam suam domitis gentibus per pacem societatis imponeret.» (pàgina 83)

Rubió ratifica que la nació es defineix principalment per la llengua:

Pero este sentimiento nacional [...] tarda mucho en ser plenamente comprendido. Cuando este caso llega, se tiene una idea tan alta de la nacionalidad que no se la estima en lo que vale, si no es perfecta, esto es, si no es una. Y esta unidad se manifiesta por la conjunción de raza, de lengua, del territorio y de la historia. (pàgina [4] 34)

Sap que en la convivència de llengües i parlars es generen conflictes, la profunditat i gravetat dels quals depenen del prestigi que tinguin, que no és altra cosa que el reflex del poder de la comunitat a què pertanyen. En el cas de les llengües romàniques, els primers es generen ja des de llur estat embrionari respecte al llatí, la llengua de cultura per excel·lència fins al segle XVIII i que, doncs, mantingué el rèdit de dominant fins i tot quan l'Imperi romà començà a viure la decadència i la progressiva desaparició. Saber de gramàtica volia dir saber llatí, que era com afirmar que cap vulgar podia considerar-se amb propietat una llengua.

Rubió, tenint en compte la seu on llegeix el discurs i a qui l'adreça, cortesament esquivava de reflexionar sobre el fet de l'espoli que a partir del segle XVI es practica sobre Catalunya des del poder d'una Castella que esdevé hegemònica. Se centra gairebé exclusivament en el fenomen endogen, que, essent real, és innegable que neix de l'opressió: la substitució lingüística que practiquen els escriptors catalans, amb el convenciment que el castellà és una llengua més «adequada» per a la literatura, l'administració; per al registre formal en general. La tendència a la fragmentació de la llengua catalana es desencadenà sense aturador a causa de la voluntat exògena del predomini del castellà, que mai més no ha cessat. Rubió lamenta que «La fecundidad de la cultura catalana en los días en que se expresaba en su propio idioma, se trocó en esterilidad o en híbrido y raquítrico provincialismo» (pàgina [21] 51).

La pèrdua del poder polític transformà del tot la realitat catalana, que hagué d'emparrar-se com pogué en la de Castella:

...al atrofiarse, o por mejor decir, al momificarse entonces nuestro antiguo organismo político, enmudeció por lo pronto la lengua catalana, y se agostó del todo su fecunda producción. De su espléndido manto de soberana hicieron tres menguados retazos [...] y en lugar de una sola literatura nacional, surgieron tres empobrecidas y aplebeyadas literaturas dialectales, en Cataluña, Valencia y Mallorca, sin lazo de cohesión que las uniera. [...] las obras escritas en estos tres siglos [XVI, XVII i XVIII] no son más que materia bibliográfica que prueba el uso constante de un idioma casi moribundo. (pàgina [22] 52)

En una nota, Colón remarca justament com a peculiaritat catalana d'enorme transcendència el fet que Jaume I repartís entre els seus fills els regnes diferenciats de València i de Mallorca, havent-se oblidat d'adoptar ell mateix el títol general de rei de Catalunya: «Ello tendrá fatales consecuencias para la lengua, pues los humanistas regnicolas pretendían a fines de la Edad Media que a un reino correspondiera un idioma» (pàgina 84).

És molt gràfica la idea sociolingüística de Rubió a la qual els Països Catalans s'hagueren d'anar acostumant: malgrat que el català es mantingués en l'ús, encara que fos en condicions deplorables, fou permanentment menystingut, perseguit, oprimat,

prohibit i amenaçat de mort. S'anticipà en la seva visió a entendre allò que encara crea tanta controvèrsia ideològica sobre l'estat del català; una admonició: «El carácter del dialectismo es el de tender siempre a la disgregación y al aislamiento, precursores de la muerte» (pàgina [23] 53).

Reporta unes paraules de Marcelino Menéndez y Pelayo (pàgina [36] 66), que Colón cita en la versió original catalana que transcriu a continuació:

La Historia'ns diu que en lo llarguissim período de més de tres centuries en que'ls catalans deixaren de conrar son patri idioma; en lo llarguissim período que va de Boscán fins a Cabanyes y Piferrer, ni un sol poeta de primer orde, ni ab prou feynes de segon, nasqueren en esta terra catalana, y pel contrari, tan bon punt renasqué la llengua, rebrotà'l ab ella'l sentiment poètic, talment com se poblan les boscúries d'aucells cantadors a la tèbia y amorosa alenada de la primavera. (pàgines 93-94).

En contrast, Rubió fa referència que al segle xv, amb les Corts catalanoaragoneses i amb l'Església, la llengua catalana havia esdevingut pròpia de reis i de papes:

Pero nunca pudo merecer con más razón el dictado de lengua de Reyes y de Papas, como cuando en el siglo xv suben al trono pontificio los famosos Calixto III y Alejandro VI, del linaje ilustre de los Borjas, originarios de Valencia. Este último empleaba siempre en las cartas su materna lengua, al escribir a sus parientes de la ciudad del Turia. Entonces fue cuando llegó a decirse en Roma *La Chiesa e nelle man d'un catalano*. (pàgines [32-33] 62-63)

Noti's que l'ús de l'onomàstic *català -ana* s'aplica amb naturalitat, tant a l'idioma com a la nacionalitat, tot i que al·ludeix a un llinatge valencià.

Això no obstant, Colón rectifica Rubió en algunes asseveracions que troba excessives; considera que no és cert que a partir del segle xvi hi hagués una abassegadora influència del castellà (pàgina 88).

Amb la Renaixença, en refer-se la força política, retornà la defensa de la unitat social, cultural i lingüística. Però Rubió no fou prou conscient que les situacions patides deixaren petja indeleble: la qüestió onomàstica per a la llengua esdevingué perenne; ara i adés, atiada principalment per interessos estrictament de govern i de domini, es palesava la divisió entre el País Valencià, Catalunya, Balears, la Franja de Ponent i, encara que molt menys, a causa de la ubicació geogràficament allunyada, l'Alguer. Amb la Catalunya del Nord hi ha hagut problemes d'altra índole, però no hi arrelaren les posicions secessionistes respecte a la llengua catalana. En suma, la controvèrsia entre valencià i català romandrà per sempre, amb posicions de distintes gradació i conseqüències.

Rubió es refereix a Teodor Llorente com a símbol d'una certa ambigüïtat a l'hora de declarar la unitat de la llengua o de refusar-la: obertament, per tal d'evitar inco-

ditats intel·lectuals, sovint hom deia allò que, en canvi, privadament es matisava; ens remet a un fragment de la carta que envià al seu amic Eduardo Chavarri, on li confessa:

Me inspira vivo interés, dice, la polémica de V. con Alomar... Yo he sido siempre contrario a los que han querido hacer del valenciano un coto redondo, bien cerrado, exagerando las diferencias que hoy separan nuestra lengua de la catalana. *Literariamente* no había más que un idioma en Cataluña, Valencia y Mallorca, y *debemos tender a restablecer esa unidad...* (pàgina [43] 73)

A la poesia «Valencia y Barcelona», Llorente hi diu: «Els fills enyoradissos — dels Berenguers y Jaumes / serém sempre germans; / ...un mateix cau tingueren — en la mateixa soca... etc.» (pàgina [43] 73). I a «Als poetes de Catalunya» exclama: «Oh catalans poetes! los que dels nostres avis / parreu la dolça llengua — volguda del meu cor!» (pàgina [43] 73).

Llorente reconeixia que s'havia perdut la consciència d'unitat, si més no, parcialment, i que calia treballar per recuperar-la; manifestà l'estima envers Catalunya, els catalans i la llengua catalana, i en els Jocs Florals de Barcelona del 3 de maig de 1885 reiterà que als fills de Catalunya, València i Mallorca els uneix una llengua comuna; però notem que hi persisteix un distanciament més o menys latent. En qualsevol cas, una lectura correcta del que escrigué evidència que el problema és, més que viu, candent; quan hom es troba en la necessitat de defensar una posició, significa que és vigent la posició contrària; si s'ha parlat i es parla tant de si català, valencià i balear són una mateixa llengua, és perquè indubtablement algú ho nega.

Rubió destacà amb optimisme l'efemèride de la celebració del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, l'any 1906, com un fet que corroborava la puixança de Catalunya i la represa cultural i lingüística: ultra especialistes d'arreu del món, aplegà rossellonesos, catalans del Principat, valencians, balears i algueresos; fou el pròleg de la creació de l'IEC (1907) i, doncs, de l'Acadèmia de la Llengua Catalana (1911, amb la constitució de la SF). Però Colón pensa, a parer meu encertadament, que s'equivocà a considerar que ambdós fets històrics capitals suposaren la fi del problema de la divisió: «No sabía, sin embargo, Rubió los escollos que aún se habían de interponer en este camino a partir de los años treinta del siglo xx» (pàgina 18). Amb el to punyent que de vegades adoptava, Colón fa un salt als nostres dies i afegeix:

El discurso de A. Rubió [...] guarda toda su actualidad, aunque quienes debieran observar sus argumentos y consejos pretendan desconocerlo. Aquí no hay ni siquiera aquello de «Se acata, pero no se cumple», simplemente se ignoran olímpicamente las disposiciones que no convienen. No se tienen presentes ni el Real Decreto 3118/1976, de 26 de noviembre, por el que se concede al Institut d'Estudis Catalans facultad normativa en todo el dominio lingüístico [...] Todo tiene su origen en la desafortunada

redacción del Estatuto de Autonomía valenciano que habla de valenciano (sin aludir a su pertenencia al área lingüística catalana) y castellano como lenguas oficiales. Con la excusa onomástica se eluden responsabilidades. Es incomprensible que desde el Gobierno de la Generalitat Valenciana [...] se propicie, con la excusa de traer la paz lingüística, la creación de una Academia (imaginada por un avisado político) para que paulatinamente imponga una normativa valenciana independiente... (pàgina 19)

En nota a peu de pàgina, Colón rebla sobre aquesta qüestió:

Uno de los eruditos más notables que ha tenido Valencia, Lluís Revest, escribía en 1930 [noti's que és el mateix any en què Rubió pronuncia el discurs]: «no existix una llengua valenciana independent de la catalana [...] Com a conseqüència tant són clàssics valencians lo benaurat Llull i Bernat Metge com Jaume Roig, Corella o Auziàs March». (pàgina 19, nota 10)

Pel que diu aquí, pel que ha subratllat en moltes altres seus i per les freqüents converses que vaig tenir amb ell sobre aquest tema, és obvi per a mi que Colón fou conscient que determinades decisions secessionistes no són errors involuntaris, sinó que responen a la voluntat i a l'estratagema d'avantposar intencions polítiques a la realitat històrica i científica. Segons ell, s'activà, en aquest sentit, una planificació lingüística de fragmentació, que l'equilibri de forces i de poder feren possible. I Germà Colón se'n dolia molt pregonament. En qualsevol canvi important que es produeixi en la història lingüística d'un territori, sempre hi juguen un paper determinant aspectes que tenen a veure amb el prestigi o la decadència, el poder o la seva mancança. L'orgull dels parlants de pertànyer a una comunitat pròspera empeny a fer notar aquesta pertinença; la consciència, en canvi, de formar part d'un àmbit que és dèbil, genera un autoodi que incideix en una desvinculació i en la tendència a «desplaçar-se» en la direcció d'aquell que és puixant. La força econòmica comporta força política, i ambdues influeixen en la cultural i, doncs, lingüística.

Rubió remarca que la Renaixença suposà una victòria de l'estètica: «Fue aquélla una cruzada sentimental en la que Cataluña luchaba sólo con las armas de la Estética, y cuando con tales armas se combate, toda causa y todo pueblo merecen respeto» (pàgina [36] 66). Que el mereixin, aquest respecte, ningú amb sentit comú no en dubta; que se li reti, és tot una altra cosa. Sens dubte que allò que, malgrat tot, ens ha permès d'arribar fins on hem arribat ha estat una constant «creuada sentimental». Si no hi hagués hagut la Renaixença justament per la relació llengua/nació/poder, avui solament quedarien rastres de les essències dels Països Catalans.

4. L'aparició tardana del nom català

Com a conseqüència de la petjada fonda que deixà la civilització que s'implantà amb la romanització, ja he dit que el llatí mantingué el caràcter emblemàtic de llengua d'alta cultura fins a l'època moderna, i ha romàs com a idioma oficial de l'Església catòlica, de l'Estat del Vaticà. Això explica que les llengües romàniques adoptessin llur nom definitiu després de períodes llargs, en què es valien de denominacions genèriques. En el cas de la llengua catalana, d'una manera particular, perquè no es documenta aquest onomàstic fins al segle XIII. Predominà durant molt de temps la identificació amb el llatí, fins i tot quan ja es percebia com una llengua que n'era molt allunyada; es recorregué, com en les altres llengües neollatines germanes, a noms de connotacions diglòssiques: *vulgar* o *pla*, tot sols o bé afegits a llatí: *vulgar llatí*, o a *català*: *vulgar català*, *pla català*; fins que la producció lingüística, tant la no formal o col·loquial com la formal en la cultura, la ciència, la cort i l'Església acabà rebent sense distinció el nom de *catalana*.

Rubió fa esment dels noms *catalanesch*, de finals del segle XIII i inicis del XIV; de *lingua nostra* (1287), *lingua romana* (1296), *vulgar* o *vulgar català*, en oposició al llatí: *in vulgari cathalano* (1348), *in vulgari sermone* o *in catalano ydyomate* (1368), *vulgar catalán* (1351, 1391), *in vulgari catalanorum eloquio secundum usum et mores civitatis eiusdem* (1372), *plá, plá catalá* (1386). Afirmar que és l'any 1362 quan es documenta per primera vegada el nom *català*, sense qualificacions adjuntes, quan Pere IV d'Aragó ordena que es tradueixi el *Lançalot* a la llengua catalana i parla del *Lançalot escrit en català*. Esmenta dos altres exemples més tardans: *escrit en català*. L'infant Joan envià a la seva germana, la reina de Castella, una *Biblia en llengua catalana* (1382) (vegeu pàgines [9-10] 39-40). Colón anticipa quatre anys la denominació, en apuntar que el rei Pere el Cerimoniós l'any 1358 demana al seu secretari que es tradueixin unes cartes «de morisch en *cathalà*» (pàgina 85).

Ramon Muntaner, considerat un dels principals amadors i defensors de la llengua catalana, és citat en el discurs, amb els termes següents:

Muntaner, que apenas vivió en Cataluña fuera de los primeros años de su infancia [...] que cifra su mayor orgullo en ser ciudadano valenciano, que se casó en Valencia y estableció en aquella ciudad su casa solariega [...] es cabalmente el más enamorado del nombre de *catalanesch* y el apóstol de su unidad y de su extensión geográfica [...] Para él, el *catalanesch* es la lengua más unificada de España. (pàgina [11] 41)

Més endavant afegeix encara sobre Muntaner:

Nadie sintió tanto como él la solidaridad política de su raza ni la afirmó con más energía. Todo esto indica que para él, los particularismos dialectales del primero [valenciano] no debían parecerle más señalados que los que pudo observar entre el habla de Lérida o del Ampurdán, por ejemplo, y el de Barcelona. (pàgina [15] 45)

El prestigi de la Corona catalanoaragonesa, des de tots els punts de vista, i la seva expansió a d'altres territoris és a la base de l'acceptació de grat de la denominació de *català* per a la llengua que hi excel·lia, primer amb un predomini del llatí que, emperò, es capgirà prou veloçment, i amb una alternança amb l'aragonès que es resolgué amb l'hegemonia del català: «...la lengua catalana fue invadiendo lentamente el dominio de la cancilleria, tanta cismarina, como transmarina, cuando en el siglo XIV devino una de las más extendidas y entendidas en el mundo que baña el Mediterráneo»² (pàgina [9] 39).

En el procés de la vacil·lació onomàstica, hem de distingir dues causes principals: la primera, cronològicament parlant, és l'habitud perdurable que els parlants tenien de referir-se al llatí, perquè n'era la mare i perquè es mantingué fins a molt tard com a llengua de cultura arreu i, endemés, oficial de l'Església i almenys parcialment dels poders polítics de tota la Romània; es tracta, per tant, de vacil·lacions en el procés de fixació definitiva, que comparteixen totes les llengües romàniques. La segona incideix quan ja el nom *llengua catalana* s'havia establert, i encara avui condiciona la idea del català com a llengua unitària; ja no es tracta d'una convivència de noms, sinó pròpiament d'una substitució del genèric pels particularistes.

Laparició, doncs, tardana de l'onomàstic *llengua catalana*, sumat posteriorment al, en canvi, primerenc sofriment d'una decadència a Catalunya, són causes principals de les vacil·lacions en el nom amb què s'al·ludeix a l'idioma.

5. La variació de la llengua catalana

Rubió, en agrair la decisió de la RAE a fer tres seccions dedicades a l'estudi de tres llengües de l'Estat, emfasitza que *valencià* i *mallorquí* són dues variants diatòpiques de la *llengua catalana*: «...el valenciano y el mallorquín [...] son tan sólo, repito, *variedades de una lengua única* de secular abolengo, cuyo nombre genérico y castizo no es otro que el de lengua catalana.» (pàgina [3] 33). Tanmateix, precisa que al Reial decret «con suma delicadeza» no es parla de dialectes, conscient del valor despectiu que fàcilment i erròniament s'aplica a aquest concepte.

Rubió fa referència a Juan Valera, qui l'any 1890, en un «modesto ensayo», *Renacimiento clásico en la literatura catalana*, afirma:

En la Península ibérica bien puede afirmarse que hay tres lenguas literarias y tres literaturas: la castellana, la portuguesa y la catalana [...] Dado por innegable que no debe perderse un idioma que ha tenido y tiene grandes escritores, justo es que el catalán viva, florezca y prospere, pero, por Dios, unifiquenle, y no haya más que un solo idioma literario en Mallorca, en Valencia y en Cataluña. (pàgina [3] 33)

² La cursiva és meva.

Respecte a l'opinió que li mereix l'assaig de Valera, Colón es mostra en desacord amb Rubió: «...es hacerle un gran desaire el no reconocer su producción poética, crítica y teatral» (pàgina 82), fins al punt que entén que, per la seva capacitat crítica, no sorprèn que percebes tan clarament la unitat lingüística i literària de Catalunya, València i Mallorca.

Si bé Rubió afirma que els estudis científics sobre la llengua catalana arribaren relativament tard, remarca que a partir del segle xx s'intensificaren i posaren un accent especial en l'interès per les modalitats diatòpiques. Fa notar com la defensa dels parlars conduí a l'extrem de mirar que alguns es transformessin en llengües independents. Efectivament, hom sap que s'escrigueren gramàtiques de totes les principals variants del català: valencià, mallorquí, menorquí. I es confegí el diccionari que s'intitulà *Diccionario català-valencià-balear*, a què em referiré més avall.

6. El nom i la unitat de la llengua catalana

Amb sentit de l'humor, Rubió cita novament Juan Valera, qui, en la línia que acabo d'apuntar, corrobora:

Bueno, dice, que se escriban tres lenguas literarias en la península; portugués, castellano y catalán; pero si también se empeñan en que siga habiendo... mallorquín y valenciano, ¿por qué no ha de haber lengua malagueña, y lengua jerezana o cordobesa?... Haya en la península tres idiomas literarios; pero no haya más, ¿por lo clavos de Cristo! (pàgina [27] 57)

És destacable que Rubió fos conscient d'un altre aspecte sociolingüístic important: la solidesa en la unitat d'un idioma es reflecteix en la denominació:

Aunque el tema [del discurs] abraza dos partes que parecen distintas, el problema onomástico y el problema de la identidad literaria y lingüística, se presentan tan íntimamente enlazados, que es del todo imposible separarlos, pues la incompreensión del nombre trae también aparejada la inconsciencia de la unidad. (pàgines [2-3] 32-33)

La denominació dels idiomes no és una qüestió indiferent i innòcua respecte a la història i a la concepció que en tenen els usuaris. És normal que faci referència a una localització geogràfica més o menys concreta, que té a veure, és clar, amb llur naixement, suposat o real, i amb l'espai on han conegut moments àlgids en el conreu literari.

Les vicissituds per què passen poden provocar circumstancialment canvis en llur consideració, que incideixen en la unitat o la fragmentació, i que es reflecteixen en l'onomàstic amb què es designen. És el fenomen que posa de manifest que el nom pel qual es coneixen al·ludeixi sense equívocs a un tot que té un nom genèric acceptat, o

que, en canvi, reivindicant la separació del tot, l'onomàstic es refereixi a un espai geogràfic del tot perquè es considera un idioma distint.

La llengua catalana, a l'època medieval en què es formà i s'expandí per tota la Mediterrània fou designada, com hem vist, amb noms alternatius. Hom afirma que la varietat en la denominació dels començos o d'èpoques immediatament posteriors no respon a cap problema de falta d'unitat, sinó a la voluntat de destacar localismes concrets d'on és pròpia.

Quan es començà a recórrer a altres denominacions per causes alienes a la subordinació al llatí, especialment la de *valencià*, amb diverses variants (*llengua valenciana*, *valenciana prosa*, *vulgar valencià*, *valencià matern*, etc.), encara que també esporàdicament a la de *mallorquí* o *menorquí*, no fou perquè sí, i no hauríem d'ésser reticents a reconèixer-hi una inclinació d'estimació a la realitat pròpia més immediata, que, en principi, no té res ni d'estrany ni de negatiu, però que és símptoma que la compacitat sociolingüística trontolla i, doncs, que hi ha l'amenaça d'una disgregació.

És fàcil d'estendre un estat d'opinió fins i tot entre filòlegs i lingüistes que doni als parlars diversos d'una llengua una rellevància molt particular, perquè posa en relleu un afecte paritari a totes les variants d'una sola llengua. Ara, no hauríem de minimitzar els efectes negatius que pot comportar. Altrament, si ens aturem en el cas concret de la llengua catalana, la vigilància, l'alerta ha d'ésser màxima, ja que la història lingüística dels territoris que abraça ha demostrat més que a bastament que la política dels governs espanyols han manipulat i manipulen aquest fenomen en nom d'un capteniment falsament democràtic, i el converteixen en una tàctica per a fragmentar comunitats i idiomes que han estat unitaris al llarg dels segles.

Antoni Maria Badia i Margarit, investigador caracteritzat per l'atenció, l'estudi i la consciència de la riquesa de la varietat, en els darrers anys de la seva vida, quan la qüestió del nom i la unitat del català havia tornat a rebrotar negativament, no s'estigué d'expressar el disgust que li suposà, perquè fou conscient de l'amenaça contra la compacitat de la llengua catalana.

Colpeixen, molt més venint d'una autoritat tan destacada, aquestes paraules que diu en la mateixa intervenció (Badia i Margarit 2005, 36):

*Quan la llengua catalana es troba amenaçada pels quatre costats i no sabem si ens en sortirem o, si ens en sortim, a canvi de què serà, nosaltres, impertèrrits, anem entretenint-nos amb el català oriental i el català occidental. No podria passar que un dia ens veiéssim afrontats al dilema cruel de salvar els dialectes o salvar la llengua?*³

No hi calen comentaris.

³ La cursiva és meua.

En un altre sentit, Joan Coromines exposa l'opinió sobre el fet tan concret, que pot semblar secundari, com és el títol del diccionari que elaboraren principalment Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll. No són gens gratuïtes la contundència i la insistència en la sol·licitud prop de Moll, per tal que l'obra no es digués *Diccionari català-valencià-balear*. Vull creure que absolutament ningú que hagi estudiat Coromines no dubta que estimava la variació, de què s'ocupà pregonament, de què ha estat probablement el millor expert; el seu coneixement li fou imprescindible per a l'explicació històrica de l'evolució de la llengua catalana; no en tenia, doncs, cap actitud de distanciament, ans al contrari, pocs com ell han demostrat l'interès i l'amor que l'inspirava; però tenia clar que no es podia passar per alt la denominació d'una sola llengua amb tres noms, si hom no volia lesionar-ne la idea de compacitat i d'unitat. Fixem-nos en el que escriu a Moll, en una carta datada a Barcelona el 2 de juliol de l'any 1933:

*I aquest títol és inacceptable per a tot amador de la nostra llengua i per tant de la seva unitat, perquè, diguin el que vulguin, Diccionari català-valencià-balear (DCVB) només pot significar diccionari de les llengües catalana, valenciana i balear: en el títol d'un diccionari només es posa corn a adjectiu el nom de la llengua i no el dels països que la parlen; si no, citi'm un diccionari austro-alemany o anglo-americà. Repugna, aquest títol, a tot catalanista pel seu vici d'origen com a suggerit per persona desafecta a les nostres coses (o imaginat per plaure-li, que és igual), i per ésser contradictori de tota la campanya de preparació de l'obra, que es va fer sota la bandera de la unitat de la llengua...*⁴ (Martí i Castell 2020, 49)

Probablement en la discussió i la decisió intervingueren fortament aspectes personals i de tota mena, perquè, com diu Rubió, el capteniment d'Antoni M. Alcover sobre la qüestió de la unitat de la llengua catalana era clar: «Así nuestro sabio filólogo, el mallorquín Mosén Alcover, ha podido sostener con harta razón que la gramática valenciana es la misma catalana» (pàgina [19] 49).

Gairebé trenta anys després, Coromines tornà a escriure a Moll, repetint-li tot el que li havia dit i afegint altres consideracions, que demostraven fins a quin punt considerava que la qüestió del nom era un problema de fons, essencial. En una carta datada el 2 de setembre de 1962, li demana el mateix que en la carta de 1933 (vol dir això que l'havia guardada com a document no pas intranscendent) i encara hi inclou asseveracions tan contundents com les següents (Martí i Castell 2020, 49):

El títol trífrot o esquarterador obeeix a la política castellana de «divide et impera», que fa que en les revistes madrilenyes que ja recordareu figuri aquella secció de literatura i idioma «catalán-valenciano» etc. [...] Feu-ho ara, doncs [modificar el títol], estimat i admirat

⁴ Llevat del títol i de les seves sigles, la cursiva és meua.

*amic: els innumbrables que pensen com jo us ho demanem, amb tota l'ànima, en nom de la llengua i de l'ideal comú.*⁵

Observi's el to de súplica, que explicita fins a quin punt entenia el mal que es feia a la unitat de la llengua catalana denominant-la amb tres onomàstics.

Colón fa referència al *feudalisme glotològic* que es generà al segle XVIII, enmig d'una decadència en l'àmbit sociopolític i, consegüentment, en el literari i lingüístic, i a la dispersió que suposaren les referències a la llengua llemosina, llengua valenciana, llengua mallorquina, llengua menorquina, llengua algueresa.

No m'aturaré a explicar ni el perquè ni el com un sentiment d'arrelament al territori més acostat d'una comunitat general pot ésser adulterat amb dues finalitats malèvols bàsiques, que, a la fi, convergeixen en una de sola: a) generar l'hostilitat envers els més pròxims, tot presentant-los com a usurpadors de les arrels d'altri, i b) separar-los-en tant com es pugui, tot reivindicant que no s'hi comparteix ni llengua, ni cultura ni país. En el cas de la llengua catalana, si sumem com s'ha anat constituint l'Estat espanyol actual, aquestes dues finalitats se serveixen d'una divisió administrativa que allunya germans d'origen, que els divideix, tot atiant la identitat local com a símbol, que empenyerà, però, a una reconducció en favor d'un altre sentiment general, que ja no serà, és clar, el català, sinó l'espanyol: en cultura, en llengua i en país.

6.1 Valencià i català

D'acord amb el que he exposat en el punt 3, no debades quan s'estengué amb més ímpetu la denominació *llengua valenciana* fou a partir del segle XVI, en què la monarquia espanyola es trobava en un moment àlgid; és a dir, la puixança d'Espanya afebleix amb una relació inversament proporcional el convenciment social de la unitat dels Països Catalans.

Per explicar l'objectiu nuclear del discurs, Rubió declara que pretén aclarir la qüestió de «...la unidad literaria del idioma catalán, la cual, espero dejar plenamente demostrada, a pesar del tenaz, más que fundado, cisma valencianista»⁶ (pàgina [29] 59).

En la valoració que fa del capteniment de Rubió en el discurs, Colón afirma, emotivament solidari, paraules com: «...le entristecía [a Rubió] la pertinacia de muchos valencianos que desde fines del XIV y en particular desde el siglo XV se complacían y se complacen en llamar a su idioma «lengua valenciana», como si fuera un habla independiente del catalán»⁷ (pàgina 16).

⁵ La cursiva és meva.

⁶ La cursiva és meva.

⁷ La cursiva és meva.

Rubió diu que Benet Josep Nebot y Pérez és una mostra dels gramàtics que neguen que el valencià sigui català. I, dels nombrosos treballs del P. Fullana, conclou que «...en todas estas obras gramaticales *hace siempre la afirmación rotunda de que están consagradas a la lengua valenciana*»⁸ (pàgines [24-25] 54-55). És molt afinada l'observació general que fa Colón:

Entre los que Rubió, con generosidad excesiva, llama «gramáticos valencianos de más valer» cabe destacar al P. Lluís Fullana, académico regional de trayectoria oscilante entre el catalanismo juvenil y el valencianismo cerrado ulterior (lo que no le impidió firmar en 1932 las «Normes de Castelló»); Rubió, con un elegante quiebro, no lo juzga; y destaquemos también el villarealense B. J. Nebot y Pérez (1853-1914) por su negación de la identidad lingüística de valenciana y catalán; fue autor de unos pintorescos *Apuntes para una gramática valenciana popular* (1894) y de un *Tratado de ortografía valenciana clásica* (1910), que A. M. Alcover tuvo la bondad y la paciencia de rebatir desde las páginas de su *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. (pàgina 90)

Resulta simptomàtic que insignes filòlegs valencians hagin fet mans i mànegues per mirar, sense cap èxit, de poder explicar què volgué dir exactament Antoni Canals quan declara que vol traduir Valeri Màxim al valencià, malgrat que ja hi havia la versió catalana. Ni Joan Fuster, ni Manuel Sanchis Guarner ni ningú altre no han estat capaçs de trobar-hi una explicació que no resulti o excessivament vaga o insostenible. A parer meu, Antoni Canals diu el que diu perquè vol fer el que diu que farà: escriure en la variant valenciana un text que, tanmateix, ja havia estat traslladat al genèric català, ras i curt.

Respecte a aquest problema central en la història lingüística del País Valencià, que sovint s'ha volgut fer passar per simplement anecdòtic, Rubió no cerca subterfugis:

Pero allá en Valencia, a fines del siglo xiv, surge de improviso de la pluma de un elo-cuente escritor [es refereix a Antoni Canals], un nuevo nombre, que viene a *negar la solidaridad lingüística de todos los dominios del rey Jaime, proclamando la existencia de una nueva lengua, la lengua valenciana, de la cual se tiene al punto buen cuidada de afirmar que es distinta de la catalana*.⁹ (pàgina [15] 45)

Des d'aquest moment precís i fins als nostres dies, ja no s'aturarà mai més el recurs a la denominació de *valencià*, *llengua valenciana* o *idioma valencià*. He remarcat que les persones singularment i els col·lectius parlen la llengua que volen parlar i tenen la pàtria que volen tenir. Res no ens ha d'estranyar que per a alguns valencians llur idioma sigui el valencià (no català) i llur nació sigui el País Valencià (no català) o Espanya. Però hem d'ésser ben conscients que el recurs a una designació particularista

⁸ La cursiva és meua.

⁹ Llevat de *lengua valenciana*, la cursiva és meua.

d'un idioma no és una originalitat sense importància, sinó que recolza més o menys latentment en un sentiment d'adhesió que pot posar en crisi la unitat d'una llengua, d'una cultura i d'un país.

La raó que té Coromines respecte al títol del diccionari Alcover-Moll avui es veu reflectida en l'extensió de la denominació de *llengua valenciana*, que s'usa de manera creixent, al País Valencià, però també als Països Catalans, i fins i tot en països de fora de l'Estat. El poder centralista espanyol aprofita i incentiva aquesta tendència, per incidir en una partició del català que n'afavoreixi la dispersió.

No obstant tot plegat, comparteixo el que subratlla Colón: «hoy los jóvenes intelectuales salidos de las universidades valencianas ya no tienen ninguna duda sobre los problemas lingüísticos (dejemos aparte a quienes, interesadamente, azuzan el fantasma del secesionismo)» (pàgina 97).

6.2 Llemosí, valencià i català

La propensió a evitar l'onomàstic genèric *català* (§ 6.4.) té dos reflexos: l'un, que s'ha mantingut amb força durant segles i que, com acabo d'assenyalar, ha guanyat impuls als nostres dies, és el que cerca de destacar la identitat local, és a dir, valencià, mallorquí, menorquí, alguerès... L'altre procedeix d'una distorsió històrica que s'allargassà fins al segle xx, tot i que ha minvat: l'ús de *llemosí* amb la intenció de subratllar el caràcter formal i culte del català al País Valencià.

Rubió s'estén àmpliament en aquesta concepció, que s'expandí per tot el domini lingüístic:

...el exponente onomástico de mayor fortuna entre cuantos se han empleado para designar la lengua catalana, y el que tiene un abolengo más antiguo, más erudito, más literario, y de más permanente prestigio, pues aún hoy los valencianos le ostentan como enseña triunfal de diferenciación, es el dictado de *lemosín*. Ninguno, sin embargo, más inexacto e inadecuado, más destituido de todo fundamento histórico y filológico. (pàgina [11] 41)

La denominació *llemosí* és deguda, d'una banda, a la importància lingüística, cultural i social de la poesia trobadoresca, que els parlants de llengua catalana imitaren fins a l'extrem de procedir a la substitució de la llengua pròpia, i, de l'altra banda, a la semblança amb la llengua catalana. Aquest fenomen en l'àmbit exclusiu de la lírica durà fins a Ausiàs March, que es desfeu definitivament d'aquesta submissió, malgrat la referència següent que apareix en el discurs:

En la reproducción de la misma versión de Montemayor [el portuguès Jorge de Montemayor], hecha en Madrid en 1579, se lee refiriéndose a Ausias March, el siguiente peregrino *Parecer* del maestro Juan López de Hoyos: «Es poeta español y escribió en

lengua lemosina, que es *lengua entre catalana y valenciana*, o por mejor decir, un mixto de catalán y algo de gallego y valenciano.» (pàgina [17] 47)

Tot una perla de definició del llemosí...

A inicis del segle XIII ja començà a usar-se aquest onomàstic, que, més endavant, es limitarà a la referència de la llengua catalana més antiga o bé al seu registre més formal i elaborat, en contrast amb el col·loquial. Acabà, però, essent una adopció per a distanciar-se del català (§ 6.4), des d'una perspectiva localista valenciana. Rubió, basant-se en Morel-Fatio, declara (pàgines [12-13] 42-43; nota 7 de la pàgina 42):

Especial resonancia, dice Morel-Fatio en su estudio sobre la lengua catalana, encontró tal nombre en aquellas provincias unidas a Catalunya, en las que se ponía gran empeño en no aceptar para su lengua el nombre de catalana [la cursiva és meua]. Un poeta valenciano del siglo XVI, que elogia el *Libre de les Dones* de Jaume Roig, otro poeta valenciano del siglo XV, llama lemosina a su patria Valencia.

«Criat en la patria ques diu lemosina—no vol aquest llibre mudar son llenguatge.» [...]

En el siglo XVIII, Carles Ros, el entusiasta panegirista de la lengua valenciana, al hablar de la lemosina, dice que el valenciano es su forma más correcta [...] mientras que el catalán es una forma suya degenerada, «malsonante, grosera, isleña y montaraz!».

El *lemosinismo* (que tanto indignaba a mi fraternal amigo Marcelino Menéndez y Pelayo, el cual llegó a calificar de majaderos a los que llamaban *trobas lemosinas*, a los versos catalanes), se convirtió en una verdadera obsesión en los países del Levante de España» (p. [12] 42) [...]

A Jovellanos tampoco le parecía bien el epíteto de *lemosín*: «Si no me engaño, tardará V. poco en desbautizarla a la que llaman *lengua lemosina*, para ponerle el nombre de *catalana*, que ya conoce... etc».

Més avall cita encara unes paraules d'Alcover sobre la qüestió (pàgina [13]43, nota 2):

«Es lástima que los escritores valencianos, no se sepan desprender del craso error de calificar de *lemosín* al valenciano. ¿Qué tienen que ver Cataluña y Valencia con el *lemosín*, con el dialecto de Limoges, una de tantas ramas de la lengua de Oc? ¿Proceden acaso de Limoges los catalanes ni los valencianos? ¡Ah, señores valencianos! Esa historia...».

Quan arribà a València la influència de la Renaixença des de Catalunya, hi serà anomenada Renaixença Llemosina (pàgina [40] 70).

Nogensmenys, el llemosinisme també afectà Catalunya i les Balears, tot i que en un grau substancialment menor; no per a separar-se de l'onomàstic *català*, sinó especi-

aliment per la mitificació de la poesia trobadoresca. Basta remarcar la poesia d'Aribau a *A la pàtria*, en què recorre a la denominació de *llengua llemosina* per referir-se a la llengua catalana.

Colón, ampliant les referències ja extenses de Rubió, indica que el nom *llemosí* per a referir-se al català havia arribat arreu i aclareix que, sorprenentment i contradictòriament, Menéndez y Pelayo (pàgina 86),

que llamó *majaderos* en 1889 a quienes hablaban de «trovas lemosinas» aludiendo a los versos compuestos en lengua catalana, no dudaba en 1876 [treze anys abans] en calificar a Rubió i Ors de «ilustre escritor lemosín [...] Y mucho más tarde R. Menéndez Pidal, en 1964, aún se refería al «bilingüismo lemosín-aragonés» de la patria de san Vicente Ferrer, aunque en seguida rectificaba en «catalán-aragonés».

Ell mateix, sobre aquest problema onomàstic profund en un escriptor de la importància de Teodor Llorente, matisa el que diu Rubió amb els termes següents:

La dicotomía que establece Llorente entre la lengua culta («lemosín») y la lengua que habla el pueblo (en la que se escribían los periódicos satíricos valencianos como *El Mole*, etc. o las comedias bilingües de Escalante o Bernat i Baldoví) es un fenómeno que existe en todas partes, y no es típica de Valencia. Sin embargo, aquí se exacerbó por la especial situación de la lengua, entre el vulgarismo y la presión del castellano. (pàgines 96-97)

Possiblement Rubió volia dir el que reconeix Colón: que al País Valencià la dicotomia era exacerbada, la qual cosa es palesa en la resposta que donà Llorente al retret, adreçat a ell i als poetes del *Rat Penat*, d'un ús lingüístic massa allunyat del parlar popular i que Rubió reporta en el discurs: «esa lengua viva, corrompida y bárbaramente *castellanizada*... es impropia de la alta poesía» (pàgina [43] 73). Tanmateix, Colón defensa que la llengua de Llorente no era incomprensible ni tan solament rara per als valencians: «Hay exageración en las palabras de Rubió. Las poesías del *Llibret de versos* de Llorente nunca sonaran ni suenan extrañas a oídos valencianos» (pàgina 97).

Els valencians són els qui més persisteixen en l'onomàstic *llemosí*, amb el doble objectiu de defensar que no parlen pròpiament català i, doncs, d'esquivar aquest onomàstic, i de posicionar-se en el llemosinisme, com a moviment lingüísticoliterari. Hi ha una producció gramatical que abona aquest terreny, amb incidències irregulars, i que és redactada per estudiosos, segons Rubió, prou reconeguts i preparats, tot i que Colón matisa que és massa generós. Rubió esmenta, per exemple, Constantí Llombart, pseudònim de Carmel Navarro i Llombart, de la segona meitat del segle XIX, defensor de la unitat lingüística i col·laborador amb tots els Països Catalans, qui escrigué un *Ensayo de ortografía lemosino-valenciana*, on sosté que la nostra llengua nasqué a Limoges; semblantment, i en el mateix període, Puig y Torralva «paga

también su tributo al lemosinismo en su *Historia gramatical de la lengua lemosino-valenciana*» (pàgina [24] 54, nota 1).

6.3 Les Balears, la Catalunya del Nord i l'Alguer

El problema del nom i la unitat de la llengua catalana és distint, per raons diverses, en aquests territoris. Primerament, perquè tant la Catalunya del Nord com l'Alguer, administrativament formen part d'estats altres que no l'espanyol: el francès i l'italià, respectivament; consegüentment, l'equilibri de forces de què he parlat hi és del tot diferent; el català no ha d'enfrontar-se al castellà i el nom de la llengua no té cap interferència a la Catalunya del Nord (com no la té a l'Estat d'Andorra), on l'onomàstic no ha estat mai posat en dubte. Pel que fa a l'Alguer, el distanciament geogràfic justifica que hi hagi una tendència lleu a denominar el català amb el nom localista de *alguerès*, però sense cap voluntat ni indici de secessió, ni cap dubte sobre què és el que parlen. En un sentit gens secundari, a diferència del País Valencià, ni a la Catalunya del Nord (ni a l'Estat d'Andorra) ni a l'Alguer o en el conjunt de l'Estat italià, cap documentació oficial no estableix un nom particular per a la llengua catalana; és el mateix que s'esdevé a les Balears: el Govern balear establí que la llengua que s'hi parla és la llengua catalana.

Rubió reconeix que l'empenta decisiva de la Renaixença rejunta estretament Catalunya, les Illes Balears, el País Valencià, la Catalunya del Nord i l'Alguer en una manifestació d'unitat lingüística sòlida. I esmenta de manera especialment laudatòria, com es mereix, la figura de Marià Aguiló, que defineix com «el apóstol más ferviente de la unidad de nuestra lengua, que combatió por ella toda su vida, dedicándole el magnífico monumento de su Bibliografía de las obras escritas en catalán». En la nota 1, a peu de pàgina, concreta: «Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860. Madrid, 1927» (pàgina [37] 67). Explica que Tomàs Forteza redactà una de les aportacions més reeixides en la codificació del català de finals del segle XIX i començaments del XX, en què segueix la metodologia romànica de Friedrich Diez, i que intitulà, sense vacil·lacions, *Gramática catalana*. Al·ludeix a l'actitud ferma i solidària de Menorca.

De la Catalunya del Nord Rubió destaca la conservació de la tradició profundament catalana i, doncs, el fet que mai la llengua no hi ha tingut cap altre nom que *català*. Cita la primera gramàtica que s'hi escriví:

Su primera gramática, la de Pedro Puiggarí [*Grammaire catalane-française*], que vio la luz en Perpiñán en 1857, nació abrazada ya al Renacimiento literario de Cataluña. [...] en ella inserta su autor un largo fragmento del prólogo del Gayter del Llobregat, con el título de *Apología de la lengua catalana*, y otro de la oda a Barcelona, de la misma obra, en su forma original, acompañada de una traducción al francés por Mr. Argiot. (pàgina [26] 56)

Respecte a l'Alguer, fa una observació sociolingüística que, dissortadament, encara hem de tenir en compte: «Este dialecto amenazado de próxima muerte, ofrece una marcada tonalidad italiana» (pàgina [26] 56). Amb mots particularment expressius per a celebrar-hi el sentiment unitari, afirma: «En este dominio, como no sea por la boca del vulgo ignaro, no hay que registrar fanfarronería alguna dialectal» (pàgina [27] 57).

6.4 L'omissió de l'onomàstic català: una tàctica calculada

Fina ara, m'he referit al fenomen de substitució onomàstica; concretament, del nom genèric *català*, per altres de caràcter localista. En el conjunt dels Països Catalans, *llengua catalana* pateix als nostres dies una reculada que no ha estat prou explicada ni valorada, perquè potser passa relativament desapercebuda, però també perquè, d'acord amb les paraules de Badia que he reportat més amunt (§ 6), hom pensa que és positiu, solidari, democràtic... denominar les llengües amb els noms d'algunes de les principals variants.

A mig camí, hi trobem una tercera via, que consisteix en l'omissió expressa de *català*, però sense canviar-lo, sinó recorrent a eufemismes. Es tracta del silenciament de la denominació *català* tot evitant la sospita de negar la unitat de la llengua mitjançant el recurs a termes genèrics que no concreten cap territori, però que són el reflex de la voluntat de no fer-se «dependent» d'una pertinença *catalana*, com ara *llengua nostra*, *llengua comuna*, *llengua compartida*, *llengua de tots*, *pla*, etc.

Roman i s'amplia la tendència a problematitzar la denominació *llengua catalana* per part dels qui, almenys teòricament, no en qüestionen la unitat. Això no obstant, a causa principalment que l'Estatut d'autonomia de la Generalitat Valenciana, a diferència del de les Balears, no parla de llengua catalana, sinó de llengua valenciana —*valencià* i *llengua valenciana*, s'estenen progressivament.

En parlar de l'onomàstic *llemosí* (§ 6.2), he tingut ocasió de subratllar que, ultra la confusió en els orígens de la llengua catalana relacionats amb Llemotges per una qüestió de semblança lingüística, al País Valencià és també un terme que permet desbancar el de *llengua catalana*; així, doncs, s'hi recorre amb més persistència perquè se'n treu el «profit» d'esquivar el nom genèric.

Al meu entendre, no es pot sostenir que aquest ús no afecti per a res la consciència d'unitat de la llengua. Fixem-nos que tant catalans com valencians miren d'abandonar estratègicament la denominació de *Països Catalans*, però mai no he sentit que ningú qüestionï *País Valencià*; per què? Perquè no hi apareix *català*. Pel que he observat, crec que s'equivoca qui es pensa que usant, posem per cas, *territoris* o *terres de llengua catalana*, es resol el conflicte; no, perquè continua apareixent-hi *català -ana*. Respecte a l'alternativa *catalanofonia* —per cert, no pas recent, sinó usada de fa anys per alguns filòlegs, entre els quals em compto—, hom considera que és el desllorigador final del

problema; doncs, a parer meu, tampoc, perquè no és gens fàcil que impliqui deixar de recórrer a *valencià, llengua valenciana, idioma valencià; mallorquí, menorquí, eivissenc, balear...*, perquè inclou en el compost l'al·lusió al català.

Rubió vol tancar aquesta referència a l'amor als particularismes, que pot incentivar el fraccionament, amb una conclusió que entenc que és el resultat d'una bona voluntat de conciliació i que respon més a un desig de l'il·lustre filòleg, que no pas al reflex de la realitat, que ell coneixia molt bé, que era tot altra i que, dissortadament, avui és encara viva. En un to afectuós i optimista afirma:

La realidad viva no puede falsearse. Todos tenemos un mismo origen histórico, todos llevamos el mismo acento en los labios; todos nos reconocemos como hermanos, al oírlo, y más de una vez catalanes, valencianos, roselloneses y mallorquines le hemos bautizado con el dulce nombre de *nostra parla*, para alejar toda idea de soberanía o vasallaje; para significar que en este punto no hay vencedores ni vencidos. (pàgina [28] 58)

No s'està, però, d'afegir immediatament: «*El nombre ¹⁰histórico y científico de esta parla común, no es ni puede ser otro que el de lengua catalana*» (pàgina [28] 58).

7. Dues mans en harmonia sàvia

Vull creure que el lector que haurà llegit el que he exposat haurà verificat que el discurs que feu Antoni i Rubió i Lluch en l'acte solemne de recepció a la RAE com a especialista en llengua catalana, avui manté, com he dit, una actualitat al meu entendre gens favorable a la cohesió. Han passat més de 90 anys, des que el pronuncià! Aleshores la RAE tenia com a director Ramón Menéndez Pidal, una persona que coneixia bé la problemàtica del conflicte lingüístic entre el català i l'espanyol i que mantingué relacions estretes en l'àmbit científic amb Joan Coromines. Ell degué entendre fil per randa tot el que pronuncià Rubió, malgrat que li dolgués haver-ho de sentir, encara que fos simplement perquè hagué de confirmar que els Països Catalans no han volgut cedir mai a la reivindicació del català i, doncs, a atorgar-li l'estatus de llengua de cultura semblant al que tenen les altres llengües desenvolupades i sòlides del món. El menyspreu i la repressió en contra seva eren deguts al fet que els ciutadans dels territoris on és pròpia no han acceptat mai que fos simplement tolerada com una llengua folklòrica, de museu, amb un passat medieval en què la producció literària és comparable al de les llengües romàniques més fortes i poderoses; aquells que li són enemics voldrien, si de cas, que tot s'acabés en això: el reconeixement d'un passat i prou, com si en l'època moderna i contemporània no tingués sentit el dret dels usuaris a recobrar-la i a conrear-la des dels registres més informals als més alts, en la cultura, la ciència, la tècnica i les arts.

¹⁰ La cursiva, llevat de *parla*, és meua.

El temps ha passat gairebé debades per tot el que afecta a la consideració que mereixia la llengua catalana al centralisme castellà.

Per a refermar —que no caldria— més diàfanament el que dic, basti que el lector sàpiga que la RAE no pogué suportar ni aquesta mena de concessió que feu a l'èuscar, al gal·lec i al català, la qual ja fou percebuda per Pompeu Fabra com una estratègia sospitosa; de manera que amb la caiguda de la dictadura de Primo de Rivera l'any 1930 (dos mesos després que Rubió llegís el discurs de recepció!) foren declarades places a extingir les dels acadèmics que hi treballaven pels tres idiomes esmentats. La RAE decidí tancar l'experiència que de ben poca serví, per no dir que de res.

Rubió fa notar les vicissituds per què passà el català centrant-se en dues qüestions que s'aparellen: el nom i la unitat. Els noms no fan les coses, diem sovint, potser sense parar prou compte en el fet que no és ben bé veritat. Fragmentar una llengua passa per embullar-ne la denominació, confonent-la amb algun altre idioma o directament per la glotofàgia: l'absorció d'una llengua dominant de prestigi. El nom identifica les llengües per als qui en són parlants i per als qui no en són; en la mesura que se'ls nega una denominació igualment vàlida per a tots, se'n amenaça la unitat i, consegüentment, la subsistència normal. Rubió exposa de manera brillant, precisa, ordenada i documentada la història de la llengua catalana des dels orígens fins al segle xx, defensant amb una vehemència intel·ligent mig amagada, mig deixada anar, que fa que sigui difícil de rebatre res del que diu.

Si vaig sol·licitar a Germà Colón que tingués cura de l'edició d'aquest discurs, va ésser perquè estava convençut que el «retoc» d'un científic excel·lent del País Valencià acabaria fent del tot rodó i llis el parlament de Rubió; i sabia que no anava errat, com ha restat manifest. Es tracta, doncs, d'una obra a dues mans harmòniques, complementàries, gens dissonants. Colón coneixia molt bé alguns tòpics poc fonamentats sobre la història de la llengua catalana, sobretot, és clar, al País Valencià; Rubió no podia evitar de caure-hi adesiara. Colón sabé acabar d'explicar algunes qüestions que Rubió presentà massa succintament. En suma, dos grans savis, Antoni Rubió i Lluch i Germà Colón Domènech, des de distàncies distintes en la mirada de la perspectiva, enllesteixen un text impecable que ens és del tot imprescindible per a entendre a fons la qüestió de la unitat i el nom de la llengua catalana.

8. Epíleg

El centre de l'aportació d'aquest treball és el discurs de Rubió, tractat amb finesa i observacions complementàries subtils pel filòleg homenatjat, el mestre Germà Colón Domènech.

Tal com Colón deia i jo he repetit en l'article, lamentablement té una vigència plena als nostres dies. No vull deixar de subratllar que aquest fet és conseqüència d'un endarreriment enorme de l'Estat espanyol en l'avenç de la història d'Europa i del món. Encara ens hi cal lluitar per drets fonamentals que la gran majoria de pobles entenen i respecten. En qualsevol cas, he considerat l'oportunitat d'acostar el lector a un text que, pel caràcter protocol·lari que té, podria passar inadvertit, clos en l'arxiu de la RAE.

Si Rubió pogués observar quina és la situació dels Països Catalans avui, en restaria sens dubte esgarriat.

Deixo que siguin les seves paraules alliçonadores les que tanquin l'article. Quan enfila el final del discurs, Rubió recorda la importància de les llengües en la construcció dels col·lectius, dels pobles, de les nacions, i remarca que, per això, són totes sense excepció patrimoni de la humanitat:

Nada más fecundo que la lengua, sobre todo cuando no se convierte en apasionado, estrecho y estéril provincianismo. Nada que esté más íntegramente ligado a la personalidad humana, y por ende a la colectiva de un pueblo, del cual es la fibra más íntima y sensible.

Por esto la destrucción o desaparición de una lengua representa algo así como la desaparición de un tesoro estético, histórico y filológico, que pertenece, no ya sólo al pueblo que la habla, sino a la humanidad entera. (pàgina [48] 78)

Què significa estudiar una llengua? Per a Joan Martí i Castell és molt més que una tasca acadèmica: és entendre la cultura, la identitat i la societat que la fan viva. Aquest llibre és la destil·lació d'una trajectòria excepcional, que combina rigor i claredat amb una mirada humanista. Reflexions sobre la unitat del català, la seva dimensió social i el paper de l'intel·lectual en temps convulsos. Una lectura imprescindible per a qui vulgui comprendre el present i imaginar el futur.